

ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

8.
Cilt
Volume

1.
Sayı
Issue

2024
Mart
March

ULUSLARARASI ANADOLU SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Anatolian Social Sciences Journal

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Refereed Journal of Social Sciences

DergiPark
AKADEMİK

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

2024, Cilt: 8, Sayı: 1

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 8

Sayı/Issue: 1

Türkçe ve İngilizce Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

YAYINCI / PUBLISHER

▪ Yılmaz ARSLAN ▪ Kalan Basım Yayım Dağıtım

EDİTÖRLER / EDITORS

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Doç. Dr. Yunus YILMAZ ▪ Dicle Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITOR

▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

▪ Dr. Emine SONAL ▪ Yaşar Üniversitesi

▪ Dr. Jeffrey HOWLETT ▪ İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

▪ Prof. Dr. Dosay KENJETAY ▪ Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.

▪ Prof. Dr. Carol GRIFFITHS ▪ Yeni Zelanda

▪ Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ ▪ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Dr. A. Haydar SÖYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

▪ Dr. Gülnare MANAFOVA ▪ Azerbaycan Milli Konservatoriyası

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

İngiliz Dili ve Edebiyatı ▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sosyoloji ▪ Prof. Dr. M. Cem DEMİR ▪ Munzur Üniversitesi

Psikoloji ▪ Dr. Öğr. Üyesi Canan BÜYÜKAŞIK ▪ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Psikolojik Dan. ve Reh. ▪ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MANAP ▪ Batman Üniversitesi

Tarih ▪ Prof. Dr. Ahmet İLYAS ▪ Harran Üniversitesi

Coğrafya ▪ Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN ▪ Namık Kemal Üniversitesi

Siyasal Bilgiler ▪ Dr. Öğr. Üyesi A. Haydar SOYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

Müzik ▪ Doç. Dr. M. Sait Halim GENÇÖĞLU ▪ Ardahan Üniversitesi

Felsefe ▪ Doç. Dr. Ufuk BİRCAN ▪ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat ▪ Doç. Dr. Faruk GÖKÇE ▪ Dicle Üniversitesi

İletişim ▪ Prof. Dr. Bedriye POYRAZ ▪ Ankara Üniversitesi

Bankacılık ▪ Prof. Dr. Mehmet Deniz YENER ▪ Marmara Üniversitesi

İlahiyat ▪ Doç. Dr. Mehmet ALTUN ▪ Bitlis Üniversitesi

İşletme ▪ Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisat ▪ Dr. Öğr. A. Baran YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Ekonometri-İstatistik ▪ Dr. Öğr. Üyesi Seda Başar YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Pazarlama ▪ Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU ▪ Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Hizmet ▪ Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ ▪ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

AKADEMİK DANIŞMA KURULU / *ACADEMIC ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. İlknur ÖNE Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Rüstem ERKAN Dicle Üniversitesi
- Prof. Dr. Şükrü ASLAN Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bedriye POYRAZ Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa AKSOY Munzur Üniversitesi
- Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.
- Prof. Dr. H. Murat ŞAHİN Gaziantep Üniversitesi
- Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV Ardahan Üniversitesi
- Doç. Dr. A. Mesut AĞAR Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatih YAZICI Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Doç. Dr. Zuhâl KILINÇ Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Aytunç AYDIN Ordu Üniversitesi
- Dr. İbrahim SOYSÜREN Neuchâtel Üniversitesi
- Dr. Muhammet Ali SAĞLAM Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Mustafa YALÇINKAYA Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Dr. Seda Başar YILMAZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 Araştırma Makalesi / Research Article

OLİMPİK FELSEFENİN MEDYA YANSIMALARI: TOKYO 2020 OLİMPİYAT OYUNLARI VE CİNSİYET EŞİTLİĞİ

MEDIA REFLECTIONS OF THE OLYMPIC PHILOSOPHY: TOKYO 2020 OLYMPIC GAMES AND GENDER EQUALITY

Sabiha Gizem ENGİN.....ss./pp. 1-14

2 Araştırma Makalesi / Research Article

TOGG OTOMOBİLLERİ YOUTUBE VİDEO YORUMLARININ DUYGU ANALİZİ VE MAKİNE ÖĞRENME MODELİ İLE İNCELENMESİ

EMOTIONAL ANALYSIS OF TOGG CARS YOUTUBE VIDEO COMMENTS AND EXAMINATION WITH MACHINE LEARNING MODEL

Mesut POLATGİLss./pp. 15-25

3 Araştırma Makalesi / Research Article

THE ONLINE DATING INTENSITY SCALE (ODI): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF TURKISH FORM

ÇEVİRİMİÇİ FLÖRT YOĞUNLUĞU ÖLÇEĞİ (ÇFYÖ): TÜRKÇE FORMU GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Sena DOĞRUYOL & Anıl ZEREYss./pp. 36-49

4 Araştırma Makalesi / Research Article

YEREMYA KİTABI'NIN İÇERİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE BOOK OF JEREMIAH IN THE CONTEXT OF CONTENT ABSTRACT

Fatma ERSÖZLÜ.....ss./pp. 50-67

5 Araştırma Makalesi / Research Article

LEVELS OF DEPRESSION AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AMONG INDIVIDUALS DURING THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE BİREYLERİN DEPRESYON VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ

Kübra ÖZSAT, Serdal IŞIKTAŞ, Merve KARAFİSTAN & Hülya ŞENOL..... ss./pp. 68-88

6 Araştırma Makalesi / Research Article

93 HARBİ SONRASINDA ANADOLU'NUN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİ EDEN GÖÇLER

MIGRATIONS SHAPING ANATOLIA'S DEMOGRAPHIC LANDSCAPE AFTER THE 1877-1878 WAR

Abdullah KARA ss./pp. 89-102

7 Araştırma Makalesi / Research Article

FAYTONA BİNME, ATLAR ÖLÜYOR: ADALAR FAYTON PROTESTOSU HAREKETİ

DON'T USE CARRIAGES, HORSES ARE DYING: PRINCES' ISLANDS HORSE-DRAWN CARRIAGES PROTEST MOVEMENT

İpek BÖKE & Burak KESGİN ss./pp. 103-128

8 Araştırma Makalesi / Research Article

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA MOBBİNG: ÖLÇEK GELİŞTİRME VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

MOBBING IN HEALTHCARE WORKERS: SCALE DEVELOPMENT AND RELIABILITY STUDY

Hasret YARDIMCIss./pp. 129-141

9 Araştırma Makalesi / Research Article

HÜZNÜN ÇEKİMİ: MELANKOLİNİN DÖNEMLERARASI SANATSAL TEZAHÜRÜ

ATTRACTION OF MELANCHOLY: INTERTEMPORAL ARTISTIC MANIFESTATION OF MELANCHOLY

Feyyaz VURAL ss./pp. 143-163

10 Araştırma Makalesi / Research Article

THE RELATIONSHIP BETWEEN TOTAL QUALITY MANAGEMENT, PATIENT SATISFACTION, SERVICE QUALITY, AND TRUST IN THE HEALTHCARE SECTOR: THE CASE OF ETHIOPIAN PUBLIC HOSPITALS

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ, HASTA MEMNUNİYETİ, HİZMET KALİTESİ VE GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİ: ETİYOPYA KAMU HASTANELERİ ÖRNEĞİ

Dagnu Haile TESSEMA, Hannan Ketema ASSEFA, Hayford Asare OBENG & Japheth Ahmed NUHU ss./pp. 164-176

11 Araştırma Makalesi / Research Article

MODERN DİN ALGISI ÖLÇEĞİNİN (MODÖ) GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

DEVELOPMENT OF THE MODERN RELIGIOUS PERCEPTION SCALE (MRP): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Recep MURAT & Mahmut ZENGİN ss./pp. 177-197

12 Araştırma Makalesi / Research Article

ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN MÜZİK VE OYUN DERSİNDE UYGULADIKLARI ETKİNLİKLERİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF ACTIVITIES IMPLEMENTED BY TEACHERS IN MUSIC AND GAME LESSONS IN SPECIAL EDUCATION SCHOOLS

Ceren ALBAYRAK & Damla BULUT ss./pp. 198-212

13 Araştırma Makalesi / Research Article

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİĞE HAZIR OLUŞ DÜZEYLERİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES' READINESS LEVELS FOR TEACHING AND THEIR ATTITUDES TOWARDS THE TEACHING PROFESSION

Naciye AYNAS & Betül YAR SEVMİŞ ss./pp. 213-228

14 Araştırma Makalesi / Research Article

ALDATILMA ALGISI ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ

DEVELOPMENT OF THE INFIDELITY PERCEPTION SCALE

Çağla ÇELİMLİ & Seval ERDEN ÇINAR ss./pp. 229-243

15 Araştırma Makalesi / Research Article

ENHANCING JOB PERFORMANCE: EXPLORING THE IMPACT OF EMPLOYEE LOYALTY AND TRAINING ON QUALITY HUMAN RESOURCES PRACTICES

İŞ PERFORMANSINI ARTIRMA: ÇALIŞAN BAĞLILIĞI VE EĞİTİMİN KALİTELİ İNSAN KAYNAKLARI UYGULAMALARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Hayford ASARE OBENG, Tarik ATAN, Dagnu Haile TESSEMA, Japheth Ahmed NUHU &

Jeneba Joy TUCKER ss./pp. 244-266

16 Araştırma Makalesi / Research Article

SAĞLIK ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN AKADEMİSYENLERİN BEDEN BAĞIŞI KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE APPROACHES OF ACADEMICIANS WORKING IN THE HEALTH FIELD ON BODY DONATION

Betül KUNDAKTEPE & Mustafa CANBOLAT ss./pp. 267-278

BU SAYININ HAKEMLERİ

Referees of This Issue

<u>Hakem Adı Soyadı</u>	<u>Kurum Bilgisi</u>
Abdulazim Şimşek	Dicle Üniversitesi
Adem Sağır	Karabük Üniversitesi
Adem Üstün Çatalbaş	Muş Alparslan Üniversitesi
Ahmet Tanhan	The University Of North Carolina At Greensboro
Ahmet İlhan	Bayburt Üniversitesi
Ahmet Tanhan	The University Of North Carolina At Greensboro
Ahmet Erman Karagöz	European University Of Lefke
Ajda Aylin Can	Marmara Üniversitesi
Akın Bakioğlu	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Aysel Ferah Özcan	Sakarya Üniversitesi
Aytunç Aydın	Ordu Üniversitesi
Başak Katrancı Kasalı	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Derya Çobanoğlu Aktan	Hacettepe Üniversitesi
Eda Adatepe	Bayburt Üniversitesi
Esin Sevgi Doğan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Ezgi Mor	Kastamonu Üniversitesi
Gonca Kurt	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Gökhan Usal	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Gülnaz Karatay	Munzur Üniversitesi
Hakan Dulkadiroğlu	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Kadriye Belgin Demirus	Başkent Üniversitesi
Mehmet Emin Kalgı	Ardahan Üniversitesi
Melek Makaracı	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Mikail Kolutek	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Mustafa Baş	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Rasim Tösten	Siirt Üniversitesi
Serkan Dirlik	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Sezen Kışlal	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Songül Mollaoğlu	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Süleyman Şanlı	Mardin Artuklu Üniversitesi
Tekin İdem	Batman Üniversitesi
Yaşar Kaya	İnönü Üniversitesi
Yusuf Yıldırım	Siirt Üniversitesi
Zeynep Tekin Babuç	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Zübeyde Demircioğlu	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
İlker Özdemir	Çukurova Üniversitesi
Şuayip Özdemir	Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

OLİMPİK FELSEFENİN MEDYA YANSIMALARI: TOKYO 2020 OLİMPİYAT OYUNLARI VE CİNSİYET EŞİTLİĞİ*

MEDIA REFLECTIONS OF THE OLYMPIC PHILOSOPHY: TOKYO 2020 OLYMPIC GAMES AND GENDER EQUALITY

 Sabiha Gizem ENGİN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, s.gizemengin@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
23.10.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
19.01.2024

ÖZET

Gerçekleştirilen ilk modern Olimpiyatlarda hiç kadın sporcu temsili bulunmazken, 1900'de gerçekleşen Olimpiyatlarda ise bu temsil oranı sadece %2,2 ile sınırlı kalmıştır. Tokyo 2020 ise medyada bir "dönüm noktası" olarak lanse edilmiş ve cinsiyet eşitsizliğinin en az düzeyde olduğu Olimpiyat olarak tarihe geçmiştir. Bu araştırma, medyada "en eşit" Olimpiyat olarak lanse edilen Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları süresince, medyada yer alan toplumsal cinsiyet temelli sporcu eylemlerinin değerlendirilmesi ve niteliksel eşitliğin niceliksel eşitlikten farkının ortaya konması ile toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda bir farkındalık oluşturulması amacını taşımaktadır. Bu araştırma, toplumsal cinsiyet temelli eylemleri nitel yaklaşımla ele alan bir durum çalışmasıdır. Gerçekleştirilen çalışmada, medyaya yansıyan sporcu eylemleri üzerinden bir doküman analizi gerçekleştirilmiştir. Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları, eşitliği destekleyici atılmış adımlar ve eşitlik talebi oluşturan adımlar olarak iki farklı başlık altında değerlendirilmiştir. Eşitliği destekleyen adımlar başlığı altında kadın ve erkek sporcu sayıları, mevcut olimpiik branşlara dâhil edilen kadın sporcular, karma spor branşları, medyada kadınlar üzerinden cinsiyetçi yayın yasağı ve seremonilerde kadın ve erkek sporcuların eşit temsili yer almaktadır. Eşitlik talebi oluşturan adımlar ise sporcuların yarış kıyafetlerindeki değişiklik isteği, kadınların hala katılım gösteremedikleri branşlara dâhil olma arzusu, cinsel yönelim farklılıklarına ilişkin düzenleme talebi ve güncel olaylara karşı gerçekleştirdikleri protestolar yer almaktadır. Sonuç olarak; tarihin niteliksel olarak en eşit Olimpiyatları kabul edilen Tokyo 2020'nin toplumsal cinsiyet eşitliği odağındaki değişimler, kadın sporcuların niteliksel eşitlik sağlamak amacı ile ortaya koymuş oldukları aktivist eylemler bağlamında toplumsal değişime rol model olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Olimpiyat, Kadın Sporcu, Toplumsal Cinsiyet, Medya, Tokyo 2020.

ABSTRACT

In the first modern Olympics, there was no female athlete representation at all, while in the 1900 Olympics, this representation was limited to 2.2%. Tokyo 2020 was touted as a "turning point" in the media and went down in history as the Olympics with the lowest level of gender inequality. This research aims to raise awareness of gender equality by evaluating the gender-based athlete actions covered in the media during the Tokyo 2020 Olympic Games, which was touted as the "most equal" Olympics in the media, and by revealing the difference between qualitative equality and quantitative equality. This research is a case study that deals with gender-based actions with a qualitative approach. The research involves a document analysis of athlete actions reflected in the media. The Tokyo 2020 Olympic Games are assessed under two categories: steps supporting equality and steps demanding equality. The steps supporting equality include the number of female and male athletes, female athletes included in existing Olympic branches, and mixed sports branches, the ban on sexist media coverage of women, and equal representation of female and male athletes in ceremonies. Steps demanding equality include requests for changes in athletes' competition attire, the desire for women to participate in still inaccessible disciplines, calls for regulations concerning sexual orientation differences, and protests against current events. In conclusion, after the end of Tokyo 2020, acknowledged as the most qualitatively equal Olympics in history, the focus on gender equality, and changes brought about by activist actions of female athletes striving for qualitative equality, serve as role models for societal change.

Keywords: Olympics, Female Athlete, Gender Equality, Media, Tokyo 2020.

* Bu araştırma 19. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresinde Sözel Bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze, neredeyse bütün toplumlarda kadın ve erkek cinsiyeti, özünde biyolojik bir ayrıma sahip olsa da, toplumsal olarak da farklı roller ile hayatlarını sürdürmüştür. Atfedilen bu farklı roller, hiyerarşik bir yapıyı ortaya çıkarmış ve bunun sonucu olarak da, erkek denetimindeki toplumsal yapı, kadını eksik olarak tanımlamıştır (Yaprak ve Amman, 2009). Koca ve Bulgu'ya (2005: 170) göre erkeğin sahip olduğu fiziksel özellikler, erkek egemen toplum yapısının desteği ile sporu bir erkek ürünü olarak sunarak tek bir cinsiyet ile özdeşleştirmiştir. Bunun sonucu; fizyolojik ve anatomik farklılıklar bahanesi ile kadının ancak rekreatif aktivitelere uygun görülmesi ve spor için zayıf varlıklar olarak tanımlanarak sporun kapılarının kadına kapanması olmuştur. Bu kapanış sporun içerisindeki kadınları ve ötekileştirilen erkekleri protestolar aracılığı ile bir hak arayışına yöneltmiştir.

1.1. Sporun İçerisinde Protestoların Tarihi

Protestolar, düşünülenin aksine yeni bir olgu değildir. Özellikle profesyonel Amerikan sporları içerisinde yüzyıllardır yaygın olarak başvurulan bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Shannon Ryan (2020) bu protestoların bazı örneklerini sıralamıştır: 1959 yılında Elgin Baylor, bir restoranda ırk ayrımcılığına uğradığı için Batı Virginia'daki bir maçta Minneapolis Lakers için oynamayı reddetmiştir. Bill Russell'da iki yıl sonra Boston Celtics ve St. Louis Hawks takımlarının siyahi sporcularıyla birlikte ırkçı muamele görmeleri sebebiyle bir maçı boykot ederek Baylor'ı örnek almıştır. Ryan, Russell'ın şu sözlerini aktarmıştır: "Bu tür bir muameleyi onaylamadığımızı göstermeliyiz, aksi takdirde statüko devam edecektir". Ayrıca olimpiyat oyunlarına ilişkin en önemli protestolardan birisi Tommie Smith ve John Carlos tarafından 1968 Meksika Olimpiyatları'nda gerçekleştirilmiştir. Bu iki sporcu, ulusal marş sırasında yumruklarını yukarıya kaldırmışlar ve bunun sonucunda oyunlardan ihraç edilmişlerdir. Çünkü olimpiyatlar, protestolara kapalı kalmayı amaçlayan ve protestoların yasak olduğu spor oyunları olarak anılmak istenmiştir (Ryan, 2020). Bir başka sporcu olan Billy Jean King de tenis branşında profesyonel bir kadın sporcudur ve 1973'te kadınların erkeklerden daha az ödül alması halinde Amerika Açık Tenis Turnuvası'nı boykot etme tehdidinde bulunarak bu sporda kadın sporcular için eşit ücret ödenmesini sağlamış ve tenis dünyasında kadın ve erkek eşitliği için mücadele etmiştir (Ryan, 2020). Karşımıza çıkan bu cinsiyetler arası mücadele, sıkça tartışılan toplumsal cinsiyet temelli haklar konusunu karşımıza çıkarmaktadır. Title IX gibi yasalar kadın sporcular için eşit oyun fırsatları sağlamaya çalışsa da, bazı kesimler bu genç kadınların hala dezavantajlı konumda olduğunu savunmaktadır (Shields, 2022). 2021 "Mart Çılgınlığı" Basketbol Turnuvası sırasında, bazı üniversite basketbol yıldızları üniversite sporcularının isimlerini, imajlarını ve benzerliklerini (name, image, likeness: NIL) kontrol etme ve bundan kazanç sağlama hakları için mücadele etmişler, diğer sporcular milli marş için diz çökmüşlerdir fakat bu protest eylemler arasında üçüncü bir konu ortaya çıkmıştır. Bu konu etkinlik sırasında erkek ve kadın sporculara yapılan muameleler arasında gözlemlenen farklı tutumlara odaklanmıştır. Macur ve Blinder (2021) gerçekleştirdikleri araştırmada, New York Times'in haberleştirdiği, Amerikan Kolej Sporları Kurumu (National Collegiate Athletics Association; NCAA) ile ilgili olarak, organizasyon başlangıcında erkek takımlarına son teknoloji egzersiz ekipmanları sağladığı, ancak kadın sporcular için eski ve yetersiz ekipmanları uygun gördüğünü ortaya koymuştur. Buna ek olarak, kadın sporculara erkek meslektaşlarına verilenlerden çok daha düşük COVID testleri verilmiş, sporcuların yanı sıra üniversitelerin personeli de eşitsiz muameleye ilişkin şikâyetlerini dile getirmiş ve bunun sonucunda NCAA özür dileyerek durumu telafi etmeye çalışmıştır. Bu deneyimlenen eşitsizlik ve adaletsizlik örnekleri, mevcut yapının tam olarak anlaşılabilmesi için

antik dönemden günümüze sporun içerisindeki kadın mücadelesine bizi götürmekte ve geldiğimiz noktaya varış yolculuğunu işaret etmektedir.

1.2. Sporun Geçmişinde Kadın Olgusu

Sporun içerisindeki kadın varlığı, antik çağlardan bu yana, toplumlar içerisinde farklılıklar arz eden bir konumdadır (Aybek ve Yıldırım, 2016: 61). Antik Yunan'da, kadının spora katılımı toplumsal rolleri sebebi ile uygun görülmemiş, çocuk ve ev ile ilgili olmaları talep edilmiş, hatta Olimpiyat Oyunları'na izleyici olarak bile katılmaları engellenerek, yakalanan kadınlar ölümle cezalandırılmıştır (Spears, 1984; Bohus, 1986; Mechikoff ve Estes, 1993; Lyberg, 2000: 51). Bu tutuma karşın, Antik Sparta'da yaşayan ve sporla ilgili kadınlar ise; yüksek yoğunluklu egzersizler ve askeri eğitimler ile sürekli olarak antrenman yaparak, fiziksel anlamda uygun kalmakta ve gerektiğinde Sparta adına savaşabilecek hazırlığa sahip olan bir topluluğu temsil etmektedir (Bandy, 2000: 18; Memiş ve Yıldırım, 2011; Aybek ve Yıldırım, 2016;). Ortaçağ'dan 19. yüz yıla kadarki dönemde Hristiyanlığın yayılmasının da etkisi ile spora olan ilgi azalmış, fiziksel aktivite ahlak ile bağdaştırılmış ve pasif bir yaşam yaygınlaşmaya başlamıştır (Alpman, 1972; Bucher ve Wuest, 1987). Bu toplumsal döngüye hümanizm yeni bir soluk getirmiş ve toplumsal normlar ile yoğurulan soylu kadınlardan başlayarak, 17. yüzyılın sonları, 18. yüzyılın başları ile birlikte, kadınlar artık okçuluk, satranç, avcılık, binicilik, kürek, buz pateni gibi pek çok aktivitenin içerisinde yer almaya başlamıştır (Butts, 1955; Bandy, 2000: 21; Pfister, 2004).

1.3. Modern Olimpiyatlar ve Kadının Hak Arayış Süreci

Modern Olimpiyatların kurucusu olarak anılan ve Aristokrat soylu bir ailenin üyesi olan Pierre de Coubertin sporun gelişimi içerisinde son derece gayretli bir duruş sergilemiştir (Eyquem, 1966). Fakat bu kesin duruş gösterisi hiçbir zaman sporun içerisindeki kadınları destekleyici bir rol oynamamıştır (Boulongne, 1999; Coubertin, 2000; Parry, 2007). Çünkü Coubertin'in profesyonel spor içerisinde çizdiği profil Clastres'e (2008) göre her zaman "seçkin erkekçilik" ve "cumhuriyetçi beyefendicilik" çatısı altında yer almaktaydı. Buna rağmen kadının günlük olarak fiziksel aktiviteye katılımı bir ihtiyaç olarak değerlendirilmiş ve kadının çekiciliğinin, güzelliğinin ve kadınsı hatlarının ancak bu yolla edinilebileceği ifade edilmiştir (Eyquem, 1966). Kısıtlanan ve profesyonel spora, erkeklerin yaptığı antrenmanlara uygun görülmeyen kadının fiziksel aktiviteler ile sıklıkla buluşması ile birlikte, olimpiyatlara katılma isteği de ön plana çıkmıştır. Bu istek 1900 yılında gerçekleşen Paris Olimpiyatları'nda karşılık bulmuş ve 19 kadın sporcu olimpiyatlarda kendisine alan açmıştır (Guttmann, 1992; Toohey ve Veal, 2000). 1912 yılına gelindiğinde ise olimpiyatlara kadınların katılması yasaklanmış ve sadece gösteri amaçlı etkinliklerde kadınlara alan ayrılmıştır (Hargreaves, 1994). 1920'li yıllara gelindiğinde ise kadınların direnişi yavaş da olsa anlam ifade etmeye başlamış ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi (UOK) daha kapsayıcı ve eşitlik yanlısı olma yönünde küçük adımlar atmaya başlamıştır (Mallon ve Bijkerk, 2003; Truyens, 2020). Coubertin'in UOK başkanlığından istifa etmesi ile eşitlik sağlanamasa da değişim hızının ivmelenmesinin sonucu olarak kadın sporculara verilen önem artmaya başlamış (Chase, 1992: 32; Lennartz, 2005: 35), 2020 yılı Mart ayında ise UOK Yönetim Kurulu toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yeni kararlarını resmi olarak açıklamıştır (IOC, 2020). Geçen süreç ve yaşanan değişimler ile birlikte, kadınların izleyici olarak bile katılmadığı Antik Olimpiyatlar ile sporcu olarak kabul edilmedikleri ilk modern Olimpiyatlardan sonraki süreçte elde ettikleri kazanımlar önem arz etmektedir. Bu anlamda Atina Olimpiyatlarından 2020 Tokyo Olimpiyatlarına kadarki zaman diliminde eşitlikçi adımlar anlamında olumlu sonuçlar alınmıştır. Bu değişimin gerçekleşmesi aşamasında pek çok sporcunun göstermiş olduğu anlamlı tepkiler karşımıza çıkmaktadır. Bu tepkiler ise bize sporun

içerisindeki aktivist hareketi işaret etmektedir. Aktivist sporcular, çoğu zaman tek başına durmaya ve sonuçlarına katlanmaya hazırdır (Kaufman, 2008: 229). Sporcunun muhtemelen bir destekçi ağı olsa da, bu destekçiler başka sporcular olmadıkça sahne arkasına itilirler ve sporcu kendini sahnede yalnız bulur. Daha sonra, aktivizme verilen olumlu ve olumsuz tepkiler doğrudan sporcu hedef alır (McAdam, 1988). Spreitzer ve Sonenshein (2004)'a göre aktivist sporculara sapkın gibi davranılmaktadır. Bununla birlikte, normlara uygun, gönüllü ve onurlu eylemler yaptıkları sürece, "pozitif sapkınlar" olarak nitelendirilebilirler. Taraftarlar tarafından yuhalanmaktan spordan men edilmeye kadar, sosyal ve siyasi adaleti savunan sporcular yoğun tepkilere maruz kalmaktadır. Sporun; olimpik felsefenin sunduğu barışçıl ve saygıya dayalı anlayışı korumakta zorlandığı, özellikle bir endüstri haline dönüşen spor dünyasına bu yollarla 'nefret' enjekte edilmeye çalışıldığı görülmüştür (Çalışkan vd., 2018:17). Bununla birlikte, sporculara yönelik tepkilerin tamamı olumsuz değildir; aktivist sporcular bazı takım arkadaşlarından, antrenörlerden ve taraftarlardan destek görürler. Her şeye rağmen, kurumsal gücü elinde bulunduranlardan gelen yüksek sesli tepkiler son derece olumsuzdur. Alta yatan mesaj, sporcuların sosyal ve politik görüşlerini spor hayatlarından ayrı tutmaları gerektiğidir (Donnelly, 1993:427). Giulianotti (2005)'ye göre; büyük spor etkinlikleri küresel bir hayranlık uyandırmaktadır. Spora katılım, insani mesajların yayılmasını ve çağdaş politika girişimlerinin uygulanmasını sağlar. Böylece spor, "sportmenlik", "adil oyun" ve diğer insani idealleri teşvik ettiği için liberal-demokratik bir ideolojinin ideallerini ortaya çıkarır ve bu idealleri büyük ölçekte teşvik etme potansiyeline sahiptir. Tokyo 2020 de çeşitli idealleri gün yüzüne çıkarmada özellikle kadın sporcuların gövde gösterisine ev sahipliği yapmıştır. Lakin gerçekleştirilen en son Olimpiyat olma ve en eşit Olimpiyatlar olarak medyada lanse edilmesine rağmen sporda kadınların hak arayışları hala sürmektedir. Kadın sporcular eşitlik ve adalet için arayışlarını sürdürmekte ve bu arayış içerisinde, araç olarak dünyanın en çok izlenen spor organizasyonlarından olan Olimpiyatları seçmektedirler. Bu bağlamda Olimpiyat Oyunları içerisinde kadın sporcuların sergiledikleri davranışların toplumlar tarafından doğru şekilde anlaşılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı Olimpiyat Oyunları süresince kadın sporcuların taleplerinin ve beklentilerinin objektif bir şekilde anlamlandırılması, yaşadıkları sorunların ortaya konularak toplumsal cinsiyet bağlamında sağlanabilecek katkıların tespitinin sunulmasıdır.

2. YÖNTEM

Gerçekleştirilen araştırma, nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması niteliği taşımaktadır. Yin (1984)'e göre durum çalışmaları güncel olan olguları kendi yaşam sınırları içerisinde çalışan, içerikler ve olguların kesin hat ve çizgilere sahip olmadığı ve birden çok kanıt veya veriye sahip durumlarda kullanılan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Durum çalışması, tek veya küçük grupların doğal çevrelerinde oluşturdukları sosyal olguları anlamayı amaçlar ve detaylı şekilde betimleme yapmaya olanak sağlar (Bloor ve Wood, 2006). Yıldırım ve Şimşek (2005)'e göre nitel araştırma içerisinde durum çalışmasının en temel unsuru durum ya da durumların derinlerine inebilmektir. Bu anlamda 2021 yılı temmuz ve ağustos ayları içerisinde gerçekleştirilen Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunlarında kadın sporcuların aktivist eylemleri bir durum, bu eylemler ile ilgili olarak yayınlanan haberler de birer olgu olarak çalışma içerisinde tasarlanmış ve mevcut duruma ilişkin anlaşılması kolay ve net bir sonuç ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) geçmişten miras kalan kadın düşmanı imajını geçen yıllar içerisinde düzeltmek için pek çok eylemde bulunmuştur. Bu eylemlerin bir sonucu olarak da katılan sporcuların cinsiyet yüzdeleri üzerinden Tokyo 2020 Olimpiyatları tarihin en eşit Olimpiyatları olarak medyada yer edinmiştir. Organizasyon sırasında ve organizasyon sonrasında uluslararası haber sitelerindeki izlenimlerin tespiti ve tespitlerin daha anlaşılır bir şekilde ortaya konması amacıyla çalışma verileri 2021 yılı Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları süresince toplanmıştır. 20 Temmuz - 8 Ağustos 2021 tarihleri arasında internet medyasına yansıyan, Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları kapsamındaki toplumsal cinsiyet ve eşitlik temalı haberler araştırmanın odak noktasını oluşturmuş ve bu haberler ile sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda “www.aelieve.com” tarafından 2021 yılı için belirlenen ve farklı kullanıcılar tarafından en çok tıklanan spor haber portalı olan “www.espn.com” ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi’nin (IOC) resmi uzantısı olarak güncel spor haberlerini paylaşan “www.olympics.com/en/” değerlendirmeye alınmıştır. Durum çalışmalarında sınırlandırılmış bir sistem içerisinde araştırma betimlemesi yapılır (Bloor ve Wood, 2006). Bu çalışmada doküman analizi kapsamında 2021 yılı temmuz/ağustos ayları ve Tokyo 2020 organizasyonu içerisindeki kadın sporcu haberleri sınırlı bir sistem olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda web sitelerinde yer alan ve kadın sporcular özelinde 117 haber çalışma kapsamında incelenmiştir.

2.2. Veri Toplama ve Analiz

Durum çalışmalarında mevcut durumun tespiti ve ortaya konması amacı ile bir veya birden fazla veri toplama tekniğinden destek alınabilir. Bu teknikler; gözlem, görüşme, ses/video kaydı veya doküman analizi olabilir (Cohen vd., 2007; (Bloor ve Wood, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmadaki veriler 2021 yılı Olimpiyat Oyunları süresince yayınlanan açık erişimli online spor içerikli haber sitelerinden doküman analizi yoluyla incelenerek elde edilmiştir. İnternette yer alan uluslararası spor haberleri portallarının analizi, araştırma kapsamında derleme oluşturulduktan sonra doküman incelemesi olarak yürütülmüştür. Yazılı materyallerin ve bireylerin söylediklerinin sistemsel ve dizgesel analizi gerçekleştirilmiştir. Büyüköztürk vd., (2008) nitel araştırmalarda iç geçerliliğin sağlanması ve ön yargıların çalışmaya yansımaması amacıyla birden fazla kişi tarafından inceleme yapılmasının araştırmaya güveni arttıracaklarını ifade etmiştir. Bu amaçla, incelenen spor haberleri kategorilere ayrılmış, ne gibi anlamları temsil ettikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Haber metinlerine ilişkin iki farklı tema belirlenmiş ve temaların kriterleri kapsamında 3 farklı uzman tarafından kodlamaların temaların altına yerleştirilmesi talep edilmiştir. Bu anlamda elde edilen veriler 3 farklı kodlayıcı tarafından incelenerek karşılaştırılması ile iç geçerlik sağlanabilmiştir. Doküman analizi gerçekleştirilirken izlenen yol aşağıda sıralanmıştır;

- Doküman analizi sonucunda elde edilen veriler parçalara bölünmüştür. Bu durum metinler içerisindeki kavramların daha net ortaya konmasını sağlamıştır.
- Araştırmacılar tarafından doküman kayıtları incelenmiş, anlamlı bölümlere ayrılmış ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiği bulunmaya çalışılmıştır. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bölümler kodlanmıştır.
- Araştırmacılar tarafından birbirinden bağımsız olarak kodlama işlemi yapılmıştır. Kayıt birimlerinin her parçada bulunup bulunmaması saptanmış ve araştırmacılar tarafından elde edilen veriler karşılaştırılmıştır. Ayrıca her kodlayıcıların cevapları benzerlik farklılık yönünden başka bir uzman tarafından kontrol edilmiş, kodlar bir araya getirilerek ortak yönleri bulunmuş,

böylece araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak temalar (kategoriler) ortaya çıkarılarak son haline getirilmiştir. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında, bulgular bölümünde tespit edilen temalar ve kodlar belirlenirken güvenilirlik aşamasında Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü [$\text{Güvenirlik} = (\text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})) \times 100$] kullanılmıştır.

Ayrıca, gerçekleştirilen araştırma doküman analizi olması ve insan/hayvan gibi öznelere ile direkt çalışmaması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

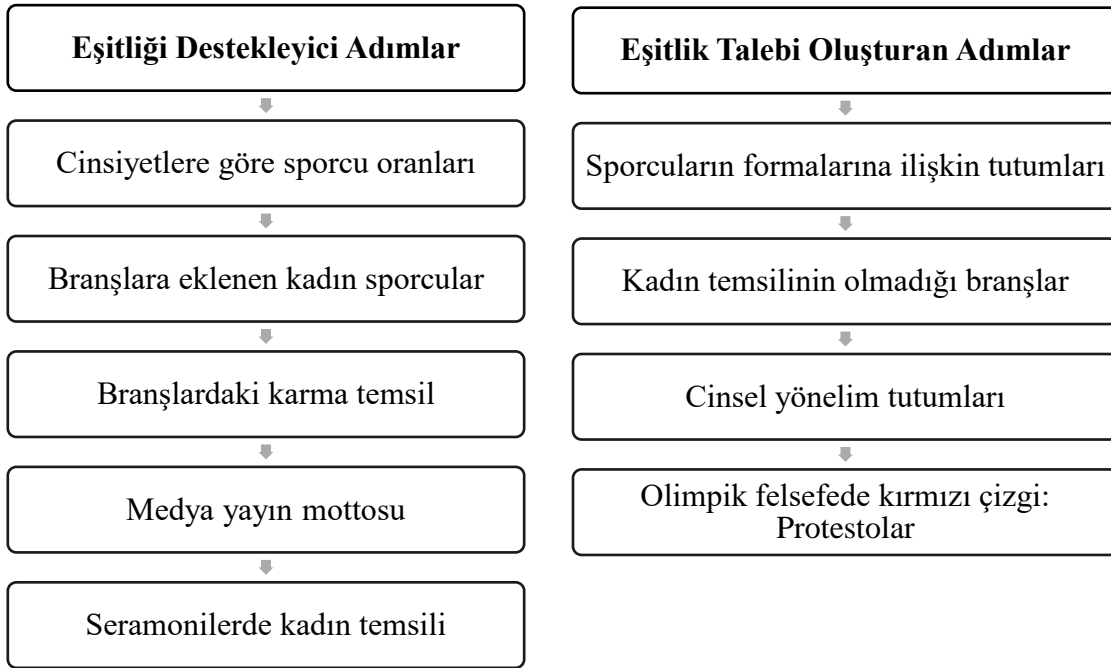
3. BULGULAR

Bu bölümde, Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunlarında gündeme gelen toplumsal cinsiyet ve eşitlik arayışlarına ilişkin tespit edilen temalar, alt temalar ve kodlara yer verilmiştir. Bulgular bölümünde ayrıca haber içeriklerine yer verilmiş ve ilgili habere hangi link üzerinden ulaşıldığı bilgisi eklenmiştir.

3.1. Tema, Alt Tema ve Kodlar

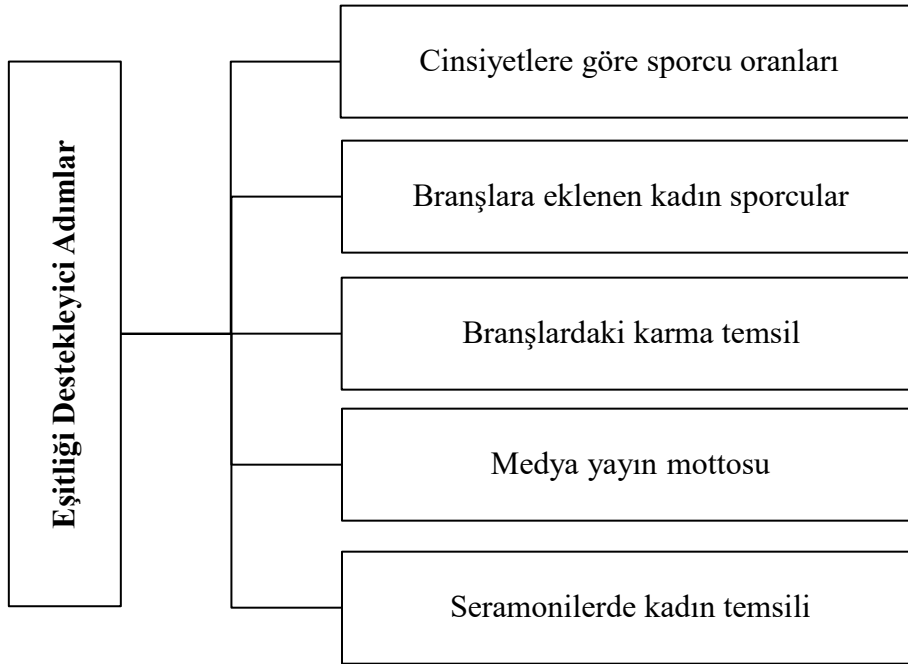
Tokyo 2020 Olimpiyatları incelendiğinde medyada en dikkat çeken söylem, bu zamana kadar gerçekleştirilen Olimpiyat Oyunları arasında en eşit Olimpiyat olarak lanse edilmesidir. Bu bağlamda ana temalar, eşitliği destekleyici adımlar ve eşitlik talebi oluşturan adımlar olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır. Ana temalar altında belirlenen alt temalar da kendi içerisinde kodları barındırmaktadır ve buna göre temalar ve alt temalar Şekil 1'de aktarılmıştır:

Şekil 1. Temalar ve Alt Temalar

Eşitliği destekleyici adımlar ana teması altında yer alan alt temalar, 2016 Rio Olimpiyat Oyunları sonrasında, 2020 Tokyo Olimpiyatlarına kadar gerçekleştirilmiş pozitif yönlü adımları ortaya koymaktadır. Eşitliği destekleyici adımlar altındaki temalara Şekil 2'de yer verilmiştir;

Şekil 2. Eşitliği Destekleyici Adımlar

Alt temalardan cinsiyetlere göre sporcu dağılım oranları, niteliksel olarak kadınların neredeyse erkek sporcuları yakalamış olmasını temsil etmektedir. Tokyo 2020 Olimpiyatlarına 5498 kadın sporcu (%48,8) ve 5985 erkek sporcu (%51,2) katılım göstererek modern olimpiyat tarihinde en çok kadın katılımcı barındıran olimpiyat olarak tarihe geçmiş durumdadır (Web1).

Entertainment and Sports Programming Network'de (ESPN) ise bu durum şu şekilde değerlendirilmiştir (Web2);

"Sidney 2000 Olimpiyatlarında 10647 sporcunun 4068'i kadındı (%38,2) ve Rio 2016'da bu oran %45,2'ye yükseldi. Tokyo 2020 ise %48,8 kadın sporcu ile şimdiye kadarki cinsiyet dengesi en iyi olan olimpiyat. IOC Paris 2024 Olimpiyatları için ise %50 sözü verdi".

İçerisinde pek çok branş ve alt kategoriler barındıran Tokyo Olimpiyat Oyunlarında 2020 itibari ile kadın temsiline olduğu branş ve alt kategorilerde artış olmuştur. Yüzme 1500 metre serbest stil, kano sprint, boks, kürek ve su topu gibi branşlara kadın katılımı daha önceki olimpiyatlarda sınırlı iken Tokyo 2020'de kadın sporcuların katılımı teşvik edilmiş ve katılımları sağlanmıştır (Web3; Web4; Web5).

Tokyo 2020'de Rio 2016'ya kıyasla karma temsil ile hem kadın hem de erkek sporcuların birlikte yarıştıkları branşlar 2 kat artmış ve yüzme, okçuluk, atletizm, judo, sörf, atıcılık, masa tenisi ve triatlon branşları karma listeye eklenerek, toplamda 18 adet spor branşı karma olarak temsil edilmiştir (Web6; Web7).

"Cinsel değil, spor çekiciliği / Sport appeal, not sex appeal" ifadesi Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları kapsamında belirlenen ve özellikle kadın sporcuların cinselliği çağrıştıracak görüntülerinin medyaya yansıtılmayacağına açıklandığı önemli bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır (Web8).

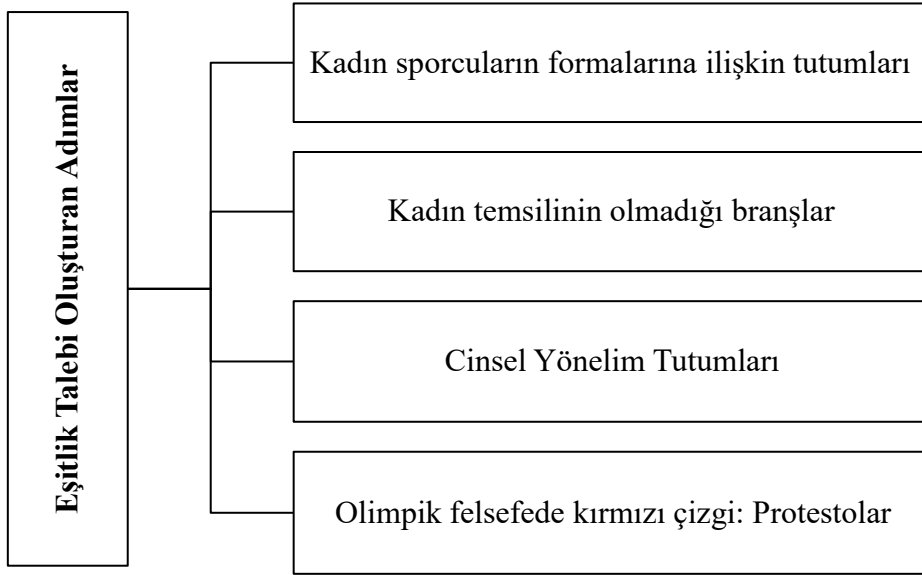
Alınan bu karar ile ilgili olarak Olimpiyat Yayın Servisi CEO'su Yiannis Exarchos ise şöyle demiştir (Web9);

"Vücutun bazı bölümlerini içeren ayrıntıları ve geçmişte gördüğünüz bazı şeyleri yakından görmeyeceksiniz".

Eşitliği desteklemek adına IOC'nin aldığı bir diğer karar ise; seremonilerde kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyetin de eşit bir şekilde temsili adına, ülkelerin bayraklarının iki cinsiyet tarafından da taşınmasının kararının alınmasıdır (Web10).

Eşitlik talebi oluşturan adımlar ana teması altında yer alan alt temalar, 2020 Tokyo Olimpiyatları sırasında, sporcuların talep ettikleri değişimler ile gelişimleri ortaya koymakta ve bazı durumlarda ise farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Eşitlik talebi oluşturan adımlar altındaki temalara Şekil 3'de yer verilmiştir.

Şekil 3. Eşitlik Talebi Oluşturan Adımlar

Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunlarında dikkat çeken taleplerden birisi, kadın sporcuların formalarına ilişkin değişiklik talebidir. Norveç Milli Kadın Plaj Hentbol Takımı cinsiyetçi formalarına ilişkin rahatsızlıklarını dile getirmiş ve slip şeklinde altlar yerine erkek meslektaşları gibi kısa şort giymek istediklerini belirtmişler, Avrupa Plaj Hentbol Şampiyonası'nda da bu talebe uygun giyinmişlerdir. Bu davranışa karşılık olarak ise, Avrupa Hentbol Birliği tarafından bir para cezasına çarptırılmış, yaşanan bu olay büyük ses getirmiş ve ünlü şarkıcı "Pink" para cezasını memnuniyetle ödeyeceğini bildirerek şöyle demiştir (Web11);

"Norveçli kadın plaj hentbolu takımının "üniformalarıyla ilgili cinsiyetçi kurallara itiraz ettiği için çok gurur duyuyorum. Avrupa Hentbol Federasyonu seksizm için ceza uygulayamaz. Aferin kadınlar. Sizin için para cezalarını seve seve öderim. Aynen böyle devam".

Üniformalarla ilgili bir diğer tepki ise Alman cimnastikçilerden gelmiştir. Bikini tarzı bir kesimi içeren mayo giyen cimnastikçiler, kadınların cinselleştirilmesine karşı çıkmak amacı ile ayak bileklerine kadar uzanan mayolar giymeyi tercih etmişlerdir (Web12).

Ayrıca üniformalar konusunda dikkat çeken bir diğer detay ise, erkek boksörler müsabaka esnasında kask kullanmazken, kadın boksörler kask ile yarışmak durumundadır. Bunun sebebi olarak ise, kadın boksörlerle ilgili kafa travmaları özelinde gerçekleştirilen akademik çalışmaların eksikliği gösterilmektedir (Web13).

Sporcuların dış görüntüsü ile Müslüman kadınları temsil eden bir başka durum ise hakemlik statüsünde yaşanmış ve basketbol branşında bir hakem başı örtülü bir şekilde temsiliyet göstererek olimpiyat oyunlarında bir ilki yaşatmıştır (http14; http15).

Eşitlik için kadın sporcular neden bazı branşlarda yer almadıklarına ilişkin sorgulamaları da gerçekleştirmiş ve "*grekoromen güreş ile dekatlonda*" neden yarışamadıklarını anlayamadıklarını ifade etmişlerdir (Web16; http17).

Tokyo 2020 Olimpiyatları kapsayıcılık anlamında bu zamana kadar yapılmış en güçlü olimpiyat oyunları olarak karşımıza çıkmaktadır. 166 açık cinsel yönelime sahip LGBTIQ+ sporcunun yer aldığı olimpiyatlarda ayrıca 2 adet transseksüel sporcu yer almıştır. Trans kadın beyanı bulunan sporcu, kadın kategorisinde yarışır iken, trans erkek olduğu beyanında bulunan bir diğer sporcunun ise erkek takımında yer almasına izin verilmemiştir (Web18; Web19; Web20; Web21).

Olimpiyat tarihi boyunca istenmeyen ve özellikle altı çizilerek dile getirilen "protesto yasağı" ise Tokyo 2020 Olimpiyatları boyunca farklı branşlarda ve platformlarda kendisine yer bulmuş durumdadır. Cimnastik serisinin içerisine adapte ettiği "Black Lives Matter" hareketi ile sunumunu tamamlayan Kosta Rika'lı cimnastikçi Luciana Alvarado, eşit hakların önemi ve herkese duyulması gereken saygıya vurgu yaptığını savunmuştur (Web22). Kollarını X işareti yapmak sureti ile madalya töreni esnasında kendi protestosunu ortaya koyan Amerikalı atlet Raven Saunders ise bu işaretin anlamı sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "*Ezilen tüm insanların bulunduğu yerlerin kesişimi*".

Bu protestoların yanında Avusturalya Kadın Milli Futbol Takımı ise Aborjin bayrağı açarak, ötekileştirilen kendi yerel halklarına olan vurguyu gerçekleştirdiler. Yaptıkları açıklamada ise şu ifadeyi kullanmışlardır (Web23): "*Turnuvadan önce takım olarak bir tartışmamız vardı -- diz mi çökeceğiz yoksa başka bir şey yapmayı düşünüyor muyuz? Açıkçası Black Lives Matter'ı her yerde destekliyoruz, ancak bir ekip olarak kendi arka bahçemizde bazı sorunlarımız olduğunu hissettik ve bence bizim için Aborjin bayrağımızı haritaya koymak ve onu Olimpiyat oyunlarında temsil etmek açısından bir dönüm noktasıydı.*"

Kadın futbolu içerisinde ise Büyük Britanya takımı akım olacak bir eyleme imza atmış ve diz çökme akımını ateşlemişlerdir. Bu akımla ilgili Büyük Britanya baş antrenörü Hege Riise kendisini şu şekilde ifade etmiştir (Web24): "*Diz çökmenin toplumdaki ayrımcılığa, adaletsizliğe ve eşitsizliğe karşı barışçıl protestonun önemli bir sembolü olduğu konusunda netiz ve IOC'nin bu ifade özgürlüğünün önemini kabul etmesinden memnunuz*".

Bu ifade özgürlüğü ile ilgili Büyük Britanya'nın ardından adım atan takımlar, Şili, ABD, İsveç ve Yeni Zelanda olmuş ve her maçtan önce farkındalık yaratmak adına barışçıl protesto haklarını kullanmışlardır (Web25).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sporun içerisinde yer alan kadın sporcular ve ötekileştirilen sporcuların yıllar içerisindeki hak arayışları ve bu süreçteki aktivist eylemlerinin görünür hale getirilmesi, toplum tarafından anlaşılmasında önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen bu eylemlerin anlamlandırılması ve sebepleri ile birlikte daha açık, net olarak alan yazına kazandırılması, somut sonuçlara daha hızlı ulaşılmasını sağlayabilir. Kadınların diğer alanlarda olduğu gibi spor alanındaki bu mücadeleciliği, zorlu süreçlerin sonucunda elde ettikleri hakları ile birlikte sporun içerisindeki rollerini ve statülerini farklı bir yere konumlandırmıştır. Kazanılan bu olumlu gelişmeler Tokyo 2020'de

de görüldüğü üzere, kadınların ve kadın sporcuların toplumsal cinsiyet eşitliği çatısı altında tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğunun, erkek cinsiyet ile adaletli bir şekilde yarışırıldığının, engeller, problemler, güçlüklerin son bulduğunun göstergesi değildir. Kadınlar hala sporun içerisinde; saçları, giyim tarzları, fiziksel görünüşleri, cinsel yönelimleri ile hedef haline gelebilmektedir. Ayrıca kadınların spora katılım düzeyleri de toplumsal faktörler, kültürel farklılıklar, dini değerler gibi pek çok faktörden hala etkilenir konumdadır. Yapıcı aktivizme katılan sporcuların sayısının az olmasına rağmen, uğruna mücadele ettikleri çok sayıda konu vardır. Tüm dünya ülkelerindeki sporcular kariyerleri boyunca çeşitli sorunlarla mücadele etmişlerdir. Bu sorunlardan bazıları ırk, cins ve cinsiyet kalitesi, sendikalaşma ve çalışma hakları, barış ve sosyal adalet, siyasi zulümden kurtulma, yetenek hakları, din özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi çeşitli insan hakları için mücadele etmişlerdir (Edwards, 1969; Scott,1971; Kidd ve Donnelly, 2000: 137; Kidd, 2003; Pelak, 2005: 61; Zirin, 2005). Kaufman (2008: 218) gerçekleştirdiği araştırmada aktivist sporcuların gerçekleştirdikleri eylemlere ve sonuçlarına yer vermiştir. Brown (2023: 37) araştırmasında #SayHerName hashtaginin anlamını teorisyenler, sporcular ve aktivistlerin yaşadıkları deneyimleri, katkılarıyla harmanlamış ve siyahi kadınların yaşamlarına her alanda dikkat çekmiştir. Cox (2022) gerçekleştirdiği araştırmada Dr. Amira Rose Davis ile olimpiyatlardaki sporcu aktivizmi üzerine görüşmeler gerçekleştirmiş ve sporcuların eylemlerinin açıklamalarına yer vermiştir. Ayrıca medyayı sporcuların aktif kullanım şekillerine değinen Cooky ve Antunovic (2020:698), sporun içerisindeki aktivizmin yeni medya araçları ile yeniden doğuşuna vurgu yapmıştır. Boykoff (2019: 24) makalesinde, 1906 oyunlarındaki İrlandalı atlet Peter O'Connor'dan, 1968 Olimpiyatlarındaki Tommie Smith, John Carlos ve Peter Norman'a, 1960'lar ve 1970'lerde Apartheid ile mücadele etmek için Olimpik Antlaşmayı kullanan Güney Afrikalı aktivistlerden, Rio 2016 yaz oyunları sırasında sokaklara dökülen aktivistlere kadar hem sporcu aktivizmi hem de hareket protestosu bölümlerini içeren panoramik bir tarihsel kesiti literatüre kazandırmıştır.

Toplumsal cinsiyet perspektifinden kadınların ve erkeklerin sahip olduğu biyolojik özellikler elbette ki bir takım farklılıklara ve göreceli üstünlüklere sebebiyet verebilir. Kadın sporcuların bu minvaldeki hak arayışları eşitlikten ziyade adalet üzerinedir. Tarihin niteliksel olarak en eşit olimpiyatları olarak kabul edilen Tokyo 2020'nin son bulmasının ardından UOK Paris 2024 Olimpiyatları'nda cinsiyet eşitliğindeki beklentisinin %50 erkek %50 kadın katılımcının olimpiyatlarda yer alacağı üzerinedir. Fakat Tokyo 2020 bize açıkça göstermiştir ki sayısal eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği yolundaki ufak bir yapı taşından ibarettir. Fakat gelişim ve değişim bu taşların bir yol oluşturması ile gerçekleşmekte, Uluslararası Olimpiyat Komitesi ise bu yolu örmek için çaba harcamaktadır. Belki de her anlamda eşitlik ve adalet içeren ilk organizasyon Paris 2024 olarak spor tarihinde önemli bir yer edinecektir.

KAYNAKÇA

- Alpman, C. (1972). *Eğitimin bütünlüğü içinde beden eğitimi ve çağlar boyunca gelişimi* (1. Press) İstanbul: Milli Eğitim.
- Aybek, A., & Yıldırım, İ., (2016). *Baron pierre de coubertin'in olimpizm felsefesinde kadın. Sporun toplumsal cinsiyet halleri*, Ankara: Spor yayınevi ve Kitabevi.
- Bandy, S. J. (2000). Women & sport from antiquity to the 19th century, *Olympic Review*, 31 (Febr-March).
- Bell, P. (2001). *Content analysis of visual images*. T. Leeuwen & C. Jewitt (Ed.), *Handbook of Visual Analysis*. London: Sage.

- Bloor, M., & Wood, F. (2006). *Keywords in qualitative methods*. London: Sage.
- Bohus J. (1986). *Sportgeschichte: Gesellschaft und sport von mykene bis heute*. München, Wien, Zürich: BLV.
- Boulongne, Yves-Pierre. (1999). Pierre de Coubertin: humanism and education: Conference given on November 17 at the Ministry of the Economy and Finance in Paris Lausanne.
- Boykoff, J. (2019). Protest, activism, and the olympic games: An overview of key issues and iconic moments. *Sport and Protest*.
- Bucher, C. A., & Wuest, D. A. (1987). *Foundations of physical education and sport*, Times Mirror. St. Louis-Toronto-Santa-Clara: Mosby Colloge Publishing.
- Butts, R. F. (1955). *A cultural history of western education*. London: McGraw-Hill Book Company.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Brown, L. E. C. (2023). *Why We Must #SayHerName: A black feminist look at athlete activism*. In *Athletic Activism: Global Perspectives on Social Transformation*. Emerald Publishing Limited.
- Chase, L. F. (1992). A policy analysis of gender inequality within the Olympic Movement. In *Proceedings: First International Symposium for Olympic Research*. London, Ontario: International Centre for Olympic Studies.
- Clastres, P. (2008). *Olympic games. A century of passion*. Paris: Les Quatre Chemins.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge.
- Cooky, C., & Antunovic, D. (2020). "This isn't just about us": Articulations of feminism in media narratives of athlete activism. *Communication & Sport*, 8(4-5).
- Coubertin, P. (2000). Selected writings. In: N. Muller (ed.). *Pierre de Coubertin 1863- 1937. Olympism*: Lausanne: International Olympic Committee.
- Cox, C. M. (2022). Unsettled Debts: 1968 and the Problem of Historical Memory| The Limits of Smooth Legacies: 1968, Feminist History, and the Tradition of Athlete Activism: An Interview With Amira Rose Davis. *International Journal of Communication*, 16, 8.
- Çalışkan, K., Büyükakgöl, Ü. C., Yüce, A., & Katırcı, H., (2018). Futbolda nefretin anatomisi: türk spor basınında nefret dili. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 1(1).
- Donnelly, P. (1993). Democratization revisited: seven theses on the democratization of sport and acti ve leisure. *Society and Leisure*, 16(2).
- Edwards H. (1969). *The revolt of the black athlete*. NY: Free Press
- Eyquem, M. T. (1966). *Pierre de coubertin: Olympic history*. Paris: Calmann Lévy.
- Giulianotti R. (2005). *Sport: A Critical sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Guttman, A. (1992). *The olympics: A history of the modern games*. Urbana: University of Illinois Press.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females: Critical issues in the history and sociology of women's sports*. London: Routledge.
- International Olympic Committee. (2020). *Factsheet: women in the Olympic movement Update-June,2020*.
- Kaufman, P. (2008). Boos, bans, and other backlash: The consequences of being an activist athlete. *Humanity & Society*, 32(3).
- Kidd B. (2003). Athletes and human rights: university lecture on the olympics. Barcelona: Centre d'Estudis Olympics (UAB). International Chair in Olympism (IOC-UA B).

- Kidd, B., & Donnelly, P. (2000). Human rights in sports. *International review for the sociology of sport*, 35(2).
- Koca, C., & Bulgu, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet genel bir bakış. *Toplum ve Bilim*, vol.103.
- Lennartz, K. (2005). The Munich october festival: An origin of the Olympic Games. *Journal of Olympic History*, 13(1).
- Lyberg, W. (2000). Women's participation in the Olympic Games. *Olympic Review*, 26(31).
- Macur, J., & Blinder, A. (2021). At N.C.A.A. *Tournaments, Unequal Facilities For Women*. The New York Times.
- Mallon, B. & Bijkerk, A. T. (2003). *The 1920 olympic games. Results for all competitors in all events, with commentary*. McFarland & Company
- Mechikoff, R., Estes, S. (1993). *A history and philosophy of sport and physical education*. Wm. C. Brown & Benchmark Publishers, Oxford, England.
- Memiş, U. A., & Yıldırım, İ. (2011). Batı kültürlerinde kadınların spora katılımlarının tarihsel gelişimi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(3).
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- NCAA Board of Governors Statement on Social Activism (2020, June 13). Student-athlete activism. Retrieved Erişim Adresi: <https://www.ncaa.org/sports/2021/7/23/student-athlete-activism.aspx> (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- Hosick, B. M. (2021). NCAA adopts interim name, image and likeness policy. Erişim Adresi: <https://www.ncaa.org/news/2021/6/30/ncaa-adopts-interim-name-image-and-likeness-policy.aspx> (Erişim Tarihi: 12.09.2021).
- NFL. (2021, November 5). Aaron Rodgers explains decision to not get COVID-19 vaccination in first comments since positive test. Erişim adresi: <https://www.nfl.com/news/aaron-rodgers-explainsdecision-to-not-get-covid-19-vaccination-in-first-comment> (Erişim Tarihi: 07.12.2021).
- Parry, J. (2007). The religio athletae, olympism and peace. In Parry J., et al.). *Sport and Spirituality* (first ed.). London: Routledge.
- Pelak C. (2005). Athletes as agents of change: An examination of shifting race relations within women's netball in post-apartheid south africa. *Sociology of Sport Journal*, 21.
- Pfister, G. (2004). *Frauen in führungspositionen: Theoretische überlegungen. hat führung ein geschlecht? Genderarrangements in entscheidungsgremien des deutschen sports*. Cologne, Germany: Strauss.
- Ryan, S. (2020, September 9). Sports protests: Timeline of the prominent over the years. Chicago Tribune. Erişim Adresi: <https://www.chicagotribune.com/sports/ct-athlete-protests-timelineliststory-20200909-yl4x7b3hk5gkxj5wdxqwdmxfrq-list.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- Scott J. (1971). *The athletic revolution*. NY: The Free Press.
- Shields, C. (2022). Political protests in professional and collegiate athletics (Master Thesis). UK: Liberty University.
- Spears, B. (1984). A perspective of the history of women's sport in ancient greece, *Journal of Sport History*, 11(2): 32-47.
- Spreitzer, Gretchen M., & Scott Sonenshein. (2004). Toward the construct definition of positive deviance. *American Behavioral Scientist* 47(6):828-84.
- Toohy, K. & Veal, A. (2000). *The olympic games. A social science perspective*. London: CAB International.
- Truyens, J. (2020). *Stories of the VIIth olympiad*. Davidsfonds Uitgeverij.

- Yaprak, P., & Amman, M. T. (2009). Sporda kadınlar ve sorunları. *Türkiye Kick Boks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 39-49.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yin, R. K. (1984). Beyond method: Strategies for social research. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 29, No. 2
- Zirin D. (2005). *What's my name, fool? Sports and Resistance in the United States*. Chicago: Haymarket Books.

İnternet Kaynakları

- Web1 <https://olympics.com/ioc/news/tokyo-2020-first-ever-gender-balanced-olympic-games-in-history-record-number-of-female-competitors-at-paralympic-games> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web2 https://www.espn.com/olympics/story/_/id/31865672/tokyo-2020-olympics-ioc-gender-parity-goal-marks-one-giant-leap-humankind (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- Web3 <https://olympics.com/en/news/katie-ledecky-breezes-to-first-womens-olympic-1500m-freestyle-gold> (Erişim Tarihi: 14.08.2021).
- Web4 <https://globalnews.ca/news/8094064/tokyo-olympics-canada-canoe-medal/> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web5 <https://abcnews.go.com/Sports/tokyo-olympics-highlight-strides-gender-equality-remaining-hurdles/story?id=78264991> (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- Web6 <https://olympics.com/ioc/news/mixed-gender-events-a-sign-of-innovation-and-greater-gender-diversity-at-tokyo-2020> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web7 https://www.espn.in/olympics/story/_/id/19589230/mixed-gender-events-added-2020-tokyo-olympics (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web8 <https://www.espn690.com/entertainment/olympicbroadcasters/TEDHJD3BTCAAHC7JY4RUXHZMUA/> (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- Web9 <https://www.smh.com.au/sport/sport-appeal-not-sex-appeal-the-olympics-newbroadcast-mantra-20210726-p58d5a.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2021).
- Web10 <https://olympics.com/ioc/news/women-athletes-take-centre-stage-at-tokyo-2020-opening-ceremony> (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- Web11 https://www.espn.com/olympics/story/_/id/31889339/pop-singer-pink-supports-norwegian-women-beach-handball-team-protest-fines-very-sexist-uniform-rules (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- Web12 https://www.espn.com/olympics/gymnastics/story/_/id/31884449/german-women-gymnastics-team-wears-unitards-qualifying-tokyo-olympics (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web13 <https://www.thesun.co.uk/sport/15789425/women-wear-headguards-men-olympic-boxing/> (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- Web14 <https://www.101espn.com/news/hijab-wearing-basketball-referee-out-to-blaze-trail-at-tokyo-olympics/> (Erişim Tarihi: 17.08.2021).
- Web15 <https://olympics.com/en/news/sarah-gamal-first-arab-and-african-woman-to-referee-3x3-basketball-at-tokyo-2020> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web16 <https://www.nytimes.com/2021/07/06/sports/olympics/us-track-field-decathlon-women-heptathlon.html> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web17 <https://olympics.com/en/featured-news/what-how-greco-roman-wrestling-style-rules-scoring-techniques-olympics> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).

- Web18https://www.espn.com/olympics/story/_/id/31918292/olympics-2020-transgender-weightlifter-hubbard-thanks-ioc-tokyo-games-inclusion (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- Web19https://www.espn.com/olympics/story/_/id/31861679/tokyo-2020-most-inclusive-olympic-games-160-lgbtq-athletes (Erişim Tarihi: 11.08.2021).
- Web20<https://www.espn.com/soccer/canada-canw/story/4445109/quinn-becomes-first-openly-transgender-athlete-to-medal-at-olympic-games-as-canada-win-gold> (Erişim Tarihi: 18.08.2021).
- Web21<https://olympics.com/en/news/laurel-hubbard-new-zealand-weightlifter-history-tokyo-2020-2021-games> (Erişim Tarihi: 15.08.2021).
- Web22https://www.espn.com/olympics/gymnastics/story/_/id/31886758/costa-rican-gymnast-luciana-alvarado-takes-knee-conclude-floor-routine-qualifying-nod-black-lives-matter-movement (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- Web23<https://www.espn.com.sg/football/australia-ausw/story/4480080/australia-striker-kyah-simon-on-olympic-milestonesworld-cup-prep-and-tottenham-move> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Web24<https://www.espn.com/soccer/great-britain/story/4432945/team-gb-football-team-to-take-a-knee-at-tokyo-olympic-games> (Erişim Tarihi: 13.08.2021).
- Web25<https://inews.co.uk/news/world/tokyo-2020-olympics-taking-the-knee-team-gb-us-new-zealand-womens-football-teams-1114146> (Erişim Tarihi: 13.08.2021).

* * * * *

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu makalede araştırma sürecinde, dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir. Yukarıda bilgileri yer almakta olan çalışmamın içerik analizi olması ve insan/hayvan gibi özneler ile çalışmaması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim.

Katkı Oranı: Makale tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

TOGG OTOMOBİLLERİ YOUTUBE VIDEO YORUMLARININ DUYGU ANALİZİ VE MAKİNE ÖĞRENME MODELİ İLE İNCELENMESİ

EMOTIONAL ANALYSIS OF TOGG CARS YOUTUBE VIDEO COMMENTS AND EXAMINATION WITH MACHINE LEARNING MODEL

 Mesut POLATGİL¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Şarkışla Uygulamalı Bilimler Y.O.,
mesutpolatgil@cumhuriyet.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
30.11.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
22.01.2024

ÖZET

Elektrikli otomobiller, çevre dostu olmaları ile geleneksel otomobillere göre daha avantajlı ve popüler durumdadır. Türkiye, TOGG ile birlikte elektrikli arabasını üretmeye başlamıştır. Bu durum insanlarda heyecan ve merak uyandırmıştır. Birçok insan bu merakını sosyal medyada videolar izleyerek ve yorumlar ile etkileşim kurarak gidermeye çalışmaktadır. Ayrıca her videoya bırakılan yorumlar ve kullanıcıların birbiri ile etkileşimleri neticesinde büyük bir veri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada TOGG otomobillerine ilişkin sosyal medya kullanıcı algılarının araştırılması amaçlanmış, bu kapsamda YouTube platformundaki kullanıcıların en çok izlenen üç videoya bıraktıkları yorumlar analiz edilmiş, bu yorumların duygu analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda TOGG ile ilgili yorumların çoğunlukla pozitif olduğu tespit edilmiş ve firmanın iddia ettiği gibi tüketicilerin de TOGG'u bir otomobilden çok akıllı cihaz olarak algıladıkları anlaşılmıştır. Bu husus çalışmanın önemli sonuçlarından biridir. Son olarak, makine öğrenmesi algoritmaları ile duygu sınıflandırması gerçekleştirilerek yaklaşık %85 başarı ile sınıflandırma sağlanmıştır. Çalışmanın hem TOGG firmasının yetkililerine hem de TOGG otomobillerini satın alacak kişilere bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: YouTube, Duygu Analizi, TOGG, Elektrikli Otomobil, Makine Öğrenmesi.

ABSTRACT

Electric cars are currently more advantageous and popular compared to traditional cars due to their environmentally friendly nature. In collaboration with TOGG, Turkey has begun producing its electric car, generating excitement and curiosity among the public. Many individuals seek to satisfy their curiosity by watching videos and engaging in discussions on social media. Furthermore, the comments left on each video and the interactions among users have resulted in a significant amount of data. This study aims to investigate social media user perceptions related to TOGG cars. In this context, comments left by users on the top three most-watched videos on the YouTube platform were analyzed, and sentiment analysis of these comments was conducted. The analysis revealed that the majority of comments related to TOGG were predominantly positive. It was determined that consumers perceive TOGG more as a smart device than just an automobile, consistent with the claims made by the company. This finding is one of the significant outcomes of the study. Finally, sentiment classification using machine learning algorithms achieved a classification success rate of approximately 85%. It is believed that this study will provide valuable information to both TOGG company officials and individuals considering purchasing TOGG cars.

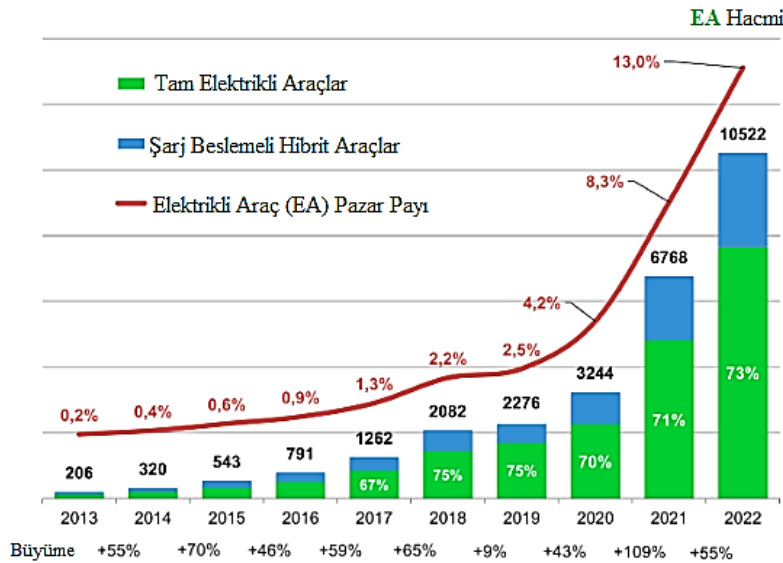
Keywords: YouTube, Sentiment Analysis, TOGG, Electric Car, Machine Learning.

1. GİRİŞ

Günümüz şehirlerinin önemli ölçüde büyümesi, ulaşım araçlarının kullanımının artmasına yol açmış, bu da kirliliğin ve diğer ciddi çevre sorunlarının yarattığı problemlerin etkisini derinleştirmiştir (Hannan vd., 2014). Özellikle otomobil egzozlarından salınan gazların bu çevre sorunlarının ortaya çıkışında etkin rol oynadığı bilinmektedir. Ekolojik sürdürülebilirlik, sistem sürdürülebilirliği, tüketici davranışlarında yaşanan değişimler ve teknolojik gelişmelerin artan mobilite ihtiyacıyla birleşmesi; özel sektör ve kamunun ayrı ayrı ve/veya iş birliği içerisinde ulaşım sektöründe önemli bir dijital dönüşüme gitmelerine ve paralel olarak da birçok yenilikçi çözümü ortaya koymalarına neden olmuştur (Kocagöz vd., 2020). Bu noktada ilk olarak Japon otomotiv endüstrisi hem gaz salınımının azaltılması hem de daha çevreci teknolojiler olan elektrikli otomobillere bir ara geçiş formu teşkil etmesi açısından hibrit otomobilleri piyasaya sürmüştür (Jorgensen, 2008). Her ne kadar bu teknoloji gaz emisyonunda bir azalışa sebep olsa da daha çevreci elektrikli otomobillere geçiş kaçınılmaz olmuştur. Nitekim bu araçlar yenilenebilir bir enerji kaynağı ile egzoz salınımı oluşturmadan hareket etme özelliğine sahip olduğundan, şehirlerin hava kalitelerinin artışına katkı sağlayabilmektedir (Van Mierlo vd., 2006). Bu durum birçok ülkenin hızlı bir şekilde elektrikli araç piyasasına giriş yapacak aktörleri canlandırıcı ve teşvik edici politikaları devreye sokmasına öncülük etmiştir (Sierzchula vd., 2014). Böylelikle farklı ülkelerde PEV (Pure Electrical Vehicle-Pür Elektrik Beslemeli Araç), HEV (Hybrid Electrical Vehicle-Hibrid Elektrikli Araç) ve FCEV (Fuel Cell Electrical Vehicle-Yakıt Hücreli Elektrikli Otomobil) olmak üzere üç farklı tipte elektrikli araç üretilmeye başlanmıştır (Ding vd., 2017).

Elektrikli otomobil pazarı dünya çapında hızlı büyüme kaydetmektedir. 2021 yılında elektrikli araç sayısı tüm dünya çapında bir önceki yıla göre yaklaşık iki katı artış göstermiş ve 6,6 milyona yükselmiştir (IEA, 2022). Ayrıca artış eğilimi 2022 yılında da sürerek ilk çeyrekte yaklaşık 2 milyon adetlik bir satış rakamına ulaşmıştır (IEA, 2022). Ayrıca 2023 yılı itibarıyla küresel elektrikli otomobil pazarı toplam 457,60 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır (EVVolumes, 2022). 2027 itibarıyla bu sayının 858 milyar \$ seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir (STATISTA, 2023). Yakıt olarak bir düzeyde elektrik kullanan otomobillere ilişkin küresel satış rakamları ve pazar payları Şekil 1’de görülmektedir.

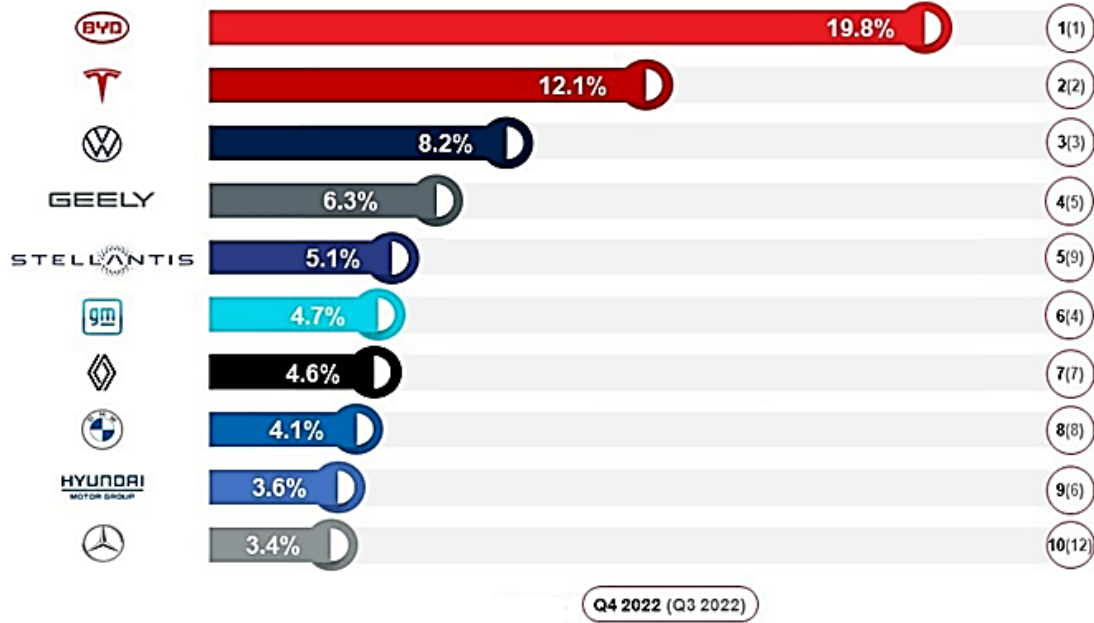
Şekil 1. Elektrik Beslemeli Araçların Küresel Satış Rakamları ('000\$) ve Pazar Payları (%)

Kaynak: EVVolumes (2022)

Grafik 1 incelendiğinde elektrik beslemesine ihtiyaç duyan araçların sayısının 2013 yılındaki 206.000 rakamından 2022 yılındaki 10.522.000 rakamına yükseldiğini, pazar payının ise aynı zaman diliminde %0,2'den %13'e yükseldiğini göstermektedir. Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta elektrik beslemeli hibrit araçların sayısının pür elektrikli araçlara nazaran daha düşük seviyede olduğudur. Elektrikli otomobil üretimi açısından küresel pazarın ilk 10 aktörü Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Elektrikli araç küresel pay tablosu

Şekil 1 incelendiğinde 2022 yılının 4. çeyreği itibariyle en yüksek satışı Çin menşeli BYD markasının gerçekleştirdiği, bunu Tesla markasının takip ettiği ve son sırada Mercedes firmasının bulunduğu görülmektedir. Global firmalar arasında olmasa da Türkiye bu alanda girişimlerini yapmış ve TOGG otomobilini üretmeye başlamıştır.

Literatürde TOGG üzerine yapılan birtakım araştırmalar bulunmaktadır. Demir (2020), TOGG otomobillerinin pazardaki durumunu SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats - Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) açısından değerlendiren teorik bir araştırma ortaya koymuştur. Yaprak (2023), TOGG otomobillerinin pazarlama çevresini PESTLE (Politik, Ekonomik, Sosyal, Teknolojik, Yasal ve Çevre) analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda tespit edilen politik faktörlerin yüksek katma değerli ve milli üretim çabaları, otomotiv endüstrisine verilen önem ve kamusal müdahalelere açık ortaklık yapısı; ekonomik faktörlerin istihdam olanağı, görece düşük yakıt tüketimi ve döviz kuru volatilitesi; sosyo-kültürel faktörlerin etnosentrik tüketiciler, hedef pazar bölümünün çeşitliliği ve yeni kuşakların çevreci bilincinin artması; teknolojik faktörlerin akıllı ve kullanıcı odaklı mobilite, veri güvenliği ve sınırlı menzil; yasal faktörlerin GEAR 2030 ve ÖTV düzenlemeleri; son olarak çevresel faktörlerin daha düşük karbon salınımı ve daha düşük gürültü kirliliği boyutlarını içerdiği ifade edilmiştir. Mordue ve Sener (2022), dünya ile karşılaştırmalı olarak Türkiye otomobil sektörünü ve bataryası bulunan elektrikli araç üretiminin etkilerini araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda kendine yeten ve dış bağımlılığı olmayan bir otomotiv sektörü için Türkiye'nin TOGG hamlesinin önemini ve bataryalı araç üretiminin Türkiye'ye güçlü dünya çapında katkılarının bulunduğu altını çizmişlerdir. Doğan (2023) ise menşe ülke etkisi ve tüketici etnosentrizminin tüketiciler üzerindeki etkisinin satın alma niyeti oluşturup oluşturmadığını

TOGG otomobilleri özelinde araştırmaktadır. Makalenin gönderim tarihi itibarıyla yazar araştırmasını henüz tamamlamadığı için bulgularına da bu kısımda yer verilememiştir. Polatgil (2023a), çalışmasında TOGG otomobili için kullanıcı yorumlarına konu modellemesi gerçekleştirmiş, kullanıcılar tarafından en çok ifade edilen konu ve bu konular içerisindeki kavramlar tespit edilmiştir.

Yukarıdaki literatürle birlikte mevcut çalışmayla paralellik gösterecek şekilde tüketici/kullanıcı öngörü, düşünce ve yorumlarını analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan ilki TOGG otomobilleriyle tüketicilerin ilk izlenimlerini analiz etmeyi amaçlayan Kocagöz vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Nitel araştırma yöntemlerinden mülakat yönteminin kullanıldığı çalışmada katılımcıların tanıtılan araçlarla ilgili ilk reaksiyonları, değerlendirmelerinde araçların hangi özelliklerini vurguladıkları, fiyat tahminleri/beklentileri, satın alma niyetleri, marka ismi önerileri gibi çeşitli konular ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla beraber araştırma kapsamında elde edilen dikkat çekici iki bulgu; aracın elektrikli olmasıyla sadece 18, akıllı olmasıyla sadece üç kişinin ilgilenmiş olduğunun rapor edilmesidir. Öte yandan Avcı (2020), TOGG otomobilleriyle alakalı katılımcı görüşlerinden hareketle tüketici yenilikçiliği, tüketici etnosentrizmi (Etnik merkezlik) ve menşei ülke imajı faktörlerinin yerli otomobil satın alma niyetinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Çevrimiçi anketten elde edilen verilerin analiz edilmesiyle tüketici yenilikçiliği ve tüketici etnosentrizminin yerli markalı otomobil satın alma niyeti üzerinde olumlu etkilerinin olduğu, menşei ülke imajı faktörünün ise yerli markalı otomobil satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz (2020) çalışmasında Günsel otomobilleriyle birlikte TOGG otomobillerinin Instagram gönderilerini reklâm amacı taşıma durumlarını gözeterik incelemiştir. İçerik analizini yöntem olarak seçtiği çalışmanın sonucunda her iki otomobilin de Instagram platformunu bir reklâm mecrası olarak gördüğünü ifade etmiştir. TOGG temalı bir sonraki çalışmasında Yılmaz (2023), spesifik olarak TOGG otomobillerin reklam stratejilerindeki tüketici içgörüsünden potansiyel TV reklâmı öngörülerini belirlemeyi amaçlamıştır. Anket verilerini yapay sinir ağlarıyla incelediği çalışmanın sonucunda TOGG C-SUV elektrikli ve akıllı cihaz otomobilin, tüketici içgörüsü odaklı reklam yaratıcı stratejik yaklaşımı ve yaratıcı biçimde üretilecek olan reklam filminin bilgilendirici içeriğinin, bireylerin zihinlerindeki anlamla ilişkili etnosentrik eğilimleri bağlamında yerli ve milli duygusal fantastik bir hikâye anlatım biçimiyle sunulabileceği, böylelikle bireylerin duyuşsal ve bilişsel zihinsel haritaları doğrultusunda reklâmı yorumlayarak düşük bilinç düzeylerini yükseltecek etkileyici reklam filminin üretilebileceğini ileri sürmüştür. Son olarak Demirer ve Büyükeke (2022), TOGG yorumlarına ilişkin Twitter gönderilerini konu temelli duygu analizi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda TOGG ile ilgili pozitif yorumların negatif yorumlardan daha fazla olduğunu ve sosyal medyada yer alan yorumların beklenti, üretim tesisi ve ürün özellikleri bağlamında yoğunlaştığını ileri sürmüşlerdir.

Bilişim teknolojilerinin kullanıcı yorumlarının analizinde kullanımından faydalanan yöntemlerden biri duygu analizleridir. YouTube platformu duygu analizlerine yönelik verileri elde etmek için kullanılan sosyal medya platformlarından biridir. Bunun sebebi platformun hem kullanıcıların bir video üzerine yorum ve görüşlerini bildirebilecekleri bir yorum yazma panelinin bulunması hem de platformun ilgili videoları favoriye alma, paylaşma ve oylamaya imkân tanınmasıdır (Asghar vd., 2015). Verilen bilgiler ışığında bu çalışmada TOGG otomobillerine ilişkin YouTube sosyal medya platformunda yer alan kullanıcı yorumlarının duygu analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla hem en fazla yorum alan üç YouTube videosuna ilişkin yorumlar yazılım yordamıyla çekilerek hem kelime bulutu gösterimleri ile kelime bazında özetlenmiş hem de duygu analizleri gerçekleştirilmiştir. TOGG'un üreticileri

tarafından sıklıkla vurgulanan “TOGG bir akıllı cihazdır” iddiasının potansiyel tüketiciler tarafından nasıl anlaşıldığı da bu araştırmanın TOGG ile ilgili diğer çalışmalardan özgün ve farklı olan bir yanını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bir diğer farklılığı ise izlenme oranı yüksek 3 videodaki yorumların analize dâhil edilmiş olmasıdır. Nitekim YouTube platformunu gelir modelinin diğer sosyal medya platformlarından daha fazla görsele dayandırması (Schultes vd., 2013) ve bir video ile ilgili kestirim yapılabilecek eşik yorum sayısının minimum 250 olması (Thelwall vd., 2012), bu araştırma kapsamında veri toplama yöntemi olarak seçilen videoların uygun bir kaynak olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu yaklaşım, TOGG üzerine yapılan diğer çalışmalarda tercih edilen veri seti kaynağından farklı ve özgün bir yön olma niteliği taşımaktadır. Araştırmada elde edilecek sonuçların hem TOGG otomobillerini tercih edecek tüketicilere hem de TOGG firmasının yöneticilerine rehberlik edebilecek özet bilgiler sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yorumların temalarının TOGG markasının ilerleyen dönemdeki pazarlama çabalarına yönelik veri sağlayabileceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Potansiyel Tüketiciler Olarak YouTube Kullanıcıları

Modern iletişim imkânlarının getirdiği yenilikler ve artan rekabet koşulları, firmaların klasik pazarlama çabalarını yetersiz kılmaktadır. Bu durum firmaların müşterileri ile iletişim kurabilecekleri farklı bütünüleyici alternatifler aramasına sebep olmaktadır (Reilly & Hynan, 2014). Bu alternatiflerden biri olarak kabul edilebilecek sosyal paylaşım ağları iletişim kurmak amacı dışında bireysel markalaşmak, kuruluşların hedef kitleleriyle marka iletişimi kurmak ve pazarlama ya da reklam amaçlarıyla kullanılabilir (Yılmaz, 2020). Bunun sebebi sosyal medya kanalıyla elde edilen yorumların tüketici nezdinde güvenilir bir bilgi kaynağı olarak addedilmesi ve tüketici tercihlerine yön verebilmesidir (Westerman vd., 2014). Nitekim tüketicilerin ürünlere yönelik bilgi arama davranışları ürünlere gösterdikleri ilgi düzeylerine göre farklılık göstermektedir (Gu vd., 2012). Dolayısıyla tüketici, ilgi göstereceği ürüne yönelik bilgiyi edinme noktasında tüm alternatifleri, özellikle de dijital mecralar yoluyla kolay erişebileceği kaynakları değerlendirme eğilimindedir (Abbasi vd., 2023). Bu eğilim dijital dünyadaki çevrim içi yorumları dikkat çekici ve tüketici araştırmaları için cazip kılmaktadır (He & Wang, 2023).

Tüketicilerle iletişim kurma noktasında markaların dikkate alması gereken sosyal medya ağlarından biri YouTube platformudur (Febriyantor, 2020). Kullanıcılar tarafından özgür biçimde video paylaşımına izin veren özgür bir platform olan YouTube, kurulduğu 2005 yılından bu yana video içerik üretilen ve üretilen içeriklere ilişkin tartışma imkânı sunan bir sosyal medya platformudur (Amarasekara & Grant, 2019). Febriyantor (2020)'ya göre YouTube, milenyum neslinin ve dolayısıyla geleceğin tüketim kararlarını alacak neslin markalara yönelik farkındalık kazandıkları bir mecradır. Dolayısıyla bu mecra üzerinde bir markayla ilintili içerik üreten/ürettiren firmalar kullanıcıların ilgili markaya yönelik algılarını ve satın alma niyetlerini etkilemekte (Lee & Watkins, 2016), böylelikle markalara yönelik satın alma isteklisi toplulukların oluşmasına ortam sağlayabilmektedir (Cunningham & Craig, 2017).

2.2. Türkiye’de Elektrikli Otomobil Üretim Sektörü

Birçok ülkede ekonomik büyüme ve kalkınma açısından büyük bir öneme sahip olan otomotiv sektörü, doğrudan ve dolaylı olarak demir-çelik, plastik, petro-kimya, hafif metaller gibi birçok temel sanayi dallarını etkilediği için üzerinde durulması gereken bir sektördür (Avcı, 2020). İhracat kazanımları ve istihdam sağlama etkisinden dolayı otomotiv sektörü, birçok ülkede

ekonomik kalkınmanın lokomotifi olarak görülmektedir (Yülek vd., 2020). Mordue & Sener (2022)'e göre küresel otomotiv endüstrisinde Türkiye, entegre çevre kategorisine giren bir ülkenin prototipik bir örneğidir. Bunun sebebi ülkedeki otomotiv endüstrisinde orijinal parça üreticilerinin ve üst düzey tedarikçilerin bulunmaması (Mordue & Sener, 2022), minimum Ar-Ge harcama düzeyine sahip olması (OECD, 2020) ve sınırlı katma değer sunan yabancı mülkiyetlerin etkin rol oynamasıdır (Yülek vd., 2020).

Otomotiv Sanayii Genel ve İstatistik Bülteni'nde yayınlanan 2021 yılına ilişkin otomotiv sektörü istatistikleri dikkat çekicidir (OSD, 2022). Rapord ilgili yıl itibariyle 13.706.065'i otomobil olmak üzere Türkiye'de 21.426.267 aracın kullanıldığı görülmektedir ki aynı yılın nüfusuna oranlandığında bu rakamın nüfusun yaklaşık %16'sına karşılık geldiği görülmektedir. Aralık 2022 yılı itibariyle kaydı yapılan 566.280 otomobilin ise %8,5'inin hibrit, %1,4'ünün ise elektrikli olduğu görülmektedir. Yine 2022 yılında ise kayıtlı elektrikli otomobil sayısının bir önceki yıla göre %132,2 artarak 2021 yılındaki 6.267 sayısından 14.552'ye yükseldiği de dikkat çekici istatistiklerdendir (TRT Haber, 2023). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB) bu rakamın 2030 yılı itibariyle 1.600.000 adedin üzerine çıkacağını öngörmektedir (STB Teknoyatırım, 2022). Yine aynı yıl için öngörülen bir diğer istatistik de halka açık şarj soketi sayısının 160.000'e ulaştırılacağı yönündedir (STB Teknoyatırım, 2022). Halka açık şarj soketi hizmetini üstlenen ve EPDK (Enerji Piyasası Denetleme Kurulu) aracılığıyla gerekli lisansları almaya hak kazanan şirket sayısı ise 110'a yükselmiştir (TEHAD, 2023).

2.3. Akıllı Mobilite ve TOGG

Nesnelerin interneti (yani her somut eşyanın internet bağlantısına sahip olması) sayesinde gündelik hayatta kullanılan birçok obje birbiriyle haberleşebilir hale gelmiş, bu teknolojiler interneti her an ulaşılır hale getirmiştir. Öte yandan dünya nüfusunun büyük ölçüde şehirlere yerleşmesi ve şehirlerin akıllı dönüşümleri, yerleşim kapasitesi artan şehirlerde akıllı mobiliteyi ilgi çekici bir araştırma alanı haline getirmiştir (Faria vd., 2017). IEEE Akıllı Şehir Topluluğu'na göre akıllı mobilitenin yadsınamaz unsurlarından biri güvenli bir sürüş ile gelişmiş teknolojiyi bir bütün olarak sağlayabilecek ve diğer araçlarla etkileşim kurabilecek akıllı araçların üretilmesidir (IEEE Smartcities, 2023). Bu nokta TOGG otomobillerinin vizyonu ile bütünleşmekte ve TOGG'un bir otomobilden daha ziyade akıllı bir cihaz olarak konumlandırılmasına anlam kazandırmaktadır. Her ne kadar TOGG marka otomobiller PEV grubu içine dâhil olsa da CEO'su Gürkan Karakaş, lansman toplantısında otomobilin "sadece bir elektrikli otomobil olmadığını, aynı zamanda teknolojiyle insan bileşenini tam olarak bütünleştiren akıllı bir cihaz olduğunun" altını çizmiştir (TOGG, 2022).

Bursa ilinde elektrikli otomobil üretmek amacıyla kurulan Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu Sanayi ve Ticaret A.Ş akroniminden oluşan TOGG markası, 20.08.2016 tarihli 30991 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1945 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı'nın "elektrikli otomobil üretim tesisi yatırımına proje bazlı devlet yardımı verilmesi" hükmünün karara bağlanmasıyla kurulmuştur (RESMİ GAZETE, 2019, sf. 2). TOGG CEO'su Gürkan Karakaş vermiş olduğu röportajda bu projenin doğru zamanda ve doğru yerde karar verildiğinin altını çizmiş ve bu dönüşümle kâr havuzlarının el değiştireceğini, sektörün akıllı mobilite ve otonom sürüş imkânı tanıyan akıllı cihazlar yönünde ilerleyeceğini ifade etmiştir (BTHaber, 2019). Nitekim yerli ve milli otomobil TOGG kablosuz mobil internet bağlantısı aracılığıyla genel merkezle sürekli bağlantılı kalarak yazılım sistemini düzenli olarak kontrol etmekte ve otomobilin yazılımını akıllı biçimde güncelleyebilmektedir (Yılmaz, 2020).

Otomobil dünyasına yeni bir soluk getirmeyi hedefleyen TOGG bir marka olarak sadece otomobil üretimine değil, aynı zamanda pazarın gerektirdiği teknolojik yeniliklere de yatırımları bulunmaktadır. Bu kapsamda marka; hücre teknolojisi ve batarya çözümleri (Siro Silk Road Temiz Enerji Depolama Çözümleri Teknolojileri San. Tic. A.Ş.), akıllı hızlı şarj cihazı istasyonları (Trugo Akıllı Şarj Çözümleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.) ve son olarak hem mobil hem de sabit servis noktalarına yönelik yatırımlar yapmıştır (TOGG, 2023). TOGG için Gemlik'te açılan fabrikada ilk olarak 4.323 kişiye istihdam sağlamayı vadeden firma, üretimin ikinci yılından itibaren %75 yerlilik oranına ulaşmayı hedeflemektedir (GTSO, 2023).

2.4. Duygu Analizi

Duygu analizi ya da fikir madenciliği adı verilen bilimsel çıkarım yöntemi, bireylerin sosyal ve siyasi olaylar, ürün ve hizmet, marka vb. olgular hakkındaki düşüncelerini ifade ettikleri elektronik platformlardaki büyük hacimli metinsel verilerin yazılım sistemleri ile hızlı olarak raporlanması ve anlam çıkartılması işlemidir (Kaynar vd., 2016). Bu sayede bir metnin tamamı ya da bir parçası içinde yer alan duygunun anlaşılması mümkün olabilmektedir (Han vd., 2011, s. 512). Nitekim yorumların metin temelli yapısı klasik istatistiksel teknikleri kullanışsız kılmaktadır (Tuna vd., 2021). Literatürde duygu analizinin otel ve restoran hizmetlerine yönelik geri bildirimlerin değerlendirilmesinde (Durmuş, 2022; Tuna vd., 2021), finansal yatırım tercihlerinin araştırılmasında (Mishev vd., 2020), mobil uygulama indiren tüketicilerin geri bildirimlerinin değerlendirilmesinde, e-ticaret uygulamalarının yorumlarının araştırılmasında (Karn vd., 2023) ve çeşitli sektörlerdeki müşteri şikâyetlerinin değerlendirilmesinde (Alamsyah vd., 2022; Tian vd., 2022; Wang vd., 2023) kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın teması olan elektrikli araçlara yönelik yorum ve duyguların incelenmesine yönelik araştırmalara da literatürde rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan birinde Wei vd. (2023) elektrikli araçlarda ortaya çıkan kusurların müşterilerin negatif duygularına etkisini duygu analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda müşteri duygularındaki negatifliğin derecesinin kusurun şiddeti ve araçla yapılan yola bağlı olarak arttığı tespit edilmiştir.

Duygu analizi literatürde giderek popülerlik kazanan bir konudur. Jiang & Everts (2022), Tesla Model 3'e dair yorum ve haberlerden oluşan veri setine duygu analizi uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda haberler ile kullanıcı yorumları açısından anlamlı bir duygu farklılığının olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. He & Wang (2023) elektrikli araçlarla ilgili çevrim içi yorumların değerlendirilmesinde bulanık mantık ve duygu analizini bir arada kullanmışlardır. Kullandıkları yöntemin elektrikli araç tüketicilerinin duygu durumlarını yansıtan etkin bir sınıflandırma aracı olduğunu ifade etmişlerdir. Demirer & Büyükeke (2022) TOGG üzerine bir duygu analizi çalışması yapmışlardır. Veri kaynağı olarak Twitter mikro blogunu tercih ettikleri çalışmalarının sonucunda yazarlar TOGG ile ilgili pozitif tweet sayılarının negatif tweet sayılarından daha düşük olduğunu rapor etmişlerdir.

Literatürde ayrıca YouTube platformundan elde edilen veriler üzerine duygu analizinin uygulandığı birtakım çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan birinde Asghar vd. (2015) belirli bir video üzerinde YouTube yorumlarını analiz etmeyi sağlayan teknikleri ve bu tekniklerin adımlarını veren öncü bir çalışmaya imza atmışlardır. Bhuiyan vd. (2017) birkaç kategoriden YouTube videolarındaki yorumları analiz etmek için doğal dil işleme teknik temelli kendilerine has bir yöntem kullanmışlardır. Bu yöntemle maksimum %75,435'li bir doğruluk değerine ulaşmışlardır. Wöllmer vd. (2013) YouTube videolarının görsel ve işitsel niteliklerinden hareketle ICT-MMMO adını verdikleri görsel, işitsel ve sözel veri içeren özelleştirilmiş veri seti üzerinde nitelik çıkarım (feature extraction) yöntemleri kullanmışlardır. Sonuç olarak %71,3'lük

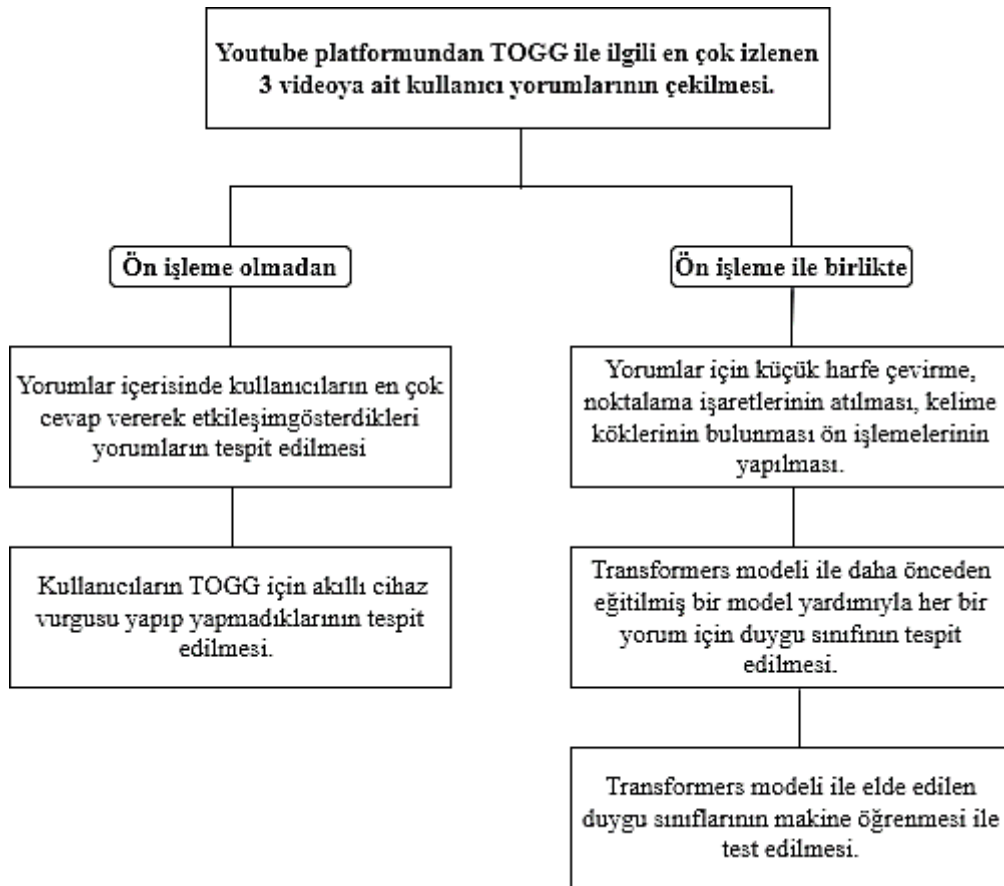
bir F1 ölçüm değerine ulaşan sınıflandırma başarısı elde etmişlerdir. YouTube platformu ile ilgili aynı görüşü benimseyen bir diğer çalışmada Cunha vd. (2019), YouTube üzerinde 3 farklı kategoriye dair ilgili iki adet spesifik videonun yorumlarını derin sinir ağları kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda %60-%84'lük tahmin doğruluğuna ulaşılmıştır. Son olarak Amarasekara & Grant (2019), bilim ve matematik temalı tanınmış 391 kanaldaki videoların yorumlarını anlatıcıların cinsiyetini baz alarak analiz etmişlerdir. Sonuç olarak bu kanallarda yayın yapan kadın anlatıcılara daha fazla yorum yapıldığını ve yapılan yorumların daha fazla pozitiflik içerdiğini tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada ise YouTube platformu üzerindeki kullanıcı yorumlarının kelime bulutu, duygu analizi ve akıllı cihaz vurgusunun incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Özellikle TOGG CEO'sunun akıllı cihaz ifadesine dayanarak yorumların bu yönde analiz edilmesi çalışmanın literatüre kattığı önemli bir analizdir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada 2023 yılı Nisan ayı itibariyle YouTube platformunda en çok izlenen üç videoya ait kullanıcı yorumlarının analizi gerçekleştirilmiştir. Yorumların YouTube platformundan çekilebilmesi için Python dili ile yazılan programdan faydalanılmıştır. Çalışmada izlenen yöntem Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3. Çalışmada İzlenen Yöntem

TÜİK, 2022 yılı raporuna göre bireylerin en fazla kullandıkları sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları %82,0 ile WhatsApp, %67,2 ile YouTube ve %57,6 ile Instagram olduğunu

Şekil 5. Türkiye'nin Otomobili TOGG Projesi Hakkındaki Düşüncelerim Videosu İçin Kelime Bulutu

Şekil 6. TOGG'u CEO'suyla Birlikte Kullandık | 0-100 Yaptık Videosu İçin Kelime Bulutu

Şekil 7. Üç Video İçin Ortak Kelime Bulutu Windowsu Etkinleştir Yazısı !!!

Yapılan kelime bulutu analizi ile kullanıcıların genellikle yerli ve milli kavramları başta olmak üzere otomobil, güzel, emeği geçenler, Allah razı olsun gibi kavramları vurguladıkları görülmüştür. TOGG otomobilin yerli ve milli teknoloji ile yapılması ve sık sık vurgulanması

kullanıcı yorumlarında da etkisini göstermiştir. Ayrıca kullanıcılar böyle bir teknolojiye sahip olmaktan dolayı çok memnun olarak sık sık emeği geçenlere teşekkür etmiştir.

4.2. En Çok Cevaplanan Yorumlar

Çalışma kapsamında kullanıcıların yorumlarındaki etkileşim de incelenmiştir. Bu etkileşimi yapmak için en çok cevaplanan yorumlar tespit edilmiştir. Her üç video içinde en çok cevaplanan yorumlar Tablo 2-4 ile gösterilmiştir.

Tablo 2. TOGG'u İlk Kez Kullandık! (HAYALİMİZ GERÇEK OLDU) İsimli Video İçin En Çok Cevaplanan Yorumlar

Yorum	Cevaplanma
Rüya gibi, hep dışardan gelen markaların modellerini incelemeye alışmıştık şimdi kendi ülkemizin ürettiği arabayı inceliyoruz vay be	457
Duygulanmamak elde değil, gerçekten gözümüz yaşlandı, gurur verici, ülkemize çok büyük katkıları olması dileğiyle	51
Siyasetten bağımsız olarak herkesin gururlanması gereken muazzam bir iş. Bu kadar kısa sürede sıfırdan üretilen başarı abidesi. Emeği geçen herkese teşekkürler.	50

Tablo 3. Türkiye'nin Otomobili TOGG Projesi Hakkındaki Düşüncelerim İsimli Video İçin En Çok Cevaplanan Yorumlar

Yorum	Cevaplanma
BİR TOGG YAPTIK NEDEN BİR TUGG OLMASINKİ -Türkiye Uzay Girişim Grubu	133
Hazır açılmışken bir de uzay işine el atalım diyorum. Barış Özcan	80
TOGG FABRİKASININ TEMELİ DÜN ATILDI. FABRİKA NEREDE DİYENLERE SELAM. İNANAMAYAN İNSANLARA ÇOK ACIYORUM. KENDİLERİNİ HÂLÂ 1980 SENESİNDE ZANNEDİYORLAR. UMUTSUZ VAKA.	64

Tablo 4. TOGG'u CEO'suyla Birlikte Kullandık | 0-100 Yaptık İsimli Video İçin En Çok Cevaplanan Yorumlar

Yorum	Cevaplanma
TOGG yetkililerin sizin gibi sosyal medyada arabalar ile ilgili duayen olmuş birine bu fırsatı vermiş olmalarından çok mutlu oldum. Elbet aracın hatası vs. olabilir. Ama kendi aracımız olması alınması için yeterde artar bile. Senelerce ne teneke Fransızlara bindik. BU VİDEODA EMEĞİ GEÇEN HERKESE ÇOK TEŞEKKÜR EDERİM	142
Kim hangi siyasi görüşte olursa olsun sonuna kadar desteklenmesi gereken bir proje, resmen yeni bir devir, yapılanlar o kadar güzel ki boş bir şey çıkmayacağı proje sahiplerinin yüzünden okunuyor zaten. Türkiye Cumhuriyetinin bir parçası olarak, evladı olarak gururla izlediğim bir video, sizinle de gurur duyuyorum Doğan abi	123

teşekkür ederim

Bir Vatandaşın kendi ülkesinin otomobilini anlatması ve bizim onu dinlememiz ne güzel bir şey iş ne güzel bir duyguymuş. En çok beğendiğim de bu otomobili komşunuz, amcanız yapıyor sözü. Çok gurur verici. Teşekkürler Güzel Ülkem. Kimin kalbinde yaşıyorsan

En çok cevaplanan yorumlara baktığımızda kullanıcıların TOGG ile ilgili olarak hep yabancı marka araç incelemelerinin izlenmesi ve bu araçların kullanılmasından kullanıcıların bıktığı ve yerli araçtan dolayı çok memnun olduğu yorumları etkileşim almış ve ciddi derecede cevaplanmıştır. Örneğin “Rüya gibi hep dışardan gelen markaların modellerini incelemeye alışmıştık şimdi kendi ülkemizin ürettiği arabayı inceliyoruz vay be” yorumuna 457 kullanıcı cevap yazmıştır.

Türkiye'nin otomobili TOGG projesi hakkındaki düşüncelerim isimli video için en çok sevap alan yorumda ise “BİR TOGG YAPTIK NEDEN BİR TUGG OLMASINKİ -Türkiye Uzay Girişim Grubu” ve “Hazır açılmışken bir de uzay işine el atalım diyorum.” Yorumu kullanıcıların uzay ile ilgili çalışmalarında da benzer başarıları beklediğini göstermektedir.

4.3. Akıllı Cihaz Vurgusu

Çalışma kapsamında ayrıca TOGG CEO’su tarafından ifade edilen TOGG bir akıllı cihazdır tezinin kullanıcılarda nasıl yer bulduğu da analiz edilmiştir. Kullanıcı yorumlarında TOGG’un akıllı cihaz olduğu ifadesi bulunan yorumlar tespit edilmiştir.

On beş defa TOGG’u CEO’suyla Birlikte Kullandık | 0-100 Yaptık ve on üç defa TOGG’u ilk kez kullandık! (HAYALİMİZ GERÇEK OLDU) isimli videolarda akıllı cihaz kavramına vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Akıllı cihaz kavramı içeren yorumlardan bazıları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Akıllı Cihaz Kavramı İçeren Yorumlardan Bazıları

Video	Akıllı cihaz ile ilgili yorum
TOGG’u ilk kez kullandık! (HAYALİMİZ GERÇEK OLDU)	Hakkı bey dini ve örfi değerlerimize uygun olarak sağ elle açayım sağ ayakla gireyim dediğin için öncelikle teşekkür ediyorum. Çünkü bu tür detayları kompleks yapan bir sürü sözde video yapan YouTuberlar var. Allah yolunuzu açık etsin. Bu güzel akıllı cihaz olan otomobilimizi yapanların da ellerine sağlık bahçalarını açık etsin ülkemiz için hayırlı olsun inşallah
TOGG’u ilk kez kullandık! (HAYALİMİZ GERÇEK OLDU)	Her Türk 'ün gurur duyacağı bir akıllı cihaz olmuş. Atatürk olsa gurur duyardı. Türkiye'nin en büyük şirketleri yapmak istemedi, distribütörlük yapmak yeterli dediler, özü Türk olan şirketler ise birleşip yaptı.
TOGG’u CEO’suyla Birlikte Kullandık 0-100 Yaptık	Şahsi fikrim burada ki asıl ürün otomobil olarak görülmemeli akıllı cihaz tanımı altında yatan yazılım ve alt çakışmalar artı kurulan kampüsten beklentimizin çok daha fazla olması gerektiğini düşünüyorum “Yarısı yerin altında☺” fiyatının 1m olacağını düşünüyorum büyük bir kitleye hitap etmediği açık en çok talep

gören ivmesi en yüksek araç segmenti ile başlanması isabetli bir karar olmuş. İlerleyen dönemlerde hem farklı markalar altında daha hem de TOGG bünyesinde daha küçük bütçelere hitap eden araçların yollarda olacağına inanıyorum vatanımıza ve milletimize hayırlı olması dileğiyleTRTRTR

TOGG'ü CEO'suyla Birlikte Kullandık | 0-100
Yaptık

Allah utandırmasın Maşallah diyelim çok güzel bir
akıllı cihaz olmuş.

“Barış Özcan Türkiye'nin otomobili TOGG projesi hakkındaki düşüncelerim” isimli videosunda ise akıllı cihaz kavramına vurgu yapılmadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni bu videonun diğer iki videodan tarih olarak daha önce çekilmiş olması etkili olmuş olabilir. Çünkü birkaç yıl içerisinde TOGG'un otomobilden ziyade bir akıllı cihaz olduğu daha çok vurgulanmış ve insanlar bunu daha çok duymuş olabilir.

4.4. Duygu Analizi

Çalışmanın bu aşamasında veri seti üzerinde ön işleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ön işleme için literatürde Türkçe dili üzerinde en çok tercih edilen kütüphane olan Zemberek kullanılmıştır. Yorumlar önce küçük harflere çevrilmiş daha sonra noktalama işaretleri atılmış ve kelime kökleri bulunmuştur. Ön işleme gerçekleştirilmiş veri seti üzerinde önce Transformers tabanlı hazır model kullanılarak duygu sınıfı tespit edilmiş daha sonra da bu sınıflandırmanın başarısı makine öğrenmesi modelleri ile test edilmiştir.

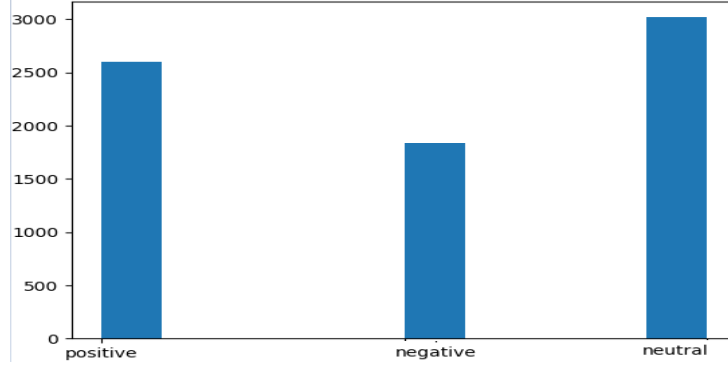
4.4.1. Transformer Tabanlı Duygu Analizi

Duygu analizi, Python dili ile yazılmış bir program vasıtası ve “Transformers” modeli tabanlı bir hazır model ile elde edilmiştir. Köksal & Özgür (2021) tarafından gerçekleştirilen model, “Huggingface” kütüphanesi yardımı ile kullanılmıştır. Model, kendisine verilen bir metnin duygu sınıfını tespit etmektedir. Bu çalışmada da kullanıcı yorumları modele gönderilmiş ve yorumun duygu sınıfı tespit edilmiştir. Model ayrıca duygu sınıfının ihtimal değerini de hesaplamaktadır fakat bu çalışmada videoya ait yorumların duygu sınıflarının dağılımı incelendiğinden dolayı sadece duygu sınıfı kullanılmıştır. Duygu sınıfını tespit etmek için kullanılan koddan bir bölüm aşağıda verilmiştir.

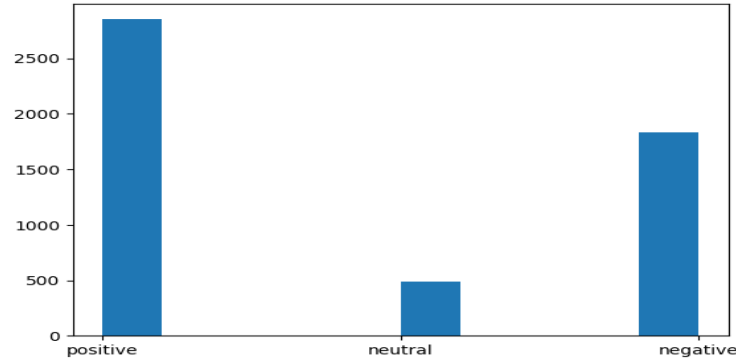
```
from transformers import pipeline
bounti = pipeline("sentiment-analysis",model="akoksal/bounti")
def get_sentiment(text):
    testimonial = bounti(text)
    return testimonial[0]["label"]
def get_skor(text):
    testimonial = bounti(text)
    return testimonial[0]["score"]
processed_docs['sent'] = processed_docs['tweet'].map(get_sentiment)
processed_docs['skor'] = processed_docs['tweet'].map(get_skor)
```

Bu model kullanılarak tüm yorumlara duygu analizi gerçekleştirilmiştir. Kullanıcı yorumlarının duygu sınıflandırması her üç video için Şekil 8-10 ile gösterilmiştir.

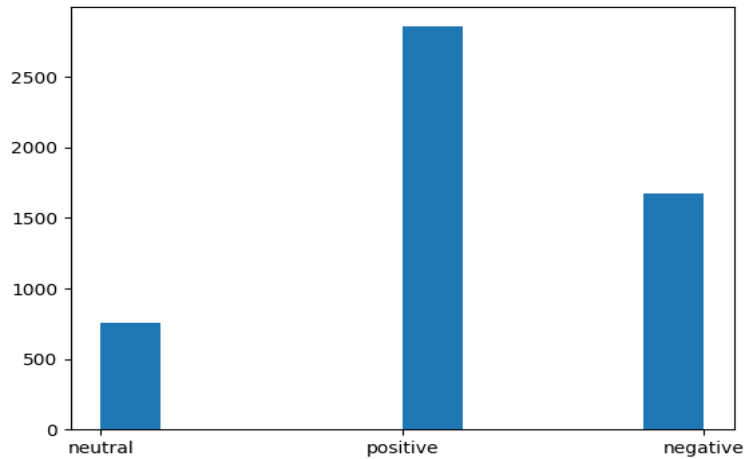
Şekil 8. “Türkiye'nin Otomobili TOGG Projesi Hakkındaki Düşüncelerim” İsimli Video İçin Duygu Analizi

Şekil 9. “TOGG'u İlk Kez Kullandık! (HAYALİMİZ GERÇEK OLDU)” İsimli Video İçin Duygu Analizi

Şekil 10. TOGG'u CEO'suyla Birlikte Kullandık | 0-100 Yaptık isimli video için duygu analizi

Duygu analizi her üç video için de kullanıcıların genellikle pozitif yorum yaptıklarını göstermektedir. “Kelime bulutlarındaki emeği geçenlere teşekkür ederim”, “Allah razı olsun”, “gurur duydum” gibi yoğunlukla kullanılan kelimeler de bunu destekleyen göstergelerdir.

4.4.2. Makine Öğrenmesi İle Transformer Tabanlı Duygu Analizinin Test Edilmesi

Çalışmanın bu kısmında daha önceki bölümde gerçekleştirilen duygu sınıflandırması için makine öğrenmesine dayanan bir test gerçekleştirilmiştir. Veri seti için duygu sınıfları belirli olduğundan dolayı denetimli öğrenme yöntemleri olan Yapay Sinir Ağları, K En Yakın Komşu ve Rassal Orman algoritmaları ile duygu sınıfı tahminleri gerçekleştirilmiştir.

Makine öğrenmesi algoritmaları sayısal veriler ile çalışabilmektedir. Bu çalışmada kullanıcı yorumları metinsel türde veriler olduğu için bunların sayısal olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Literatürde bu işlem için kelime torbası (BOW) ve terim frekansı ve ters belge frekansı anlamına gelen TF-IDF yöntemleri kullanılmaktadır (Polatgil, 2023b).

TF yani terim frekansı için doküman içerisinde kelimenin geçme sıklığı tercih edilmiştir. IDF için ise Denklem 1 ile verilen eşitlik kullanılır.

$$IDF = \log (\text{Doküman Sayısı} / \text{Terimin Geçtiği Doküman Sayısı}) \quad (1)$$

Bu yöntem ile veri seti tamamen sayısal değerlerden oluşacak hale getirilmiştir. Giriş vektörünün boyutu en çok tekrar eden 300 kelime için gerçekleştirilmiştir. Veri setinin son yapısı Tablo 6 ile gösterilmiştir.

Tablo 6. Veri Seti Örnek Görünümü

Girdiler (200 uzunluğunda vektör)	Çıktı
-0.4 1.5 0.8 -0.2 4.1 5.6.....0.6	1
-0.1 0.5 2.9 -0.5 3.5 4.75.1	0

Veri seti hazır hale getirildikten sonra makine öğrenmesi yöntemleri ile sınıflandırma gerçekleştirilmiştir. Makine öğrenmesi kullanılırken parametre ayarlanması ve normalizasyon gibi işlemlerin yapılması gerekmektedir. Fakat bu çalışmada sadece test işlemi gerçekleştirileceği için varsayılan ayarlar ve parametreler ile makine öğrenmesi çalıştırılmış ve sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Duygu Sınıflandırması İçin Makine Öğrenmesi Sonuçları

Yöntemler	Kesinlik	Geri çağırma	Doğruluk	F-1 Skor
Yapay sinir ağı	84.31	84.47	84.47	84.27
KNN	70.8	74.62	74.62	70.86
Rassal Orman	77.32	75.96	75.96	75.13

Tablo 7 incelendiği zaman Transformers modeli ile gerçekleştirilen duygu tespitinin makine öğrenmesi algoritmaları ile başarılı bir şekilde tahmin edilebildiği görülmüştür. Özellikle yapay sinir ağları yönteminin %95 gibi bir başarı ile duygu sınıfını doğru tahmin ettiği tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada TOGG otomobillerine ilişkin YouTube kullanıcılarının en çok izlenen üç videoya ait yapmış oldukları yorumlar incelenmiştir. Yaklaşık olarak 10.6 milyon kez izlenen bu videolar yaklaşık olarak 30 bin yorum barındırmaktadır. Kullanıcıların TOGG otomobili ile ilgili

görüşlerinin analiz edilmesi bu teknolojinin insanlar için önemi ve değerinin daha iyi anlaşılmasına katkı yapabilir. Özellikle de TOGG CEO'sunun "TOGG bir otomobil değil bir akıllı cihaz" ifadesinin kullanıcı tarafında nasıl algılandığının tespit edilmesi oldukça önemli olabilir.

Yapılan inceleme sonucunda pozitif yorumların negatif yorumlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu Demirer ve Büyükeke (2022)'nin bulgularıyla paralellik göstermektedir. Demirer ve Büyükeke (2022) tarafından yapılan çalışmanın bu çalışma açısından önemi, veri setinin mevcut çalışmada olduğu gibi sosyal medya kullanıcı gönderilerinden (Twitter) oluşturulmasıdır. Bununla birlikte platform olarak YouTube bir fikir platformu niteliğindeki Twitter'dan daha fazla ürün odaklı içeriklerin üretildiği bir platform olma özelliği taşımaktadır ve bu kapsamda mevcut çalışmanın verilerinin temsil yetisinin artacağı düşünülebilir. Nitekim özellikle platform kullanıcılarının yaşının küçülmesiyle ürünle ilgili algı oluşturabilmek için ürün görseline ihtiyaç duyacakları literatürde desteklenen bir konudur (Feijoo Fernández vd., 2021). İlgili çalışmadan mevcut çalışmanın bir diğer farkı da mevcut çalışmanın TOGG markasının yetkilileri tarafından ifade edilen "TOGG bir otomobilden fazlasıdır, bir akıllı cihazdır" önermesinin niteliğini araştırmış olmasıdır. Çalışmada bazı kullanıcıların (nadiren de olsa) firmanın bu vizyonunu yansıtan yorumlarda buldukları tespit edilmiştir. Yine de bu tarz yorumların sayıca az olması, firmanın vizyonunun potansiyel tüketicilere geçişinde problemlerin olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla akıllı cihaz algısının tam olarak tüketiciler nezdinde oluştuğunu söylemeye yeterli kanıtın bu çalışmada da elde edildiğini söylemek olanaksızdır.

Yılmaz (2020) mevcut çalışmadakine benzer bir şekilde görsel destekli bir sosyal medya platformu olan Instagram'dan aldığı yorumlara içerik analizi uygulamıştır. Bununla birlikte mevcut çalışmada metin madenciliği tekniklerinden yararlanılmıştır. Yu vd. (2011, s. 738) metin madenciliği tekniklerinin içerik analizlerine nazaran tutarlılığı ve sorunsuz tekrarlanabilirliği geliştirdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla mevcut çalışmanın bu yorum kapsamında daha üstün bir yöntem kullandığı ifade edilebilir. Bununla birlikte aynı yazarın bir sonraki çalışması (Yılmaz, 2023) kapsamında, bireylerin etnosentrik eğilimleri bağlamında yerli ve milli duyguların kullanılması gerektiği yönündeki önerisi bu çalışmanın yorum içerikleriyle de örtüşmektedir. Avcı (2020)'nin de çalışmasında eriştiği bu bulgu, araştırma kapsamında incelenen yorumlarda "yerli ve milli", "milli gurur" vb. kavramların sıklıkla geçtiğinden ötürü mevcut çalışmayla da paralellik göstermektedir.

Çalışmada ayrıca kullanıcı yorumları için duygu sınıflandırması gerçekleştirilmiştir. Transformers tabanlı hazır bir model kullanılarak her yorum için duygu sınıfı tespit edilmiştir. Daha sonra bu duygu sınıfları makine öğrenmesi algoritmaları ile tahmin edilerek test edilmiştir. Yapay sinir ağları, K en yakın komşu ve Rassal Orman algoritmaları ile yapılan tahminler neticesinde yaklaşık %85 gibi bir doğruluk payı ile duygu sınıfının tespit edilebildiği gösterilmiştir. Bu sonuçlar kullanıcı yorumlarının gerek Transformer mimarisinin gerekse de makine öğrenme algoritmalarının başarı ile uygulanabileceğini göstermektedir. Bu sonuçlar makine öğrenmesi ile duygu sınıflandırmasının başarı ile gösterilebileceği çalışma ile benzerlik göstermektedir (Tuna vd., 2021).

Çalışmanın önemli bulgularından bir tanesi de kullanıcıların TOGG CEO'su tarafından ifade edilen akıllı cihaz kavramına vurgu yapmasıdır. Yani kullanıcılar, TOGG için sadece bir otomobil değil akıllı bir cihaz olarak yorumlar da ifade etmektedirler. Ayrıca kelime bulutları ile yoğun olarak ifade edilen kelimeler incelendiğinde kullanıcıların TOGG için yerli ve milli kavramları ile "emeği geçenlere teşekkür etme", "Allah razı olsun" deme gibi ifadeleri öne çıkardıkları

görülmektedir. Bu sonuçlar TOGG kullanıcı yorumlarının konu modellemesi ile incelendiği çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Polatgil, 2023a).

Tüm araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmanın da birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan biri araştırma kapsamında incelenen videoların az olmasıdır. Bu noktada araştırma kapsamında en fazla izleme alan YouTube videoları dâhil edilmiştir. TOGG ile ilgili ulusal ve uluslararası nitelikteki videoların sayısı arttıkça daha fazla videoya ilişkin yorumların kullanılacağı ileri çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca emojiler bu araştırmada kapsam dışı bırakılmıştır. İleride devam edecek çalışmalarda emoji tespiti ile yorumlar hakkında derinlemesine bilgi edinilmesi mümkün olabilecektir. Bunlara ek olarak ileride yapılacak bir diğer muhtemel çalışma birbirinden farklı platformlardan elde edilen yorumların sonuçlarının kıyaslanması ve ilgili platform kullanıcılarının profillerini belirleme amacını taşıyabilir. Ayrıca elde edilen yorumların analizinin ampirik çalışmalarla bir arada kullanılacağı karma modellerin TOGG ile ilgili potansiyel tüketicilerin algılarının daha net anlaşılmasında fayda sağlayabilmesi muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, A. Z., Tsiotsou, R. H., Hussain, K., Rather, R. A., & Ting, D. H. (2023). Investigating the impact of social media images' value, consumer engagement, and involvement on eWOM of a tourism destination: A Transmittal Mediation Approach. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, 71, 103231.
- Alamsiya, D. P., Arifin, T., Ramdhani, Y., Hidayat, F. A., & Susanti, L. (2022). Classification of customer complaints: Tf-idf approaches. *2022 2nd International Conference on Intelligent Technologies (CONIT)*, 1-5.
- Amarasekara, I., & Grant, W. J. (2019). Exploring the YouTube science communication gender gap: A sentiment analysis. *Public Understanding of Science*, 28(1), 68-84.
- Asghar, M. Z., Ahmad, S., Marwat, A., & Kundi, F. M. (2015). Sentiment analysis on YouTube : a brief survey. *MAGNT Research Report*, 3(1), 1250-1257.
- Avcı, İ. (2020). Yerli markalı otomobil satın alma niyetinde etnosentrizm, ülke imajı ve yenilikçiliğin etkisi: türkiye'nin otomobili (togg) bağlamında bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 439-466.
- Bhuiyan, H., Ara, J., Bardhan, R., & Islam, Md. R. (2017). Retrieving youtube video by sentiment analysis on user comment. *2017 IEEE International Conference on Signal and Image Processing Applications (ICSIPA)*, 474-478.
- BTHaber. (2019). Türkiye'nin Otomobili sahneye çıktı 'Yeni Lige' yolculuk başladı. Erişim Tarihi: 20.04.2023, Erişim adresi: <https://www.bthaber.com/turkiyenin-otomobili-sahneye-cikti-yeni-lige-yolculuk-basladi/>
- Counterpoint. (2022). BYD Widens Gap with Tesla in Q3 2022, Leads Global EV Market. Erişim Tarihi: 27.04.2023, <https://www.counterpointresearch.com/global-ev-sales-q3-2022/>
- Cunha, A. A. L., Costa, M. C., & Pacheco, M. A. C. (2019). Sentiment Analysis of YouTube Video Comments Using Deep Neural Networks. İçinde L. Rutkowski, R. Scherer, M. Korytkowski, W. Pedrycz, R. Tadeusiewicz, & J. M. Zurada (Ed.), *Artificial Intelligence and Soft Computing* (ss. 561-570). Springer International Publishing.
- Cunningham, S., & Craig, D. (2017). Being 'really real' on YouTube : Authenticity, community and brand culture in social media entertainment. *Media International Australia*, 164(1), 71-81.

- Demir, A. (2020). Türkiye'nin otomobili'nin gzft analizi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 24-46.
- Demirer, D. P., & Büyükeke, A. (2022). Analysing perceptions towards electric cars using text mining and sentiment analysis: a case study of the newly introduced TOGG in Turkey. *Applied Marketing Analytics*, 7(4), 386-399.
- Ding, N., Prasad, K., & Lie, T. T. (2017). The electric vehicle: a review. *International Journal of Electric and Hybrid Vehicles*, 9(1), 49-66.
- Doğan, S. Ö. (2023). The impact of Country-of-Origin Effect and Consumer Ethnocentrism on Purchase Intention: The Case of the First Turkish Car "TOGG" (Ongoing Dissertation Project). Erişim Tarihi: 29.04.2023, <https://www.researchgate.net/profile/Oezlem-Dogan-7/publication/368407229>.
- Durmuş, Y. (2022). Sentiment analysis of restaurant reviews in artvin province by rule-based sentiment analysis and machine learning. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 5(2), 134-144.
- EVVolumes. (2022). Global EV Sales for 2022. Erişim Tarihi: 29.04.2023, <https://www.evvolumes.com/>
- Faria, R., Brito, L., Baras, K., & Silva, J. (2017). Smart mobility: a survey. *2017 International Conference on Internet of Things for the Global Community (IoTGC)*, 1-8.
- Febriyantoro, M. T. (2020). Exploring youtube marketing communication: brand awareness, brand image and purchase intention in the millennial generation. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1787733.
- Feijoo Fernández, B., & Erika Fernández Gómez (2021). Niños y niñas influyentes en youtube e instagram: contenidos y presencia de marcas durante el confinamiento. *Cuadernos.info*, 49, 300-328.
- GTSO. (2023). TOGG. Erişim Tarihi: 25.04.2023, <https://gtso.org.tr/TOGG/>
- Gu, B., Park, J., & Konana, P. (2012). Research note—the impact of external word-of-mouth sources on retailer sales of high-involvement products. *Information Systems Research*, 23(1), 182-196.
- Han, J., Kamber, M., & Pei, J. (2011). *Data Mining: Concepts and Techniques* (3rd edition). Morgan Kaufmann.
- Hannan, M. A., Azidin, F. A., & Mohamed, A. (2014). Hybrid electric vehicles and their challenges: a review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 29, 135-150.
- He, S., & Wang, Y. (2023). Evaluating new energy vehicles by picture fuzzy sets based on sentiment analysis from online reviews. *Artificial Intelligence Review*, 56(3), 2171-2192.
- IEA. (2022). Global electric car sales have continued their strong growth in 2022 after breaking records last year. Erişim Tarihi: 28.04.2023, <https://www.iea.org/news/global-electric-car-sales-have-continued-their-strong-growth-in-2022-after-breaking-records-last-year>
- IEEE Smartcities. (2023). About IEEE Smart Cities. Erişim Tarihi: 01.05.2023, <https://smartcities.ieee.org/about>
- Jiang, X., & Everts, J. (2022). Making sense of electrical vehicle discussions using sentiment analysis on closely related news and user comments (arXiv:2112.12327). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2112.12327>
- Jorgensen, K. (2008). Technologies for electric, hybrid and hydrogen vehicles: Electricity from renewable energy sources in transport. *Utilities Policy*, 16(2), 72-79.
- Karn, A. L., Karna, R. K., Kondamudi, B. R., Bagale, G., Pustokhin, D. A., Pustokhina, I. V., & Sengan, S. (2023). Customer centric hybrid recommendation system for E-Commerce

- applications by integrating hybrid sentiment analysis. *Electronic Commerce Research*, 23(1), 279-314.
- Kaynar, O., Görmez, Y., Yıldız, M., & Albayrak, A. (2016, Eylül 17). Makine öğrenmesi yöntemleri ile duygu analizi—sentiment analysis with machine learning techniques. *International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP'16)*, Malatya.
- Kocagöz, E., İğde, Ç. S., & Çetindağ, G. (2020). Elektrikli ve akıllı, yerli ve milli: Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu'nun tanıttığı araçlara yönelik tüketicilerin ilk değerlendirmeleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, Article 49.
- Köksal, A., & Özgür, A. (2021). Twitter dataset and evaluation of transformers for turkish sentiment analysis. 2021 *29th Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU)*, 1-4.
- Lee, J. E., & Watkins, B. (2016). YouTube vloggers' influence on consumer luxury brand perceptions and intentions. *Journal of Business Research*, 69(12), 5753-5760.
- Mishev, K., Gjorgjevikj, A., Vodenska, I., Chitkushev, L. T., & Trajanov, D. (2020). Evaluation of sentiment analysis in finance: from lexicons to transformers. *IEEE Access*, 8, 131662-131682.
- Mordue, G., & Sener, E. (2022). Upgrading in the automotive periphery: turkey's battery electric vehicle maker TOGG. *Development and Change*, 53(4), 760-795.
- OECD. (2020). Gross domestic spending on R&D. Erişim Tarihi: 25.05.2023, <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>
- OSD. (2022). Otomotiv Sanayii Genel ve İstatistik Bülteni (General and Statistical Information Bulletin Of Automotive Manufacturers). Erişim Tarihi: 25.04.2023, <https://www.osd.org.tr/saved-files/PDF/2022/04/19/KATALOG%202022.pdf>.
- Polatgil, M. (2023a). Togg otomobili için youtube yorumlarının konu modellemesi. 10. *Uluslararası Marmara Sosyal Bilimler Kongresi*, İstanbul, 48-53.
- Polatgil, M. (2023b). Analyzing Comments Made to The Duolingo Mobile Application with topic modeling. *International Journal of Computing and Digital Systems*, 13 (1), 223-230.
- Reilly, A. H., & Hynan, K. A. (2014). Corporate communication, sustainability, and social media: It's not easy (really) being green. *Business Horizons*, 57(6), 747-758.
- Resmi Gazete. (2019). Cumhurbaşkanlığı Kararları. Erişim Tarihi: 01.05.2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191227.pdf>
- Schultes, P., Dorner, V., & Lehner, F. (2013). Leave a Comment! An In-Depth Analysis of User Comments on YouTube . *Wirtschaftsinformatik Proceedings 2013*. <https://aisel.aisnet.org/wi2013/42>
- Sierzchula, W., Bakker, S., Maat, K., & van Wee, B. (2014). The influence of financial incentives and other socio-economic factors on electric vehicle adoption. *Energy Policy*, 68, 183-194.
- STATISTA. (2023). Electric Vehicles - Worldwide. Erişim Tarihi: 01.05.2023, <https://www.statista.com/outlook/mmo/electric-vehicles/worldwide#:~:text=Electric%20Vehicles%20market%20unit%20sales,amount%20to%20US%2453.19k>.
- STB Teknoyatırım (2022). Türkiye İçin Elektrikli Araç Şarj Yapısı. Erişim Tarihi: 01.05.2023, <https://sarjdestek.sanayi.gov.tr/turkiye-icin-elektrikli-arac-sarj-altyapisi>
- TEHAD. (2023). Şarj ağı lisans sahibi firma sayısı 110'a yükseldi. Erişim Tarihi: 26.04.2023, <https://www.tehad.org/2023/02/20/sarj-agi-lisans-sahibi-firma-sayisi-110a-yukseldi/>

- Thelwall, M., Sud, P., & Vis, F. (2012). Commenting on YouTube videos: From guatemalan rock to El Big Bang. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(3), 616-629. <https://doi.org/10.1002/asi.21679>
- Tian, X., Vertommen, I., Tsiami, L., van Thienen, P., & Paraskevopoulos, S. (2022). Automated customer complaint processing for water utilities based on natural language processing—case study of a dutch water utility. *Water*, 14(4), Article 4.
- TOGG. (2022). TOGG Teknoloji Kampüsü Açılış Töreni. Erişim Tarihi: 15.04.2023, <https://www.YouTube.com/watch?v=to4BLaAfeIU>
- TOGG. (2023). Geleceğin Mobilite Platformu. Erişim Tarihi: 15.04.2023, <https://www.TOGG.com.tr/about>
- TRT Haber. (2023). Türkiye'de elektrikli otomobil sayısı yüzde 132 arttı. Erişim Tarihi: 25.04.2023, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyede-elektrikli-otomobil-sayisi-yuzde-132-artti-741610.html>
- Tuna, M. F., Kaynar, O., & Akdoğan, M. Ş. (2021). Otellere ilişkin çevrimiçi geribildirimlerin makine öğrenmesi yöntemleriyle duygu analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2232-2241.
- TÜİK . (2022). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022. Erişim Tarihi: 29.04.2023, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- Van Mierlo, J., Maggetto, G., & Lataire, Ph. (2006). Which energy source for road transport in the future? A comparison of battery, hybrid and fuel cell vehicles. *Energy Conversion and Management*, 47(17), 2748-2760.
- Wang, J., Lai, J.-Y., & Lin, Y.-H. (2023). Social media analytics for mining customer complaints to explore product opportunities. *Computers & Industrial Engineering*, 178, 109104.
- Wei, J., Jiang, M., Li, Y.-N., Li, W., & Mead, J. A. (2023). The impact of product defect severity and product attachment on consumer negative emotions. *Psychology & Marketing*, 40(5), 1026-1042.
- Westerman, D., Spence, P. R., & Van Der Heide, B. (2014). Social media as information source: recency of updates and credibility of information. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19(2), 171-183.
- Wöllmer, M., Weninger, F., Knaup, T., Schuller, B., Sun, C., Sagae, K., & Morency, L.-P. (2013). YouTube movie reviews: sentiment analysis in an audio-visual context. *IEEE Intelligent Systems*, 28(3), 46-53.
- Yaprak, B. (2023). TOGG'un pazarlama çevresinin değerlendirilmesi: PESTLE analizi. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 155-165.
- Yılmaz, A. (2020). Reklam Mecrası Instagram: TOGG ve GÜNSEL elektrikli otomobil markaları üzerine ampirik bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2).
- Yılmaz, A. (2023). TOGG reklam stratejisi: tüketici içgörüsünden tv reklamı öngörüsüne bir ampirik çalışma. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3(5), 216-257.
- Yu, C. H., Jannasch-Pennell, A., & DiGangi, S. (2011). Compatibility between text mining and qualitative research in the perspectives of grounded theory, content analysis, and reliability. *Qualitative Report*, 16(3), 730-744.
- Yülek, M. A., Lee, K. H., Kim, J., & Park, D. (2020). State capacity and the role of industrial policy in automobile industry: a comparative analysis of turkey and south korea. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 20(2), 307-331.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma etik kurul izni dışındadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

THE ONLINE DATING INTENSITY SCALE (ODI): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF TURKISH FORM

ÇEVİRİMİÇİ FLÖRT YOĞUNLUĞU ÖLÇEĞİ (ÇFYÖ): TÜRKÇE FORMU GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Sena DOĞRUYOL¹

Anıl ZEREY²

¹ Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, sena.dogruiyol@gop.edu.tr.

² Yüksek Lisans Öğr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, zereyanil@gmail.com.

Geliş Tarihi / Date Applied
08.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
14.02.2024

ABSTRACT

The main purpose of the current research is to adapt the Online Dating Intensity Scale (CFAS), developed by Bloom and Taylor (2019) to evaluate the frequency of use of individuals using online dating programs, into Turkish and to conduct reliability and validity studies of the scale. The sample of the research consists of 110 participants who have previously used and/or are currently using any online dating program. Within the scope of the current study, the original form of the scale was translated into Turkish by experts, and the back-translation was made by experts fluent in both languages. For the validity and reliability analyses of the scale, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was examined for construct validity, and Cronbach alpha internal consistency coefficient and Composite Reliability (CR) coefficients were examined for reliability analyses. Research findings revealed that the two-factor solution was confirmed in Confirmatory Factor Analysis (CFA). In addition, the Cronbach Alpha Coefficient of the scale is 0.92, and the Composite Reliability (CR) coefficients are 0.86 for the attitudes and 0.71 for intensity sub-dimensions. As a result, it was concluded that the scale has very good psychometric properties and allows a valid and reliable assessment of the intensity of online dating experiences in Turkish culture.

Keywords: Online Dating Intensity, Scale Adaptation, Validity, Reliability.

ÖZET

Mevcut araştırmanın temel amacı, Bloom ve Taylor (2019) tarafından çevrimiçi flört programlarını kullanan bireylerin kullanım sıklığını değerlendirmek amacıyla geliştirilen Çevrimiçi Flört Yoğunluğu Ölçeği (ÇFYÖ)'ni Türkçeye uyarlamak ve ölçeğin güvenirlik ve geçerlik çalışmalarını yürütmektir. Araştırmanın örneklemini daha önce herhangi bir çevrimiçi flört programı kullanmış ve/veya hâlihazırda kullanmakta olan 110 katılımcı oluşturmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında ölçeğin orijinal formu, uzmanlar tarafından Türkçeye çevrilmiş olup, geri-çevirisi ise her iki dile de hâkim uzmanlar tarafından yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında yapı geçerliliği için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), güvenirlik analizleri için ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve Bileşik Güvenirlik (CR) katsayıları incelenmiştir. Araştırma bulguları, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)'nde iki faktörlü çözümün doğrulandığını ortaya koymuştur. Ayrıca, ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa Katsayısının 0.92 olduğu, Bileşik Güvenirlik (CR) katsayılarının ise; tutum alt boyutu için 0.86; yoğunluk alt boyutu için ise 0.71 olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ölçeğin oldukça iyi düzeyde psikometrik özelliklere sahip olduğu ve Türk kültüründe çevrimiçi flört deneyimlerinin yoğunluğunu geçerli ve güvenirlik bir biçimde değerlendirilebilmesine olanak sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Flört Yoğunluğu, Ölçek Uyarlama, Geçerlik, Güvenirlik.

1. INTRODUCTION

Natural selection is the process through which animals with heritable features that offer survival and reproductive advantages tend to produce more offspring than their peers, hence increasing the frequency of the traits over successive generations (Baker & Bell, 1960). In other words, natural selection is a method of adaptation and evolution that relies on variety, inheritance, and reproductive success differences. Natural selection is an aspect of Darwin's theory of evolution that may be relevant to picking a partner through online dating (Baker & Bell, 1960; Han, 2019). According to the theory of evolution, physical preferences such as physical attractiveness and social status are as effective in choosing a partner through online dating as they are in face-to-face dating (Hitsch et al., 2010).

As people have acknowledged the importance of establishing intimate bonds in their lives, they have had to deal with a fundamental hassle, which is locating the right companion and its' difficulty (Finkel et al., 2012). With the increase in online dating in recent years, significant changes have emerged in dating methods (Sharabi & Caughlin, 2017). Sprecher (2009) defined online dating as a method representing various relationship initiation activities, such as choosing a potential partner and establishing first contact with a potential partner online. At the same time, the researcher stated that online dating is a tool to initiate a face-to-face relationship.

Today, the internet environment is used as widely as friends and social environments to find a romantic partner (Rosenfeld & Thomas, 2012). Besides traditional dating, there is a new chapter in the way of seeking potential partners, and this is online dating, that sort of social network community in which users are paired with others based on criteria determined by them (Romm-Livermore & Somers, 2009). In numerous ways, natural selection may influence online dating behavior in such a way that online daters may exhibit or seek out characteristics that prospective partners find appealing or desirable, such as physical attractiveness, intelligence, personality, or financial resources. These characteristics may indicate genetic quality, fitness, or compatibility between future spouses (Lingutla & Kumar, 2022). Thus, through profiles, images, conversations, or algorithmic calculations, online dating platforms may allow for the evaluation of these characteristics (Alterovitz & Mendelsohn, 2011).

In early 2000, with the rise of the Internet, e-dating was first introduced in Turkey, and among the sites, siberalem.com was the most popular one. While moving towards the end of 2008, SiberAlem has roughly reached 200.000 active users (Özseyhan et al., 2012). Lately, the number of online dating program users has sharply increased globally as well as in Turkey (Bonilla-Zorita et al., 2020).

Couples who met online may be more selective in choosing partners (Cacioppo et al., 2013). According to evolution theories suggesting that physical attractiveness is very valuable while dating, people are expected to desire to be perceived as physically attractive and act in order to create an impression in this direction (Toma and Hancock, 2010). However, it has also been noted that while men are more likely to be interested in physical attractiveness, women are more attracted to men with high social status (Hitsch et al., 2010). On the other hand, age, education, and relationship status may be associated with online dating in a variety of ways. Age influences the goals, preferences, and online dating experiences of users. According to Mazzarotto (2019), younger people are more likely than older adults to utilize online dating platforms and applications and report positive opinions about online dating. This may reflect their greater familiarity and comfort with technology, as well as their greater likelihood of being unattached or seeking a mate. In fact, online dating services, such as Tinder or Bumble, are more

popular with younger users, whereas eHarmony and Match.com are more enticing to older users (Lodha, 2022).

Education also influences users' self-presentation, selection, and outcomes in online dating. Huang et al. (2022) discovered that more educated online daters are more likely to positively sort by education level on online dating platforms, meaning they are more likely to contact or respond to people with similar or higher levels of education. This may indicate that highly educated users prefer homogamy or compatibility (Voo et al., 2023). Therefore, people consistently prefer partners who have similar educational backgrounds and share similar lifestyles (Dinh et al., 2021).

Online dating technology is redefining gender roles. Abramova et al. (2016) hypothesized that online dating would allow users to experiment with their gender identification and identities through a variety of communication and engagement methods. This might encourage a more inclusive and diverse online dating culture that values users' autonomy and individuality. These arguments show that gender is a crucial variable to take into account when examining online dating behavior since it may affect users' intentions, experiences, and results. Even if there is limited research and data in Turkey in terms of online dating by gender, considering the 2019 data, Tinder was the most used application among short sexual intercourse, partnership, or love promising applications. In fact, it has been reported that 1 million 78 thousand people use Tinder, and 80% of these people are men (Aydoğan, 2020). Supporting this data, Cöbek and Ergin (2021) reported that women who use Tinder in Turkey are more likely than men to believe that non-users have a negative understanding of Tinder. This kind of perception may affect the frequency and intensity of women using online dating programs in our country. Yet, gender is a fluid and evolving concept that can vary between cultures, circumstances, and people.

Following that, the urge to have a romantic partner has been limited by several factors, such as spouses' location, age, or other preferences. However, in the modern era, the instruments available to solve these difficulties have shifted (Cooper & Sportolari, 1997). Thanks to the development and expansion of the Internet, many of these shifts can be attributed to it in the dating world. In fact, dating sites significantly revolutionized the dating environment approximately twenty years ago with their emergence (Hogan et al., 2011). Online dating offers more access to eligible people near them or beyond their territories, allowing for open conversations about spouses' specific preferences, what they are looking for, and their expectations (Eastwick et al., 2011).

Claiming that the measurement tools used in online dating research are very limited, Bloom and Taylor (2019) developed the "Online Dating Intensity Scale (ODI)" that can be used to measure the intensity of individuals using online dating programs. Accordingly, the researchers revised an existing measurement tool developed to measure the intensity of Facebook use in emerging adults (the Facebook Intensity Scale [FBI]; Ellison et al. 2007) and introduced a new measurement tool called the Online Dating Intensity Scale (ODI). One of the main reasons to modify the FBI items was that the aim of measuring the intensity of an individual's Facebook use was in line with the researchers' intention to measure the intensity of individuals using online dating programs (Bloom & Taylor, 2019). Therefore, The Online Dating Intensity Scale (ODI) measures intensity of online dating activities among emerging adults.

It is clearly seen that there is no measurement tool that can measure the intensity of individuals using online dating programs in our country. Since past research presented some evidences that

the FBI had strong psychometric properties (e.g., Ellison et al., 2007; Valenzuela et al., 2009; Lampe et al., 2011; Lou et al., 2012) and the FBI and the ODI had similar scale items, the current study evaluated the factor structure of the ODI only by confirmatory factor analysis (CFA) in Turkish sample. In this purpose, the main aim of the research was to translate and validate the Online Dating Intensity Scale (ODI) in a diverse Turkish sample. Within the scope of the research, the research questions are as follows:

1. What are the psychometric properties of the Online Dating Intensity Scale (ODI)?
2. Which of the factor structures (*two-factor vs. one-factor*) of the Online Dating Intensity Scale (ODI) is more valid in the Turkish sample?

2. METHOD

2.1.The Research Group

The sample of the study consisted of 110 participants ($X_{\text{range}} = 19-38$ years; $M_{\text{age}} = 27.52 \pm 3.74$), who have used and/or are using at least one online dating program in their daily lives, such as Tinder, Bumble, Happn, or OkCupid (see Table 1). No outliers or missing data were detected in the data.

When the literature is examined, it is clearly seen that there are many opinions regarding the required sample size for CFA. According to Anderson and Gerbing (1984), it was argued that the sample size should be greater than 100. According to Boomsma (1982), at least 100-200 people are required. Stevens (2002) recommends 5-20 participants for each item in the scale. As seen, there are no simple rules for determining sample size; fit indices, standardized loads, misidentification, and N/q ratio should be evaluated together (Jackson, 2001). Since the scale adapted in the current study consisted of 10 items, 110 participants were considered sufficient for the Confirmatory Factor Analysis (CFA).

The data for the study were collected online through Google Forms after the approval of the Social and Human Sciences Research Ethics Committee. Before conducting the research, all participants were informed using The Informed Consent Form determined by the Social and Human Sciences Research Ethics Committee. Within the scope of the research, participants completed the scale items in approximately 7-10 minutes.

Table 1. Demographic Characteristics of The Participants

Variable	n	%
Gender		
Female	38	34.5
Male	72	65.5
Relationship status		
Single	71	64.5
In a relationship	39	35.5
Online dating program(s) used		
Tinder	94	85.4

Bumble	38	34.5
Happn	24	21.8
OkCupid	29	26.3
Other	33	30

N=110

2.2. Data Collection Tools

2.2.1. General Demographic Questionnaire

Participants completed a general demographic questionnaire form related to various demographic variables such as sex, age, relationship status, and relationship duration. Researchers also collected information about which online dating services the participants used and whether they are currently using any online dating programs or not.

2.2.2. The Online Dating Intensity Scale (ODI)

The Online Dating Intensity Scale (ODI) was developed by modifying the Facebook Intensity Scale (FBI) (Ellison et al., 2007) in order to measure the use of online dating program intensity of an individual. The researcher's intended measurement of the intensity of an individual's use of Facebook paralleled the aim of the study, which was to evaluate the intensity of emerging adults' use of online dating programs. The FBI has a one-factor structure and included nine items on a 5-point Likert scale ranging from *strongly disagree* to *strongly agree* with a neutral *not applicable* option.

The objectives of Bloom and Taylor (2019) were to assess one's level of intensity use in online dating, their emotional connection to it, and how much online dating was a part of their daily lives. Initially, researchers changed the scale items to measure online dating activities in terms of quantity, frequency, and duration. However, they only kept three items related to attitudes about online dating. After all revisions, the researchers anticipated ten items on a 5-point Likert scale and a two-factor solution (*attitudes* and *intensity*) with a sample of emerging adults who presently use or have previously used online dating programs. Getting higher scores from the scale indicates higher online dating intensity use.

Even though the researchers anticipated a 10-item, two-factor structure, researcher faced some issues in the process of EFA as problematic cross-loading (e.g. < .2) and low communality values on multiple items. Therefore, they finalized 5-item and one-factor solution by making significant modifications to the scale, which indicated a better version of the ODI with strong internal consistency reliability and high factor loadings. The researchers reported the modified 5-item instrument with a one-factor solution reliability of 0.83. Finally, the ODI included items as "*Using online dating services is part of my everyday activity.*", "*I feel out of touch when I haven't logged into my online dating account(s) for a week.*", "*I would miss online dating if I had to suddenly stop using online dating services.*", "*On average, how many times per day do you log non to your online dating service?*" and "*On average, estimate how much time do you spend per day using online dating services (e.g., browsing, messaging, editing your profile)?*"

The present study aimed to adapt the ODI to the Turkish population. For this purpose, we first aimed to confirm the two-factor structure that Bloom and Taylor (2019) anticipated. Then, we aimed to reveal which structure was better by comparing the models (two-factor model vs. one-

factor model) with the Turkish sample. Therefore, it was hypothesized that a two-factor model would fit better in the Turkish population.

2.3. Translation Procedure of the Online Dating Intensity Scale (ODI) into Turkish

Firstly, items of the Online Dating Intensity Scale (ODI) (Bloom & Taylor, 2019) and Facebook Intensity Scale (FBI) (Ellison et al., 2007) were examined in detail by the researchers. To determine whether the items represented the Turkish sample or not, four bilingual social psychologists examined all scale items in terms of meaning and content.

Accordingly, since the experts evaluated the scale items in terms of online dating use in Turkey, they have confirmed that a similar structure exists in our culture. Therefore, it can be said that all the items in the ODI are valid in our culture. No items were added or removed in the new version of the scale. After that, the ODI was translated from English to Turkish by five different academic members who work in the Psychology Department. All experts were fluent in both Turkish and English. When translations were completed, researchers examined each item and compared it with the original one to consider whether the item was the same as the original in terms of meaning. After all these procedures, the Turkish version of the scale was back-translated to English for counter-translation by three different bilingual experts (see appendices). After the translation phase was completed, confirmatory factor analyses (CFA) and reliability and validity analyses were performed on the target sample.

2.4. Statistical Analysis

The Turkish adaptation study of ODI was carried out in two phases: (1) translation procedures and (2) reliability and validity analyses.

In the translation phase, the ODI scale was translated into Turkish by experts, and the counter-translation was done by bilingual academicians. After the translation procedure, we performed a descriptive analysis to prepare the data for reliability and validity analyses.

In the second phase, confirmatory factor analyses (CFAs) were performed to validate the factor structure of the Turkish version of the ODI. First, we tested the two-factor structure consisting of 10 items. After that, the original version of the ODI one-factor structure with five items (1., 2., 3., 5., and 6. items) (Bloom & Taylor, 2019) was tested.

As in the original scale, each participant completed items on a 5-point Likert scale, ranging from 1 strongly disagree to 5 strongly agree, to evaluate how often they use the online dating programs. All statistical analyses were conducted using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 21 and the RStudio program.

Figure 1. Confirmatory Factor Analysis for Two-Factor Model

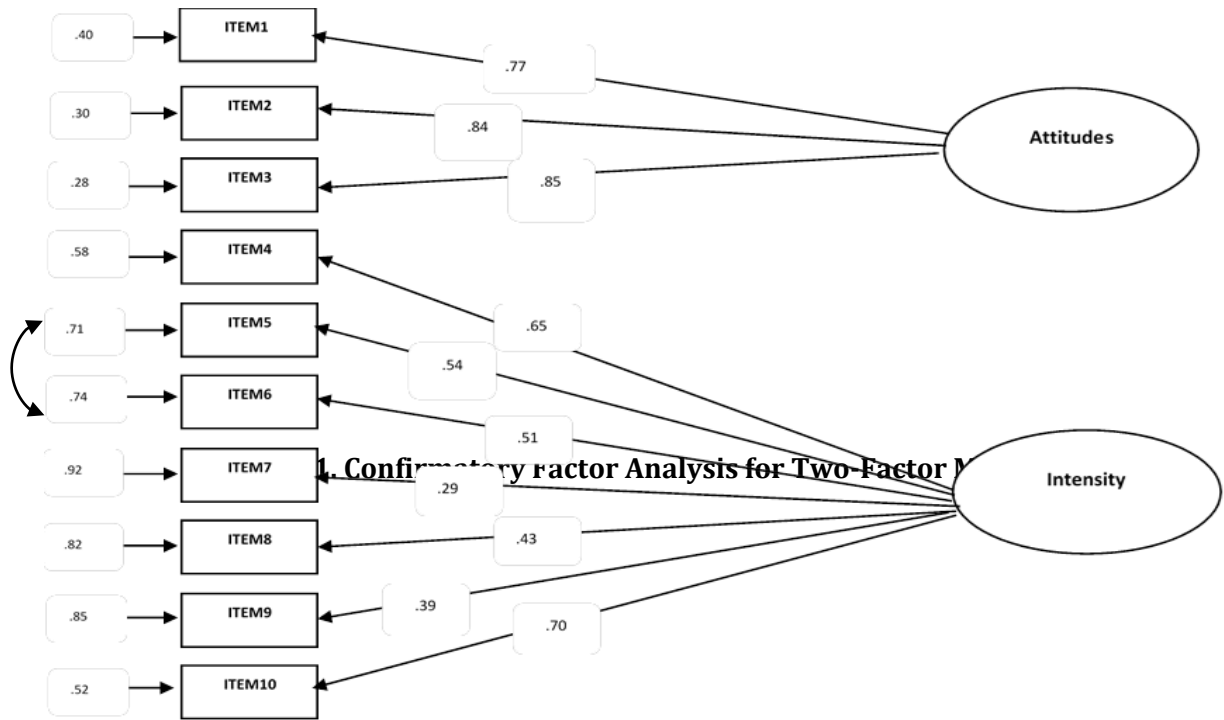

Table 2. Model Comparison of The ODI Scale

Model	χ^2/sd	RMSEA	GFI	CFI	AGFI	NNFI
1.One-Factor Model	6.19	0.22	0.90	0.87	0.69	0.73
2.Two-Factor Model (<i>attitudes and intensity</i>)	1.53	0.07	0.92	0.95	0.86	0.93

Notes. N=110; RMSEA= Root Mean Square Error of Approximation; GFI= Goodness of Fit Index CFI= Comparative Fit Index; AGFI= Adjusted Goodness of Fit Index; NFI= Normed Fit Index.

3.1. Reliability Analysis

For the reliability evidence of the new scale, Cronbach's Alpha Coefficient and Composite Reliability (CR) were calculated. The internal reliability score of the ODI was found to be .92. Cronbach's alpha coefficient was calculated at .86 for attitudes and .72 for intensity. Similarly, composite reliability (CR) was quite high, with values of .86 for attitudes and .71 for intensity. The corrected item-total correlations were between .24 and .68. Cronbach's alpha coefficient and corrected item-total correlations of the new scale are presented in Table 3.

Table 3. Cronbach's Alpha Coefficient and Corrected Item-Total Correlations

Item	Cronbach's Alpha Coefficient	Corrected Correlations	Item-Total
Attitudes	0.86		
Item1		0.63	
Item2		0.62	
Item3		0.68	
Intensity	0.72		
Item4		0.54	
Item5		0.54	
Item6		0.54	
Item7		0.24	
Item8		0.38	
Item9		0.35	
Item10		0.43	

3. DISCUSSION AND CONCLUSION

As literature research on instrument adaptability was considered, a methodical and step-by-step approach was established to measure the validity and reliability of the questionnaire. In our adaptation study, the procedure, validity, and reliability of The Online Dating Intensity Scale (ODI) in the Turkish language were examined among individuals who are currently using online dating programs or have used them in the past.

In the current study, the ODI form is translated into Turkish by experts. All items on the scale are compared to the original form (English) to execute faithful translations considering item meaning, and the counter-translation is performed by other bilingual fluent experts. Thus, it was ensured that the Turkish sample was properly reflected. After the translation stage was complete, the construct validity and component structure of the ODI were tested using Confirmatory Factor Analyses (CFA).

The original study by Bloom and Taylor (2019) developed the ODI by recasting the Facebook Intensity Scale (FBI). They developed the ODI instrument by using psychometric features of the FBI (Ellison et al., 2007). At the beginning of the research, Bloom and Taylor (2019) anticipated and hypothesized to find a similar factor structure as the FBI. However, EFA findings pointed out a more robust and functional instrument if only 5-items are used in the scale. Therefore, data driven from the ODI indicated that a 5-item instrument with a one-factor solution gives better factor loadings and good internal consistency for reliability (Bloom & Taylor, 2019). Therefore, we tested both models (one-factor vs. two-factor) to determine which model has the best fit indices in the Turkish version of the scale.

The first CFA results yielded that the Turkish adjustment of the ODI has quite a high level of fit indices for the two-dimensional structure with 10-items. Thus, it implied sound psychometric properties based on data driven by our population. The Turkish version included 10-items on a 5-point Likert scale and two-factor solutions named "Attitudes" and "Intensity". Aligning with this data, all 10-items were significantly included, just as in the original form. On the other hand, Bloom and Taylor (2019) found a 5-item version of the instrument was also statistically

significant with a one-factor solution. So, we also tested this model with our data. In contrast to the findings of the original study, the second CFA outcomes indicated that a one-factor structure of 5-items fit our data poorly. So as to compare the strength of the CFA across both structures with our sample, the best fit was obtained from the two-factor structure with 10-items. Accordingly, the two-factor structure allows online dating intensity to be evaluated in a multi-factor structure (attitudes and intensity) among online dating users. Therefore, we recommend that future researchers utilize the two-factor model.

Literature on the threshold of an adequate Cronbach's alpha coefficient for research scales reached a consensus that 0.70 points and above are sufficient. (Leemann et al., 2021; Şencan, 2005). Similarly, Hair et al. (1998) stated a composite reliability value of 0.70 is acceptable. In our study, reliability tests illustrated convincing results. The Cronbach's alpha coefficient accounted for a 0.92 internal reliability score that represents a robust outcome, and composite reliability (CR) is regarded as 0.86. In fact, the attitudes and intensity sub-dimensions of Cronbach's alpha coefficient results pointed to high values, as did the item-total correlations, which were fair enough.

It is inevitable to say that this study has a few limitations. Firstly, more research should seek to understand whether ODI findings should be evaluated differently based on the sex and age of the users, so more sex/age-balanced and larger-sample sizes are required to strengthen the psychometric proof of the reliability of the Turkish adaptation of the ODI. Also, the possibility of a gender discrepancy should have been taken into consideration to identify the ODI. Therefore, additional socio-demographic data are required to portray the variance among participants. It is assumed that the lack of criteria for the validity of the ODI is a drawback. Although the current research provides evidence of the good psychometric properties of the customized Turkish ODI, it may be useful to increase the evidence for the validity of the new version of the ODI in the prospected research. It would be a good idea for future researchers to explore the psychometric properties of the ODI with different groups of people, including more diversity in gender, race, ethnicity, and sexual orientation. In other words, future studies should examine how gender identity and expression affect online dating behavior when combined with other variables, including age, ethnicity, sexual orientation, and personality.

Most of the research generally uses self-report techniques from questionnaires or interviews, which might be skewed by social desirability bias or recall bias. To evaluate users' real behavior and outcomes on online dating experiences, more observational or experimental methods are required. Also, most of the research employs cross-sectional or correlational designs, which may not prove that certain variables have causal links with one another. That's why, more longitudinal or quasi-experimental designs are required to examine the long-term impacts of online dating on users' gender attitudes, beliefs, and actions. Most studies take a Western-centric stance, which might not accurately reflect the cultural diversity and regional specificity of online dating habits all around the world. To examine how online dating differs in various locations, nations, and cultures, additional comparative or cross-cultural study is required. Lastly, it should be noted that, as in the original study, our sample composed of participants who frequently used Tinder for online dating. Therefore, we recommend that our findings be interpreted with caution.

Hereby, the proportion of dating styles is changing, and the use of online dating platforms is escalating. To establish the severity of online dating intensity, valid and reliable measurements that are also based on a theoretical basis are necessary. Even though online dating is rapidly

becoming prevalent all over the world, these assessments should have linguistic congruence as well as construct-discriminant validity. With this study, the ODI was adapted to the Turkish sample and our findings indicate the Turkish version of the ODI has high reliability and validity evidence and is compatible with its psychometric fit and theoretical model.

REFERENCES

- Abramova, O., Baumann, A., Krasnova, H., & Buxmann, P. (2016). Gender differences in online dating: What do we know so far? A systematic literature review. *49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)*, 3858-3867.
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, *49*(2), 155-173.
- Alterovitz, S. S. R., & Mendelsohn, G. A. (2011). Partner Preferences Across the Life Span: Online Dating by Older Adults. *Psychology of Popular Media Culture*, *1*(S), 89-95.
- Aydoğan, B. (2020). Analysis of women's flirt experience via location-based online dating practices: Tinder and happn. *Moment Journal*, *7*(2), 287-313.
- Baker, H. G., & Bell, P. R. (1960). Darwin, and after darwin. *Evolution*, *14*(2), 272.
- Boomsma, A. (1985). Nonconvergence, Improper solutions, and starting values in LISREL maximum likelihood estimation. *Psychometrika*, *50*(2), 229-242
- Bloom, Z. D., & Dillman Taylor, D. (2019). The online dating intensity scale: Exploratory factor analysis in a sample of emerging adults. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, *53*(1), 1-16.
- Bonilla-Zorita, G., Griffiths, M. D., & Kuss, D. J. (2020). Online dating and problematic use: A systematic review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *19*(6), 2245-2278.
- Cacioppo, J. T., Cacioppo, S., Gonzaga, G. C., Ogburn, E. L., & Vanderweele, T. J. (2013). Marital satisfaction and break-ups differ across on-line and off-line meeting venues. *Proceedings of The National Academy of Sciences*, *110*(25), 10135-10140.
- Cooper, A., & Sportolari, L. (1997). Romance in cyberspace: Understanding online attraction. *Journal of Sex Education and Therapy*, *22*(1), 7-14.
- Cöbek, & Ergin. (2021). Swipe me if you can: Cultural and gendered uses of tinder in turkey. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, *5*(3), 11-38.
- Dinh, R., Gildersleve, P., Blex, C., & Yasseri, T. (2021). Computational courtship understanding the evolution of online dating through large-scale data analysis. *Journal of Computational Social Science*, *5*(1), 401-426.
- Eastwick, P. W., Eagly, A. H., Finkel, E. J., & Johnson, S. E. (2011). Implicit and explicit preferences for physical attractiveness in a romantic partner: A double dissociation in predictive validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *101*(5), 993-1011.
- Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of facebook "friends:" Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, *12*(4), 1143-1168.
- Finkel, E. J., Eastwick, P. W., Karney, B. R., Reis, H. T., & Sprecher, S. (2012). Online dating. *Psychological Science in The Public Interest*, *13*(1), 3-66.
- Han, S. (2019). The connection between charles darwin's evolutionary theory of 'heredity of behaviors' and the 19th century neuroscience: The influence of neuroscience on darwin's

- overcoming of lamarck's theory of evolution. *Korean Journal of Medical History*, 28(1), 291-350.
- Hitsch, G. J., Hortaçsu, A., & Ariely, D. (2010). What makes you click? Mate preferences in online dating. *Quantitative Marketing and Economics*, 8(4), 393-427.
- Hogan, B., Li, N., & Dutton, W. H. (2011). A global shift in the social relationships of networked individuals: Meeting and dating online comes of age. *SSRN Electronic Journal*.
- Huang, S. A., Hancock, J., & Tong, S. T. (2022). Folk theories of online dating: Exploring people's beliefs about the online dating process and online dating algorithms. *Social Media + Society*, 8(2), 205630512210895.
- Jackson, D. L. (2001). Sample size and number of parameter estimates in maximum likelihood confirmatory factor analysis: A monte carlo investigation. *Structural Equation Modeling*, 8, 205-223.
- Lampe, C., Wohn, D. Y., Vitak, J., Ellison, N. B., & Wash, R. (2011). Student use of facebook for organizing collaborative classroom activities. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning*, 6(3), 329-347.
- Leemann, L., Martelin, T., Koskinen, S., Härkänen, T., & Isola, A. M. (2021). Development and psychometric evaluation of the experiences of social inclusion scale. *Journal of Human Development and Capabilities*, 23(3), 400-424.
- Lingutla, & Kumar. (2022). Evolution of online dating: Analysis of dating preferences, user psychology and pain points in context to indian market. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*.
- Lodha, P. (2022). The challenges of online dating and digital relationships during COVID-19. *Global Bioethics Enquiry Journal*, 10(2), 80-86.
- Lou, L. L., Yan, Z., Nickerson, A., & Mcmorris, R. (2012). An examination of the reciprocal relationship of loneliness and facebook use among first-year college students. *Journal of Educational Computing Research*, 46(1), 105-117.
- Mazzarotto, M. (2019). Dating in the digital age: A research experiment. *Popular Culture Review*, 30(2).
- Özseyhan, C., Badur, B., & N. Darcan, O. (2012). An association rule-based recommendation engine for an online dating site. *Communications of the IBIMA*, 1-15.
- Romm-Livermore, C., & Somers, T. (2009). How e-daters behave online. *Social Networking Communities and E-Dating Services*, 292-313.
- Rosenfeld, M. J., & Thomas, R. J. (2012). Searching for a mate. *American Sociological Review*, 77(4), 523-547.
- Sprecher, S. (2009). Relationship initiation and formation on the internet. *Marriage & Family Review*, 45(6-8), 761-782.
- Stevens, J. (2002). Applied multivariate statistics for the social sciences. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Toma, C. L., & Hancock, J. T. (2010). Looks and lies: the role of physical attractiveness in online dating self-presentation and deception. *Communication Research*, 37(3), 335-351.

* * * * *

Funding: No financial support has been received from any institution or organization for this study.

Competing Interests: The authors have no relevant financial or non-financial interests to disclose.

Ethical Consideration: The ethical permission was obtained from Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Mersin University. Written informed consent was obtained from the participants.

Contribution Rate: The contribution rate in writing and editing processes of the article is equal.

APPENDICES

Çevrimiçi Flört Yoğunluğu Ölçeği (ÇFYÖ)

Çevrimiçi flört; potansiyel bir romantik partner ile bir web sitesi veya telefon uygulaması aracılığıyla randevulaşma, cinsel yakınlaşma veya uzun süreli bir ilişki amacıyla tanışmak olarak tanımlanmaktadır.

Talimatlar: Eğer şu anda bir flört uygulaması kullanıyorsanız, **ortalama bir hafta** içinde çevrimiçi flört hesap(lar)ınızı genel olarak nasıl kullandığınızı düşünün. Şu anda bir çevrimiçi flört uygulaması **KULLANMIYORSANIZ**, kullandığınız dönemde **ortalama bir hafta** içerisindeki genel kullanımınızla ilgili aşağıdaki maddeleri yanıtlayınız.

Lütfen, ilk üç maddeyi aşağıdaki gibi değerlendiriniz.

1 = Kesinlikle Katılmıyorum

2 = Katılmıyorum

3 = Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum (Kararsızım)

4 = Katılıyorum

5 = Kesinlikle Katılıyorum

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Çevrimiçi flört uygulamalarını kullanmak günlük aktivitelerimin bir parçasıdır.	1	2	3	4	5
2	Çevrimiçi flört hesabıma bir hafta boyunca giriş yapmadığımda iletişimsiz kalmış hissedirim.	1	2	3	4	5
3	Çevrimiçi flört uygulamalarını kullanmayı aniden bırakmak zorunda kalsaydım, çevrimiçi flört etmeyi özlerdim.	1	2	3	4	5

Lütfen çevrimiçi flört uygulamalarındaki kullanımınızı daha önce veya şuandaki en iyi tanımlayan seçeneği işaretleyiniz...

4) Ne kadar süredir çevrimiçi flört uygulamalarını kullanıyorsunuz?

1 aydan daha az

1-3 ay arası

3-6 ay arası

6-9 ay arası

9 ay veya daha fazla

5) Günde ortalama kaç defa çevrimiçi flört uygulamasına giriş yaparsınız?

- Günde 1 defa veya daha az
- Günde 2 defa
- Günde 3 defa
- Günde 4 defa
- Günde 5 veya daha fazla

6) Çevrimiçi flört uygulamalarında günde ortalama ne kadar zaman harcadığınızı belirtiniz. (ör. gezinme, mesajlaşma, profilinizi düzenleme)

- Günde 0,5 saatten az
- günde 0,5-1 saat
- Günde 1-1,5 saat
- Günde 1,5-2 saat
- Günde 2 saatten fazla

7) Çevrimiçi flört uygulamasında profilinizi ne sıklıkla düzenlersiniz?

- Ayda 1 defa veya daha az
- Ayda 2-3 defa
- Ayda 3-4 defa
- Ayda 4-5 defa
- Ayda 6 veya daha fazla

8) Bir hafta içinde birbirinden farklı potansiyel flörtlere ortalama kaç mesaj (ör. beğeni, göz kırpmaya gibi) ya da etkileşim isteği gönderirsiniz? (yanıtlı veya yanıtız)

- Haftada 10'dan az mesaj veya etkileşim
- Haftada 11-20 arası mesaj veya etkileşim
- Haftada 21-30 arası mesaj veya etkileşim
- Haftada 31-40 arası mesaj veya etkileşim
- Haftada 41 veya daha fazla mesaj veya etkileşim

9) Çevrimiçi olarak flört ederken ortalama kaç farklı kişiyle iletişim kurarsınız? (örneğin; mesajlaşma, e-posta gönderme, cep telefonu yoluyla mesajlaşma ve telefon veya görüntülü sohbet yoluyla konuşma)

- 5 veya daha az
- 6-10
- 11-15
- 16-20
- 21 veya daha fazla

10) Çevrimiçi flört servislerini veya uygulamalarını kullandığınızdan beri toplamda kaç kişiyle çevrimiçi olarak tanışıp, yüz yüze görüştünüz?

- 5 veya daha az
- 6-10
- 11-15
- 16-20
- 21 veya daha fazla

YEREMYA KİTABI'NIN İÇERİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE BOOK OF JEREMIAH IN THE CONTEXT OF CONTENT

ABSTRACT

 Fatma ERSÖZLÜ¹

¹Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fatmaersoza@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
05.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
23.02.2024

ÖZET

Yeremya peygamber, Babil sürgünü döneminde Yahuda topraklarında yaşamış ve sürgüne şahit olmuştur. Yeremya, peygamberliği süresince Yahve'nin Musa ile yaptığı Sina ahdinden uzaklaşmış olan İsrailoğullarını, ahit şartlarına uymaya çağırılmış ve bu isyanlarında devam etmeleri halinde yaklaşan sonu haber vermiştir. Tanah'ta anlatılan İsrailoğullarının tarihi; Yahve'ye isyan, ilahî gazap, yıkım, sürgün ve dönüş üzerine bir döngü halinde tekrarlamaktadır. Yeremya döneminde yaşananlar ile ilgili peygamberin bildirisi de bu sıralamayı takip etmiştir.

Babil sürgününe gidiş sürecini anlatan Yeremya Kitabı'nda, Yahve'nin On Emir'de bildirdiği "Benim önümde başka ilahlarınız olmayacak" emrine itaat etmeyen ve başka milletlerin ilahlarına yönelen halkı bekleyen yıkım ve sürgün anlatılmaktadır. Yeremya, belirli bir zaman süreceğini bildirdiği sürgünden sonra Yahve'nin İsrailoğullarına duyduğu sevgi nedeniyle yeniden onları Kudüs'te toplayacağı müjdesini vermektedir. Bu makalede, Yeremya Kitabı'nın konu başlıkları, teması ve Tanah'ta özellikle bu kitapta yer alan kelimeler üzerinden tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeremya, Tevhid, Sevgi, Kurtuluş.

ABSTRACT

Prophet Jeremiah lived in the lands of Judah during the Babylonian exile and witnessed it. Throughout his prophecy, he called upon the Israelites, who had strayed from the covenant made between Yahweh and Moses at Sinai, to adhere to its terms. He warned them of impending consequences if they continued in disobedience. The history of the Israelites, as narrated in the Tanakh, unfolded as a cycle of rebellion against Yahweh, divine wrath, destruction, exile, and return. The statements of the prophets regarding the events during the period of Prophet Jeremiah followed this sequence.

The Book of Jeremiah, focusing on the pathway to the Babylonian exile, narrates the destruction and exile awaiting those who disobey Yahweh's commandment "Thou shalt have no gods before me" (from the Ten Commandments) and turn to the gods of other nations. Jeremiah delivers the good news that, after a specified period of exile, Yahweh, out of love for the Israelites, will gather them once again in Jerusalem. This article aims to explore the topics, themes, and specific words in the Book of Jeremiah.

Keywords: Jeremiah, Monotheism, Love, Salvation.

1. GİRİŞ

Yeremya peygamber, İsrail Krallığı'nın yıkılışından sonra tek merkez haline gelen Yahuda Krallığı'nda, İsrail tarihinde en zor olduğu kabul edilen bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde, İsrailoğullarının son Yahuda Krallığı Babil İmparatorluğu tarafından yıkılmıştır. Babil, Kudüs'ü ve Süleyman Mabet'ini yıkmış, halkının çoğunu öldürmüş, geride kalan halkın bir kısmını Mabet'in değerli eşyaları ile Babil'e sürgün etmiştir.

Yeremya Kitabı'nda Yahve'nin, inanç dünyasının, Mabet merkezli kurban sunma ritüeline dönüştüğü bir zamanda Yeremya'yı, İsrailoğulları ve diğer tüm milletlere peygamberlik yapması için seçtiği yazmaktadır. Bu durum Tanah'ta İsrailoğullarına gönderildiği söylenen peygamberlerden onu ayırmaktadır. İsrail Krallığı'nın yıkılışından sonra tek merkez haline gelen Yahuda Krallığı'nda, önce kral Hizkiya, sonra kral Yoşiya'nın uyguladıkları politikaya bağlı olarak Süleyman Mabedi, tek ibadet merkezi haline gelmiştir. Mabet'in, Yahve'nin konut yeri olduğu ve orada bulunduğu inanan halkın, Mabet dolayısı ile korunacakları ve asla bir yıkım yaşamayacakları inancının yerleşmesine sebep olmuştur. Yeremya; Mabet'in asla yıkılmayacağına inanan halka, Mabet'in yıkılacağı, eşyalarının ve halkın sürüleceği kehanetinde bulunmuştur. Bu kehanetinden dolayı ona inanmayan halk, çağrısını da dikkate almamıştır.

Yahve Yeremya'yı; hızla yıkıma giden halkı, kendinden yüz çevirerek başka ilahlar edindikleri için, onun öfkelerini ve yaklaşan yargısını hatırlatması ve tövbeye çağırması için görevlendirmiştir. Yeremya Kitabı'nda Yahve'nin *halkım* dediği İsrailoğulları, sürekli başka ilahlar edinmekte, yüksek yerlerde ve her ağacın altında onlara buhur yakmakta ve sunak sunmaktadır. Adaletsizlik, tartıda hile, yalan, cinayet, mazluma ve dul kadına eziyet gibi ahlaksızlıkları sosyal düzeni bozmaktadır. Ayrıca halk, tüm bu kötülöklere Ben-Hinom vadisinde çocuklarını ilahlara kurban sunmayı da eklemişlerdir. Yeremya, Yahuda Krallığı'nda ortalama kırk bir yıl, İsrailoğullarını, Yahve'nin Sina'da Musa ile yaptığı ahit şartlarına uymaya çağırılmış, şayet tövbe etmezlerse Yahve'nin onlara karşı artan öfkeleri nedeniyle büyük bir yıkım ve sürgünün geleceğini haber vermiştir.

Tanah'ta anlatılan Yahudi tarihinde İsrailoğullarının yaşadıkları olaylar; isyan, gazap, sürgün ve yeniden dönüş şeklinde bir örüntü içermektedir. Yeremya Kitabı'nda da olayların sıralanışı bu şekilde yapılmıştır. Kitap'ta yer alan önemli bir ayrıntı, gelecekte "Kurtuluş Günü" şeklinde isimlendirilen bir zamanda Yahve'nin, İsrailoğulları ile önceki ahitlere benzemeyen yeni bir ahit yapacağı bildirisi. Yeremya, Yahudi tarihinin kırılma noktası olan Babil sürgünü felaketini ve Yahudi inancında yer alan gelecekteki Tanrı Krallığında toplanacakları müjdesini bildirmektedir. Bu makalede, Yeremya Kitabı, peygamberin bildirdiği yıkım, sürgün ve kurtuluş mesajlarının temelini oluşturan tema ve Yeremya Kitabı'nda geçen özel kelimeler bağlamında değerlendirilecektir.

2. YEREMYA KİTABI

Yeremya Kitabı, günümüzde kabul edilen Kutsal Kitap sıralamasına göre Nevi'im bölümünün Son Peygamberler kısmında, Yeşeya kitabından sonra ikinci sırada yer alır. Rabbinik literatürde kronolojik sıralama, II. Krallar ve II. Tarihler kitaplarının Kudüs'ün yıkılışı ile bitmesinden dolayı *Son Peygamberler* kitaplarının ilk sırasında bu yıkımı haber veren Yeremya Kitabı yer almaktadır.¹ Ondan sonra Hezekiel, Yeşeya ve diğer On İki Peygamberin kitapları sıralanır. Büyük kehanet kitabı olan Yeremya Kitabı, Güney Yahuda Krallığı'nda Yeremya'nın uyarılarını

¹ J. Andrew Dearman, *Dictionary of the Old Testament: Prophets*, ed. Mark J. Boda - J. Gordon McConville (Illinois: IVP Academic, 2012), "Jeremiah: History of Interpretation", 441.

ve kehanetlerini içermekte, Yahuda Krallığı'nın yıkılışı ve halkının sürgüne gönderilmesi trajedisinin teolojik açıklamasını yapmaktadır.

Kitap genel olarak Tanrı'nın halkına lütfunun devam edeceği inancının ve Tanrı'nın vadettiği topraklara geri dönme umudunun kaybedilmemesi için teşvik niteliğindedir. Kitap boyunca devam eden yakın gelecekte gerçekleşecek felaket ve nihai umut anlatıları, muhatabına endişe verici bir umutsuzluğu ve umudun doruklarını iç içe yaşatır.² Kitabın ilk on bölümü umutsuzluğun, sonraki bölümler ise umudun somutlaştırıldığı bölümlerdir. Yeremya'nın aktardığı Yahve'nin sözleri, İsrail'in günahlarını sayarak onlara getireceği azabı bildirir. Ardından Tanrı'nın halkına olan sevgisinden dolayı, onları affetme isteğinden bahsederek bunun için halkın ne yapması gerektiğini sıralamaktadır. Tanah'taki peygamber kitaplarında, peygamberlerin hayatına yer verilmez ve kitabın odak noktasını Yahve'nin sözleri oluşturur. Yeremya kitabında ise Yahve'nin sözlerinin yanında Yeremya'nın biyografisi, karşılaştığı muhalefet, halkın işlediği günahlar nedeniyle yaşadığı duygusal ve zihinsel buhranlar geniş yer tutmaktadır.

Kitabın sonuna eklenen elli ikinci bölüm adeta Yeremya'nın yaşadığı dönemin kısa bir tarihî özetini sunar. Kitabın genel düzenlemesinde kronolojik bir sıralama bulunmamaktadır. Yeremya'nın peygamberliği boyunca tahta oturan krallarla ilgili anlatıların kitapta dağınık bir şekilde yer alması bu bölümlerinin tarihî sıralamaya bakılmaksızın bir araya getirildiğini göstermektedir.³ Kronolojik bir sıralama olmasa da kitaptaki ilk kehanetlerin Yeremya'nın peygamberliğinin ilk dönemlerinde söylendiği konusunda araştırmacılar hemfikirdir.⁴

3. KİTAPTA YER ALAN KONU BAŞLIKLARI

Yeremya kitabının konu başlıkları; felaket kehanetleri, teselli kehanetleri, Yeremya'nın biyografisi ve Yahudi olmayanlarla ilgili kehanetler şeklinde sıralanabilir. Tanah'taki Ağıtlar Kitabı da Yeremya'ya aittir.

3.1. Kitabın Konu Başlıkları

3.1.1. Felaket Kehanetleri

Hem şiir hem de nesir türündeki yazılardan oluşan felaket kehanetleri kitapta geniş bir yer tutar. Bu kehanetler, İsrailoğullarının Tanrı'nın emirlerinden yüz çevirerek içine düştükleri durumdan dolayı ilahi bir müdahaleyi ve bu müdahalenin halk üzerindeki korkunç yansımalarını haber verir. İsrail halkının ahitten dönmesi ve Yahve'nin yasakladığı her şeyi ve fazlasını ısrarla yapmalarına karşı, Yahve'nin gazabı ve cezası da o derece büyük olacaktır. Bu kehanetlerde Yahve, cezalandırma aracı olarak başka halkları kullanmaktadır. Kehanetler halka bildirilirken, peygamberin Tanrı'nın sözlerini iletildiğini vurgulamak için, "Rab dedi", "işte Rab böyle dedi" ifadeleri kullanılmıştır.

² Leslie C. Allen, *Dictionary of the Old Testament: Prophets*, ed. Mark J. Boda - J. Gordon McConville (Illinois: IVP Academic, 2012), "Jeremiah: Book of", 423. Yeremya 3:14-18; 11:5; 12:15; 16:15; 23:3-8; 27:22; 29:10-14;30:8-11, 16-22; 31:1-40; 32:37-38; 33:6-26; 42:11-12; 46:27-28; 50:5, 19-20; 51:36;

³ Örneğin 21. bölümde Yahuda'nın son kralı olan Sidkiya'nın Yeremya'ya Babil kuşatması ile ilgili Tanrı'nın ne bildirdiğini sorması anlatılırken, 22. bölümde Sidkiya'dan bir önceki kral Yehoyakin'in sürgüne gönderilmesinden bahsedilmektedir. 26. bölümde ise Yehoyakin'den önce kral babası Yehoyakim'in Mısır'a kaçan peygamber Uriya'yı öldürmeleri için adamlarını Mısır'a gönderdiği anlatılmaktadır.

⁴ Yair Hofman, "הרכבו ועריכתו ספר ירמיה", içinde *ירמיהו עולם הת"ך*, ed. Yair Hofman, (Tel Aviv: דברי הימים, 1999), 13

3.1.2. Teselli Kehanetleri

Kitapta az yer tutmasına rağmen teselli kehanetleri güçlü bir kurtuluş ümidi verir. Genellikle düz yazı şeklindedir. Bu kehanetler, Yahve'nin İsrailoğullarını cezalandırdıktan sonra onlara duyduğu sevginin gazabının önüne geçeceğini ve halkını bu sevgi sayesinde tekrar sahipleneceğini bildirir. Buna göre, felaket kehanetlerindeki ceza, mutlu bir sonla bitmektedir. Yani "Siz benim halkım olacaksınız, ben de sizin Tanrı'nız olacağım" vaadi İsrailoğulları için tekrarlanmaktadır.

3.1.3. Yeremya'nın Biyografisi

Tanah'ta yer alan peygamberlerin kitaplarında, kendi hayatları ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Yeremya kitabı bu açıdan diğerlerden farklıdır. Doğduğu yerin bilgisinden başlayarak hangi zaman diliminde peygamberlik yaptığı tarihlendirmeye imkân verecek şekilde bildirilmektedir.

Konuşma şeklindeki bu bölümler, Babil'in yükselişi ve Yahuda'nın Babil'e boyun eğdirilmesiyle bağlantılı, belirleyici siyasi olaylar etrafında dönmektedir. Yeremya'nın bu olaylarla ilgili tutumundan dolayı yaşadığı hem fiziki hem ruhsal sıkıntılar anlatılmaktadır. Bu anlatılar, "Yeremya'nın itirafları" şeklinde isimlendirilseler de aslında Yeremya'nın peygamberlik görevi nedeniyle yaşadığı ızdırıp, öfke ve Tanrı'ya duyduğu özlemini dile getiren yakarışlar olarak nakledilmektedir.

3.1.4. Yabancı Milletler Hakkındaki Kehanetler

Kitabın 46-51. bölümlerinde yer alan İsrail halkı dışındaki milletlerle ilgili kehanetler şiirsel yazı şeklindedir. Bu bölümlerde İsrailoğullarının düşmanı olarak verilen milletlerin onlara verdikleri zarar nedeniyle tamamen yok olacakları haberi verilir.

Bu halklardan, Esav'ın nesli olan Edom ve Filistliler hakkındaki kehanetler, onların tamamen yok olacaklarını bildirmektedir. Lut'un nesli olan Moav ve Ammon, Pers İmparatorluğundan önceki medeniyet olan Elam ve Yahudi tarihinde önemli bir yeri bulunan Mısır halklarının çoğunun başlarına gelecek felakette öldürüleceği haber verilmektedir. Fakat bu halklar, tamamen yok olmayıp yeniden eski gönençlerine kavuşturulacaklardır. Yahve'nin İsrailoğullarını cezalandırmak için görevlendirdiğini söylediği Babil'in, Sodom ve Gomora'ya benzetilerek tamamen yok olacağı haberi verilmektedir.⁵

3.2. Ağıtlar Kitabı

Araştırmacıların çoğu, Tanah'ta yer alan *Ağıtlar* kitabının Yeremya tarafından yazıldığını kabul etmektedir.⁶ Beş bölümden oluşan kitabın ana teması Kudüs'ün yıkımı ve bunun sebepleridir. Ağıtlar kitabında Yeremya, Kudüs'ün yasını tutmakta ve Yahve'ye onu sonsuza dek terk etmemesi için yalvarmaktadır. Ağırlıklı olarak tüm uyarılarına rağmen insanların tövbe etmeyi reddetmelerinden dolayı peygamberin duyduğu keder ve üzüntüyü konu edinmesi nedeniyle kitap Ağıtlar/Lamentations ismini almıştır. Bununla birlikte Tanrı'ya güven ve gelecek umudunu da barındırmaktadır.

Kitabın ilk dört bölümü akrostiş şeklinde yazılmıştır. Bu bölümlerin her biri İbrani alfabesinin ilk harfi *alef* (א) ile başlayıp son harfi olan *tav* (ת) ile biten yirmi iki dizeden oluşmaktadır. Ancak üçüncü bölümde farklı olarak her bir harf, üç dizenin başlama harfi olarak kullanılmıştır, bu nedenle üçüncü bölüm altmışaltı dizeden oluşur. Beşinci bölüm akrostiş olmasa da harf sayısına

⁵ Yeremya 25: 9; 23: 14.

⁶ Jeff Smith, "The Lamentations of Jeremiah" (Erişim 15 Nisan 2023).

denk gelen yirmi iki dizeden oluşmaktadır. Dizelerin akrostiş yapısının bölümlerde tekrarlanması, Yahudi toplumunun çektiği acıların hayatta kalanların yaşamlarında baştan sona, aleften tav'a, yeniden-yeniden tekrarlandığı şeklinde açıklanmaktadır.

4. YEREMYA KİTABI'NIN YAZARLARI

Kitaptaki olaylar anlatılırken, Yeremya'nın kendi dilinden yazılan bölümlerin yanı sıra Yeremya'dan üçüncü tekil şahıs olarak bahseden bölümler bulunmaktadır. Kitabın otuz altıncı bölümünde ise Yeremya'nın Tanrı'nın emriyle ona söylediği bütün sözleri yazıcısı Baruk Ben Neriya'ya yazdırdığını anlatan başka bir yazıcı karşımıza çıkmaktadır.

Yeremya kitabının Kudüs'ün düşüşünden sonra derlenerek yazıldığına dair genel bir kanaat mevcuttur. İbrani Üniversitesinin yayımladığı *Yeremya, Tanah Dünyası* (ירמיה עולם התנ"ך) kitabında Yair Hofman; II. Mabet döneminin ilk zamanlarında Sanhedrin, Tesniye okulu, Midraş okulu gibi kurumların Peygamber metinlerinden ellerine geçen her şeyi topladıkları ve eklemeler yaparak derlediklerini bildirmektedir.⁷ Hofman'ın belirttiği derleyiciler tarafından yapılan eklemelerin hepsini tespit etmek zor olsa da en azından elli ve elli birinci bölümlerin onlara ait olduğu söylenebilir. Kitapta ellinci bölüme kadar peygamberin Babil'e itaat edilmesini bildirerek açıkça Babil yanlısı tavır sergilediği görülürken, sonraki iki bölümde Babil'in yargılanışı, cezalandırılışı ve yıkılışıyla ilgili kehanetler yer almaktadır.

John Goldingay,⁸ parşömenlerin Kudüs'ün düşüşünden sonra Yeremya henüz hayattayken veya hemen sonrasında sürgün sırasında ortaya çıktığı görüşündedir.⁹ Goldingay, "Yeremya'nın parşömenlerle ilişkisi, İsa'nın İncillerle ilişkisi gibidir" diyerek Yeremya'nın Ağıtları da dâhil olmak üzere kitabın anonim olduğunu ifade eder. Kitabı yazanların, Yeremya'nın sözlerini derleyerek düzenleyen, onun önemini hatırlatarak hikâyesini okuyucuya anlatan takipçileri olduğunu söylemiş ve onları "Yeremya'nın hikâye anlatıcıları" olarak isimlendirmiştir.¹⁰

Haham Benyamin Lau¹¹ ise derleyicilerin ellerine geçen peygamber yazılarının kutsallıklarına olan inançlarından dolayı bunlara ekleme veya çıkarma yapmanın kesinlikle akıllarına gelmediğini, derleyicilerin metinden sapmadığını savunmaktadır.¹² Yeremya 36: 32'de ise, dönemin kralı Yehoyakim'in, huzurunda okunan parşömenleri parçalayıp yaktıktan sonra Yeremya Peygamber'in kâtibi ve derleyicisi olan Baruk'un yakılan parşömenlerdeki bütün

⁷ Yair Hofman, "הרכבו ועריכתו ספר ירמיה", 16.

⁸ İngiliz din adamı olan John Goldingay (1946-), Tanah ve İbranice profesörüdür. Ayrıca çevirmen olan profesör, rahip olarak da görev yapmıştır. Tanah ve Yeni Ahit üzerine yazılmış kitaplar hakkında yorumları yayımlanmıştır. Tanah kitapları için orijinal çeviri ve çalışma notları olan *Protestant Old Testament* serisi 2010'da yayımlanmıştır. Diğer bazı eserleri: *The Book of Lamentations*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids, MI: Eerdmans. 2022; *The Book of Jeremiah*. The New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids, MI: Eerdmans. 2021; *Isaiah for Everyone*. Old Testament for Everyone. Louisville, KY: Westminster John Knox Press. 2015; *The Theology of the Book of Isaiah*. Downers Grove, IL: IVP Academic. 2014; *Genesis for Everyone: Part 2: Chapters 17-50*. Old Testament for Everyone. Louisville, KY: Westminster John Knox Press. 2010; *Old Testament Theology: Volume 1-2: Israel's Gospel*. Downers Grove, Illinois: IVP Academic. 2003-2006.

⁹ John Goldingay, *The Theology of Jeremiah, The Book, The Man, The Message* (Illinois: InterVarsity Press, 2018), 9.

¹⁰ John Goldingay, *The Theology of Jeremiah, The Book, The Man, The Message*, 8.

¹¹ "Dindar değilim çünkü Siyonistim, dindar olduğum için de Siyonist değilim. Ben her ikisiyim ve tüm bu karışıklığı yaratan da bu." sözleriyle kendini ifade eden Benyamin Lau, uzun yıllar kibutzlarda hahamlık yapmıştır. Kürtajın yasak olmasını eleştirmiş, eşcinselliğin kişisel tercih meselesi olduğunu söyleyerek eşcinsel çiftlerin çocuk sahibi olmasını destekleyen bir makale yayımlamıştır. Dinî unsurları korumak için çıkarılan kanunlara, korumak yerine sadece dine zarar verdiği gerekçesiyle karşı çıkmaktadır.

¹² Benyamin Lau, 16, (2010, דיגיטלית: ספרייה ציבורית דיגיטלית, חוזה של חוזה).

sözleri tekrar Yeremya'nın ağzından yazdığı ve bu sözlere benzer birçok söz daha ilave ettiği açıkça belirtilmektedir.

Yazarının Yeremya olduğu kabul edilen Krallar Kitapları ile Yeremya Kitabı'nda, Tesniyeci üslup ve ideolojisinden etkilenen konuşma tarzı görülmektedir.¹³ Hatta her iki kitapta içerikleri aynı olup birkaç kelime değişikliği bulunan veya birebir aynı pasukları bulmak mümkündür.¹⁴ Deanna Thompson,¹⁵ Tesniye 12 ve 26. bölümlerin Yoşiya döneminde ve sürgün sonrasında derlenerek geliştirildiğinin kabul edildiğini söyler.¹⁶

Septuagint/LXX¹⁷ ve Masorah (geleneksel) metinlerde/MT özellikle Yeremya kitabında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Septuagint'deki Yeremya kitabı bazı bölümler eksik olduğu için MT'den daha kısadır. Örneğin; LXX'de MT'de bulunan birçok kelime ve ifade ile bazı pasajlar yer almamaktadır. İki metinde de geçen diğer milletlerin sıralanışı farklıdır. Ayrıca MT'nin sonunda bulunan yabancı uluslarla ilgili kehanetlerin yer aldığı bölüm LXX'in orta kısmında yer alır. Araştırmacılar, Kumran'da bulunan parşömenlerin LXX versiyonunun daha eski olduğunu gösterdiğini kabul etmektedir.¹⁸ Tüm bu farklılıklara rağmen çağdaş bilim adamları, Yeremya'nın İbranice metninin iyi korunduğunu düşünmektedir.

5. YEREMYA KİTABINDA GEÇEN KELİME VE KELİME GRUPLARI

Yeremya Kitabı'nın diğer bir özelliği; onda geçen bazı kelime ve kelime gruplarının, Tanah'taki diğer kitaplarda geçmemesidir. Bazı kelimeler ise diğer kitapların bir kaçında yer alır. Kitap'taki

¹³ I. Krallar 11:31-39; 14:9-11, 14-16; 16:2-4; 21:21-22, 24-25, II. Krallar 9:7-10; 17:7-23, 34-41; 21:8-16, Yeremya 7:1-26, 32-34; 11:3-13; 10-12:16:10-16; 17:21-23, 30-35; 33:7-11; 35:14-17; 44:3-10, 22-23, Hoşeya 9:10;

¹⁴ Daha fazlası için bkz. İsrailoğullarının çöldeki isyanları için II. Krallar 21:15; Tesniye 9:7; Yeremya 7:24-25; 32:30; İsrailoğullarının ilk mahsule benzetilmesi için Hoşeya 9:10; Yeremya 2:3, Yahuda'ya yıkım getiren günahlar için II. Krallar 21:3-9, 12; 22:13; 23:5-10; 24:3; Yeremya 7:6, 9, 15, 31; 11:12-13; 19:4-8; 25:7; 32:29-35. Özellikle II. Krallar 22:16-17. Pasuklarda geçen (הַגְּבִי מְבִיא רָעָה לְיִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם) İbranice kelime grupları Yeremya 19:3; 44:3 ve 1:16'da aynı şekilde geçmektedir.

¹⁵ Deanna A. Thompson, İnanç, Değerler ve Toplum Merkezi Direktörü ve Martin E. Marty Regents Din ve Akademi Başkanlığı görevlerini yürütmektedir. Yazılarında daha çok Amerikan Hristiyanlığının beyaz ayrıcalığı ve siyah karşıtlığını ele alır. Çalışmalarını, Hristiyanlıktaki ırkçılığın tarihsel ve güncel gerçekleri konusu üzerinde yürütmekte ve bunun eğitimini vermektedir. Farklı konularda çalışmaları bulunan Thompson, *Crossing the Divide: Luther, Feminism, and the Cross* (Fortress, 2004) adlı eseriyle Luther teolojisini feminist düşünceyle ilişkili ele almıştır. Ciddi hastalıklarla mücadele eden kişilerin Hristiyanlık hikâyeleriyle tedavilerine manevi anlamda yardım etmek için yazdığı eserleri; *Hoping for More: Having Cancer, Talking Faith, and Accepting Grace* (Cascade 2012); *The Virtual Body of Christ in a Suffering World* (Abingdon, 2016); *Glimpsing Resurrection: Trauma, Cancer, and Ministry* (Westminster John Knox, 2018). 2014'de Tesniye hakkında yayımladığı teolojik yorum olan *Calling a Thing What It Is: A Lutheran Approach to Whiteness* in *Dialog* ile "Yılın Referans Kitabı" ödülünü almıştır.

¹⁶ Deanna A. Thompson, *Deuteronomy: A Theological Commentary on the Bible* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2014), 112.

¹⁷ MÖ 3. yy'da Kral II. Ptolemy, Kohen Eleazer'e mektup göndererek İskenderiye'de yaşayan Yunanca konuşan Yahudiler için kutsal metinleri Yunancaya çevirecek adamlar göndermesini istemiştir. Megilla 9a'da Mısır kralı Batlamyus'un, Eleazer'in her kabileden 6 kişi olmak üzere gönderdiği toplam yetmiş iki kişiyi yetmiş iki odaya koyduğu ve Musa'nın Tora'sını Yunancaya çevirmelerini istediği anlatılmaktadır. Yahve'nin *bilgeliği* hepsinin kalbine yerleştirdiği ve birbirlerinden habersiz hepsinin yetmiş iki günde aynı metni yazdığına inanılmaktadır. Bu tercüme yetmiş iki kişi tarafından yapıldığı için Yunanca *yetmiş* anlamına gelen Septuagint adı verilmiştir. (Baki Adam. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. 7. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010. Yazıcılar, MS 6-10. yy'larda Babil sürgününden dönen sürgünler, kutsal metinleri Babil'de öğrendikleri köşeli harflerle yazmışlardır. Nesilden nesile aktarılan sözlü geleneği de yazıya geçirip sessiz harflerin okunabilmesi için seslendirme/noktalama işaretlerini geliştirmişler ve bu işaretlerle yeniden yazmışlardır. Günümüzde İbranice Kutsal Yazı metinleri Masoretik metin olarak kabul edilir. Septuagint ile Masoretik metinler arasında farklılıklar mevcuttur. Konu 5—Kutsal Yazıların İbranice Metni — Watchtower ONLINE KÜTÜPHANE (jw.org)

¹⁸ Emanuel Tov, "The Last Stage of the Literary History of the Book of Jeremiah", *The Oxford Handbook of Jeremiah*, ed. Louis Stulman - Edward Silver (New York: Oxford University Press, 2021), 129.

bu kelimeler; Yer. 1.10'da, Yahve peygambere ilk seslendiğinde ona söylediği "Bak, ulusların ve ülkelerin kökünden sökülmesi, yıkılıp yok olması, yerle bir edilmesi, kurulup dikilmesi için bugün sana yetki verdim." sözlerinde geçen, yıkım ve dikim anlamındaki kelimelerdir.

Tanrı'nın yargılama/yıkım ve yeniden inşa etme eylemini ifade etmek için Yer. 1:10'da altı fiil kullanılır. Yıkım için tarım ve savaş, dikim için tarım ve inşa etmek ile ilgili fiiller kullanılmıştır. Yıkım için kullanılan fiillerden tarımla ilgili olanı, kökünden sökmek *lintoş/לנתוש* fiilidir. Savaşla ilgili olan fiiller; yıkmak (*lintots/לנתוץ*), yok etmek (*lehavid/להאביד*) ve yerle bir etmek, imha etmek (*laharos/להרוס*) anlamındaki fiillerdir. Dikmek ve kurmak eylemlerinde dikim için kullanılan; dikmek, sabitlemek, (*lintoa/לנטוע*) fiilidir. Kurmak için kullanılan; inşa etmek, kurmak, devam etmek için sebep olmak anlamındaki *livnot/לבנות* fiilidir.

Tarımla ilgili olan *lintoş* fiili, kökünden sökülen bitkinin hayat kaynağı olan toprak ile bağının kesilmesini ifade etmektedir. Tanrı halkını cezalandırdığında onları yok edeceğini, kökünden kazıyacağını, geride kalanları topraklarından söküp atacağını ve onlara vadettiği topraklarla bağlarını keseceğini bildirmektedir. *Lintoş*, ahdinden dönen halkı savaş senaryolarıyla yok eden Yahve'nin İsrail halkının geride kalanlarını cezalandırma yöntemini en iyi şekilde ifade etmektedir. Zira Tanah'ta; sapkınlıkta ısrar eden halkın; *leharos*, *lehavid* ve *lintos* kelimeleri ile işaret edilen kılıçla yok edilmelerinin ardından, kalanların topraklarından sürgün edildikleri anlatılmaktadır. Yeremya'nın kehanetine göre, onun çağrısına uymamaları halinde gelecek olan yıkımda; halkın bir kısmının öldürülmesinden sonra, sağ kalanların içindeki önemli kişiler seçilerek, hem günahlarının cezasını çekmeleri hem de rehabilite edilmeleri için, İsrailoğullarına vadedilen topraklardan sökülüp atılacak ve sürgüne gönderilecektir. Geride ise hiçbir şeyi olmayan, fakir ve alt tabakadan kabul edilen İsraililer kalmıştır. Böylece Babil'e sürgün edilenler, halkın içinden seçilen bir grup şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Sürgünden dönecek halk için, inşa/bina etmek anlamındaki *livnot/לבנות* fiili ve yine tarımla ilgili dikmek anlamındaki *lintoya/לנטוע* fiili kullanılmaktadır. İki fiil; bir yerde kök salmak, gelişmek, büyümek anlamlarını barındırır. Bu iki fiil; Tanrı'nın, ahdi ne kadar bozarlarsa bozsunlar sevmekten asla vazgeçmeyeceği İsrailoğullarını yeniden kutsal topraklara getirerek onları oraya yerleştirip kök salmalarını ve soylarının artmasını sağlayacağını ifade etmektedir.

Yeremya kitabında, Vaat ve tehdit ifade eden *yıkmak* ve *dikmek* fiilleri, Yeremya'nın gönderildiği milletler ve İsrail soyu için temel alınan fiillerdir. Peygamberliği süresince ahitten dönen halkı tövbe etmeye çağırın Yeremya; kitap boyunca felaket, yıkım ve yeniden yapılanma senaryolarını dile getirmektedir. Yıkmak, yok etmekle ilgili fiiller Kudüs'ün yıkımını, Mabet'in ve şehrin yerle bir edilmesini ve Davut'un evinin sona ermesini haber vermektedir.

¹⁹ Tarımla ilgili bir fiil olan *lintoş* ve savaş halinde yaşanan felaketleri ifade etmek için kullanılan *lintots*, *lehavid* ve *leharos* kelimeleri, İsrailoğullarının ve beraberlerinde kentleriyle evlerinin yok edilmesini ve ortadan kaldırılmasını anlatmaktadır. Bu dört kelime Tanah'ta çok az geçen kelimelerdir. Yıkmak, kırmak, yok etmek anlamındaki *leharos* üç kez, yukarı çekmek, kökünü çıkarmak anlamındaki *lintoş* dört kez geçmektedir ve hepsi sadece Yeremya Kitabı'ndadır. Yok olmak, kaybolmak, ölmek, başı boş olmak anlamındaki *lehavid* Yeremya'da üç, Sayılar, Tesniye ve II. Krallar'da birer kez olmak üzere altı kez geçmektedir. Hepsinde de çoklu ölümler için kullanılmıştır. Parçalanmak, aşağı çekmek manasında *lintots* Yeremya'da dört, Mezmurlarda bir kez olmak üzere beş kez geçmiştir. Evlerin, sarayların yıkılmasının anlatımında kullanılmıştır. Daha çok tarımla ilgili olup dikmek, sabitlemek, kazık çakmak anlamındaki *lintoa* Yeremya'da üç, Vaiz'de iki, Yeşeya'da bir olmak üzere altı kez geçmektedir. Vaiz Kitabı'nda, ilk kullanım tarımla ilgili ekim zamanını kast ederek dikmek, ikinci kullanımda, bilgelerin sözlerinin beyinler ve kalplere kalıcı etkisini belirtmek için çivi gibi sabitlemek anlamında kullanılmıştır. Yeşeya kitabında ise gökyüzü için dikmek, sabitlemek manasındadır. Yeremya Kitabı'nda bir ulusun veya krallığın yeniden kurulması için kullanılmıştır. Bina etmek, kurmak anlamındaki *livnot* kelimesi Tanah'ta yüz defadan fazla geçmektedir

Yeremya kitabında geçen kelime grupları ise şunlardır:

1) רועים/roim (Çobanlar):²⁰ Yeremya'nın kehanetlerinde sık sık tekrarlanan, siyasi liderlerin çobanlara ve halkın, otlatılan koyun sürüsüne benzetildiği bir metaforu ifade etmektedir. Roim olarak tasvir edilenler halkı yöneten seçkin kişiler, Tevrat bilgisine sahip kohenler ve peygamberlerdir.²¹ En fazla Yeremya kitabında geçen kelime, burada ve Hezekiel kitabında peygamberler ve yöneticiler için kullanılmaktadır. Yaygın bir kullanıma sahip olan *roim* kelimesi, geçtiği diğer kitaplarda *çobanlar* için kullanılır. Ancak Tanrı, tüm yaratılmışların çobanı olarak tasvir edilir.

2) שבר גדול/şavar gadol (büyük yıkım):²² שבר/şavar kelimesi, bütün olan bir şeyden bir parçanın kırılıp parçalanarak ayrılması, kökünden kazımak, av, sürünün yenilmesi gibi anlamlara gelmektedir.²³ Ulusal bir felaket için kullanılan bu kelime grubunun, soykırım anlamında kullanılmış olması muhtemeldir.

Şavar gadol tamlaması, Tanah'ta yedi kez geçer. Bir tanesi Tsefanya 1:10'da, diğerleri Yeremya kitabındadır. Yeremya'nın haber verdiği yıkımın, diğer peygamberlerin duyurduğu yıkımdan daha korkunç ve etkisinin daha büyük olduğuna işaret etmektedir.

3) מגור מסביב/magur misaviv (çevreden/çevredeki korku, terör):²⁴ Bu kombinasyon geçtiği pasuklarda "her yerde terör-dehşet-korku" anlamında kullanılmaktadır.²⁵ Bu kalıp diğer korku ifadelerinden daha özel bir kullanıma sahiptir. Kişinin yakınındaki korkuyu sanki içindeymiş gibi hissettiren *magur masviv* ifadesi, hem kişinin düşmanından duyduğu korkuyu hem de düşmanın halkın kalbine saldırdığı korkuyu ifade etmektedir. Kuzeyde kaynayan bir kazan olarak tasvir edilen düşmanın (Babil) Yahuda üzerine getireceği haber verilen felaketin korkusu ve halkın kalbine yerleşen düşmanın korkusu bu kelimelerle ifade edilmektedir.

Yeremya kitabında bu kombinasyon beş kez geçmiştir. Yeşeya kitabında üç kez geçen magor kelimesi tek olarak kullanılır. Bir yere sonradan yerleşmek anlamındaki gar/גר fiilinden türetilen kelime korku, dehşet ve terörün bir yere yerleşmesi anlamındadır.

4) משובה/mşuva (dönek):²⁶ Bu kelime geri dönmek, düz yoldan sapmak anlamındaki לשוב/laşuv mastarından türemiştir. Hoşea'da bir kez geçen משובה/mşuva uzaklaşmak, bir yerden iltica etmek anlamında kullanılmıştır. Yeremya'da kullanılan משובה ישראל/leşuv Yisrael kombinasyonu *dönek İsrail* anlamına gelir. İsrail'in Yahve ve ahitten yüz çevirmesini kast eden ifade, Tanah'ta dört kez geçer ve hepsi Yeremya Kitabı'ndadır.

5) שערורה/şearura:²⁷ günümüzde korkunç, skandal gibi anlamlara sahip olan bu kelime Tanah dilinde dehşet verici kötülük, doğru olandan sapma, delilik, sürgün, boyunduruğun kalkması gibi anlamlara gelmektedir.²⁸ Anlam meşuva'nın anlamına yakın olsa da bu kelime daha güçlü, delilik boyutunda bir sapmayı ve Yeremya'nın *iyi-kötü incir* kehanetinde kullanıldığı şekilde, eski haline dönemeyecek bir bozulmayı ifade eder. Tanah'ta dört kez geçen kelimenin üçü Yeremya

²⁰ Yeremya 3:15; 10:21; 22:22; 23:1, 2, 4; 25:34-36.

²¹ Şloma Moreg, "ירמיהו של ירמיה", *ירמיהו של ירמיה*, (Tel Aviv: 1999, דברי הימים), 14-15.

²² Yeremya 4:6; 6:1; 14:16; 48:3; 50:22; 51:54.

²³ Abraham Even Şoşen, *המלון העברי המרוכז, Milon Ivri Amerukaz* (Yeruşalaym: Sivan Pres Ltd., 1984), "שבר", 695.

²⁴ Yeremya 6:25; 20:3-10; 46:5; 49:29.

²⁵ İsrail Benyakar - Yuda Silinki, "מסביב", *Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe sözlük* (Bat Yam: itahdut Yotset Turkiyabe İsrail, 2011), 309. Even Şoşen "מגור", 338.

²⁶ Yeremya 3:6, 8, 11, 12.

²⁷ Yeremya 5:30; 18:13; 23:14.

²⁸ Moreg, "15", *ירמיהו של ירמיה*.

kitabında, biri Hoşeya kitabındadır. Her iki kitapta da geri dönülemeyecek bir kötülüğü işaret eder. Hoşeya 6:10'da zina suçunu, Yeremya'da hem zina hem de peygamberlerin yalan söylemelerini işaret ederek bunların çok kötü bir şey olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

6) לב/lev (keyfi, istek, arzu):²⁹ şarirut kelimesi geçerli olmak, yürürlükte olmak, hüküm sürmek, güçlü, sağlıklı, sert, galip³⁰ anlamlarına gelen שרר/şarar kökündendir. לב/lev'in karşılığı ise *kalp*dir. Şarirut lev, kalbin hâkimiyeti, kalbin yönelimi, nefsin isteği anlamlarına gelmektedir. İfadenin kendisinde olumsuz bir anlam görünmese de pasuklardaki kullanımlarda kalbin isteklerine-nefse uyararak doğru yoldan sapma anlamı bulunmaktadır. Bazı pasuklarda *kalp* kelimesine raa/רע (kötü) sıfatı eklenerek, "שררות לבם רע" *kötü kalplerinin arzuları* şeklinde ifade edilen anlatımla kalplerinin doğru yoldan saptığına vurgu yapılmıştır. Yeremya dışında birer kez Tesniye 29:18 ve Mezmurlar 81:13'te geçmektedir. İkisinde de nefsin isteklerine uymak anlamındadır.

Şararut lev "שררות לב", mşuva "משבה" ve şaarura "שערורה" kelimeleri Yeremya kitabının anahtar kelimeleridir. Hepsi Yeremya'nın dilinde Yahuda halkının yolunu işaret etmektedir. Mşuva ve şaarura kelimeleri doğru yoldan sapmanın farklı derecesini ifade ederken şararut lev, Tanrı'nın seçtiği insanlara gösterdiği yoldan dönerek kendi heva ve hevesleri doğrultusunda seçtikleri yolu işaret etmektedir. Özellikle mşuva, şaarura, şararut lev ve magur masviv kelime ve tamlamaları zihni ve kalbi faaliyetlerle ilgilidir. Yeremya kitabının en belirgin özelliği halkın kalbine hitap etmesidir. Tanrı ile kişisel ilişkide, o dönemlerde çok yaygın olan kurban sunusu gibi fiziksel eylemlerden ziyade ulusal ve kişisel tövbe, kalbi bir iman öne çıkmaktadır.³¹ Yeremya'nın bildirdiği, Tanrı'nın halkıyla yapacağı "yeni bir ahit" ve *dönek İsrail*'in kalbine yazacağı yasanın onlar için yeni bir umut olacağı ifade edilmektedir.

6. YEREMYA KİTABI'NIN TEMASI

Yeremya kitabın başından itibaren Yahuda halkını Kudüs'ün başına gelecek felaketleri sıralayarak bunun için uyarmakta; gökyüzünü, yeryüzünü ve buralarda yaşayan her türlü canlıyı yaratan, sonsuza kadar tek kral olan Yahve ile yaptıkları ahite dönmeye davet etmektedir. Kitabı okurken, Yahve'nin halkın suçlarını ve başlarına gelmiş ve gelecek felaketleri dile getirdiği sözlerinde derin bir üzüntü ve sitem dikkat çeker. Yakub neslinin uğradığı felaketlerin sebebi, kendilerine *kutsal halkım, hasadımın ilk ürünü* diyen Yahve'ye duymaları gereken sevgiyi başka ilahlara vermeleri çerçevesinde açıklanmaktadır. İsrail gibi Yahuda halkının da itaatsizliği Yahve'nin seçtiği halkına duyduğu sevgiyi, ilahî öfkeye dönüştürür. Yahve, halkının yaşadığı acı nedeniyle çektiği acıyı, "Dağların üzerinde ağlayıp feryat ediyorum.", "Halkımın yarasından ben de yaralandım, dehşete düştüm." sözleriyle anlatmaktadır.

Yeremya; İsrailoğullarının Tanrı'dan yüz çevirmeleri ve ahitten uzaklaşmaları sebebiyle Yahve'nin getireceği yıkımın ardından dağıldıkları yerlerden toplanarak Kudüs'e gelecek Yahuda ve İsrail halkından, başka bir felakete uğramayacak bir halkın yaratılacağını ve bu halkın sonsuza kadar *Tanrı halkı* olacağı müjdesini vermektedir.

Bu değerlendirme sonucuna göre Yeremya Kitabı, esas olarak üç farklı temayı içermektedir: tevhid, sevgi ve kurtuluş.

²⁹ Yeremya 3:17; 7:24; 9:13; 11:8; 13:10; 16:12; 18:12; 23:17.

³⁰ Benyakar ve Siliki, "שרר", 493; Even-Şoşen, "שרר", 743.

³¹ Moreg, "על אוצר של ירמיה", 15.

6.1. Tevhid

Tesniye 6: 4'te geçen "Dinle İsrail; ilahımız olan Yahve tektir." bildirisi Tanah'ta bulunan tüm peygamber kitapları gibi Yeremya kitabının da temel konusunu oluşturur. Yahve, en son Musa ile yaptığı ahitte ahdin şartlarını, "Benden başka tanrın olmayacak, kendin için göklerdeki, yeryüzünde veya yer altındaki ve sulardaki hiçbir şeyin putunu ve resmini yapma, onlara eğilme ve ibadet etme. Çünkü ben kıskanç bir tanrıyım, babaların günahlarını çocukları, üçüncü ve dördüncü nesil için hatırlarım, beni seven ve emirlerimi koruyan binlercesi için lütfumu/ihsanımı gösteririm."³² net olarak bildirmiştir. Tanah'ta Yakup soyunun başına gelen yıkımlar anlatılırken sebep olarak On Emir'de geçen "Başka tanrın olmayacak" emrine muhalefet ederek ahdi bozmuş olmaları gösterilmektedir. Yeremya, diğer tüm peygamberler gibi halka Yahve'nin tek tanrı/ilah olduğunu hatırlatmakta, çağrısını bunun üzerine bina etmektedir.

Tevrat'taki tek Tanrı inancını ifade eden en önemli pasuk³³ olarak "...Yahve tanrıdır, başkası yok sadece o vardır." (יהוה הוא אלוהים אין עוד מלבדו)³⁴ gösterilebilir. Bu pasuk, İslam'da imanın şartı olan *La İlahe İllallah* ifadesiyle aynıdır. Diğer halkların ilahlarının aksine, maddi manevi tüm âlemde, *bir ve tek oluşuna* benzer bir bütünlüğe sahip başka bir varlığın olmadığı bu Tanrı'nın, İsrailoğullarının tanrısı Yahve olduğu kabul edilir.

Raşi;³⁵ hem *Yahve Tanrımız* hem de *Yahve birdir* ifadelerinin aynı pasukta geçmesini "Şimdilik Tanrı'nın *bir* oluşu İsrailoğullarının bilgisi dâhilindedir. Diğer milletler şimdilik Tanrı'yı İsrailoğulları gibi bilmemekte ve inanmamaktadır. Tanrının gerçek birliği Mesih geldikten sonra Kurtuluş Günü'nde tüm ulusların kabulüyle gerçekleşecek." şeklinde açıklamaktadır.³⁶ Bu kabul, Zekeriya 14:9'daki "Rabbin günü geldiğinde Yahve bir olacak ve onun ismi bir olacak." şeklindeki pasukla desteklenmektedir.

Yeremya kitabında Yahve'den, geleceği bildirilen günlerde dünyanın dört bir yanından gelecek olan halkların gücünü ve kudretini tanıyacakları ve adının Rab olduğunu bilecekleri bir tanrı olarak bahsedilmektedir.³⁷ Bu halkların Yahve için "Yakub'un Tanrısı" demelerini; onun tek tanrı olduğunu kabul etseler de İsrailoğullarına ait kılmaya devam edecekleri, diğer halkların da İsrail halkının Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğunu onaylayacakları şeklinde yorumlamak mümkündür.

Tevrat'taki gibi Yeremya kitabında da gerçek tanrı Yahve'dir. O; yaşayan, yeryüzünü yaratan, gökleri yayandır. Tek güç ve sonsuza kadar hüküm sahibidir. Herkesin yaptıklarına göre karşılığını verendir. Hiçbir ülkede onun gibisi yoktur. Ayrıca İsrail'in, yaşam ve rızık kaynağıdır.³⁸ Bununla beraber Yeremya kitabındaki tanrı, bazı özellikleriyle Tevrat'ta geçen tanrıdan farklılık göstermektedir. Yer. 32:27. pasukta geçen "Bütün insanlığın tanrısı Rab benim..." ifadesi, diğer kitaplarda İsrailoğullarının tanrısı olarak bildirilen Yahve'yi bütün milletlerin tanrısı ilan etmektedir. Onlarla birlikte yaşayan ve onları yöneten bu Tanrı; diğer milletleri de kontrol etmekte, milletler için amaçlar oluşturmakta, bir halkı cezalandırmak istediğinde diğer halkları kullanmaktadır.³⁹ Yeremya'nın inandığı Tanrı, Yahuda'yı isyanlarından

³² Çıkış 20:3-6.

³³ Pasuk: Tanah cümlelerinin her biri.

³⁴ Tanah, Tesniye 4:35.

³⁵ Rashi (1040-1105), Asıl adı Rabbi Shlomo Yitzchaki veya Rabbi Shlomo Yarchi'dir. Talmud ve Tanah'ın ilk kapsamlı tefsirini yazmış Yahudi din âlimidir.

³⁶ Yithsak Halevi vd. (ed.), "Devarim, דברים", çev. Moşe Farsi, *Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Aftara* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2009), 5/129.

³⁷ Yeremya 16:19-21.

³⁸ Yeremya 2:13; 10:10; 32:19.

³⁹ Yeremya 27:5-7; 48:12; 49:14, 29; 50:17; 51:2.

dolayı cezalandırmak için görevlendirdiği Nebukadnetsar için Yer. 27:6'da *kulum* ifadesini kullanarak onun da tanrısı olduğunu ifade etmektedir. Kitapta Yahve'nin tüm halkların tanrısı olduğu yazsa da bu Tanrı'nın öz halkının İsrailoğulları olduğu inancının devam ettiği açıkça görülmektedir.

Yeremya ile aynı dönemde peygamberlik yapan Hezekiel, yaklaşık iki yüz yıl önce yaşayan Yeşeya ve Mika peygamberlerin kitaplarında da gelecek günlerde Yahve'nin tüm halkların tanrısı olacağını söyleyen pasuklar bulunmaktadır.⁴⁰ Bu pasuklar, Yahve öz halkı olduğunu ilan ettiği İsrailoğulları tarafından defalarca reddedilmişken *Kurtuluş Günü* geldiğinde başka ilahlara tapan halkların akın akın gelerek Siyon'da O'nu tek ve gerçek tanrı olarak kabul edeceklerini ve dağıtılmış olan İsrailoğullarının da orada toplanacağını söylemektedir.

6.2. Sevgi ve Yıkım

Yeremya kitabının esas temalardan biri olan sevgi, hem Tanrı'nın sevgisi hem de Tanrı sevgisidir. Kutsal kitaplardaki birçok pasukta tanrı; *iyidir, öfkelenmez, sevgisi sonsuz ve engindir, suçu ve isyanı bağışlar* şeklinde tasvir edilmektedir.⁴¹ Fakat Tanahta'ki tanrının sevecenliği sadece, Hoş. 11: 1'de "Çocukluğunda sevdim İsrail'i, oğlumu Mısır'dan çağırdım." dediği İsrailoğullarına karşıdır.⁴² Yahve'nin Mısır'dan kurtardığı İsrailoğullarından beklentisi, yaptığı ahde bağlı kalmaları ve halkının tüm aklıyla, canıyla ve tüm gücüyle Rablerini sevmesidir.⁴³ Maimonides; kişinin Tanrı sevgisinin ancak onu tanıdığı bilgi kadar olacağını, bu nedenle insanın anlama kapasitesine göre yaratıcısını aklıyla ve nefsiyle tanımaya çalışması gerektiğini, ruhu Tanrı sevgisine bağlanana kadar aşırı bir sevgiyle sanki bir aşk hastası gibi Tanrı'yı sevmeye çalışması gerektiğini söylemektedir.⁴⁴ Çünkü böyle bir sevgi, sevilenin bütün emirlerini yerine getirmeyi sağlayacaktır.

"Beni seven, buyruklarına uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm."⁴⁵ diyen Yahve, İsrailoğullarına olan vaatlerini yerine getirebilmesi için halkın ona yönelmesi ve itaat etmesi şartını öne sürmektedir. Aynı zamanda Yahve'nin, kendi için seçtiğini söylediği halkı günah içinde yüzerken dahi onlara hep sevgiyle seslendiğini, başlarına gelen felaketlerden dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirdiğini görmekteyiz. Tevrat'ta karşılaştığımız Yahve'nin Yakub'u seçerken kurulan hileye gösterdiği müsamaha, Tanrı'nın halkı olacağı haber verilen Yakub'un oğulları için beslediği sevginin kanıtı olarak kabul edilen bir lütuftur.⁴⁶ Bu lütf, seçilmiş halkı diğer milletlerden ayırmakta ve onları Tanrı'ya karşı sadakatlerinin yok olduğu ve ondan yüz çevirdikleri dönemlerde yargılama yoluyla korumaktadır.⁴⁷ Tanah anlatımında, diğer halklar yargılandığında onların düşüşleri nihai olurken İsrail yargılandığında, asiler cezalandırılmakta fakat Tanrı sevgisi kalplerinde bulunanlar seçilerek Tanrı'nın sevgisi onları korumaya devam etmektedir.

Yahve'nin; sürekli bu sevgiyi unutan halkını, kendisine karşı işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırdığı, büyük çoğunluğunu yok ettiği, geriye kalanları ise arındırdıktan sonra yeniden seçtiği anlatısı ile karşılaşmaktayız. Her ne kadar seçilmiş olmak Yakub'un neslinden olma

⁴⁰ Yeşeya 2:2,4; Hezekiel 38:23; Mica 4:3.

⁴¹ 2.Tarihler 5:13; 7:3, 6; 20:21; 2. Samuel 22:51; Ezra 3:11; Nehemya 9:17; Mezmurlar 136:1-26; Ağıtlar 3:22; Yoel 2:13; Yunus 4:2.

⁴² Tesniye 7:8.

⁴³ Tesniye 6:4.

⁴⁴ Maimonides, "Repentance", çev. Eliyahu Touger, *Mishneh Torah* (Kudüs: Moznaim Publications., 1986), 10:6.

⁴⁵ Çıkış 20:6; Tesniye 7:8.

⁴⁶ Iain M. Duguid, *Dictionary of The Old Testament Prophets*, ed. Mark J. Boda - J. Gordon McConville (Illinois: IVP Academic, 2012), "İsrail", 393. Yeşeya 41: 8; Yeremya 33: 26; Mika 7: 20; Malaki 1: 2-7.

⁴⁷ Hoşeya 4:1, 2.

şartına bağlı kabul edilse de bunun sadece fiziksel bir kan bağıyla olmayacağı anlaşılmaktadır. Temelde Tanrı'nın sevgisine muhatap olmak, kalbinde Tanrı sevgisini taşımaya bağlıdır. Yahudi inancında; Tanrı'nın sevgisine muhatap olanlar, Yakub soyundan gelip kalbinde Tanrı sevgisi bulunanlardır.

Yeremya, Tanrı'nın İsrailoğullarına duyduğunu söylediği seçilmişlik ile alakalı sonsuz sevgisini mecazlarla resmetmektedir. Tanrı'nın sevgisi kocanın karısına, babanın oğluna duyduğu sevgi ve çobanın sürüsünü koruma duygusu ile tasvir edilmektedir. Yeşeya, Hezekiel ve Hoşeya gibi Yeremya da, Sina Dağı'nda yapılan ahitten sonra İsrail'in Yahve'yle olan bağıni yeni gelinin kocasına olan teveccühüne,⁴⁸ İsrail'in Yahve ile yaptığı ahde sadakatsizliğini ise evlilik taahhüdünde bulunan ve eşini aldatarak hayal kırıklığına uğratan karı-kocaya benzetmektedir.⁴⁹ Kendini "kıskanç bir Tanrı"⁵⁰ olarak tanımlayan Yahve; öz halkına duyduğu sonsuz sevginin sebep olduğu kıskançlığı, "Çünkü kıskançlık kocanın öfkelerini azdırır, öç alırken acımasız olur."⁵¹ şeklinde tasvir ederek, Tanrı'nın gazabını ahitten dönen halkının üzerine çektiğini ve sevgisinin büyüklüğünden gazabının da büyük olduğunu belirtmektedir. Yahve, putperestliğinden dolayı boşadığını söylediği İsrail Krallığı'ndaki halkını diğer kitaplarda genellikle sadakatsizliklerinden dolayı suçlar. Yeremya, kitabında Yahuda ile birlikte İsrail'e de seslenerek her ikisini Siyon'a döndüreceğini söylemektedir. Böylece boşasa dahi karısından vazgeçmeyen bir koca gibi Yahve ile halkı arasındaki bağıni, geleceği söylenen kurtuluş günlerinde de devam edeceği taahhüt edilmektedir.

Tanrı'nın sevgisinin bir babanın oğluna duyduğu sevgiye benzetilmesi ise behor⁵² olan evlat tasviri üzerinden yapılmaktadır. Kitapta Yahve, "İsrail benim ilk oğlumdur"⁵³ sözünüyle, behor ilan ettiği İsrailoğullarının arasından "Çünkü ben İsrail'in babasıyım, Efrayim de benim ilk oğlumdur"⁵⁴ sözleriyle başka bir behor seçmektedir. Daha önce açıkladığımız gibi behor, babanın mirasından iki hisse alan ve lider olan evlattır. Efraim Krallığı olarak da isimlendirilen İsrail Krallığı'nın sadakatsizliklerinden dolayı öfkelenen Yahve'ye bir baba olarak yalvarmaları, sürekli aynı hatayı yapmaları gerekçesiyle reddedilir.⁵⁵ Fakat Yahuda halkının "kurtar bizi" çağrısına içindeki engin sevgi sebebiyle kayıtsız kalmadığının vurgulanması, Yahuda'nın İsrail'e karşı tercih edildiğini ve Tanrı'nın sevgisinin Yahuda halkına yöneldiğini göstermektedir. Bu sevginin sonucu; bir çobanın sürüsünü topladığı, onları kolladığı gibi Yahve'nin de ahde sadakatsizliklerinden dolayı dağıttığı öz halkını yeniden Kudüs'te toplayacağı,⁵⁶ İsrail ve Yahuda'nın Siyon'a çıkacağı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Yeremya kitabının neredeyse tamamında halkın Yahve'den yüz çevirmesi ve isyanları nedeniyle başlarına gelecek felaketler ve çekecekleri acılar öngörülmektedir. Halkın ahdi bozmasına ve isyanına, Kudüs'ün düşmesi ve Mabet'in yıkılmasından sonra gelişecek olaylara vurgu yapan Yeremya, adeta Tesniye 28'de bildirilen lanetleri de kapsayan felaket senaryoları çizmektedir. Yeremya, Tanrı'nın sonsuz sevgisiyle Mısır'dan çıkardığı İsrailoğullarının Kenan topraklarına

⁴⁸ Yeşeya 54:5,61:10, 62:5; Yeremya 2: 2; 3: 14; 31: 32; 7: 34; 16: 9; 25: 10; 33: 11; Hezekiel 16: 32; Hoşeya 2: 2, 7, 16.

⁴⁹ Yeşeya 54: 5, 62: 5; Yeremya 3: 1, 8, 20; Hezekiel 23: 37

⁵⁰ Tesniye 5:9, 6:15;

⁵¹ Özdeyişler 6: 34.

⁵² Behor, Yahudi bir kadının ilk doğumunda dünyaya gelen oğludur.

⁵³ Çıkış 4: 22, Hoşea 11: 1.

⁵⁴ Yeremya 31: 9.

⁵⁵ Yeremya 3: 4,5.

⁵⁶ Yaratılış 48: 15; 49: 24; Mezmurlar 23: 1; 80: 1; Vaiz 12: 11; Yeşeya 40: 10; Yeremya 31: 10.

girişlerinden itibaren irtidatlarının başladığına işaret ederek⁵⁷ Tanrı'nın halkının son temsilcilerine getireceği yıkımın büyüklüğünü anlatmaya çalışmaktadır.

Halkın kurtuluşunun “yüreğini kötülüklerden arındırmasına” bağlı olduğunu açıklayarak Yeremya'nın onları tövbeye çağırdığını ve onları bağışlaması için Tanrı'ya acı içerisinde dua ettiğini görüyoruz. Fakat Tanrı halkının yaşadığı felaketler ve acılar için en çok acı çekenin Yahve olduğu karşımıza çıkmaktadır. Yeremya kitabında; “Efrayim değerli oğlum değil mi? Hoşnut olduğum çocuk değil mi? Kendisi için ne dersem diyeyim, Onu hiç unutmuyorum. Bu yüzden yüreğim sızlıyor, çok acıyorum ona.”⁵⁸ şeklinde geçen pasuk, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Halkına duyduğu sonsuz sevgi nedeniyle tövbe etmeleri için yıkım gününe kadar birçok fırsat veren Tanrı, adeta halkın kendine dönmesi için Yeremya aracılığıyla yalvarmaktadır. Yahve'nin öz halkına duyduğu öfkesine, “yeni bir antlaşma yapacağı” sözüyle, diğer yıkım anlatılarında olduğu gibi yine sevgisinin galip geldiği anlaşılmaktadır. Bu yeni yapılacak antlaşma ile İsrail halkının, Yahve'nin halkı olmaya, Yahve'nin de onların tanrısı olmaya devam edeceği teyit edilmektedir.

6.3. Kurtuluş

Babil sürgününden sonra şekillendiği kabul edilen *Kurtuluş* öğretisi, Yeremya kitabının yanı sıra Yeşeya, Hezekiel, Zekeriya, Amos, Tsefenya ve Mika kitaplarında da yer almaktadır. Tanrı'nın, ebediyen kendi halkı seçtiği İsrailoğulları için kurguladığına inanılan gelecek, kendilerine vadedilen topraklarda yeniden dinî ve siyasî bağımsızlık elde edecekleri bir kurtuluştur.⁵⁹ Yahve'nin “bedenleri sünnetli, kalpleri sünnetsiz” dediği halkının ahdi bozan üyelerini ve İsrailoğullarına düşmanlık eden yabancıları (goyim) cezalandıracağı ve yabancılardan Yahve'nin birliğini kabul edenleri İsrailoğullarının hizmetine vereceğine inanılan Kurtuluş Günü için Tanah'ta birçok ifade kullanılmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: O gün/yom, ayom (הַיּוֹם/יּוֹם), o günler/ayamim (הַיָּמִים), son günler/aharet hayamim (אַחֲרֵי הַיָּמִים), Yahve'nin günü/yom Yahve (יּוֹם יְהוָה), Kurtuluş Günü/Yom Yşua (יּוֹם יְשׁוּעָה), Yahve'nin öfke günü (יּוֹם אַפַּיִם), sıkıntı günü (יּוֹם צָרָה), yıkım, soykırım günü (יּוֹם שְׂמָה), bela günü (יּוֹם צָרָה) intikam günü (יּוֹם נִקְמָה), kıyım günü (יּוֹם הַקָּרָה), Yahve'nin büyük ve korku günü (יּוֹם הַיְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא).⁶⁰

Yeremya; Yahve'nin, “Artık insanların, ‘İsrail halkını Mısır’dan çıkararak Yahve'nin varlığı hakkı için’ demeyecekleri günler geliyor” diyor Rab. Bunun yerine, ‘İsrail soyunu kuzey ülkesinden ve sürdürdüğü bütün öbür ülkelerden geri getiren Rabbin varlığı hakkı için’ diyecekler. Böylece kendi topraklarında yaşayacaklar.”⁶¹ dediğini bildirirken, nihai kurtuluşun İsrail/Yakup soyunun tamamının kurtuluşu olacağını belirtmektedir. Bu kehanete göre İsrailoğullarının, ilk kurtuluşları olarak gördükleri Mısır kurtuluşu, tek bir kral ve krallıktan kurtuluş iken⁶² nihai kurtuluşları kendilerini zillete düşüren dünyanın bütün krallarından olacaktır. Diğer tüm

⁵⁷ Yeremya 7: 25, 11: 7, 32: 21-23.

⁵⁸ Yeremya 31: 20.

⁵⁹ Gary H. Everett, *Study Notes On The Holy Scriptures, Using a Theme-based Approach to Identify Literary Structures, The Book Of Jeremiah* (Stuttgart: German Bible Society, 2022).

⁶⁰ Gün, o gün/yom (הַיּוֹם/יּוֹם): Tsefenya 3:8; Hezekiel 39:8; Mika 2:4; o günler/hayamim (הַיָּמִים): Yeremya 3:16,18, 7:32, 9:24, 16:14,18, 23:5; 50:4-20; Amos 9:13; son günler/aharet hayamim (אַחֲרֵי הַיָּמִים): Yeşeya 2:1; Yeremya 48:47, 49:39; Mika 4:1; Yahve'nin günü/yom Yahve (יּוֹם יְהוָה): Yeşeya 13:6; Hezekiel 30:3; Yoel 2:1,11; Amos 5:18,20; Zekeriya 14:1; kurtuluş günü/yom yşua (יּוֹם יְשׁוּעָה): Yeşeya 49:8; sıkıntı günü (יּוֹם צָרָה): Yeremya 16:19; yıkım, soykırım günü/yom şoa (יּוֹם שְׂמָה), bela günü/yom tsara (יּוֹם צָרָה): Tsefenya 1:15; intikam günü/yom nakom (יּוֹם נִקְמָה): Yeşeya 34:8, 61:2, 63:4; kıyım günü/yom hereg (יּוֹם הַקָּרָה): Yeşeya 30:25; Yahve'nin büyük ve korku günü (yom Yahve hagadol vehanora/יּוֹם הַיְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא)

⁶¹ Yeremya 23: 7.

⁶² Michael Laitman, *Bir Demet Başak Gibi* (Alter Yayıncılık, 2015), 327.

krallardan kurtuluşun, İsrailoğulları ile onlara karşı birleşen diğer tüm milletlerle yapılacak olan Gog ve Magog (מְלִיִּצְתַּי גּוֹג וּמָגוֹג, Yecüc ve Mecüc)⁶³ savaşından sonra olacağına inanılmaktadır.

Peygamber kitaplarında; kurtuluş günlerinin yaklaştığı zaman yine İsrailoğullarının önceki yaşadıkları felaket ve sürgün dönemlerindeki gibi ahdi bozduğu, Tanrı'dan uzaklaştığı, önderlerin adaletten uzak zalimler olduğu, Tevrat bilginlerinin sayısının çok azaldığı, Kudüs'ten sürülerek diğer milletler arasında dağıtılmış ve başıboş bırakılmış oldukları anlatılmaktadır.⁶⁴ Bu günlerden önceki dönem, Amos 5:20'de İsrailoğulları için hiçbir aydınlık parıltısı olmayan, felaketler yaşadıkları karanlık günler olarak tasvir edilmektedir.⁶⁵ Yeşeya kitabında; Yahve'nin kendisi için seçip ayırdığı halkını, bu günlerde yeryüzünü kaplayan karanlıktan kurtaracağı anlatılmaktadır. Pasuklara göre Yahve, kurtuluşu başlatacak son savaş olan Gog ve Magog savaşı için diğer halkların hepsini İsrailoğullarına karşı harekete geçirecektir.⁶⁶ Kudüs'ü kuşattıklarında ise onlara karşı savaşacak olan Tanrı'nın ayakları, Kudüs'ün doğusunda, şehirden Kidron Vadisi ile ayrılan Zeytin Dağı'na inecek ve savaş başladıktan sonra göndereceği kurtarıcının yanında savaşmaya devam edecektir.⁶⁷ Hez. 11:23'de karanlığın sebebi; Mabet'te, Kutsalların Kutsalı'nda (קוֹדֵשׁ הַקְּדוֹשִׁים / Kodeş Akodaşim) bulunan ve onları aydınlatan Tanrı'nın görkemini, işledikleri suçlardan dolayı kentin ortasından/Siyon'dan ayrılarak, şehrin doğusundaki dağın (Zeytin Dağı) üstünde durmasıyla açıklanmaktadır.

⁶³ Tanah'ta Gog ve Magog savaşı birçok kez geçmektedir: Hezekiel 38 ve 39, Zekeriya 12, 13 ve 14, Yeşeya 44, Daniel 11 ve 12, Yoel 4, Tehilim 2. ve 83. bölümler. Bu pasuklardan Magog'un farklı milletlerin yaşadığı bölge adı olduğu anlaşılmaktadır. Gog ise bu bölgenin beyi/komutanıdır. Gog ve Magog savaşlarının daha önce yaşanan savaşlara benzemeyeceği ifade edilmektedir. Kabalistlere göre İsrail milletinin, Son Savaş olarak kabul edilen bu savaştan kurtulmak için çok yüce şeyler yapması veya iyi, doğru bir insan olması gerekmektedir. Levililer 20:24-26 da belirtilen diğer milletlerin yasalarına, törelerine uymayarak kendilerini onlardan ayırmaları, her türlü yakınlıktan uzak durmaları ve diğer halklarla karışmamaları kurtulmaları için tek şart olarak kabul edilmektedir. tehillim-center.co.il Maimonides, kurtuluş günleri yaklaştığında Malaki 3:23'de geleceği bildirilen İlyas/Eliyau (Eliyau Anavi) peygamberin İsrail halkını, İsrail'e karşı birleşen diğer milletlerle yapılacak olan büyük savaşa hazırlayacağını söylemektedir. Peygamber; İsrail halkının saf olan soylarını onaylayacak, saf olmayanların soy ağaçlarını onaylamayarak halkı ayıracaktır. İlyas'ın bir diğer görevi de Mesih'in gelişini haber vermektir. "Mishneh Torah, Kings and Wars 11:1" (Erişim 26 Haziran 2023).

⁶⁴ Yeşeya 3: 1-7; Yeremya 23: 1; Amos 5: 7-17; Zekeriya 11.

⁶⁵ Bu günlerle ilgili kehanetler hakkında geniş bilgi için bkz: Sanhedrin 97a.

⁶⁶ Tanrı'nın, İsrail halkını terk ederken de, onlara yardıma gelirken de Zeytin Dağı'nı kullandığının söylenmesi, Mesih'in, Zeytin Dağı'nın karşısındaki Altın Kapı'dan Mabet'e gireceği, Eliyahu a-Navi/İlyas'ın, gelecek dünyanın/kiyametın başladığını haber veren Şofar'ı/Sur'u Zeytin Dağı'nda üfleyecek ve dirilmeyi hak eden İsrail'in inanç sahiplerin/tsadıkların burada dirileceği inancı, bu dağın Yahudilikte önemini artırmıştır. Bu dağda gömülenlerin imtiyazlı olacakları düşüncesini doğurmuş ve Zeytin Dağı'nda gömülmeyi popüler hale getirmiştir. İsrailoğullarının daha önce başlarına gelen felaketler ve Gog-Magog savaşında diğer milletlerin Kudüs'ü kuşatmalarından sonra yaşanacak olayların anlatımı, Kur'an'da geçen kıyamet sahnelerine benzemektedir. Meydana gelecek olaylar: Korkunç bir deprem olacak, yeryüzü ve gökteki canlılar şiddetle sarsılacak, dağlar devrilecek, kayalıklar ufalanacak, ateşli kükürt yağacak (Hez. 38:18-22) Yahve yeryüzünü dehşetle sarsacak, dağlar, tepeler, yüksek kuleler yerle bir olacak (Yeş. 2:14-20) yalnız Tanrı'nın bildiği günde ışık veren cisimler karacak, gece ve gündüz olmayacak (Zek. 14:6,7)

⁶⁷ Hz. Muhammed (sav), sahabelerin Beytül-Makdis hakkındaki bir sorusu üzerine, "Orası mahşer (yani Kıyamet günü insanların toplanacağı) ve menşer (herkesin defterlerinin neşredileceği) yerdir..." buyurmuştur. Peygamberin bildirdiği ve Yahudi inancındaki kıyamet günü dirilmenin olacağı yer, Beytül-Makdis/Tapınak Dağı'dır. Fakat iki inanış arasında çok büyük bir fark bulunmaktadır. İslam'da bir kez olacak dirilme tüm insanlar içindir. Dirilişten sonra insanların hepsinin amel defterlerine göre hesapları görülecek ve ona göre akıbetleri belli olacaktır. Yahudi inancına göre ise Tehiyat Amedim denilen ölülerin dirilmesi, Olam Aba/Gelecek Dünya'da hak kazanmış ve ödüllendirilecek olan İsrailoğullarından gerçek inanç sahipleri/tsadıkların dirilmesidir. Maimonides, iki dirilmeden bahsetmektedir. Kişi öldükten sonra ilk dirilme Eliyahu A-Navi'nin şofarı üflemesiyle Mesih günlerinde gerçekleşecektir.⁶⁷ Maimonides'in, ilk dirilişten sonra bu dünyadaki fiziksel zevklerin tadılacağı yerin Gan Eden/Cennet Bahçesi olduğu açıklamasına göre, Mesih'in Tanrı Krallığı'nı kuracağı Kudüs, Gan Eden olmalıdır. Kurtuluş günleri, Tevrat'ın kalplerine yazıldığı ve doğası gereği Tanrı'nın istediği dışında bir şeyi yapmayı istemeyecek olan İsrailoğulları için Olam Aba'ya hak kazanabilme imkânı sunacak bir süreçtir. Kurtuluş günleri bitiminde ikinci diriliş gerçekleşecek ve sadece İsrail'in gerçek inanç sahipleri sonsuz ödül dünyası olan Olam Aba için dirileceklerdir.

Diğer pasuklarda geçen karanlık günler tabiri, İsrailoğullarının Tanrı'dan uzaklaştıkları için Tanrı'nın da onlardan uzaklaşarak diğer halklar eliyle onları cezalandırması ve yaşadıkları felaketler anlatılırken kullanılmaktadır. Dolayısıyla Tanrı'nın öz halkı olan İsrailoğullarının yine ve sonsuza kadar karanlıktan kurtarılması gerekmektedir. Zira İsrailoğulları, nasıl ki Tanrı'dan onlara "uzanmış güçlü bir el ile (Musa)"⁶⁸ zulmü en yoğun yaşadıkları bir dönemde Mısır'dan kurtarıldılarsa yine içine düştükleri zilletin en ağır olduğu dönemde, Tanrı tarafından kurtarılacaklarına inanırlar.⁶⁹

Maimonides de dahil Yahudi âlimlere göre, nihaî kurtuluştaki Tanrı'nın kurtarıcı eli olacak kral, Maşiyah/Mesih'tir.⁷⁰ Rabbanî literatüre göre Kudüs'te doğan Mesih, Kurtuluş Günü geldiğinde bulutlar⁷¹ üzerinde yeryüzüne inecektir. Davut neslinin saltanatının sonsuza kadar devam edeceği müjdesinin temsilcisi olan Kral Mesih'in, dünyada karanlık bir döneme girildiğinde gelerek Yazılı ve Sözlü Yasa'nın emirlerini yerine getirecek ve tüm İsrail'i Tevrat'ın yoluna uymaya zorlayacağına inanılmaktadır.⁷² Bu inanışa göre Mesih, her yerde dağınık halde yaşayan sürgünleri Tanrı'nın tahtı olarak kabul edilen Kudüs merkezli vadedilmiş topraklarda/Filistin'de toplamak için dünyadaki tüm milletlerle savaşarak onları yok edecek, Tapınak Dağı'nda üçüncü Mabet'i inşa edecektir. Tüm bu yaşanacağı düşünülen olaylar, İsrailoğullarının dağılmalarının sebeplerinden biri olarak gösterilen, aralarındaki düşmanlık nedeniyle ayrılmaların son bulacağı ve birlik olmalarını sağlayacağına inanılmaktadır.

Mesih'in son savaşı kazanmasından sonra diğer halklardan bazılarının "Yakub'un Tanrı'sının Tapınağı'na çıkalım" diyerek Yahve'nin yolunu öğrenmek için Kudüs'e, Siyon Dağı'na gelecekleri ve Mesih'in egemenliğini tanıyacakları belirtilerek evrensel bir Tanrı ortaya konmaktadır.⁷³ Yeryüzünde Tanrı Krallığı'nı kuracağı kabul edilen Mesih, aynı zamanda hem İsrail halkının hem de diğer halkların Tanrı bilgisini derin bir şekilde kavramalarını sağlayacaktır. Bunun yanında yabancı halkların Tanrı bilgisine erişmiş olmalarının onları, Tanrı'nın *halkım* dedikleriyle eşit konuma getirmeyeceği açıkça ifade edilmektedir.⁷⁴ Onların bu bilgisi, Yahve'nin kâhinleri, Tanrı'nın görevlileri olacağı, milletlerin servetinin kendilerine verileceği söylenen İsrailoğullarının sürülerine çoban, bahçelerinde ırgat olmanın ve Tanrı'nın halkına hizmet etmenin ötesine geçiremeyeceği anlaşılmaktadır.

Kurtuluş inancına göre, krallığın kurulmasıyla İsrailoğulları, dinî ve siyasi bağımsızlığını elde edecek, kurtuluşu gerçekleştirecek ve ilk mesh edilmiş Davut'un krallığının Kudüs merkezli ihtişamına, ikinci mesh edilmiş Kral Mesih zamanında yeniden, Kudüs'ün merkezi Siyon'da kavuşacaktır.⁷⁵

⁶⁸ Çıkış 6:1,6; Tesniye 4:34; 5:15.

⁶⁹ Ezra Bick, "ויקיפדיה", קיבוץ גליוות (07 Haziran 2023).

⁷⁰ Önceleri Tanrı'nın seçtiği kral veya kohen için kullanılan *başına yağ sürülmüş, yağla meshedilmiş* anlamına gelen mesih kelimesi daha sonra Tanah'ta Davut'un soyundan çıkacağı bildirilen ve Yeremya Kitabı'nda *Doğru Dal* olarak nitelenen krala isim olarak verilmiştir. (Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2013). 201-207). Geleceği beklenen kurtarıcının ismiyle ilgili Rabilerden farklı görüşlerde olanlar karışımına çıkmaktadır. Bunların söyledikleri isimler ve kaynak gösterdikleri pasuklar şunlardır: Şiloh (שילה) Tekvin 49: 10; Yinnon (יניון) Mezmurlar 72: 17; Haninna (חנינה) Yeremya 10: 32-34; Menahem (מנחם) Ağıtlar 1: 16. "Sanhedrin 98b:14" ..

⁷¹ Pasuklarda eşek/sıpaye binmiş olarak geldiği belirtilir: Zekeriya 9: 9; Tekvin 49: 11;

⁷² "Mishneh Torah, Kings and Wars 11: 4".

⁷³ Yeşeya 2: 3, 4

⁷⁴ Yeşeya 61: 5, 6.

⁷⁵ Kurtuluş inancının Babil sürgünü sonrası şekillenmeye başladığı kabul edilmektedir. Her ne kadar tüm peygamberlerin Allah'ın bildirdiği ahiret hayatı ve hesap gününü haber vermiş olması gerekse de, İsrail kavminin toplu olarak akabetinin konu edildiği Tevrat ve Tanah'ta (Hezekile 37. bölümde kemiklerin yeniden diriltilesinin anlatıldığı ve peygamber kitaplarında bireysel sorumluluklar ve verilecek mükâfat ve cezaların

Yahudi literatüründe sürgündekilerin yeniden Kudüs'te toplanacaklarına inandıkları günler, *Kibutz Galuyot* (קִיבוּץ גַּלְיוֹת/sürgünlerin toplanması) şeklinde isimlendirilmektedir.⁷⁶ Babil'de derlenen peygamber kitaplarında yer alan yeniden dönüş bildirisinin; sürüldükleri son İsrail Krallığı olan Yahuda'nın merkezi, Mabet'in bulunduğu Kudüs ve çevresine yani Tanrı'nın ataları İbrahim'e vadettiği söylenen topraklara dönecekleri umudunu verdiği ve bu umudu diri tuttuğu açıktır. Kurtuluş inancı, üzerine bina edildiği Kudüs'ten ayrı düşünülemez. Bu nedenle; dönüş ve kurtuluş düşüncesi güçlendirilmiş, geliştirilmiş ve günümüz İsrail'inin devlet politikasını belirleyen, Kudüs'ten bağımsız olmayan bir olgu haline getirilmiştir.

7. SONUÇ

Yeremya Kitabı, Yahudi tarihinde bir dönüm noktası kabul edilen İsrailoğullarının son krallığı Yahuda Krallığı'nın yıkılış sürecine tanıklık eden, tanrıları Yahve'ye isyan eden halkı yaklaştırmakta olan felaket için uyarıcı bir peygamberin kitabıdır. Peygamber Yeremya'nın sözlerinde geçen kelimelerin, kast edilen fiillerin en dehşet verici halini ifade eden kelimeler olması, halkın isyanının büyüklüğü oranında gelecek felaketin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Yeremya, yaklaştırmakta olan ilahî gazapla birlikte, isyanlarından döner, tövbe ederlerse Tanrı'nın affedeceği müjdesini de bildirmektedir. Yahudi eskatolojisinde yer alan gerçek kurtuluşun, Yahve'nin İsrailoğullarına olan sevgisi nedeniyle, bir daha başka ilahlara yönelmelerini engellemek için kalplerine yazacağı Yasa ile olacağını haber vermektedir.

Sonuç olarak Yeremya, kitaptaki kıyamet sahnelerine benzeyen felaket kehanetleri nedeniyle *yıkım peygamberi* olarak isimlendirilse de halkın Yahve'ye olan isyanına rağmen Tanrı'nın hâlâ İsrailoğullarına duyduğu sevgi nedeniyle onları bağışlayacağını ve kurulacak Tanrı Krallığı'nda esenlik içinde olacaklarını haber vermektedir. Peygamberin mesajları, isyan edenler için gazabı büyük olan Tanrı'nın, tövbe edenler için bağışlayıcı olduğunu bildirmektedir. Yeremya Kitabı'nda Tanrı'ya güvenme ve emirlerine itaat etme çağrısı vurgulanmaktadır.

dünya ile sınırlı olmadığı iması yapan birkaç pasuk dışında) yer almamaktadır. Eskatoloji ve ahiret inancının Kurtuluş/Mesihçilik inancıyla geliştiğini görmek mümkündür. (bkz: Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul, 2012, 137-147 ilgili pasuklar için bkz: I. Samuel 2: 6; Vaiz 3: 22, 12: 17; Yeşeya 25: 8; Daniel 12: 1-3;) İsrail'in kurtuluşunu gerçekleştirmek için geleceği beklenen Mesih'ten, Tanrı savaşlarını gerçekleştirmesi, üçüncü Mabet'i inşa etmesi ve İsrail halkını toplayarak birliğini sağlaması beklenmektedir. Rabi Yitshak Abarbanel Mesih'de bulunacak on özelliği sıralamaktadır: Davut soyundan gelecek; Onun üzerine Tanrı ruhu (Ruah Akodesh) ineceği için üstün bir peygamberlik gücü bulunacak; hikmet ve anlayış ruhu, bilgi ve Tanrı korkusu bulunacak; nefesine uymayarak dürüst ve adaletili olacak; mucize gösterecek; Onun günlerinde tüm dünyada barış hakim olacak; tüm toplumlar Onun egemenliği altına girecek ve yolunu takip edecek; dağılmış olan İsrailoğullarını toplayacak ve birliği sağlayacak; Kızıldeniz'de yaşanan mucizeye benzer bir mucize gösterecek. (Abarbanel, "Mashmia Yeshuah, The Third Herald (Isaiah) 2). Mesih günleri, ödül dünyası olarak kabul edilen Olam Aba (עוֹלָם הַבָּא/ gelecekteki Dünya) için hazırlık dönemi olarak kabul edilmektedir. Mişna, Sanhedrin' de yazdığına göre Olam Aba; istisnalar olsa da suçlu, hatta ölüm cezasına çarptırılmış bile olsa tüm İsrail halkının payının olduğu bir dünyadır. Fakat ne kadar iyi işler yapmış olursa olsun diğer halkların bundan bir payı yoktur. Maimonides'e göre kişinin ölümüyle vücuttan ayrılan ruhun gideceği *Ruhların Dünyası* olan Olam Aba'ya Mesih günlerinin ardından Tevrat'ın kalblerine yazıldığı İsrailoğullarının Tanrı'nın emirlerine muhatap olan ve yerine getiren ruhlarının ulaşabileceğine inanılmaktadır. (Berkan, *Gerçeğe Yolculuk, Tora ve Yahudilik Üzerine Merak Edilen Konular*, 190-201.) Hahamlar, Davut hanedanından olan bir kişi Mesih'in gerçekleştireceğine inanılan şeylerden bir kısmını başarmış olsa bile öldürülmüşse kesinlikle onun beklenen Mesih olmadığını belirterek Hristiyanların Mesih ilan ettikleri İsa'yı reddetmektedirler. Yahudilere göre Nasıralı İsa, Mesih'in yapacağı şeylerin aksine Yahudilerin öldürülmesine, kalanların dağılmasına, Tevrat'ın değiştirilmesine ve diğer milletlerin çoğunun Yahve'den başka Tanrı'ya hizmet etmesine sebep olmuştur. Hristiyanların ve Müslümanların tüm eylemlerinin Mesih'in gelişine hizmet edeceğine inanmaktadırlar. "Mishneh Torah, Kings and Wars 11:7".

⁷⁶ Yusuf Besalel, "Kibutz Galuyot", *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001), 326.

KAYNAKÇA

- Abarbanel, Yitshak. "Mashmia Yeshuah, The Third Herald (Isaiah) 2:27". Erişim 04 Temmuz 2023.
[https://www.sefaria.org/Mashmia_Yeshuah,_The_Third_Herald_\(Isaiah\).2.27?lang=bi](https://www.sefaria.org/Mashmia_Yeshuah,_The_Third_Herald_(Isaiah).2.27?lang=bi)
- Allen, Leslie C. *Dictionary of the Old Testament: Prophets*. ed. Mark J. Boda - J. Gordon McConville. Illinois: IVP Academic, 2012.
<https://web.p.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook?sid=5bc03f6a-3927-4dcd-a659-08ce34b5d0bd%40redis&vid=3&rid=2&format=EB>
- Benyakar, İsrail - Silinki, Yuda. "מגור". *Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe sözlük*. 365. Bat Yam: itahdut Yotset Turkiyabe İsrail, 2011.
- Gerçeğe Yolculuk, Tora ve Yahudilik Üzerine Merak Edilen Konular*. çev. İzzet&Yosi Berkan. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2006.
http://www.sevivon.com/images/stories/kutuphane/kitaplar/emet_le_yaakov.pdf
- Besalel, Yusuf. "Kibutz Galuyot". *Yahudilik Ansiklopedisi*. 326-327. İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001.
- Bick, Ezra. "07 ויקפדיה. גליונות קיבוץ גליונות". Haziran 2023. Erişim 19 Haziran 2023.
<https://www.etzion.org.il/he/halakha/studies-halakha/philosophy-halakha/ingathering>
- Dearman, J. Andrew. *Dictionary of the Old Testament: Prophets*. ed. Mark J. Boda - J. Gordon McConville. Illinois: IVP Academic, 2012.
<https://web.p.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook?sid=5bc03f6a-3927-4dcd-a659-08ce34b5d0bd%40redis&vid=3&rid=2&format=EB>
- Duguid, Iain M. *Dictionary of The Old Testament Prohets*. ed. Mark J. Boda - J. Gordon McConville. Illinois: IVP Academic, 2012.
<https://web.p.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook?sid=5bc03f6a-3927-4dcd-a659-08ce34b5d0bd%40redis&vid=3&rid=2&format=EB>
- Even Şoşen, Abraham. *מילון העברי המרוכז Milon Ivri Amerukaz*. Yıruşalaym: Sivan Pres Ltd., 1984.
- Everett, Gary H. *Study Notes On The Holy Scriptures, Using a Theme-based Approach to Identify Literary Structures, The Book Of Jeremiah*. Stuttgart: German Bible Society, 2. Basım, 2022. https://www.academia.edu/17904164/The_Book_of_Jeremiah_2018_edition_
- Goldingay, John. *The Theology of Jeremiah, The Book, The Man, The Message*. Illinois: InterVarsity Press, 2018.
- Halevi, Yithsak vd. (ed.). "Devarim, דברים". çev. Moşe Farsi. *Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Aftara*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2009.
- Harman, Ömer Faruk. "Yahudilik". *İslam Ansiklopedisi*. 43/201-107. İstanbul: TDV, 2013.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/yahudilik#3-inanc-esaslari>
- Hofman, Yair. "סידורו של ספר ירמיה". *ירמיהו עולם הת"ך*. ed. Yair Hofman. 15-16. Tel Aviv: דברי הימים, 1. Basım, 1999.
- Laitman, Michael. *Bir Demet Başak Gibi*. Alter Yayıncılık, 2015. <https://www.kabala.info.tr/e-kitaplar/pdf/bir-demet-basak-gibi/>
- Lau, Benyamin. 2010. *ירמיהו גורלו של חוזה. דיגיטלית: ספרייה ציבורית דיגיטלית*. <https://www.e-vrit.co.il/Product/695/ירמיהו>
- Maimonides. "Repentance". çev. Eliyahu Touger. *Mishneh Torah*. Kudüs: Moznaim Publications, 1986.
https://www.sefaria.org/Mishneh_Torah%2C_Repentance.7.5?lang=bi&with=About&lang2=en
- Moreg, Şloma. "על אוצר של ירמיה". *ירמיהו עולם הת"ך*. 14-15. Tel Aviv: 1999, דברי הימים.

- Smith, Jeff. "The Lamentations of Jeremiah". Erişim 15 Nisan 2023.
<https://m.biblestudyguide.org/ebooks/jeffsmith/lamentations.pdf>
- Thompson, Deanna A. *Deuteronomy: A Theological Commentary on the Bible*. Louisville: Westminster John Knox Press, 1. Basım, 2014.
<https://web.p.ebscohost.com/ehost/detail?sid=6459741a-c6eb-4aed-a571-5ab7f982a120%40redis&vid=2&rid=5&format=EB#AN=752367&db=nlebk>
- Tov, Emanuel. "The Last Stage of the Literary History of the Book of Jeremiah". *The Oxford Handbook of Jeremiah*. ed. Louis Stulman - Edward Silver. 129-147. New York: Oxford University Press, 2021.
<https://brill.com/display/book/9789004275973/B9789004275973-s025.xml>
- "Mishneh Torah, Kings and Wars 11:1". Erişim 26 Haziran 2023.
https://www.sefaria.org/Mishneh_Torah,Kings_and_Wars.11.1?vhe=Torat_Emet_363&lang=bi
- "Sanhedrin 98b:14". 550 450M.S. Erişim 06 Temmuz 2023. Sanhedrin 98b:15 with Lexicon (sefaria.org)

Çıkar Çatışması Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma etik kurul izni dışındadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

LEVELS OF DEPRESSION AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AMONG INDIVIDUALS DURING THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE BİREYLERİN DEPRESYON VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ

Kübra ÖZSAT¹ Serdal İŞIKTAŞ² Merve KARAFİSTAN³ Hülya ŞENOL⁴

¹ Klinik Psikolog, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniv., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., kubra.ozsat@kstu.edu.tr

² Doç. Dr., Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniv., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., serdal.isiktas@kstu.edu.tr

³ Klinik Psikolog, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniv., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., merve.karafistan@kstu.edu.tr

⁴ Doç. Dr., Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniv., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., hulya.senol@kstu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
28.11.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
29.02.2024

ABSTRACT

In this study, the levels of depression and psychological well-being among individuals were examined during the Covid-19 pandemic. The population of the study comprises individuals living in the Turkish Republic of Northern Cyprus aged between 16 and 65. A total of 447 individuals, selected through random sampling, were included in the study. Data were collected using the Sociodemographic Information Form, the Psychological Well-Being Scale, and the DSM-5 Depression Scale. Within the scope of the research, Mann-Whitney U analysis was conducted for binary groups, and Kruskal-Wallis H analysis was employed for three or more groups as non-parametric tests. It was determined that there was a negative and moderately significant relationship between the level of depression and the level of psychological well-being among individuals. Although variables such as age, education level, living situation, chronic disease, and psychiatric diagnosis were not found to be correlated with the level of psychological well-being, gender, marital status, income level, the degree of psychological negative impact from the pandemic, and the use of psychiatric drugs were observed to influence the level of psychological well-being. Finally, no significant difference was found between the level of depression and variables such as gender, age, education status, the psychological negative impact of the pandemic process, and chronic disease. It was concluded that variables such as marital status, income level, cohabitating person, psychiatric drug use, and psychiatric diagnosis were associated with the level of depression.

Keywords: Covid-19 pandemic, Depression, Psychological Well-Being.

ÖZET

Bu çalışmada Covid-19 pandemisi sürecinde bireylerin depresyon ve psikolojik iyi oluş düzeyleri incelenmiştir. Araştırmanın evrenini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan ve yaşları 16-65 arasında olan bireyler oluşturmaktadır. Rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 447 kişi çalışmaya dahil edilmiştir. Veriler Sosyodemografik Bilgi Formu, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve DSM-5 Depresyon Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında parametrik olmayan testlerden ikili gruplar için Mann-Whitney U analizi, üç ve daha fazla grup için Kruskal-Wallis H analizi kullanılmıştır. Bireylerin depresyon düzeyi ile psikolojik iyi oluş düzeyi arasında negatif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yaş, eğitim düzeyi, yaşam durumu, kronik hastalık, psikiyatrik tanı gibi değişkenler psikolojik iyi oluş düzeyiyle ilişkili olmasa da; cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, pandemiden psikolojik olarak olumsuz etkilenme düzeyi ve psikiyatrik ilaç kullanımının psikolojik iyi oluş düzeyini etkilediği görülmektedir. Son olarak çalışmada depresyon düzeyi ile cinsiyet, yaş, eğitim durumu, pandemi sürecinden psikolojik olumsuz etkilenme, kronik hastalık değişkenleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Medeni durum, gelir düzeyi, beraber yaşanan kişi, psikiyatrik ilaç kullanımı ve psikiyatrik tanı gibi değişkenlerin depresyon düzeyi ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Depresyon, Psikolojik İyi Oluş.

1. INTRODUCTION

It is known that throughout human history, there have been epidemics that cause mass illness and death (Videbeck, 2020:652-742). The Covid 19, which first appeared in Wuhan, China in December 2019, has affected the whole world in a very short time and has been declared a pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. Although the Covid-19 pandemic is similar to the pandemics that have occurred in the past in terms of threatening the lives of all people, it differs from other pandemics due to the high transmission rate (Anand, Karade, Sen and Gupta, 2020). For this reason, it is defined as the most effective infectious disease of recent times by experts (Güngörer, 2020). It is reported that Covid 19 adversely affects individuals not only physically, but also psychologically and socially (Rana et al., 2021). In addition, it is clear that the effects of Covid 19 are not limited to infected individuals, it negatively affects all individuals psychologically whether they are infected or not (Ahorsu, Lin, Imani, Saffari, Griffiths and Pakpour, 2022). Studies report that outbreaks with a high risk of transmission, such as Covid-19, are associated with psychological distress and symptoms of mental illness (Pierce et al., 2020; Liu et al., 2020). The transmission of the Covid-19 virus from individual to individual through close contact has endangered public health and brought many restrictions. Measures such as quarantine practices, social isolation, travel restrictions, suspension of collective activities have been taken all over the world (Heymann and Shindo, 2020). These measures taken to reduce the rate of transmission cause anxiety because they cause disruptions in the normal lives of individuals and contain many uncertainties (Heymann and Shindo, 2020; Ejaz et al., 2020).

In addition, factors such as high transmission rate, increase in deaths due to the virus, lack of sufficient information about how long the epidemic will last, and the lack of a therapeutic drug for the virus increase the sense of uncertainty and anxiety in individuals (Hodges, Moore, Lockee, Trust and Bond, 2020). It is obvious that this state of uncertainty and anxiety that individuals feel negatively affects their psychological well-being. It is said that many psychological symptoms can be observed in individuals with the decrease in psychological well-being (Xu et al., 2020; Kotlyar et al., 2020).

It has been determined that during the Covid-19 period, which occurred all over the world and affected both the Turkish Republic and the TRNC, people were confined to their homes, constantly fearful of getting sick, and were more prone to depression due to the losses experienced. People had difficulty adapting and were afraid of getting sick and being excluded (Subaşı, 2023).

As a matter of fact, studies examining the psychological symptoms in individuals during the Covid 19 pandemic period report that many psychopathologies, especially anxiety, OCD and depressive symptoms, may develop in individuals during this period (Kakimoto et al., 2020; Kim et al., 2020; Frutos, Serra-Cobo, Chen and Devaux, 2020). Many individuals experienced boredom, fear, uncertainty, burnout, aimlessness, conflicts (Tanhan, 2020) also unpleasant feelings and thoughts that may lead to some problems such as suicide. According to many researchers such as college students experienced psychological problems in Turkey, China and USA (Tanhan et al., 2020).

In this context, in this study, it is aimed to examine the effect of the Covid-19 pandemic process on the depression and psychological well-being levels of individuals.

The limitations of this study are as follows:

1. The research is limited to individuals living in TRNC.
2. The research is limited to the number of participants.
3. The surveys used in the research and the participants' participation in the surveys are limited to the answers they give.

2. METHOD

The universe of the study consisted of individuals living in the Turkish Republic of Northern Cyprus and speaking Turkish. 447 individuals selected by randomized sampling method were included in the study. Research data were collected online between February and March 2021 and ethical permission was obtained from the Scientific Research Ethics Committee of the Cyprus University of Health and Social Sciences before the data were collected. In the study, Socio-Demographic Information Form, Psychological well-being scale and DSM-5 depression scale were used as data collection tools. Psychological well-being scale was developed by Telef (2013) and DSM-5 depression scale was developed by Aydemir et al. (2017). In order to evaluate whether there was differentiation due to demographic variables in the analysis of the data, Mann-Whitney U test was applied for binary groups and Kruskal-Wallis H test was applied for three or more groups from non-parametric tests. In the study, the margin of error was taken as $p < 0.05$. When the original of the Depression Scale questionnaire was examined, it was seen that the Cronbach alpha coefficient was .085, the Cronbach alpha value of the psychological well-being scale was calculated as 0.80, and the Cronbach alpha value obtained in this study was calculated as 0.88.

3. FINDINGS

Table 1. Demographic Information About Participants

		f	%
Gender	Female	251	56.2
	Male	196	43.8
	Total	447	100
Age	17 and below	9	2
	18-25	181	40.5
	26-33	98	21.9
	34-41	108	24.2
	42-49	31	6.9
	50-57	17	3.8
	58 and above	3	0.7
	Total	447	100
Marital status	Married	150	33.6
	Single	233	52.1
	Engaged	33	7.4
	Divorced	31	6.9
	Total	447	100
Educational level	Primary school	11	2.5
	Secondary school	11	2.5
	High school	78	17.4

	University and post graduate	347	77.6
			100
	Total	447	
	Very low	2	0.4
	Low	29	6.5
	Medium	232	51.9
	High	172	38.5
	Very high	12	2.7
	Total	447	100
	With family	386	86.4
	With friend	10	2.2
	Alone	41	9.2
	Other	10	2.2
	Total	447	100
	Yes	393	87.9
	No	54	12.1
	Total	447	100
	Yes	70	15.7
	No	377	84.3
	Total	447	100
	Yes	24	5.4
	No	423	94.6
	Total	447	100
	Yes	19	4.3
	No	428	95.7
	Total	447	100

When table 1 is examined, it is seen that 25 (56.2%) of the participants were female and 196 (43.8%) were male. The majority of the participants 181 (40.5%) was between the age range of 18-25. Following this, 108 (24.2%) participants were between the ages of 34-41, 98 (21.9%) were between the ages of 26-33, 31 (6.9%) were in the age range of 42-49, 17 (3.8%) were in

the age range of 50-57 and 3 (0.7%) were in the age range of 58 and over. It is seen that 52.1% of the participants were single, 33.6% were married and 7.4% were divorced. 77.6% of the participants were university graduates and above, while the remaining 22.4% were primary, secondary and high school graduates.

While 51.9% of the participants had a medium level of income, 6.9% were found to be very low or low, and 41.2% were found to be at a high or very high level. 86.4% of the participants lived with their family, 2.2% lived with friends and other people, and 9.2% lived alone. It is clear that 87.9% of the participants had negative psychological impact during the pandemic period and 12.1% were not adversely affected. When the chronic conditions of the individuals in the study group are examined, it is seen that 84.3% of them did not have any disease, but the remaining 15.7% had a chronic disease. It was determined that 94.6% of the individuals did not have any discomfort and 5.4% had a psychiatric disorder. In addition, 428 (95.7%) of the total 447 participants did not use any psychiatric drugs, but 19 (4.3%) of them used a psychiatric drug.

Table 2. Examination of the difference in depression levels of individuals in terms of demographic variables according to Mann Withney-U test

Variable	Group	N	Mean Rank	Sum Ranks	of U	P
Gender	Female	251	227.48	57098	23724.000	.518
	Male	196	219.54	43030		
	Total	447				
Psychological Negative Impact Situation During the Pandemic Period	Yes	393	234.79	92272	6371	.000
	No	54	145.48	7856		
	Total	447				
Chronic illness	Yes	70	230.64	16145	12730	0.639
	No	377	222.77	83983		
	Total	447				
Psychiatric Disorder	Yes	24	319.48	7667.5	2784.5	.000
	No	423	218.58	92460.5		
	Total	447				
Psychiatric Drug Usage	Yes	19	360.18	6843.5	1478.5	.000
	No	428	217.95	93284.5		
	Total	447				
Variable	Group	N	Mean Rank	Sum Ranks	of U	P
Gender	Female	251	227.48	57098	23724.000	.518
	Male	196	219.54	43030		
	Total	447				
Psychological Negative Impact Situation During the Pandemic	Yes	393	234.79	92272	6371	.000
	No	54	145.48	7856		
	Total	447				

Period						
Chronic illness	Yes	70	230.64	16145		
	No	377	222.77	83983	12730	0.639
	Total	447				
Psychiatric Disorder	Yes	24	319.48	7667.5		
	No	423	218.58	92460.5	2784.5	.000
	Total	447				
Psychiatric Drug Usage	Yes	19	360.18	6843.5		
	No	428	217.95	93284.5	1478.5	.000
	Total	447				

When Table 2 was examined, it was found that there was no significant difference in depression levels according to the gender variable of the individuals participating in the study (U=23724.000, $p > 0.05$). There was no significant difference as a result of the Mann Withney U test conducted to determine whether there was a significant difference between the depression levels of the individuals participating in the study and the level of psychological exposure to the pandemic (U=6371.000, $p > 0.05$)

There was no significant difference between the depression levels and chronic conditions of the individuals (U=12730.000, $p > 0.05$). There was a statistically significant difference between the depression levels and the levels of exposure to psychiatric disorders of the individuals participating in the study (U=2784.500, $p < 0.05$). As a result of the Mann Withney U test conducted to determine whether there was a significant difference between the depression levels of individuals and their use of psychiatric drugs, a statistically significant difference was found (U=1478.500, $p < 0.05$).

Table 3. Examination of the difference in psychological well-being levels of individuals in terms of demographic variables according to Mann Withney-U test

Variable	Group	N	Mean Rank	Sum Ranks	of U	P
Gender	Female	251	244.68	61413.5		
	Male	196	197.52	38714.5	19408.5	.000
	Total	447				
Psychological Negative Impact Situation During the Pandemic Period	Yes	393	217.73	85569		
	No	54	269.61	14559	8148	0.006
	Total	447				
Chronic illness	Yes	70	218.18	15272.5		
	No	377	225.08	84855.5	12787.5	0.681
	Total	447				
Psychiatric	Yes	24	176.08	4226	3926	0.062

Disorder	No	423	226.72	95902		
	Total	447				
Psychiatric Drug Usage	Yes	19	163.11	3099		
	No	428	226.7	97029	2909	0.036
	Total	447	163.11	3099		

When Table 3 was examined, it was found that the psychological well-being levels of the individuals participating in the study showed a significant difference according to the gender variable (U=23724.000, p < 0.05). This situation, together with the examination of the average score values, reveals that the psychological well-being levels of female individuals are higher than male individuals. As a result of the Mann Withney U test conducted to determine whether there was a significant difference between the well-being levels of the individuals participating in the study and the level of psychological negative impact during the pandemic period, a statistically significant difference was found (U=6371.000, p < 0.05).

There was no significant difference between the well-being levels of individuals and their chronic conditions (U=12787.000, p > 0.05). There was also no statistically significant difference between the well-being levels and psychiatric disorders of the individuals participating in the study (U=3926.000, p > 0.05). A statistically significant difference was found as a result of the Mann Withney U test performed to determine whether there was a significant difference between the well-being levels of individuals and their use of psychiatric drugs (U=2909.000, p < 0.05).

Table 4. Examination of the difference in depression levels of individuals in terms of demographic variables according to Kruskal Wallis test

	Group	N	Mean Rank	X²	P
Age	17 and below	9	247.11	11.742	0.068
	18-25	181	231.81		
	26-33	98	201.59		
	34-41	108	240.11		
	42-49	31	185.58		
	50-57	17	247.59		
	58 and above	3	99		
	Total	447			
Education level	Primary school	11	312.36	5.496	0.139
	Secondary school	11	227.82		
	High school	78	216.12		
	University and post graduate	347	222.85		
	Total	447			
	N	Mean Rank	X²	P	Binomial comparison

Marital status	Married	150	191.59			Engaged -married	0.02
	Single	214	227.04			Engaged -single	0
	Engaged	33	135.98			Engaged -divorced	0
	Divorced	31	322.32	47.308	0	Married -single	0.001
						Married -divorced	0
	Total	428				Single -divorced	0
Income level	Very low	2	115.5			Very high-low	0.01
	Low	29	293.86			High -medium	0
	Medium	232	242.1			High -low	0
	High	172	192.14	26.398	0		
	Very high	12	180.08			Medium -low	0.042
	Total	447					
Living status	With family	386	216.37				
	With friend	10	272			With family-alone	0.022
	Alone	41	264.94	10.608	0.014		
	Other	10	302.8			With family -other	0.036
	Total	447					

Kruskall Wallis test results showed that there was no significant difference between the age levels and depression levels of the participants ($=11.742$, $p > 0.05$). It was concluded that depression levels of the participants differed significantly according to their marital status ($X^2=47.214$, $p < 0.05$). It was revealed that depression levels of those who were divorced were significantly higher than those who were single, engaged and married. In addition depression levels of those who were single were significantly higher than those who were married.

While it was determined that there was no statistically significant difference in terms of educational status of individuals ($=5.496$, $p > 0.05$), a statistically significant difference was found between depression levels of participants according to their income levels. ($=26.398$, $p < 0.05$). Participants with low income levels had higher depression levels than those with medium income level and others.

Kruskall Wallis test results showed that there was statistically significant difference between the depression levels of participants according to their living status ($X^2=10.608$, $p < 0.05$). Those who were living with their families had lower depression levels than other groups.

Table 5. Examination of the difference in psychological well-being levels of individuals in terms of demographic variables according to Kruskal Wallis test

	Group	N	Mean Rank		P			
Age	17 and below	9	297.56	10.013	0.124			
	18-25	181	237.4					
	26-33	98	202.27					
	34-41	108	217.66					
	42-49	31	221.15					
	50-57	17	197.68					
	58 and above	3	311.5					
	Total	447						
Education level	Primary school	11	253.68	2.33	0.507			
	Secondary school	11	184.91					
	High school	78	235.59					
	University and postgraduate	347	221.69					
	Total	447						
Living status	With family	386	230.32	6.824	0.078			
	With friend	10	176.85					
	Alone	41	186.01					
	Other	10	182.9					
	Total	447						
Marital status		N	Mean Rank	10.378	0.016	Binomial comparison		
	Married	150	226.85				Divorced -single	0.006
	Single	214	212.97				Divorced -married	0.002
	Engaged	33	229.21				Divorced -engaged	0.01
	Divorced	31	149.63					
	Total	428						
Income level	Very low	2	255	38.849	0	Low -medium	0	
	Low	29	105.5			Low-very high	0.004	
	Medium	232	212.41					
	High	172	258.6			Low -high	0	
	Very high	12	233.33					
	Total	447				Low -high	0	

Kruskall Wallis test results showed that there was no significant difference between the psychological well-being levels of participants according to their age groups($X^2=10.013$, $p > 0.05$). On the other hand, it was concluded that there was a statistically significant difference between the psychological well-being levels of participants according to their marital status ($=10.378$, $p < 0.05$).

As a result of the Kruskal Wallis test, it was concluded that there was no statistically significant difference between the well-being levels of participants according to their education levels ($X^2=2.330$, $p > 0.05$). But a statistically significant difference was found between the well-being levels of participants according to their income levels ($X^2=38.849$, $p < 0.05$). It was found that divorced individuals had lowest well-being levels than other groups. Participants with low income level had the lowest well-being levels than other groups.

As a result of the Kruskal Wallis test, it was found that there was no statistically significant difference between the psychological well-being levels of the individuals according to their living status ($X^2=6.824$, $p > 0.05$).

Table 6. Determining the relationship between depression levels and psychological well-being levels of individuals

	Depression levels	N
Psychological well-being levels	$r=-.469^{**}$	447

$p < 0,01$

When Table 6 is examined, it is seen that there is a negative and moderately significant relationship between the depression levels and psychological well-being levels of individuals ($r=-.469$; $p<.01$). This situation reveals that the increase in the level of psychological well-being in individuals is associated with the decrease in the level of depression in individuals.

4. DISCUSSION

In this study, it was found that there was a negative and moderately significant relationship between individuals' depression levels and their psychological well-being levels. It has been found that as the level of psychological well-being increases, the level of depression decreases. It is known that the effects of epidemic diseases are not limited to physical effects but also negatively affect individuals psychologically and socially (Ahmed et al., 2020: 1-7 ; Holmes et al., 2020: 547-560). In a comprehensive study examining the general population during the Covid 19 pandemic period, it was concluded that anxiety, phobic anxiety and depressive symptoms increased and that these symptoms decreased the psychological well-being levels of individuals (Rossi et al., 2020:790). Similarly, during the Covid 19 pandemic period, the relationship between the psychological well-being levels of individuals with chronic diseases and the level of anxiety and depression was examined; psychological well-being has been found to decrease as the level of depression and anxiety increases (Fernandez, Crivelli, Guimet, Allegri and Pedreira, 2020:75-84).

In the study conducted by Harris (2020), during the Covid 19 pandemic, the depression and psychological well-being levels of 1258 adult individuals were evaluated in terms of emotional regulation, hope and perceived social support, and it was found that there was a relationship between depression and psychological well-being. It is reported that as the level of depression increases, the level of psychological well-being decreases. In another study, it was concluded that the depression and Tension Disorder After Abuse levels of the individuals with COVID-19 were higher and their psychological well-being levels were lower than participants without disease. This result supports that psychological well-being levels decrease as individuals' depression levels increase (Hayes, Hofmann and Stanton, 2020:128-145). In the study where the

relationship between depression, anxiety and psychological well-being and Coronavirus anxiety was examined, it was found that coronavirus anxiety, anxiety and depression negatively predicted psychological well-being. According to these results, as individuals' coronavirus anxiety, depression and anxiety levels increase, their psychological well-being levels decrease (Shechter et al., 2020). Lahav (2020) examined the psycho-social effects of the Covid 19 pandemic on individuals and found that depressive symptoms in individuals reduced their psychological well-being. The effect of social media addictions on depression and psychological well-being of university students was examined and it was found that there was a negative and significant relationship between depression and psychological well-being (Riggs, Cahill and Foa, 2021).

In a study conducted in the UK, the relationship between women's gender perception, anxiety, psychological well-being and depression levels was examined and it was found that there were negative correlations between depression and psychological well-being levels (Chua, Milfont and Jose, 2015:2028-2041). Zettle and Hayes (2016:37), who examined the relationship between perceived social support, depression and psychological well-being, found that social support resources are an important predictor of psychological well-being; individuals who are close to social support sources have low levels of depression, and their psychological well-being levels were higher.

When the findings of this research are examined, it is determined that variables such as age, education level, living status chronic disease, psychiatric diagnosis are not related to psychological well-being level; gender, marital status, income level, the level of psychological negative impact from the pandemic and the use of psychiatric drugs are seen to affect the level of psychological well-being. According to these results, women's psychological well-being levels are higher than men, psychological well-being levels of individuals who use psychiatric drugs are higher than those who do not use drugs, single and married individuals are more likely to have higher psychological well-being levels than divorced individuals, and individuals with higher income levels have higher psychological well-being levels than those with lower income levels.

Aydın, Şahan and Temel (2018:1541-1550) examined the psychological well-being levels of athletes in university teams and found that the age variable was not related to psychological well-being. It was determined that the level of psychological well-being was related to living conditions rather than sociodemographic characteristics. There were similar results in a study that examined the relationship between social media consumption tendency and psychological well-being in women who use social media; It was found that the age and education levels of individuals did not make a significant difference on their psychological well-being levels (Brom, 2014:243-248).

Factors affecting the psychological well-being levels and relationship satisfaction levels of married women were examined in a study and it was found that age and education level were not associated with psychological well-being (Rhemtulla, 2016:348-368). In the context of the Covid 19 pandemic, the relationship between anxiety, psychological well-being, life satisfaction and psychological resilience was examined according to various demographic variables; and it was found that age and education level variables were found to be unrelated to psychological well-being and life satisfaction (Asmundson and Taylor, 2020:1-3). There are other studies reporting that psychological well-being is not related to age and education level (Bardeen,

Fergus and Orcutt, 2013; Phillips, Carroll and Der, 2015:459-469 ; Seligowski, Lee, Bardeen and Orcutt, 2015:87-102).

When the literature on the variable of psychological well-being, chronic illness and psychiatric disorder is examined, it is seen that the findings obtained from this study are not compatible with the literature. Gelkopf, Lapid, Carlson, and Greene (2019:119-129) reported that friends, spouses, and social support resources increase individuals' psychological well-being. Soyulu (2016:1-68) stated that chronic disorders cause impairments in the social functioning of individuals; It has been revealed that these deteriorations adversely affect the quality of life and psychological well being levels of individuals. There are studies reporting that chronic diseases, which tend to persist for a long time and cause changes in individuals' daily routines and life habits, reduce individuals' life satisfaction and psychological well-being (Espejo, Gorlick and Castriotta, 2017:65-71; Crouch, Lewis, Erickson and Newman, 2017:544-556).

Death anxiety, psychological well-being and coronavirus anxiety levels of individuals with and without chronic diseases were examined during the Covid 19 pandemic period and it was found that the death anxiety and coronavirus anxiety levels of individuals with chronic diseases were higher than individuals without chronic diseases; and their psychological well-being levels were found to be lower (Stephenson and DeLongis, 2020:55-60). Kermen et al., (2016:20-29) examined the psychological well-being levels of individuals with and without a diagnosis of social anxiety and revealed that the psychological well-being levels of the diagnosed group were lower than the undiagnosed group. Similarly, Demirer and Erol (2020:201-211) stated that the psychological well-being levels of individuals with a diagnosed psychiatric disorder are lower than individuals without a psychiatric diagnosis. These different results are thought to be due to the differences of the sample groups.

It is seen that the studies examining gender, marital status, income level, level of psychological negative impact from the pandemic and the relationship between psychiatric drug use and psychological well-being are in parallel with the results of this study. Eroğlu (2017:1-13) and Kring, Johnson, Davison and Neale (2017:172-200) reported that women's psychological well-being levels were higher than men's. Yurcu (2019:25-38) stated that the psychological well-being levels of married individuals are higher than single individuals, because married individuals can share all the positive or negative emotions they experience in daily life.

Ekşi, Güneş and Yaman (2018:203-233) stated that there is a relationship between income level and psychological well-being in their study. They stated that as the income level increases, the psychological well-being levels of individuals increase. In the study conducted by Harmanç (2020:1-81) with patients diagnosed with schizophrenia, it was determined that psychopharmacological treatment of diagnosed individuals was effective in reducing clinical symptoms and that this treatment increased the psychological well-being levels of individuals in the first place.

In the study, it was determined that the depression levels of the individuals were not related to gender, age, education status, psychologically affected adversely by the pandemic process, chronic disease variables. It has been found that individuals who are divorced, have low income levels, live alone, receive psychiatric diagnosis and use psychiatric drugs have higher levels of depression. When the literature on gender is examined, it is seen that there are studies with different results on the subject. Demir (2015:1-78) reached conclusions supporting the findings of this study and revealed that there was no significant difference between gender and depression. Bardeen and Fergus (2016:1-6) reported that individuals' levels of depression are

associated with life conditions rather than gender. There are studies reporting that women have higher levels of depression than men (Seah and Tham, 2015:136-141 ; Townsend and Morgan, 2018; Orth and Robins, 2013:455-460). Although there are studies reporting that the depression levels of individuals are not related to age and education level in accordance with the results of this study (Atasoy, 2017:41-56; Lapate et al., 2014:499-509), There are also studies stating that the level of depression decreases as age and education level increase (Çakır and Can, 2012:35-42; Grande, Berk, Birmaher and Vieta, 2016:1561-1572; Evans, Iverson, Yatham and Lam, 2014:1359-1370).

Guo et al. (2020:17-27) reported that factors such as the high transmission rate of Covid 19, the increase in the number of people who died due to the virus, and the lack of a drug to treat this viral disease caused depression, anxiety, stress and Tension Disorder After Abuse symptoms in individuals. In another study, similar results were reached and it was revealed that the physical health and psychological health of individuals were adversely affected during the pandemic and this triggered many psychiatric disorders, especially anxiety, stress, OCD and depression (Di Crosta et al., 2020).

Studies reported that during the Covid 19 period, feelings of anxiety, uneasiness, loneliness were observed intensely in individuals and these reactions observed in individuals increased phobic anxiety, stress, hostility, post-traumatic stress disorder and depressive symptoms (Bidzan, Bidzan-Bluma, Szulman-Wardal, Stueck and Bidzan, 2020:1-9; Blekas et al., 2020:812-819; Pakenham et al., 2020:109-118). Buldan and Kurban (2018:274-282) stated that unlike this study, individuals with chronic diseases are adversely affected by long-term drug use, daily functioning is impaired and these factors increase the depression levels of individuals.

Moroz and Dunkley (2019:18-27) examined the anxiety, depression and psychological symptom levels of individuals with and without chronic diseases and revealed that, unlike the results of this study, individuals with chronic diseases had higher depression levels than other individuals. There are studies reporting that chronic illness is an important predictor of depression (Mojtabai, Olfson and Han, 2016:1-10 ; Solmi et al., 2020:189-202). These different conclusions about depression, gender, age and education level are thought to be related to the fact that this study was carried out during the pandemic period unlike other studies.

There are studies reporting that the Covid 19 virus causes depressive symptoms in individuals regardless of gender, age, education level (Liang et al., 2020:1164-1175 ; Taylor, Landry, Paluszek, Rachor and Asmundson, 2020). The different conclusions reached regarding the variables of psychological negative impact of the pandemic period and chronic diseases are thought to be related to the fact that the general living conditions, number of cases and death rates of the TRNC are lower than in Turkey and other countries. When the literature on marital status and income level was examined, it was determined that similar results were reached with our study.

In the study conducted by Öngider and Eyüboğlu (2013:34-46), it was found that the depression levels of single and low-income individuals were higher than those of married and high-income individuals. In another study on the subject, similar results were reached and it was revealed that the depression levels of divorced and low-income individuals were higher than those of married and low-income individuals (Warren, 2018:756-797). Studies show a significant negative relationship between income level and depression level (Videbeck, 2020:652-742 ; Trigoboff, 2014:336-365).

It is also stated that individuals who have difficulty in meeting their basic needs may be more sensitive to many psychiatric disorders, especially anxiety and depression (Sirey et al., 2017:1129-1135 ; Schwartz et al., 2014:118-125). In the study that examined the depression and psychological symptom levels of university students during the Covid 19 pandemic period and included 536 students, it was found that the psychological symptoms and depression levels of university students living with their families were lower than those living alone (Wright, Steptoe and Fancourt, 2020:683-688). Doğan (2008:30-44) examined the effect of perceived social support on depression and anxiety levels and found that perceived social support levels of individuals living alone were low; that this situation increases the level of anxiety and depression. Man is a biopsychosocial being. In this context, socialization and social support are the needs that are decisive in psychological health of individuals.

Studies report that curfews and quarantine practices, especially during the Covid 19 pandemic period, affect individuals living alone more psychologically and depressive symptoms are observed more in these individuals (Akiskal, 2017:4099-4139; Hobelmann and Clark, 2017:6101-6130 ; Ladwig and Martinez-Kratz, 2017:763-767). Studies examining the depression levels of individuals with a diagnosed psychiatric disorder have reached similar results with this study. Bulechek Butcher, Dochterman and Wagner (2017) reported that individuals with diagnosed psychiatric disorders had more depressive symptoms than individuals without a diagnosed psychiatric disorder.

In a study conducted on the general population in China, it was found that there was an increase in the number of individuals diagnosed with anxiety, OCD and sleep disorders during the Covid 19 pandemic period and that these diagnoses were accompanied by depressive symptoms in these individuals (Rodriguez, Litt and Stewart, 2020). However, when the literature on the relationship between psychiatric drug use and depression is examined, there are studies that support the results obtained from this study; studies have reported that individuals with psychiatric drug use have higher levels of depression than other individuals (Altun, 2018; Khan and Huremovic, 2019:37-44 ; Flesia et al., 2020:3350).

5. CONCLUSION

The Covid-19, which emerged in December 2019, exceeded the borders of the China very quickly and showed its effect on a global scale and was declared as a pandemic in a very short time. It is clear that the prevalence of epidemic diseases causes negative psychological effects in individuals, as they can cause limitations in physical movement, social activities, and lifestyles of individuals. As in all countries, the effects of the pandemic have been deeply felt in the TRNC. In this study, it was found that there was a significant negative relationship between psychological well-being and depression.

In the study, however, it was determined that variables such as age, education level, living status, chronic disease, psychiatric diagnosis were not related to psychological well-being level; gender, marital status, income level, the level of psychological negative impact from the pandemic and the use of psychiatric drugs are seen to affect the level of psychological well-being. Finally, in the study, it was determined that there was no significant difference between depression level and gender, age, education status, psychological negative impact from the pandemic process, chronic disease variables; It was concluded that variables such as marital status, income level, person lived, psychiatric drug use and psychiatric diagnosis were related to depression level.

6. SUGGESTIONS

It is thought that it will be useful for experts working in this field to plan their treatment processes by considering that individuals may be adversely affected psychologically in pandemics. This study is limited to individuals living in the TRNC. Therefore, it is thought that conducting studies with large sample groups will be useful in order to identify the emerging problems and to develop solution proposals. In addition, it is highly suggested to do qualitative research about the same topic to capture the thoughts, feelings, images, and behaviors of people from their own unique experiences during Covid-19 in detail.

REFERENCES

- Ahmed, M.Z., Ahmed, O., Aibao, Z., Hanbin, S., Siyu, L., Ahmad, A. (2020). Epidemic of Covid-19 in China and associated psychological problems. *Asian Journal of Psychiatry*, 51:1-7. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102092>
- Ahorsu, D.K., Lin, C.Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M.D., Pakpour, A.H. (2022). The fear of Covid 19 scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20:1537–1545. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>
- Akiskal, H.S. (2017). Mood disorders: Historical introduction and conceptual overview in: Kaplan and Sadock's comprehensive textbook of psychiatry. (10th ed.). *Philadelphia: Wolters Kluwer*, 4099-4139.
- Altun, Y. (2018). *Psikolojik Sıkıntı Ölçeği'nin (Kessler Psychological Distress Scale;K10) Türkçe uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması* (Tıpta uzmanlık tezi). Antalya Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Anand, K.B., Karade, S., Sen, S., Gupta, R.M. (2020). SARS-CoV-2: Camazot's curse. *Medical Journal Armed Forces India*, 76:136-141. <https://doi.org/10.1016/j.mjafi.2020.04.008>
- Asmundson, G.J., Taylor, S. (2020). Coronaphobia revisited: A state-of-the-art on pandemic-related fear, anxiety and stress. *Journal of Anxiety Disorders*, 76:1-3. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102326>
- Atasoy, A. (2017). Sağlık çalışanların örgütsel depresyon algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 41- 56.
- Aydemir, Ö., Sücüllüoğlu, D.D., Aşçıbaşı, K. (2017). DSM- 5 Depresyon ölçeği Türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(2):51-56.
- Aydın, E., Şahan, S., Temel, V. (2018). Üniversite takımlarında oynayan sporcuların psikolojik iyi oluş düzeylerinin belirlenmesi. *Journal Of Human Sciences*, 15(3):1541-1550.
- Bardeen, J.R., Fergus, T.A. (2016). The interactive effect of cognitive fusion and experiential avoidance on anxiety, depression, stress and posttraumatic stress symptoms. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 5(1):1-6. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2016.02.002>
- Bardeen, J.R., Fergus, T.A., Orcutt, H.K. (2013). Experiential avoidance as a moderator of the relationship between anxiety sensitivity and perceived stress. *Behavior Therapy*, 44(3):459-469. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2013.04.001>
- Bidzan, M., Bidzan-Bluma, I., Szulman-Wardal, A., Stueck, M., Bidzan, M. (2020). Does self efficacy and emotional control protect hospital staff from Covid-19 anxiety and PTSD symptoms? Psychological functioning of hospital staff after the announcement of Covid 19 Coronavirus pandemic. *Frontiers in Psychology*, 11:1-9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.552583>

- Blekas, A., Voitsidis, P., Athanasiadou, M., Parlapani, E., Chatzigeorgiou, A.F., Skoupra, M., Syngelakis, M., Holeva, V., Diakogiannis, I. (2020). Covid 19: PTSD symptoms in Greek health care professionals. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(7):812-819. <http://dx.doi.org/10.1037/tra0000914>
- Brom, D. (2014). Thoughts about survival mode theory of posttraumatic reactions. In R. Pat Horenczyk, D. Brom, & J. M. Vogel (Eds.), *Helping children cope with trauma: Individual, family and community perspectives*. *Routledge*, 243-248.
- Buldan, Ö., Kurban, N.K. (2018). Kronik hastalığı olan olguların anksiyete ve depresyon düzeyleri ile hemşirelik bakımı algısı arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(4):274-282.
- Bulechek, G.M., Butcher, H.K., Dochterman, J.M., Wagner, C. (2017). Hemşirelik girişimleri sınıflaması (NIC) Çeviri ed: Erdemir F, Kav S, Akman Yılmaz A. *Nobel Tıp Kitabevleri*.
- Chua, L.W., Milfont, T.L., Jose, P.E. (2015). Coping skills help explain how future-oriented adolescents accrue greater well-being over time. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(11):2028-2041.
- Crouch, T.A., Lewis, J.A., Erickson, T.M., Newman, M.G. (2017). Prospective investigation of the contrast avoidance model of generalized anxiety and worry. *Behavior Therapy*, 48(4):544-556. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2016.10.001>
- Çakır, L., Can, H. (2012). Gebelikte sosyodemografik değişkenlerin anksiyete ve depresyon düzeyleriyle ilişkisi. *Turkish Family Physician Dergisi*, 3(2).
- Demir, E. (2015). *Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi) Beykent Üniversitesi.
- Demirer, İ., Erol, S. (2020). Üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyleri ile uykusuzluk ve psikolojik iyilikleri arasındaki ilişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 11(3):201-211.
- Di Crosta, A., Palumbo, R., Marchetti, D., Ceccato, I., La Malva, P., Maiella, R., Cipi, M., Roma, P., Mammarella, N., Verrocchio, M. C., & Di Domenico, A. (2020). Individual differences, economic stability, and fear of contagion as risk factors for PTSD symptoms in the Covid-19 emergency. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.567367>
- Doğan, T. (2008). Psikolojik belirtilerin yordayıcısı olarak sosyal destek ve iyilik hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30).
- Ejaz, H., Alsrhani, A., Zafar, A., Javed, H., Junaid, K., Abdalla, A. E., & Younas, S. (2020). Covid-19 and comorbidities: Deleterious impact on infected patients. *Journal of Infection and Public Health*.
- Ekşi, H., Güneş, F., Yaman, N. (2018). Öğretmenlerin evlilik uyumlarının psikolojik iyi oluşları ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(50):203-233.
- Eroğlu, F. (2017). *Evli bireylerde psikolojik iyi oluş ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Espejo, E. P., Gorlick, A., & Castriotta, N. (2017). Changes in threat-related cognitions and experiential avoidance in group-based transdiagnostic CBT for anxiety disorders. *Journal of Anxiety Disorders*, 46, 65-71. <http://dx.doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.06.006>
- Evans, V.C., Iverson, G.L., Yatham, L.N., & Lam, R.W. (2014). The relationship between neurocognitive and psychosocial functioning in major depressive disorder: a systematic review. *J Clin Psychiatry*, 75(12):1359-70.
- Fernandez, R. S., Crivelli, L., Guimet, N. M., Allegri, R. F. & Pedreira, M. E. (2020). Psychological distress associated with Covid-19 quarantine: latent profile analysis, outcome prediction

- and mediation analysis. *Journal of Affective Disorders*, 277:75-84. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.07.133>
- Flesia, L. Monaro, M., Mazza, C., Fietta, V., Colicino, E., Segatto, B. & Roma, P. (2020). Predicting perceived stress related to the Covid-19 outbreak through stable psychological traits and machine learning models. *Journal of Clinical Medicine*, 9(10). <https://doi.org/10.3390/jcm9103350>
- Frutos, R., Serra-Cobo, J., Chen, T., & Devaux, C.A. (2020). Covid-19: Time to exonerate the pangolin from the transmission of SARS-CoV-2 to humans. *Infect Genet Evol*, 84:104493.
- Gelkopf, M., Lapid Pickman, L., Carlson, E. B., & Greene, T. (2019). The dynamic relations among peritraumatic posttraumatic stress symptoms: An experience sampling study during wartime. *Journal of Traumatic Stress*, 32(1):119-129. <https://doi.org/10.1002/jts.22374>
- Grande I., Berk, M., Birmaher, B., & Vieta, E. (2016). *Bipolar disorder. Lancet*, 387(10027):1561-72.
- Guo, Q., Zheng, Y., Shi, J., Wang, J., Li, G., Li, C., Fromson, J. A., Xu, Y., Liu, X., Xu, H., Zhang, T., Lu, Y., Chen, X., Hu, H., Tang, Y., Yang, S., Zhou, H., Wang, X., Chen, H. Wang, Z. & Yang, Z. (2020). Immediate psychological distress in quarantined patients with Covid-19 and its association with peripheral inflammation: a mixed-method study. *Brain, Behavior, and Immunity*, 88, 17-27. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.038>
- Güngörer, F. (2020). Covid-19'un Toplumsal Kurumlara Etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 393-428.
- Harmancı, P. (2020). Şizofreni hastalarında motivasyonel görüşme tekniklerini temellendirilmiş psikoeğitimin tedaviye uyum, umut ve psikolojik iyi oluşa etkisi [Doktora tezi]. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hemşirelik Anabilim Dalı*.
- Harris, R. (2020). Odak Covid (S. Cömertoğlu ve K. F. Yavuz, Uyarlayanlar). https://www.baglamsalbilimler.org/odak_kovid.pdf
- Hayes, S. C., Hofmann, S. G., & Stanton, C. E. (2020). Process-based functional analysis can help behavioral science step up to novel challenges: Covid-19 as an example. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 18:128-145. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.08.009>
- Heymann, D. L., & Shindo, N. (2020). Covid-19: What Is Next For Public Health.
- Hobelmann, J.G., & Clark, M.R. (2017). Psychosomatic medicine: Management of chronic pain. In: Sadock BJ, Sadock VA, Ruiz P, (Eds.). Kaplan and Sadock's Comprehensive textbook of psychiatry. 10th ed. *Philadelphia: Wolters Kluwer*: 6101-6130.
- Hodges, C. B., Moore, S., Lockee, B. B., Trust, T., & Bond, M. A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*.
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., Ballard, C., Christensen, H., Silver, R. C., Everall, I., Ford, T., John, A., Kabir, T., King, K., Madan, I., Michie, S., Przyblski, A., Shafran, R., Sweeney, A., Worthman, C. M., Yardley, L., Cowan, K., Cope, C., Hotopft, M., & Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the Covid-19 pandemic: a call for action for mental health science. *Lancet Psychiatry*, [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30168-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30168-1)
- Kakimoto, K., (et al.). (2020). Initial investigation of transmission of Covid-19 among crew members during quarantine of a cruise ship. *Morbidity and mortality weekly report*, 69.11: 312-313.
- Kermen, U. , İlçin Tosun, N. & Doğan, U. (2016). Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşun yordayıcısı olarak sosyal kaygı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ekud/issue/25921/273151>

- Khan, S. & Huremovic, D. (2019). Psychology of pandemic. In D. Huremovic (Ed.), *Psychiatry of pandemics: a mental health response to infection outbreak*. Springer, 37-44. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15346-5>
- Kim, D., Lee, J.Y., Yang, J.S., Kim, J.W., Kim, V.N., & Chang, H. (2020). The architecture of SARSCoV-2 transcriptome. *Cell*, 181(4): 914-921.
- Kotlyar, A., Grechukhina, O., Chen, A., Popkhadze, S., Grimshaw, A., Tal, O., & Tal, R. (2020). Vertical transmission of Covid-19: A systematic review and meta analysis. *American journal of obstetrics and gynecology*.
- Kring, A. M., Johnson, S. H., Davison, G. & Neale, J. (2017). Kaygı bozuklukları (G. Dirik, Çev., M. Şahin Çev. Ed.), Anormal Psikolojisi içinde (1. bs. 172-200). *Nobel Yayınları*. (Orijinal basım tarihi 2014).
- Ladwig, G.B., & Martinez-Kratz, M. (2017). List of nursing diagnoses by letters: Chronic low selfesteem. in: (Ackley, B.J., Ladwig, G.B., Makic, M.B.F., eds). *Nursing diagnosis handbook an evidence-based guide to planning care*. Missouri: Elsevier, 763-767.
- Lahav, Y. (2020). Psychological distress related to Covid-19: The contribution of continuous traumatic stress. *Journal of Affective Disorders*, 277:129-137. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.07.141>
- Lapate, R.C., Van Reekum, C.M., Schaefer, S.M., Greischar, L.L., Norris, C.J., Bachhuber, D.R., Ryff, C.D., & Davidson, R.J. (2014). Prolonged marital stress is associated with short-lived responses to positive stimuli. *Psychophysiology*, 51: 499-509.
- Liang, L., Gao, T., Ren, H., Cao, R., Qin, Z., Hu, Y., Li, C., & Mei, S. (2020). Posttraumatic stress disorder and psychological distress in Chinese youths following the Covid-19 emergency. *Journal of Health Psychology*, 25(9):1164-1175. <https://doi.org/10.1177/1359105320937057>
- Liu, C. H., Zhang, E., Wong, G. F., Hyun, S., & Hahm, H. C. (2020). Factors associated with depression, anxiety, and PTSD symptomatology during the Covid-19 pandemic: Clinical implications for us young adult mental health. *Psychiatry Research*, 290:1-7.
- Mojtabai, R., Olfson, M., & Han, B. (2016). National trends in the prevalence and treatment of depression in adolescents and young adults. *Pediatrics*, 138: 1-10.
- Moroz, M., & Dunkley, D. M. (2019). Self-critical perfectionism, experiential avoidance and depressive and anxious symptoms over two years: A three wave longitudinal study. *Behaviour Research and Therapy*, 112:18-27. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2018.11.006>
- Orth, U., Robins, R.W. (2013). Understanding the link between low self-esteem and depression. *Current Directions in Psychological Science*, 22: 455-460.
- Öngider, N., & Eyüboğlu, Ö. S. (2013). Depresyon tanısı almış hastalarda ölüm kaygısının araştırılması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 16:34-46.
- Pakenham, K. I., Landi, G., Bocolini, G., Furlani, A., Grandi, S., & Tossani, E. (2020). The moderating roles of psychological flexibility and inflexibility on the mental health impacts of Covid 19 pandemic and lockdown in Italy. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 17:109-118. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.07.003>
- Phillips, A. C., Carroll, D., Der, G. (2015). Negative life events and symptoms of depression and anxiety: Stress causation and/or stress generation. *Anxiety, Stress, & Coping*, 28(4):357-371.
- Pierce, M., Hope, H., Ford, T., Hatch, S., Hotopf, M., John, A., Kontopantelis, E., Webb, R., Wessely, S., McManus, S. & Abel, K. M. (2020). Mental health before and during the Covid-19 pandemic: a longitudinal probability sample survey of the UK population. *The Lancet Psychiatry*, 7(10):883-892. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30308-4](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30308-4)

- Rana, I. A., Bhatti, S. S., Aslam, A. B., Jamshed, A., Ahmad, J., & Shah, A. A. (2021). Covid-19 risk perception and coping mechanisms: Does gender make a difference?. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 55. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102096>
- Rhemtulla, M. (2016). Population performance of SEM parceling strategies under measurement and structural model misspecification. *Psychological Methods*, 21(3): 348-368. <https://doi.org/10.1037/met0000072>
- Riggs, D. S., Cahill, S. P. & Foa, E. B. (2021). Travma sonrası stres bozukluğunda uzamış maruz bırakma terapisi (E. Dökmetaş, Çev., M. E. Karadere ve K. F. Yavuz, Çev. Ed.). Travmaya yönelik bilişsel davranışçı terapiler içinde. *Litera Yayıncılık*, 107-148. (Orijinal basım tarihi 2006).
- Rodriguez, L. M., Litt, D. M., & Stewart, S. H. (2020). Drinking to cope with the pandemic: The unique associations of Covid-19-related perceived threat and psychological distress to drinking behaviors in American men and women. *Addictive Behaviors*, 110. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106532>
- Rossi, R., Succi, V., Talevi, D., Mensi, S., Niolu, C., Pacitti, F., Di Marco, A., Rossi, A., Siracusano, A. & Di Lorenzo, G. (2020). Covid-19 pandemic and lockdown measures impact on mental health among the general population in Italy. *Frontiers in Psychiatry*, 11:790. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00790>
- Schwartz, H.A., Eichstaedt, J., Kern, M., Park, G., Sap, M., Stillwell, D., Kosinski, M., & Ungar, L. (2014). Towards assessing changes in degree of depression through facebook. In proceedings of the workshop on computational linguistics and clinical psychology: *From Linguistic Signal To Clinical Reality*, 118-125.
- Seah, X.Y., Tham, X.C. (2015). Management of Bulimia Nervosa: a case study with the Roy Adaptation Model. *Nurs. Sci. Q*, 28(2):136-141. <https://doi.org/10.1177/0894318415571599>
- Seligowski, A. V., Lee, D. J., Bardeen, J. R., Orcutt, H. K. (2015). Emotionregulationand posttraumatic stress symptoms: A meta-analysis. *Cognitive Behaviour Therapy*, 44(2): 87-102.
- Shechter, A., Diaz, F., Moise, N., Anstey, D. E., Ye, S., Agarwal, S., Birk, J. L., Brodie, D., Cannone, D. E., Chang, B., Claassen, J., Cornelius, T., Derby, L., Dong, M., Givens, R. C., Hochman, B., Homma, S., Kronish, I. M., Lee, S. A. J., Manzano, W., Mayer, L. E. S., MucMurry, C. L., Moitra, V., Pham, P., Rabbani, L.R., Rivera, R. R., Schwartz, A., Schwartz, J., Shapiro, P., Shaw, K., Sullivan, A. M., Vose, C., Wasson, L., Edmondson, D., & Abdalla, M. (2020). Psychological distress, coping behaviors, and preferences for support among New York healthcare workers during the Covid-19 pandemic. *General Hospital Psychiatry*, 66:1-8. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsy.2020.06.007>
- Sirey, J.A., Banerjee, S., Marino, P., Bruce, M.L., Halkett, A., Turnwald, M., Chiang, C., Liles, B., Artis, A., Blow, F., & Kales, H.C. (2017). Adherence to depression treatment in primary care: a randomized clinical trial. *JAMA Psychiatry*. 74: 1129-1135.
- Solmi, M., Miola, A., Croatto, G., Pigato, G., Favaro, A., Fornaro, M., Berk, M., Smith, L., Quevedo, J., Maes, M., Correl, C.U., & Carvalho, A.F. (2020). How can we improve antidepressant adherence in the management of depression? A targeted review and 10 clinical recommendations. *Brazilian Journal of Psychiatry*.
- Soylu, C. (2016). *Orta yetişkinlikte benlik saygısı, hayatın anlamı ve psikososyal uyum arasındaki ilişkiler: Meme kanseri hasta örnekleme* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Genel Psikoloji Bilim Dalı.

- Stephenson, E., DeLongis, A. (2020). Coping strategies. *The Wiley Encyclopedia of Health Psychology*, 55-60. <https://doi.org/10.1002/9781119057840.ch50>
- Subasi, Y. (2023). College belonging among university students during COVID-19: An Online Interpretative Phenomenological (OIPA) Perspective. *Journal of Happiness and Health*, 3(2), 109-126. <https://doi.org/10.47602/johah.v3i2.52>
- Tanhan, A. (2020). COVID-19 sürecinde Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması. [Utilizing Online Photovoice (OPV) methodology to address biopsychosocial spiritual economic issues and wellbeing during COVID-19: Adapting OPV to Turkish.] *Turkish Studies*, 15(4), 1029-1086. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451>
- Tanhan, A., Yavuz K. F., Young, J. S., Nalbant, A., Arslan, G., Yıldırım, M., Ulusoy, S., Genç, E., Uğur, E., & Çiçek, İ. (2020). A proposed framework based on literature review of online contextual mental health services to enhance wellbeing and address psychopathology during COVID-19. *Electronic Journal of General Medicine*, 17(6), em254. <https://doi.org/10.29333/ejgm/8316>
- Taylor, S., Landry, C. A., Paluszek, M. M., Rachor, G. S., & Asmundson, G. J. (2020). Worry, avoidance, and coping during the Covid-19 pandemic: A comprehensive network analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 76. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102327>
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO): Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Townsend, M.C., Morgan, K.I. (2018). *Psikiyatrik ruh sağlığı hemşireliği: Kanıta dayalı uygulamada bakım kavramlar*. (8. baskı) FA Davis.
- Trigoboff, E. (2014). Mood disorders. in: *Contemporary Psychiatric mental health nursing* (3rd ed). London: Pearson Education, 336-365.
- Videbeck, S.L. (2020). Mood Disorders and Suicide. In: *Psychiatric mental health nursing*. (8th ed.) Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 652-742.
- Warren, B.J. (2018). Depression. In: *Psychiatric nursing contemporary practice*. (6th ed.) Philadelphia: Wolter Kluwer, 756-797.
- Wright, L., Steptoe, A., Fancourt, D. (2020). Are we all in this together? Longitudinal assessment of cumulative adversities by socioeconomic position in the first 3 weeks of lockdown in the UK. *Epidemiol Community Health*, 74(9): 683-688.
- Xu, X., (et al). (2020). Evolution of the novel coronavirus from the ongoing Wuhan outbreak and modeling of its spike protein for risk of human transmission. *Science China Life Sciences*, 63.3:457-460.
- Yurcu, G. (2019). Kobi çalışanlarının rekreasyon alışkanlıkları ve psikolojik iyi olma durumları üzerine bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6 (1):25-38.
- Zettle, R. D., & Hayes, S. C. (2016). Rule-governed behavior: A potential theoretical framework for cognitive-behavioral therapy. *Routledge/Taylor & Francis Group*, 7-37.
- Subasi, Y. (2023). College belonging among university students during COVID-19: An Online Interpretative Phenomenological (OIPA) Perspective. *Journal of Happiness and Health*, 3(2), 109-126. <https://doi.org/10.47602/johah.v3i2.52>

* * * * *

Conflict of Interest: The authors have no financial relationships with any person, institution or organization that may be a party to this study and there is no conflict of interest.

Support and Acknowledgments: The study received no support from any institution or organization.

Ethics Committee Permission: Ethical permission was taken from Ethics Committee of Cyprus Health and Social Sciences University with the number of KSTU/2021/010 İN 1.1.2021.

Contribution Declaration: Kübra Özsat's contribution rate is 20%, Assoc.Prof. Serdal Işıktaş's contribution rate is 10%, Merve Karafistan's contribution rate is 50% and Hülya Şenol's contribution rate is 20%

93 HARBİ SONRASINDA ANADOLU'NUN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİ EDEN GÖÇLER

MIGRATIONS SHAPING ANATOLIA'S DEMOGRAPHIC LANDSCAPE AFTER THE 1877-1878 WAR

 Abdullah KARA¹

¹Dr., Gaziantep Üniversitesi, abdullahkara01@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
30.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
29.02.2024

ÖZET

Kitlesel göçler, tarih boyunca birçok milletin siyasi, sosyal ve iktisadi nedenlerle maruz kaldığı çoğu zaman zorunlu ve toplu halde gerçekleştirdiği yer değiştirme hareketleridir. Kitlesel göçlerin genellikle ani değişimler sonucunda gerçekleşmesi tarihin seyrini etkileyen olaylar arasında görülmesine neden olmuştur. 93 Harbi sonrasında özellikle Balkanlardan ve Kafkasya'dan Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen zorunlu kitlesel göçler, göç eden toplumları etkilemesinin yanında göç edilen bölgelerdeki yerli halkı da birçok açıdan etkilemiş, her iki tarafı hızlı ve sürekli bir değişim sürecine sürüklemiştir. Gıda, barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasının ardından farklı kültür ve inançlara sahip göçmenlerin yeni yerleşim bölgelerindeki yerli halkla uyum sağlayabilmeleri ise zaman almıştır. Anadolu'ya XVIII. ve XIX. yüzyılda yapılan kitlesel göçlerin hem doğu hem de batı yönlü olduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sınırlarının öze doğru daralmasından kaynaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından azalan kitlesel göçler XXI. yüzyılda ortaya çıkan Arap Baharı olayları sonucunda yeniden gündem oluşturacak şekilde batıya doğru hareketlenmelere neden olmuştur. Batıya doğru gerçekleşen Suriyeli kitlesel göçü Suriye'nin sınır komşularını batı yönündeki diğer dünya ülkelerine nazaran daha çok etkilemiştir. Bu ülkelerden biri de Türkiye olmuş, XXI. yüzyılda yeniden başlayan kitlesel göçlere örnek teşkil eden Suriyeli göçü Anadolu'yu nüfus yapısı olarak yeniden şekillendirecek bir hâl almıştır. Bu çalışmada 93 Harbi sonrasında Anadolu'da demografik anlamda yaşanan değişim üzerinde durulmuştur. Çalışma göç ve tarih alanında yapılacak diğer çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kitlesel Göç, 93 Harbi, Anadolu, Din, Kültür, Demografik Yapı.

ABSTRACT

Mass migrations, throughout history, have been collective displacement movements often compelled by political, social, and economic factors. Their occurrence, typically precipitated by abrupt changes, has shaped historical trajectories. Particularly following the 1877-1878 War, forced mass migrations from the Balkans and the Caucasus towards Anatolia impacted the migrating communities and profoundly influenced the native populations in the receiving regions, thrusting both sides into a rapid and enduring process of transformation. After addressing basic needs such as food, shelter, and healthcare, it took time for migrants of diverse cultures and beliefs to harmonize with the indigenous populations in their new settlement areas. Notably, mass migrations to Anatolia during the 18th and 19th centuries occurred in both eastern and western directions, a consequence of the Ottoman Empire's territorial contraction. The wane in mass migrations following the First World War saw a resurgence towards the West in the 21st century, spurred by events like the Arab Spring, with the westward movement of Syrian mass migration particularly impacting Syria's western neighboring countries more than others globally. Turkey, one of these nations, witnessed the Syrian migration, exemplifying a renewed era of mass migrations in the 21st century that significantly restructured Anatolia's demographic composition. This study focuses on the post-1877-1878 War demographic changes in Anatolia, with implications for shedding light on future research in migration and history.

Keywords: Mass Migration, 1877-1878 War, Anatolia, Religion, Culture, Demographic Structure.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun daha iyiye sahip olma ya da daha mutlu olmak istemesinden kaynaklı bir hareketlilik olan göç, bir yerden başka bir yere kalıcı olmak amacıyla ya da oradan geçici olarak gitme eylemine verilen isimdir (Yavuz, 2019, s. 206; Yılmaz, 2014, s. 1686). Göçün sebeplerinin, toplumların yaşam şekilleri, iklim, coğrafi konum, ekonomi, savaş gibi etkenlere göre değişiklik gösterdiği bilinmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017: 1). Göçlerin sınıflandırılması ve kuramlaşmasının ortaya çıkışı Ravenstein'in "Göç Kanunları" (Ravenstein, 1885) olmakla birlikte onun üzerine kuramsal katkılar sağlayan Everet Lee, 1966 yılında yayımladığı "Bir Göç Teorisi" adlı makalesinde, göç edenden çok göçün kendisine odaklanarak göçü açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla göç sonraki dönemde farklı açılardan çalışılarak farklı tasniflere tabi tutulmuştur (Castles ve Miller, 1998: 20-21). Buna göre en genel şekilde iç göçler ve dış göçler şeklinde olmaktadır. İç göçler, devletlerin kendi sınırları içerisinde gerçekleştirilen göçler olarak tanımlanmaktadır. Dış göçler ise vatandaşı olmayan devletin sınırlarını aşarak yapılan göçleri ifade etmek için kullanılmıştır. Göçler, ayrıca katılımcıların sayılarının göz önünde bulundurulmasıyla da bireysel veya kitlesel göçler olarak sınıflandırılmıştır. Bir ya da birkaç kişiyle sınırlı olarak yapılan göçler bireysel göçler, büyük gruplar ve topluluklar halinde gerçekleştirilen göçler ise kitlesel göçler olarak adlandırılmaktadır. Bireysel göçlerin devlet sınırları içerisinde sıklıkla yapıldığı ve toplumların demografik ve kültürel yapılarına çok etki etmediği bilinmekle birlikte kitlesel göçlerde bu durum tam aksine toplumlar üzerinde değişime sebep olacak etkilere sahiptir. Anadolu'da, son yüzyıllarda yaşanan kitlesel göçlerin en büyükleri 93 Harbi sonrası yaşanan Balkan ve Kafkasya göçü ile 2011 yılında yaşanan Suriye göçüdür. Bu kitlesel göçler Türkiye'nin, bugünkü demografik, sosyal ve iktisadi açıdan şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (Saydam, 1997: 2-4).

Kitlesel göçler, tarih boyunca birçok devletin çeşitli sebeplerle tanık olduğu ve savaş, kıtlık, doğa felaketleri gibi nedenlerle ani bir şekilde toplu olarak yapılan yer değiştirme hareketi olarak bilinmektedir. Kitlesel göçlerin ani değişimler sonucunda gerçekleşmesi tarihi olarak büyük bir öneme sahiptir. 93 Harbi dönemi ve sonrası Anadolu'ya zorunlu olarak birçok insanın kitleler halinde göç etmiş olması, göçü gerçekleştiren toplumu etkilemesinin yanında Anadolu halkını da hızlı ve kalıcı olabilecek bir değişime sürüklemiştir. Öncelikle gıda, barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçların giderilmesini yanında farklı kültürel, sosyal, dini özelliklere sahip göçmenlerin yeni yerleşim bölgelerindeki toplumlarla uyum sağlayabilmeleri ise zaman gerektirmiştir (Saydam, 1997: 8).

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandıran olayların yaşandığı yüzyıl olmuştur. 93 Harbi başta olmak üzere yaşanan savaşlar sonucunda kaybedilen topraklarda yaşayan Osmanlı Devleti tebaası, yine Osmanlı Devleti çatısı altında olmak için kaybedilen topraklardan elde tutulan topraklara doğru kitleler halinde hareket etmişlerdir. Yaşanan birçok savaşla birlikte topraklarını hızla kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti kaybettiği topraklarda kalan Müslümanlara ve Türklere Anadolu'nun kapılarını açmış, savaş sırasında ve sonrasında yaşanan olaylardan Müslümanları ve Osmanlı Devleti'ne sığınanları korumak istemiştir. Bu nedenle göç ederek Osmanlı Devleti topraklarına sığınanlar geri çevrilmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin savaşta yenik düşmüş olması ve birçok açıdan sıkıntılarla karşı karşıya kalması da özellikle Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen hiç kimseyi geri çevirmemesine sebep olmuştur. Ancak XVII. yüzyılın ortalarında plansız ve savaş sonrası ani bir şekilde başlayan kitlesel göçler, Osmanlı Devleti'nin bir göç politikası oluşturmasını gerektirmiştir. Yaşanan olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti, elindeki imkânları seferber ederek yaşanan kitlesel göçleri yönetmek için hızlı

bir şekilde planlama yapmış, göç edenlerin mağduriyetini en aza indirecek şekilde gerçekleştirmeye gayret etmiştir (Bice, 1991: 42). 93 Harbi sonrasında Anadolu'ya Kırım ve Balkanlar üzerinden yoğun bir şekilde kitlesel bir göç hareketi meydana gelmiştir.

Savaş mağduru olarak Osmanlı Devleti topraklarında güvenli bir hayat yaşamak umuduyla gelen Türk ve Müslüman unsurlar, Osmanlı Devleti'nin izlediği göç politikasıyla döneme uygun olacak şekilde Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. Farklı coğrafyalarda farklı kültürel özelliklere sahip olan göçmenler başta yerleştirildikleri bölgeler olmak üzere bugünkü Türkiye'yi sosyal ve ekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Bu göçlerin özellikle Anadolu'da yoğunlaşması Anadolu'nun başta demografik yapısını daha sonra ise dini ve kültürel yapısını büyük ölçüde etkilemiştir (İpek, 1994: 150).

Devletler, kitlesel göçleri kontrol edebilmeleri ve yönetebilmeleri için kurullara ve kuruluşlara ihtiyaç duymaktadır. 93 Harbi sonrası Osmanlı Devleti'ne doğru kitlesel olarak gerçekleştirilen göçlerin sevk ve iskânı için devletin göç işleriyle ilgilenen ve 1860 yılında kurulan Muhacirin Komisyonu bulunmaktaydı. Bu komisyon kurulmadan önce de Anadolu coğrafyasına kitlesel göçlerin olduğu görülmüştür. Örneğin Kırım Savaşı sonrasında yaklaşık 150 bin Kırım göçmeni (Nogay, Tatar) Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göçmenler özellikle Güney Anadolu bölgesine yerleştirilmişlerdir (Demirtaş, 2009: 221). Kırım üzerinden yaşanan göçle birlikte Kafkasya'dan Rusların baskısı sonucunda yerlerinden edilen göçmenlerin Anadolu yönüne doğru hareket edeceğinin bilinmesi, bu kitlesel göçlerin kontrol edilebilmesi için bir komisyon kurulmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan Muhacirin Komisyonunun görevleri aşağıda sıralanmıştır.

Gelen göçmenleri misafir etmek,

Boş, kullanılmayan ve devlete ait olan arazileri tespit etmek ve bu arazilere göçmenleri yerleştirmek,

Gerekli görüldüğünde göçmenlere ev, hayvan ve tohum yardımı yapmak,

Ürün alamayan göçmenlere maddi yardımlarda bulunmak,

Kışlık yakacak vermek,

Halkın yardımlarını ve hazinenin göçmenlere ayırdığı bütçeyi göçmenlere ulaştırmak (Demirtaş, 2009: 216-217).

Muhacirin Komisyonu yukarıda sıralanan görevleri dışında gelen göçmenlerin sosyal ve psikolojik durumları için de yardımlarda bulunmuştur. Buradan hareketle göçmenlerin bedensel ihtiyaçlarının ruhsal ihtiyaçlarıyla eşdeğerde tutulduğu ve insana tam anlamıyla bir bütün olarak değer verildiği kanısına ulaşılmaktadır. Dönem şartları da göz önünde bulundurulduğunda göçmenlere Osmanlı Devleti tarafından gösterilen bu tutum ve davranışlar takdir edilmektedir (Saydam, 1999: 667). 93 Harbi esnasında ve sonrasında Kafkaslar ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler, Anadolu göç tarihinde bu coğrafyaya yapılan en büyük göçler arasında gösterilebilir.

Ancak 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş Suriye'nin en uzun sınır komşusu olan Türkiye'yi, diğer sınır komşularına ve ülkelere nazaran daha çok etkilemiştir. İç savaştan kaçarak canlarını kurtarmak isteyen Suriye halkının öncelikle Türkiye'yi seçmiş olmasında en uzun sınır komşusu olmasının yanında Türkiye'nin izlediği Suriye göçü politikası da yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde aynı topraklarda yaşamış olan Suriye ve Türkiye halkının ortak bir geçmişe sahip olması ve çoğunlukla Müslüman olmaları ile sınır hattı boyunca akraba olmaları da

Türkiye'ye göç edilmesine yol açan sebepleri oluşturmuştur. 2011 yılından bu yana Suriye'den Türkiye'ye yaklaşık 5 milyon Suriyeli göçmenin geldiği bilinmektedir. Bugün Türkiye'ye bakıldığında hem 93 Harbi sonrası yaşanan kitlesel göçlerle hem de 2011 sonrası yaşanan Suriye kitlesel göçüyle Türkiye'nin demografik yapısının oldukça değiştiği ve bu demografik değişimlerle birlikte Türkiye'nin iktisadi, sosyal ve kültürel olarak da farklı bir boyuta geçtiği görülmektedir.

1.1. 93 Harbi Sonrası Balkanlardan ve Kafkasya'dan Gerçekleştirilen Göçlerin Etkileri

Balkanlar, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kuzeybatısındaki yerleşim bölgesine verilen isimdir. XIX. yüzyılda dağılıma döneminde olan Osmanlı Devleti Anadolu'ya doğru geri çekilme sürecindeyken devam eden savaşlarla birlikte Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman unsurlar Anadolu'ya doğru hızlı ve kitlesel olarak göç etmeye başlamışlardır. Bu göçleri 93 Harbi sırasında Rusların Balkanlarda yaşayan Osmanlı halkına olan zorlayıcı tutumları da tetiklemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını kaybetmiş olması, burada yaşayan Türk ve Müslüman unsurlara Osmanlı Devleti'nin içlerine doğru göç etmekten başka bir çare kalmadığını göstermiştir (İpek, 1994: 14).

XIX. yüzyılda Panславизм politikası izleyen Ruslar, o dönemde Balkanları en çok etkileyen unsur olmuşlardır. İzledikleri Panславизм politikasıyla Osmanlı Devleti'ni yalnızlaştırmanın yanında bölgeyi Türk ve Müslümanlardan arındırma çabalarına giren Ruslar, bölgede birçok kanlı olayın yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 93 Harbi sonrasında yaşanan göçün en büyük nedenlerinin başında Rusların Panславизм politikası gelmektedir. Ruslar, dönem itibariyle Osmanlı toprağı olan bölgelerde planlarını tek tek gerçekleştirmeye ve hedeflerine ulaşmaya başlayınca İngiltere ve Avusturya Osmanlı Devleti'nin Ruslarla anlaşmasını ve savaşın sona ermesini istemişlerdir. Çünkü Balkanlardaki Panславизм politikasını başarıyla gerçekleştiren Ruslar, özellikle Avrupa için büyük bir tehdit oluştururken dünya ticaretinin merkezi konumunda olan Ortadoğu'ya da hâkim olacaktır. Bunu istemeyen Avrupalı güçler Ruslara Osmanlılar ile barış yapılması konusunda baskı yapmışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne son verme aşamasında olan Ruslar durmuş ve Osmanlı Devleti ile 5 Mart 1878'de, şartları oldukça ağır olan ve 29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşmanın en önemli sonucu Rusların, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olmaları ve birlikte buldukları bölgelerdeki Türk ve Müslümanları ya katletmeleri ya da sürgün etmeleri olmuştur (Şirin, 2018: 397).

93 Harbi sonrası Balkanlardaki birçok şehir Ruslar tarafından tahrip edilmiştir. Bu şehirlerden ayrılan ve Anadolu'ya doğru hareket eden Türk ve Müslüman unsurların bir milyon 230 bin olduğu söylenmektedir (İpek, 1994: 174). Balkan Savaşı'ndan sonra ise toplam 440 bin kadar Türk'ün Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç ettiği ifade edilmektedir. Balkanlardan Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen göçlerin diğer bir kolunu da 93 Harbi öncesinde ve sırasında Kafkasya'dan Ruslar tarafından sürgün edilen ve bir kısmı Osmanlı Devleti tarafından Balkanlara yerleştirilen ve her iki coğrafyada da şiddet ve soykırıma uğrayan Müslüman Kafkas halkı oluşturmuştur. Ruslar tarafından sistemli bir şekilde göçe zorlanan Müslüman Kafkas halkı, bu göçler sırasında çok zor zamanlara tanıklık etmişlerdir. Buradan da anlaşılmaktadır ki hem Kafkasya'da hem de Balkanlarda Rusların Türk ve Müslüman unsurlara yaptırımları birbirinden farklıdır (Arslan, 2008: 75).

Balkanlardan yaşadıkları zulüm sebebiyle Anadolu yönüne göç eden Türk ve Müslüman unsurların öncelikle İstanbul'da bekledikleri ve daha sonra Osmanlı Devleti'nin yürütmüş olduğu göç politikasına göre bir kısmının Edirne'de ve İstanbul'da kısa süre kalacak şekilde

Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştirilmek üzere dağıtıldıkları bilinmektedir (İpek, 1994: 106-107).

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yaşadığı başta savaş olmak üzere salgın hastalıklar, kıtlık ve toprak kaybı gibi sebeplerle özellikle Müslüman nüfus yoğunluğunun azaldığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle 93 Harbi sonrası Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen kitlesel göçler bir yandan da Osmanlı Devleti'ne demografik olarak güç kazandırmıştır. 1877-1895 yılları arasında yaklaşık 1.230.000 Müslüman, Balkanlardan Anadolu'ya göç etmiştir (İpek, 1994: 173-174). Bu sayıyı J. McCarthy 1.253.500 kişi olarak göstermiştir (McCarthy, 1998: 105). Demografik yapının değişimi Osmanlı Devleti için olumlu ya da olumsuz birçok etkiye sebep olmuştur.

Kitlesel göçlerin doğası gereği hangi devlete gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulmaksızın o devleti maddi ve manevi birçok açıdan olumsuz etkileyeceği açıktır. 93 Harbi gibi Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında yaşanmış en büyük savaş sonrası da bu durum değişmemiştir. Osmanlı Devleti'nin 93 Harbini ağır bedeller ödeyerek ve büyük kayıplar vererek kaybettiği düşünüldüğünde de yaşanan kitlesel göçlerin devlet üzerindeki ağırlığı ortadadır (Yapıcı, 2012: 188). 93 Harbi sonrası yaşanan göçlerin etkilerini sadece olumsuz açıdan değerlendirmek doğru değildir. Bu göçlerin devlete maddi olarak dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda ilk başta ağır geldiği bilinmektedir. Ancak göçlerin zaman içerisinde devlete demografik, sosyolojik ve ekonomik katkıları da olmuştur.

93 Harbi sonrası Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen göçler doğu ve batı olarak her iki yönden olmuştur. Doğu kanadından gerçekleştirilen Kafkasya göçü 93 Harbinin doğu cephesinin Osmanlı Devleti aleyhinde sonuçlanması ile başlamış ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Müslüman Kafkas halkı Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Kafkasya'dan Anadolu'ya doğru gelen kitlesel göç dalgası ilk olarak Trabzon'da ve Erzurum'da karşılanmış, daha sonra Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu göç politikasına göre Anadolu'nun farklı yerlerine uygun görüldüğü şekilde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu göçlerin yoğun ve kitleler halinde sürekliliğinin 1904 yılına değin sürdüğü bilinmektedir (Tanrıverdi, 2018: 415).

Tablo 1. 1858-1879 Arasında Gerçekleşen Çerkez Göçmenlerin Sayıları Hakkında.

Sıra	Kaynak ve Menşei	Yıl	Çerkez Göçmen Sayısı	Göç Ettiği Yer
1	R.Fadeyev (Rus)	1864	210 000	Osmanlı Toprakları
2	Ad. Berje (Rus)	1858-1864	493194	Osmanlı Toprakları
3	L.G. Lopatinski (Rus)	1864	500000	Osmanlı Toprakları
4	A.H. Kasumov (Rus)	1858-1867	1 milyondan fazla	Osmanlı Toprakları
5	Ali Meram Kemal (Türk)	1860-1865	300 bin	Balkanlar
6	Ali Meram Kemal (Türk)	1860-1865	600 binden fazla	Anadolu
7	Kemal Karpat (Türk)	1859-1879	1,5 milyon	Osmanlı Toprakları
8	Musa Kunduhov (Çeçen)	1858-1867	600 000	Osmanlı Toprakları
9	Abdullah Saydam (Türk)	1856-1876	1,200 milyon	Osmanlı Toprakları
10	İslâm Ansiklopedisi (Türk)	1858-1864	1,5 milyon	Osmanlı Toprakları
11	Kaflı Kadircan (Çerkez)	1858-1864	1. 616 000	Anadolu
12	Hayri Ersoy ve Aysun Kamacı (Çerkez)	1858-1879	1 -1,5 milyon	Osmanlı Toprakları
13	Guaze (Çerkez Gazetesi)	1858-1879	1,760 milyon	Osmanlı Toprakları
14	Hayati Bice (Çerkez)	1858-1879	2 milyon	Osmanlı Toprakları

Tablodan da anlaşılacağı üzere genel olarak bir milyonun üzerinde Çerkez'in Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç ettiği görülmektedir. Bu rakamlar dışında yaklaşık 130 bin Kuzey Kafkasya Dağlı halkının Kuban çevresine göç ettirildiği de bilinmektedir (Avagyan, 2004: 51). Tablo genel olarak Çerkezler hakkındadır. Çerkezler dışında göç eden diğer toplulukları ise Abhazlar, Abazinler, Çeçenler, İnguşlar, Osetler ve Nogaylar oluşturmuştur. Bu milletlerden Osmanlı topraklarına göç edenlerin sayıları az olması dolayısıyla daha çok Çerkezler üzerinde durulmuştur. Kuzey Kafkasya Dağlı halklarının da bölgeden çıkarıldığı düşünülürse verilen rakamların net değerleri yansıtmadığı açıktır. Verilen rakamların çoğunluğunun Rus kaynaklarına dayandırılması da rakamlar üzerinde şaibe yaratmaktadır. Rus-Kafkas savaşı sonrasında bölgede kalan Adige ve Çerkezlerin savaş öncesindeki nüfusları da verilen rakamların gerçeği yansıtmadığını göstermekte, bölgede tam anlamıyla etnik temizlik yapıldığını kanıtlamaktadır. Rus-Kafkas Savaşı sonrasında Kafkasya'da toplam Çerkez nüfusu 150-200 bin arasında gösterilmiştir. Savaş öncesindeki rakamlar ise 2 milyondan fazla olduklarına işaret etmektedir. Yine savaş sonrasında Adigelerin nüfusu 75 bin olarak belirlenmiş savaş öncesindeki rakam ise 1 milyonun üzerinde olduğunu göstermektedir (Aslan, 2006: 148). Dolayısıyla 93 Harbi sonrası Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçleri net bir rakam ile söylemek mümkün olamamaktadır. Ancak 2 milyona yakın göçmenin Kafkasya'dan Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir.

93 Harbi ile Balkanlar'daki nüfus dağılımı büyük oranda değişmiştir. 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'yla Balkan Türklerinin buldukları ülkelerde sayıca azınlık konumuna düştükleri ifade edilmiştir. Savaşla birlikte açlık, soğuk ve salgın hastalıklar sonucunda 260 bin civarında Müslüman, Balkanlarda hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde ayrıca 1 milyon civarında Müslüman yerlerinden edilirken sürekli sığınmacı olarak yaklaşık 515 bin kişi Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki bölgelere göç etmiştir. Bu sayısal verilerin dışında 1886-1890 yılları arasında 74 bin 753 ve 1893-1902 yılları arasında 70 bin 603 kişi Osmanlı Devleti topraklarına göç etmiştir. 93 Harbi'nin demografik etkilerinin çoğunlukla Bulgaristan'da olmasına karşın 1912-1913 Balkan Savaşları'nın Balkanlar'da bulunan Osmanlı topraklarının genelinde yaşanması nedeniyle sivil can kaybının ve göçmen sayısının hesaplanması güçleşmektedir. Göçmen verileri konusunda farklı sayısal ifadeler ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde sadece Bulgaristan'dan değil, Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan gerçekleşen zorunlu göçler de söz konusu olmuştur (Özdal, 2018: 95-98).

Doğu ve batı olmak üzere her iki yönden de Anadolu'ya doğru neredeyse aynı zamanda gerçekleştirilen kitlesel göçlerin, gelen göçmenlerin birçok ortak özelliklere sahip olmaları neticesinde, Anadolu'ya olan etkilerinin de birbirine yakın olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle birçoğunun Müslüman olması ve Anadolu halkının çoğunun da Müslüman olması dini olarak farklılıkların yaşanmasını önlemiştir. Ancak aralarında Hıristiyanlar başta olmak üzere farklı dini inanışların olduğu da bilinmektedir. Bu durum en çok Anadolu'daki Hıristiyan nüfusun artmasına neden olurken Müslümanların sayıca çok olması hatta göçler sonucunda sayılarının katlanması nedeniyle toplumun dini yapısını etkileyecek bir boyutta olmamıştır. Ayrıca yaşanan göçler Anadolu'da Müslüman nüfusun Hıristiyan nüfusa oranla daha da artmasına sebep olmuştur. Bu değişim dönem itibarıyla birçok savaşa girmek zorunda kalan Osmanlıların asker ihtiyacı yönünde olumlu gelişmeler yaşanmasını da sağlamıştır (İpek, 1994: 228).

Osmanlı Devleti göçmenlere sağladığı birçok imkânla göçmenlerin yaşamlarını sağlıklı bir şekilde yürütebilmelerine destek olmuştur. Farklı kültür ve medeniyete sahip göçmenler Anadolu coğrafyasında millet çeşitliliği oluşturmuştur. Göçmenlerin çoğunluğunun Türk kökenli olduğu da düşünüldüğünde Anadolu'daki Türk nüfusunun arttığını söylemek mümkündür. 93 Harbi öncesinde ve sonrasında Türk kökenli göçmenlerin sayısının çok olması Osmanlı Devleti topraklarında bir kargaşadan ziyade birliktelik oluşturmuştur. Çoğunluğu Türk ve Müslüman olan bu göçmen kitlesi birlikte yaşama bilincine erken vararak Anadolu'nun kalkınmasına katkıda bulunmuşlardır. Birlik ve beraberlik duygusuyla hareket eden göçmenler Balkan Harbi'nde, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Türk Milli Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu halkının yanında yer almışlardır. Bu durum birlik ve beraberlik duygusuyla Anadolu halkının ve göçmenlerin birbirlerine daha da kenetlenmesini sağlamıştır (İpek, 1994: 228).

Anadolu coğrafyasına yaşanan göçler sonucunda Balkanlardan gelen göçmenlerle Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yaşam tarzları arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar onların Anadolu topraklarına yerleştirilmesinde Osmanlı devlet adamları tarafından göz önünde bulundurulmuştur. Hem Balkanlardan gelen göçmenlerin hem de Kafkasya'dan gelen göçmenlerin tarım yapabildiği bilinmektedir. Ancak Balkanlardan gelen göçmenler ova ve plato üzerinde yer alan sulu bölgelerde tarım yapabilirken Kafkasya göçmenleri yaşadıkları iklim ve coğrafyanın etkisiyle dağlık ve ormanlık alanlarda da tarımın yanı sıra hayvancılık da yapabilmektedir. Göçmenler yerleştirilirken bu özellikleri de düşünülerek uygun arazilerle buluşturulmuşlardır. Bu sayede Anadolu topraklarında yer alan bataklık ve tarıma elverişsiz gibi görünen araziler Balkanlardan gelen göçmenler sayesinde tarıma uygun hale getirilmiştir. Kafkasya göçmenleri sayesinde ise yaşanması zor olan dağlık bölgelerde yerleşim yerleri oluşturularak tarım yapılmaya başlanmıştır. Böylece devletin ekonomik olarak da geçirdiği zor süreçler göçmenlerin tarım yaparak üretime katılmasıyla bir nebze olsun aşılabılmıştır. Ayrıca yerleşim yeri olarak göçmenlerin bataklık ve dağlık bölgelere gönderilmesi belirli bölgelere yığılmalarını engellemiş ve göçmenlerin kendi düzenlerini kurmalarını kolaylaştırmıştır (İpek, 1994: 229).

Göçmenlerin genel olarak dağlık ve kırsal bölgelere yerleştirilmesi kırsalda hızlı bir nüfus artışı ve yığılma olmasına neden olmuştur. Bu duruma çözüm olarak göçmenler arasında zanaat işleriyle uğraşanlar seçilerek şehirlerde yaşamaları için imkân verilmiştir. Böylece hem şehirlerin zanaatkâr ihtiyacı karşılanmış hem de kentlerle köylerin nüfusu arasında bir denge sağlanabilmiştir (İpek, 1994: 231).

1.2. Nüfus Mübadelesi ve Etkileri

XX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yıkılma evresi ve tarih sahnesinden çekildiği dönemdir. Sahip olduğu toprakların çoğunu kaybedip yıkılan Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında bu dönemde büyük bir varoluş mücadelesi vermeye başlanmıştır. Bu mücadele başarıyla neticelenmiş ve yeni Türk devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulurken dönemin değişen şartlarına bağlı olarak ulusçu bir anlayış gelişmeye başlamıştır. Bu sebeple Türk toplumunu kendi sınırlarında tutmanın önemli olduğunu düşünen yöneticiler, Türkler dışındaki gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmek isteklerine de karşı çıkmamışlardır. O dönemde Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan gayrimüslimler içinde Rumların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Aynı durumda Yunanistan topraklarındaki Türklerin durumları da düşünülerek bu duruma çözüm aranması gereği doğmuştur. Bu doğrultuda yeni Türk devleti kurulduktan sonra imzalanan Lozan Antlaşması'nda Türkiye ve Yunanistan Arasında bir Türk-Yunan mübadelesi yapılması kararı alınmış ve imza edilmiştir. Buna göre İstanbul dışında yerleşmiş olan Rumlar ile

Batı Trakya dışındaki Yunan sınırları içerisinde kalan Müslüman nüfusun 1 Mayıs 1923 tarihi itibarıyla zorunlu olarak mübadele edilmelerine karar verilmiştir (Arı, 1995: 1). Bu süreç içerisinde gönüllü olanların yanı sıra zorunlu yer değiştirenlerin olduğu da bilinmektedir. İki devlet arasında yapılan karşılıklı nüfus hareketi 1923-1930 yılları arasında yapılmıştır. Bu mübadele ile 1 milyon 200 bin Hıristiyan Ortodoks Rum Anadolu topraklarından Yunanistan'a 500 bin Müslüman Türk ise Yunanistan sınırlarından Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum özellikle kültürel, dini ve demografik anlamda büyük değişimlere sebep olmuştur (Erdal, 2006: 285). Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi sıradan göçlerden farklıdır. Bahsi geçen iki devlet kendi aralarında anlaşıp bazı şartlar dâhilinde bu göçleri organize etmişlerdir. Öncesinde yapılan Balkan ve Kafkasya'dan yapılan göçlerden farklı olarak daha sistemli ve karşılıklı anlaşarak yapılmıştır. Mübadele için bir anlaşma protokolü hazırlanıp planlı bir şekilde uygulamaya koyulmuştur.

Bu protokole göre mübadele ile gelecek Müslüman Türklerin aşağıda belirlenen on bölgeye yerleştirilmeleri ile ilgili kararlar alınmış ve muhacirlerin mesleklerine göre ayrılarak hangi bölgelerde yaşamlarını sürdürecekleri düşünülmüştür. Bu doğrultuda on bölge belirlenmiştir. Bu bölgeler sırasıyla: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum, Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale, Balıkesir, Ayvalık, Edremit, İzmir, Manisa, Menteşe, Afyon, Denizli, Bursa, İstanbul, Çatalca, Zonguldak, İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Antalya, Isparta, Burdur, Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir, Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş'tır.

Bu yerleştirmeler buradan mübadele ile gönderilenlerden açıkta kalan yerlere yerleştirme şeklinde planlanmış fakat bu plan boş kalan evler ve toprakların yerli halk tarafından yağmalanması ve zarar görmesi sebebiyle istenildiği düzeyde gerçekleştirilememiştir. Yapılan planlama ve bölgelere göre bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Mübadele Dönemi Meslek Gruplarına Ayrılan Muhacirler İçin Yapılan Planlama Hakkında

Bölgeler	1	2	3	4	5	6	7	8
	Sinop	Balıkesir	İzmir	İstanbul	Antalya	Adana	Malatya	Amasya
	Samsun	Ayvalık	Afyon	Çatalca	Isparta	Mersin		Tokat
	Ordu	Edremit	Denizli	Tekirdağ	Burdur	Silifke		Sivas
	Giresun	Mersin	Manisa	Zonguldak		Kozan		
	Trabzon		Aydın	Karaman		Ayıntab		
	Gümüşhane		Menteşe	Niğde		Maraş		
	Amasya							
	Tokat							
	Çorum							
1. Tütüncü	30.000		4.000	20.000		20.000	2.500	3.000
Çiftçi ve Bağcı		30.000	20.000	55.000	15.000	15.000	15.000	25.000
2. Zeytinci		20.000	40.000	15.000	40.000	5.000	5.000	15.000
3. Toplam	30.000	50.000	64.000	90.000	55.000	40.000	22.500	43.000

(Arı, 1995: 53)

Tabloda 395 bin muhacirin mensup oldukları meslek grupları ve yerleştirildikleri bölgeler verilmiştir. Bu sayının 500 bin kişi olduğu bilindiğine göre bu insanlar gelemeden önce birçoğunun yerleştirilecekleri bölgelerin belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu düzenlemeler bölgede bulunan bazı kimselerin işgal ettikleri topraklardan çıkmamalarından dolayı gerçekleştirilememiştir. Bunun üzerine gelen muhacirler bazı bölgelere dağınık olarak

yerleştirilmişlerdir. Bu durum bazı bölgelerde yoğunluklar oluşturmuştur. Bölge halkı tarafından fuzuli işgallerin en fazla olduğu bölge Ege bölgesi olarak tespit edilmiştir (Arı, 1995, s. 52-54). Sonuç olarak o dönemde nüfus mübadelesi bir sisteme göre planlanmış fakat yerli halkın gereksiz işgal ve tutumlarından büyük oranda etkilenmiştir. Bu durum karşısında Türkiye planlarını uygulamaya devam etmiştir. Türkiye stratejik konumu ve kültürel anlamda gerek Türk dünyası ve gerekse Arap dünyası ile bağları olan bir ülkedir. Bunun yanında tarihi anlamda yüklendiği misyon ve gelenek olarak Osmanlı Devleti'nin kültürel, siyasi ve dini anlamda mirasını yürüten bir devlet olduğu için her dönem göçlere ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde ise bunun en büyük örneği Arap Baharı neticesinde Suriye iç savaşından kaçıp Türkiye'ye sığınan insanları söyleyebiliriz. Bu durum bazı toplumsal uyum problemlerini ortaya çıkarsa da zamanla Türk toplumuna entegre olmaları mümkündür.

1.3. Suriye Göçü ve Etkileri

XIX. ve XX. yüzyıla damgasını vuran savaşlar ve devamında yaşanan göç dalgaları dünyanın bugünkü demografik yapısını çoğunlukla şekillendirmiştir. Bu süreç içerisinde birçok imparatorluk dağılırken birçok ulus devlet ortaya çıkmıştır. XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu devletler günümüz dünyasının da müstakil devletlerini oluşturmuşlardır. Dünya genelinde belirli sınırlar çerçevesinde ulus devletlerin oluşması ve büyük imparatorlukların dağılması dünya gücü olmak isteyen yeni devletleri de ortaya çıkarmıştır. Bu devletlerin güç olma istekleri ve belirli merkezlerdeki kaynakların paylaşılabilmesi yeni savaşlara sebep olmuştur. XXI. yüzyıla gelindiğinde Arap Baharı olaylarıyla dünyanın mevcut düzenini etkileyebilecek göçlerin yaşanmaya başlamıştır. 2011 yılında Arap Baharının yankılarıyla başlayan Suriye iç savaşı Suriye'de yaşayan halkı başta canlarını tehdit eden şiddetin ortasında bırakmıştır. İç savaşın tehdidinden kurtulmak isteyen halkın göç etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu nedenle Suriye halkı özellikle sınır komşularına doğru coğrafi, dini ve kültürel yakınlıktan kaynaklı olarak göç etmeye başlamışlardır. Burada Suriye'nin sınır komşuları başta olmak üzere birçok ülkenin bir göç politikası değişime uğramak zorunda kalmış ve Avrupa Birliği ile de geri kabul antlaşması yapılmıştır (Köse ve Aksoy, 2023: 109-117). Türkiye'nin ise Suriye göçüne karşı tutumu insani olarak açık kapı politikası şeklinde gelişmiştir. Türkiye'nin göç politikasını sınır kapılarını Suriye halkına neredeyse tamamen açarak kabul etmesi şeklinde ifade etmek yanlış olmayacaktır. Suriye kitlesel göçünün başladığı 2011 yılında Türkiye açık kapı politikasıyla Türkiye'ye gelen ve gelmek isteyen Suriyeli herkesi kabul etmiştir. Ancak burada beklenilenden daha fazla bir kitlesel göçün gerçekleşmesi Türkiye'nin ekonomik ve sosyal olarak birçok durumda gelen göçmenlerin ihtiyaçlarına hızlıca cevap vermesini gerektirmiştir. Türkiye öncelikle Suriye halkının her türlü ihtiyacını karşılayabilmek adına en yoğun göçlerin yaşandığı sınır bölgelerine göçmen kampları kurmuştur. Bu kamplarla Türkiye Suriyeli göçmen misafirlerini en uygun şartlarda ağırlamayı hedeflerken bir yandan da şehirlere bir anda yoğun bir göçmen akımının olmasını engellemeye çalışmıştır. Çünkü Türkiye ve Suriye her ne kadar ortak kültür ve dini değerlere sahip olsa da ülke içerisinde planlanmamış bir kitlesel göçe halkın tepkisini ölçmek kolay olmamıştır (Aköz Çevik, 2016: 81).

Suriyeli göçmenler için Türkiye'nin özellikle sınır şehirlerinde kurulan kamplar zamanla göçmenlerin sayısını kaldıramayacak bir duruma gelmiştir. Böylece Suriyeli göçmenlerin bir kısmı Avrupa'ya çıkış yolları ararken kimileri de şehirlere ve geçim kaynağı olabilecek birçok yerleşim bölgesine gitmeye ve yerleşmeye başlamıştır. Bu yerleşimlerin ön görülebilmesi nedeniyle Türkiye 'de plansız bir göçmen dağılımı ortaya çıkmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan göçmenlerin kamplarda yaşamak istememeleri ve şehirlerde yerleşik düzene

geçmek istemeleri de Suriye kitlesel göçünün Türkiye'de dağınık bir Suriye göçmen dağılımı göstermesine neden olmuştur. Ancak çoğunluğunun kadın ve çocuklardan oluştuğu Suriyeli göçmenlerin kamplarda yerleşim yerleri bulamayarak barınma, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlara erişmekte zorluklar yaşadıkları da bilinmektedir. Türkiye her ne kadar Suriyeli göçmenlerin her ihtiyacına yetişmeye çalışsa da plansız ve beklenmedik bir kitlesel göçün sonucunda yetersiz kaldığı durumlar olmuştur (Aköz Çevik, 2016: 81).

2011 yılında başta Türkiye olmak üzere başlayan Suriye kitlesel göçü göçmenlerin önce misafir olarak kabul edilip daha sonra ülkelerine gidecekleri üzerine kurgulanmış bir göç politikasıyla başlamıştır (İçduygu ve Özçürümez, 2023: 55-209). Ancak savaşın uzun sürmesi, göçmenlerin Türkiye'de çeşitli zorluklarla mücadele ederek neredeyse sıfırdan kurdukları düzenlerini tekrar bozmak istememeleri, birçoğunun Türkiye'de eğitim süreçlerinin devam ediyor olması ve Suriye iç savaşının devam etmesi gibi hayati nedenlerle misafirlikleri kalıcı hale gelmiştir. Gelinen noktada 2022 yılı itibariyle resmi rakamlara göre Türkiye sınırları içerisindeki Suriyeli sığınmacı sayısı 3,6 milyona ulaşmıştır.

Tablo 2. 2022 Ekim ayı itibariyle Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Sayısı

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	276.320	257.965	534.285
5-14	284.453	267.563	552.016
15-18	220.659	207.414	428.073
19-24	137.080	117.582	254.662
25-29	263.589	198.031	461.620
30-34	222.186	158.760	380.946
35-39	159.099	117.393	276.492
40-44	124.717	96.022	220.739
45-49	84.679	71.692	156.371
50-54	58.550	57.073	115.623
55-59	44.099	43.275	87.374
60-64	34.728	35.013	69.741
65-69	22.432	23.460	45.892
70-74	14.614	15.833	30.447
75-79	8.863	9.815	18.678
80-84	4.241	5.172	9.413
85-89	2.273	3.094	5.367
90+	1.077	1.571	2.648
90+	744	1.103	1.847
Toplam	1.964.403	1.687.831	3.652.234

(WEB 2)

Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Suriyeli göçmen sayısının Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından bu yana sürekli arttığı görülmüştür. Sadece 2019 yılı içerisinde bu artışın durduğu hatta azalmanın olduğu görülmüş fakat bunun haricinde sürekli bir artış yaşanmıştır. 2022 yılı verilerine göre Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Suriyelilerin yaş ortalamalarına bakıldığında 21,3 olduğu ve bunun oldukça genç bir nüfus profili oluşturduğu görülmektedir. Suriyeli sığınmacıların %71,4'ü kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. Göç İdaresi verilerine göre bu nüfus yapısı içerisinde Suriyeli erkeklerin oranı %53,8 iken kadınların oranı ise %46,2'dir. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların yalnızca %1,3'ünün kamplarda barındığı bilinmektedir. Ayrıca tablo

üzerinden göçmenlerin doğum oranlarına da ulaşılabilir. 0-4 yaş arası nüfus grubuna bakıldığında ise bu oranın oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2020: 25).

Türkiye'deki Suriyeli göçmen sayısı Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından beri sürekli artmaktadır. Bu artış sadece göç yoluyla dışardan gelen insanları ifade etmemektedir. Ülke içerisinde bulunan Suriyeli mültecilerin doğum yoluyla çoğalmaları da bunda etken teşkil etmektedir. Suriye iç savaşının bir çıkmazda olması göçmenlerin buldukları bölgelerde kalıcı olmalarını her geçen gün daha da zorunlu hale getirmektedir. Sürecin on yılı aşmış olması gelecek dönemlerde Suriyeli nüfusun nasıl adlandırılması gerektiği konusunu gündeme getirmektedir. Mülteciler arasından bir kısmına vatandaşlık verilmesi süreç içerisinde bütün mültecilere aynı statünün verilip verilmeyeceği konusunu da doğal olarak gündeme getirmektedir. Sürecin doğru yönetilmesi, insan hakları ihlalleri olmadan geri gönderimin ya da sığınmacılar ülkede kalacak ise bu yönde planlamalar yapılması gelecek dönemler için önemli görülmektedir.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye kitlesel olarak gelişleri öncelikle kamplar kurularak yerleştirilmeleri ve Türkiye toplumuyla tam bir etkileşim içinde olmamaları göçün ilk zamanları için geçerli olmuştur. Zaman içerisinde Suriye kitlesel göçünün Türkiye'ye doğru hacminin artması Türkiye toplumuyla Suriyeli göçmenler arasında hızlı ve doğrudan bir etkileşimin yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti zamanında Suriye ile yeni Türk Devleti'nin kurulduğu Anadolu coğrafyasının aynı çatı altında olması iki halkın birbirine yabancı olmadığının kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca Suriye'nin, Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olma özelliği dolayısıyla da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Türk halkı ve Suriye halkı arasında ticari ilişkiler, akrabalık ilişkileri gibi bağlar devam ettirilmiş her iki toplum da birbirleriyle yakın bağlar kurarak yaşamışlardır. Bu nedenle Türkiye toplumu her ne kadar ani bir Suriye kitlesel göçünün şaşkınlığını yaşamış olsa da geçmişten gelen bağları neticesinde büyük bir sorun teşkil etmemiştir. Ancak bu durum göçün kısa zaman dilimi içerisinde şiddetini hafifletse de göçmenlerin statülerinin belirsizliği ve kalıcılık sürelerinin uzaması muhtelif sorunlara da sebep oluşturmaktadır. Sürecin doğru yönetilmesi adına göçmenlerin geleceği konusunda yapılacak çalışmalar toplumda oluşacak huzursuzlukları giderecek yönde olmalıdır. Bunun için de göç ve göçmen konularında tecrübeli olan Türk toplumunun bu doğrultuda attığı adımların göz önüne alınması gerekli görülmektedir.

Tablo 3. 2022 Ekim Ayı İtibariyle Türkiye'nin Şehirlerindeki Suriyeli Sığınmacı Sayıları

-NO-	Şehir	Suriyeli Sayısı	-NO-	Şehir	Suriyeli Sayısı
1.	İstanbul	551.909	43.	Aksaray	4.234
2.	Gaziantep	466.063	44.	Yalova	3.831
3.	Şanlıurfa	380.790	45.	Trabzon	3.681
4.	Hatay	366.690	46.	Sivas	3.632
5.	Adana	257.583	47.	Çorum	3.443
6.	Mersin	244.095	48.	Uşak	3.296
7.	Bursa	185.696	49.	Kastamonu	2.548
8.	İzmir	150.079	50.	Van	2.167
9.	Konya	124.021	51.	Kırşehir	2.061
10.	Ankara	100.137	52.	Kırıkkale	1.971
11.	Kahramanmaraş	97.214	53.	Kütahya	1.969
12.	Mardin	92.061	54.	Karabük	1.725
13.	Kilis	91.039	55.	Muş	1.722
14.	Kayseri	84.494	56.	Düzce	1.649
15.	Kocaeli	56.764	57.	Rize	1.329
16.	Osmaniye	42.958	58.	Amasya	1.300
17.	Malatya	32.847	59.	Ağrı	1.283

18.	Diyarbakır	24.698	60.	Tokat	1.202
19.	Adıyaman	23.512	61.	Bingöl	1.199
20.	Batman	16.046	62.	Ordu	1.167
21.	Sakarya	15.800	63.	Erzurum	1.161
22.	Şırnak	14.896	64.	Bitlis	1.142
23.	Manisa	14.329	65.	Edirne	1.100
24.	Denizli	14.202	66.	Kırklareli	1.029
25.	Nevşehir	13.928	67.	Karaman	821
26.	Elazığ	13.232	68.	Çankırı	787
27.	Tekirdağ	12.704	69.	Zonguldak	705
28.	Afyonkarahisar	12.604	70.	Bilecik	664
29.	Muğla	11.834	71.	Bartın	514
31.	Burdur	9.389	72.	Giresun	449
32.	Aydın	8.608	73.	Sinop	442
33.	Isparta	8.220	74.	Gümüşhane	227
34.	Niğde	7.096	75.	Erzincan	210
35.	Eskişehir	6.699	76.	Kars	185
36.	Yozgat	5.485	77.	Bayburt	152
37.	Hakkari	5.086	78.	Ardahan	126
38.	Çanakkale	5.030	79.	İğdır	86
39.	Balıkesir	5.024	80.	Tunceli	76
40.	Siirt	4.708	81.	Artvin	68
41.	Bolu	4.578			
42.	Antalya	4.524			

(WEB 1)

Bu veriler ışığında Türkiye'deki şehir nüfusları ile Suriyeli sığınmacı nüfusu karşılaştırıldığında bazı şehirlerde sığınmacı sayısının yerli nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Suriyelilerin yerli nüfusa oranla en yoğun olduğu şehri yüzde 38,4 ile Kilis oluştururken Kilis'i yüzde 18 ile Hatay takip etmektedir. Bu durum Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki şehirlere yerleştirilirken şehirlerdeki yerli nüfusun dikkate alınmadığını göstermektedir.

Ortak bir tarihe, coğrafyaya ve dini değerlere sahip Suriye ve Türkiye halkı iç içe bir yaşam sürerken geçmişten gelen paylaşımlarının yanında yeni kültürel, ekonomik ve dini kaynaşmalara da tanıklık etmişlerdir. Suriye halkının birçoğunun Türkiye halkı gibi Müslüman olduğu bilinse de Suriye halkı ve Türk halkı arasında birtakım kültürel farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar zamanla iki toplum arasında uyum sorunlarına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda başta dil olmak üzere birçok uyum projesi üretilse de sosyal uyum için daha fazla zaman gerektiği de aşikârdır.

2. SONUÇ VE TARTIŞMA

Göçlerin uluslararası bir boyutta olması birçok toplumu başta ekonomik, sosyolojik ve politik olmak üzere birçok açıdan etkisi altına almaktadır. Göç eden ve göç edilen toplumlar arasındaki farklılıklar arttıkça göçün etkilerinin de arttığı görülmektedir. Göçün etkilerinin toplumlar arasındaki farklılıklara göre değişmesinin yanında göçün sebeplerinin de göçün üzerindeki etkisi büyüktür. Son iki yüzyılda Anadolu'ya doğru yapılan göçlere bakıldığında bazı ortak yönlerin olduğu fark edilmiştir. 93 Harbi sonrası yaşanan göçlerle Suriye iç savaşı sonrası yaşanan göçler arasındaki ortak benzerlikler arasından en önemlisi iki kitlesel göçün de savaş sonrası yaşanmış olmasıdır. 93 Harbi Osmanlı Devleti'nin Ruslarla yaptığı en büyük savaş olarak bilinmektedir. Dağılma sürecinde güçsüz bir devlet olarak Ruslarla savaşan Osmanlı Devleti her türlü imkânsızlıklara savaşı savaşta gerekli mücadeleden kaçınmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin gösterdiği her türlü direnç ve mücadele savaşın doğu ve batı her iki yönden de kaybedilmesine engel olmamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti kaybettiği topraklardan Anadolu'ya doğru bir

daralmaya geçmiştir. Kaybettiği topraklarda kalan Türk ve Müslüman unsurlara ise mezalimlerin elinden kurtarmak için kapılarını sonuna kadar açmıştır. Bu nedenle 93 Harbi sonrası Anadolu'ya doğru doğu ve batı yönlü olmak üzere yaklaşık üç milyon Türk ve Müslüman unsur göç etmiştir. XXI. yüzyılda Arap Baharının etkisiyle yaşanan Suriye savaşında ise öncelikle canlarını kurtarmak isteyen Suriye halkı başta Türkiye olmak üzere büyük kitlesel göçler yaşamışlardır. Ancak Suriye Savaşı bir savunma savaşından Suriye'nin kendi içindeki karışıklardan doğan ve halkın yapılan kışkırtmalara ayak uydurmasıyla gerçekleşen bir savaş olmuştur. Bu nedenle 93 Harbi ile savaşın nedenleri ve göçe etkisi üzerinde farklılıklar bulunmaktadır. 93 Harbi Osmanlı Devleti'nin halkını korumak üzere gerçekleştirdiği bir savaşken Suriye savaşı halkın birbirine karşı yaptığı bir savaştır. 93 Harbi sonrası Rusların elinden kaçmak zorunda bırakılan Türk ve Müslüman unsurların Anadolu'ya doğru kitlesel göçler gerçekleştirmek zorunda bırakıldığı görülürken Suriye iç savaşı sonrası Suriye halkı farklı devletlerin çatısı altına kitlesel göçler yapmak zorunda kalmışlardır. 93 Harbi sonrası göç eden Türk ve Müslüman unsurlar uzun süre Osmanlı Devleti çatısı altında birlikte yaşayan halkın yakın mesafede yine birlikte yaşadıkları bir dönem olmuştur. Çeşitli ulusları bir arada tutan Osmanlı Devleti daralan topraklarına kendi halkını yerleştirirken gerekli özeni göstermeye çalışmıştır. Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen Türk ve Müslüman unsurlar hem yerleşik halkın hem de göç eden halkın rahat yaşayabileceği şekilde planlanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti içerisinde farklı kültürel ve dini özelliklere sahip birçok milletin bir arada yaşıyor olması bazı karışıklıkların yaşanmasından kaçınılmasını güç kılmıştır. Örneğin; Kafkasya'dan gelen Türk ve Müslümanlara karşı Anadolu'da yerleşik düzenleri olan Ermeniler yerli halkın sıcak ve samimi tutumunun aksine rahatsız edici davranışlarla Anadolu'ya yerleşmeye çalışan Kafkas halkını bezdirmeye çalışmışlardır. Hatta Anadolu'nun birçok yerinde Kafkasya'dan gelen Türk ve Müslüman unsurla yerleşik Ermenilerin çatıştıkları da bilinmektedir. Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye gelen Suriye halkına bakıldığında ise yine Türkiye halkı geçmişte aynı çatı altında yaşamış olmanın ve sınır komşuluğu yapmış olmanın getirdiği ortak kültür, inanış ve dini değerleri göz ardı etmeyerek Suriye halkına anlayışlı bir tutum sergilemiştir. Fakat süreç içerisinde Suriye göçmenlerinin sayısının hızla artması ve halkın yaşam standartlarının birçok açıdan değişikliğe uğraması bazı kesimler tarafından rahatsız edici bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Arı, K. (1995). Büyük Mübadele: Türkiye" ye Zorunlu Göç (1923–1925).(The great population exchange: Forced migration to Turkey 1923–1925). İstanbul: *Tarih Vakfı yay.*
- Arslan, S. (2008). "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskanları." Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Aslan, C. (2006). Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkez Sürgünü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih.*
- Avagyan, A. (2004). Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkezler: XIX. yüzyılın İlk Yarısından XX. yüzyılın İlk Çeyreğine. İstanbul: *Belge Yayınları.*
- Bice, H. (1991). Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler. Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı yay.*
- Castles, S. ve Miller, M. J. (1998), *The Age of Migration*, Mcmillan, London.
- Çevik Aköz, S. (2016). Suriye'den Türkiye'ye göç'ün etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)*, 5(2), 80-83.
- Demirtaş, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(41), ss. 215-238.

- Erdal, İ., Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi (1923-1930), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Erdoğan, M. M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019. Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. Ankara: *Orion Kitapevi*.
- İçduygu, A. Özçürümez, S. (2023) Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye, *İstanbul Bilgi Üniversitesi yay*.
- İpek, N. (1994). Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, 1877-1890. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köse, İ. Aksoy, M. (2023), The Role of Syrian Immigrants in the Turkish Foreign Policy, Çomak Hasret vd. (Ed) Refugee Crisis In International Policy - Volume V - V1 (Refugees In Turkey And Beyond), TP London.
- Lee, E. S. (1966), A Theory of Migration, Vol. 3, No. 1, ss. 47-57, Published By: *Duke University Press*
- McCarthy, J. Ölüm ve Sürgün, (Çev: Bilge Umar), *İnkılap Yayınevi*, İstanbul 1998, s. 105.
- Oral, B. ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Özel Dergisi*, 3 (1), ss. 1-8.
- Özdal, B. (2018). Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye. Bursa: *Dora yay*.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration Journal of the Statistical Society of London, 48 (2), 167-235. *Published By: Oxford University Press*
- Saydam, A. (1997). Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876). Ankara: TTK.
- Saydam, A. (1999). "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti", *Osmanlı Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, s. 667.
- Şirin, F. S. (2018). "93 Harbi ve Balkan Savaşları'nın İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecine Etkileri". *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: ss. 391-409.
- Tanrıverdi, M. (2018). "1879 İstanbul Antlaşması Sonrasında Kars ve Batum'dan Göçlerin Bölgedeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Yansımaları". *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: ss. 411-423.
- WEB-1, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQjwteOaBhDuARIsADBqReiLMbStsXuW5gnYD4Hc8NBvxWIoPmpi1Y2ztDyYlia6kIH43CycRAQaAveaEALw_wcB, (Erişim 26.10.2023).
- WEB-2, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQjwteOaBhDuARIsADBqReiLMbStsXuW5gnYD4Hc8NBvxWIoPmpi1Y2ztDyYlia6kIH43CycRAQaAveaEALw_wcB, (Erişim 26.10.2023).
- Yapıcı, H. 93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), ss. 181-189.
- Yavuz, N., (2019). *I. Balkan Harbi ve Göçler*. Ankara: Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), ss. 1685-1704.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayına gerek yoktur.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

FAYTONA BİNME, ATLAR ÖLÜYOR: ADALAR FAYTON PROTESTOSU HAREKETİ*

DON'T USE CARRIAGES, HORSES ARE DYING: PRINCES' ISLANDS HORSE-DRAWN CARRIAGES PROTEST MOVEMENT

İpek BÖKE¹

Burak KESGİN²

¹ Dokt. Öğr., Beykent Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, ipekboke091@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, burakkesgin@beykent.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
16.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
02.03.2024

ÖZET

19. yüzyıldan beri Adalar'da yolcu taşımacılığını sağlayan, Adalar'daki yaşamın ayrılmaz bir parçası, buranın sembolü ve kültürel mirası olarak kabul edilen faytonların faaliyeti 2020 yılında son bulmuştur. Bu kararın alınmasına aşırı-turizm baskısına bağlı olarak atların refahını maddi çıkar hırsıyla hiçe sayan faytonculuk sektörünün düzenlenip, kontrol altına alınamamış olması, atların bitmek bilmeyen istismarı neden olmuştur. Atların durumunu on yılı aşkın süredir takip eden, yaşananlara karşı çıkarak konuyu kamuoyunun ve karar alıcıların gündemine taşıyan hayvan hakları hareketi kararın alınmasında öncü bir rol oynamıştır. Farklı hayvan hareketi gruplarından oluşan fayton protestosu hareketi 2019 yerel seçimleri süreci ve sonrasında oluşan siyasi bağlamdan yararlanarak karar alıcıları ikna etmeyi ve farklı çıkar gruplarıyla rekabet içinde olduğu çekişmeli siyasetin kazanımı olmayı başarmıştır. Bu vaka çalışması söz konusu protesto hareketini başlangıcından sonlanmasına ayrıntılı biçimde incelemekte, hareketin başarıya ulaşmasını sağlayan süreci ortaya koymaya çalışmaktadır. Bulgular protesto hareketinin etkinliğini uzun zaman kararlı biçimde sürdürebilmesi, yürütülen başarılı kampanya ve 2019 yılında ortaya çıkan siyasi bağlamın açtığı fırsat penceresini kullanma becerisi göstererek hedefine ulaşmış olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan bu başarının hareket içindeki fikir ayrılıklarına, hizipleşmelere rağmen sağlandığı, hareketin hedefine ulaşması ardından atların durumu hakkında hareket içinde başka tartışmalar, fikir ayrılıkları ortaya çıktığı ve hareketin bir sorgulama sürecine girdiği görülmektedir. Verilerinin önemli kısmı 2022 yılında hayvan hakları aktivistleri ve adalılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bu çalışmanın, Türkiye'de hayvan hakları hareketinin yapısını, dinamiklerini anlamaya ve başta Büyükkada olmak üzere Adalar'da aşırı turizm baskısının yol açtıklarına ilişkin atlar üzerinden mekâna ilişkin bir öykü de sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fayton, Adalar, Protesto, Toplumsal Hareketler, Hayvan Hakları Hareketi.

ABSTRACT

The activity of horse-drawn carriages, which have provided passenger transportation on the Princes' Islands since the 19th century, are considered an integral part of life, a symbol and cultural heritage of this place, ended in 2020. This decision was made due to the inability to regulate and control the horse carriage industry, which disregards the welfare of horses for financial gain due to overtourism pressure and the endless abuse of horses. The animal rights movement, which had been monitoring the situation of horses and opposing the practices of the horse carriage sector for more than ten years, brought the issue to the attention of the public and onto the agenda of decision-makers, and played a leading role in instigating policy change. The carriage protest movement, which is composed of different animal movement groups, took advantage of the political context that emerged during and after the 2019 local elections to convince decision-makers and become the winner of the contentious politics in which it competed with different interest groups. This case study examines the protest movement in detail from the beginning to the end and tries to uncover the process that led to the success of the movement. The findings suggest that the protest movement has achieved its goal by being able to maintain its effectiveness decisively for a long period of time, to carry out a successful campaign and to use the window of opportunity opened by the political context that emerged in 2019. On the other hand, it is seen that this success has been achieved despite the differences of opinion and factions within the movement, and that after the movement has reached its goal, other discussions and differences of opinion have emerged within the movement about the situation of horses and it has entered a process of questioning. This study, a significant part of the data of which was obtained from interviews with animal rights activists and the island people in 2022, is intended to offer a spatial history through horses to understand the structure and dynamics of the animal rights movement in Turkey and the effects of overtourism pressure on the Princes' Islands, especially Büyükkada.

Keywords: Horse-Drawn Carriages, Princes' Islands, Protest, Social Movements, Animal Rights Movement.

* Bu makale İpek Böke'nin Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Burak Kesgin danışmanlığında hazırlığı süren "Fayton Tartışmaları Çerçevesinde 1980'lerden Günümüze Büyükkada'da Değişim ve Dönüşüm" isimli doktora tez çalışmasının verilerinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

İstanbul Adaları'nın sembollerinden biri olan faytonlar, atların sömürü nesnesi haline getirildiği ve yaşamlarının umursanmadığı gerekçesiyle hayvan hakları savunucuları öncülüğünde oluşan bir protesto hareketinin hedefi haline gelmiştir. Hayvan hakları hareketi konuyu 2010'lardan itibaren kamuoyuna taşıyarak kampanyalara başlamış, 2014 yılıyla birlikte faytonların tamamen kaldırılması talebiyle çeşitli eylem araçları kullanarak yıllar süren bir mücadeleye girişmiştir. Faytonların tamamen kaldırılması talebiyle sürdürülen kampanyalar zaman içerisinde destekçi ve protesto gösterilerine katılan eylemci sayısını arttırmayı başarmıştır. Fayton protestosu hareketi ağlarını geliştirmeye ve medyada daha fazla yer bulmaya başlasa da 2019 Aralık ayında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) önünde İstanbul Vegan İnsiyatifi öncülüğünde gerçekleştirilen "Yaşam Nöbeti" eylemi hareketin dönüm noktalarından biri olmuştur. Faytonların kaldırılması süreci bu eylemle birlikte hız kazanmış, 2020 yılı Ocak ayına gelindiğinde yetkililer Adalar'da fayton kullanımının son bulacağını resmi olarak ilan etmişlerdir.

Bu makalede söz konusu protesto hareketi bir vaka analizi yöntemiyle ele alınmış, konu toplumsal hareket kuramları merceğinden ve onunla bağlantılı olarak hayvan hakları literatürü üzerinden incelenmiştir. Araştırma nitel desende yol olarak kartopu örneklem yoluyla belirlenen kişilerle yapılan görüşme verileri olmak üzere geleneksel, sosyal medya ve belge taramalarından yararlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler hazırlığı süren doktora tezi çalışması kapsamında 2022 yılında yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Bu makalede faytonların neden ve ne zaman hayvan hakları hareketinin hedefi haline geldiği, bu hareketin farklı unsurlarını bir araya getiren protestoların ne zaman başladığı, nasıl geliştiği, kurulan ittifaklar, kullanılan eylem repertuarları, hareketin başarıya ulaşma süreci bir vaka olarak analiz edilmiştir. Bulgular, hayvan hakları savunucularının uzun erimli biçimde kampanya sürdürmek konusunda başarılı olduklarını ve bu çabanın önemini gösterdiği gibi faytonların kullanımının sona ermesinde siyasi fırsat pencerelerinin de kritik rolünü ortaya koymuştur. Araştırmaya rehberlik eden siyasi fırsat yaklaşımının yanı sıra anlamı ve kültürü, hareketlerin içine ilişkin mikro süreçleri dikkate alan kuramsal yaklaşımlardan da yararlanan çalışmada daha derinlikli bir toplumsal hareket analizi yapılmaya çalışılmıştır. Hayvan hakları hareketinin uzun soluklu ve etkili kampanyası, açılan siyasi fırsat pencerelerini görerek etkili biçimde harekete geçmesi hareketi hedefine ulaştırabilmiştir. Bu durum toplumsal hareketler için siyasi fırsatların önemini gösterdiği gibi toplumsal hareketlerde ittifakların, uzun erimli, kararlı kampanya yürütmenin ve fırsat pencerelerine yönelik doğru eylem repertuarları kullanmanın önemini de ortaya koymaktadır. Öte yandan faytonların yasaklanması hedefine odaklanılarak yasaklama sonrasında Adalar'daki atlara ne olacağı konusunun fazlaca düşünülmemiş olması, yasaklama sonrasında ortaya çıkan belirsiz ortam hareket içindeki bölünmeleri, fikir ayrılıklarını da beraberinde getirerek hareketin iç dinamiklerindeki değişimin hareketlere etki gücünü göstermiştir. Fayton protestosu hareketi Türkiye'de hayvan hakları hareketinin aktörlerini tanımak, onların karar süreçlerini etkilemek üzere geliştirdikleri yöntemleri, stratejilerini anlamak ve hareket içi dinamikleri görmek adına da giriş niteliğinde bir bakış sunmaktadır. Bu açıdan da makalenin Türkiye'de hayvan hakları hareketinin farklı unsurlarını bir araya getiren fayton protestosunu inceleyerek ilgili literatüre de katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

David A. Snow (2022)'a göre durum çalışması, farklı veri kaynaklarının ve veri toplama prosedürlerini nirengi noktası olarak alan ve kendi başlarına ilginç olan sosyal olguların zengin,

ayrıntılı, bağlamsallaştırılmış anlatımlarını oluşturmayı amaçlayan bir araştırma stratejisidir. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak durum vaka analizi kullanılmış ve fayton protestoları çoklu veri toplama yoluyla derinlemesine analiz edilmiştir. Durum çalışmalarında etkili veri toplayabilmek için çoklu veri kaynakları kullanmanın çalışmanın geçerliği ve güvenilirliğini yükselteceği (Subaşı ve Okumuş, 2017) fikrinden hareketle araştırmada veriler farklı kaynaklardan elde edilmiştir. Pascal Vennesson (2008) örnek durum araştırmasında vaka seçimi, karşılaştırma, vaka içi analiz ve ampirik araştırmanın tümünün teorik çerçevelere bağlı olduğunu ifade eder. Bu çerçevelerin ampirik çalışmalarda olduğu gibi, araştırmacıya yaklaşımında da rehberlik etmesi beklenir. Bu bağlamda araştırmada toplumsal hareketlerde siyasal fırsatlar yaklaşımı ve kültürel yaklaşımdan yararlanılmıştır. Yapısal koşulların, siyasi fırsat pencerelerinin önemine vurgu yapan ancak bilişsel boyutları da ihmal etmeyen siyasi olanaklar yaklaşımı kültürel yaklaşımla bu açıdan uyumluluk taşımaktadır. Kültürel yaklaşımın önemli temsilcilerinden James M. Jasper (2017:102)'a göre toplumsal hareket analizinde kültürel yaklaşımı benimseyen akademisyenler bir hareketin katılımcılarının kavrayış ve hislerini ortaya koymaya çalışırken hareket destekçilerinin "kendi yazı ve konuşmalarına bakar ve genellikle retorik teknikleri veya hikâyeleri derinlemesine incelerler". Benimsenen kuramsal çerçeveye uygun olarak nedenlerinden sonuçlarına uzanan süreciyle fayton protestosunu inceleyen bu araştırma, bireylerin deneyimlerine ilişkin sözlü, yazılı kayıtları inceleyerek sürecin bireylerde oluşturduğu anlama ulaşmayı hedeflemiş (Kümbetoğlu, 2019: 24; Neuman, 2016: 140; Punch, 2016: 165-166) aynı zamanda yapısal koşulları da tam olarak ortaya koymaya çalışmıştır.

Adalar'ın en büyüğü Büyükkada, maruz kaldığı turizm baskısı ve fayton sayısının da kullanımının da en yoğun ada olması sebebiyle araştırmada odak noktası olarak belirlenmiştir. Araştırmanın saha çalışmasında kartopu örneklem biçimi seçilmiş, konunun detaylarını, ayrıntıları kavramayı ve bütüncül bir anlamayı olanaklı kılan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır (Kümbetoğlu, 2019: 71-100). Çalışmada sahada tutulan gözlem notları, ilgili literatür yanında gazete, televizyon gibi geleneksel medya ya da facebook, instagram gibi sosyal medya taraması, arşiv, rapor, istatistik, belgesel, broşür gibi dokümanların incelenmesi gibi ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır (Kümbetoğlu, 2019: 150). Araştırmada takip edilen yöntem çerçevesinde aktivistlerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yoluyla Donatella Della Porta (2014)'nın ifade ettiği üzere toplumsal hareket çalışmalarında bu yöntemin vadettiği "hareketlerin iç dinamiklerini, stratejilerini ve stratejik tercihlerini" anlayabilmek amacına anlamlı düzeyde ulaşılmıştır. Porta'ya göre toplumsal hareketler alanındaki derinlemesine görüşmeler, yazılı kaynakların sınırlı olması ve alternatif siyasi katılım biçimlerinin mikro dinamikleri üzerine sorular sorulabilmesi açısından çok önemlidir.

Saha çalışmasını 2022 yılının Yaz ve Sonbahar aylarında gerçekleştiren bu çalışmanın verileri hayvan hakları savunucusu ve aktivistten oluşan 18 aktörle yapılan mülakatlardan elde edilmiştir. Görüşmelerde açık uçlu soruların sorulmasıyla aktörlerin Ada faytonlarının neden ve ne zaman hayvan hakları hareketinin hedefi haline geldiği, protestoların ne zaman başladığı, nasıl geliştiği, katılımcıları ve kullanılan eylem repertuarlarının ne olduğu, protesto hareketinin ne zaman ve nasıl sonlandığı ve sonucun nasıl değerlendirildiğine ilişkin bilgi, duygu ve düşünce dünyasında yer bulanları ayrıntılı olarak keşfetmek, anlamak hedeflenmiştir. Saha çalışmasında görüşülen 18 aktör, 12 kadın ve 6 erkek, 28 ile 60 yaş aralığında, 1 lise, 4 yüksek lisans, 13 üniversite eğitime ve çeşitli mesleklere sahiptir. Süresi değişkenlik gösterse de ortalama 1.5 saat süren görüşmeler, mail ya da sosyal medya yoluyla kurulan bağlantı, ulaşılan kişisel telefon numaraları üzerinden konuşma ya da WhatsApp yazışmasıyla ortaklaşa kararlaştırılan zaman ve

İstanbul'un pek çok semtinde, çoğunlukla da kafe veya çay bahçesi gibi farklı mekanlarda buluşularak yüz yüze gerçekleştirilmiş, sadece bir görüşmeyle İstanbul dışında olması sebebiyle görüşmenin Zoom üzerinden online yapılmasına karar verilerek görüşme sağlanmıştır.

Aktörlerle görüşmelere başlanmadan önce araştırmayla ilgili yazılı ve sözlü olarak bilgi verilmiş, yapılacak görüşmenin ses kaydıyla kayıt altına alınacağı, ses kaydının amacı ifade edilmiş ve alınan izin doğrultusunda yapılan tüm görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Nitel araştırmaların veri analizinde esas olan veriyi dikkatlice gözden geçirmek, anlamlı kavramlar, temalar, kategoriler oluşturmak, verilerin özgün biçimlerinden alıntılar yaparak tanımlayıcı, betimsel bir analiz yapmak esasına dayalı hareket eden çalışma verilerini dikkatlice gözden geçirerek düzenlemiştir (Kümbetoğlu, 2020: 77-157; Neuman, 2014: 659; Punch, 2016: 189). Çalışmada verilerin analizine görüşmelerin ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle başlanmıştır. Görüşme anlatıları fayton protestolarına yol açan sebepler, başlaması, devamı, sonuçlarına ilişkin görüşmecilerin değerlendirmelerini ortaya çıkaran görüşme soruları ekseninde temalara ayrılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular görüşülen aktörlerin ifadelerinin alıntı yoluyla paylaşılmasıyla desteklenmiştir. Verilerin, kişisel bilgilerin ve alanların gizliliğinin korunması ve etik değerlere zarar verilmemesi adına çalışmada aktörlerin kimlikleri A1, A2, A3 şeklinde kodlanarak gizlenmiştir. Görüşmeler sırasında aktörlerin neredeyse tamamının kendilerinde karmaşık bir dizi duygu ve düşünce oluşturan süreci tekrar yaşayarak araştırmacının soru sormasına bile bazen gerek kalmadan hararetle anlatmaya koyuldukları gözlenmiştir. Araştırma için Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Yayın Etiği Kurulu'ndan 01.07.2022 tarih ve 56476958-242 sayılı izin alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Adalar ve Faytonları

Prens Adaları ismiyle de bilinen İstanbul'un Adalar ilçesi, kentin Anadolu kıyısına paralel bir hat üzerine sıralanan Tavşanadası, Kınalıada, Sivriada, Burgazada, Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada), Kaşıkadası, Heybeliada, Sedef Adası ve Büyükada olmak üzere 9 adadan oluşur. Tarihsel süreçte Keşiş Adaları, Ruh Adaları, Çamlı Ada gibi isimler de verildiğinden söz edilen Adalar, Osmanlı halkı için Kızıl Adalar, jeologlar içinse İstanbul Takımadaları'dır (Erdenen, 2014: 11-18; Schlumberger, 2006: 10-11). Adalar'ın en büyüğü ve merkezi, kraliçesi, birincisi, Ada-i Kebir olarak söz edilen Büyükada, hayvan hakları hareketi tarafından esaretin, zulmün merkezi görülüp fayton protestolarının da merkezi haline dönüşeceği tarihsel yolculuğunun ilk önemli durağında da esaretin, zulmün merkezi olarak görülür. Büyükada'nın maden ocakları, inşa edilen kaleler, içinde saray, kilise, ayazmalar barındıran manastırlarıyla, bitmez tükenmez çatışmalar, sürgünler ve acılarla dolu geçtiği belirtilen bin yıllık Bizans dönemi 15. yüzyılda Osmanlı idaresi altına girmesiyle farklı bölgelerden getirilen Rum ailelerin yerleştirilmesi, halkına dini yapılarını, törenlerini düzenleme, kendilerini yönetme hakkı gibi imtiyazlar tanınmasıyla son bulur. Büyükada, 16. ve 17. yüzyılda ahali ve doğasıyla konuşulmaya, ziyaret edilebilecek, eğlenilecek bir yer olarak tarif edilmeye başlanır. 18. yüzyılda sayfiye mekânı olarak keşfedilerek, kentsel bütünlüğüne dahil olmasını sağlayan kamusal donatıların ilk örnekleriyle tanışan Büyükada, 19.yüzyılda buharlı vapur seferlerinin başlamasıyla kentsel gelişim sürecine girer. Vapur seferlerinin başlamasıyla ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları da kapsayan imar ve iskân sürecine girilirken çift at koşulu, atlı binek aracı, at arabası veya araba tipi olarak tanımlanan faytonlar da faaliyete başlamıştır (Akpınar, 2014: 32-40; Atay, 2011: 24; Cox, 2021: 13-25; Erdenen, 2014: 76-123; Erkmen ve Ergut, 2021: 16-17; Gülersoy, 1981: 37; Millas, 2021: 17-

107; Schlumberger, 2006: 13). Faytonlar, bu tarihten itibaren adaların ve Büyükada'nın asli ulaşım aracı olarak günlük yaşamın ve ada kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelir. Kaynaklarda Büyükada'da 1930'lu yıllarda 20-25 fayton bulunduğu, faytoncuların çoğunun Rum olduğu, faytonların tertemiz tutulduğu, fayton turlarının keyfi, fayton atlarının bakımlı, özenle tımar edilmiş ve iyi beslenmiş olduğu aktarılır (Akpınar, 2014: 32-34; Albukrek, 2021: 139; Çizmeciyen, 2016: 67). 1960-1967 yılları arasında Belediye'nin fayton turnuvaları, seminerleri düzenlediği, atları bakımlı, arabası güzel olan faytoncuların ödüllendirildikleri anlatılır. Faytoncu esnafının 19.yüzyılın ortalarında elde ettiği önemli konumunu 1970'lere kadar koruduğu, hem faytoncu esnafının hem de denetim görevini üstlenmiş olan kamu yönetiminin faytonların, atların ve barınma yerleri ahırların temiz, bakımlı, yaşanabilir olması için ellerinden geleni yapmış olduğu belirtilir (Akpınar, 2014: 365; Bulutoğlu, 2018: 431-434). 1980'lere gelindiğinde ise adadaki demografik değişim faytonculuğun da değişimine neden olur. Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Meselesi gibi politik gelişmeler sebebiyle Rumlar Büyükada'yı terk ederken faytonların sahipleri de değişmeye başlar. Mimari, doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunması için 1984 yılında Adalar'ın Sit alanı ilan edilmesiyle Büyükada da koruma altına alınır. Adalar aynı yıl ilk kez yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimi'yle bağımsız belediye olarak yönetilmeye başlanırken Büyükada Adalar'ın ilçe merkezi olur (Akpınar, 2014: 239; Mahalli İdarelere Genel Seçimi, 1984; Millas, 2021: 174; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul V Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Kararı, 2013). Bu çerçevede faytonların denetim ve kontrol yetkisi Adalar Belediyesi'nin sorumluluğuna geçer ve bu araçların sayısı aynı dönemde arttırılır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Sıra Sayısı: 132, 2019).¹ Sahipleri, kullanım usulleri değişime uğrayan, sayıları artan ve denetim ve kontrolü farklılaşan faytonların, denetim ve kontrol yetkisi 2000'li yıllarda Adalar Belediyesi'nden İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne (İBB) geçerek tekrar değişime uğrar (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004). Bu değişime Adalar'ın ulaşım ve turizmdeki değişim eklenir. Adalar'la ana kara arasındaki ulaşımı tek başına sürdüren vapurlara İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (İDO)'nin eklenmesiyle başlayan ulaşımındaki değişim (İDO Adalar İskelesi, 1996), sayıları sürekli artan özel şirketlere ait motor seferlerinin hat sayısı artarak eklenmesiyle devam eder (Bianet.org, 2009). Ulaşımındaki değişime paralel giderek hız kazanan günübirlik ziyaretçi sayısındaki kontrolsüz artış Adalar'ın ağırlıkta yazlıkçıların kullandığı sayfiye yeri niteliğini değiştirmiş, başta Büyükada olmak üzere adaları günübirlik turizm destinasyonuna çevirmiştir. 2010'dan sonraki yıllarda Adalar için özgün tur programları geliştirilmesini hedefleyen yeni bir turizm biçimine Adalar teslim edilmiştir. Artan günübirlik turist baskısının akülü bireysel araç kullanımını, kiralık bisiklet sayısını da beraberinde arttırdığı bu değişime faytonlar da tur sayılarını arttırarak eşlik etmiştir (Adalar Turizm Raporu, 2020; ATGM, 2012; Bulutoğlu, 2018: 434). Bu değişim ulaşım ve fayton sorununun başlıca nedenlerindedir. Turistik bir ögeye, günübirlik turizmin pazarlama araçlarından birine dönüşen faytonlar, büyüyen turizm endüstrisinin ve yaratılan rantın asli unsurlarından biri haline gelir. Faytonlar büyüyen rant yanında, büyüyen bir sermaye birikiminin de kaynağı olur. Yapılan mülakatlarda görüşmeciler aşırı turizme dikkat çekmiş, faytoncuların fayton meydanında tekrar fayton kuyruğuna girmek ya da fayton kuyruğuna hiç girmeden sadece tur acenteleriyle gelen turistleri kapmak için birbirleriyle adeta yarışmaya başladığını anlatmıştır.

"...sürekli yerli ve yabancı turistin Ada'ya gelmesi için satılan bir şeydi fayton. Seyahat acenteleri Ada turunu fayton turu içinde satıyordu" (A3).

¹ Aynı kaynakta yer alan verilere göre Adalar'da 1964'te 160 olan fayton sayısı 1984'te 214'e, 1986'da 277'ye çıkarılmıştır. Adalar'da resmi olarak bir daha sayısı arttırılmayan 277 faytonun 226'sı Büyükada, 30'u Heybeliada ve 21'i Burgazada'da faaliyet göstermiştir.

“...gelen turist kitlesini eritmek için hızla turistler haldır haldır faytonla gezdiriliyor, sonra yemeğe götürülüyor, tur tamamlanıyor, turistleri motorların biri getirip, diğeri götürüyordu” (A2).

Büyükada İstanbul’un aşırı turizm sorununa maruz kalan turistik merkezlerinden biri haline dönüşürken atlar bu değişimin sonuçlarından en çok etkilenen olur. Ömer Süvari (2019a; 2019b) Adalar’ın her yıl milyonlarca turistin günübirlik ziyaret etmesi için faytonculuğun turistik bir sektör olarak desteklenmesiyle at ölümlerinin, hayvan sömürsünün tüm biçimlerinin yaşandığı çürümüş bir enkaza dönüştüğünü savunur. Hayvan hakları hareketi temsilcileriyle yapılan görüşmelerde atların Adalar’da, özellikle Büyükada’da para kazanma hırsının içinde acımasızca kullanılıp, ölümüne çalıştırıldıklarının altı sıklıkla çizilmiştir. Görüşmeciler fayton endüstrisinin sürekli tedarik edebildiği bir hammaddeye dönüşen atların insan gibi bir canlı olduğunu vurgulamış, faytonların atlar için bir zulme, köleliğe dönüştüğünü belirtmiştir. Aktörlerin ifadelerine göre faytonlar, insanın duyarsız ve vicdana sığmayan usullerle hayvanları sömürmesinin tipik örneğini Büyükada’da sergilemiştir.

“...orası (Büyükada) ölen atın yerine sürekli yenisinin getirildiği çok büyük bir zulmün merkezi olmuştu” (A6).

“Bunun bir hak ihlali olduğu aynı zamanda bir eziyet bir işkence olduğu, vicdansızlık olduğu ve o varlığın kendi isteminin dışında bir işe zorla koşturulduğu, dahası yetmeyip ölümüne ondan iş beklendiği, bunun başka bir tür kölelik olduğu benim durduğum yerden gördüğüm buydu” (A8).

2010’lu yıllara gelindiğinde faytonlar, yolcu taşımacılığına ilişkin özgün işlevini tamamen yitirmiş, günübirlik turistlere Ada turu yaptırmak için kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum turizmin en büyük ağırlığını çeken Büyükada’da atlara yönelik sömürü ve istismarın en önemli nedenlerinden olur. Faytonculuk sektörü faaliyet odağını yerli ama özellikle yabancı turistlerin talepleri doğrultusunda turlara kaydırır. Geçmişte Ada sakinlerini, onların ziyaretçilerini evlerine götürmek ya da günübirlik turistleri mesire yerlerine, plajlara taşımak için görece kolay işler için kullanılan faytonların günübirlik turizmin paket turlarında kullanılmaya başlanması atlar için katlanılması güç hatta olanaksız bir iş yüküne yol açmıştır. Atların oluşan talep yoğunluğu içinde durmaksızın parkurlarda çalışmaya zorlanması sömürü ve istismarın da ötesine geçen bir manzara ortaya çıkarmıştır. “Büyük Tur” ve “Küçük Tur” olarak adlandırılan parkurlardan en çok tercih edilen ilki, atlar için son derece yorucu, yıpratıcı inişli, çıkışlı uzun bir yoldur. Ada’ya günübirlik gelen turistler çoğu zaman faytonlara dört beş kişi doldurarak bu tura götürülmekte, bu durum atların ömürlerini dramatik şekilde kısaltmakta, sektör ölen atın yerine bir başka atı kolaylıkla sağlamaktadır (İBB, 2020).

Artan turistik talep ve aşırı turizm nedeniyle atlar gün boyu çalıştırılmaya başlanmış, istismar, sömürü ve işkence en fazla bu “turistik aktivite” nedeniyle yaşanmaya başlamıştır. Büyükada başta olmak üzere Adalar’daki turistik rant arayışının ilk kurbanları atlar olurken, faytonların dönüşümü bu tarihi mekanların kentsel kimliğinin ve mirasının yitirilmesi sürecinin de en açık emarelerinden biri olur. Buna karşın faytonlar farklı medya mecralarındaki yazılara konu olmuşsa da akademik yazında oldukça sınırlı biçimde ele alınmıştır. İlkay Taş Gürsoy (2020)’un makalesi bu konudaki sınırlı çalışmalardan biridir. Gürsoy’un turizm açısından fayton ve atları konu edinen çalışması diğer turizm beldeleri yanında Büyükada’yı da mercek altına almış, yürüttüğü saha çalışması yanında fayton kullanılan turistik alanların temsilini de incelemiştir. Gürsoy’a göre fayton atlarının medyadaki yansıtılmasında bu hayvanlar bir taraftan Büyükada’nın kültürel mirası olarak öne çıkarılmakta, kültürel olarak kutsallaştırılmakta diğer taraftan ise istismarları anlatılmaktadır. Gürsoy’un dikkat çektiği bu nokta faytonlar konusunda uzun süren tartışmaların çelişkili karakterini ortaya koyar. İzmir’de ve Büyükada’da

gerçekleştirilen görüşmelerde de bu çelişkili durum yanında konunun kapasitenin üstüne çıkan turistikleşmeye, bu aşırı-turizm sonucunda ortaya çıkan rantın atlar üzerinde yarattığı baskıya ve faytonculuk içindeki mafyalaşma söylentilerine dikkat çeker.

Saha araştırması 2018 yılında gerçekleştirilen Gürsoy'un çalışmasında fayton protestosuna da değinilirken, araştırmanın yürütüldüğü dönemde hareketin ciddi bir gelişim gösterdiği, ses kazanmış olduğu ve bir baskı grubu olarak arenada kendine yer bulmuş olduğu belirtilir. Faytonun toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamını, hayvan çalışmalarına da atıfla geniş biçimde tartışan Gürsoy, İzmir'de görece daha iyi koşullarda olan atların ve fayton konusunun Büyükkada için artık siyasileştiğinin hem resmî kurumların hem de siyasetçilerin seçim vaatlerine konu olduğunun altını çizer. Gürsoy'un dikkat çektiği söz konusu nokta, ortaya koyduğu birçok diğer tespit gibi bu makalenin temel analiz çerçevelerinden olan siyasi fırsatlar yaklaşımının geçerliliğine ilişkin dayanaklar ortaya koyar. Buna karşın Gürsoy'un faytonların resmî kurumları, sivil toplumu ve onun bir parçası olarak gördüğü faytoncuları bir araya getiren denetim ve izleme mekanizmaları kurularak korunmasına yönelik önerisi fayton sorununun karmaşık ve çekişmeci karakterini yansıtmaya değil, çalışmanın sürdürülebilir turizm çalışmaları alanına yönelik olduğunu hatırlatır. Oysa ortada çözülmesi çok zor, farklı çıkar ve baskı gruplarının, siyasetin müdahil olduğu bir sorun vardır ve bu arenada farklı aktörler arasındaki mücadelede sorunun çözümü için yeni bir siyasi bağlamın ortaya çıkması, hayvan hakları hareketinin açılan fırsat penceresini fark ederek arenanın odak noktası olmayı başarması gerekecektir. Yaşananları özetleyen "Faytona Binme Atlar Ölüyor!" bir slogan olarak fayton protestolarının etiketi haline gelirken taraflar arası mücadele de yoğunlaşacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hayvan hakları hareketi farklı gruplardan oluşan heterojen bir harekettir. Farklı gruplar faytonlar konusunda bir araya gelerek ortak faaliyetler ve kampanyalar yürütmeyi başarmış olsa da bunu bir koalisyon olarak değerlendirmek gerekir. Bu açıdan daha derinlikli bir analiz için hayvan hakları hareketinin içindeki farklı bakış açılarının ve oluşumların arasındaki ayrımların bilinmesi yararlıdır. Bir toplumsal hareket olarak hayvan hakları hareketi bu açıdan zengin bir örnektir.

3.2. Hayvan Hakları Hareketi

Hayvan hakları hareketinin atların uğradığı zulümle dikkat çektiği Büyükkada'da atların tarihsel değeri farklılaşmış, atların insanla paylaştığı yaşamdaki anlamı, yeri değişmiştir. Tarihsel sürecin değiştirdiği sadece atlara verilen değerle sınırlı değildir. İnsanla hayvanın paylaştığı ortak tarihi miras insanın hayvanlara beslediği tüm duyguları tepeden tırnağa nasıl değiştirdiğini göstermektedir (Picq, Digard, Cyrulnik ve Matignon, 2021: 9). Hayvanlara beslenme kaynağı olmanın ötesinde kimi zaman savunma amaçlı ya da gündelik yaşamı kolaylaştırıcı işlevler, kimi zaman kültürel, simgesel, kutsal anlamlar yükleyen, kimi zaman da arkadaş konumuna yükselten insan, tarihsel süreçte hayvanı sanayileştirmiş, görünmez kılmış, sonunda cansız bir maddeye, nesneye indirgemıştır (Picq vd. 2021: 94-111). Hayvan hakları hareketi için insanlar tarafından görünmez kılınarak varlıkları cansız nesne düzeyine indirgenen hayvanların tıpkı insan gibi hissetme yetisine sahip canlı olduğu gerçeğiyle insanlar yüzleşmelidir. Hayvan hakları hareketinin oluşumu 18. yüzyıldaki bilimsel gelişmelerle hazırlanmış, insanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlikleri ortaya koyan bulgular insanların hayvanları bir mal gibi kabul edip istedikleri gibi kullanabilmeye hakları olup olmadığı sorgulamalarına yol açmıştır. 19. yüzyılda hayvanların iletişimi ve bilişsel özellikleri hakkındaki araştırmalarsa kamuoyunda yankılanarak başlayan sorgulamaları arttırmış, insanlar nihayet hayvanları, kendi türleriyle benzer duyguları ve düşünceleri olan böylelikle belki de ortak

haklara sahip olan canlılar olarak görmeye başlamıştır (Jasper, 2002: 250-251). İngiltere’de anestezi verilmemiş hayvanların bilimsel amaçlı kullanımlarına muhalefetle hayvan hakları hareketinin doğmasına yol açan 19. yüzyıl süreci çok sayıda ülkede hayvanları korumayla ilgili örgütlenmeleri tetiklemişse de 20. yüzyılın başlarında oluşan karşı muhalefet hayvan hakları hareketinin ivmesini azaltmış, azalan ivme 1960 ve 1970’lerde yükselişe geçen toplumsal hareketlerin her türden ayrımcılığı reddetmenin önünü açmasıyla artmıştır (Degrazia, 2006: 20-21).

Peter Singer 1975 tarihli *Animal Liberation* isimli kitabında bir sürü çarpıcı resim, korkunç fotoğraflar, şüpheli hayvan deneylerinden örneklerle insanın hayvana uyguladığı vahşeti sergilemesi günümüz hayvan hakları kuramı ve hayvan hakları hareketi için dönüm noktası olmuştur. Kitap hareketin bütünleşmesini ve yeni fikirlerin oluşumunun zeminini hazırlayarak Singer’i hareketin öncü kuramcısı haline getirmiştir (Degrazia, 2006: 21; Jasper, 2002: 255). Hayvan hakları hareketinde öncü kuramcı kabul edilen Singer (2018: 37)’a göre, insanların insan dışı hayvanlara yaklaşım ve uygulamalarına karşı sürdürülecek mücadele son dönemde uğruna mücadele edilen bütün ahlaksal ve toplumsal meseleler kadar önemlidir. Meselenin önemini hareketin günümüzde bir diğer önemli kuramcısı Tom Regan (2007: 19-20), yerkürenin her yerinde her gün çok çeşitli şekillerde ve çok sayıda hayvanın istismar edildiğini, sömürüldüğünü, milyarlarcasının hayatlarını acınacak bir sefalet içinde geçirerek insan gaddarlığının duyarsız kıskacında ölüme yollandığını söyleyerek açıklamıştır.

Görüşlerinde bütün hayvanların çıkarlarının eşit derecede önemsenmesi ilkesini temele alan Singer (2018: 345)’a göre, hayvanların hayatlarının en önemsiz gerekçeyle bile sona erdirilebileceği düşüncesinden vazgeçilmesi gerekir (Singer, 2018: 70). Hayvanları tıpkı insanlar gibi “bir yaşamın öznesi” kabul eden Regan (2007: 83) insan hakları fikrinin hayvan haklarına uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Singer ve Regan görüşleriyle hayvan hakları hareketi içinde “hayvan refahı” ve “hayvan hakları” kavramları üzerinden süren tartışma ve eleştirilerle yeni kuramsal ve kavramsal çerçevelere zemin hazırlamıştır (Aşar, 2018: 242-247). Faydacı kuram olarak değerlendirilen hayvan refahı yaklaşımı hayvan sömürsünün son bulması için hayvanların uygun olmayan beslenme ve barınak koşulları, doğal davranışlarını gösterememe gibi olumsuzluklardan uzak, doğal fizyolojilerine uygun olarak yaşamaları için yapılması gereken düzenlemeler üzerine yoğunlaşırken (Arslan ve İlgili, 2022: 135), hakçı kuram olarak değerlendirilen hayvan hakları yaklaşımı hayvan sömürsünün son bulması için hayvan kullanımının tamamen son bulması üzerine yoğunlaşmıştır. Regan, kafeslerin genişletilmesi şeklindeki benzetmesiyle eleştirdiği faydacı yaklaşımla, kafeslerin boşaltılması şeklindeki benzetmesiyle kendi yaklaşımı arasındaki farklılığa dikkat çekmiştir (Regan, 2007: 94). Hayvan hakları kuramına katkı sağlayan bir diğer isim kabul edilen Gary L.Francione, iki yaklaşım arasındaki farkı Singer’in hayvanların insan amaçları için kurumsal kullanımıyla ilgili kuralların hissetme yetisine sahip bütün hayvanların çıkarı gözetilerek uygulanması gerektiğini savunduğunu, Regan’ın ise hayvanların insan amaçları için kurumsal kullanımıyla ilgili kuralların da kurumsal sömürsünün de tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini savunduğunu belirterek açıklamıştır (Francione, 2008: 39-40).

Hayvanların sömürülmeleri, kullanımıyla ilgili resimler, fotoğraflar, videolar gibi kanıtların sunulmasıyla oluşmasına zemin hazırlanan hayvan hakları hareketi, hayvan refahı ve hayvan hakları kavramlarını önceleyen iki temel yaklaşımı iki ayrı zemin kabul etmiştir. Tartışmaları ve eleştirileriyle Francione (2008), David Degrazia (Degrazia, 2006), Martha Nussbaum (Nussbaum, 2018), Sue Donaldson ve Will Kymlicka (Donaldson ve Kymlicka, 2016) gibi

isimlerin farklı kavramsal ve kuramsal çerçevelerle katkı sağlamayı sürdürdüğü hareket Regan (2007: 19-20)'ın ifadesiyle hayvanların kullanımıyla ilgili yaşanan dehşet verici gerçekliği göremeyen insanlara günümüz dünyasında hayvanların gördüğü muameleyi konu alan sahneyi betimlemek, insanların hayvanlara ne yaptıklarını göstermek ve bu sahneye son vermek istemektedir. İleride ayrıntılarına yer verilecek fayton protestolarında atların sömürülmesinin ve çektiği eziyetin son bulması için fayton sayısının azaltılması, atların bakım koşullarının düzeltilmesi gibi taleplerle yola çıkan hayvan hakları hareketinin süreç içinde faytonların tamamen kaldırılmasını talep eden aktörlerle biçim değiştirdiği ve çok sayıda aktörün ortak mücadelesiyle geliştiği görülecektir. Bu noktada fayton protestosunun hayvan hakları hareketinin “hayvan refahı” ve “hayvan hakları” kavramı üzerinden şekillenen iki farklı yaklaşımını atların çektiği eziyete son verme hedefinde birleştirdiği söylenebilir.

Hayvan hakları hareketi konusunda Türkçe yazında belli başlı çalışmalar bulunsa da toplumsal hareket kuramları merceğinden konunun fazlaca ele alınmadığı görülmektedir. Çoğunlukla yukarıda yer verilen literatürün ele alındığı ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın çalışıldığı literatür genel olarak incelendiğinde hayvan hakları kuramlarının analizi (Kulaç, 2021), hayvan hakları ile ilgili tutumların empatiyle ve ahlaki olgunlukla ilişkisi (Demir, 2020; Uygun, 2018), Hayvan Hakları Federasyonu (HAYTAP)'nın (Arklan ve Kocaömer, 2022; Olgun, 2019), hayvan hakları derneklerinin çeşitli değişkenler üzerinden incelenmesi (Baysal, 2019), hayvan hakları ve refahı konusunda dünya ülkeleri ve Türkiye'deki durumun karşılaştırılması (Duman, 2022), hayvan hukuku (Arıkan, 2014), hayvan hakları (Bakalım, 2022; Zeybek, Keser ve Yıldırım, 2021), Osmanlı'da hayvan hakları (Erden, 2021; Erden, 2022; Cansız, 2021), kapitalizmin oluşturduğu ekonomik engeller üzerinden insan ve hayvan haklarının analizi (Atar, 2023) gibi çeşitli alanlarda çalışmalara ayrıca vegan ve vejeteryan hareketler konusunda yapılan çalışmalara rastlanmaktadır (Tekten Aksürmeli ve Beşirli, 2019; Tunç, 2023; Güler ve Çağlayan, 2021). Hayvan hakları yazını içerisinde bu makalenin konusu ile yakından ilgili hizipleşme ve ayrımlar konusunun önemli bir yer işgal ettiğini de ifade etmek gerekir.

20. yüzyılın ortasından itibaren “sivil haklar” aktivizminin de etkisiyle dönüşüm geçiren hareket bu dönemde diğer ayrımcılık karşıtı hareketlerin söylemlerini kullanarak “insan olmayan hayvan” haklarını onlarla benzer bir ahlaki zeminde çerçevelemeye başlar aynı zamanda kayda değer siyasi bir varlık kazanır. Bu dönemden sonra hayvan hakları hareketi, ayrımcılığa uğrayan toplumsal kesimlerin kullandığı söylemi “ödünç alarak” bir savunuculuk modeli geliştirir (Wrenn, 2019: 34). Corey Lee Wrenn, insan olmayan hayvan hakları hareketi içerisindeki bölünmelerin yeni olmadığını ancak diğer birçok hareketin aksine bu hareket içinde hizipleşmenin kaynağının radikal unsurlar değil profesyonel örgütler olduğunu öne sürer. Kapitalizmin çekiciliği ve neoliberal stratejilerin uyarlanması nedeniyle STK'laşma bu hareketi kutuplaştırmakta ve radikal kanatların oluşumunu teşvik etmektedir. STK'laşma, bürokratik bir yapı, maddi kaynaklara erişim, bu kaynakları büyütme ve geliştirme niyetiyle karakterize edilebilecek akılcı bir taktiktir. STK'laşma maddi kaynakları garanti altına alıp, geliştirmeye olanak sağlarken aynı zamanda taktik ve hedeflerde ılımlılaşmayı, devlet ve özel sektörle iş birliğine yönelik çabalara yönelmeyi de beraberinde getirir. Radikal kanatlar ise hareket içindeki ılımlılaşmaya bir tepki olarak doğarken, çoğunlukla ana harekete yönelik eleştirilere olabildiğince çok dikkat çekmeye kendilerini vermektedir. Öte yandan Wrenn'in araştırması hareketin tüm unsurlarının esasında bir noktada birlik içinde olma arayışı içinde olduğunu ve hizipleşmenin olumsuz sonuçlarının farkında olduğunu belirtir. Hizipleşme hareket içinde çoğunlukla kaynakları tüketen, hareket için zayıflık yaratan olarak çerçevelenir ve hareketi karşı hareket eylemlerine karşı savunmasız bırakan bir olgu olarak görülür (2019: 212).

Wrenn'in ortaya koyduğu hizipleşme ve fikir ayrılığı konusunun Türkiye için de geçerli olduğu görülmektedir. Sırma Oya Tekvar (2017) çalışmasında, Türkiye'de hayvan hakları savunucuları arasında sıklıkla ortaya çıkan ve yine sıklıkla çözümsüz kalan çatışmalar, hatta mahkemeye taşınacak derecede şiddetli kavgalar yaşandığını ifade etmekte, bu grupların aşırı duygusal olduklarını ve stratejik iletişim bilgisi eksikliği sorununa sahip olduklarını öne sürmekte ayrıca Türkiye'de hayvan hakları hareketinin iş birliği, ön yargılar ve ben merkezilik açısından ciddi sorunları olduğunu savunmaktadır. İleride ele alınacağı üzere fayton protestosu hareketinin önemli aktörlerinden olan veganların bir kısmı Yaşam Nöbeti eylemindeki protestocu kimlikleriyle ılımlaşmaya tepki gösteren radikal kanadı temsil edecek, eylem hareket içinde fikir ayrılıklarına, çatışmalara yol açacaktır. Bu noktada fayton protestosunun öne çıkan unsurlarından Türkiye'deki vegan hareketi inceleyen Ahmet Tunç (2023)'un araştırması da önem taşımaktadır. Tunç, genelleme yapmak mümkün değilse de veganların ayrımcılık ve sistem karşıtı protest hareketlerle etkileşim, bağlantı içinde olduklarını ortaya koymakta, veganlığın ruhani ya da sağlık gerekçelerinden çok politik nedenli bir yeni toplumsal hareket olduğunu savunmaktadır. Tunç'un siyasi veganlık olarak adlandırdığı grubun içerisinde yer alanlar genellikle bir siyasi hareket ya da aktivist çevreler içerisinde yer almakta, başka toplumsal hareketlerle bağları bulunmakta, bu hareketler veganlıkla bir arada çerçevelenebilmektedir. Hayvan hakları hareketi üzerine yapılan çalışmalar bu hareket içerisindeki farklılıkları, ayrılıkları ve kimi zaman çatışmaları işaret eder. Bu durumun fayton protestosu hareketi için de geçerli olduğu söylenebilir ancak fayton protestosu tüm çekişmelere ve fikir ayrılıklarına rağmen hareketi bir araya getirip, bir arada kalmalarını sağlayarak protestoyu sürdürecektir, bu durum hareketin amacına ulaşılmasında en etkili unsurlardan biri olacaktır. Bir sonraki kısımda ayrıntılarıyla ele alınmaya başlanacak olan fayton protestosu, farklı aktivist grupların karşılıklı olarak anlaşmaya vardığı, iş birliği yapmak ve ortak hedefe doğru birlikte çalışmak için kurduğu "toplumsal hareket koalisyonu" niteliği taşır. Toplumsal hareket koalisyonlarının sürdürülmesi açısından içsel dinamikler kadar dışsal dinamikler de etkili olabilir. İçsel gerilimler, çatışmalar koalisyonun dağılmasına yol açabileceği gibi, seferber olmaya elverişli dışsal koşullar ya da siyasi bağlam da koalisyonun devamına olumlu etkide bulunabilir (McCommon ve Moon, 2015). Fayton protestosu koalisyonunun devam ettirilebilmesinde elverişli dışsal koşullar, siyasi bağlamın içsel sorunlara baskın gelerek hareketin devamını sağladığı öne sürülebilir. Politik süreçlerin protestonun gelişimi ve sonuçları üzerindeki etkisine dikkat çeken Sidney Tarrow ve Doug McAdam, toplumdaki öteki strateji aktörlerini, siyasi kurum ve yapıları toplumsal hareketler analizlerine "siyasi fırsat yapıları" olarak ekleyerek, toplumsal hareketlerde siyasi fırsat yapısının bireylerin ve örgütlerin stratejileri, başarı veya başarısızlıklarını etkilediğini belirtmiştir (aktaran Jasper, 2002: 73-75; 2017: 49). Charles Tilly, McAdam ve Tarrow'la birlikte toplumsal hareketleri çatışmacı politikanın kendine özgü yeni bir türü olarak değerlendirir (Tilly, 2008: 16-17). İleride ele daha detaylı biçimde ele alınacağı üzere faytonların kullanımının son bulmasına yönelik protesto hareketinin başarısını politik süreçler ve çatışmacı politika bağlamında değerlendirmesi gerekli görünmektedir. Öte yandan başarının öncüsü olan hayvan hakları hareketinin, yukarıda ele alındığı üzere güçlü bir ahlaki bakışla gelişmiş bir hareket olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Jasper, protestoların sıradan insanlara en temel ahlaki sezgi ve ilkelerini keşfetme, açıkça ifade etme, sonuna kadar yaşama olanağı tanıdığına dikkat çekmiştir Jasper'e göre aktivistler protestolar sırasında diğerlerinin katılımını sağlamak, onları ikna etmek, onlara ilham vermek rahatsız edici semboller de olmak üzere çok sayıda öğeden ve eylem araçlarından yararlanır (Jasper, 2017: 10-12). Fayton protestolarında aktivistlerin burnu kanayan at heykeli çevresinde tasarlanmış 2018 yılındaki eylemi fayton karşıtı protesto

kampanyasının önemli aşamalarından biridir (Yesilist.com, 2018). Ancak fayton karşıtı kampanyanın geçmişi 2018'deki bu eylemden daha gerilere gitmektedir.

3.3. Fayton Protestosunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi: Ana Aktörler, Strateji ve Eylem Repertuarı

Çalışma kapsamında mülakat yapılan görüşmeciler fayton atlarının yaşadığı sömürünün 2000'li yıllardan itibaren hayvan hakları savunucularının birinci gündem maddesini oluşturmuş olsa da mücadelenin 2010 yılından sonra hızlandığını ifade etmiştir. Görüşmeciler hayvan hakları hareketi içinde fayton atlarının bakım koşullarının düzeltilmesi, faytonların denetlenmesi, sayılarının azaltılması şeklindeki düşünce ve taleplerle yapılan görüşmeler, basın açıklamaları ve kampanyalarla kamuoyuna taşınan sürecin fayton atlarını kendisine öncelikli mücadele alanı olarak gören örgütlenmelerle hız kazandığından söz etmiştir.²

"Konu 2000'lerin başından beri var aslında. Ama mücadelenin hızlanması eylemlerin başlaması 2010'dan sonra oluyor" (A16).

"...faytonlarla ilgili özel girişimler kurulmaya başlanınca mücadele hız kazandı" (A4).

Fayton atlarının yaşadığı sömürüyü 2010 yılında kamuoyu gündemine taşıyan ilk örgütlerden birinin HAYTAP olduğu görülmektedir (Haytap.org, 2020). 2009 yılından başlayarak Adalar Belediyesi ve İBB'yle görüşmeler yapan HAYTAP, 2012'de fayton atları için ciddi örgütlenme ve bilinçlenme zamanının geldiğini açıklamış, başlattığı kampanyayla kamuoyunu harekete geçirmeye çalışmış, yapılması gerekenin ilk aşamada kademeli olarak fayton sayısının azaltılması olduğunu ilan etmiştir (Haytap.org, 2012). Görüşmelerden 2014 yılında başta İstanbul Adalar olmak üzere, faytonculuk adı altında uygulanan sömürü ve zulüm sistemine karşı kamuoyunda farkındalık yaratmak ve faytonculuğu boykot etmek için (Facebook.com/Faytona Binme Atlar Ölüyor, 2014), Faytona Binme Atlar Ölüyor Platformu (FBAÖP), Yük Hayvanlarını Koruma ve Kurtarma Derneği (WARF) gibi atlar için özellikle çaba harcayan girişimlerle birlikte faytonlar için başlayan mücadelenin farklı hayvan hakları savunucusu aktörlerin sürece dahil olmasıyla biçim değiştirdiği anlaşılmaktadır. Görüşmeciler 2014 yılı öncesinde hayvan hakları hareketi içinde bile radikal bir düşünce kabul edilen faytonların tamamen kaldırılması söyleminin, radikal tavır almaya kararlı aktörler tarafından söylenmeye başladığını ifade etmiştir.

"Adalardaki faytonların tamamen kaldırılması için kampanyaya başladık. 2014 gibi yola çıktık" (A1).

2014 yılında "#Faytona Binme Atlar Ölüyor" kampanyası çerçevesinde bir araya gelerek faytonların tamamen kaldırılması talebiyle Bostancı İskelesi'nde basın açıklaması yapan hayvan hakları savunucuları, Adalarda atlı faytonlar yerine elektrikli faytonların kullanılması için change.org üzerinden imza kampanyasına başlamış (Bianet.org, 2014), 30 Ağustos'ta "Faytona Binme Atlar Ölüyor" sloganıyla atların yaşadığı işkenceye dur demek için Büyükkada'da eylem düzenlemiştir (İlerihaber.org, 2014). HAYTAP 2012 yılında başlattığı kampanyaya 2014 yılında hız verip, kamuoyunu elektrikli faytonlar için kitlesel talep oluşturmaya davet ederek Faytona Binme Atlar Ölüyor kampanyasına da Büyükkada'daki protesto eylemine de destek verdiğini göstermiştir (Facebook.com/HAYTAP, 2014).

² Dünyadaki örneklere bakıldığında da hayvan hakları örgütlerinin faytonların kullanımına karşı farkındalık yaratmak ve kaldırılmasını sağlamak için protesto eylemleri düzenledikleri, kurdukları baskı ve yürüttükleri kampanyalarla faytonun kaldırılmasını sağladıkları görülmektedir (Animal Welfare Institute; PETA, n.d.). Fayton Roma (BBC, 2020), Chicago gibi şehirlerde yasaklanmıştır. Fayton kullanımının tamamen yasaklanmasına yönelik protestolar hayvan hareketi örgütleri tarafından dünyanın pek çok şehrinde halen sürdürülmektedir (Neaves, 2022).

Görüşmelerde 2014 yılında Büyükada'da düzenlenen eylemle hayvan hakları hareketinin ilk kez faytona meydan okuduğu belirtilmiş, faytonların tamamen kaldırılmasını talep eden fayton protestosunun bu eylemle başladığı ifade edilmiştir.

"İlk Adaya (Büyükada) gelme eylemi ses getiren bir şeydi...bu eylem çok önemliydi" (A2).

Aktörler 2014 yılında fayton protestolarına başlayan hareketin insan sömürüsüne maruz kalan farklı hayvanlar için mücadele veren hayvan hakları örgütlerinin katılımıyla grup yelpazesini sürekli genişlettiğinden söz etmiştir. Görüşmeciler, hareketin farklı hak mücadelesi veren kişi ya da grupların desteğini almaya çalıştığından bahsetmiştir. Görüşmelerde, aktif hiçbir hak mücadelesi içinde yer almayan ancak konuyu önemli gören ya da Adalar'a gezmek için giden sıradan insanın gözüne atların durumunun değmesi gibi katılımlarla hareketin çok sayıda kişi ve grubun desteğiyle geliştiği ifade edilmiştir.

"Bu meselede katılım çok parçalıdır, birlikte hareket ettik süreç içinde" (A3).

"...farklı alanda mücadele veren gruplara ulaşmaya yani mücadele alanlarını ortaklaştırmaya çalıştık" (A10).

"Büyükada'ya gidip duvarlara fayton karşıtı yazılar yazan destekçiler kendiliğinden oluştu süreçte" (A1).

2015 yılında Yunuslara Özgürlük Platformu, Ötekilerin Postası, Yeryüzüne Özgürlük Derneği, Veganizm Özgürlüktür Platformu, Hayvan Haklarını Koruma ve Geliştirme Derneği, Anarşist Barikat, İstanbul Barosu Hayvan Hakları Komisyonu, Animal Liberation Press Office-Türkiye, Hayvanlara Adalet Platformu ve Bağımsız Hayvan Özgürlüğü Aktivistleri desteğiyle FBAÖP'nun Kadıköy Adalar iskelesi önündeki protesto eyleminde faytonları boykot çağrısıyla, basın açıklamasıyla bir araya gelerek eylem düzenlemiştir (Bianet.org, 2015). 2016 yılında süren mücadele FBAÖP'nun baskıyı arttırmaya yönelik kampanya daveti, faytonlar konusunda hazırlanan belgeselin kamuoyuyla paylaşılması (Facebook/Faytona Binme Atlar Ölüyor, 2016), Vegan Aksiyon grubu üyelerinin Büyükada'da gerçekleştirdiği protesto eylemiyle devam etmiştir (Facebook/Vegan Aksiyon, 2016).

2017 yılında da kampanya ve protestolara devam eden hayvan hakları hareketi FBAÖP'nun basın açıklamasında bir araya gelmiştir. Yapılan eylemde Hayvan Hakları İzleme Komitesi (HAKİM), raporu açıklanmış (Bianet.org., 2017a), aynı yıl Hayvanlara Adalet Platformu #FaytonlarKaldırılın dilekçe verme eylemi başlatmıştır (Bianet.org, 2017b). Aynı yıl Bağımsız Hayvan Hakları Topluluğu (BHHT) ve hayvan hakları aktivistleri Bostancı-Adalar iskelesinde bir araya gelerek imza kampanyasıyla, ellerindeki dövizlerle protesto eylemi düzenlemiştir (Kuzeyormanlari.org, 2017), HAYTAP faytonların kademeli olarak kaldırılması için Elektrikli Fayton Kampanyası'na hız vermiştir (Haytap.tv, 2017).

2018 yılında faytonlar için baskıyı iyice arttıran hayvan hakları hareketi 14 Mayıs'ta Don Kışot Bisiklet Kolektifi'nin Bostancı Adalar İskelesi'nde (Kuzeyormanlari.org, 2018), 2 Haziran'da FBAÖP'nun Kadıköy Adalar Vapur İskelesi'nde (Bianet.org, 2018), aynı gün Büyükada'da HAYTAP'ın "Haytap Fayton Atlarının Yanında" protesto eylemiyle mücadeleye devam etmiştir (Haytap.org, 2018). 2018 yılında eylemlere ara vermediği görülen hareket 16 Eylül'de de Hayvan Özgürlüğü İnsiyatifi'nin çağrısı, Yıldız Teknik Üniversitesi Vegan Topluluğu, BHHT, Hayvanlara Adalet Derneği (HAD), Hayvanlarla Dayanışma İnsiyatifi (HAYDİ), Ankara Vegan Platformu desteğiyle Büyükada'da atlar için hemen özgürlük diyerek bir araya gelmiştir (Adagazetesi.com.tr, 2018). Hayvan hakları hareketinin 2018 yılında kurduğu baskı gücünü

arttıran iki önemli gelişmeden söz etmek gerekir. Bu gelişmelerden biri atlarda görülen Ruam hastalığı sebebiyle Adalar İlçesi Hayvan Sağlık Zabıtası Komisyon Kararıyla Adalar'a hayvan giriş çıkışının yasaklanmasıdır (Adalar İlçesi Hayvan Sağlık Zabıtası Komisyon Kararı, 2018). Hareketin baskı gücü Adalar'a sokulmak üzere getirilmiş yüzlerce atın sevkiyatının ve faytoncularla aralarında yaşanan kavganın görüntülenmesiyle artmıştır (Milliyet.com.tr, 2018). Bir diğer gelişme de "Atları faytonların boyunduruğundan kurtarıp özgürlüklerine kavuşturmak için bir çalışma yapıyoruz" diyen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı açıklamadır (Haberturk.tv.com, 2018). Açıklamayla hareketi gücü kuvvetlenmiştir. Görüşmelerde özellikle Cumhurbaşkanı tarafından yapılan açıklamaya dikkat çekilmiş, açıklamanın hareketin ulaştığı gücün göstergesi olduğu belirtilmiştir.

"Cumhurbaşkanlığı seçimi için kullanılan bir söylem haline gelmişti mesele, hareketin baskısı 2018'de Cumhurbaşkanı'na bu sözü söyletebiliyor. Hareketin uzun süre verdiği mücadele bu noktada çok önem taşıyor, bu çok önemli bence" (A5).

2018 yılında baskı gücü iyice arttırmış olsa da hala amacına ulaşamayan hareket, 2019 yılına Büyükkada'daki ahırlarda çıkan yangın sonucu 9 atın ölümü ve 11 atın yaralanmasının öfkesiyle başlamıştır (Sivilsayfalar.org, 2019). Hayvan hakları hareketi 31 Mart 2019'da yapılacak Mahallî İdareler Genel Seçimleri'nde İBB adaylarının seçim vaatlerinin güçlü aktörlerinden biri haline geldiğini, seçim süreci boyunca kamuoyu gücünü siyasi partilerin faytonlarla ilgili nasıl tutum alacaklarına dair açıklamalarına yansıtarak göstermeyi başarır. Hareket, belediye başkanı adaylarına fayton atlarının da içinde bulunduğu hayvan hakları konusunda duyarlı davranacaklarını imza altına aldıkları taahhütname ve protokoller hazırlayarak (Haytap.org, 2019a; Kalkandelen, 2021: 215-217), tam sayfa gazete ilanları yayınlayarak gücünü göstermeye devam eder (Haytap.org, 2019b; Haytap.org, 2019c).

"Ekrem İmamoğlu'na (İBB CHP adayı) bu sözleşmeyi imzalatarak hareket büyük bir ivme kazanmıştı" (A9).

2019 yılı boyunca seçim öncesi ve sonrası kampanya ve eylemlerine devam eden hareket 16 Haziran'da BHHT, Hayvan Özgürlüğü İnsiyatifi, İstanbul Vegan İnsiyatifi ve HAYDİ'den oluşan Hayvan Özgürlüğü Aktivistleri öncülüğünde Kadıköy'de gerçeklik küpü eylemi için (Kalkandelen, 2021: 223; Kuzeyormanlari.org, 2019), 12 Temmuz'da İBB önünde basın açıklaması için bir araya gelmiştir (Facebook.com/BHHT, 2019). 27 Temmuz'da Don Kışot Bisiklet Kolektifi'nin çağrısıyla bir araya gelen aktivistler Kadıköy Adalar İskelesi'nden Bostancı Adalar İskelesi önüne kadar dövizler, sloganlar eşliğinde bisiklet sürerek protesto eylemi düzenlemiştir (Bianet.org, 2019a).

18 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın atları faytonların boyunduruğundan kurtaracağına, İBB Başkanı'nın seçim öncesi faytonları kaldırılacağına ilişkin sözü olduğunu hatırlatan hayvan hakları savunucuları (Sozcu.com.tr, 2019a), 30 Ağustos'ta Yeşil Öfke Ekoloji Kolektifi, Adalar Savunması, HAD, Hayvan Hakları ve Etiği Derneği, BHHT, Hayvan Özgürlüğü İnsiyatifi, Bağımsız Hayvan Özgürlüğü Aktivistleri, Bursa Vegan İnsiyatifi, Dayanışma Hayvan Hakları Federasyonu, Eskişehir Vegan İnsiyatifi, Yeşil Direniş, Patili Canlar Derneği, İzmir Vegan İnsiyatifi, Dört Ayaklı Şehir, İstanbul Vegan İnsiyatifi, Ekoloji Topluluğu, Empati Derneği, Empati Hayvan Hakları Eğitimi ve Şiddetsizlik Platformu, HAKİM, Hayvanlara Özgürlük Cephesi, HAYDİ, İstanbul Barosu Hayvan Hakları Merkezi, Veganizm Özgürlüktür, Yaşam ve Dayanışma Yolcuları, WARF'ın içinde yer aldığı ortak bildiriyle İBB Başkanı'ndan verdiği sözü tutarak atlı faytonları tamamen kaldırmasını istemiştir (Sozcu.com.tr, 2019b). 2019 yılının neredeyse tamamında bir araya gelerek eylem yapan hayvan hakları hareketi eylemlerini bitirmemiş, 01 Kasım'da Yunuslara

Özgürlük Platformu, HAKİM, Hayvan Hakları ve Etiği Derneği'yle birlikte basın toplantısı düzenleyen FBAÖP, İBB Başkanı'na sözü olduğunu hatırlatmaya devam etmiştir (Bianet.org, 2019b).

Yapılan görüşmelerde hareketin verdiği mücadeleyi değerlendiren aktörler, baskı gücünü arttırmasında mücadele boyunca istikrarla, duraksamadan, konuyu hep gündemde tutma çabalarının etkili olduğu ifade edilmiştir. Görüşmeciler, yılmadan sürdürülen mücadelede sokak eylemleri, gösteriler, duvar yazıları, maske, afiş, pankart, broşür, bildiri, Trend Topic-TT çalışmaları gibi sosyal medya eylemleri, basın bültenleri, basın açıklamaları, imza kampanyaları düzenlendiğini anlatmıştır. Görüşülen aktörler, hareketin mücadelede televizyon, gazete, radyo gibi medya araçları, fayton atlarının durumunu gösteren fotoğraf, belgesel, video gibi görsellerin paylaşılması, sticker basımı, gerçeklik küpü gibi eylem araçları kullanarak medyanın desteğini sağlamaya yönelik özel çabanın yanı sıra hukuksal araçlarla da sürecin takipçisi olmaya çabaladığını belirtmiştir. Görüşmelerde hareketin Meclise gidip Milletvekilleriyle defalarca görüşerek atlar için lobi faaliyetleri sürdürdüğü, özellikle sosyal medya araçlarıyla internet üzerinden ve insanlarla bire bir ilişki kurularak atların maruz kaldığı zulme dair farkındalık oluşturacak çeşitli eylem araçları kullandığından söz edilmiştir.

Mülakat yapılan aktörler, hayvan hakları hareketinin denenebilecek her yolu deneyerek farklı STK, platform ya da topluluğun öncülüğünde sosyal medya üzerinden mobilizasyonu sağlanan çok sayıda eylemde yan yana geldiğinden, fayton protestolarının hayvan hakları hareketinin tüm bileşenlerince desteklenerek soluksuz devam ettiğinden bahsetmiştir.

"Nerede mikrofon bulabiliyorsak televizyonda, radyoda ya da işte yazı gücümüz varsa yazarak, çizerek." (A9)

"...benim ve derneğin organizasyonlardaki rolü hukuksal süreçlerin takibi noktasıydı."(A5)

"...Meclise gidilip Milletvekilleriyle defalarca görüşüldü" (A16)

"...her eylem önemliydi, hepsi birbirine eklendi" (A6).

3.4. Bir Dönüm Noktası Olarak "Yaşam Nöbeti" Eylemi

2019 yılı boyunca mücadeleye devam eden hayvan hakları savunucuları kazılma nedeniyle ilgili resmî açıklama yapılmayan Büyükkada'nın ormanlık alanındaki dev çukur görüntüleri haberleriyle 2019'un son günlerini de hareketli geçirir (DHA.com.tr, 2019). 18 Aralık'ta Büyükkada'da kazılan dev çukurlara Ruam hastalığı olduğu tespit edilen 80 atın öldürülerek gömüleceği iddia edilir (Twitter.com/info_warf, 2019). 19 Aralık'ta Adalar Kaymakamlığı tarafından Büyükkada'da Ruamlı olduğu tespit edilen 81 atın itlaf edildiği açıklanır (T.C. Adalar Kaymakamlığı, 2019). Sözü edilen gelişmeler ekseninde katledilen atlar için çadır eylemine başladıklarını ilan eden aktivistler hareketin tüm bileşenlerini İBB binası önünde "Yaşam Nöbeti" adı verilen eyleme katılmaya davet etmiştir.

Görüşmelerde süreçle ilgili bilgi veren aktörler, hareketin İstanbul Vegan İnisyatifi'nin aldığı karar ve öncülüğünde sosyal medyada örgütlenerek 19 Aralık'ta İBB önünde eylem yapma kararı aldığını ifade etmiştir. Görüşmeciler, tamamen veganlar tarafından başlatılan Yaşam Nöbeti eylemini Adalar Kaymakamlığı tarafından yapılan resmî açıklamanın alevlendirip tetiklediğini, faytonlar kaldırılana kadar kararlılıkla sürdürme konusunda çok güçlü motivasyona sahip aktivist grupların alanı sahiplenerek, eyleme vegan olmayanların dahil edilmemesi kararı aldığını belirtmiştir.

"İstanbul Vegan İnsiyatifi'nin çağrısıyla ilk gününden itibaren eyleme katıldım" (A14).

"...bir fikir ateşleniyor ya öyle oldu ateşlendi ve hep beraber tepki vermeye başladık tweetler, hashtaglerle beraber ben de harekete geçtim" (A17).

"...sonra oraya gittiğimizde atların öldürüldüğünü öğrendiğimiz için...biz de atlar özgür oluncaya kadar burada eylem yapıyoruz dedik" (A18).

"Yıllardır mücadele veriliyor ne fayton bitti ne atlara eziyet bitti dedik, çok kararlıydık" (A15).

Görüşmelerde yıllardır ortak mücadele sürdüren hayvan hakları hareketinin ilk defa Yaşam Nöbeti eyleminin oluşumu sırasında fikir ayrılığı yaşadığı, İstanbul Vegan İnsiyatifi'nin aldığı kararın, eylem şeklinin, çadırların kurulacağı alanın tartışma yarattığı ifade edilmiştir.

"Buraya (Büyükada) gelin dedim...ikna edemedim" (A9).

"Eylemi duyurmamalarını istedim...onlar eylemi duyurunca" (A6).

"Daha en başından belli sorunlarla başladı...yapılan görüşmelerde temsil krizi yaşandı" (A10).

Adalar'da mevcut 1800 at için yönetimin hiçbir şey yapmadığı, seçim öncesi verilen sözlerin yerine getirilmediği, faytonların derhal kaldırılması ve atların ömürlerinin sonuna kadar yaşamsal ihtiyaçlarının giderileceği, özgürce yaşayacakları bir tesisin yapılması taleplerinin sıralandığı basın açıklamasına ortak imza veren 347 hayvan hakları dernek ve topluluğu Yaşam Nöbetine destek vermiştir (Bianet.org, 2019c).

Görüşmeciler, anlatımlarıyla yukarıdaki bilgiyi desteklemiştir. Aktörler, yeri, zamanı, biçimi vb. konularda farklı düşünen gruplar arasında çıkan fikir ayrılıklarının gölgesinde oluşmuş olsa da fayton protestolarına yan yana katılan ve birbirini tanıyan gruplar tarafından eylemin alana çağrı yapma, alandaki aktivistlerle basın açıklamaları için bilgi paylaşma, alanın ısıtıcı, yiyecek, içecek, çadır gibi temel fiziksel ihtiyaçlarını giderecek lojistik katkı sunma, faytonlar konusunda İstanbul Valiliği, Adalar Kaymakamlığı, İBB gibi otoritelerle yapılan görüşmelere katılma gibi psikolojik ve fiziksel katkı sağlanarak desteklendiğini belirtmiştir.

"Eylemi duyduğumuz gibi...pankartlarımızla, dövizlerimizle orada olduk" (A13).

Yaşam Nöbeti eylemiyle ilgili değerlendirmelerinde aktörler, eylemin daha önce birlikte hiç mücadele etmemiş, faytona karşı yapılan hiçbir protesto eylemine katılmamış dolayısıyla da birbirini hiç tanımayan, fayton atlarının durumu ya da Ada faytonları konusunda da yeterli bilgiye sahip olmayan farklı bir sürü kişi ya da grubun bir anda sosyal medya üzerinden örgütlenerek katılımıyla oluşup geliştiğine dikkat çekmiştir. Görüşmeciler, çadırda kalan ve eylemin sürdürücüsü olan veganlar, eylemi desteklemek için gündüz aktivizme katılanlar ve eylem süreci boyunca çeşitli zamanlarda gece ya da gündüz eyleme destek vermek için alana gelip gidenler ayrıca eylemin devamlılığını, dikkat çekmesini sağlamak ve alanın sesini duyurup büyütme için sosyal medyada ve tüm medya araçlarında açıklamalar yaparak çaba harcayanlar tarafından eylemin sürdürüldüğünden söz etmiştir.

"Eyleme dahil olanların oranı tahmini faraziye söylüyorum size %50'si o eylemle fark etti sömürünün boyutunu" (A12).

Yaşam Nöbeti eylemi 20 Aralık'ta İstanbul Valiliği'nin Adalar'daki tüm atların faytona koşulmasının 3 ay süreyle durdurulduğu (T.C. İstanbul Valiliği, 2019), 23 Aralık'ta İBB Başkanı'nın sembolik, turizm amaçlı 35 fayton kalsın önerilerinin de masada olduğu sürecin tüm taraflarıyla yapılan görüşmelerle sürdüğü (Twitter.com/ibbtvcanlı, 2019), 24 Aralık'ta protestocuların atlı faytonların tümüyle yasaklanması açıklamaları arasında tüm hızıyla devam etmiştir (Bianet.org, 2019d).

Görüşmelerde eylem başlarken oluşan fikir ayrılıklarının sadece hayvan hakları hareketi bileşenleri arasında değil, eylem alanındaki aktivistler arasında da devam ettiği belirtilmiştir. Aktörler eylemin devamı, eylemin biçimi, medyayla, otoritelerle ilişki konusunda sürekli fikir ayrılıkları yaşanması yanında hareketin medya ve otoritelerin sıra dışı pratikleriyle de karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir.

"Bazı arkadaşlarımız diyordu ki orada, İBB kapısını kilitleyelim...camlarına kırmızı boyalar dökelim... Bazı arkadaşlarımız da diyordu ki...pasif direniş yapalım biri şöyle biri böyle yapalım" (A15).

"...bir ara eylem durdurulsun başka şekilde yürütülsün diyen hayvan hakları aktivistleri oldu" (A10).

"Adalar Kaymakamlığı, İstanbul Valiliği eylem sürecinde hep yanımızda yer aldılar, bir ihtiyacımızın olup olmadığıyla yakından ilgilendiler" (A5).

"İBB sıcak çay, sıcak kahve, battaniye bile yolladı bize" (A14).

"Alana yandaş medya diye niteleyebilirim medya akın etmişti" (A6).

"Bunlar normalde başımıza gelen şeyler değildi...medyada yer bulabildik, yani aslında biz yıllardır sesimizi duyurmaya çabalıyorduk ve artık sesimiz duyuluyordu" (A16).

Açıklamalar, görüşmeler, İBB'yi yıllardır elinde tutan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) merkezi yönetiminin ve İBB'yi yapılan son seçimde kazanan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İBB yönetiminin sıra dışı pratikleri, daha önceki eylemlere kayıtsız basının olağanüstü ilgisi, protestocular arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları, çatışmalar arasında yol alan Yaşam Nöbeti eylemi 16 Ocak 2020'de İBB Meclisi'nin Adalar İlçesi'nde fayton plakaları ve atların satın alınması ve ulaşım hizmetinin elektrikli araçla yapılması için alınan kararı kabul etmesi (İBB, 2020), İBB'nin satın alınan atların Tarım ve Orman Bakanlığı'nın doğal yaşam alanlarına bırakılacağını bildirmesi (Twitter.com/Mrt_Ongun, 2020), 28 Ocak'ta aktivistlerin Adalar'da bulunan atların satın alınarak rehabilitasyon merkezlerinde hayatlarını özgürce sürdürmeleri için uygun koşulların oluşturulması konusuna odaklı taleplerin takip edileceği açıklamasıyla 41.gününde sona ermiştir (Bianet.org, 2020).

Aktörler eylem sürecinde yaşanan olumsuzluklar yanında siyasi rekabetin hareketin elini güçlendirerek baskı gücünü arttırdığına dikkat çekmiştir.

"...siyasi kapışma elimizi güçlendirmiş oldu" (A16).

"...karşı tarafın bunu siyasi olarak kullanması falan tam bir baskı oluşturdu İBB üzerinde, karşı taraf derken AKP'yi kastediyorum. AKP'li İBB olsaydı öyle eylem olmazdı. Çevik kuvvet anında gelirdi, o çadırları açamazdık... Baskı yapmasaydık İmamoğlu (CHP'li İBB) da hallederiz falan deyip geçecekti faytonlar da kalacaktı yani" (A18).

Görüşmeciler Yaşam Nöbeti eyleminin faytonların kaldırılması kararının oluşturduğu zafer, gurur, mutluluk hissiyle sona erse de eylemin bitirilmesine yol açan kar, yağmur, soğuk gibi kötü hava koşullarından, aktivistlerin kendi sağlıklarıyla ilgili yaşadıkları sıkıntılardan, büyük kararlılıkla sürdürülmesiyle birlikte her eylem gibi eninde sonunda bitecek olan bu eylemin daha ne kadar uzayabileceğine ilişkin belirsizliğin oluşturduğu yorgunluktan söz etmiştir. Görüşmelerde eylemin bitirilmesine yol açan en önemli sebebin, eylemin başlarken oluşan fikir ayrılıklarının gölgesini tüm eylem süreci boyunca üzerinde taşıması olduğu belirtilmiş, eylemin başlangıcında ve devamında yaşanan fikir ayrılıkları sebebiyle hayvan hakları savunucularının

merkezi ve yerel otoritelerle olduğu kadar birbirleriyle de mücadele etmelerinin eylemin son bulmasında etkili olduğu ifade edilmiştir.

"...ama biz de bitmiştik, çok hastalandık" (A18).

"...çünkü artık bir arada kalamayacak bir hale gelmiştik...maddi olarak da artık hiçbir şey sürdürülebilir değildi" (A15).

Yapılan görüşmelerde Yaşam Nöbeti eylemi sona erdirilirken hayvan hakları hareketi bileşenlerinin fayton atlarıyla ilgili talepleri vurgulama, atlar özgürlüğüne kavuşana kadar taleplerin takibi konusunda İBB, Kaymakamlık, Valilik gibi otoriteleri baskı altında tutma kararı aldığı vurgulanmıştır. Aktörler, Yaşam Nöbeti eylemi sonrasında alınan karar doğrultusunda hareketin yetkili kurumlarla görüşmeler yaparak mücadeleye devam ettiğini belirtmiştir. Görüşmeciler, atlar için ahırlara giderek durum ve koşullarına ilişkin raporlar hazırlamaya, atlar için öneriler geliştirmeye çabalamış olsa da hayvan hakları hareketi açısından yıllardır çok zorlu geçen mücadelenin faytonlar kalktıktan sonra daha da zorlu, karmaşık bir mücadeleye dönüştüğünü ifade etmiştir.

"...burada (Büyükada) ahırlara gidildi, atların koşulları yazıldı, raporlar sunuldu belediyeye, uğraşıldı duruldu" (A9).

"Öneriler havada uçtu...kangren haline gelmiş meselenin her aşaması çok kaotik ve zorluydu" (A3).

Hayvan hakları hareketi aktörleri, hareketin Yaşam Nöbeti eylemi başlarken, devam ederken ve sonlanırken oluşan fikir ayrılıklarının gölgesinden kurtulamadığını, otoritelere baskı gücünü sürdüremediğini vurgulamıştır. Görüşmeciler maddi yetersizlikler nedeniyle alternatif geliştiremediği gibi sürecin sonunda yıllardır fayton atlarını özgürlüğüne kavuşturma amacıyla oluşturduğu birlikte hareket etme kabiliyetini de tamamen kaybeden hareketin, dağıldığını, fayton atlarını özgürlüğüne kavuşturmayı da atları takip etmeyi de başaramadığını belirtmiştir.

"Daha kuvvetli şekilde atlar takip edilmeliydi" (A17).

"Ama devamı gelmedi... Bu konuda bizim de dernek olarak da şahıs olarak da eksikliğimiz çok olmuştur" (A11).

"Örgütsüzlüğün sonucudur bu...maddi olarak bir gücümüz de olmayınca hiçbir alternatif geliştiremedik" (A6).

Görüşmelerde aktörler hareketin başarısızlığına yol açanın insanların hayvanlara yaklaşımına hâkim hayvanı mülk, mal olarak görmeye yol açan kültürel kodlar kadar harekete de hakim rekabet, çıkar, çatışma, bir işe başlayıp yarım bırakma gibi kültürel kodlar olduğunu ifade etmiştir.

"İnsanların hayvanlara mülk olarak, mal olarak bakma fikri değişmedikçe hayvan hakları hareketinde başarı sağlamak çok zor" (A15).

"...yarım iş yapma özelliklerimiz var. Bir işe başlayıp sonunu getirememiz özelliklerimiz var. Bizim bir yiğın böyle kültürel kodlarımız var" (A2).

Faytonların kaldırılmasını başarı ve faytonların kaldırılması ardından atların takibi sürecinde yaşanan süreci başarısızlık olarak değerlendirdikleri görülen aktörler, faytonların kaldırılmasıyla yakalan başarıya odaklanarak hayvan hakları hareketi açısından ortak bir yaklaşımla yıllardır sergilenen ortak mücadeleyi özel bir örnek, verilen ortak mücadelenin

faytonların kaldırılması kararına etkisi, Adalarda faytondan kaynaklı at sömürüsünün faytonların kaldırılması kararıyla tamamen sona ermesi, faytonun devam etmesi halinde sömürülmeye ve ölmeye devam edecek atlar açısından kararın önemi ve faytonların kaldırılmasıyla sömürüden de ölümden de kurtarılan atlara vurguyla her şeye rağmen sonucu başarı olarak değerlendirmiştir.

“Türkiye’de hayvan hakları hareketi grupları açısından ilk ve en önemli direniş eylemiydi...ülke çapında hayvan hakları grupları bu meselede yan yana geldi ve ortak bir yaklaşım geliştirdi...özel örnekti” (A3).

“Bu %100 bir kazanım mı, belki olamadı ama %80 bir kazanımdır ve çok başarılıdır” (A12).

“...bu mücadele verilmeseydi, o farkındalık oluşturulmasaydı faytonlar kaldırılamazdı bu açıdan bakınca da sonucu hayvan hakları hareketi açısından her şeye rağmen büyük bir başarı olarak değerlendiriyorum” (A16).

Fayton sektörünün zulmünden atların kurtarılması gerektiği konusu 2000’lerden itibaren hayvan hakları hareketi içinde gündemin birinci sırasında olsa da 2010’dan itibaren konu fayton sayısının azaltılması, atların bakım koşullarının düzeltilmesi talepleriyle kamuoyuna taşınmış, hareket faytonların tamamen kaldırılması talebi, “Faytona Binme Atlar Ölüyor” sloganı ve fayton protestolarıyla 2014 yılında Büyükaada’yı tanıştırmıştır. Fayton protestosu, hayvan hakları hareketinin farklı yaklaşımlara sahip tüm bileşenlerinin desteğiyle gelişmiş, çok sayıda eylem aracı kullanılarak sürmüş, büyüyen kamuoyu gücüyle siyasi aktörler üzerinde baskı oluşturabilecek güce ulaşmıştır. Adalarda faytonların kaldırılması için yetkiye sahip ya da yetki kullanabilecek devletin ilgili kurumlarına, siyasi partilere aynı zamanda baskı gücüne destek verecek geleneksel ya da sosyal medya araçlarına konuyu taşımayı, talepleri doğrultusunda vaat, söz almayı başarmış olsa da hayvan hakları hareketi amacına “Yaşam Nöbeti” eylem sürecine kadar ulaşmayı başaramamıştır.

4. SONUÇ

Edwin Amenta ve Drew Halfmann (2012) siyasi fırsat terimi ve onun açıklamaya çalıştığı bağlam yerine devletler, bürokrasiler, seçim sistemleri, politikalar, siyasi partiler ve çıkar grupları gibi daha spesifik, daha az muğlaklık içeren ve daha iyi tanımlanmış terimleri tercih ettiklerini belirtir. Hem terimin hem de işaret ettiği bağlamın netleştirilmediği ve yeterince açıklanmadığı takdirde analitik sorunları olduğunu söyleyen yazarlar siyasi fırsat kavramının muğlaklıkları konusunda dikkatli davranılması gerektiğini ifade eder. Amenta ve Halfmann’a göre siyasi fırsat terimi sorunlu olsa da (bu terim yerine “siyasi bağlam” kavramının kullanımını önerirler) içerdiği analitik bakış açısı değerlidir.

Siyasi fırsat yaklaşımı özellikle mikro-toplumsal ve kültürel kuramları benimseyenler tarafından eleştiriye uğrayan bir kuram olsa da bu makaleye kaynaklık eden araştırma verileri fayton protestosunun başarıya ulaşma sürecinin bu yaklaşımın ortaya koyduğu açıklayıcı çerçeveye çok iyi oturduğunu göstermektedir. Bu noktada ifade etmek gerekir ki bu kuram çalışmada yapısalcı ve determinist bir perspektiften değil süreçsel, yorumlayıcı biçimde kullanılmış, protesto hareketi ve onun asli unsurları olan hayvan hakları hareketi aktörlerinin etkileşimleri, hareketin dinamikleri ve sürece etkisi göz ardı edilmemiştir. Bu yaklaşımın önde gelen kuramcıları olan McAdam ve Tarrow (2018)’un toplumsal hareket incelemelerinde dikkat edilmesi gereken “iç” ve “dış” odaklar arasındaki denge korunmaya çalışılmıştır. McAdam ve Tarrow’un belirttiği üzere siyasi fırsatlar hareketin ortaya çıkmasına ya da başarısına otomatik olarak neden olmazlar. McAdam, hareketlerin gelişiminde ve yaratacakları etkide fırsatların üç temel

faktörden yalnızca biri olduğunu, hareketlerin kendine ait bir organizasyon kapasitesi geliştirmesinin ve muhalif bir bilincin ortaya çıkmasının diğer faktörler olduğunu savunur. Fayton protestosu bu açıdan belirli bir düzeye ulaşmayı başarmış gerek örgütlenme gerekse bilinç açısından hareketi siyasi fırsat penceresinin açılmasını bekler bir duruma ulaştırmayı başarmıştır. McAdam ve Tarrow'a göre siyasi fırsat pencerelerinin açılmasına yol açabilecek olan bağımsız güç merkezlerinin çokluğu (İBB, devlet kurumları ve rakip siyasi partiler), güç merkezinin toplumsal hareketlere açık olması (İBB) ve siyasi kararsızlık gibi faktörler hareketin başarı elde etmesini sağlamış görünmektedir. Fayton protestosu hareketi başarısında esas karar verici konumda olan İBB'nin diğer siyasi aktörler, kamu otoriteleriyle rekabeti ve artan kamuoyu baskısına daha kırılğan hale gelmesi çok etkilidir. Siyasi fırsat yaklaşımının öngördüğü gibi seçkinler arasındaki farklılıklar kadar, kadar seçkin gruplar içinde dışarıdan gelecek baskıya karşı daha kırılğan durumda bulunan unsurlar bulunması hareketin başarı şansını artırır. Hayvan hakları ittifakı da açıldığını fark ettiği fırsat penceresini "Yaşam Nöbeti" eylemiyle tam zamanında değerlendirmiştir. Bu noktada İBB'nin de harekete yönelik potansiyel desteğinin görülmüş olması önemlidir. Hareketler seçkinler arasındaki bölünmelerden, siyasi yaklaşım farklarından yararlanarak başarı şanslarını artırabilirler (Bloom, 2014). Fayton protestosu hareketinin farklılıklar kadar rekabetten yararlandığı ve dış baskıya karşı daha kırılğan durumda bulunan İBB'yi zorlayarak siyasi fırsat ortamından yararlandığı görülmektedir. Fayton protestosu hareketinin önünü ilgili dönemde siyasi bağlamda gerçekleşen değişimler açmıştır.

Jasper (2012)'a göre bir zaman dilimi için geçerli olan ve bir amaç için avantaj sağlayacak fırsat pencereleri bir anda ve beklenmedik şekilde açılır. Fırsat pencereleri özeldir çünkü geçicidir. Kapanan fırsat pencereleri ise hareketin seferberliğini caydırmak yerine teşvik eder. Fayton protestosu açıldığını fark ettiği fırsat penceresini kapanıyor olması ihtimalini de düşünerek İstanbul Vegan İnsiyatifi öncülüğünde stratejik bir tercih yaparak "Yaşam Nöbeti" eylemiyle çok iyi değerlendirmiştir. Yaşam Nöbeti eylemi yıllarca tüm bileşenlerini aynı hedefle bir arada tutan hareketin baskı gücünü oluşturan siyasi bağlamdan yararlanıp kullanmış, hareketi odak noktası haline getirmeyi de faytonların tamamen kaldırılması hedefine hareketi ulaştırabilmeyi de eylem sürecinde ortaya çıkan hizipleşmelere, çatışmalara, fikir ayrılıklarına rağmen başarmıştır. Fayton protestosu hareketi, fayton atlarını özgürlüklerine kavuşturana kadar takip etme, İBB, Kaymakamlık, Valilik gibi yetkili kurumları baskı altında tutma kararıyla sonlandırdığı Yaşam Nöbeti ardından her ne kadar yetkili kurumlarla görüşmeler yapmaya, atların durum ve koşullarına ilişkin raporlar hazırlamaya, atlar için öneriler geliştirilmeye çabalasa da birlikte hareket etme kabiliyetini tamamen kaybederek baskı gücünü yitirmiştir. Hayvan hakları hareketi maddi yetersizlikler, hayvanı araçsallaştırmayı ya da bir işe başlayıp sonunu getirememeyi sıradanlaştıran kültürel kodların yanı sıra kendi içindeki rekabeti, çatışmayı, hizipleşmeyi aşamamış, onları takip etmeyi de başaramamıştır. Hayvan hakları hareketini karmaşık bir dizi duyguya, düşünceye iten sürecin başarı mı başarısızlık mı olduğu ise faytonların kaldırılmış olmasına, sömürü ve ölüm döngüsünün tamamen son bulmasıyla bu döngüden kurtarılan atlara vurguyla aşılmıştır.

Fayton protestosu hareketi toplumsal hareketlerde hem siyasal olanakların, bağlamın önemini hem de hareketlerin kendi niteliklerinin, içsel dinamiklerinin önemini açıkça ortaya koyan örnek bir vaka olarak bu alandaki araştırmalar için çok yararlı bir çerçeve ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Adagazetesi.com.tr. (2018, Eylül 16). Büyükada'da at eylemi. Erişim adresi <https://www.adagazetesi.com.tr/buyukadada-at-eylemi.html> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Adalar İlçesi Hayvan Sağlık Zabıtası Komisyon Kararı. (2018, Şubat 13). Erişim adresi https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/065/original/Hayvan_saglik_Zabitası_Komisyon_kararı.pdf?1519582444 (Erişim tarihi: 05.06.2023)
- Adalar Turizm Raporu. (2020, Ocak). Erişim adresi <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/wp-content/uploads/2020/07/adalar-turizm-raporu-IBB-icin.pdf> (Erişim tarihi: 11.06.2023)
- Akpınar, S. (2014). *Büyükada bir Ada öyküsü*. İstanbul: Adalı Yayınları.
- Albukrek, V. (2021). *Bir zamanlar Büyükada 1931-1961 anıları*. İstanbul: Adalı Yayınları.
- Amenta, E. & Halfmann, D. (2012). Opportunity knocks the trouble with political opportunity and what you can do about it. *Contention in Context: Political Opportunities and the Emergence of Protest* (pp. 1-34). Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804778930-003>
- Animal Welfare Institute. (n.d.) Horse-Drawn Carriages. *Animal Welfare Institute*. Erişim adresi <https://awionline.org/content/urban-carriage-horses-out-step-responsible-horse-welfare> (Erişim tarihi: 16.06.2023)
- Arıkan, E. (2014). *Hayvan refahı, hayvan hakları, hayvan hukuku*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Arklan, Ü. & Kocaömer, N. (2022). Dijital aktivizm olgusuna hayvan hakları bağlamında bir bakış: HAYTAP örneğinde bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (37), 31-54. DOI: 10.31123/akil.1077939.
- Arslan, M. & İlgili, Ö. (2022). Türkiye'de hayvan hakları ve refahı kavramlarının biyoetik yönüne değinen lisansüstü tezler: Nitel araştırma. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 93(2), 133-150. DOI: 10.33188/vetheder.1018692.
- Aşar, H. (2018). Hayvan haklarına yönelik temel görüşler ve yanlışları. *Kaygı*, 30, 239-251. DOI: 10.20981/kaygi.411236.
- Atar, F. (2023). *İnsan hakları perspektifinden hayvan hakları sorunu ve ekonomik engeller*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Atay, K. (2011). *Adalar'da iz bırakanlar*. İstanbul: Adalı Yayınları.
- ATGM. (2012). Adalar Turizm Geliştirme Merkezi. Erişim adresi <https://adalarvakfi.org/tr/projelerimiz/adalar-turizm-gelistirme-merkezi/15-adalar-turizm-gelistirme-merkezi> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Bakalım, T.N. (2022). *Hayvan hakları*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Baysal, D. (2019). *Sivil toplum kuruluşları ve kamu arasındaki bağıntıyı sağlamada halkla ilişkilerin rolü: Hayvan hakları dernekleri üzerine İzmir İli örneğinde bir durum çalışması*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- BBC. (2020, December 3). Rome bans horse-drawn carriages from its streets. *BBC*. Erişim adresi <https://www.bbc.com/news/world-europe-55175734> (Erişim tarihi: 15.07.2023)
- Bianet.org. (2009). Motora mahkum edilen adalılar vapurlarını geri istiyor. Erişim adresi <https://m.bianet.org/bianet/toplum/117838-motora-mahkum-edilen-adalilar-vapurlarini-geri-istiyor> (Erişim tarihi: 11.06.2023)

- Bianet.org. (2014, Ağustos 27). Adalarda elektrikli fayton kullanılsın; atlara özgürlük. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/158128-adalar-da-elektrikli-fayton-kullanilsin-atlara-ozgurluk> (Erişim tarihi: 05.06.2023)
- Bianet.org. (2015, Haziran 1). Faytona Binme Atlar Ölüyor. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/164957-faytona-binme-atlar-oluyor> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Bianet.org. (2017a, Mayıs 9). Atların ömrü 20 yıl, faytonda çalıştırılanların 2 yıl. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/186296-atlarin-omru-20-yil-faytonda-calistirilanlarin-2-yil> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Bianet.org. (2017b, Mayıs 12). Avukatlardan faytonların kaldırılması için BİMER kampanyası. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/186430-avukatlardan-faytonlarin-kaldirilmesi-icin-bimer-kampanyasi> (Erişim tarihi: 05.06.2023)
- Bianet.org. (2018, Haziran 3). Sistematiik cinayetlere karşı atlı faytonlar kaldırılınsın. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/197796-sistematiik-cinayetlere-karsi-atli-faytonlar-kaldirilsin> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Bianet.org. (2019a, Temmuz 28). Atlı faytonların kaldırılması için bisikletli eylem. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/210958-atli-faytonlarin-kaldirilmesi-icin-bisikletli-eylem> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- Bianet.org. (2019b, Kasım 1). Hayvan hakları savunucuları: Yasal sürecin takipçisiyiz. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/215273-hayvan-haklari-savunuculari-yasa-surecinin-takipcisiyiz> (Erişim Tarihi: 01.06.2023)
- Bianet.org. (2019c, Aralık 19). 347 hak örgütünden adalardaki atlar için çağrı: Halk sağlığı krizine dönüşebilir. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/yasam/217412-347-hak-orgutunden-adalar-daki-atlar-icin-cagri-halk-sagligi-krizine-donusebilir> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- Bianet.org. (2019d, Aralık 24). İBB'deki nöbet devam ediyor: Faytonlar tamamen yasaklanmalı. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/kent/217603-ibb-deki-nobet-devam-ediyor-faytonlar-tamamen-yasaklanmali> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- Bianet.org. (2020, Ocak 28). Hayvanseverler İBB karşısındaki eylemlerine son verdi. Erişim adresi <https://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/219280-hayvanseverler-ibb-karsisindaki-eylemlerine-son-verdi> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- Bloom, J. M. (2014). Political opportunity structure, contentious social movements, and state-based organizations: The fight against solidarity inside the Polish United Workers Party. *Social Science History*, 38(3-4), 359–388. <http://doi.org/10.1017/ssh.2015.29>
- Bulutoğlu, H. (2018). Adalar, faytonlar ve atlar. *Kültür Sanat Şehir Mevsimlik Tematik Dergi, Z Dergisi*, (3), 428-435.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004, Temmuz). Erişim adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Cansız, D. (2021). II. Meşrutiyet döneminde hayvan hakları (1908-1918). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 187-215. DOI:10.47088/utad.983873.
- Cox, S.S. (2021). *Prens Adaları ve Prinkipo'da Tatlı Yaşam*. (Çev. B. Çokneşeli). İstanbul: Adalı Yayınları.
- Çizmeciyen, L.P. (2016). *Büyükada'da kayıp zamanlar*. İstanbul: Adalar Kültür Derneği Yayınları.
- Degrazia, D. (2006). *Hayvan hakları*. (Çev. H. Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Demir, A. (2020). *Yetişkinlerde empatiyi yordamada hayvan hakları ile ilgili tutumların incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- DHA.com.tr. (2019, Aralık 18). Büyükkada'da gizemli dev çukurlar. Erişim adresi <https://www.dha.com.tr/foto-galeri/buyukadada-gizemli-dev-cukurlar-1743507> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Donaldson, S. & Kymlicka, W. (2016). *Zoopolis*. (Çev. M. Yıldırım). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Duman, I. (2022). Federal Almanya Devletinde genel hukuka uygunluk sebeplerinin hayvan hakları lehine uygulanması beraberinde gelen tartışmalar ve Türk hukukunda hayvanın hukuki konumuna kısa bir bakış. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(2), 661-699. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2654152>
- Erden, Y. (2021). Osmanlı Dönemi hayvan hakları ve refahı bağlamında bir bibliyografya denemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (47), 22-33. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1872886>
- Erden, Y. (2022). *Osmanlı'da hayvan hakları*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Erdenen, O. (2014). *İstanbul Adaları*. İstanbul: Adalı Yayınları.
- Erkmen, A. & Ergut, E.A. (2021). *Adalar'da mimarlık*. İçinde H. Kuruyazıcı (Der.) Adalar binalar mimarlar, ss.14-29, İstanbul: Adalı Yayınları.
- Facebook.com/BHHT. (2019 Temmuz 12). Erişim adresi <https://www.facebook.com/BHHToplulugu/posts/pfbid02T7HtPhEw8A8ouC2tJcAE2QUMNoReVCJAFz6tganhYg3T1sobLvMHRqyQ2hhriJeUl> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Facebook.com/Faytona Binme Atlar Ölüyor. (2014). Erişim adresi <https://www.facebook.com/faytonabinmeatlaroluyor/> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Facebook.com/Faytona Binme Atlar Ölüyor. (2016, Eylül 4). Erişim adresi <https://www.facebook.com/faytonabinmeatlaroluyor/photos/a.1564483870446748/1883598181868647/> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Facebook.com/HAYTAP. (2014). Erişim adresi <https://www.facebook.com/HAYTAP/photos/a.235493106476633/969526353073301/> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Facebook.com/Vegan Aksiyon. (2016, Ekim 3). Erişim adresi <https://www.facebook.com/veganaksiyonhareketi/photos/a.1521504324818782/1596443873991493> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Francione, G.L. (2008). *Hayvan haklarına giriş*. (Çev. R. Akman & E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güler, O. & Çağlayan, G. D. (2021). Nasıl vegan oldum? Fenomenolojik nitel bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 287-304. DOI: 10.32572/guntad.915262.
- Gülersoy, Ç. (1981). *Eski İstanbul arabaları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.
- Gürsoy, İ. T. (2020). Horse-drawn carriages: sustainability at the nexus of human-animal interaction, *Journal of Sustainable Tourism*, 28(2), 204-221. DOI:10.1080/09669582.2019.1671852.
- Haberturk.tv.com. (2018, Haziran 17). Erdoğan, İstanbul'da açıkladı: Atları faytonların boyunduruğundan kurtaracağız. Erişim adresi <https://tv.haberturk.com/tv/gundem/video/erdogan-istanbulda-acikladi-atlari-faytonlarin-boyundurugundan-kurtaracagiz/500296> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Haytap.org. (2012 Şubat 10). Adalardaki faytonlar kademeli olarak kalkmalı. Erişim adresi <https://www.haytap.org/tr/adalardaki-faytonlar-kalkacak-> (Erişim tarihi: 25.05.2023)

- Haytap.org. (2018 Haziran 2). Haytap fayton atlarının yanında eylemi. Erişim adresi <https://www.haytap.org/tr/qhaytap-fayton-atlarnn-yanndaq-eylemi-bueyuekada> (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- Haytap.org. (2019a, Mart 28). İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı Ekrem İmamoğlu Haytap'ın "Söz Veriyorum!" protokolünü imzaladı-2019. Erişim adresi <https://www.haytap.org/tr/istanbul-buyuksehir-belediye-baskan-adayi-ekrem-imamoglu-haytapin-soz-veriyorum-protokolunu-imzaladi-kopya> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Haytap.org. (2019b, Nisan 21). Cumhuriyet gazetesi tam sayfa ilanımız. Erişim adresi <https://www.haytap.org/tr/21-nisan-2019-cumhuriyet-gazetesi-tam-sayfa-ilanimiz> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Haytap.org. (2019c, Temmuz 9). Sözcü gazetesi tam sayfa ilanımız. Erişim adresi <https://www.haytap.org/tr/09-temmuz-2019-sozcu-gazetesi-tam-sayfa-ilanimiz> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Haytap.org. (2020). 15 soruda atlı faytonlar Adalar ve Abant Gölü. Erişim adresi <https://www.haytap.org/tr/15-soruda-atli-faytonlar-adalar-ve-abant-golu> (Erişim tarihi: 25.05.2023)
- Haytap.tv. (2017). Erişim adresi https://www.haytap.tv/elektrikli-fayton-kampanyasi-cnn-turk-yayini_1a399297b.html?vid=1a399297b (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- İBB. (2020, Ocak 16). Erişim adresi <https://www.ibb.istanbul/Council/DecisionDetail/53596> (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- İDO Adalar İskelesi. (1996). Erişim adresi <https://www.ido.com.tr/adalar-iskeleleri> (Erişim tarihi: 11.06.2023)
- İlerihaber.org. (2014, Ağustos 29). Atlar ölmesin özgürce dolaşabilsinler. Erişim adresi <https://ilerihaber.org/icerik/baslik-1162.html> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- Jasper, J. (2012). *Introduction. from political opportunity structures to strategic interaction*. In J. Jasper & J. Goodwin (Ed.), *Contention in context: Political opportunities and the emergence of protest* (pp. 494-522). Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804778930-003>
- Jasper, J.M. (2002). *Ahlaki protesto sanatı*. (Çev. S. Öner). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jasper, J.M. (2017). *Protesto*. (Çev. A. Önal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kalkandelen, Z. (2021). *Vegan devrimi ve hayvan özgürlüğü*. İstanbul: Yeniinsan Yayınevi.
- Kulaç, O. (2021). *Hayvan hakları bağlamında Peter Singer'in ve Tom Regan'ın görüşlerinin karşılaştırması*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kuzeyormanlari.org. (2017, Temmuz 31). Bu zulme ortak olma fayton kullanma. Erişim adresi <https://kuzeyormanlari.org/2017/07/31/bu-zulme-ortak-olma-fayton-kullanma/> (Erişim tarihi: 01.06.2023)
- Kuzeyormanlari.org. (2018, Mayıs 14). Don Kışot Bisiklet Kolektifi: Faytondan in bisiklete bin. Erişim adresi <https://kuzeyormanlari.org/2018/05/14/don-kisot-bisiklet-kolektifi-faytondan-in-bisiklete-bin/> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Kuzeyormanlari.org. (2019, Haziran 16). Hayvan özgürlüğü aktivistleri Kadıköy'de gerçeklik kupu eylemi gerçekleştirdi. Erişim adresi <https://kuzeyormanlari.org/2019/06/16/hayvan-ozgurlugu-aktivistleri-kadikoyde-gerceklik-kupu-eylemi-gerceklestirdi/> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel araştırmalarda analiz*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mahalli İdareler Genel Seçimi. (1984). Erişim adresi <https://www.yzk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- McAdam, D. & Tarrow, S. (2018). The Political Context of Social Movements. D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi & H.J. McCammon (Der.), *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements* içinde (pp. 19-42). Hoboken NJ: Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119168577.ch1>.
- McCammon, H. J., & Moon, M. (2015). Social Movement Coalitions. Donatella della Porta, and Mario Diani (Der.), *The Oxford Handbook of Social Movements* içinde (pp. 326-340). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199678402.001.0001>.
- Millas, A. (2021). *Büyükada Prinkipo, Ada-i Kebir*. İstanbul: Adalı Yayınları.
- Milliyet.com.tr. (2018, Haziran 15). Faytoncular, hayvanseverlere saldırdı. Erişim adresi <https://www.milliyet.com.tr/yemel-haberler/istanbul/faytoncular-hayvanseverlere-saldirildi-12867729> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Neaves, A. (2022, December 1). City leaders propose ban on horse-drawn carriages, citing animal cruelty. Drivers say they treat the animals like royalty. *KENS5*. Erişim adresi <https://www.kens5.com/article/life/animals/horse-carriages-san-antonio-proposed-ban-city-council-downtown/273-bbe3359f-997c-44d1-b8f1-14eb3b04e76d> (Erişim tarihi: 16.07.2023)
- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri-2.Cilt*. (Çev. S. Özge). Ankara: Yayınodası.
- Neuman, W.L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri-1.Cilt*. (Çev. S. Özge). Ankara: Yayınodası.
- Nussbaum, M.C. (2018). *Yapabilirlikler yaratmak*. (Çev. S. Somuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Olgun, K. (2019). *Sivil toplum kuruluşlarında gerçekleştirilen kampanyaların halkla ilişkiler bağlamında analizi: HAYTAP Hayvan Hakları Federasyonu örneği*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- PETA. (n.d.). The Cruelty of Horse-Drawn Carriages. *PETA*. Erişim adresi <https://www.peta.org/issues/animals-in-entertainment/horse-drawn-carriages/> (Erişim tarihi: 16.07.2023)
- Picq, P., Digard, J.P., Cyrulnik, B. & Matignon, K.L. (2021). *Hayvanların en güzel tarihi*. (Çev. B. Onaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Porta, D.D. (2014). *In-depth interviews*. In Donatella Della Porta (Ed.), *Methodological practices in social movement research*, Oxford: Oxford University Press.
- Punch, K.F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş*. (Çev. D. Bayrak, H.B. Arslan & Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Regan, T. (2007). *Kafesler boşalsın*. (Çev. S. Çağlayan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schlumberger, G. (2006). *İstanbul Adaları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Singer, P. (2018). *Hayvan özgürleşmesi*. (Çev. H. Doğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sivilsayfalar.org. (2019 Ocak 4). Atlar yanarak öldü; faytonlar yasaklanacak mı?. Erişim adresi <https://www.sivilsayfalar.org/2019/01/04/atlar-yanarak-oldu-faytonlar-yasaklanacak-mi/> (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- Snow, D.A. (2022). Case Studies and Social Movements. In *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* D.A. Snow, D. Porta, B. Klandermans and D. McAdam (Eds.). Wiley Online Library. <https://doi.org/10.1002/9780470674871.wbespm022.pub2>

- Sozcu.com.tr. (2019a, Ağustos 18). Adalarda atlar hala ölümüne çalıştırılıyor. Erişim adresi <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/adalarda-atlar-hala-olumune-calistiriliyor-5286991/> (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- Sozcu.com.tr. (2019b, Ağustos 30). Hayvan hakları savunucuları: Adalar ulaşım çalıştayı hükümsüzdür. Erişim adresi <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/hayvan-haklari-savunuculari-adalar-ulasim-calistayi-hukumsuzdur-5308402/> (Erişim tarihi: 02.06.2023)
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Süvari, Ö. (2019a, Aralık 25). Atların küçük gezisi: Yaşam nöbeti, faytonlar ve “sayfiyeden turistikleştirmeye” Adalar. Erişim adresi <https://sendika.org/2019/12/atlarin-kucuk-gezisi-yasam-nobeti-faytonlar-ve-sayfiyeden-turistiklestirmeye-adalar-572819/> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Süvari, Ö. (2019b, Eylül 22). Hayvan hakları: 10 soruda faytonlar, atlar, Adalar. Erişim adresi <https://sendika.org/2019/09/hayvan-haklari-10-soruda-faytonlar-atlar-adalar-562276/> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- T.C. Adalar Kaymakamlığı. (2019, Aralık 19). Basın açıklaması: “İlçemizdeki tek tırnaklılarda görülen Ruam hastalığı hakkında”. Erişim adresi <http://www.adalar.gov.tr/adalar-kaymakamligi-basin-aciklamasi> (Erişim tarihi: 30.05.2023)
- T.C. İstanbul Valiliği. (2019, Aralık 20). İstanbul Valisi Ali Yerlikaya'dan İl Mahalli Çevre Kurulu'nda alınan karar ile ilgili açıklama. Erişim adresi <http://www.istanbul.gov.tr/istanbul-valisi-ali-yerlikayadan-il-mahalli-cevre-kurulunda-alinan-kararlar-ile-ilgili-aciklama> (Erişim tarihi: 30.05.2023)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul V Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Kararı. (2013, Haziran 25). Erişim adresi https://sehirplanlama.ibb.istanbul/wp-content/uploads/2021/03/2013_kk.pdf (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Tekten Aksürmeli, Z. S. & Beşirli, H. (2019). Vegan kimliğin oluşumu: Vegan olmak ve vegan kalmak. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 223-249. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademik-hassasiyetler/issue/51005/586790>
- Tekvar, S.O. (2017). HAYTAP'ın hayvan hakları mücadelesinde çatışma yönetimi: Hayvan hakları savunucularının kendi aralarında uzlaşması mümkün mü?. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 181-204. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/30659/331262>
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal hareketler 1768-2004*. (Çev. O. Düz). İstanbul: Babil Yayınları.
- Tunç, A. (2023). *Vegan identities and the vegan movement in Turkey*. (M.S.-Master of Science), Middle East Technical University, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Sıra Sayısı: 132. (2019, Ekim). Hayvanların haklarının korunması ile hayvanlara eziyet ve kötü muamelelerin önlenmesi için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyon raporu. Erişim adresi <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss132.pdf> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Twitter.com/ibbtvcanli. (2019, Aralık 23). Erişim adresi <https://twitter.com/ibbtvcanli/status/1209152602237222915> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Twitter.com/info_warf. (2019, Aralık 18). Erişim adresi https://twitter.com/info_warf/status/1207239468211679232?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1207239468211679232%7Ctwgr%5E8363

- [0a96a75bf61a0a1570294cce6b23abd6104f%7Ctwcon%5Es1 &ref_url=https%3A%2F%2Fwww.birgun.net%2Fhaber%2Fbuyukada-da-ruam-hastasi-olan-80-at-oldurulecek-iddiasi-280608](https://www.birgun.net%2Fhaber%2Fbuyukada-da-ruam-hastasi-olan-80-at-oldurulecek-iddiasi-280608) (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Twitter.com/Mrt_Ongun. (2020, Ocak 16). Erişim adresi https://twitter.com/Mrt_Ongun/status/1217855011843190787 (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- Uygun, Ş. (2018). *Kişinin empatik eğilimiyle ahlaki olgunluk düzeyinin hayvan haklarına yönelik bakış açısıyla incelenmesi.* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Vennesson, P. (2008). Case studies and process tracing: theories and practices. In D. Della Porta & M. Keating (Eds.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective* (pp. 223–239). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wrenn, C. L. (2019). *Piecemeal protest: Animal rights in the age of nonprofits.* Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Yesilist.com. (2018, Eylül 5). Büyükada'ya faytonları protesto amacıyla burnundan kan gelen at heykeli kondu. Erişim adresi <https://www.yesilist.com/buyukadaya-faytonlari-protesto-amaciyla-burnundan-kan-gelen-at-heykeli-konu> (Erişim tarihi: 28.05.2023)
- Zeybek, O., Keser, A. & Yıldırım, Y. (2021). Hayvan hakları ve yaban hayatı geçitleri. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 84-104. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/60270>

* * * * *

- Çıkar Çatışması Beyanı:** Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Destek ve Teşekkür:** Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.
- Etik Kurul İzin:** Çalışma için Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Yayın Etiği Kurulu'ndan 01.07.2022 tarih ve 56476958-242 sayılı izin alınmıştır.
- Araştırmacı Katkısı:** Bu makaleye yazarlar eşit oranda katkıda bulunmuştur.

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA MOBBİNG: ÖLÇEK GELİŞTİRME VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

MOBBING IN HEALTHCARE WORKERS: SCALE DEVELOPMENT AND RELIABILITY STUDY

 Hasret YARDIMCI¹

¹ Dokt.Öğr., Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, hasret_yardimci@hotmail.com,

Geliş Tarihi / Date Applied
29.11.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.03.2024

ÖZET

İş yerinde mobbing kavramı, bir veya birkaç kişinin bir başkasına sistematik bir şekilde düşmanca davranışlarda bulunması olarak tanımlanmaktadır. Mobbinge maruz kalan kişi psikolojik, fiziksel ve ruhsal olarak çöküntüye uğramaktadır. Bu çalışmada amaç, sağlık çalışanlarına yönelik mobbing ölçeği geliştirmek ve geçerlik, güvenilirlik analizlerini yapmaktır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, betimsel tarama modelinden yararlanılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu KKTC devlet hastanelerinde çalışan 318 sağlık çalışanı oluşturmuştur. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonuçlarına göre faktör yükü 0.40'dan düşük olan maddeler ölçekten çıkarılmış; ölçek, 20 madde ve üç alt faktörden oluşmuştur. Ölçeğin toplamda açıkladığı varyans % 50,055 ve cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise 0.895 olarak hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre sağlık çalışanlarına yönelik mobbing ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Sağlık Çalışanı, Ölçek, Psikolojik Şiddet.

ABSTRACT

The concept of mobbing in the workplace is defined as one or more individuals systematically engaging in hostile behaviors towards another. Individuals subjected to mobbing experience psychological, physical, and emotional distress. This research aims to develop a mobbing scale tailored for healthcare workers and to conduct validity and reliability analyses. A quantitative research method was employed, utilizing a descriptive survey model. The sample group consisted of 318 healthcare workers employed in state hospitals in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Based on Exploratory Factor Analysis (EFA) results, items with factor loadings below 0.40 were removed from the scale; thus, the scale comprises 20 items across three sub-factors. The scale accounted for a total variance of 50.055%, with a calculated Cronbach's alpha coefficient of 0.895, indicating strong internal consistency. According to the analysis results, it can be stated that the mobbing scale for healthcare workers is a valid and reliable instrument.

Keywords: Mobbing, Healthcare Worker, Scale, Psychological Violence.

1. GİRİŞ

Günümüzde değişen dinamiklerle beraber artan rekabet ortamında her alanda değişim ve dönüşüm süreci söz konusudur. Çalışma hayatı da, bireyin zamanının önemli bir kısmını kapsar hale gelmiştir. Bu durum, bireylerin işyerlerinde mesai arkadaşları ile etkileşimini arttırmıştır. Bu etkileşim, çalışanlar arasında amaçlarına ulaşma, rekabet üstünlüğü elde edebilmek adına psikolojik ve fiziksel olarak şiddet veya saldırganlığa yol açabilmektedir.

İşyerinde mobbing kavramı ilk olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde Alman endüstri psikoloğu Heinz Leymann tarafından ortaya atılmış, alanyazında yerini almıştır (Leymann, 1996: 165). Farkındalığın arttığı bu süreçte mobbing ile mücadele anlamında araştırmalar, yasal anlamda çalışmalar başlamış ve giderek önem kazanan bir olgu haline gelmiştir. Üst kademe yöneticisinin her işi altındaki çalışanına vermesi, verdiği işleri imkânsız sürelerde bitirmesini istemesi, iş tanımında olmayan işler vermesi, yaptığı işleri beğenmeyerek onu hor görmesi, aşağılaması yaygın görülen mobbing örnekleridir (Kaymaz, 2007).

Mobbing, işyerinde bir ya da birkaç kişi tarafından başka birisine karşı sistemli, kasıtlı ve sürekli bir şekilde olumsuz davranışlarda bulunarak, onu duygusal, fiziksel ve ruhsal olarak çöküntüye uğratmaktır. Mobbinge uğrayan kişinin iş performansı ve verimliliği olumsuz etkilenmekte, süreç devam ettikçe mağdurun işe olan bağlılığı azaldığı gibi intihar veya stres kaynaklı başka hastalıklara da yol açabilmektedir (Gedikkaya, 2019).

Çalışma hayatındaki mobbing örgütün performansını, gelirlerini aynı zamanda çalışanlar arası iç huzuru, iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzluk, çalışanın üretkenliğini olumsuz yönde etkilediği gibi örgütün başarı performansının da düşmesine neden olmaktadır (Yeşilbaş ve Wan, 2017). Yapılan araştırmalar mobbingin olduğu ortamlarda işe bağlılık, iş doyumunu ve verimliliğin düşük olduğunu kanıtlamıştır (Alçelik, Deniz, Yeşildal, Mayda, ve Şerifi, 2005; Erşan ve Sezgin, 1998). Her sektörde görülen mobbing olgusuna sağlık kurumlarında da rastlanmaktadır (Özerbaş ve Kavut, 2022: 85).

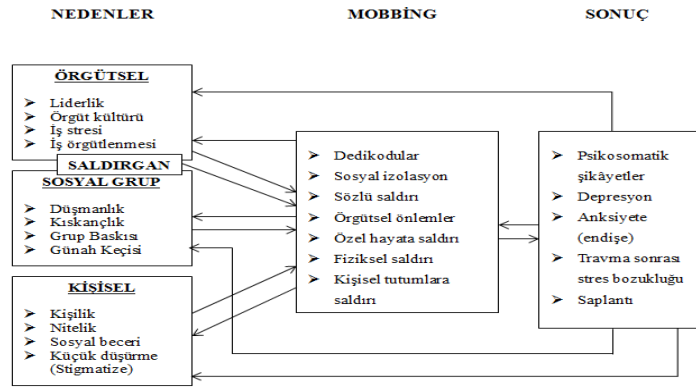
2. MOBBİNG KAVRAMI

Kavramın tarihsel gelişimine baktığımızda, ilk olarak 19. yüzyılda biyologlar tarafından küçük kuşlardan oluşan bir grup kuşun kendi yuvalarını korumak için saldırgan olan kuşun etrafında uçması ve bu davranışları betimlemek adına kullanılmıştır. Ardından psikolog Konrad Lorenz, küçük hayvanların bir araya gelerek kendinden daha güçlü hayvan veya düşmanı kendinden uzaklaştırmak başvurdukları davranış biçimlerini tarif etmek amacıyla “mobbing” kavramını kullanmıştır (Göktürk ve Bulut, 2012: 54; Westhues, 2003: 8-10). 1972 yılında insanlar üzerinde araştırma yapan Dr. Peter-Paul Heinemann, bu araştırmada benzer yaş aralığı çocukların oluşturduğu bir grubun, tek ve güçsüz olan diğer çocuğa sergiledikleri olumsuz davranışları raporlamış ve ‘mobbing’ kavramını kullanmıştır. Ardından benzer davranışların çalışma hayatında da yaşandığını gözlemleyen Alman endüstri psikoloğu Heinz Leymann tarafından bu kavram literatüre girmiştir. Heinz Leymann (1996) mobbing kavramını “tek veya grup halinde, hedef alınan kişiye uygulanan olumsuz davranışlar neticesinde kişiyi çaresiz ve savunmasız bir duruma getirerek, belirli bir süreç içinde bu olumsuz eylemleri sistemli ve devamlı şekilde sürdürerek mağdurun bu durumdan çıkmasına engel olan düşmanca ve ahlaka aykırı davranışlar” olarak tanımlamıştır. Tınaz (2006) tarafından mobbing, örgüt içinde gerilim ve çatışmalı bir ortamının oluşmasına yol açan tüm psikolojik faktörler olarak nitelenirken, Tutar (2004) mobbingi her türlü kötü muamele, tehdit, şiddet, aşağılama gibi olumsuz davranışların, mağdurun üstleri, astları veya kendileriyle eşit düzeyde olan kişilere sistematik şekilde

uygulaması olarak ifade etmiş, Köse (2006) ise, “kişiyi aşağılayarak damgalamak olarak; Brodsky (1976) bir bireyin, bir başka bireyi yıpratmak maksadıyla devamlı ve ısrarlı olumsuz davranışlarda bulunmak olarak ifade ederken Adams ve Bray (1992) ise bir kişiyi küçük düşüren, özgüveninin zedelenmesine yol açan eylemlerin yapılması olarak tanımlamıştır. Bir davranışın mobbing olarak kabul edilmesi için olumsuz tavırların haftada en az bir defa ve en az altı aylık bir periyot süresince devam etmesi gerekmektedir.

1996 yılında 49. Dünya Sağlık Asamblesinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) şiddetin hem uzun hem kısa vadede kişiler, aileler, toplum ve dünya üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur (World Health Organization, 2020). İlerleyen yıllarda DSÖ, şiddetin sadece fiziksel saldırılardan ibaret olmadığı, bununla birlikte sistemli şekilde yapılan sözlü, yazılı taciz, aşağılama, hakaret, bezdirme gibi psikolojik tutumları da şiddet kavramı içerisinde değerlendirmiş, mobbingi de şiddet olarak tanımlamıştır (Solmuş, 2005).

Tablo 1: Mobbingin Oluşum Nedenleri ve Sonuçları

Kaynak: Zapf (1999).

Tablo 1'e bakıldığında mobbingin örgütsel, sosyal ve kişisel nedenleri olduğu ve sonuçta bireyler üzerinde ciddi psikolojik bozuklara sebep olduğu anlaşılmaktadır.

2.1. Sağlık Kurumlarında Mobbing

Tüm meslek grupları için risk oluşturan mobbing olgusu, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Hemşireler Birliği (ICN) ve Kamu Hizmetleri Enternasyonu'nun (PSI) ortaklaşa hazırlamış olduğu 2003 yılında yayınlanan raporda tüm sektörlerde görülen mobbingin toplam oranının yaklaşık %25'inin sağlık sektöründe olduğu açıklanmıştır (ILO; ICN; WHO, 2003). Araştırmalar neticesinde tüm meslek gruplarına nazaran sağlık sektöründe mobbing riskinin diğer sektörlere göre on altı kat daha fazla olduğu bildirilmiştir (Kingma, 2001). Sağlık sektöründe kesintisiz bir şekilde hizmet verildiği için sağlık çalışanları uzun süren mesaiyi boyunca hasta, hasta yakınları ve diğer kişiler ile sürekli etkileşim halindedirler. Bu da mobbinge yol açan bir ortama yol açabilmektedir (Johnson, 2018: 457). Sağlık alanında uzun süreli çalışma saatleri, kesintisiz hizmet verme, sürekli farklı hasta profilleriyle karşılaşma, iş stresi, ergonomik olmayan çalışma ortamları, verilen emeğin karşılığının mali olarak yetersiz olması, eğitim düzeylerinin kıyaslanması ve ast-üst ilişkilerinin yakın olması gibi sorunlar da mobbing olaylarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan diğer sebeplerdir.

2020 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırmada sağlık profesyonellerinin iş yerinde şiddete maruz kalma riskinin (%3,3) diğer işletme (%0,9), mühendislik (%0,4), eğitim (%2,2), medya ve

iletişim (%0,9) sektöründeki profesyonellerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (WEB 1). 2011 yılında Japonya'da yapılan bir araştırmada, sağlık çalışanlarının %36,4'ü fiziksel, sözel ve cinsel şiddete maruz kaldığı anlaşılmıştır (Fujita vd. 2012). Almanya'da 2012 yılında yayınlanan bir çalışmada sağlık çalışanlarının %56'sı fiziksel şiddet, %78'i sözel şiddet ve %10,5'nin cinsel tacize maruz kaldığı bildirilmiştir (Schablon vd. 2012). Finlandiya'da her on sağlık çalışandan birinin son bir yıl içinde mobbinge maruz kaldığı açıklanmıştır (Saarela ve Isotalus ,1999). İspanya'da, sağlık çalışanlarının %11'i fiziksel, %24,3'ü sözel şiddete maruz kaldığını ifade ederken %64'ü tehdit aldığını açıklamıştır (Gascón vd. 2009). Türkiye'de yapılan araştırmalara bakıldığında da sonuçlar benzerdir. Sayılan ve Aydın (2020) sağlık çalışanlarının diğer sektörlere göre 16 kat daha fazla mobbinge maruz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Farklı illerden yapılan çalışmalar da hemşirelerin %84'ünün meslektaşları, yöneticileri, hasta ve hasta yakınları tarafından mobbinge maruz kaldığı saptanmıştır (Efe ve Ayaz, 2010).

3. MOBBİNGİ BELİRLEMEK İÇİN GELİŞTİRİLEN ÖLÇME ARAÇLARI

Sağlık çalışanlarına yönelik mobbing algısı, mobbinge maruz kalma düzeylerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmalarda kullanılan ölçeklere bakıldığında genellikle Heinz Leymann'ın LIPT Ölçeği, Psikolojik Yıldırma Ölçeği, İşyeri Zorbalığı Ölçeği, Mobbing Ölçeği, Cam Tavan Algısı Ölçeği'nden yararlanıldığı görülmüştür. Tahtaloğlu (2023) tarafından yapılan araştırmada, Heinz Leymann'ın 45 madde ve 5 boyuttan oluşan 'Leymann Psikolojik Terör Envanteri (Inventory of Psychological Terror -LIPT) Ölçeği ile Aiello vd. tarafından 2008 yılında geliştirilen 'Mobbing Ölçeği'nin kullanıldığı görülmüştür. Laleoğlu ve Özmete tarafından Türkçeye uyarlanan Leyman'ın adı geçen ölçeği 38 madde ve (iş arkadaşları ile ilişkiler, tehdit/ taciz, iş ve kariyer ile ilgili engellemeler, özel yaşama müdahale, işe bağlılık olmak üzere) 5 boyuttan oluşmaktadır. Yayak ve Top (2020), Kaya (2021), Kılıçaslan ve Kaya (2017), Aksoy vd. (2017) de çalışmalarında LIPT Ölçeği'ni kullanmışlardır. Laleoğlu ve Özmete (2013) tarafından uyarlanan Mobbing Ölçeği, Akca vd. (2022), Ghiasse (2022), Kara ve Kaya (2021), Doğan ve Bayraktar (2020) tarafından kullanılmıştır.

4. YÖNTEM

Bu araştırmanın temel amacı, sağlık çalışanlarının mobbinge maruz kalma düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek (Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği) geliştirmektir. Sağlık alanında mobbing hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, sağlık çalışanlarına özgül geliştirilen bir ölçme aracına rastlanmamış olması bu konuda yapılacak bilimsel araştırmalarda kullanılacak bir ölçme aracına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu ihtiyaç doğrultusunda sağlık çalışanlarının mobbinge maruz kalma düzeylerini belirlemeyi amaçlayan geçerli, güvenilir ve kullanışlı bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın evrenini, KKTC'nde bulunan devlet hastanelerinde görev yapan sürekli, geçici ve sözleşmeli sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Evreni belirlerken KKTC Maliye Bakanlığı Bütçe Bölümü'nden 2022 verileri neticesine göre sürekli, geçici ve sözleşmeli personel dahil 1850 kişiye ulaşılmıştır. 5 kişi müşavir olduğu için evrene dâhil edilmemiş bu nedenle evren 1845 kişi olarak belirlenmiştir. Evren geniş olduğundan, veri toplamada zaman, maliyet ve kontrolü sağlamada zorluklar yaşanmaması amacı ile araştırmada basit tesadüfi örneklem tekniği kullanılmıştır. 1845 kişiden oluşan evrende, %95 güven düzeyi ve %5 tahmin hatası ile araştırma örnekleminde yer alan kişi sayısı 318'dir.

Örneklem sayısı;

N: Çalışma Evrenindeki kişi sayısı

n: Örneklem alınacak birey sayısı

p:İncelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q:İncelenen olayın görülmeysi sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

t:Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d:Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen örneklem hatasıdır.

$$n = \frac{N * t^2 * p * q}{(N - 1)d^2 + t^2 * p * q} \quad n = \frac{1845 * (1.96)^2 * 0.50 * 0.50}{(1844)(0.05)^2 + (1.96)^2 * 0.50 * 0.50} = 318$$

Araştırmaya katılan 318 sağlık çalışanının % 62'si kadın, % 48'i erkektir. Büyük bir bölümü (% 43,1) 36 ile 44 yaş aralığındadır. Katılımcıların %37,7'si lisans mezunudur. Veriler 1 Ocak - 1 Mart 2023 tarihleri arasında toplanmıştır.

4.1. Ölçeğin Geliştirilmesi

Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği geliştirilirken öncelikle alan yazın taranarak mobbing konusunda yapılan araştırmalar, mobbing davranışlarının ele alınış biçimleri ve diğer araştırmacıların geliştirdiği mobbing ölçme araçları incelenmiştir. Bu bağlamda; Öner Toy (2003) tarafından Türkçeye çevrilen, Heinz Leymann'ın 'Leymann Psikolojik Terör Envanteri (Inventory of Psychological Terror -LIPT)' ölçeği, Aiello vd. tarafından geliştirilen Laleoğlu ve Özmete (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan 'Mobbing Ölçeği', Yaman (2009) tarafından geliştirilen 'Psikoşiddet (Mobbing) Ölçeği', Tarhan ve Çam'ın (2009) "Öğretmenler İçin Yıldırma Ölçeği", Şad ve Özer (2019) 'Mobbing Aracı Olarak Ölçme Ve Değerlendirme Ölçeğindeki' maddeler incelenerek mobbing ile ilgili 33 maddelik havuz oluşturulmuştur. Bu maddeler hastanede uzun yıllar farklı meslek gruplarında çalışmış sağlık çalışanlarına danışılarak, onların görüş ve önerileri doğrultusunda revize edilmiştir. Bunun yanında uzman görüşüne de başvurularak toplam 33 maddelik ölçek oluşturulmuş ve geçerlik güvenirlik çalışmaları bu maddeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan maddelerle ilgili katılma düzeyini ifade etmek için 5'li Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "Her zaman (5), Sıklıkla (4), Bazen (3), Nadiren (2) ve Asla (1)" şeklinde oluşturulmuştur.

4.2. Veri Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilerin analizinde Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi için IBM SPSS 26, doğrulayıcı faktör analizi ise IBM SPSS AMOS 26 programları kullanılmıştır.

Örneklem büyüklüğü yeterliliği için Kaiser Maier Olkin (KMO) katsayısına bakılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde ölçeğin yapı geçerliliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. AFA analizi yapılırken 33 maddenin öz değeri 1 olması ilke edinilerek Temel Bileşen Analizi ile Direct Oblimin seçeneği kullanılmıştır. Soru maddelerinin öz değerlerinin 1'den büyük, yük değerlerinin 0,40'dan büyük ve iki faktörde yer alan yan yana değerler arası 0.10 fark olmasına dikkat edilmiştir. İki bağımsız grup arasında ortalamalara bakarak istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için ise Bağımsız Örneklem T-Testi yapılmıştır. Ortaya çıkan faktörlü yapının model uyumu için de Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA analizi yapılırken; RMSEA, CFI, CMIN/df, GFI, NFI, IFI, TLI ve AGFI uyum indeksleri kullanılmıştır.

5. BULGULAR

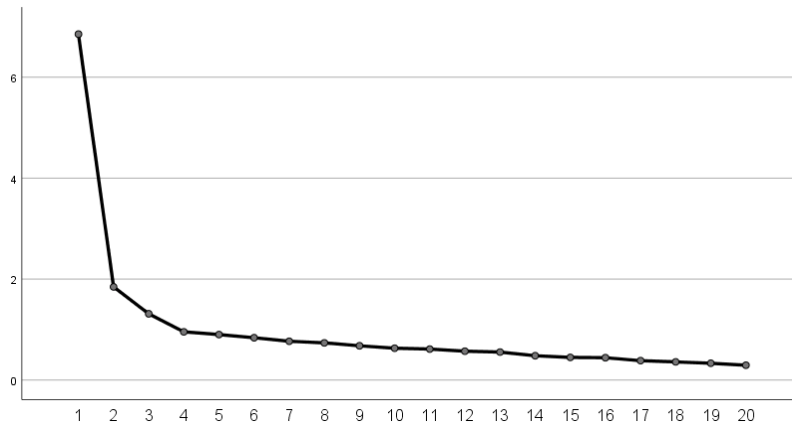
5.1. Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği'nin geçerlilik-güvenirlik analizleri öncesi verilerin analizleri yapmaya uygun olup olmadığı, örneklemin yeterliliği gibi konularda test etmek amacı ile Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri yapılmıştır. Çünkü verilerin faktör analizinin yapılabilmesi için hesaplanan KMO değerinin 0.60'dan yüksek ve Bartlett Testi'nin de anlamlı çıkması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2011). Bu çalışmada, hesaplanan KMO değeri 0,94 olarak bulunmuş, (Bartlett; $\chi^2= 2809,294$; $p<0.01$) bu da verilerin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu göstermiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi yapılırken 33 maddenin öz değeri 1 olması ilke edinilerek Temel Bileşen Analizi ile Direct Oblimin seçeneği kullanılmıştır. Bunun nedeni Temel Bileşen Analizi'nin uygulamada en fazla kullanılan analiz olması, doğrudan eğik yönteminin ise faktörler arası ilişki olduğu düşünüldüğü için kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2011) Bu işlem sonucunda toplam varyansın %50,055'ni açıklayan 3 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Faktör yük değerinin 0.40 ve binişik olan değer arasında 0.10 fark olması ilke olarak benimsenmiştir (Field, 2009). AFA ilk sonuçları incelendiğinde 1. 3. 6. 7. 8. 11. 15. 16. 23. 30. 31. 32. ve 33. maddeler faktör yük değerleri 0.40'un altında ve binişik olduğu için veri setinden teker teker çıkarılıp analiz tekrar edilerek 20 maddeye indirilmiştir

Ölçeğe ait yamaç eğim grafiği Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Ölçeğe Ait Yamaç Eğim Grafiği

5.2. Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Tablo 2: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği Faktör Analizi Tablosu

	Component		
	1	2	3
M9	,804		
M18	,717		
M14	,697		
M20	,693		
M19	,676		
M29	,670		
M10	,620		

M5	,606		
M27	,568		
M21		,701	
M25		,695	
M17		,656	
M24		,630	
M22		,602	
M28		,544	
M26		,516	
M4			,784
M12			,714
M2			,631
M13			,620
Özdeğer	6,853	1,845	1,313
Açıkladığı Varyans	34,265	9,225	6,565
Açıklanan Toplam Varyans		50,055	

Tablo 2'ye bakıldığında 20 maddeden oluşan ölçek, üç alt faktörlü yapının M9, M18, M14, M20, M19, M29, M10, M5 ve M27 maddelerinin birinci alt faktör olan *Kurum İçi Davranış*'i oluşturduğu anlaşılmaktadır. Faktör yük değerleri 0.568-0.804 değerleri arası değişmektedir. İkinci alt faktör olan *Kişiyeye Yönelik Mobbing* M21, M25, M17, M24, M22, M28, M26 maddelerinden oluşmaktadır. Maddelerin yük değerleri ise 0.516-0.701 arası değişmektedir. Son olarak üçüncü alt faktör olan *Kurum İçi Mobbing* M4, M12, M2 ve M13 maddelerinden oluşmaktadır. Maddelerin yük değerleri ise 0.620-0.784 olarak değişmektedir. SÇYMÖ'nin toplam varyansın %50,055'i şeklinde bulunmuştur. Ayrıca üç alt faktörün birincisi %34,265, ikincisi %9,225 ve üçüncüsü ise %6,565'ni açıklamaktadır.

Ayrıca Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği'nin güvenilirliğini tespit etmek amacı ile Cronbach Alpha güvenilirlik analizi yapılmış, ölçeğin güvenilirliği $\alpha=0.895$ olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha değerinin $\alpha=0.70$ ve üzeri olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011). Bununla birlikte ölçeğin alt faktörlerine de güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bunun sonucunda Kurum İçi Davranış alt faktörünün güvenilirliği $\alpha=0.875$, Kişiyeye Yönelik Mobbing alt faktörünün güvenilirliği $\alpha=0.765$ ve Kurum İçi Mobbing alt faktörünün güvenilirliği $\alpha=0.776$ olarak hesaplanmıştır.

5.3. Faktörler Arası Korelasyon Değerlerine İlişkin Bulgular

Tablo 3: Faktörler Arası Korelasyon Değerleri Tablosu

	Kurum Davranış	İç Kişiyeye Mobbing	Yönelik Kurum İç Mobbing
Kurum İç Davranış	1,00		
Kişiyeye Yönelik Mobbing	0,40	1,00	
Kurum İç Mobbing	0,41	0,32	1,00

**p>.01

Tablo 3'te faktör puanları arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde 0,32 ile 0,41 arası değiştiği ve 0,01 düzeyinde pozitif yönde anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

5.4. Bağımsız Örnek T Testi Analizine İlişkin Bulgular

Tablo 4: Bağımsız Örnek T Testi Analizi Tablosu

		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference		
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Toplam Equal variances assumed	75,832	,000	30,689	170	,000	28,55814	,93056	26,72120	30,39508
Equal variances not assumed			30,689	99,065	,000	28,55814	,93056	26,71172	30,40456

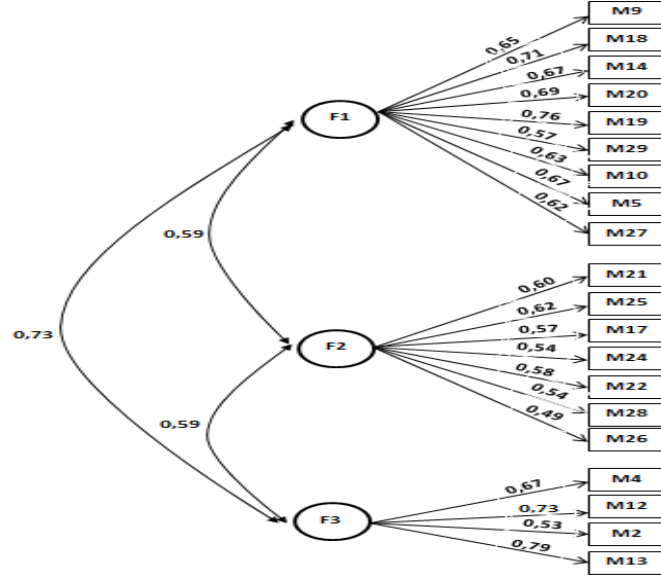
Ölçek maddelerinin her birinin ayırt edicilik özelliğini açıklayabilmek amacı ile Bağımsız Örnek T Testi yapılmış, bunun için %27'lik alt ve üst grup ortalamalarının madde bazında karşılaştırılması gerekmiştir (Flagan, 1952). Bu testte p değerine bakıldığında anlamlılık düzeyi 0.05'den küçük olması beklenir. Tablo 4'e bakıldığında alttaki p değeri 0,05'den küçük olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark vardır. 1. grubun ortalaması 54,3372 iken 2. grubun ortalaması ise 25,7791 çıkmıştır. Aralarında 28,5581 puanlık fark vardır. Ölçeğin 1. grup ile 2. grubu birbirinden anlamlı olarak ayırabildiği söylenebilir.

5.5. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda ortaya çıkan modelin uygunluğu test etmek amacı ile IBM SPSS AMOS 26 programı kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Bu işlem yapılırken birçok farklı uyum indeksleri kullanılmaktadır. Literatüre bakıldığında farklı alan yazınlarda her modele uygun farklı uyum indeksleri kullanıldığı görülmektedir. Fakat çoğu araştırmalarda RMSEA, AGFI, CFI, RMR ve GFI indekslerinin kullanıldığı söylenebilir (Kayri,

2009; Şimşek, 2007). Bu çalışmada da RMSEA, CFI, CMIN/df ve AGFI uyum indeksleri kullanılmıştır. Bu araştırmada AFA analizi sonucu ortaya çıkan üç faktörlü model için DFA analizi yapılırken RMSEA, GFI, AGFI, CMIN, IFI, TLI ve χ^2 uyum indeksleri kullanılmıştır. Yapılan analizlerin ardından ortaya çıkan modele ait diyagram aşağıda gösterilmiştir.

Diyagram 1. Üç Faktörlü Modele İlişkin DFA Bulguları

Ölçeğin üç bileşenli bir yapı göstermesinin ardından yapının uygunluğunun belirlenmesi amacı ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sonuçlarına göre $\chi^2/sd=1,655$ RMSEA=0,045 CFI=0,95 CMIN/df=1,655 AGFI=0,906 GFI=0,928 NFI=0,884 IFI=0,951 TLI=0,941 olarak bulunmuştur. Yapılan analizlerin ardından ortaya çıkan uyum indeksleri verileri aşağıda gösterilmekte olan Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: Ölçeğin Uyum İndeksleri Tablosu

	χ^2/sd	sd	χ^2	RMSEA	CFI	CMIN/df	AGFI	GFI	NFI	IFI	TLI
Üç Faktörlü	1,6551	160	264,816	0,045	0,95	1,655	0,906	0,928	0,884	0,951	0,941
Ölçek											

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı sağlık çalışanlarının mobbinge maruz kalma düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmek, geçerlik-güvenirlilik analizlerini test etmektir. Araştırmanın örneklem grubu ölçek geliştirme çalışmaları için sayı bakımından yeterli düzeyde çıkmıştır. Ölçeğin faktör yapısını incelemek ve faktör yapısının uygunluğunu belirlemek amacıyla AFA-DFA işlemi yapılmıştır.

Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği’nin madde toplam korelasyonlarının değerleri 0,361 ile 0,705 arasında çıkmıştır. Tabachnick ve Fidel (1996) her bir madde ile toplam puan arasındaki korelasyon katsayısının $p<0.00$ anlamlılık düzeyinde 0.30 olmasının yeterli sayılabileceğini belirtmektedir. Bu açıdan ele alındığında çıkan değerlerin kabul edilecek düzeyde olduğu, aynı zamanda ölçek maddelerinin homojen bir yapıya sahip olduğunu ifade

etmek mümkündür. Büyüköztürk (2004), geliştirilen ölçeklerde açıklanan toplam varyansın %30 veya daha fazla olduğu durumlarda ölçeğin geçerli bir ölçek olduğunu belirtmektedir. Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği'nin açıkladığı toplam varyansların %50,055 olduğu düşünüldüğünde, bu ölçeğin mobbing değişkenini açıkladığı söylenebilir.

Ölçeğin güvenirlik çalışmalarında iç tutarlılık katsayısı 0.895 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt faktörlerine yapılan güvenirlik çalışmalarında ise Kurum İçi Davranış 0.875, Kişiyeye Yönelik Mobbing 0.765 ve Kurum İçi Mobbing 0.776 olarak hesaplanmıştır. Yıldırım ve Yıldırım (2008) ve Tezbaşaran (1996), ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayıları 0,70 ölçütünün üzerinde çıkması durumunda ölçeğin tutarlı bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu oranlar ölçekte yer alan maddelerin birbirleriyle tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenirliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

Açımlayıcı faktör analizi ve güvenirlik analizleri ile ortaya çıkan yapıyı test etmek amacı ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Bu işlemde RMSEA, GFI, AGFI, CFI, CMIN, IFI, TLI ve χ^2 uyum indekslerinden yararlanılmıştır. Gerçek veriler ile iyi uyumunun göstergesi olarak değerlendirilen χ^2/sd değerinin 5'in altında çıkması durumunda bu, anlamlı olarak kabul edilir (Sümer, 2000). Çalışmada χ^2/sd değerinin 1,6551 çıkmış olması çalışmamızın anlamlı olduğunu göstermiştir. Uyum indeksleri analizleri sonucunda kabul edilebilir değerlere bakıldığında RMSEA değerinin sıfıra yakın veya 0,05'den küçük değerlerde çıkması istenilen ve model veri uyumunun çok iyi olduğunun göstergesidir. Bunun yanı sıra CFI indeksinin değeri 0,85 ve üzeri, AGFI değerinin ise 0,80 ve üzeri olması veri uyumu için anlamlı kabul edilmektedir. GFI, NFI, IFI ve TLI değerlerinin 0,90'dan yüksek çıkması veri uyumunun çok iyi olduğunu, 0,80'den büyük olmasının ise kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Anderson ve Gerbing 1984; Schermelleh-Engel vd., 2003; Marsh vd., 1988; Hu vd., 1999). Çalışmada DFA sonuçlarına bakıldığında $\chi^2/sd=1,655$ RMSEA=0,045 CFI=0,95 CMIN/df=1,655 AGFI=0,906 GFI=0,928 NFI=0,884 IFI=0,951 TLI=0,941 olarak bulunmuştur. Çıkan sonuçlar neticesinde yapının model ile uyumlu olduğu anlaşılmıştır.

Yukarıda sıralanan bulgulardan elde edilen sonuçlara bakıldığında 'Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing Ölçeği'nin amaca uygun, hızlı bir şekilde doldurulabilmesi açısından kısa, geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ifade edilebilir. Sağlık kurumlarında yaşanan mobbing vakalarına yönelik bakanlıkların, üst kademe yöneticilerin, sivil toplum kuruluşlarının önleyici politika ve prosedürleri benimsemesi ve uygulaması öneri olarak tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Adams, A., & Bray, F. (1992). Holding out against workplace harassment and bullying. *Personnel management*, 24(10), 48-52.
- Akca, N., Çakmak, A., & Şahin, H. (2022). Cam Tavan Sendromu Ve Mobbing: Kadın Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Hassasiyetler*, 9(20), 89-106.
- Aksoy, C. C., Taşpınar, B., İsmail, O. K. U. R., Gamze, K. U. R. T., & TAŞPINAR, F. (2017). Fizyoterapistlerde mobbing maruziyeti ve iş üretkenliğinin incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 20-27.
- Alçelik, A., Deniz, F., Yeşildal, N., Mayda, A. S. & Şerifi, B. A. (2005). AİBU tıp fakültesi hastanesinde görev yapan hemşirelerin sağlık sorunları ve yaşam alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4(2).

- Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49, 155-173.
- Brodsky C. M. (1976). *The Harrasted Worker*. Massachusetts: Lexington Books.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı - İstatistik, Araştırma Deseni, Spss Uygulamaları ve Yorum (15. Baskı)*. Ankara: *Pegem Akademi*
- Davenport, N., Schwartz, R. D. & Elliot, G.P. (2003). *Mobbing: İşyerinde duygusal taciz (Çev: O. C. Önertoy,)*, İstanbul: *Sistem Yayıncılık*
- Doğan, R., & Bayraktar, O. (2020). Özel sağlık sektöründe yıldırma ile iş performansı arasındaki ilişki: Hemşireler üzerine bir araştırma. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53-67. <https://doi.org/10.38009/ekimad.691218>
- Efe, S. Y., & Ayaz, S. (2010). Mobbing against nurses in the workplace in Turkey. *International nursing review*, 57(3), 328-334. <https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2010.00815.x>
- Erdogan, V., & Yildirim, A. (2017). Healthcare professionals' exposure to mobbing behaviors and relation of mobbing with job satisfaction and organizational commitment. *Procedia Computer Science*, 120, 931-938.
- Erşan, S. & Sezgin, A. (1998). Hemşirelerin iş doyumunu düzeyini etkileyen faktörler. *İstanbul Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Yüksekokulu Dergisi*, 4(4),71-78.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using Spss Third Edition*. Londra: *SAGE Publications, Ltd.*
- Flanagan, J. C., 1952. The effectiveness of short methods for calculating correlation coefficients. *Psychological Bulletin*, 49(4), 342-348.
- Fujita, S., Ito, S., Seto, K., Kitazawa, T., Matsumoto, K., Hasegawa, T. (2012). Risk factors of workplace violence at hospitals in Japan, *Journal of hospital medicine*, 7(2), 79-84. <https://doi.org/10.1002/jhm.976>
- Gascón, S., Martínez-Jarreta, B., González-Andrade, J. F., Santed, M. Á., Casaldó, Y., Rueda, M. Á. (2009). Aggression towards health care workers in Spain: A multi-facility study to evaluate the distribution of growing violence among professionals, health facilities and departments, *International journal of occupational and environmental health*, 15(1), 29-35.
- Gedikkaya, M. T. (2019). Kamuda Psikolojik Taciz (Mobbing) İle Mücadele Politikasının Değerlendirilmesi: Psikolojik Taciz Genelgesi Örneği. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 53-70.
- Ghiasee, A. (2022). The Effect Of Communication Skills And Mobbing Living Levels Of Healthcare Professionals On Employee Silence. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(3), 465-484.
- Göktürk, G., Bulut, S. (2012). Mobbing: İşyerinde Psikolojik Taciz, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55.
- International Labour Office (ILO), International Council of Nurses (ICN), World Health Organisation (WHO), Public Services International (PSI) (2003), *Workplace violence in the health sector country case studies research instruments survey questionnaire*, Geneva
- Johnson, S. (2018). Workplace bullying and mobbing in the health care sector, *Workplace Bullying and Mobbing in the United States* [2 volumes], 457.
- Johnson, S. L. (2021). Workplace bullying in the nursing profession. *Special Topics and Particular Occupations, Professions and Sectors*, 331-360.

- Kara, S. & Kaya, Ş. D. (2021). Sağlık çalışanlarının psikolojik yıldırma ve algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi: Konya ilinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(2), 381-399. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.952926>
- Kaya, K. (2021). Mobbing: Şanlıurfa Kadın Sağlık Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Econharran*, 5(7), 101-117.
- Kaymaz, D. G. (2007). *İşyerinde yıldırma (mobbing) eğilimleri "bir örnek olay"* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kayri, M. (2009). İnternet bağımlılık ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik-güvenirlilik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 42, (1), 157-175.
- Kılıç, N., Havva, T. E. L. (2017), Sağlık çalışanlarında mobbing algısı ve iş doyumunun belirlenmesi, *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 25(1), 31-40.
- Kılıçaslan, S., & Aslı, K. A. Y. A. (2017). Mobbingin örgütsel sinizm üzerine etkisi hemşireler üzerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 9-25.
- Kingma, M. (2001). Workplace violence in the health sector: A problem of epidemic proportion, *International Nursing Review*, 129-130.
- Köse, H. (2006). "Örgüt içi iletişimde negatif bir olgu: Psikolojik yıldırma ve sistemli bir "ötekileştirme" süreci olarak mobbing, II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu, Kocaeli, 281-292
- Laleoğlu, A, Özmete, E. Mobbing ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları*. 2013;13(31): 9-31.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work, *European journal of work and organizational psychology*, 5(2), 165-184.
- Marsh, H. W., Balla, J. R. ve McDonald, R. P. (1988). Goodness of fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin*. 103, 391-410.
- Özerbaş, M. A., & Kavut, B. (2022). Kamu Kurumlarında Çalışan Bireylerin Duygusal Tacize (Mobbing) Yönelik Algılarının İncelenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 85.
- Saarela, K. L., & Isotalus, N. (1999). Workplace violence in Finland: High risk groups and preventive strategies, *American journal of industrial medicine*, 36(S1), 80-81. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-0274\(199909\)36:1+<80::aid-ajim29>3.0.co;2-u](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-0274(199909)36:1+<80::aid-ajim29>3.0.co;2-u)
- Sayılan, A. A., & Aydın, A. (2020). Mobbing among healthcare workers: A review of research findings and methods of struggling. *Journal of Human Sciences*, 17(1), 185-193.
- Schablon, A., Zeh, A., Wendeler, D., Peters, C., Wohlert, C., Harling, M., Nienhaus, A. (2012). Frequency and consequences of violence and aggression towards employees in the German healthcare and welfare system: A cross-sectional study, *BMJ open*, 2(5), e001420.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Method of Psychological Research*. 8, (2), 23-74.
- Solmuş, T. (2005). İş Yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz ve Duygusal Zorbalık/Taciz (Mobbing). *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 7 (2), 1-14.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3, (6), 49-74.

- Şad, S. N., & Özer, N. (2019). Using Kahoot! as a gamified formative assessment tool: A case study. *International Journal of Academic Research in Education*, 5(1-2), 43-57. <https://doi.org/10.17985/ijare.645584>
- Şimşek, Ö.F. (2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş. Ankara: Ekinoks.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (1996). *Using multivariate statistics*. New York, NY: Harper Collins College Publishers.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Pearson, Boston.
- Tahtalıoğlu H. Sağlık Hizmet Alanı Çalışanlarının Mobbing Algıları: Sistematik Bir Derleme. *MEYAD Akademi*. 2023;4(2):154-9. <https://doi.org/10.59007/meyadakademi.1326170>
- Tarhan, F., & Çam, Z. (2009). Re-Determination of the reliability and validity of Mobbing Scale for Teachers. Çukurova University. *Journal of Faculty of Education*, 1(40), 80-97.
- Tezbaşaran, A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Tınaz, P. (2006). İş yerinde psikolojik taciz (mobbing), *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4: 13-28.
- Turan, E., Demirel, Y., Çetin, S., & Gülümoğlu, G. (2019). Mobbing ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(3), 1121-1137.
- Tutar, H. (2004). İşyerlerinde psikolojik şiddet, 3. Baskı, Platin Yayıncılık, Ankara, 11.
- Yayak, A., & Top, Ö. (2020). Sağlık Çalışanlarında Mobbing (Psikolojik Terör) ve Motivasyon Alguları ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Edirne Örneği. *Turkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine & Forensic Sciences*, 17(3).
- Yesilbas, M., & Wan, T. T. (2017). The impact of mobbing and job-related stress on burnout and health-related quality of life: The case of Turkish territorial state representatives. *International Journal of Public Administration*, 40(12), 1024-1035.
- Yıldırım, D. ve Yıldırım, A. (2008). Development and psychometric evaluation of workplace psychologically violent behaviours instrument. *Journal of Clinical Nursing*, 17(10), 1361-1370. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2007.02262.x>
- Zapf, D. (1999). Organisational, Work Group Related and Personal Causes of Mobbing/Bullying at Work, *International Journal of Manpower*, 20 (1/2), 70-85.
- WEB 1: Health and Safety Executive, Violence at work, <https://www.hse.gov.uk/statistics/assets/docs/work-related-violence-report.pdf>
Erişim Tarihi: 7 Şubat 2023
- Westhues, K. (2003). The mobbing at Medaille College in 2002. *New York Academe*, 30(1), 8-10.
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D. F., & Summers, G. F. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *Sociological Methodology*, 8, 84-136.
- World Health Organization. (2020). Violence, health and sustainable development: fact sheet on Sustainable Development Goals (SDGs): health targets

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Etik kurul onayı, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu 04.01.2023 tarih KSTU//2022/134 numarası ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Makale tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

HÜZNÜN ÇEKİMİ: MELANKOLİNİN DÖNEMLERARASI SANATSAL TEZAHÜRÜ

ATTRACTION OF MELANCHOLY: INTERTEMPORAL ARTISTIC MANIFESTATION OF MELANCHOLY

 Feyyaz VURAL¹

¹ Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, feyyazvural92@icloud.com

Geliş Tarihi / Date Applied
16.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
11.03.2024

ÖZET

Günümüze kadar gelen süreçte melankoli, zaman içerisinde interdisipliner bağlamda alınılmıştır. Antikiteden itibaren süregelen melankoli kavramı çaresi olmayan bir hastalık, tanrısal bir cezalandırma edimi ve daha pek çok tanımlamalarla belirli bir standardizasyon kalıba oturtulmuştur. Zaman içinde değişimi kaçınılmaz dünya düzeninin önceliklerinde psikolojik, patolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal etmenler melankolinin, değişen ve bu değişimle doğru orantılı olarak gelişen dünya ve düşünce sistematığının merkez çeperinde farklı yorumlanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu makale çalışmasında, melankoli olgusunun diyalektik bağlamda genelden özele ve geçmişten günümüze sanat tarihi disiplindeki yeri, belli başlı örnekler üzerinden incelenmiştir. Ancak salt değişen resim stilizasyonları üzerinden bu olguyu değerlendirmek çalışmanın verimliliği ve selameti açısından oldukça ehemmiyetlidir. Birbirlerinden yüzyıllar önce yaşamış ve yaşamış oldukları dönemin kült sanatçıları olarak addedilen çalışmaya konu olan sanatçıların eserleri melankoli bazında sanat menşei olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı Avrupa sanatı merkezli melankoli olgusunu sanatçılar üzerindeki etki ve tepkilerine spiritüel ve sanatsal bakış açısıyla ele alıp, eserler üzerinden örneklendirerek geldiği noktanın değişimini gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Melankoli, Avrupa sanatı, Antikite, İnterdisipliner.

ABSTRACT

Throughout history, melancholy has been perceived in an interdisciplinary context. The concept of melancholy, which has persisted since antiquity, has been categorized within various frameworks such as an incurable disease, a divine punishment, and many other definitions. Over time, the inevitable changes in the priorities of the world order, influenced by psychological, pathological, sociological, economic, and political factors, have made it inevitable for melancholy to be interpreted differently within the evolving world and thought systems, at the center and periphery of which lies the framework of different interpretations. This article examines the role of melancholy in the broader dialectical context, tracing its significance in the discipline of art history from ancient times to the present through significant examples. However, it is crucial to evaluate this phenomenon not solely through changing artistic stylizations for the effectiveness and integrity of the study. The works of artists considered cultural icons of their respective eras, who lived centuries apart and are renowned for their contributions to their times, have been approached from an art-historical perspective regarding melancholic origins. The primary aim of the study is to explore how European artists have responded to melancholy spiritually and artistically, illustrating the evolution of their responses through examples from their works.

Keywords: Melancholy, European art, Antiquity, Interdisciplinary.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun halet-i ruhiyesinin öz niteliği olarak çeşitli disiplinler tarafından ele alınan melankoli kavramı, yüzyıllar boyunca insanın varoluşsal sancılarını içinde barındıran, kendini gerçekleştirme ile kendinden vazgeçme arasında hüzünlenme, acı duyma, düşünme, tekdüze bir varoluşa baş kaldıran salt insanın içinde bulunduğu duygu durumunu ifade ve temsil etmektedir. Bununla birlikte melankoli, antik çağlardan günümüze kadar pek çok disiplinin konu bazında ham maddesi olmuştur. Etimolojik olarak hüzün, kasvet, bunalım anlamlarına gelen melankoli, aynı zamanda da zekâ ve entelektüellikle de bağdaştırılmıştır. Kendisine pek çok farklı dönemde pek çok kalıp bulan melankoli, kuramsal bağlamda da fizyolojik rahatsızlıklardan, ruhsal problemlere ve duygusal ikilemlere kadar sürekli kendisini güncellemiştir. Melankoli ile yapılan en genel tanım “İnsanın dış dünya karşısında yetmezliğini, eksikliğini sergilemiş, insanın varoluşunun insanlaşma süreciyle birlikte ortaya çıkan bu garip “normal anormallik” ya da “erdemli rahatsızlık” durumunun sorgulanmasını içermiştir.” (Teber, 1997: 97). Daha genel bir tanımlama yapıldığında melankoli, ferdin ruhsal tabanında olağan akışın dışında daha az dinamizme sahip olması ve stabil bir yaşam döngüsünü idame ettirmesinden kaynaklı majör ya da minör depresyondan ileri gelen bir duygu durum bozukluğudur.

Melankolinin tarihsel süreçte varlığı farklı içeriklerle ele alınmıştır. Yaratıcı tarafından doğuştan bahsedilen düşünme yetisiyle insan kendi benliği ve benliği dışındaki bütün uyarıcı-uyaran etkenlerini zihinsel yönden sorgulama yoluna gitmiştir. Yaşanan ruhsal problemler birçok dönemde ait olunan toplumun düşünce ve sosyokültürel yapısına göre değerlendirilmiş ve daimî bir devinim ile başkalaşım geçirmiştir (Kömürçüoğlu, 2023: 209). Antik dönemde melankoli olgusu, kimi bilge kişiler tarafından bir ilham kaynağı olarak görülmüştür fakat bu düşünceye zıt olarak bir hastalık olarak da değerlendirilmiştir. Sanat Tarihi disiplini çerçevesinde özellikle Resim sanatı içerisinde oldukça geniş bir yer kaplayan melankoli olgusu antik çağdan günümüze, farklı perspektiflerle ifade edilmiştir. Yorumlanan melankoli ve varoluş sancısı, pek çok sanatçının eserlerine hem eleştirel hem de varoluşsal olarak yansımıştır.

Yapılan bu çalışmada Melankoli kavramının barındırdığı unsurlar, çeşitli uygarlıklar ve toplumlar tarafından atfedilen anlamlara değinilmiştir ve temanın daha iyi idrak edilebilmesi için araştırma bölümlere ayrılmıştır. Farklı başlıklarla verilen bu bölümlerde ise konunun alımlanışı ve nihayetlendirilmesi Sanat tarihi disiplinine ait bakış açısıyla kronolojik dizgeye sadık kalmaya çalışılarak kompoze edilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma bilimsel araştırma yöntemleri ilkesi göz önünde bulundurularak nitel kapsamlı bir çalışma olarak irdelenmiştir. Bu kapsamda veri toplama ilkesinden hareketle belge ve yapılan akademik çalışmalar incelenerek bir boşluk tespit edilmeye çalışılmış olup, ortak ya da bireysel çalışmaların değerlendirmelerinde dönem ve sanatçı menşei kıyaslamasının yetersizliği bu çalışmayı zorunlu kılmıştır. Bu çalışma içerisinde yapılan kıyaslamada Sanat Tarihi içerisinde hatırı sayılır ölçüde iz bırakmış ve çalışmaya konu olan sanatçılar, odak grubu olarak seçilmiştir. Bilimsel yöntemin anahtar taşı, sonuçların bilimsel değere sahip olması için yeniden tekrarlanabilir olması ve farklı bakış açılarıyla ele alınabilmesi gereğini zorunlu kıldığından ve sürecin sonuçla doğru orantılı olabilmesi adına, bu çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan, Serol Teber’in “Melankoli-normal bir anomali” adlı eseri çalışmanın verimliliği açısından örnek alınmıştır. Bununla birlikte W. Bañus’un “Dürer’s Melencolia I: Melancholy and the Undecidable” adlı çalışmasında ele almış olduğu karşıtlık ve bilimsellik ele alınan gravür çalışmasının metodolojik bağlamda ele alınması da çalışmanın özgünlüğü hususunda oldukça önem arz

etmektedir. Çalışmanın bilimsel bir tabana sağlıklı bir şekilde oturabilmesi adına ise gerekli envanterler, literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Melankoli kavramının oluşum sürecini ve Sanat Tarihi açısından gelişimini gözden geçirmek ve kavramsal bir yapı oluşturmak için içerik hakkında yazılmış kitaplar, ansiklopediler, araştırma ve derleme makaleler incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte konunun genişliği pek çok disiplinin araştırma örneğine girerken, bu çalışma da melankoli sadece sanatsal bağlamda ele alınmış, çalışmaya konu olan melankoliye ilişkin oluşum süreci diğer disiplinlerin derinliğinde çalışılmamış olup kavramı yakından tanımak için anlaşılabilirliğin bozulmaması göz önünde bulundurularak kısaca bahsedilmiştir. Çalışmanın içeriğinde sanatsal dönemler kapsamında mihenk taşı olarak addedilen bazı sanatçı ve eserleri çalışmaya, melankoli temasını işlemediklerinden dolayı konunun sınırlandırılması açısından dahil edilmemiştir.

3. DÖNEMLER ARASI MELANKOLİ KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

3.1. Antik Dönem Periyodunda Melankoli Kavramının Alımlanışı

Melankoli kavramı Antik Yunan'da başlangıcından itibaren özellikle tıp bilimini icra eden şahsiyetlerin çokça üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Bu dönemin tıp literatürü incelendiğinde normal olmayan davranışların ve genel olarak hastalıkların hiçbirinin metafiziksel ve paranormal güçlerle ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Melankolik kişiler şartların çeşitlenmediği bu dönemde meczup olarak nitelendirilerek, tapınaklarda tedavi edilmeye çalışılmışlardır. Sağlık açısından herhangi bir tehlike arz etmeyenler ailelerinin yanına geri gönderilmiştir fakat ailesi olmayan insanların çoğu sokaklarda kötü yaşam koşulları sebebiyle hayatlarını kaybetmiştir (Sigerist, 1945: 82). Antik dönemlerde melankoli kavramının sağlık açısından ele alınması üzerine "Melankoli ve depresyon zaman zaman farklı psikolojik gerçeklikleri işaret etmek için, zaman zaman da aynı ya da birbirinin yerine geçebilecek gerçeklikler için kullanılmaktadır" dedikten sonra Fransız yazar, sanat eleştirmeni ve toplum teorisyeni olarak bilinen Roland Barthes, "semantik ve terminolojik her seçim, zayıf ve keyfi kalmaktadır" şeklinde açıklamıştır. (Borgna, 2014: 1-3) Hipokrat'ın yazmalarında M.Ö. 4.yy'da ilk kez hastalık olarak ele alınan melankoli, kelimenin etimolojik kökenine bakıldığında eski yunanca da "melan" kara ve "kholi" safra olarak "kara safra" anlamına geldiği kaynakların tamamına yakınında geçmektedir. Dilbilim ve kökenbilim kapsamında zaman içinde anlam genişliği sağlanarak "melankolia" yani kara sevda sözcüğünün de menşeyini oluşturduğu ve hastalık algısından, icra ettiği sanat gereği sanatçıya ilham veren bir sürece ve temaya doğru evrilmiştir. Antik dönem içerisinde düşünce yapıları ve kişilikleriyle bilinen Demokritos ve Herakleitos, bu dönemin hiç kuşkusuz iki büyük melankolik bilgeleridir. Tiyatrolarında görmeye alışkın olduğumuz güldürürken düşündürme paradoksu, teatral bir ironiye dönüşerek tiyatro atribülerinden sayılan gülen ve ağlayan maske ifadesiyle doğru bir orantı oluşturmaktadır. Bu teatral düzende Demokritos gülen, Herakleitos ise ağlayan kişiyi betimlemektedir. Demokritos Abreda adı verilen bir topluluk tarafından meczup olduğu düşünülerek Hipokrat'a getirilmiş fakat Hipokrat onun tam anlamıyla bir bilge olduğunu, kızgınlığını örseleyebilmek adına öfkesini gülümsemeyle kamufle ettiği çıkarsamasını yapmıştır. Melankoli olgusu da Demokritos'un gülümsemesinin arkasında yatan hüzünden peydah olmuştur. Alaycı olarak gülümseme ifadesini takınan Demokritos'un aksine Herakleitos'ta ise doğuştan ve varoluşsal olarak hazır bulunan hüznün ve ağlamaklı mizaç onun Tarihteki en pesimist karakterizasyonlardan biri olmasını sağlamıştır ve insanın sürekli olarak ölüm ve sükûnet gayesi içinde bir yaşam sürdüğünü savunmuştur.

3.2. Orta Çağ Skolastisizminde Melankoli Kavramının Alımlanışı

Antik dönemde toplum tabanının dışında görülen ve hastalıkla kategorize edilen melankoli kavramı, Orta Çağ'a geldiğimizde anlam başkalaşımı geçirerek tembel, kalpazan, akıl yetisini kullanmaktan aciz ve günahkâr olarak ele alınmıştır. Melankoli kavramına yüklenen bu anlamın değişmesinin altında yatan en önemli gerekçe bu dönemde ortaya çıkan kilise baskısının, hür düşünme ortamının var olmadığını, olamadığını savunan skolastik düşünce yapısıdır. Din olgusunun bu döneme hâkim olması ve dinin etrafında şekillenen bütün düşüncelerin dışında kalan tüm düşünce ve fikirleri kat'i suretle reddetmesi baskıcı din boyunduruğunun esareti altında şekillenen kapalı ve sembolist bir din dogmasının dönemin tamamına yayılmasıdır. Bu dönemde gördüğümüz Hristiyanlığın göz ardı edilemeyecek etkisiyle dönemi kapsayan düşünce perspektifinin felsefeden dine kaymasıyla melankoli kavramı kişilik problemi olmanın dışında çıkararak yedi büyük günahın dördüncü derecesinde kendine yer bulmuştur. Melankolikler isyankâr ve sorgulayıcı yapılarından kaynaklı Tanrı'dan geldiğine inanılan bir cezaya çarptırılmışlardır. Bu durumu Antik dönem mitolojik destanlarında da görmekteyiz. Antik dönemde cezalandırma karşısındaki başkaldırı ve melankoli durumu, Orta Çağ'da din etkisiyle evrilerek büyük günahlardan biri olarak devam etmiştir.

Bu dönemde Melankoli için kökeni Antik döneme uzanan Acedia sözcüğü kullanılmıştır. Eski Yunanca da "belirli bir problemi olmayan tinsel durum" anlamına gelen Acedia kelimesi, din kavramından ileri gelen melankoliyle ilintili bir kavram olarak literatürde yerini almıştır. Başlangıçtan beri tembellik ve aylaklık gibi durumlar için kullanılan bu kavram zaman içerisinde salt toplumsal normları yerine getirmeyen, dini vecibelerini yerine getirmeyen, kasvetli, hüznü, mutsuz ve miskin insanlar için kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde melankolinin günah olarak sayılmasında hatırı sayılır çalışmaları bulunan en baĝnaz bilim adamlarından olan Bonaventura Cavalieri'nin kuramına göre tüm evren çalışkandır ve bu çalışkanlık tanrıya olan inancın kanıtıdır (Kesen, 2000: 20). Pek çok ileri görüşlülüğüne ve özellikle Matematik ve Fizik alanına getirmiş olduğu yeni problemlere ve içeriklere rağmen onu dönemdaşlarından ayıran bir özelliği olan baĝnaz oluşu yaptığı bilimsel çalışmaların harikulade neticelerine bile kuşkuyla yaklaşp başarıları ve kazanımlarının temelinde başarısızlığa karşı duyduğu kaygıdan ileri gelmektedir. Nitekim Cavalieri'nin melankoliye yaklaşımında en önemli olgu kuşkudur. Melankolinin başlangıç safhasındaki ilk belirti olan kuşku, melankoliklerin aylaklıklarıyla yaşanan toplum nezdinde çıkıntılık yaratarak, tanrıya olan inançsızlıklarını gözler önüne serer. Birçok olgunun ve durumun tanımlanıp açıklanmasında Öz'ün ve onun orantılı bir şekilde dağılımının baz alındığı bu çağda pek çok skolastik düşünür, kimi Acedia belirtilerini vücudun içerisinde yer alan sıvı mekaniğinin oranının bozulmasıyla açıklamışlardır. Burada da Antik döneme bir öykünme görölmektedir fakat dini hegemonyanın dönemin geneline hâkim olması bu durumdan öteye gitmemiştir. Orta Çağ'ın ilerleyen safhalarında (Geç Orta Çağ) melankolinin kesişimi astrolojiye kaymıştır. Arap metafiziğinden etkilenen Batı cenahı, Satürn gezegeni ve melankoli arasında bağlantı olduğunu ve Satürn gezegeninin vücuttaki safrayı etkilediğini düşünmüşlerdir (Akın, 2014: 361). Bu semptomla birlikte insan kederli, pesimist, bilge ya da günahkâr olur. Antik dönemin melankoliyi alımlayışı ile ilgili yaklaşımın bu dönemde astroloji ile pay edildiğini görürüz. Melankoliye bakış açısı Orta Çağ'da din menşei olsa da bu dönemde yaşamış olan Afrikalı Konstantinus (1010-1087) melankolinin ortaya çıkış gerekçelerini metafiziksel güçlere, cinlere ve şeytanlara bağlamamış, bilakis çağının ötesinde bir bilimsellikle farklı bakış açıları ileri sürmüştür. Konstantinus melankolinin teşhisine yönelik tanımlamalardan farklı olarak tedavi sürecine ilişkin de açıklamalar yapmıştır. Sebepsiz kaygı ve hüznün, safranın kararması ile doğru orantılı olduğunu savunmuştur. Orta Çağ tıp literatüründe,

Hristiyan teolojisinin ele aldığı birkaç istisnai durum dışında melankolik bireylere olumlu yaklaşılmamış, katı bir tutum içerisinde melankoliklere işkence yapılmıştır.

3.3. Rönesans ve Aydınlanma Döneminde Melankoli Olgusu

Orta Çağ'ın katı, karanlık ve dogma yargılarına kırmızı bir çizgi çeken, Avrupa'da sosyokültürel, ekonomik ve siyasal anlamda yeniden doğuşu müjdeleyen Rönesans, Hümanizm'in egemenliğiyle Orta Çağ'da ele alınamayan, sakıncalı olarak addedilen tema, figür ve ideaları son derece bilimsel, radikal ve insanın duygu ve düşünce yapısını ön plana çıkaran bir yaklaşımla ele almıştır. Lirik ve didaktik bir açılımla ileri görüşlülüğün ve modernitenin temellerinin atıldığı bu dönemde birçok alanda görülen ivmelenme tıp alanında daimi olarak gelişip, değişerek sanatın merkezine oturmuştur. Rönesans hümanizmiyle birlikte melankoli kavramı, insana yakışır bir mizaç ve yaşam stili olarak ele alınmıştır. Özellikle anatomi dalına ilişkin gelişmeler, antik dönemde ileri sürülen hipotezleri tartışmaya açarak, insanın kendisini sorgulayarak anlamlandırmasını ve biricik olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu döneme dair karakteristik bir özellik, melankoli hastalığı ile melankolik mizaç arasında yapılan ayırmadır. Aristocu yaklaşımın da altını çizmiş olduğu melankolik mizaca sahip insanların entelektüel ve yaratıcı kişiler olduğu inancı Rönesansta da benimsenmiştir (Kesen, 2000: 22). İnsanın kendisi ile doğa arasındaki dengeyi gözeterek gözden geçirmesi ve bunu sorgulayarak yeniden inşa etmesi bakımından Avrupa tarihinde hatırı sayılır bir yerde konumlandırılmıştır. Böylesine büyük yankı uyandıran bu dönem İtalya'da rüştünü ispat ederek, dönemin çağdaş sanatçıları ve nüfuzu geniş insanların finansal desteği ile kitlelerden çıkıp dünyaya mal olmuştur. Bunda hiç kuşkusuz en önemli etken, matbaanın hayatımıza girmesine binaen sıra dışı bir ivmelenme kazanan entelektüellik ve kuşku. Kuşku, sorgulamaya itti, matbaa sorgulama sonucu insan beyninden ve elinden çıkan pek çok eseri günümüze kadar getirdi. Skolastisizmin hükümdarlığı artık Rönesansla birlikte son buldu. Sanat, kilise ile sınırlı kalmayıp işlevsel pek çok perspektifle ele alındı. Bununla beraber 1337 yılında İngiltere ile Fransa arasındaki yüzyıl savaşları Fransa'yı birçok bakımdan yıpratmış ve kültürel alanda giderek zayıflamasına neden olmuştur. Bu boşluğu kısa zamanda doldurmasını bilen İtalyanlar, ekonomik alanda büyük başarılar elde ederek özellikle Milano, Floransa ve Venedik gibi kuzey kentlerinde zenginleşerek, doğmakta olan harekete bir anlamda zemin hazırlamışlardır (Akyürek,1994: 74). Dönem sanatçılarının melankoli kavramını alımlayışı felsefe ekseninde şekillenmeye başlasa da Orta Çağ'ın sıkı yönetiminden sıyrılan bütün sanatçılar bastırılan tüm duyguları dışarı vurmıştır ve hemen hemen her eserde bu açıkça görülmektedir. Melankoli olgusunun gerek resim sanatında gerekse de gravür ve heykel sanatlarındaki temsillerine bakıldığında almış olduğu yol açıkça görülmektedir.

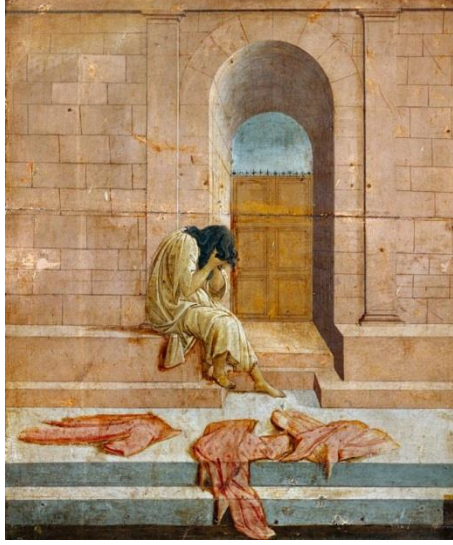
Şekil 1. Gentile Bellini, “Allegory” Fortuna-Melancholia, 1504-1505, Tual Üzerine Yağlı Boya, 34x22 cm. Venice, Galleria dell’Accademia, Venedik, İtalya.

Web1: https://www.wga.hu/html_m/b/bellini/giovanni/1490-99/137alle3.html

1478’de Venedik Cumhuriyeti tarafından Fatih Sultan Mehmet’in portresini yapmak üzere İstanbul’a gönderilmiş olan Bellini’nin “Allegory” Fortuna-Melancholia adlı bu eserinde dört alegori temsil etmektedir. Melankoli, Şans, Ölüm ve Zaman. Bu alegorilerin her biri farklı poz ve durumlarda bulunan kadın figürüyle temsil edilmektedir. Şans figürü, resmin merkezinde yer alması ve diğer üç alegori ile çevrenmesi nedeniyle en belirgin olanıdır. Bellini, bu eserde kadın figürlerinde doku ve rahatlama hissi yaratmak için detaylı ve titiz işçilik gerektiren bir resim tekniği kullanmıştır. Temayı oluşturan dört alegorinin tabloya yerleştirilmesi için üçgen bir düzenleme kullanması sebebiyle kompozisyon oldukça ilginç ve derindir. Uyum ve denge köprüsünü kurabilmek için soft ve narin renklerden oluşan bir palet kullanmayı uygun gören Bellini, figürlerin elbiselerinde kullandığı pastel tonlarla tablonun koyu zeminini mükemmel bir şekilde tamamlamaktadır. (Şekil 1.)

Şekil 2. Sandro Botticelli, “La Derelitta”, 1480, Temperli Kanvas Tual Üzerine Yağlı Boya, 47x43 cm. Palazzo Pallavicini-Rospigliosi, Roma, İtalya.

Web2: <https://www.vulture.com/article/sandro-botticelli-la-derelitta.html>

Botticelli'nin 1480 yılında resmetmiş olduğu dışlanmış, hüznü anamlarına gelen La Derelitta adlı yapıtında saraydan dışlanmış bir kadın figüratifi dikkat çekmektedir. Saray kapısının dış aksamında çaresiz bir şekilde ağlayan kadın dönemin sanat eleştirmenleri tarafından melankolik bir tanımlamaya oturtulmuştur. Resmin yapıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, uygulanan bu tema bir şeylere vesile olmak için değil, hayal gücü ile gerçeğin kesişimi noktasında ortak payda da buluşulması yönünden önem arz etmektedir. (Şekil 2.) İtalya'nın ünlü sanat tarihçilerinden Horne ve Gamba, bu yapıtın Esther'in hikayesini temsil eden ve aslında iki evlilik sandığını dekorasyonunu oluşturan altı panellik bir sete ait olduğunu yapmış oldukları araştırmalar ve çalışmalar neticesinde keşfetmişlerdir (Wind, 1940: 114). Bu keşif neticesinde Her biri on parça olarak sandıklardan birine ait olan iki büyük panel, “Esther'in Ahaşveroş'a sunuluşu” ve “Mordechai'nin Kral'ın önünde Ester'i Kucaklayışı”nı göstermektedir. Yan parçalar olarak kullanılan dört küçük panodan üçü “Ester'in kralın evine girişini”, “Ester'in kralın evinden çıkışını” ve “Mordechai'nin Zafer Alayını” temsil ederken, dördüncü panoda ise Botticelli'nin resmettiği “La Derelitta” adlı yapıtın bulunduğu görülmektedir. Botticelli'nin resimsel üslubunda kadınsı ve erkeksi özellikler, kadın ve erkeği birbirine benzetecek kadar keskin ele alınmamıştır. Bu durum dönemin eleştirmenleri ve sanat tarihçileri tarafından keskin bir tanımlama ve betimleme yapılmasını engellemiştir. Pulitzer Eleştiri Ödülü sahibi Amerikalı Sanat tarihi eleştirmeni Jerry Saltz, Bu yapıt için modern dönem öncesi vahşilik ve katı minimalizmin temelini atan bir ileri görüşlülük temsili olarak değerlendirmiştir (Saltz, 2020: 27).

Kuzey İtalya'da ilk gerçek Rönesans sanatçısı olarak addedilen Andrea Mantegna ise yapmış olduğu eserlerle dönemin kilit isimlerinden biri olarak bilinmektedir. Melankolinin en saf ve en gerçekçi anlatımını veren Mantegna “Ölü İsa” adlı eserinde ışık ve gölgenin birbirini besleyici ve zengin kontrastlarını derin bir gerçeklik ve tutku ile vererek duygulara hitap etmiştir. Sahnenin realistiği ve melankolisi, yatan figürü kısaltıp dramatize eden, anatomik detayları, özellikle İsa'nın göğüs kafesini vurgulayan perspektifle daha da güçlenmektedir. İsa'nın el ve ayaklarında gerildiği çarmıhın deliklerinin varlığı, yas tutan iki kişinin yüzleri retorik ve idealizmden taviz verilmeden betimlenmiştir. Sanat tarihçisi Hubert Schrade yapıtla ilgili olarak “Dolaysız yakınlığa izin veren ancak her türlü yakınlığı reddeden, eserin boyutunun çalkantısı.” (Kleiner &

Mamiya, 2015). Şeklinde bir açıklama ile melankolinin gerçekte benzeşimine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda bu eserde melankoli daha hüzünlü olmakla birlikte teknik bağlamda ele alınmış ve ilk defa bu dönemde ortaya çıkan, resimde bir nesnenin diğer nesnelerin ön ya da arka cepheden bakılarak görüldüğü perspektifin ileri seviyesi olan Rakursi tekniği kullanılmıştır. İzleyici, İsa'nın bedenine aşağıdan bakıyormuş gibi bir hisse kapılır. Bu eseri baştan sona dramatik kılarak melankoliyi öz değerleriyle vermekle birlikte derinlik duygusunun yanılısama yoluyla verildiği ilk eserlerden olması yönünden de önemlidir. (Şekil 3.)

Şekil 3. Andrea Mantegna, "Ölü İsa", 1480-90, Tuval Üzerine Tempera, 68x81 cm. Pinacoteca di Brera, Milano, İtalya.

Web3: <http://www.travelingintuscany.com/art/andreamantegna/lamentation.html>

Rönesans dönemi düşünce akım ve yapılarının resim ve heykel sanatına intikali, hümanizma bileşeninin etkileriyle zaman içerisinde dönüşümü kaçınılmaz kılmıştır. Antik dönem idea sistemleri, Rönesans'ta yaşanan gelişmelerin neticesinde sanata farklı bakış açıları aşılacaktır. İtalyan Rönesans sanatçıların ileri sürdükleri üç hipotez bulunmaktadır. Bu hipotezler, Bilimsel perspektif, anatomi ve klasik mimari strüktürleridir (Doorly, 2004: 255). Öte yandan Rönesans sanatı içerisinde hipotez olarak öne sürülen çalışmaların etkisi bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Pek çok sanatçı, antikitenin yeniden canlandırılmaya çalışıldığı bu yeni sanat dönemini yerinde görüp tatbik edebilmek için İtalya'ya gitmiştir. Hümanist düşünce ve sanatçı arasındaki ilintinin varlığı alanın dışına taşarak Avrupa'nın pek çok yerine böylece yayılmıştır. Almanya da bu dönemin yaşandığı ülkelerin başında gelmektedir. Kuzey Rönesansı içerisinde değerlendirilen Almanya da bu sanat akımının yansımaları din menşei temalar üzerinde ele alınmıştır. Bu dönemin kilometre taşlarından olan Albrecht Dürer ile Almanya, Rönesans sanatını donanımlı ve perspektif-retrospektif minvalinde rasyonel ve realist olarak içselleştirmiştir. Alman Rönesansı eserlerinde başarılı olarak yansıtan ve çığır açan Dürer, yerli Alman tarzıyla İtalyan stilizasyonlarını bütünleştirmek için çaba göstermiştir. Almış olduğu kuyumculuk eğitimi, Dürer'in Gravür aletini kullanarak önemli eserler icra etmesinde yetkinlik kazandırmıştır. Teknik yeteneğini içsel öngörülerıyla birleştiren sanatçı doğayla ele aldığı figürleri bir ahenk içinde vermiştir.

Dürer'in eserlerinde çeşitli mesajlar, semboller, akıl oyunları ve katmanların sanatsal paradoksu vardır. Bu durumun en net görüldüğü eseri "Melancholia-I" adlı gravüründe görülmektedir. Gravür incelendiğinde sağ üst köşede bulunan kare ve sayılar, gravürün mistik mizacına atıfta bulunmaktadır. Kompleks bir hiyerarşide konumlanan araç-gereçler de bilimin, sanatın ve zanaatın mütemadiyen dönemin tamamına egemen olduğuna delalet etmektedir. Tüm bunların merkezinde ise düşünceli, kaygılı ve melankolik bir entelektüel figür oturmaktadır. Melankoli

olgusunu, gizemli, akılcı ve duygu esrikliği merceğinde eserlerine dayatan Dürer'in bu yaklaşımı dönemin ötesinde temanın ve eserin adının Melankoli olmasına rağmen umut verici bulunmaktadır. Bu durum tipik bir Rönesans döneminin ileri görüşlülüğünden ve çoklu düşünce katmanlarından çıkartılan bir sonuç olmasıyla önem arz etmektedir. Melancholia-I adlı eserinde Dürer'in gravüre tarih düşmesi, kendi monogramıyla imza atması, gökyüzü ile yarasa kanadında Melankolinin verilişi, bu kavramın tanrı tarafından insana bahşedildiği ve bir hastalık olmadığı, her şeye rağmen görsel bir imgelem için metafora ihtiyaç duyan Dürer'in cehaletin insanın hayatını kararttığı imgesiyle melankoliyi alımlayışı oldukça etkin ve us odaklı oluşunu göstermektedir. (Şekil 4.) Fakat tüm bu gelişim ve değişimin yanı sıra Dürer'in bu çalışmasına ilişkin karşıtlıklar da mevcuttur. Wojciech Bałus, 1994 yılında Dürer'in Melankoliyi alımlayışının karar verilemez oluşuna dikkat çekme yoluna giderek, Dürer'in gravürünün ikonografisine odaklanarak, gravürün kompoze edildiği temanın tutarlı bir ikonografik bütün oluşturmayı zorlaştırdığını ve kompozisyonun belirsiz yönüyle mutlak bir anlatım gerektiren alegoriyle bağlantı kurma hususunda başarısız olduğunu ileri sürmüştür. (Bałus, 1994: 9) Bunun da en nihai sebebi olarak yapılan gravür çalışmasının Panofsky'nin İkonografik ve İkonolojik Ölçümlendirmesinin dışında kalmasına dayandırmaktadır. Bu karşıtlığa getirilen bir diğer durum, analiz edilen gravürdeki figürlerin izleyici tarafından pek belli olmadığı sonucunun çıkmasıdır. Tüm bu çıkarımlara rağmen Bałus, Dürer'in anlatımında Gözün ağır nesnenin keskin kenarları tarafından durdurulup, çokyüzlünün yanlarının içeri doğru ilerlemesini, izleyicinin dikkatini her yöne odaklamak ve farklı rotaları takip etmesini sağlamak için yapıldığını da vurgulayarak objektif bir çıkarımda bulunmuştur. (Bałus, 1994:12)

Şekil 4. Albrecht Dürer, "Melencolia I", 1514, Baskı Gravür Resmi, 24x18.8 cm. Staatliche Kunsthalle Karlsruhe, Almanya

Web4:

<http://www.unterricht.kunstabrowser.de/theorie/interpretation/03c19899200b03c07>

Melankoliyi farklı bir bakış açısıyla ele almış ve dönemin sanat eleştirmenleri tarafından yapıtına makul anlamlar yüklenen bir diğer Alman Rönesans sanatçı Lucas Cranach'tır. Dönemin ünlü Sanat tarihçisi olan Dieter Koepplin, sanatçının özellikle melankoli temasını işlediği eserini "karşıt görüşlerin hemfikir duygusu" olarak nitelendirmiştir (Axthelm, 2012: 195). Cranach, reformcu Martin Luther'in öğretilerine olan yakınlığıyla bilinmektedir ve elinden çıkmış bütün eserler Protestan hareketine duyduğu sempati ile şekillenmiştir. 1532 yılında yapmış olduğu

“Melankolik” adlı eserinde reformasyon döneminin fikirlerini yorumlamıştır. (Şekil 5.) Cranach’a göre düşünce yapısı ve yaptığı eserler göz önünde bulundurulduğunda Melankoli, gelecekte meydana gelecek olayları anlamlandırmanın boşunallığına dikkat çekerek boş bir düşünceli varlığın imajını ortaya koymaktadır.

Şekil 5. Lucas Cranach, “Melankoli”, 1532, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 51x97 cm. Statens Museum for Kunst Kopenhag – National Gallery of Denmark.

Web5: <https://www.alamy.com/stock-photo/lucas-cranach-melancholy.html?sortBy=relevant>

18. yüzyıl itibariyle ortaya çıkan Aydınlanma Dönemi, Rasyonaliteyi eski ve değişmez kabul edilen idealardan ve ideolojilerden arındırmayı ve yeni bilgiye erişilebilirliği geliştirmeyi gaye edinen düşünsel gelişimi ve devinimi kapsayan dönemdir. Bu dönemde yazılan bütün Arapça eserlerin Latince’ye çevrilmesi, Aydınlanma Çağı’nın temellerini atması yönünden önemlidir. Rönesans ve reform hareketlerinin açmış olduğu yolun daha da ileriye taşındığı bu dönem, felsefe alanında ilk icraatlerini vermiş olsa da sanatsal anlamda da moderniteye giden sürecin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 18.yy’ın sonlarına doğru ortaya çıkan Fransız İhtilali ve hemen akabinde gerçekleşen modernleşme aşamaları düşünsel bağlamda etki ve yankılarını Aydınlanma Felsefesinde bulmaktadır. Rönesansla ortaya çıkan bilimselliğin başlangıcı bu dönemde amacına ulaşarak Deney ve Gözlem ile aklın pratik argümanları, bilimsel yöntemin ilkeleri biçiminde ortaya çıkmış ve başta doğa bilimlerinde pek çok önemli atılımları beraberinde getirmiştir.

Aydınlanma sürecinde diğer dönemlerde olduğu gibi pek çok sanatçı ortaya çıkmıştır. İçlerinden en bilineni ve tanınanı Fransız İhtilali ve İspanya’nın sancılı dönemine de tanıklık eden Francisco Goya’dır. Tanık olduğu bütün durumları ve olguları profesyonellik ve sanatsal bakış açısıyla değerlendiren Goya, sansasyonel ve estetik değeri yüksek olan eserleri belge niteliği taşıdığı gibi insana direkt odaklı ve toplumsal kolektif bilinci uyarıcı bir işlev üstlenmiştir. 1858 yılında Laurent Matheron; “O, renkleriyle fikirleri birlikte öğüttü” (Todorov, 2019:7). diyerek sanatçının resimlerinin düşünsel ve tarihsel donanımına ve kararlılığına vurgu yapmıştır. Yaptığı portrelerde o dönemde yaşayan güç ve iktidar sahibi kişilerin gerçek hallerini ortaya koymuştur.

Ondan önce ve sonra hiçbir saray ressamı, sahiplerine ilişkin cesurca ve açık yüreklilikle yapmış eserler bırakmamıştır (Gombrich, 1986: 383).

Goya'da öznel görüş, gelenekselin yerini almaktadır. Resim geleneğinde dönüm noktası olan romantik bir sanatçı olarak nitelendirilse de ruhunun tamamını kaplayan, yaşadıklarından ve hissettiklerinden ötürü son derece melankoliktir. Bu durumun en somut örneğini yaşadığı evin duvarlarına yaptığı Kara Resimlerden biri olan “Köpek” adlı eserinde açıkça görülmektedir. Bu resimde dönemin siyasal koşullarını görüp yaşadığı kaotik ortamın kendisinde yarattığı çaresizlik ve melankoliyi alenen yansıtmıştır. Gerçeğe yakın betimlenen köpek başının tek ve küçük ebatlı bir imaj olarak yer aldığı fakat etkisinin hiç kuşkusuz fazlaca hissedildiği bir resimdir. Goya'nın tek başınlığının ve ölüme karşı duyduğu korkunun yansıtıldığı bu resimde engebeli bir toprağın arkasına saklanmış veyahut da saplanmış; ufka çaresizce bakan küçük bir köpeğin yüzündeki jestlerde bahse konu olan duyguların yoğun olarak hissedildiği görülmektedir. (Şekil 6.) Farklı kültürlerde köpeğe yaşam ve ölüm arasındaki geçişte önemli bir rol verildiği görülmektedir (McHugh, 2005: 36). Goya'nın resmettiği köpek adlı eser, kendi evinin üst kat kapı eşiğinde yer aldığı için Priscilla E. Muller tarafından, bir anlamda evin ve sanatçının güvenliğinden sorumlu koruyucusu olarak nitelendirilir (Kaçmaz Ateş, 2021: 328).

Şekil 6. Francisco Goya, Köpek, 1819-1823, duvar sıvası üzerine yağlıboya tuvale aktarım, 131,5x79,3 cm, Prado Müzesi, Madrid

Web6: <https://historia-arte.com/obras/goya-perro-enterrado>

Goya'nın imajine ettiği resimde bir köpek imgesi yer alır. “Ama gerçek şu ki, bir imge her zaman çok daha fazla tasvirdir ve bir şeyin tezahürüdür, izidir” (Ferraris, 2008: 14). Sanatçının yaşamış olduğu melankoli ve dram, yok denecek kadar az elemanla yansıtılmıştır. Mekâna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır ve oldukça sadedir. Kompoze edilen açı başarısını yükselten tasarım yetisi, eserde asimetrik açılmıdır. Köpeğin hüznü ve acı duruşu ile bakışları ruhu doğrudan etkiler.

3.4. Modern ve Post Modern Sanat İçerisinde Melankolinin Varlığı

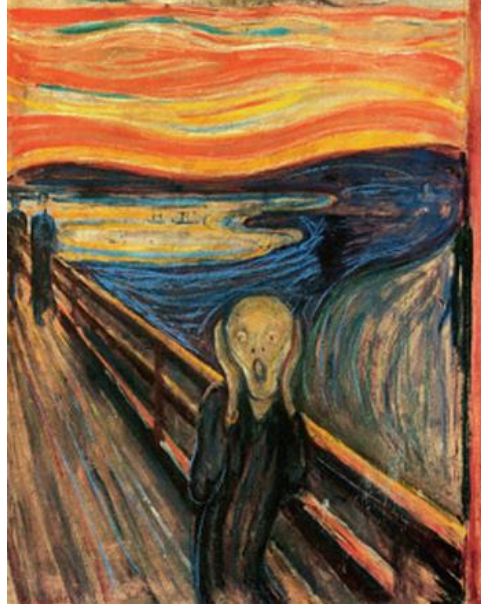
Aydınlanma Çağının topluma ve sanatçıya vermiş olduğu özgüven ve hür olabilme fikri, 1880'li yılların empresyonist temaları işleyen sanatçılarıyla başlayarak 1960-1970'li yıllara kadar devam etmiştir. Modern sanatın menşei, sanatçıların dünyayı gördükleri gibi betimlemeyi bırakmalarına dayanır. Bu dönem sanatında Temaşa, ana problem haline gelmiş; sanat kendi

kendisini konu haline getirmiştir. Avrupa Modern Sanatının şekillenışı Rönesans dönemiyle başlamıştı fakat Rönesans, modern sanatı konuk eden dönem olmasına rağmen stabil değil, süreci ivmelendiren ve köprü vazifesi gören bir yapıya sahiptir. Bu geçişliliği belirleyen, dönemin filozoflarının Rönesans hümanizminin zihni meşgul eden yönlerini eleştirmiş ve kurtulmaya çalışmış olmalarıdır (Uca, 2017: 20). Bununla birlikte Larry Shiner'ın "Sanatın İcadı" adlı eserinde ele aldığı tarihsel süreçler, dünyadaki tüm iletişim ağı, dönüşüm ve değişim sanatın ayırımına spesifik bir çizgi çekmiştir. Shiner'a göre modern sanat sistemi bir yalın öz ya da bir kader değil, yalnızca insanların üretime dahil olduğu bir şeydir. Genel olarak anladığımız haliyle sanat iki yüz yıllık bir geçmişi olan Avrupa icadıdır (Shiner, 2020: 20). Bu aşamada sözel bilgiden yazılıya geçiş, tikelden evrensel geçiş, lokalden yerele geçiş ve son olarak zamana özgünlükten evrensel olana geçiş bu sanat dönemi içerisinde sağlanmıştır (Toulmin, 2002: 78).

Her sanatsal dönemde varlığı konu ve tema bazında değerlendirilen Melankoli kavramı bu dönemde de ele alınarak farklı bir yaklaşımın varlığını zorunlu kılmıştır. Duygusal yalnızlık ve Anomi örgüsüyle resimlere yansıyan melankoli kavramı kentleşme, endüstrileşme ve toplumsal fraksiyonlarla bütünleştirilerek daha bireysel tema içerisinde kendisine yer bulmuştur. Bu dönemin melankoli olgusunu ele alan oldukça fazla sayıda sanatçı ve yapıt mevcuttur. Fakat hiç kuşkusuz bu dönemin en güzide ve popüler örneğini Edvard Munch ve kasveti oluşturmaktadır. 1863 yılında Oslo'da doğan Munch'ın yaşamı, annesinin ve kız kardeşinin tüberküloz hastalığından kaynaklanan ölümleri gibi travmatik olaylarla şekillendi. Bu kayıplar, Munch'ta derin bir yıkım ve tahribat yarattı ve onun ruh halini belirleyen ölüm ve melankoli duygularının yanı sıra hayata dair başka bir tür duygusal deneyim yaşamasını engelledi. "Sanatsal dönemler içerisinde melankoliyi en başarılı ve kült bir şekilde yansıtan sanatçı olmuştur. Munch'ın eserleri ölüm teması ve kayıp garabeti üzerinden ele alınır ve anlamlandırılmaya çalışılır. İnsanın ruhsal çıkmazlarına şeffaf ve isyankâr bir bakış açısıyla veren Munch, varoluşsal bir bakış açısıyla ölümü sorgulayarak mukadderat ve ilahi kudrete isyanın öteki yüzünde, kaybettiklerinin acısını ve özlemini derinden yaşayıp, kabuğundan başkalaşmış bir şekilde çıkararak kendisine ya da sorguladıklarına isyanını dehşetengiz bir renk-proporsiyon diyalektiğinde verir.

Munch'ın 1893 yılında yapmış olduğu "Çılgılık" adlı yapıtı gerek melankolik gerekse de modern sanatın ikonografik bir tablosu olmasından ötürü oldukça ehemmiyetlidir. (Şekil 7.) Duyguların belirli bir kimliği ve cinsiyeti olmamasından dolayı sanatçı bu eserde figürü kimliksiz kılmıştır. Çünkü ana amacı insan duygularını var olanın dışına çıkmadan realist bir bağlamda vermek istemiştir. Kendi yaşantısında içinde bulunduğu ruhsal buhran ve Ruh Sağlığı Hastanesinde yatmış olması, onun sanatçı olarak yüzyıllar sonra bile anılmasının arkasındaki yaratıcı sürece hiç kuşkusuz zemin hazırlayan bir durumdur.

Şekil 7. Edward Munch, Çılgık, 1893, 91x73.5 cm, Tual Üzerine Pastel Boya, Munch Museum ve National Gallery, Oslo, Norveç.

Web7: <https://thirdeyetravellers.com/edvard-munch-in-oslo-scream-painting-art/>

Kült ve Okkült imgelemde pek çok anlamı birbirinde barındıran Çılgık adlı eser, Munch'ın aynı dönem periyodunda yaptığı "Kaygı" isimli resmiyle mekânsal ve melankoliksi bağlamda benzeşimi tuvalde paylaşır. Köprü ve manzara perspektifi her iki resmin bütünleşik yapısını gözler önüne serer (Ümer, 2018:26). Kaygı da bulunan figürlerin net olarak belirgin olması, melankolinin ayyuka çıktığına delalet etmektedir. (Şekil 8.)

Şekil 8. Edward Munch, Kaygı, 1894, 94x74 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Munch Müzesi, Oslo, Norveç.

Web8: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Edvard_Munch_-_Anxiety_-_Google_Art_Project.jpg

Munch dışında melankoli ve keşmekeşliğin anlaşılabilirliğini, sürdürülebilirliğini ve sanatsal bakış açılarını yansıtmaya bakımından melankoliye modern perspektifle soft ve bir o kadar da şık olarak ele alan sanatçı Edward Hopper'dır. 1920'li yıllardan itibaren Amerika'ya ait kentsel

yaşam üzerine enstantaneler ve doğa temasını çalışmalarına konu olarak işlemiştir. Resimlerinde metropol yaşamı, kalabalık içinde ıssızlık, metruk sokak ve yapı ile bina tipolojilerinin etkilerini görmek mümkündür. Figürler ister tek, ister bir arada olsun bireyin tek başlılığını öne çıkaracak şekilde kurgulanmıştır (Aldoğan, 2019: 244). Bireyin kalabalık içinde yalnızlığa gark olma teması Hopper'da melankoliye açılan kapının son derece efektif olup, ışık-mekan ve zaman üçgeni içerisinde kurgulanması, onu çağdaşlarından farklı kılan özelliklerin başında gelmektedir.

Sanatçının 1932 yılında resmettiği "New York Movie" adlı eseri Modern sanat bağlamında melankoli olgusunun güzel, buruk ve teknik bir örneğini vermektedir (Gür, 2023: 345). Tek bir eser içinde iki ayrı tema ve kurgulanımı ele alan sanatçının bu eserinde doğadan imgelemiş ihtişamlı bir sütun sahneyi ikiye bölmüştür. Sol tarafta bordo renkli koltukların, tavanda yer alan üç ayrı ışığın direkt sahneye odaklanması, koltukları es geçmesi mekan içerisinde derinliğe atıf yapmaktadır. Koltukların sadece iki tanesinin dolu olması da Hopper'a göre gece ve gündüz alegorisini ifade eder. Sütunun sağında ise duvara monte edilmiş üç başlıklı aydınlatmanın altında duvara yaslanan ve elinde, salona gelen izleyicilerin yerlerini göstermek için tuttuğu bir el feneri bulunan teşrifatçı bulunmaktadır. Teşrifatçı kadın tek başlılığın güzide sembolüdür ve defaatle aynı filmi görmesinin verdiği sıkılma durumu ve tek başlılık melankoliye farklı ve çok gerçekçi bir bakış açısı sunar. Hopper'ın kompoze ettiği bu kurguda sahneyi ikiye bölüp, izleyiciden ayırdığı görevli kadını ışık altında ön plana koyması, modern bireyin ıssızlığını ve tek başlılığını vurgulama gayesiyle resmedildiğini gözler önüne sermektedir. (Şekil 9.) Bununla doğru orantılı olarak "Bıkkın kimsenin gözünde her şey aynı donuklukta, aynı griliktedir; hiçbir nesne diğerinden daha ayırt edici değildir" (Simmel, 2003: 56)

Şekil 9. Edward Hopper, "New York Movie", 81.9x101.9 cm, tuval üzerine yağlı boya, 1939, Modern Sanatlar Müzesi, New York, Amerika.

Web9: <https://thomasfineart.net/shop/archive/new-york-movie-1939-after-edward-hopper/>

Modernizm ve modern sanat tanımı ve ayrımı net bir şekilde yapılabilirken postmodernizm için aynı durum geçerli değildir. Bunda en önemli faktörlerin başında modernizmin muhalefete evrilen düşünce sistematiği gelmektedir (Kalfa, 2019: 738). Kavram olarak postmodernizm yirminci yüzyılın ortalarından itibaren başta mimarlık daha sonrasında da sanatsal ve sosyal

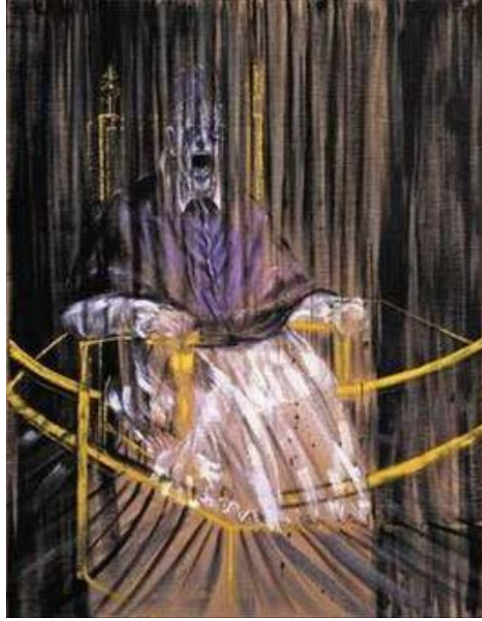
alanlarda kullanılan bir kavrama dönüşmüştür. “Post” genellikle sonrası anlamını ihtiva eder. Pek çok durum ve olguda konunun ve temanın geç oluşumlarını veya devamı niteliğindeki paradigmatları ifade eder. Postmodernizmin değindiği modern sonrası, modernizmin dışladığı primitif, demode kavram ve prototiplerin tekrar sanat alanına intikal ettirilip değişiklikler ve gelişimlerle tekrardan yaygınlaştırmayı sağladığı dönemdir. Bu dönemde üretilen her eser mutlak suretle bir tepki, bir başkaldırı ve normatif olarak değerlendirilen durumlara karşıt görüşü barındırır.

Charles Newman postmodernizm ile ilgili olarak şöyle der: “toplumun bütün düzeylerinde ve özellikle de kültür ve iletişim alanında yaşanan bir söylem ve enflasyonun temsil sistemidir” (Connor, 2001: 13). Bir başka tanımlama da Alain Touraine’ye ilişkindir. Touraine şöyle der: “Modernlik geleneksel toplumlar ve kültürü modern toplumlar ve kültürlerin karşıtı olarak sunarak her türlü toplumsal ya da kültürel olguyu gelenek modernlik çizgisi üzerindeki yeriyle açıklayarak, kültürle ilerlemeyi birbirine bağlamışsa postmodernizm bu bağlanan şeyleri birbirinden ayırır” (Touraine, 2002: 208).

Yirminci yüzyıl filozoflarından Gianni Vattimo, post modernliği tanımlamak açısından iki değişimin temel olduğunu söyler. Bu temeller: Avrupa’nın dünyanın geri kalanı üzerindeki egemenliğinin sonu ve yerel ya da azınlık kültürlerine söz hakkı veren medyanın gelişimidir (Aslışen, 2006: 43). Postmodernizmle ilintili olarak bu ve buna benzer pek çok tanımlama yapılmıştır. Postmodernlikle ilgili süreci bilmeden sonucun yorumlanamayacağından hareketle bütün bu ortamın içerisinde bu çalışmaya konu olan melankoli olgusunun da varlığı yadsınamayacak ölçüde fazlacadır. Postmodernizm içerisinde 20. Yüzyılın önem arz eden ve velinimetlerinden biri olarak addedilen Francis Bacon ekspresyonist (dışavurumcu) bir tutum benimsemiştir ve yapıtlarında figürleri soyutlayıp görsel açıdan örseleyerek acı ve melankoli içerisinde tasvir etmiştir. Tinsel çatışmalarla baş etmeye çalıştığı gözlemlenen figürlerinde yoğun bir melankoli ve naçarlık duygusu hissedilir. Velazquez’in resmettiği X.Innocentius portresinin defalarca türevlerini icra ettiği seri çalışmaları mevcuttur. Bacon’ın, feryat figan bağırarak resmedildiği ve susması için perdelerle derinlik ve kasvet horizonlarını uyguladığı Papa, yalnızlık, acı, melankoli gibi birden fazla duyguyu vermeyi amaçlamıştır. Dramatize edilen fırça darbeleri insanın öz savunmadan yoksunluğunu gözler önüne sermektedir. (Şekil 10.)

Resmedilen korkunç figür, yastıksız bir tahta benzeyen, tüp biçimli bir konstrüksiyonda hapsolmuş, acı çeken, kan içindeki papayı tasvir etmektedir. Dramatik dikey fırça vuruşlarıyla boyanmış arka plan, yumruklarını sıkılmış, çaresizce haykıran figürü zalimce belirsizleştirmektedir. Bacon’ın kaynak ve eskizleri genellikle realist ve geleneksel imgelere dayalı olmasına karşın, resmettiği figürleri ele alış tutumu şok edici derecede sapkınlığa evrilmektedir. Bu eserde olduğu gibi Bacon, irite edici ve dehşet olmanı vurgulamış, kabus içerikli bir yoğun anlatımla insan ruhunun derinliklerini ortaya çıkarmıştır. Süreç içerisinde özgün bir üslup geliştiren Bacon, en çok insan figürünü deforme edip örselediği korkunç gotikvari resimleriyle postmodern sanat döneminin melankolik sanatçılarının başını çekmektedir.

Şekil 10. Francis Bacon, Velazquez'in Papa X. Innocentius'un Portresi Üzerine Çalışma, 153x118 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1953,

Web10: <https://flaps.club/cigliik-francis-bacon-study-after-velazquezs-portrait-of-pope-innocent-x/>

Sanat tarihinin multidisipliner olmadan önce ve olduktan sonraki süreçlerinde ölüm ve melankoli temasının çok farklı alımlamalarla ve anlam sorunsallarıyla işlendiği görülmektedir. Çeşitli değişiklikler gösteren ölüm bilinci gibi ölüm gerçeğinin sanat eserlerine yansıtılması da farklılık arz etmektedir (Aksoy, 2014: 44). Yaşadığımız dönem içerisinde çağdaş sanat kapsamında değerlendirilen eserlerde, çok fazla olmasa bile bu konunun işlendiği görülmektedir. Bunun en şaşırtıcı ve tekin olmayan örneğini Damien Hirst vermiştir. 1965 İngiltere doğumlu olan sanatçı sanata kompleks bir tavırla yaklaşarak İngiltere de Leeds ve Portsmouth şehirlerinin Tıp Fakültelerine yapmış olduğu mükerrer ziyaretlerde kadvraları inceleyerek, ölüm kavramının duygusala evrilen kabul edilemezliği algısından hareketle sanat tutumunu bulmuştur. Hirst'ü önceki dönem sanatçılarından ve çağdaşlarından ayıran en önemli özellik Andy Warhol'un da kullandığı bir strateji olan "yaratıcı rahatsızlık stratejisi"ni benimsemiş ve formaldehit tankları içerisine yerleştirdiği ölü hayvanları sergilemiştir (Bayrak, 2012: 247). Hirst'ün burada sunmaya çalıştığı olgu ölüm kavramının sadece hayal gücüyle resmederek değil, ölümün bizatihi kendisini yakından verebilmektir. Bu çok sıradışı bir melankolinin formel bir yansımasıdır. (Şekil 11.)

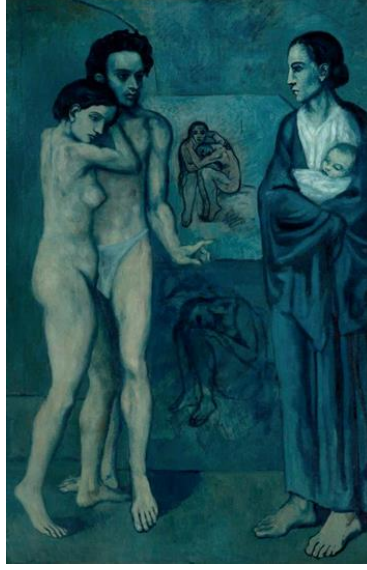
Şekil 11. Damien Hirst, The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living, 2170x5420x1800 mm – 85.5x213.4x70.9 inç, Cam, Boyalı Çelik, Silikon, Köpekbalığı ve Formaldehit Çözeltisi, 1991.

Web11: <https://scalar.fas.harvard.edu/resources-for-loss/the-physical-impossibility-of-death-in-the-mind-of-someone-living-by-damien-hirst-contributed-by-so>

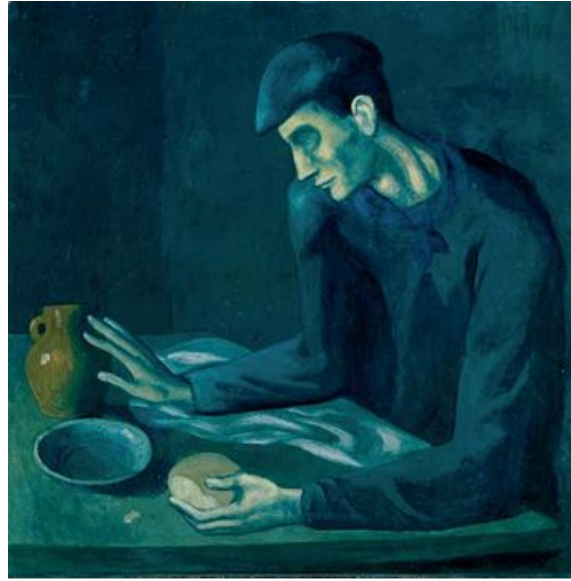
Post modern açılımlar içerisinde tüm dünyanın aşına olduğu, etiketi kadar sanatının da global boyutta değerlendirilip kıymetli bir kategoriye konumlandırıldığı en önemli sanatçıların başında gelen belki de en önemlisi olarak addedilen sanatçı Pablo Picasso'dur. Tarih içerisinde anlam değişimlerine sıklıkla uğrayan melankoli kavramı Picasso'da daha renk kontrastına sahip ve realist bir somutluk örnekleriyle işlenmiştir. Başlı başına bir sanat dönemi yaratan Picasso, mavi dönem olarak adlandırılan bu dönemde eserlerinde bulunan figürlere hoşnutsuzluk, mahrum bırakılmışlık hissi, hayata, yaşamaya geç kalmışlık temalarını kompoze etmiştir. Mavi dönem Picasso'nun ürettiği eserleri tanımlamak için kullanılan bir terim olmasından dolayı önemlidir (Oğraş, 2022: 216). Mavi ve mavi-yeşil tonajlarında tek renkli eserler yapmasından dolayı bu isimle anılmaktadır. Lieberman'ın "Blue and Rose Period" adlı kitabında sanatçının hayatına ve sanatsal yaşantısına yön veren olayların bu mavi dönemin oluşum süreci içerisindeki etkilerine değinilmiş ve mavi rengin üzüntü, ıstırap veren temalar üzerinde işlendiğinden bahsedilmiştir. Dönemin gelişim süreci, eserler üzerinden tatbik edilerek, konular hayatın içinden ve pesimist bulunmuştur (Lieberman, 1954: 12). Picasso'nun sanat yaşamına bakıldığında biçimleri ve temaları vurgulama arzusu ile monokrom mavileri kullanmasında etkili olarak, çoğunluklu renkleri tasarıma feda edip, az renkle biçimsel öğelere ağırlık vermesine neden olmuştur (Kay, 1984: 43-46). Picasso'nun mavi resimler yapma süreci yaşamını ve sanatsal yaratımlarını etkileyen olaylarla ilintilidir. Arkadaşının intiharı, yaşanan adaletsizlikler, sanat camiası tarafından tek başınalığa gark edilmesi ve ekonomik engebeler Picasso'yu gireceği yeni döneme hazırlayan başlıca unsurlar olması açısından önemlidir.

Şekil 12. Pablo Picasso, “Yaşam” , 1903, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 196,5x129,2 cm, The Cleveland Museum of Art, Cleveland , ABD.

Web12: <https://aposto.com/i/picassonun-mavi-ve-pembe-donemleri>

Şekil 13. Pablo Picasso, “Kör Adamın Kahvaltısı”, 1903, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 95.3x94.6 cm, Spanish, Malaga 1881-1973 Mougins, France.

Web13: <https://sophosakademi.org/picassoya-felsefi-bir-bakis-mavi-donem-tablolari-ve-guernica/>

Picasso'nun “Yaşam” ve “Kör Adamın Kahvaltısı” adlı yapıtları melankolik bakış açısını ve mavi dönemi en iyi yansıtan ve eserler olması bakımından değerlidir. (Şekil 12.) , (Şekil 13.) Tüm bu melankolik bağlantılar dışında Picasso, farklı zengin yapıtlar da ortaya koymuştur. Mavi dönemin dışında pembe dönemde kendisini ivmelendiren bir dönem olması hasebiyle dikkat çekicidir. Fakat pembe dönemde daha hümanist ve lirik kompozisyonlar söz konusudur. Üstelik yirminci yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Paris'te ortaya çıkan Kübizm akımı Picasso'nun kült sayıldığı akımların başında gelmektedir. Kübist açılımda Picasso aklın

hegemonyasına dayanan aklın gücünü ortaya koymak istediği için görme duygusunu arka plana atarak rasyonaliteyi uzun bir süre melankolinin önüne geçirerek simetrik-asimetrik geometrik desenleri tablolarına kuyumcu titizliğinde işlemiştir.

3. SONUÇ

Melankoli, insanoğlunun varoluşundan yaşadığımız çağa kadar disiplinler arası bir olgu olma maiyetini koruyarak kendisine bilimsel ve sanatsal bağlamda geniş yer bulmuştur. Antik dönemden günümüze gelene kadar olumlu ve olumsuz birçok anlamlandırmaya gerek alegorik gerek ezoterik bağlamda açık olan melankoli kavramı pek çok hekimin, ressamın, şairin, filozofun ve müzisyenin tinsel işlevlerini ortaya koydukları anlatım argümanlarından biri olmuştur.

Çalışmanın bütününe bakıldığında melankoli kavramının, bulunulan her çağ için içerik ve tema aynı olsa da biçimsel farklılıkların ve bu farklılıklara yüklenen anlamların değiştiği gözlemlenmiştir. Bu sebeple melankolik tanımlama ve öğelerin araştırıldığı bu çalışmada kavramın çok katmanlı yapısı itibariyle hem tarihsel süreç içerisinde hem de barındırdığı işlevsel faktörler göz önünde bulundurularak toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimlerin de etkisiyle bireyi ve doğal olarak üreten sanatçıyı da etkisi altına alan değişimlerin evrildiği aşama yapılan bu çalışmada ana odak noktası olmuştur. Bu odak noktası, özellikle karakteristik olarak melankoliyi varoluşsal olarak içinde barındıran ve dışavurumunu bilimsel olduğu kadar duygusal olarak da ortaya koyan sanatçılar ve onların eserleri üzerinden anlatma yoluna gidilmiştir.

Melankolinin dönemler arası geçişinin nasıl farklılık gösterdiği, araştırmanın başlangıcına temel oluşturan ana soru olması, çalışmanın anlaşılabilirliği açısından önemli hale gelmiştir. Antik dönemde Tıp bilimi nazarında gelişmeye başlayan ve zaman içerisinde idealize edilerek entelektüel bir tabanda içsel bir karmaşa olarak değerlendirilen melankoli, bu dönemde yaratıcılığın ve bilgelik arayışının sembolü haline gelerek filozoflarca temsil edilmiştir. Hipokrat'ın formel olarak ele aldığı melankoli kavramını, Demokritos ve Herakleitos'un teatral ve karamsar bir biçimde ele aldığı görülmüştür. Orta çağda ise genel itibariyle melankoli kavramının kilise ve din baskısı bağlamında ele alındığı ve ruhsal kederin, günahkarlığın veya kurtuluş arayışının sembolü olarak yorumlandığı görülmüştür. Bu dönemde ise Cavalieri'nin kuşkucu yaklaşımı melankoliyi özellikle toplum nazarında insanların inançsızlıklarını dayandırdığı bir kavram olarak nitelendirdiği görülmüştür. Rönesansa ve Aydınlanma sürecine gelindiğinde ise melankoli kavramının, insan ve düşünce odaklı olarak daha hümanist ve bilimsel yordamlarla ele alındığı görülmektedir. İnsana evrilen ve yine insanı merkeze alan bütün düşünce ve duygu sistematiğinin Rönesans sanatının içeriğini oluşturmasından ötürü bireyin yaşadığı içsel buhranlar ve benlik çatışmalarını daha bireysel bir şekilde herhangi bir baskıya dayandırılmaksızın yansıtan bir sürecin varlığı, Melankolinin kırılma noktasının bu dönemde şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu kırılma noktalarını gördüğümüz Bellini'nin "Allegory" adlı eseri dönem açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu eserde melankoli, şans, zaman ve ölüm temaları üçgen bir sistematik içerisinde kompoze edilerek sanatta matematiğin ve geometrinin de sanatı besleyici ve destekleyici rolü olduğu kanaati hakim olmuştur. Aynı zamanda yine bu eserde bir figürün diğer figürler ve nesnelere önünden ve arkasından görünümüyle şekillenen perspektifin ileri safhası olarak addedilen Rakursi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın ana odağı olan melankoli, diğer dönemlere nazaran bu dönemde daha formel ve daha sistematik bir zemine oturmuştur. Dürer ile daha ağırbaşlı, sembolist ve bütünleşik bir vaziyet alan Rönesans sanatı, Melencholia-I adlı eserinde net bir şekilde

gözlemlenmiştir. Pek çok metaforu bir arada büyük bir ustalıkla vererek, melankolinin o dönemin ve daha sonraki dönemlerin ilgili otoritelerine araştırma alanı açması yönüyle ve hala objektif bir kalıba oturtulamamış olması hasebiyle oldukça önemli olduğu gözlemlenmiştir. Aydınlanma döneminde ise Cranach, Melankoli adlı çalışmasıyla reform dönemi içerisinde yaşanan karşıtlıkları, bilimsel bir metot ile vermiştir. İspanyol Romantizminin hiç kuşkusuz en bilinen sanatçısı olan Goya'nın da sadakat, teslim oluş ve endişe duygusunu vermeye çalıştığı "Köpek" adlı çalışmasında melankoliye buruk bir atıfta bulunarak kavramı daha hüznü bir açıdan alımlamıştır.

Modern Sanat kapsamında Munch'ın Dünya sanat tarihi içerisinde kült olan "Çılgılık" ve daha sonrasında resmettiği "Kaygı" adlı eserleri, melankoli kavramlarının ikonografik ve anti cinsiyetçilik temalarını barındırmasından ötürü son derece önemlidir. Çılgılık adlı eserinde Munch, son derece hoyrat ve dizginlenemeyen bir melankoliyi betimlerken, Kaygı adlı eserinde bilimsel bir metot deneyerek simetri ve bütünlük olarak verilen figürleri başarılı bir şekilde uygulamıştır.

Dönemin bir diğer sanatçısı olan Hopper ise "New York Movie" adlı eserinde melankoliyi hem ışığı hem de bütüncül temada bölünerek tek bir eserde iki tema uygulanabilirliğini gözler önüne sermiştir. Bacon'ın X. Innocentius'un adlı Velazquez'in portresi üzerine yaptığı çalışmada figürleri son derece vahşi ve hoyrat vererek melankolinin en dizginlenebilmesi zor temasına değinmiştir. Formel açıdan bakıldığında Damien Hirst'ün "Köpekbalığı ve Formaldehit Çözeltilisi" adlı eseri melankoliyi ruhsal olarak yok saymış ve ölümü hayali bir unsur olmaktan azlederek, gerçekte kaçınılmaz sonun olacağı duygusunu vererek diğer dönemdaşlarından ayrılmıştır. Post modern süreç içerisinde yeri doldurulamayacak ve sanatın resim ve heykel dışında kalan alanlarında da yer almaya gayret göstermiş olan Picasso ise melankoliyi kendi yaratımı olan Mavi dönem içerisinde ele almıştır. "Yaşam" ve "Kör Adamın Kahvaltısı" adlı eserlerinde hayata geç kalmışlık, dünyaya ait güzelliklerden mahrum bırakılma ve mutsuzluk duygularını son derece gerçeğe yakın vermiştir.

Çalışmayı genel olarak toplamak gerekirse, bilinmeyen bir hastalığın tanımlanmaya çalışıldığı ve tıp biliminin gelişmesiyle kara safra olarak teşhis edilen Melankolinin zaman içerisinde sanat dallarına konu olarak estetik, teknik, dinamizm ve ahenk olgularını da içerisine alarak dönemler arası sanat literatürünün her aşamasında sanatçı ve birey ekseninde kendine hatırı sayılır ölçüde yer bulduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede Melankolinin, sanat disiplini ve onların temsilcileri arasındaki karşılıklı etkileşimlerin, sanatsal estetik, durumsal tasvirler, dışavurumculuk ve kendi içsel sanatsal dinamikler gibi temel unsurlara dayandığı ve bir arada bulunduğu bu çalışma neticesinde görülecektir. Bu unsurlar aracılığıyla, sanat dalları ve sanatçılar, sürekli bir değişim ve gelişim süreci içinde bulunacaktır.

Bu araştırmada olduğu gibi, melankolinin farklı sanat disiplinlerinin bir araya geldiği eser örnekleri mutlak suretle mevcuttur. Dolayısıyla, diğer araştırmacıların benzer çalışmalar yaparak bu örnekleri belgelemeleri bilimsel açıdan öncelikli temennimizdir.

KAYNAKÇA

Akın, H. (2014). Antikçağ'dan Yeniçağ'a Delilik, Melankoli Ve Cinlenme – Avrupa'da Aykırı Olma Halleri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme. *Antikçağ'dan Yeniçağ'a Delilik, Melankoli Ve Cinlenme – Avrupa'da Aykırı Olma Halleri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aksoy, M. (2014). *Rönesans Sanatı'nda Ölüm Teması*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar ABD Resim Bilim Dalı - Yüksek Lisans Tezi.
- Akyürek, E. (1994). *"Ortaçağ'dan Yeniçağ'a Felsefe ve Sanat"*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Aldoğan, A. (2019). Edward Hopper Resimlerinde Amerikan Günlük Hayatının ve Modern Yaşamın İzleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*(42), 243-253. doi:10.32547/ataunigsed.514986
- Aslışen, M. (2006). Postmodern Sürete Kitsch Olgusu. M. Aslışen içinde, *Postmodern Sürete Kitsch Olgusu* (s. 43). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Axthelm, D. (2012). Vanitas: Lukas Cranachs Melancholia-Gemalde (1533). *Music in Art XXXVII*, 195.
- Bağus, W. (1994). Dürer's "Melencolia I": Melancholy and the Undecidable. *Artibus et Historiae*, s. 9-21. doi:https://doi.org/10.2307/1483470
- Bayrak, B. (2012). Çağdaş Sanat Pazarında Bir Marka Olmak: Bir Vaka İncelemesi Olarak Damien Hirst. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2).
- Borgna, E. (2014). *Melankoli*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Connor, S. (2001). *Post-Modernist Kültür*. (D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doorly, P. (2004). Dürer's Melencolia I: Plato's Abandoned Search for the Beautiful. *The Art Bulletin*, 86, 255. doi:https://doi.org/10.2307/3177417
- Ferraris, M. (2008). *İmgelem*. (F. Genç, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gombrich, E. (1986). *Sanatın Öyküsü*. (B. Cömert, Çev.) Ankara: Remzi Kitabevi.
- Gür, N. (2023). Edward Hopper'ın Resimlerinde Yok-Yerler. *Tykhe Sanat Dergisi*, 8(15), s. 345.
- Kaçmaz Ateş, Ö. (2021). Goya'nın Kara Resimleri ve Köpek Adlı Resminin Analizi. *Art and Interpretation - Sanat ve Yorum Dergisi*, 328.
- Kalfa, Z. (2019, Haziran). Modernist Bir İlke Olarak Sancı. *İdil Sanat Dergisi*, s. 730-738. doi:10.7816
- Kay, H. (1984). Picasso's World of Children. *New York: Doubleday & Co. Inc., Garden City*.
- Kesen, P. (2000). Melankoli Olgusuna Yaklaşımlar. P. Kesen içinde, *Melankoli Olgusuna Yaklaşımlar* (s. 20). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kleiner, F., & Mamiya, C. (2015). *Gardner's Art Through the Ages: A Global History*. Australia: Cengage Learning.
- Kömürcüoğlu, Ş. (2023). Melankoliyi rasyonalize etmek: Aristotelesçi gelenek ve Rönesans'ın melankoli düşüncesi üzerine bir okuma. *Mediterranean Journal of Humanities*, s. 205-218.
- Kuş, M. (2019, Ağustos). Postmodern Sanat ve Günümüz. *İdil Sanat Dergisi*(1003).
- Lassnig, E. (2008). *Dürers "MELENCOLIA-I" und die Erkenntnistheorie bei Ulrich Pinder*. Berlin: Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte.
- Lieberman, W. (1954). Pablo Picasso Blue and Rose Periods. (H. Abrams, Dü.) *New York Art Design*.
- McHugh, S. (2005). *Toplumun Aynasında Köpek*. (S. Çağlayan, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oğraş, Ç. (2022). Picasso'nun mavi dönem resimlerinde melankoli kavramının yeri. *Journal of Arts*, 5(4), s. 216.
- Saltz, J. (2020, Mayıs 28). <https://www.vulture.com/article/sandro-botticelli-la-derelitta.html>. 11 10, 2023 tarihinde <https://www.vulture.com>: <https://www.vulture.com/article/sandro-botticelli-la-derelitta.html> adresinden alındı
- Shiner, L. (2020). *Sanatın İcadı - Bir Kültür Tarihi*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sigerist, H. E. (1945). *Civilization and Disease*. New York: Cornell University Press.
- Simmel, G. (2003). *Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Teber, S. (1997). *Melankoli*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Teber, S. (2022). *Melankoli - Normal Bir Anomali*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Todorov, T. (2019). *Aydınlanmanın Gölgesinde, Goya*. (S. Şahin, Çev.) İstanbul: Othello Yayıncılık.
- Toulmin, S. (2002). *Kozmopolis /Modernite'nin Gizli Gündemi*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uca, O. (2017, Haziran). Modernlikler, Modern Sanat ve Sanatseverlik. *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), s. 20-31.
- Ümer, E. (2018). Kaygının Sanatsal Temsilleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(1), s. 26.
- Wind, E. (1940). The Subject of Botticelli's "Derelitta". *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 4, 114.
- Yılmaz, A. (2019, Mayıs). Damien Hirst'ün Eserlerinde Ölüm Teması. *İdil Sanat Dergisi*(57), s. 577.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

- WEB1: https://www.wga.hu/html_m/b/bellini/giovanni/1490-99/137alle3.html (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB2: <https://www.vulture.com/article/sandro-botticelli-la-derelitta.html> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB3: <http://www.travelingintuscany.com/art/andreamantegna/lamentation.html> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB4: <http://www.unterricht.kunstbrowser.de/theorie/interpretation/03c19899200b03c07> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB5: <https://www.alamy.com/stock-photo/lucas-cranach-melancholy.html?sortBy=relevant> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB6: <https://historia-arte.com/obras/goya-perro-enterrado> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB7: <https://thirdeyetraveller.com/edvard-munch-in-oslo-scream-painting-art/> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB8: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Edvard_Munch_-_Anxiety_-_Google_Art_Project.jpg (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB9: <https://thomasfineart.net/shop/archive/new-york-movie-1939-after-edward-hopper/> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB10: <https://flaps.club/cigliik-francis-bacon-study-after-velazquezs-portrait-of-pope-innocent-x/> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB11: <https://scalar.fas.harvard.edu/resources-for-loss/the-physical-impossibility-of-death-in-the-mind-of-someone-living-by-damien-hirst-contributed-by-so> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB12: <https://aposto.com/i/picassonun-mavi-ve-pembe-donemleri> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)
- WEB13: <https://sophosakademi.org/picassoya-felsefi-bir-bakis-mavi-donem-tabloları-ve-guernica/> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)

* * * * *

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma etik kurul izninden muaftır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makale tek yazar tarafından %100 katkı oranıyla hazırlanmıştır.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TOTAL QUALITY MANAGEMENT, PATIENT SATISFACTION, SERVICE QUALITY, AND TRUST IN THE HEALTHCARE SECTOR: THE CASE OF ETHIOPIAN PUBLIC HOSPITALS

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ, HASTA MEMNUNİYETİ, HİZMET KALİTESİ VE GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİ: ETİYOPYA KAMU HASTANELERİ ÖRNEĞİ

Dagnu Haile TESSEMA¹

Hannan Ketema ASSEFA²

Hayford Asare OBENG³ Japheth Ahmed NUHU⁴

¹ PhD Candidate, Cyprus International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, dagnu.2017@gmail.com

² General Nurse, Cyprus International University, Faculty of health sciences, hannan1924@gmail.com

³ PhD Candidate, Cyprus International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, hayfordasareobeng1@gmail.com

⁴ PhD Candidate, Cyprus International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, japhethnuhu71@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
10.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
13.03.2024

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the direct effects of total quality management (TQM) on perceived service quality (SQ) and patient satisfaction (PSAT), the impact of SQ on PSAT and patient trust (TR), and the influence of PSAT on TR among in-patients in selected Public Hospitals in Northern Ethiopia. Employing a quantitative approach, a questionnaire was administered via convenience sampling. The study included a sample of 293 in-patients receiving treatment in selected public hospitals in Ethiopia, with data analysis conducted using Amoss26 and SPSS26. The findings revealed that total quality management positively influenced patient satisfaction and perceived service quality, while SQ also had a positive effect on PSAT and TR. Moreover, PSAT exhibited a positive impact on TR among in-patients in selected public hospitals in Northern Ethiopia. This research significantly contributes to the existing literature and warrants further investigation, as there is a dearth of studies on total quality management in the healthcare sector compared to manufacturing industries. Additionally, this study provides valuable insights for healthcare sector managers in strategic planning and decision-making processes.

Keywords: Service Quality, Patient Satisfaction, Total Quality Management, Healthcare Sector, Consumer Behavior.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Kuzey Etiyopya'daki seçilmiş kamu hastanelerinde toplam kalite yönetiminin (TKY) algılanan hizmet kalitesi (HK) ve hasta memnuniyeti (HM) üzerindeki etkisini; algılanan hizmet kalitesinin hasta memnuniyeti ve hasta güveni üzerindeki etkisini, ayrıca hasta memnuniyetinin hasta güveni üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır, Örneklem Etiyopya'daki seçilmiş kamu hastanelerinde tedavi gören 293 yatan hastadır. Veriler Amoss26 ve SPSS26 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda toplam kalite yönetiminin hasta memnuniyeti ve algılanan hizmet kalitesi üzerinde olumlu etkisinin olduğunu gösterdiği gibi, algılanan hizmet kalitesinin de hasta memnuniyeti ve hasta güveni üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca hasta memnuniyetinin hasta güveni üzerinde de olumlu etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın sağlık sektöründe toplam kalite yönetimi alanında hizmet verenlere, literatüre ve ilerideki araştırmalara katkı yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Hasta Memnuniyeti, Toplam Kalite Sağlık Sektörü, Toplam Kalite Yönetimi, Tüketici Davranışları.

Atıf Citation

Tessema, D.H., Assefa, H. K., Obeng, H. A., & Nuhu, J. A. (2024). The relationship between total quality management, patient satisfaction, service quality, and trust in the healthcare sector: the case of ethiopian public hospitals. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 164-176. DOI: <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1402805>

1. INTRODUCTION

Despite advancements in the health and well-being of the Ethiopian population over the past three decades, progress has been slow and falls short of global targets. Patient satisfaction is a key component of the health services offered to the public in such attempts to improve the quality of healthcare (Omer et al., 2022). Ethiopia has been putting several plans and initiatives into practice to enhance patient satisfaction and improve the delivery of healthcare. But vital emphasis is still needed for the healthcare sector (Utino et al., 2023). To address this issue, the administration has focused on improving the provision of high-quality healthcare to the general public (Tofik et al., 2023). Ethiopia is frequently used as an illustration by the international community to promote primary health care (Croke et al., 2020). However, healthcare still needs improvements for the well-being of the second-largest populous nation in Africa.

Even with the notable advancements, there is still a high rate of death and morbidity from infectious diseases, disorders affecting mothers and children, and other causes. Between geographic locations and socioeconomic categories, there are notable differences in the use of services, patient satisfaction, and health outcomes (González & Marino 2020). Studies on the quality of care received in medical facilities are rarely conducted and frequently ignore this issue (Aktar, 2021). The aim of this research is to investigate how Total Quality Management (TQM) affects patient satisfaction and trust in the healthcare industry. Both researchers and practitioners have shown a keen interest in TQM research, resulting in a significant body of research (Sabella et al., 2014). However, there isn't ample study in the healthcare sector.

Previous studies have predominantly focused on TQM and PSAT. However, these studies have often overlooked the healthcare sector, favoring manufacturing industry, despite the growing emphasis on healthcare quality (Agyapong et al., 2018). Furthermore, prior research has primarily focused on examining the direct correlation between overall TQM and service quality, neglecting to explore the possibility of TQM influencing TR through PSAT and SQ. Thorough research on the application of TQM in Ethiopia's healthcare system and other developing nations like Africa is scarce. Alshrbaji et al. (2022) point out that previous research has primarily focused on the application of TQM in the industrial sector. In comparison Western countries, emerging and Arab nations have conducted fewer studies on TQM, with less emphasis placed on other fields like healthcare.

The fact that the research examines important facets of high-quality healthcare makes it extremely important. It offers important insights into how TQM, SQ, PSAT, and TR interact with one another in the setting of public hospitals. Understanding these relationships may lead to improvements in healthcare delivery, patient satisfaction, and public trust in healthcare institutions. Moreover, this study could result in policy suggestions aimed at lowering a multitude of risk factors. The geographic surroundings, education, social status, population behaviors, and demographic characteristics are some of these components (Wasihun et al., 2023). Ethiopia's healthcare problems can be mitigated by putting these variables' policy recommendations into practice.

2. LITERATURE REVIEW

2.1 Total Quality Management

TQM refers to a managerial system that plays a crucial role in improving an organization's ability to accomplish performance goals by ensuring high service quality through continuous improvement, therefore meeting or surpassing patient expectations. Implementing TQM is

crucial for healthcare personnel to efficiently carry out their responsibilities and enhance the rates of retention among nurses and doctors (Abbas, 2020). For quality assurance and management, the International Organization for Standardization (ISO) has established an extensive set of international standards, including ISO 9000, ISO 9001, and ISO 10001. Satisfaction with clients and the caliber of goods and services are given priority by ISO 9000. It is widely implemented by healthcare organizations to improve service standards (Zaid et al., 2020). The measurement of TQM from a patient perspective using process quality, interaction quality and environmental quality was also studied by (Alshrbaji et al., 2022; Nguyen et al., 2019; Zaid et al., 2020 and Zarei et al., 2015).

2.2. Service Quality

According to Ali et al. (2021), service quality refers to the difference between a patient's anticipated services and their perception of the services received. This technique evaluates the disparity between guests' expectations and the experience they receive. The service performance component of the service quality scale can be assessed using four dimensions as the service quality scale: tangibles, reliability, responsiveness, and empathy (Zeithaml et al., 1988). According to Schneider & White (2004), the SERVQUAL scale cannot be applied in every situation in the initial state without being modified. Service quality refers to the attitude that customers have towards the services that are offered to them (Koros et al., 2020). Furthermore, according to Abror et al. (2019), a service's quality is assessed based on how well it meets the needs and expectations of the client; the greater the level of satisfaction, the better the fit.

2.3. Patient Satisfaction

The number of clients, or proportion of total consumers, whose reported experience with a company, its goods, or its services above predetermined satisfaction targets is known as customer satisfaction (Nazri et al., 2022). Patient satisfaction is a crucial indicator of the state of well-being in the healthcare sector. Research has shown that the level of pleasure experienced by a patient has an impact on the progression of their recovery (Salleh & Ghazali, 2018). The service and product should possess a level of quality that effectively fulfils the demands and expectations of the patients. Aside from total quality management (TQM) and SQ, there are certainly other factors that influence patient happiness, such as the level of trust individuals have in the healthcare sector (Duggirala & Rajendran, 2008).

2.4. Patient Trust

Patient trust refers to the patient's confidence in the medical experts' competence in diagnosing and treating their condition, as well as their ability to prioritize the patient's requirements. This trust allows the patient to confidently seek and receive medical treatments (Liu et al., 2021). A study conducted by Gambarov et al. (2017) looked at the relationship between loyalty and trust in a hospital context, and they found that there was a substantial and robust correlation between the two variables. Chalidyanto (2021) found that implementing complete quality management ideas leads to an increase in patient loyalty by improving their satisfaction with the hospital's service quality. The healthcare business should prioritize patients' safety and provide services with the utmost efficiency and effectiveness, as these factors are crucial.

2.5. Hypothesis development

2.5.1. TQM, Patient satisfaction and Service Quality

TQM is a methodology used to enhance service quality by using continuous improvement practices, with the ultimate goal of achieving patient satisfaction (Lashgari et al., 2015). Implementing total quality management (TQM) principles helps optimize the efficiency and effectiveness of doctors by providing training and facilitating knowledge sharing. Nguyen & Nagase (2019) discovered a positive correlation between total quality management (TQM) and service quality.

A recent study conducted by Nguyen, Tran, and Nguyen (2021) discovered a direct correlation between total quality management (TQM) and PSAT. Alshrbaji et al. (2022) noted a lack of knowledge on the application of TQM about patient satisfaction. The review emphasized the necessity for more investigation in this area. Healthcare systems should prioritize client happiness. Therefore, drawing from the analysis of existing literature, the following hypotheses are formulated:

H1: Total quality management has a significant impact on PSAT

H2: Total quality management has a significant impact on perceived service quality

2.5.2. The relationship between Perceived service quality, Trust and Patient Satisfaction

Patients who see their treatment as subpar are more likely to change providers, which has an impact on profitability. Trust leads patients to promote the institute to others through word-of-mouth communication. Service quality is a trustworthy indicator of satisfaction, according to Suhail and Srinivasulu's (2021) study. Another study of Titing & Sudarnice (2022), also found a significant and positive relationship between service quality and customer satisfaction.

Prior studies on the association between service quality and customer trust were carried out by Thaichon and Thu (2015) and Kurnianingrum et al. (2020), who found significant relationship between the two. When an organization offers the highest quality of service, its customers will trust the service it offers. Therefore, drawing from the analysis of existing literature, the following hypotheses are formulated:

H3: Perceived service quality has a significant impact on patient trust

H4: Perceived service quality has a significant impact on PSAT

2.5.3. The relationship between patient satisfaction and patient trust

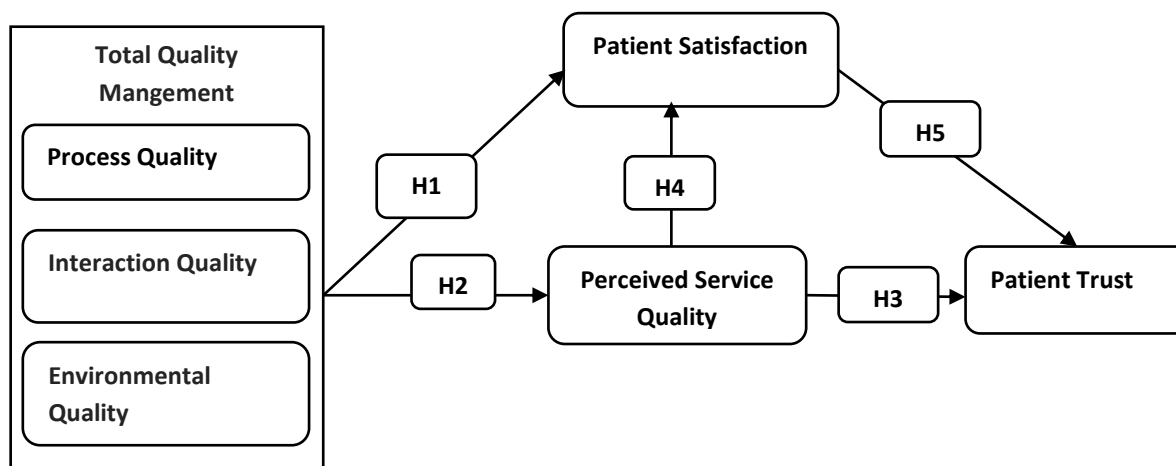
According to Choi et al. (2004), physician concerns, staff issues, the convenience of treatment procedures, tangible objects, and health-care service quality characteristics are essential factors for patient satisfaction. Previous studies about the relationship between customer satisfaction and trust by Assaker et al. (2020), Kalia et al. (2021), and Fauzi & Suryani (2019) found a significant and positive relationship between the two. Patients who are satisfied with the staffs of the hospital can have trust in them. Furthermore, contentment has a positive impact on trust, according to Hung et al. (2019).

The primary focus of this research work was the initial investigations into the level of patient interpersonal trust in their doctors, which is closely linked to the perception of the doctors' trustworthiness in their words and acts. As the researcher is aware, there is no research conducted on the influence of TQM on patient trust in the healthcare context, specifically in

developing countries. Thus, based on the literature reviews the following hypotheses are constructed:

H5: Patient satisfaction has a significant impact on TR

Figure1. Theoretical Model

3. METHODOLOGY

3.1. Study Population

The population being studied consisted of a sample of in-patients from particular public hospitals in Northern Ethiopia. Patients who are over the age of eighteen, both men and women. There were 293 in-patients in the sample. The study's factors included TQM, SQ, PSAT, and TR. study.

3.2. Data Collection

A cross-sectional study was conducted. An Ethiopian translator converted the questionnaires used for the purpose of this research from English to Amharic. The Amharic version was interpreted back into English by a professional translator to assess the translation's trustworthiness.

The structured Amharic version of the questionnaires was distributed to patients through convenience sampling approach with consent form was attached to the questionnaires which is requesting the respondent's willingness to participate in answering the questions. Data was collected with non-probability sampling called convenience sampling based on favorable availability of conditions. The questionnaires distributed were 384 since the population is infinite, with 293 proper responses, which is a 76% response rate. The sample size of the study was based on Meyer (1979) and Fox et al. (2007) recommendation that suggest that the sample size for an infinite population is 384.

3.3. Data Analysis Method

To test the study hypotheses, data from the questionnaire was analyzed using structural equation modelling (SEM) in AMOS version 26. Individual elements were categorized, and a construct was established before any statistical investigation. SEM was utilized in this paper to assess the study framework, which was supported by SPSS statistics and SPSS Amos software

after performing Cronbach Alpha average variance extracted (AVE) and Composite reliability (CR).

According to Forza & Filippini (1998), an appropriate sample size for the SEM approach is more than 100 observations, while observations ranging from 50 to 400 are equally suitable. Because of this, the research's sample size (n = 293) satisfies the requirement for SEM examination.

3.4. Measurement

We used a 5-point Likert-type scale where 1 = “strongly disagree” and 5 = “strongly agree” for all construct items except patient satisfaction which used 5- a point Likert scale where 1= “strongly dissatisfied” and 5 = “strongly satisfied”.

The TQM items were 12 with 3 dimensions, which include process quality (PQ) 4 items, interaction quality (IQ) 5 items, and environmental quality (EQ) 3 items adapted from (Zarei et al., 2015; Nguyen et al., 2019 and Alshrbaji et al., 2022). There were 15 items in total, measuring service quality on a five-point rating system. These items included 3 each for tangibility, empathy, reliability, assurance, and responsiveness. These materials were modified from Parasuraman et al. (1988) and Anabila et al. (2020). According to Schneider & White (2004), the SERVQUAL scale cannot be applied in every situation in its original form without being modified. Measures of customer satisfaction were taken from Leninkumar (2017) and a small adjustment was made to the SERVQUAL scale to account for regional viewpoints. Meesala and Paul (2018) state that changes were made to the items in response to recommendations from specialists in the industry. The Five measures of Patient Satisfaction (PSAT) are adapted from (Nguyen et al., 2021). Five measuring items for Patient trust (TR) are adapted from (Gambarov et al., 2017).

4. RESULTS AND DISCUSSION

4.1. Measurement Model Assessment

Amos was used to analyze the reliability and validity of the research model (see Table 1). The outer loadings and average variance extracted (AVE) were used to check for convergent validity. The internal consistency, Cronbach's alpha (α), and composite reliability (CR) were assessed. As indicated in Table 1, the factor loadings were above the threshold of 0.70. The value of Cronbach's alpha is also above 0.70 and the value of CR is also in an acceptable range greater than 0.70 (Hair et al., 2017). Consequently, there is internal consistency and reliability in the data. Besides this, the value of AVE has a desirable value over 0.50, so there is no convergent validity issue (Dash and Paul, 2021). The factor loadings were also exceeding the acceptable limit of 0.6, indicating strong reliability of the items (Ringle & Sarstedt 2021). See Table 1.

Table1. Internal Consistence and Reliability

Constructs	CA	Items	Factor Loading	CR	AVE
Environmental quality	0.885	EQ1	0.798	0.840	0.636
		EQ2	0.789		
		EQ3	0.807		
Interaction quality	0.905	IQ1	0.813	0.882	0.601
		IQ2	0.744		
		IQ3	0.788		
		IQ4	0.816		

			IQ5	0.708		
			PQ1	0.834	0.866	0.619
Process quality	0.892		PQ2	0.722		
			PQ3	0.824		
			PQ4	0.761		
Assurance	0.806		ASS1	0.783	0.824	0.611
			ASS2	0.823		
			ASS3	0.736		
Empathy	0.875		EMP1	0.707	0.784	0.549
			EMP2	0.724		
			EMP3	0.789		
Reliability	0.883		REL1	0.733	0.811	0.589
			REL2	0.808		
			REL3	0.761		
Responsiveness	0.906		RES1	0.807	0.826	0.613
			RES2	0.787		
			RES3	0.754		
Tangibility	0.945		TAN1	0.895	0.900	0.749
			TAN2	0.878		
			TAN3	0.822		
Patient satisfaction	0.901		SAT1	0.786	0.883	0.603
			SAT2	0.784		
			SAT3	0.770		
			SAT4	0.775		
			SAT5	0.766		
Trust	0.884		TR1	0.770	0.880	0.596
			TR2	0.820		
			TR3	0.711		
			TR4	0.794		
			TR5	0.761		

N=293. CA, Cronbach's alpha; CR, Composite reliability; AVE, Average variance extracted.

4.2. Structural model fit indices

As identified by Hair et al. (2017) acceptable value for model fit indicated at Table 2. The incremental fit value with an acceptable range as indicated in Table 2. The table below indicate that all Goodness-of-fit measures of the model are accepted and had perfect model fit. Generally, measures such as Chi-square/DF<5, RMSEA <0.08, NFI between 0&1, CFI> 0.90 and TLI>0.90 had been utilized to evaluate how well the measurement model fit the data gathered (Hair et al., 2017). The value of (Chi-square/DF=2.164), (RMSEA=0.063), (NFI=0.853), (TLI=0.904) and (CFI=0.915) were in acceptable range.

Table 2. The Goodness-of-fit measures of the model

Goodness of fit	Measure	Score	Threshold	Conclusion
Absolute fit	Chi-square	1283.268		
	DF	593		
	Chi-square/DF	2.164	< 5	Supported
	RMSEA	0.063	<0.08	
Incremental fit	NFI	0.853	Between 0&1	Supported
	TLI	0.904	>0.90	
	CFI	0.915	>0.90	

4.3. Hypotheses testing

Hypothesis test is performed with two side significance tests, the symbol *** implies the hypothesis is accepted at the 0.001 level.

Table 3. Hypothesis test results

Hypotheses	Path	β	S.E.	t-value	P-Value	Decision
H1	TQM→PSAT	0.34	0.114	4.041	***	Supported
H2	TQM→SQ	0.68	0.074	5.638	***	Supported
H3	SQ→TR	0.43	0.197	4.545	***	Supported
H4	SQ→PSAT	0.35	0.200	3.890	***	Supported
H5	PSAT→TR	0.17	0.070	2.354	0.019	Supported

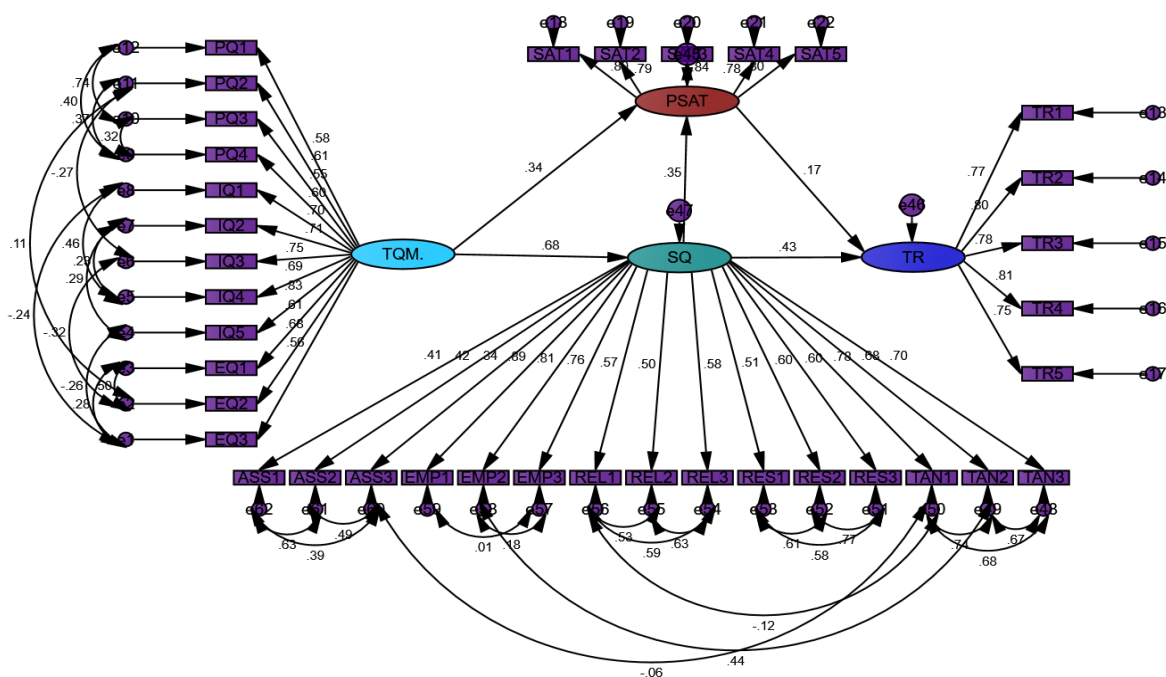
N=293. β , Standardized coefficient; S.E, Standardized estimate

The path TQM→PSAT was statistically significant ($\beta = 0.34$, t-value = 4.041, P = 0.001). Using the principles of total quality management, such as process quality, interaction quality, and environmental quality, leads to patient satisfaction in the healthcare sector. Our result is consistent with that of Nguyen and Nagase (2019). Thus, hypothesis 1 is supported. TQM→PSQ showed a positive sign ($\beta = 0.68$, t-value = 5.638, P = 0.001) and was of statistical importance (P = 0.001). This suggests that TQM had a positive impact on PSQ. The result is consistent with prior studies conducted by Alshrbaji et al. (2022), which found that the concepts of TQM and continuous improvement in healthcare performance can enhance the quality of healthcare services. Therefore, hypothesis 2 is supported.

The path coefficient of SQ→TR was statistically significant ($\beta = 0.43$, t-value = 4.545, P = 0.001), which indicates that SQ has a significant influence on TR. Patients who receive quality service can have trust in the healthcare system; the result is consistent with that of Thaichon and Thu (2015) and Kurnianingrum et al. (2020). Thus, hypothesis 3 is supported. The path coefficient of SQ→PSAT was statistically significant ($\beta = 0.35$, t-value = 3.890, P = 0.001). SQ was found to significantly impact the PSAT. This finding is consistent with previous research by Aliman & Mohamad (2013) and Agyapong et al. (2018). Thus, hypothesis 4 is supported.

The path PSAT→TR was statistically significant ($\beta = 0.17$, t-value = 2.354, P = 0.019), implying patients who are satisfied with the service can trust their healthcare provider. Others also revealed that PSAT had a positive effect on TR (Hung et al., 2019; Liu et al., 2021). The application of TQM principles such as interaction quality, environmental quality and process quality can enhance service quality of the healthcare sector which can lead to patient satisfaction and patient trust.

Figure 1. Structure Model

In short, all the hypotheses are supported, TQM has a **statistically** significant influence on SQ and patient satisfaction, and SQ has an influence on perceived service quality and trust.

5. CONCLUSION

In our study, the impact of TQM on PSAT and SQ, SQ on PSAT and TR, and PSAT on TR was assessed. Total Quality Management is important for the healthcare industry because it enhances efficiency, effectiveness, and trust in delivering service to patients. TQM adds value to the company and makes it more competitive. The research's conclusions have important implications for public hospital managers in Ethiopia. The healthcare system plays a significant role in the well-being of any society. Thus, applying the principles of TQM to increase effectiveness and efficiency should be a priority. Through the mediation of PSAT and SQ, the quality of a service that patients receive has an impact on the inpatient's satisfaction, which directly and indirectly contributes to patient trust. To increase customer satisfaction, the service organization should take these aspects into account in its strategic planning and decision-making.

5.1. Limitation and future research direction

There are certain drawbacks to this research. First, the only sources of the data were the public hospitals located in Ghana. Comparable studies may be conducted for private hospitals, so the findings may differ from those of public hospitals. Second, future research should be conducted in other geographical areas for the generalizability of the findings. Third, although the data were gathered from patients who were admitted, managers and staff may be used in future studies.

Fourth, this study only analyzed the direct relationship between variables, future research may consider mediation between TQM and TR.

Fifth, the sample size for this study was not adequate, may be future researchers can increase the sample size and perform the study. Besides this, the type of hospital can be used as a moderator to the model of this study.

5.2. Theoretical and Practical Implication

It adds a lot to what's already been written and encourages more research because there are few studies on TQM in healthcare as compared to the manufacturing sector. To the best of our knowledge, none of the studies looked into the relationship between SQ and PSAT or TQM and TR. In addition, there is a need for further research in developing countries so researchers can focus on this area. Also, this study has important managerial implications for healthcare administrators who may desire to take the aspects covered in this paper into account and use them when making strategic plans and decisions. This study has a significant impact on managers' ability to increase PSAT through the use of TQM concepts and to perform better in a competitive and dynamic environment in the healthcare sector.

KAYNAKÇA

- Abbas, Jawad. 2020. 'Impact of Total Quality Management on Corporate Green Performance through the Mediating Role of Corporate Social Responsibility'. *Journal of Cleaner Production* 242:118458. doi: 10.1016/j.jclepro.2019.118458.
- Abror, A., Patrisia, D., Engriani, Y., Evanita, S., Yasri, Y., & Dastgir, S. (2020). Service quality, religiosity, customer satisfaction, customer engagement and Islamic bank's customer loyalty. *Journal of Islamic Marketing*, 11(6), 1691-1705.
- Agyapong, Ahmed, Joel Duah Afi, and Kwame Owusu Kwateng. 2018. 'Examining the Effect of Perceived Service Quality of Health Care Delivery in Ghana on Behavioural Intentions of Patients: The Mediating Role of Customer Satisfaction'. *International Journal of Healthcare Management* 11(4):276–88. doi: 10.1080/20479700.2017.1326703.
- Aktar, Mst Shuly. 2021. 'Determinates Service Quality and Its Effect on Patients' Satisfaction of Private Medical College Hospitals, Rangpur, Bangladesh'. *International Journal of Management and Accounting* 3(4):91–105. doi: 10.34104/ijma.021.0910105.
- Ali, Bayad Jamal, Dr. Raad Najm Al-din Anwer, and Govand Anwar. 2021. 'Private Hospitals' Service Quality Dimensions: The Impact of Service Quality Dimensions on Patients' Satisfaction'. *International Journal of Medical, Pharmacy and Drug Research* 5(3):7–19. doi: 10.22161/ijmpd.5.3.2.
- Alshrbaji, Mohammad, Maryam Mohammed, and Abdulrahim Shamayleh. 2022. 'The Impact of Total Quality Management and Perceived Service Quality on Patient Satisfaction in Healthcare: A Systematic Review'. *2022 Advances in Science and Engineering Technology International Conferences, ASET 2022* (April). doi: 10.1109/ASET53988.2022.9734872.
- Anabila, P., Anome, J., & Kwadjo Kumi, D. (2020). Assessing service quality in Ghana's public hospitals: evidence from Greater Accra and Ashanti Regions. *Total Quality Management & Business Excellence*, 31(9-10), 1009-1021.
- Assaker, G., O'Connor, P., & El-Haddad, R. (2020). Examining an integrated model of green image, perceived quality, satisfaction, trust, and loyalty in upscale hotels. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(8), 934-955.
- Birhanu, Zewdie, Tsion Assefa, Mirkuzie Woldie, and Sudhakar Morankar. 2010. 'Determinants of Satisfaction with Health Care Provider Interactions at Health Centres in Central

- Ethiopia: A Cross Sectional Study'. *BMC Health Services Research* 10. doi: 10.1186/1472-6963-10-78.
- Bisgaard, Soren. 2008. 'Quality Management and Juran's Legacy'. *Quality Engineering* 20(4):390-401. doi: 10.1080/08982110802317398.
- Choi, Kui Son, Woo Hyun Cho, Sunhee Lee, Hanjoon Lee, and Chankon Kim. 2004. 'The Relationships among Quality, Value, Satisfaction and Behavioral Intention in Health Care Provider Choice: A South Korean Study'. *Journal of Business Research* 57(8):913-21. doi: 10.1016/S0148-2963(02)00293-X.
- Croke, K. (2020). The origins of Ethiopia's primary health care expansion: the politics of state building and health system strengthening. *Health Policy and Planning*, 35(10), 1318-1327.
- Dash, G., & Paul, J. (2021). CB-SEM vs PLS-SEM methods for research in social sciences and technology forecasting. *Technological Forecasting and Social Change*, 173, 121092.
- Duggirala, Mayuri, and Chandrasekharan Rajendran. n.d. 'Patient-Perceived Dimensions of Total Quality Service in Healthcare'. doi: 10.1108/14635770810903150.
- Fauzi, A. A., & Suryani, T. (2019). Measuring the effects of service quality by using CARTER model towards customer satisfaction, trust and loyalty in Indonesian Islamic banking. *Journal of Islamic Marketing*, 10(1), 269-289.
- Forza, Cipriano, and Roberto Filippini. 1998. 'TQM Impact on Quality Conformance and Customer Satisfaction: A Causal Model'. *International Journal of Production Economics* 55(1):1-20. doi: 10.1016/S0925-5273(98)00007-3.
- Fox, N.; Hunn, A. & Mathers, N. (2007). *Sampling and Sample Size Calculation*. The NIHR RDS for the East Midlands / Yorkshire & the Humber.
- Gambarov, Vusal, Debora Sarno, Xhimi Hysa, Mario Calabrese, and Alberto Bilotta. 2017. 'The Role of Loyalty Programs in Healthcare Service Ecosystems'. *TQM Journal* 29(6):899-919. doi: 10.1108/TQM-02-2017-0019.
- González, R., & Marino, J. (2020). Analysis of out-of-pocket health expenditure using the WHO Global Health Expenditure Database (GHED): A systematic review. *Gaceta Médica de Caracas*, 128(4).
- Hair, J., Hollingsworth, C. L., Randolph, A. B., & Chong, A. Y. L. (2017). An updated and expanded assessment of PLS-SEM in information systems research. *Industrial management & data systems*, 117(3), 442-458.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., & Ray, S. (2021). *Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) using R: A workbook* (p. 197). Springer Nature.
- Han, Heesup, and Sunghyup Sean Hyun. 2015. 'Customer Retention in the Medical Tourism Industry: Impact of Quality, Satisfaction, Trust, and Price Reasonableness'. *Tourism Management* 46:20-29. doi: 10.1016/j.tourman.2014.06.003.
- Hung, Shiu Wan, Min Jhih Cheng, and Pei Chun Chiu. 2019. 'Do Antecedents of Trust and Satisfaction Promote Consumer Loyalty in Physical and Virtual Stores? A Multi-Channel View'. *Service Business* 13(1):1-23. doi: 10.1007/s11628-018-0364-y.
- Kalia, P., Kaushal, R., Singla, M., & Parkash, J. (2021). Determining the role of service quality, trust and commitment to customer loyalty for telecom service users: a PLS-SEM approach. *The TQM Journal*, 33(7), 377-396.

- Kurnianingrum, Ayu Fitria, and Anas Hidayat. 2020. 'The Influence of Service Quality and Price Perception on Consumer Trust and Revisit Intention at Beauty Care Clinic in Indonesia'. *Archives of Business Research* 8(6):268-81. doi: 10.14738/abr.86.8489.
- Lashgari, Mohammad Hossein, Saeed Arefanian, Ali Mohammadshahi, and Ali Reza. 2015. 'Effects of the Total Quality Management Implication on Patient Satisfaction in the Emergency Department of Military Hospitals'. 3(1):2-6. doi: 10.581/jamm.26952.
- Leninkumar, V. (2017). An investigation on the relationship between Service Quality and Customer Loyalty: A mediating role of Customer Satisfaction. *Archives of Business Research*, 5(5).
- Liu, Sha, Genqiang Li, Nan Liu, and Wu Hongwei. 2021. 'The Impact of Patient Satisfaction on Patient Loyalty with the Mediating Effect of Patient Trust'. *Inquiry (United States)* 58. doi: 10.1177/00469580211007221.
- Koros, L. C., Korir, M., & Maru, L. (2020). Effect of Financing Strategies on Service Quality among Healthcare Providers in Kenya. *Economic Research*, 4(2).
- Meesala, A., & Paul, J. (2018). Service quality, consumer satisfaction and loyalty in hospitals: Thinking for the future. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 40, 261-269.
- Meyer, J.T. (1979). *Fundamental Research Statistics for the Behavioural Sciences*. New York: Holt Rinehart & Winston
- Mohammed, Seid, Goulap Jagadish Brahma, and Shegaw Aderaw. 2020. 'Impact of Total Quality Management (TQM) on Operational Performance of Ethiopian Pharmaceutical Manufacturing Plants'. *SSRN Electronic Journal* 4(August):78-86. doi: 10.2139/ssrn.3479584.
- Nazri, M. A., Hashim, A. J. C. M., Abd Aziz, S., & Omar, N. A. (2022). Sustainable Service Quality in Muslim-Friendly Hospitality Services (MFHS) Industry.
- Nguyen, Nhi Xuan, Khoa Tran, and Tuyet Anh Nguyen. 2021. 'Impact of Service Quality on In-Patients' Satisfaction, Perceived Value, and Customer Loyalty: A Mixed-Methods Study from a Developing Country'. *Patient Preference and Adherence* 15(August):2523-38. doi: 10.2147/PPA.S333586.
- Nguyen, Thi Le Ha, and Keisuke Nagase. 2019. 'The Influence of Total Quality Management on Customer Satisfaction'. *International Journal of Healthcare Management* 12(4):277-85. doi: 10.1080/20479700.2019.1647378.
- Omer, S. (2022). *Assessment of Quality Improvement Project Implementation Practices at Addis Ababa Public Hospitals* (Doctoral dissertation, ST. MARY'S UNIVERSITY).
- Ringle, Christian M., and Marko Sarstedt. n.d. *Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Using R*.
- Sabella, Anton, Rami Kashou, and Omar Omran. 2014. 'Quality Management Practices and Their Relationship to Organizational Performance'. *International Journal of Operations and Production Management* 34(12):1487-1505. doi: 10.1108/IJOPM-04-2013-0210.
- Salleh, Fauzilah, Asyraf Afthanorhan, and Puspa Liza Ghazali. 2018. 'Management Science Letters'. 8:1413-20. doi: 10.5267/j.msl.2018.10.003.
- Schneider, B., & White, S. S. (2004). Service quality: Research perspectives.
- Sholeh, Moh, and Djazuly Chalidyanto. 2021. 'The Effect of Service Quality on Loyalty Through Patient Satisfaction in Outpatient of Hospital X, Malang'. *JMMR (Jurnal Medicoeticolegal Dan Manajemen Rumah Sakit)* 10(2):148-57. doi: 10.18196/jmmr.v10i2.10239.
- Suhail, P., and Y. Srinivasulu. 2021. 'Perception of Service Quality, Satisfaction, and Behavioral Intentions in Ayurveda Healthcare'. *Journal of Ayurveda and Integrative Medicine* 12(1):93-101. doi: 10.1016/j.jaim.2020.10.011.

- Thaichon, P., & Quach, T. N. (2015). The relationship between service quality, satisfaction, trust, value, commitment and loyalty of Internet service providers' customers. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 25(4), 295-313.
- Utino, L., Birhanu, B., Getachew, N., & Ereso, B. M. (2023). Perceived quality of medical services at outpatient department of public hospitals in Dawro Zone, Southern Ethiopia. *BMC Health Services Research*, 23(1), 1-10.
- Titing, A. S., & Sudarnice, A. R. W. (2022). Service Quality and Brand Awareness Intervention in Affecting Customer Satisfaction at The Bri Bank Pomalaa Unit. *Journal Ilmiah Manajemen dan Bisnis ISSN*, 8(2), 227-238.
- Tofik, S., Yitayal, M., Negash, W., & Debie, A. (2023). Quality of healthcare services among adult outpatients at two Public Hospitals in East Ethiopia: Using service quality (SERVQUAL) assessment model
- Wasihun, G., Addise, M., Nega, A., Taye, G., Kifle, A., & Yosef, A. (2023). Gap Analysis in Service Quality at the Oncology Center of Tikur Anbessa Specialized Hospital, Addis Ababa, Ethiopia, 2022; a Cross-sectional Study.
- Zaid, Ahmed A., Samer Arqawi, and Radwan Abu Mwaes. 2020. 'The Impact of Total Quality Management and Perceived Service Quality on Patient Satisfaction and Behavior Intention in Palestinian Healthcare
- Zarei, E., Daneshkohan, A., Khabiri, R., & Arab, M. (2015). The effect of hospital service quality on patient's trust. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 17(1).
- Zeithaml, Valerie A., Leonard L. Berry, and A. Parasuraman. 1988. 'Communication and Control Processes in the Delivery of Service Quality'. *Journal of Marketing* 52(2):35. doi: 10.2307/1251263.

Conflict of Interest: The authors have no financial relationships with any person, institution or organization that may be a party to this study and there is no conflict of interest.

Support and Acknowledgments: The study received no support from any institution or organization.

Ethics Committee Permission: Ethical permission was taken from Ethics Committee of Cyprus International University CIU2022/020/002 IN 21.06.2022.

Contribution Declaration: Dagnu Haile Tessem's contribution rate is 50%, Assoc. Prof. Figen Yeşilada's contribution rate is 15%, Hannan Ketema Assefa's Contribution rate is 15%, Hayford Asare Obeng's contribution rate is 15% and Japheth Ahmed Nuhu's contribution rate is 5%.

MODERN DİN ALGISI ÖLÇEĞİNİN (MODÖ) GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

DEVELOPMENT OF THE MODERN RELIGIOUS PERCEPTION SCALE (MRP): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Recep MURAT¹

Mahmut ZENGİN²

¹ Dokt. Öğren, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, recepmmurat@hotmail.com,

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, zengin@sakarya.edu.tr,

Geliş Tarihi / Date Applied
22.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
15.03.2024

ÖZET

Bu çalışmada lise öğrencilerinin modern din algılarını tespit etmek için Modern Din Algısı adında bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. AFA için 324; DFA için 320 toplamda 644 öğrenciyle bu çalışma yürütülmüştür. Uzman görüşleri ve pilot uygulama sonuçlarına göre AFA öncesi 24 maddeden oluşan bir ölçek formuna ulaşılmış ve bu form öğrencilere uygulanmıştır. AFA sonrası 15 maddeden oluşan ölçek formu elde edilmiştir. DFA sonucu 2 madde ölçekten çıkarılarak 13 maddeli yapıya ulaşılmıştır. MODÖ, üç boyut (Eklektik-Senkretik/Spiritüalist; Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk; Rasyonalist/Pozitivist) ve 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı %50,30 olarak bulunmuş, KMO değeri ,885; Barlett test değeri, 1491,816'dır. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ,875; ikiye ayırma güvenilirlik analiz değeri ,782 ve boyutların ayırt edicilik düzeylerini belirlemek için %27'lik alt-üst grup puanları arasında yapılan t-test sonuçları sırasıyla $t(88) = -35,84, -38,24, -35,38, -33,87$ $p < ,01$ olarak bulunmuştur. DFA sonuçları model uyum indekslerini iyi düzeyde karşıladığı için oluşturulan yapının istatistiksel ve kuramsal açılarından uygun olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak MODÖ'nün geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Gençlik, Din, Algı, Din Algısı.

ABSTRACT

This study involved a total of 644 students, with 324 participating in Exploratory Factor Analysis (EFA) and 320 in Confirmatory Factor Analysis (CFA). Expert opinions and pilot study results guided the development of a scale comprising 24 items for the Preliminary Modern Religious Perception (P-MRP), which was subsequently administered to the students. Following EFA, a 15-item scale was derived. Subsequently, through CFA, 2 items were excluded from the scale, resulting in a final 13-item structure for the Modern Religious Perception Scale (MRP). MRP comprises three dimensions: Eclectic-Syncretic/Spiritualist, Opposition to Religious Authority/Autonomous, and Rationalist/Positivist, encompassing 13 items. The total variance of the scale was determined to be 50.30%, with a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) value of 0.885 and a Bartlett's test value of 1491.816. The Cronbach's Alpha reliability coefficient was calculated as 0.875, while the split-half reliability analysis yielded a value of 0.782. Furthermore, t-test results between the top and bottom group scores, utilized to assess discriminative levels of the dimensions, indicated significant differences ($t(88) = -35.84, -38.24, -35.38, -33.87, p < 0.01$, respectively). Given the favorable fit indices observed in CFA, the constructed structure is deemed statistically and theoretically sound. Consequently, MRP was confirmed to be both valid and reliable.

Keywords: Religion Education, Youth, Religion, Perception, Perception of Religion.

1. GİRİŞ

İlk insandan beri var olan din ve inanç olgusu geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Tarih boyunca inançsız olduğunu belirten insanlar olmakla birlikte inançsız bir toplum söz konusu olmamıştır. Çünkü insanlar, dünyada yaşam sürmeye başlamalarından itibaren hem kutsal kabul etmeleri hem de oluşturdukları toplumlarda önemli görevler icra etmeleri nedeniyle din ve inançları önemli görmüşlerdir. İnsanların sığınma ihtiyacı, güvenme ve inanma gibi manevi ihtiyaçlarının bunda önemli bir etkisi bulunmaktadır.¹

Din ve inançlara olan ilgi ve onlara göre hayatlarını düzenleme isteği sanayi devrimi öncesi geleneksel toplumlarda daha belirgindir. Ancak sanayi devrimi sonrası yaşanan modernleşme süreciyle birlikte din ve inançlar, bireyler ve toplumlar için merkezi konumunu kaybetmeye başlamıştır. Çünkü modern toplumlarda düşünmenin temel noktasını ilahi varlık yerine akıl alırken; dinin yerine ise kapitalizmin etkisiyle materyalist anlayış geçmiştir. Böylece dinin birey ve toplum üzerindeki etkisi daha az görünür hale gelmiştir.² Dinler ve inançlar, her ne kadar modern dönemde belli ölçüde etkisini kaybetmiş gibi gözükse de dinin insanın anlam ve maneviyat arayışına cevap vermesi, ayrıca dayanışma ve paylaşma gibi toplumsal etkileri nedeniyle hala önemli kabul edilmektedir.³

Meşhur sosyologlardan Durkheim, dinin kaynağı olarak toplumu görmüş hatta dinlerin varlığını toplumun devamına bağlayarak bir bakıma din ile toplumun birbirlerini etkileyerek karşılıklı değişim ve gelişim süreçlerini vurgulamıştır.⁴ Durkheim'ın bu düşüncesinden yola çıkarak dinin insanı dolayısıyla toplumu değiştirmekte olduğunu aynı zamanda dinin de toplumdan etkilendiğini söylemek mümkündür. İlahi dinlerin tarihi süreç içerisinde değişim geçirerek farklılaşması sonucu yeni peygamberlerin veya dinlerin gönderilmesi de bu düşünceyi desteklemektedir. Dinlerin gelişim ve değişim süreçleri açısından insanların ve toplumların din anlayışları, dine bakışları, dini nasıl algıladıkları ve hayatlarında dine yer verip vermedikleri önemli hâle gelmektedir. Çünkü dinlerin insan ve toplum yaşamına etkisi ve önemi bu bakış açısına göre değişmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gençlik Dönemi ve Din

Dünyaya gelmesiyle birlikte insanlar huzurlu bir hayat için ailelerine, arkadaşlarına ve çevreye uyum sağlama ihtiyacı duyarlar. Bu uyum sürecinde pozitif bilimlerin açıklayamadığı aşkın alanla ilgili merak ve bu konudaki sorular dinler tarafından cevaplanmaktadır. Bu yönüyle dinler ve inançlar, insanlara içinde yaşadıkları dünyaya ve sonrasına dair verdiği bilgilerle bu uyum sürecine önemli katkılar sunmaktadır. İnsan, beden ve ruh olarak iki farklı yapıdan oluşan bir canlıdır. Bedenin nasıl yemek, içmek, dinlenmek ve uyumak şeklinde giderilmesi gereken ihtiyaçları varsa aynı şekilde ruhun da inanmak, güvenmek, sorularına cevap bulmak ve sığınmak gibi doyurulması gereken ihtiyaçları vardır. İşte insan ruhunun tüm bu ihtiyaçlarına en doyurucu şekilde cevap veren din ve inançlardır.⁵

¹ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnanıcının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 7.

² Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998), 17-40.

³ Niyazi Akyüz, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 127; Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006), 147,151.

⁴ Ejder Okumuş, "Toplumu Tanrılaştıran Bir Sosyoloji mi", *Eskiyeni* 19 (13 Aralık 2010), 111-112.

⁵ Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 9; Mehmet Bahçekapılı, "Din ve Ahlak Eğitiminin Ergenlerin Kişilik Gelişimine Katkısı", *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 8.

Bilişsel olarak soyut düşünme yeteneğinin gelişmeye başlamasıyla birçok konuda olduğu gibi dini ve manevi konularda da şüphe duyma, sorgulama ve arayış içinde olma özellikleriyle gençlik dönemi gelişim süreçleri içerisinde öne çıkmaktadır. Genç, çocukluk dönemindeki gibi kendine söylenen şeyleri olduğu gibi kabul eden yapıdan sıyrılarak nedenlerini sorgulayan, kafasına yatmayan durumları eleştiren ve sonuç olarak söylenen şeyleri bilinçli olarak kabul veya reddeden bir yapıya kavuşmuştur. Gençlik döneminde dini ve manevi gelişim genel olarak üç aşamada gerçekleşir. İlk aşama olan dini uyanma aşamasında genç, duygu ve düşünce gelişimindeki hızlı değişimlerin etkisiyle önceden öğrendikleri ile yeni öğrendikleri arasında fark ettiği bazı çelişkilerden dolayı şaşkınlık yaşayarak bu durumları araştırmaya başlar. İlk aşamada oluşan bu şaşkınlık ve kararsızlık durumu genci ikinci aşama olan dini şüphe durumuna götürür. Daha bağımsız hareket etme isteği, sağlıklı din eğitimi alamamanın getirdiği sorunlar ve bazı din temsilcilerinin tavırlarından kaynaklı olumsuzluklar gençleri dini konularda şüphe duymaya götüren başlıca sebeplerdir. Üçüncü ve son aşamada ise araştırmaları, anlama ve anlamlandırma çabaları sonucunda gençlerin şüpheleri giderek azalır ve inancı netleşmeye başlar.⁶

Her ne kadar din, geleneksel dönemdeki gibi sosyal yapı üzerindeki merkezi konumunu ve geleneksel etkilerini şehirleşme, sekülerleşme ve bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla modern dönemde kaybetmiş olsa da insanların özellikle de gençlerin kendilerini ifade etme, yaşamlarını anlamlandırma, varoluşsal sorularına cevap bulma noktasındaki işlevlerini hala sürdürmektedir.⁷ Birey ve toplum hayatını şekillendiren, merak ettiği fizikötesi durumları keşfetme ve anlamlandırma konusunda önemli bilgiler sunan din, özellikle bu araştırmanın da hedef kitlesi olan gençlerin kimlik, kişilik ve karakterlerinin inşasında önemli işlevler görmektedir.⁸ Küreselleşme ve hızla dijitalleşmenin etkisiyle zamanlarının büyük bir kısmını sosyal medya ve benzeri dijital platformlarda geçirmeleri nedeniyle gençlerin din ve inanç olgusuna bakış açılarındaki gelgitler söz konusu olabilmektedir. Duruma ve zamanın şartlarına göre değişen bu bakış açıları doğru şekilde belirlenebilirse gençler gelgitler nedeniyle yaşayabilecekleri olumsuzluklardan korunabilir ve eğitimleri de buna göre düzenlenebilir.

2.2. Algı Kavramı ve Modern Din Algısı

Sözlükte “bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak”⁹ olarak açıklanan algı, duyu organlarıyla insanların çevrelerinden aldığı ve anlamlandırdığı zihinsel verilerden oluşur.¹⁰ Başka bir tanıma göre algı, insanın çevresinde yer alan somut ve soyut nesnelere ilgili elde ettiği duyumsal bilgilere¹¹ denir. Bu tanımlardan hareketle bir insanın çevresindekilerle ilgili olarak duyu organları aracılığıyla aldığı verilere duyum; bu duyumların insan zihni tarafından analiz edilip yorumlanarak, anlamlandırılması ise algı ya da algılama olarak ifade edilebilir. Zira algılama esnasında insanların çevrelerinden aldıkları verileri tercih etme, örgütleme ve anlamlandırma işlemleri o verileri kişiye has hale getirerek o kişinin kendine özgü zihinsel gücüne dönüşür. Böylece düşünmenin temelini de algılar meydana getirmiş olur.¹² Din algısı ise

⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 270-281; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 171-172.

⁷ Ali Bayer, *Sekülerleşme ve Din* (Ankara: İksad Publishing House, 2022), 30.

⁸ Kemaleddin Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2* (2010), 49.

⁹ Algı, “Türk Dil Kurumu Sözlükleri” (Erişim 15 Ağustos 2023).

¹⁰ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Başaran, 2000), 76.

¹¹ Metin İnceoğlu, *Tutum Algı İletişim* (İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi, 2010), 68.

¹² Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, 76; M. Şerif Şimşek vd., *Davranış Bilimleri* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 115; Hasan Tutar (ed.), *Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar* (Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 2018), 199.

insanın çevresinde dinle ilgili olarak olup biten her şeyin anlamlandırılıp yorumlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Dinle ilgili tutum ve davranışlar, insanların onu algılama biçimiyle doğrudan etkileşim içinde olduğundan din algısının doğru ve sağlam temellere dayanması gerekir.

İnsanlar tarafından algılanan nesne ve durumlar herkes için aynı olsa da onlar hakkında bildikleri farklı olabileceğinden anlama, anlamlandırma ve yorumlama süreçleri farklılaşacak ve algıları da buna bağlı olarak değişecektir. Bu nedenle algılanan nesne ve durumlarla ilgili doğru ve sağlam bilgiye sahip olmak önemlidir. Çünkü birey ve toplumun algıları bu bilgilere göre oluşacaktır. Geleceğin mimarı olan gençlerin din konusunda doğru ve sağlam bilgilere sahip olması bu konuda oluşabilecek olumsuz algıların önüne geçebilir.

Din algısı, birey ve topluma bakan tarafıyla yaşamlarını çepeçevre kuşatan, düzenleyen, yönlendiren ve bir arada olmalarını sağlayan¹³ dini nasıl gördükleri, nasıl değerlendirdikleri ve yorumladıkları hakkında bizlere çok değerli ipuçları vermektedir. Geleceğe güvenle bakmak, doğru bir şekilde yönetmek ve yönlendirmek isteyen toplumların, geleceğin toplumunu oluşturacak gençlerin din algılarını tespit etmeleri ve ona göre eğitimlerini planlamaları gerekmektedir. Din algılarını belirlemenin en etkili ve güvenilir yollarından biri de konuyla ilgili geçerli ve güvenilir ölçme araçları geliştirmektir.¹⁴

Dinin modern kodlarla okunması demek geleneksel anlayışın aksine kamusal alanda ve sosyal hayatta etkisinin oldukça az olması, yaşamın merkezinde yer almaması anlamına gelmektedir. Buradan hareketle genellikle modern din algısıyla geleneksel din algısı dışındaki algılama biçimleri kastedilmektedir. Modernleşmeyle birlikte birçok alanda olduğu gibi insanların din ile olan ilişkileri de dönüşmüştür. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanların zihinlerindeki geleneksel evren düşüncesini, din ve dünyaya ait algılarını sorgulamaya, yeniden anlamaya ve anlamlandırmaya götürmüştür.¹⁵ Modern dönemde dini anlama ve yaşama konusunda daha öznel ve bireysel bakış açıları giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum toplumda inançsızlığın arttığına göstergesi değil, kurumsal dini anlayışlar yerine daha öznel dini bakış açılarının güç kazanması şeklinde yorumlanabilir. Geleneksel din anlayışının aksine burada din eklektik ve senkretik bir anlayışla yeniden yorumlanabilmektedir.¹⁶ Ayrıca modern dönemde insanlar manevi ihtiyaçlarını karşılamak için kurumsal dinlerden bağımsız yeni maneviyat biçimleri de geliştirmektedirler. Bu bağlamda hayatı belirli bir dinin perspektifinden anlama ve buna göre yaşama yerine maneviyat eksenli tavırlar ortaya koymaktadırlar. Özellikle bireysel manevi-ruhsal gelişime vurgu yapan Uzakdoğu inanışlarına ilgi artmaya başlamış, dünya genelinde milyonlar bu akımlara öncülük etmiştir. Geleneksellik modernliğin birbirine eklemeliği yeni inanış formları oluşarak dini inançlar varlığını bir şekilde devam ettirmiştir.¹⁷ Bunun dışında dinin toplum üzerindeki etkisi ve toplumsal problemlerin çözümünde sahip olduğu potansiyel nedeniyle modern toplumlarda pragmatik bir şekilde dinden faydalanmaya

¹³ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İlvak Yayınları, 2001), 6.

¹⁴ Bkz. Hasan Arslan, "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları", *Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4/7 (2011), 39-61; Asım Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kısacasında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", *İlahiyat Akademi Dergisi* 12 (Aralık 2020), 1-44; Nur Okutan - Ayda Büyüksahin Sunal, "Romantik İlişkilerde Bağlanım: Dindarlık Algısı ve Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar", *Türk Psikoloji Yazıları* 13/26 (Aralık 2010), 80-88.

¹⁵ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 222-223.

¹⁶ Ali Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 9; Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kısacasında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", 28.

¹⁷ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 7-8.

yönelik politikalar yürütmek, devletlerin seküler karakteri açısından da problemlili bir durum olarak görülmemektedir.

Modernite öncesinde insan ve toplumlar inanma, güvenme ve sığınma gibi manevi ihtiyaçlarını; fizikötesi âlemlerle ilgili meraklarını dinler aracılığıyla tatmin etmişlerdir. Bu durum modern zamanda sorgulanmaya başlamıştır. Tüm bunlara rağmen yine de bu sorgulama birey ve toplumların manevi ihtiyaçlarının, fizikötesi meraklarının olmadığı anlamına gelmez. Her ne kadar modern dönemde birey ve toplum hayatında dinin görünürlüğü azalsa da asla yok olmamış ve bir şekilde din ile bağlantıları devam etmiştir. Mabetlere gitme, dini ritüelleri gerçekleştirme, günlük yaşamda dini hassasiyetlere dikkat etme oranları düşse de kutsalla ilişki kopmamış, özellikle dinin bireysel yaşamdaki izleri maneviyat eksenli bir çerçevede varlığını sürdürmüştür.¹⁸

Dinlerin, devlet ve toplum yaşamında nasıl ve ne kadar etkin olacağı toplumlara, devletlere ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Tarihi süreçler incelendiğinde dinin hiçbir zaman ortadan kalkmadığı ancak bilimsel ve teknolojik gelişmelerle beraber birey ve toplum üzerindeki etkisinde değişimler yaşandığı söylenebilir.¹⁹ Modern dönemde sekülerleşmenin de etkisiyle laik/seküler ilkeleri benimseyen ülkelerin önemli kısmı dinin kamusal düzeni şekillendirmesine sıcak bakmamıştır.²⁰ Bu kapsamda bir kısmı yeni din-devlet ilişkileri tanımlayarak din ve inançlara daha sivil ve özerk bir alan bırakmayı tercih ederken, bir kısmı dini tamamen devlet ve toplum hayatından soyutlamaya yönelik politikalar uygulamış, dinin vicdani ve bireysel bir mesele olarak kalmasını amaçlamıştır.²¹ Burada dinler, bir otorite olmaktan çıkarılarak kamusal ve toplumsal değerlerin bir referans kaynağı olarak görülmemiş ve pasif bir konuma itilmek istenmiştir.²² Dini inançların şekil ve pratikleri zamanla değişse, özerkleşse veya yenilense de bazen inançlar seküler yapıyı bazen de seküler yapı inançları içinde barındırmış, gerekli görülen durumlarda senkretik bir yapı oluşturarak birbirlerine eklenmişlerdir.²³

Geleneksel dönemde din ve aklın ilahi kaynaklı olduğu kabul edildiğinden aralarında zıtlıktan ziyade bir uyumun olduğu düşünülmüştür. Rönesans ile başlayan süreçte akıl ve deney temelli bilimsel çalışmaların hız kazanması ile belli başarılarla imza atılması ve bunların insan ve toplum yaşamını etkilemesi sonucu din ve akıl birbirinden ayrılmaya hatta zıtlığa başlamıştır. Dahası rasyonalist ve pozitivist bir anlayışla akıl daha merkezi bir konuma oturtulmuş ve dini alana müdahale ederek onu şekillendirmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak dini yorumlamanın, doğruları bulmanın sadece akıl yoluyla gerçekleştirilebileceği düşüncesinin etkisiyle dinin hızla toplumsal hayattan arındırılma ve bireysel yaşama hapsedilme yoluna gidilmiştir.²⁴ Zira geleneksel anlayışın aksine modern anlayış, dini ve dinin fizikötesi alanla ilgili açıklamalarını reddetmekle yetinmemiş aynı zamanda kendini dini eleştirebilecek hatta

¹⁸ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 16.

¹⁹ Fatma Nur Şengül, "Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 330; Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kışkırcılığında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", 13.

²⁰ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 17; Ejder Okumuş, "Din-Toplum İlişkilerinde Dinî Meşruiyet ve Dinî Meşruiyet Bağlamında Geçen Yüzyılın Sosyal Görünümü", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2001), 90-91.

²¹ Okumuş, "Din-Toplum İlişkilerinde Dinî Meşruiyet ve Dinî Meşruiyet Bağlamında Geçen Yüzyılın Sosyal Görünümü", 92-93.

²² Necdet Subaşı, "Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslâmiyât Dergisi* 5/4 (2002), 28-31.

²³ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 8.

²⁴ Erkan Perşembe, "Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14-15 (Haziran 2003), 161; Yakup Kahraman, "Modern Bilim ve Din", *Milel ve Nihal* 12/2 (Aralık 2015), 168.

yargılayacak statüde görmüştür.²⁵ Modern din anlayışında rasyonalist ve pozitivist bir yaklaşım benimsenerek din, bilim ve akılla uyumlu olduğu sürece ondan faydalanılabileceği düşünülmüştür.

Modern din anlayışının temel niteliklerine dair bu kavramsal çerçeve doğrultusunda lise öğrencilerinin modern din algılarının tespit edilmesinin anlamlı olacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda dinlerin özgürlükleri kısıtlayıp kısıtlamadığı, zevklerden mahrum bırakıp bırakmadığı; cennete gidebilmek için ibadetleri yapmanın veya bir dine inanmanın gerekli olup olmadığı; aynı anda farklı dinlerin pratiklerinin yapılıp yapılamayacağı; toplumsal hayat için dinin gerekli olup olmadığı; insanların dini inançlarını kendilerinin belirleyip belirleyemeyeceği, din adamlarının verdiği bilgilerin kesin doğrular olarak kabul edilip edilemeyeceği; güzel ahlâklı olmak için bir dine ihtiyaç olup olmadığı; akıl ile bilim karşısında dinin durumu; dinin insan yaşamına etki edip etmemesi, günümüzde dine ihtiyaç olup olmadığı şeklinde bir çerçeve referans alınmıştır.

Türkiye’de özellikle psikoloji ve sosyoloji başta olmak üzere çeşitli alanlarda insanların dindarlıklarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışmaları yapılmıştır.²⁶ Bu çalışmalarda daha çok İslam dini özelinde insanların dindarlık düzeylerini ve dindarlık tiplerini tespit etmek amaçlanmış ve genellikle hedef kitle olarak üniversite gençliği seçilmiştir.²⁷

Yapılan çalışmalardan bu araştırmanın ilgi alanına yakın olanlardan biri Akyüz (2002) tarafından üniversite öğrencilerinin İslam dini anlayışlarının tespitine yönelik geliştirilen “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği”dir. Ölçek, 3 boyutlu ve 20 maddeden meydana gelmektedir.²⁸ Bir diğer çalışma Aşlamacı (2018) tarafından yine üniversite öğrencilerinin İslam dini anlayışlarının tespitine yönelik geliştirilen “İslâm Anlayışı Ölçeği”dir. Ölçek 4 boyutlu ve 16 maddeden meydana gelmektedir.²⁹ Başka bir çalışma Akça ve Yıldız (2020) tarafından geliştirilen “Dindar İnsan Algısı Ölçeği”dir. Bu ölçek de üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilmiş yine dindarlık tiplerini ölçmeyi hedefleyen 4 boyutlu ve 35 maddeden meydana gelen bir ölçektir.³⁰ Diğer bir çalışma Al’ın (2020) geliştirdiği “İzleyicinin Medya ve Din Algısı Ölçeği” ise yetişkinlere yönelik hazırlanmış medyadaki din algısını tespit etmeyi hedefleyen 6 boyutlu ve 23 maddeden meydana gelen bir ölçektir.³¹ Son olarak İnce ve arkadaşlarının (2022) yine üniversite öğrencilerinin din anlayışlarının tespitine yönelik geliştirdikleri “Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeği”, 4 boyutlu ve 23 maddeden meydana

²⁵ İlhan Kutluer, *Modern Bilimin Arka Planı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 36-37.

²⁶ Bkz. Ahmet Albayrak - Emine Kurt, “Türkiye’de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)”, *Bilimname* 2019/40 (Aralık 2019), 137-172; Özlem Altınsu Sönmez, “Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 557-578; Çiğdem Fidan, “Türkiye’de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (Aralık 2021), 101-118.

²⁷ Bkz. Kayhan Mutlu, “Bir Dindarlık Ölçeği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/4 (1989), 194-199; Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye’de Dinî Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993); Veysel Uysal, “İslâmî Dindarlık Ölçeği üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-271; Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995); Ahmet Onay, “Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 171-194; Ali Ayten, “Kimlik ve Din: İngiltere’deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 101-119; Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.

²⁸ Bkz. Akyüz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma”.

²⁹ Bkz. İbrahim Aşlamacı, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İslâm Anlayışları Üzerine Bir İnceleme (İnönü Üniversitesi Örneği)”, *İslam ve Yorum II Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar* (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018), 457-483.

³⁰ Bkz. Emine Dilşad Akça - Mualla Yıldız, “Dindar İnsan Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Bilimname* 43/3 (2020), 409-435.

³¹ Bkz. Adem Al, “İzleyicinin Medya ve Din Algısı Ölçeği’nin Yapı Geçerliliği”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 61-77.

gelmektedir.³² Yapılan bu çalışmaların tamamı üniversite öğrencilerine ve yetişkinlere yönelik olması; çoğunun İslam dini özelinde din anlayışlarını tespit etmeye odaklanması sebebiyle bu araştırmadan farklıdır.

Alanyazında bu araştırmanın doğrudan ilgi alanına giren tek çalışma göze çarpmaktadır. Bu çalışma Ceylan (2010) tarafından geliştirilen lise öğrencilerinin din algısının tespitine yönelik olması sebebiyle dikkat çeken "Din Algısı Ölçeği"dir. Bu ölçek, 4 boyutlu ve 24 maddeden meydana gelmektedir.³³ MODÖ çalışması lise öğrencilerinin din algılarını ölçmeye yönelik olması bakımından Ceylan'ın bu çalışmasına yakın gibi görünse de genel din algısını ölçmesi sebebiyle ondan farklıdır.

Literatürdeki bu ölçek çalışmaları ile karşılaştırıldığında MODÖ'nün lise öğrencilerinin inandığı dini yaşamaları, ayin ve ritüellere katılmaları veya dini bir kurala uyup uymamalarına odaklanmadığı ve bu yönüyle dindarlık ölçeklerinden farklılaştığı görülecektir. MODÖ, lise öğrencilerinin genel manada dini nasıl algıladıklarıyla, dini gerekli görüp görmedikleriyle, dinin birey ve topluma yansımalarını modern bağlamda önemseyip önemsemediklerine odaklanmaktadır. Burada hedef, lise öğrencilerinin din olgusunu merkeze alarak modern bir din algısına hangi düzeyde sahip olduklarının tespitine yönelik bir ölçme aracı geliştirmektir. MODÖ'de yer alan soru maddelerinin hazırlanmasında modern bağlamda öğrencilerin dini nasıl algıladıklarını tespit edecek bir çerçeveden yola çıkılmıştır. Lise öğrencilerinin modern din algılarını ölçmeyi hedefleyen bu araştırmanın daha sonraki çalışmalar için önemli katkı sağlayacağı ayrıca belirli bir dini merkeze almadığı ve genel din olgusu üzerinden hazırlandığı için farklı dini geleneklerin hâkim olduğu ülke ve toplumlar için de rahatlıkla kullanılabilenliği öngörülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Lise öğrencilerine yönelik geliştirilen modern din algısı ölçeğinde; bir olay ve olguyu değiştirmeden ve etkilemeden olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, fazlaca birimden oluşan bir evren hakkında genel bir değerlendirme yapabilmek için evrenin tamamında veya o evrenden alınan örneklem üzerinde yapılan bir tarama modelidir.³⁴ Bu yöntem kullanılarak öğrenci algılarını belirlemek için modern din algısı ölçek formu hazırlanıp (MODÖ) uygulanmıştır.

Araştırma için Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 01.02.2023 tarih ve E-61923333-050.99-217372 sayılı kararla izin alınmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Sakarya il ve ilçelerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarda okuyan 9, 10, 11 ve 12.sınıf seviyelerindeki tüm öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma örnekleminin oluşturulmasında tabakalı örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Tabakalı örnekleme, heterojen ana yapının homojen alt yapılara bölünerek bu alt yapılardan istenilen

³² Bkz. Abdullah İnce vd., "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 607-633.

³³ Bkz. Yılmaz Ceylan, *Lise Öğrencilerinin Din Algısı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010).

³⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2012), 109; Adnan Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 90-91; Şener Büyükoztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 25-26.

sayıda ve rastgele örneğin seçildiği bir tekniktir.³⁵ Bu tekniğin tercih edilmesinin sebebi rastgele seçim tekniğinin aksine örneklem dağılımını olumsuz etkileyebilecek olan cinsiyet, sınıf gibi etkenlerin dengesiz dağılıma riskini azaltmasıdır.³⁶ Bu nedenle cinsiyet, sınıf ve lise türü alt tabakalar olarak belirlenmiştir. Örneklem belirlenirken araştırma evrenini en iyi şekilde temsil edecek farklı türdeki okulların seçilmesine özen gösterilmiştir. Fen Lisesi, sınavla öğrenci alan Anadolu Lisesi ile adrese dayalı öğrenci alan Anadolu Lisesi, ağırlıklı olarak birbirinden farklı bölümleri olan Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri ile erkek ve kız öğrencileri bulunan Anadolu İmam Hatip Liselerinden tercih edilmiştir. Örneklem her sınıf seviyesinden seçilen toplam 644 öğrenciden oluşmaktadır. Bunun için evreni en iyi temsil edecek şekilde farklı okul türlerinden ve olabildiğince farklı sınıf seviyelerinden örneklem oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Ancak 12.sınıf öğrencilerinin üniversite sınavlarına hazırlık sürecinde oldukları için okula her gün gelmediklerinden AFA'da oldukça az; DFA'nın yapıldığı süreç ise sınava yakın bir tarih olduğundan maalesef hiç örnek alınmamıştır. Cinsiyet dağılımını dengelemek için özellikle okul seçiminde kız ve erkek öğrenci yoğunluğu olan okullar seçilmiştir. Yine sosyo-ekonomik düzey ve çevre şartları gibi yerleşim yeri dengesini sağlamak için ise farklı muhitlerdeki okullardan öğrenciler örnekleme dahil edilmiştir. Verilerin toplanma aşamasında açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapabilmek için ayrı; doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapabilmek için de yine ayrı bir çalışma grubundan veri alınmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen veri toplama sürecinde AFA için 324, DFA için 320 öğrenciye ulaşılmıştır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yapıldığı çalışma gruplarının cinsiyet, sınıf ve lise türüne ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

		AFA Çalışma Grubu		DFA Çalışma Grubu	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Kız	152	46,9	173	54,1
	Erkek	172	53,1	147	45,9
	Toplam	324	100	320	100
Sınıf	9.sınıf	67	20,7	178	55,6
	10.sınıf	114	35,2	52	16,3
	11.sınıf	124	38,3	90	28,1
	12.sınıf	19	5,9	0	0
	Toplam	324	100	320	100
Lise Türü	Anadolu Lisesi	78	24,1	70	21,9
	Fen Lisesi	87	26,9	85	26,6
	Mesleki ve Teknik A. Lisesi	76	23,5	68	21,3
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	83	25,7	97	30,3
	Toplam	324	100	320	100

Araştırmada açımlayıcı faktör analizi yapabilmek için 380 öğrenciye form verilmiş ancak bu formlardan boş, eksik ve özensiz doldurulmuş olan 56 form değerlendirilmeye alınmamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapabilmek için ise 360 öğrenciye form verilmiş ancak bunlardan da 40 form boş, eksik ve özensiz doldurulduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak açımlayıcı faktör analizini yapabilmek amacıyla 324; doğrulayıcı faktör analizini yapabilmek amacıyla ise 320 öğrenciden toplanan veriler değerlendirilmiştir.

Ölçme aracı geliştirilme sürecinde faktör analizi için alanyazında yeterli örneklem sayılarıyla ilgili birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. "Comrey ve Lee (1992), faktör analizinde örneklem büyüklüğüyle ilgili 100'ün zayıf, 200'ün orta, 300'ün iyi, 500'ün çok iyi, 1000'in ise

³⁵ İ. Esen Yıldırım, *İstatistiksel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 76-77.

³⁶ Selim Kılıç, "Örnekleme Yöntemleri", *Journal Of Mood Disorders* 3/1 (2013), 44-46.

mükemmel olduğunu, Kline (1994), mutlak ölçüt olarak 200 kişilik örneklemin yeterli olacağını, Bryman ve Cramer (2001) ise örneklem büyüklüğü ile ilgili madde sayısının beş ya da on katı kadar kişiye ulaşmanın gerekli olduğunu belirtmektedir.”³⁷

Araştırma kapsamında ulaşılan sayı, uygulama öncesi madde sayısının (24 madde) on katından bile fazla olması ve alanyazında genel kabul görmüş 300 sayısının³⁸ da üzerinde bir sayı olması açısından yeterli örneklem olarak kabul edilebilir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Alanyazın araştırması sonucu öncelikle 33 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin kapsam geçerliği için beş alan ve bir dil uzmanına incelenmesi için gönderilmiş ayrıca üç lise öğrencisine de pilot olarak uygulanmıştır. Uzmanlardan ve pilot uygulamadan gelen geri dönütler sonucunda bazı maddeler çıkarılmış, bazı maddeler ise yeniden düzenlenmiş veya eklenmiş, sonuç olarak AFA öncesi 24 maddelik bir ölçek deneme formu oluşmuştur.

Ölçek formundaki maddeler, “*Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)*” tarzında likert tipi dereceleme ölçeğine göre hazırlanmıştır. Ölçek deneme formundaki maddelerin analizi için Cronbach Alpha kat sayısına bakılmış sonrasında faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra 15 maddelik, üç boyuttan meydana gelen ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi yapılmış sonuçta 13 maddeden oluşan nihai ölçek elde edilmiştir. Ölçek uygulanması sonucu alınabilecek en yüksek puan 65 iken ölçekten alınabilecek en düşük puan ise 13’tür. Öğrencilerin ölçekten yüksek puan almaları modern din algılarının yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için çeşitli istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapı geçerliğinin testi için madde analizleri yapılmış ve madde-ölçek korelasyonları Pearson korelasyon katsayısıyla değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme sonrası verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi için Bartlett küresellik testi yapılmış ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sonuçlarına bakılmıştır.

Ölçek formunun yapı geçerliğini tespit için önce AFA yapılmıştır. AFA, ölçme aracındaki maddelerin farklı ne kadar başlık altında sınıflandırılabilirliğini ve başlıklar arasında nasıl bir ilişki olduğunun tespiti için yapılan bir analiz değerlendirmesidir.³⁹ Yapı geçerliğinin belirlenmesi için yapılacak analizde faktörler arasında ilişki olduğu öngörüldüğünden faktörler arasındaki ilişkiyi dikkate alan temel bileşenler analizinden “Direct Oblimin” döndürme tekniği kullanılmıştır.⁴⁰ Alanyazında yapılan bu analiz için faktör yüklerinin en az ,30⁴¹ olması gerektiği belirtilmektedir.

Açımlayıcı faktör analizinin ardından oluşan faktör yapısının doğruluğunu test etmek için farklı bir gruptan alınan verilerle doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Maddelerin ve boyutların güvenilirliğine Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı, ikiye ayırma güvenilirlik analizi (Split-Half) ve alt-üst %27’lik grup puanları arasındaki karşılaştırma sonucu ortaya çıkan

³⁷ akt: Ömay Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 206.

³⁸ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 206.

³⁹ İsmail Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 153.

⁴⁰ Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (New Jersey: Pearson Education, 2013), 644; Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 205.

⁴¹ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 134.

farkların anlamlılığını belirlemek için t-test yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizlerini yapabilmek için SPSS 22 ve AMOS 22 programları kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Madde Analizine İlişkin Bulgular

Modern din algısı ölçeği kapsamında hazırlanan 24 maddelik taslak form öğrencilere uygulanmış ve 324 öğrenciden alınan veriler analiz edilmiştir. Maddelerin ayırt ediciliğinin tespiti için madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Düzeltilmiş madde toplam korelasyonunda ,30 ve ,30'un üzerindeki maddelerin bireyleri iyi şekilde ayırdığı kabul edildiğinden⁴² analizde ,30'un altında kalan 1, 2, 4, 6, 10, 12 ve 20. maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Geriye kalan ve ölçeği oluşturan 17 madde düzeltilmiş toplam madde korelasyonu olarak ,317 ile ,608 arasında değer almış, Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ise ,813 olarak tespit edilmiştir.

4.2. Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ölçeğin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısına ve Bartlett küresellik testine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre KMO değeri ,885, Bartlett Küresellik testi ($\chi^2=1491,816$; $p<,001$) ise anlamlı olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda elde edilen değerlere göre KMO katsayısında literatürde alt sınır kabul edilen ,60'nin üzerinde olması ve Bartlett testinde hesaplanan ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması⁴³, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Ölçek verilerinin uygunluğunun tespitinden sonra açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. AFA'da maddelerin çıkarılmasına karar verilirken maddelerin faktör yük değerlerinde alt sınır ,30 olarak kabul edilmiş⁴⁴ ve maddelerin faktör yük değerleri ,543 ile ,735 arasında değişmiştir. Maddelerin birden fazla faktöre yerleşmesi durumunda değerler arasındaki farkın en az ,10 olması referans alınmış⁴⁵ ve bu şekilde binmiş olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 2'de Direct Oblimin döndürme tekniğiyle elde edilen faktör yapısı, döndürülmüş maddelerin faktör yük değerleri, faktörlere ilişkin öz değerler ve açıklanan varyanslar yer almaktadır. Tablonun daha net okunabilmesi için ,30'un altındaki değerler tabloda gösterilmemiştir.

Tablo 2. Döndürülmüş Faktör Yükleri

Maddeler	1.Faktör	2.Faktör	3.Faktör
m_22	,694		
m_17	,692		
m_19	,621		
m_23	,603		
m_11	,701		
m_24	,592		
m_21	,586	,-441	
m_16	,583		

⁴² Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 183.

⁴³ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 136.

⁴⁴ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 194; Hüner Şencan, *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005), 112; Donna Harrington, *Confirmatory Factor Analysis* (New York: Oxford University Press, 2009), 23; Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*, 654.

⁴⁵ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 135; Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 167.

m_24	,560		
m_13		,678	
m_18	,383	,636	
m_14		,602	
m_8			,735
m_7			,721
m_5			,585
m_3			,543
Öz Değer	4,930	1,478	1,137
Açıkladığı Varyans	32,868	9,853	7,582
Açıklanan Toplam Varyans	50,303		

Faktör analizinden sonra 17 maddelik ölçek formundaki 9 ve 15. maddelerin birden fazla faktörde yer alarak binişik oldukları tespit edilmiş ve ölçekten çıkarılmıştır. Böylece 15 maddeden oluşan üç faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Bu yapının, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ise ,851 bulunmuştur. Faktörlerin tespitinden sonra değişkenler arasındaki ortak noktalar göz önünde bulundurularak faktörlere isim verilmiştir. Bu faktör ve maddeler Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3. Faktör İsimlendirmeleri ve Maddeler

1. Faktör <i>Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut</i>	Md. 22: Dinler, insanların özgürlüklerini gereksiz yere kısıtlar. Md. 17: İbadet etmeden de insan cennete gidebilir. Md. 19: Din konusunda bilgi edinmek için dini otoritelere başvurmaya gerek yoktur. Md. 23: Dinler, insanları dünyadaki birçok zevkten mahrum etmektedir. Md. 11: Hangi dine inanırsa inansın iyi insanlar cennete gidecektir. Md. 21: İnsanlar aynı anda farklı dinlerin pratiklerini yerine getirebilir. Md. 16: Bir inanca sahip olmak için dine ihtiyaç yoktur. Md. 24: Din olmadan da bir toplumsal hayat mümkündür.
2. Faktör <i>Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut</i>	Md. 13: İnsanlar dini inançlarına belirli bir yaşa geldiklerinde kendileri karar vermelidir. Md. 14: Din adamlarının din ile ilgili verdikleri bilgiler nihai doğruyu temsil etmez. Md. 18: Dindar olmadan da güzel ahlaklı olunabilir.
3. Faktör <i>Rasyonalist/Pozitivist Boyut</i>	Md. 8: Akıl ve bilim tek bilgi kaynağıdır. Md. 7: Akıl ve bilim ile çelişen dini bilgiler hurafedir. Md. 5: Dinler, insan yaşamının her alanına müdahale etmemelidir. Md. 3: Günümüzde dine eskisi kadar ihtiyaç kalmamıştır.

Yapılan analiz sonucu elde edilen üç faktörlü yapı sırasıyla "Eklektik-Senkretik/ Spiritüalist Boyut; Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut ve Rasyonalist/Pozitivist Boyut" olarak isimlendirilmiştir. "Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut" ta 8 madde varken faktör yük değerleri ,56-69 arasındadır. Bu faktörün açıkladığı varyans %32,86'dır. "Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut" olarak isimlendirilen ve 3 maddeden oluşan ikinci faktörde yer alan maddeler ,60-67 arasında faktör yük değeri alırken faktörün açıkladığı varyans ise %9,85 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin "Rasyonalist/Pozitivist Boyut" olarak isimlendirilen üçüncü boyutu, faktör yük değerleri ,54-73 arası 4 maddeden oluşurken faktörün tek başına açıkladığı varyans %7,58'dir. Modern din algısı ölçeğinin üç faktörünün toplam açıkladığı varyans ise %50,30'dur. Açıklanan varyans

sosyal bilimler için yeterli kabul edilen bir orandır.⁴⁶ Açımlayıcı faktör analizi sonrası modelin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

MODÖ'nün açımlayıcı faktör analizi sonrası ulaşılan üç faktörlü 15 maddelik formun model veri-uyumunu test etmek için 320 öğrenciden toplanan veri seti üzerinden doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu analizde doğrulanan modelin yeterliliğinin tespitinde χ^2/sd oranı, GFI, NFI, CFI, IFI ve RMSEA uyum indeksleri referans alınmıştır. Uyum indeksleri Tablo 4'te gösterilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin model uyumunun değerlendirilmesinde maddelerin regresyon katsayıları incelenmiş; ,30 altında kalan iki madde (19 ve 21.maddeler) ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 13 maddenin regresyon kat sayıları ,54 ile ,73 arasında değişmektedir.

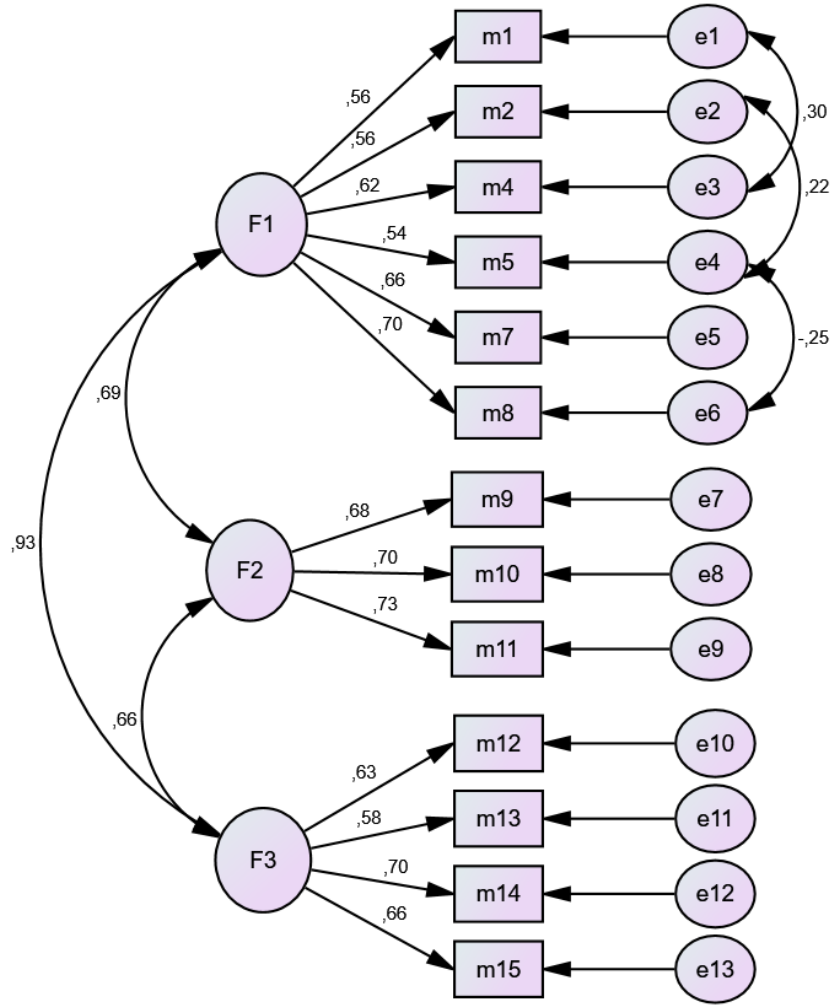
"Literatürde regresyon kat sayılarının (faktör yüklerinin) ,30 ve altının yorumlanmaz, ,45 üzerinin kabul edilebilir, ,55'in iyi, ,63'ün çok iyi, ,71 ve üzerindeki yüklerin mükemmel değerler olduğu ifade edilmektedir."⁴⁷

Doğrulayıcı faktör analizinde ki-kare değeri ve uyum indeksleri dikkate alınarak modelin uyumuna anlamlı katkı sağlayacak bazı modifikasyonlar yapılması öngörülmüştür. Faktör analizinde önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek kuramsal yapıya uygun, benzer durumları ölçen md1 ve md4; md2 ve md5 ile md5 ve md8 maddeleri arasında kovaryans oluşturulmuştur. Modifikasyon sonucunda modelin geçerlik kanıtlarına yeterli düzeyde sahip olduğu ve uyum değerlerinin yükselerek geçerli bir yapısal modele ulaşıldığı görülmüştür. DFA sonucunda ortaya çıkan Path diyagramı Şekil 1'de verilmiştir.

⁴⁶ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 239.

⁴⁷ Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*, 654; Harrington, *Confirmatory Faktor Analysis*, 23.

Şekil 1. MODÖ'ye Ait Path Diyagramı

CMIN/df:2,346; GFI: ,939; NFI: ,904; CFI: ,942; IFI: ,942; RMSEA: ,065

Tablo 4. Uyum İndeksleri

İncelenen Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Elde Edilen Uyum İndeksleri
CMIN/DF (χ^2/sd)	$0 < \chi^2/sd < 3$	$3 < \chi^2/sd < 5$	2,34
GFI	$,90 < GFI < 1,00$	$,85 < GFI < ,90$,93
NFI	$,95 < NFI < 1,00$	$,90 < NFI < ,95$,90
CFI	$,95 < CFI < 1,00$	$,90 < CFI < ,95$,94
IFI	$,95 < IFI < 1,00$	$,90 < IFI < ,95$,94
RMSEA	$,00 < RMSEA < ,05$	$,05 < RMSEA < ,08$,06
Kaynak: ⁴⁸			

13 maddeden oluşan modelin genel uygunluğunun sınanması amacıyla uygulanan ki-kare uyum testi (Chi-Square Goodness) sonucunun anlamlı olduğu ($\chi^2/sd=138,434/59$) bulunmuştur. Ki kare uyum testi olan χ^2/sd indeksinde ≤ 5 olması kabul edilebilir değer; ≤ 3 olması ise

⁴⁸ Çokluk vd., Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları, 271-272; Seçer, SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi, 190; Sait Gürbüz, Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 38.

mükemmel uyum göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹ Ayrıca ki-kare testinin örneklem büyüklüğüyle ilişkili olması nedeniyle model uygunluğunun belirlenmesinde serbestlik derecesinden arındırılarak “örneklem büyüklüğüne göre 250 ve altı örneklem büyüklüğünde bu değer $<2,5$; 250 ve üzeri örneklem büyüklüğünde ise <5 olmasının mükemmel uyum değerlerini gösterdiği ifade edilmektedir”⁵⁰ Örneklemin 320 kişiden oluştuğu için χ^2/sd oranının 2,34 olarak tespiti mükemmel uyuma işaret etmektedir.

Ulaşılan modelin uyumunun örneklem büyüklüğünden ayrı olarak değerlendirilebilmesi için geliştirilen GFI (Goodness of Fit Index), model yapının örneklemdeki kovaryans matrisini hangi düzeyde tespit ettiğini ortaya koymaktadır. GFI, 0 ile 1 arasında değer almakta ve örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğundan çalışma grubundaki kişi sayısı arttıkça daha uyumlu değerler vermektedir.⁵¹ “Kimi kaynaklarda model uyum indeksinin ,85 üzerinde olmasının kabul edilebilir bir uyum değeri”;⁵² iken kimi kaynaklarda ise uyum indeksinin ,90 ve üzerinde olmasının kabul edilebilir bir uyum değeri⁵³ olduğu şeklindedir. Bu çalışmada GFI indeksi ,93 bulunmuş böylece her iki görüşe göre de iyi uyum değer sınırı olarak kabul edilebilir değerlerin üzerinde olduğu görülmüştür.

Uyum indekslerinden χ^2 dağılımının gerektirdiği şartlardan bağımsız olarak karşılaştırma yapan NFI (Normed Fit Index) değeri 0 ile 1 arasında değişmekte ve bulunan değer $\geq ,90$ olması kabul edilebilir; $\geq ,95$ olması ise mükemmel uyumu göstermektedir.⁵⁴ Bu modelde NFI değeri ,90 olarak bulunmuş dolayısıyla bu sonucun kabul edilebilir uyum değeri olduğu görülmüştür.

Doğrulamalı faktör analizi yaparken model-veri uyumunun doğrulanması için ki-kare değerinin başka bir referans modelle karşılaştırarak model uyumu test edilmektedir. Karşılaştırmalı uyum indekslerinden CFI (Comparative Fit Index) ve IFI (Incremental Fit Index) değerleri referans olarak kabul edilmiştir. CFI ve IFI indeksleri 0 ile 1 arasında değişirken bu değer $\geq ,90$ olması kabul edilebilir, $\geq ,95$ olması ise mükemmel uyumu göstermektedir.⁵⁵ Bu modelde CFI ve IFI değerleri ,94 olarak bulunmuş ve bu sonuçların kabul edilebilir uyum değer aralığında olduğu görülmüştür.

Model-veri uyum indekslerinden yaklaşık ortalamaların karekökü olarak ifade edilen RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) 0-1 arasında değer alırken bu indekste ,05’in altı mükemmel uyumu, ,08’in altındaki değerler ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir.⁵⁶ Bu modelde RMSEA değeri ,06 bulunmuş sonuç olarak bu değer kabul edilebilir uyum değerleri aralığındadır.

⁴⁹ Herbert W. Marsh - Dennis Hocevar, “A New, More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis”, *Journal of Applied Psychology* 73/1 (1988), 113-114.

⁵⁰ M. Murat Yaşlıoğlu, “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46/Özel Sayı (2017), 77.

⁵¹ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 269.

⁵² Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 190; N. Bilge Uzun vd., “Timss-R Fen Başarıları ve Duyuşsal Özellikler Arasındaki İlişkinin Modellenmesi ve Modelin Cinsiyetler Bakımından Karşılaştırılması”, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 18/2 (Mayıs 2010), 533; Yalçın Karagöz, *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 735.

⁵³ Yaşlıoğlu, “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması”, 81.

⁵⁴ Gürbüz, *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, 38.

⁵⁵ Gürbüz, *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, 38.

⁵⁶ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 269.

“Literatürde genel olarak ki-kare, χ^2 /sd, CFI, GFI, RMSEA gibi indeksler referans alınmaktadır.”⁵⁷ Bu çalışmada ise χ^2 /sd oranı, CFI, GFI, NFI, IFI ve RMSEA uyum indekslerine bakılmış ve sonuç olarak model-veri uyumunun doğrulandığı görülmüştür.

Modelin doğrulanmasının ardından faktörler arası korelasyona da bakılmıştır. Faktörler arası korelasyon değerleri Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Faktörler Arası Korelasyon

	X	SS	1	2	3
1.Faktör (Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut)	1,24	,42	1		
2.Faktör (Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut)	0,90	,19	,43**	1	
3.Faktör (Rasyonalist/Pozitivist Boyut)	0,89	,27	,57**	,38**	1
**= p<,01					

Tablo 5’teki verilere göre faktörler arası korelasyon analizinde elde edilen sonuçların tamamında p<,01 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu görülürken faktörler arası korelasyon katsayıları ,38 ile ,57 arasında değişmektedir. “Korelasyon katsayılarında ,00-,30 arası düşük; ,30-,70 arası orta; ,70-1,00 arası yüksek düzeyde ilişki olarak tanımlanmaktadır.”⁵⁸

Analiz sonucuna göre korelasyon katsayılarında faktörler arası pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Doğrulamalı faktör analizinden sonra geriye kalan 13 madde ile MODÖ’ye son biçimi verilmiştir. Ölçeğin son halinin güvenirliliğinin tespiti için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ile madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Ölçeğe uygulanan güvenirlilik analizi sonucunda ortaya çıkan madde analizleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ölçeğin Geneline İlişkin Madde Analizi Sonuçları

Madde No	Madde Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Madde Silindiğinde Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu	Madde Silindiğinde Cronbach Değeri	Alfa
m_1	34,402	86,457	,527	,867	
m_2	34,252	87,010	,534	,867	
m_4	34,089	84,286	,593	,864	
m_5	34,189	87,458	,477	,870	
m_7	34,210	84,161	,587	,864	
m_8	33,584	83,264	,623	,862	
m_9	32,773	88,296	,466	,870	
m_10	32,735	87,793	,480	,870	
m_11	33,176	86,442	,570	,865	
m_12	33,606	84,635	,557	,866	

⁵⁷ Nebi Sümer, “Yapısal Elitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları* 3/6 (2000), 59-62; Karagöz, *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 738.

⁵⁸ Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 32.

m_13	33,616	86,971	,522	,867
m_14	33,562	82,865	,645	,860
m_15	34,137	83,873	,572	,865
Ölçeğin Genel Cronbach Alfa Değeri: ,875				

Analiz sonucu ölçeğin genelinin Cronbach alfa değeri ,875 bulunmuştur. Güvenirlik kapsamında yapılan analizlere göre madde silinmesi halinde ölçeğin güvenirlik katsayısında bir değişme görünmemektedir. Ayrıca tabloda görüleceği üzere madde toplam korelasyonları ,466 ile ,645 arasında değişmekte olup bu durum maddelerin ölçeğin geneline katkı sağladığı şeklinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak bu değerlerin, güvenirlik kat sayısı açısından oldukça yeterli olduğu söylenebilir.

Ölçeğin alt boyutları için de ayrıca güvenirlik analizleri yapılmıştır. Birinci boyuttan başlayarak sırasıyla alfa değerleri “Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut” için ,785; “Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut” için ,748; ve “Rasyonalist/Pozitivist Boyutu” için ise ,738 olarak bulunmuştur. “Alfa değerinin $\leq,60 < \alpha < ,80$ aralığında olması halinde ölçek oldukça güvenilir, $\leq,80 < \alpha < 1$ aralığında olması durumunda ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilmektedir.”⁵⁹ Bu sonuçlar ışığında MODÖ’nün genelinin yüksek derecede güvenilir; alt boyutlarının ise oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

Ölçeğin iç tutarlılığın sağlanması için Cronbach Alfa katsayısına ilave olarak ikiye ayırma güvenirliliği olarak bilinen Split-Half Reliability değerleri de incelenmiştir. İkiye ayırma yönteminde ölçek maddelerinin tek ve çift sayılara karşılık gelen maddeleri ayrılarak oluşturulan bu iki madde grubu arasındaki korelasyona ve güvenirlik katsayısına bakılmaktadır. İkiye ayırma analizi sonucu ortaya çıkan sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. İkiye Ayırma Güvenirlik Analiz Sonuçları

Cronbach's Alpha	Grup 1	Değer	,780
		Madde Sayısı	7a
	Grup 2	Değer	,691
		Madde Sayısı	6b
	Toplam Madde Sayısı		13
Gruplar Arası Korelasyon			,666
Spearman-Brown Katsayısı	Eşit Uzaklık		,800
	Eşit Olmayan Uzunluk		,800
Guttman Split-Half Katsayısı			,782
a. Maddeler= m1, m2, m3, m4, m5, m6, m7			
b. Maddeler= m8, m9, m10, m11, m12, m13			

Tablodaki sonuçlara göre iki yarı ölçek arasındaki Pearson korelasyon katsayısı ,666; Spearman-Brown ve Guttman güvenirlik katsayıları ise sırasıyla ,800 ve ,782 olarak bulunmuştur. Elde edilen iç tutarlık katsayıları, ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.⁶⁰ Ayrıca ölçekte yer alan üç boyutun ve ölçek genelinin ayırt edicilik değerlerine alt-üst %27’lik gruplara dayalı madde analiziyle bakılmış ve gruplar arasındaki farkla ilgili t-testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

⁵⁹ Karagöz, *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 716.

⁶⁰ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 182-184.

Tablo 8. Ölçek Boyutlarının Ayırt Edicilik Testi Sonuçları

	Gruplar	N	X	SS	t	sd	p
Ölçek Toplamı	Üst Grup	88	,30	,030	35,84	153,01	,000
	Alt Grup	88	,16	,020			
1.Faktör	Üst Grup	88	1,78	,212	38,24	155,58	,000
	Alt Grup	88	,72	,148			
2.Faktör	Üst Grup	88	1,11	,040	35,38	107,67	,000
	Alt Grup	88	,64	,117			
3.Faktör	Üst Grup	88	1,24	,146	33,87	166,40	,000
	Alt Grup	88	,56	,117			
p<,01							

Üç faktör ve ölçek genelinde alt ve üst %27'lik dilimler arasındaki fark analizi yapılmış ve ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t(88) = -35,84, -38,24, -35,38, -33,87$ $p < ,01$). Bu sonuçlar göz önüne alındığında, ölçek boyutlarının ayırt edicilik özelliklerine sahip olduğu ifade edilebilir.⁶¹

5. SONUÇ

Bu çalışmada lise öğrencilerinin modern din algılarını belirlemek için geliştirilen modern din algısı ölçeğinin geliştirilme süreciyle alakalı tüm aşamalar detaylı şekilde ortaya konmuştur. Öncelikle alanyazın taranmış sonra da uzman görüşlerinden yararlanılarak 33 maddelik, beşli likert tipi ölçek taslağı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu ölçek taslağı, kapsam ve görünüş geçerliği için uzmanların görüşüne sunulmuş ve pilot uygulama yapılmıştır. Uzmanların değerlendirmeleri ve pilot uygulama sonucu alınan dönütlere göre taslaktan 9 maddenin çıkarılmasına karar verilerek ölçeğe son şekli verilmiştir. Sonrasında 24 maddeden oluşan ölçek formu öğrencilere uygulanmış ve 324 öğrencinin formu dikkate alınarak ölçeğin geçerlik analiz çalışmalarına geçilmiştir.

Öncelikle MODÖ'ye madde analizi yapılarak madde korelasyonu ,30'un altında kalan yedi madde ölçek taslağından çıkarılmıştır. Sonrasında AFA yapılmış sonuç olarak faktör yükü ,30'un altından kalan ve binişik olan 2 madde ölçekten çıkarılarak 15 maddeden oluşan üç faktörlü ve toplam varyansı %50,30 açıklayan bir model yapı elde edilmiştir. Sosyal bilimler için bu oran ölçeğin yapı geçerliliğini iyi düzeyde sağladığının ve ölçüldüğünün bir ispatı olarak görülebilir. Analiz sonrasında elde edilen üç faktörlü yapı sırasıyla "*Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut, Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut ve Rasyonalist/Pozitivist Boyut*" olarak adlandırılmıştır. "*Eklektik-Senkretik/ Spiritüalist Boyut*"ta 8 madde yer alırken maddelerin faktör yükleri ,56-,69 arasında değişmektedir. Bu faktörün açıkladığı varyans %32,86'dır. "*Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut*" olarak adlandırılan üç maddelik ikinci faktördeki maddelerin yük değerleri ,60-,67 arasında değişirken faktörün tek başına açıkladığı varyans %9,85 olarak bulunmuştur. "*Rasyonalist/Pozitivist Boyut*" olarak adlandırılan ve dört maddelik üçüncü faktördeki maddelerin yük değerleri ise ,54-,73 arasında değişirken faktörün açıkladığı varyans %7,58'dir.

Ölçek model yapısının doğruluğunun test edilmesi için DFA yapılmıştır. AFA sonucu oluşan 15 maddeli yeni ölçek formu farklı okullardaki öğrencilere uygulanmış ve 320 öğrencinin formu dikkate alınarak ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, regresyon katsayısı ,30'un altında kalan iki maddenin çıkarılmasıyla geriye kalan 13 maddeli

⁶¹ Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 63; Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 184.

ölçek yapısının doğrulanmış ve uyum değerlerinin de kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür (χ^2/sd) = 2,34; RMSEA =,06; GFI= ,93; NFI= ,90; CFI= ,94; IFI= ,94). Sonuç olarak ölçeğe ait olan model yapının gerek kuramsal gerekse de istatistiksel açılarından uygunluğu DFA sonucunda doğrulanmıştır.

MODÖ'nün iç tutarlılıkla ilgili güvenirlilikleri Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı ile öğrencilerin ölçekten aldıkları puanların tutarlılığıyla ilgili güvenirlilik, Spearman Brown iki yarı güvenirlilik katsayıları ve alt-üst %27'lik gruplar arasındaki farkların anlamlılığının belirlenmesi için yapılan t-test uygulanarak incelenmiştir. Ölçeğin genelinin Cronbach alfa değeri ,875; "Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut" ,785 "Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut" ,748; ve "Rasyonalist/Pozitivist Boyut" ise ,738 olduğu görülmüştür. İki yarı ölçek arasındaki Pearson korelasyon katsayısı ,666; Spearman-Brown ve Guttman güvenirlilik katsayıları ise sırasıyla ,800 ve ,782 olarak bulunmuştur. Üç faktör ve ölçek genelinde alt ve üst %27'lik dilimler arasındaki farkın analizi yapılmış ve ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t(88)$ = -35,84, -38,24, - 35,38, -33,87 $p < ,01$). Sonuç olarak MODÖ'nün Spearman Brown, Cronbach Alpha için temel kıstas olan ,70'i yeterince karşıladığı, t-test analizine göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

AFA ve DFA sonuçları dikkate alındığında ölçek, modern din algısını belirleyecek bir yapıya ulaşmıştır. Bu bağlamda yapılan değerlendirmeler sonucu ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Yavuz. *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 1.Baskı., 2010.
- Akça, Emine Dilşad - Yıldız, Mualla. "Dindar İnsan Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması". *Bilimname* 43/3 (2020), 409-435.
- Akyüz, Niyazi. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 123-134.
- Al, Adem. "İzleyicinin Medya ve Din Algısı Ölçeği'nin Yapı Geçerliliği". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 61-77.
- Albayrak, Ahmet - Kurt, Emine. "Türkiye'de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)". *Bilimname* 2019/40 (Aralık 2019), 137-172.
- Arslan, Hasan. "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları". *Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4/7 (2011), 39-61.
- Arslantürk, Zeki. *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1.Baskı., 1998.
- Aşlamacı, İbrahim. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İslâm Anlayışları Üzerine Bir İnceleme (İnönü Üniversitesi Örneği)". *İslam ve Yorum II Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. III.Cilt/457-483. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 1.Baskı., 2018.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: İlvak Yayınları, 9. Basım, 2001.
- Ayten, Ali. "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 101-119.
- Bahçekapılı, Mehmet. "Din ve Ahlâk Eğitiminin Ergenlerin Kişilik Gelişimine Katkısı". *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 7-40.
- Başaran, İbrahim Ethem. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Başaran, 5. Basım, 2000.
- Bayer, Ali. *Sekülerleşme ve Din*. Ankara: İksad Publishing House, 2022.

- Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 29. Baskı., 2020.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, 28. Baskı., 2020.
- Ceylan, Yılmaz. *Lise Öğrencilerinin Din Algısı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.
- Çokluk, Ömay vd. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi, 6.Baskı., 2021.
- Erkuş, Adnan. *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 7.Baskı., 2021.
- Fidan, Çiğdem. "Türkiye'de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (Aralık 2021), 101-118.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 27.Baskı., 2012.
- Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 16.Basım., 2006.
- Gürbüz, Sait. *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı., 2021.
- Gürtaş, Ahmet. *Atatürk ve Din Eğitimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7.Baskı., 2000.
- Harrington, Donna. *Confirmatory Factor Analysis*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 1998.
- İnce, Abdullah vd. "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 607-633.
- İnceoğlu, Metin. *Tutum Algı İletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi, 5.Baskı., 2010.
- Kahraman, Yakup. "Modern Bilim ve Din". *Milel ve Nihal* 12/2 (Aralık 2015), 149-170.
- Karagöz, Yalçın. *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2.Baskı., 2019.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 24.Baskı., 2012.
- Kılıç, Selim. "Örnekleme Yöntemleri". *Journal Of Mood Disorders* 3/1 (2013), 44-46.
- Koştas, Münir. *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1.Baskı., 1995.
- Köktaş, Mehmet Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1.Baskı., 1993.
- Köse, Ali. "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 5-27.
- Kutluer, İlhan. *Modern Bilimin Arka Planı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Marsh, Herbert W. - Hocevar, Dennis. "A New, More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis". *Journal of Applied Psychology* 73/1 (1988), 107-117.
- Mutlu, Kayhan. "Bir Dindarlık Ölçeği". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/4 (1989), 194-199.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.
- Okumuş, Ejder. "Din-Toplum İlişkilerinde Dinî Meşruiyet ve Dinî Meşruiyet Bağlamında Geçen Yüzyılın Sosyal Görünümü". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2001), 81-94.
- Okumuş, Ejder. "Toplum Tanrılaştıran Bir Sosyoloji mi". *Eskiyeni* 19 (13 Aralık 2010), 109-112.

- Okutan, Nur - Sunal, Ayda Büyükaşahin. "Romantik İlişkilerde Bağlanım: Dindarlık Algısı ve Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar". *Türk Psikoloji Yazıları* 13/26 (Aralık 2010), 80-88.
- Onay, Ahmet. "Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 171-194.
- Özbaydar, Belma. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Perşembe, Erkan. "Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi". *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14-15 (Haziran 2003), 159-181.
- Seçer, İsmail. *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2.Baskı., 2015.
- Sönmez, Özlem Altınsu. "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 557-578.
- Subaşı, Necdet. "Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler". *İslâmiyât Dergisi* 5/4 (2002), 17-40.
- Sümer, Nebi. "Yapısal Elitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar". *Türk Psikoloji Yazıları* 3/6 (2000), 49-74.
- Şencan, Hüner. *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1.Baskı., 2005.
- Şengül, Fatma Nur. "Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 315-332.
- Şimşek, M. Şerif vd. *Davranış Bilimleri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 10.Baskı., 2019.
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. New Jersey: Pearson Education, Sixth Edition., 2013.
- Taş, Kemaleddin. "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2010), 47-62.
- Tutar, Hasan (ed.). *Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 4.Baskı., 2018.
- Uysal, Veysel. "İslâmî Dindarlık Ölçeği üzerine Bir Pilot Çalışma". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-271.
- Uzun, N. Bilge vd. "Timss-R Fen Başarısı ve Duyuşsal Özellikler Arasındaki İlişkinin Modellenmesi ve Modelin Cinsiyetler Bakımından Karşılaştırılması". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 18/2 (Mayıs 2010), 531-544.
- Yapıcı, Asım. "Şüphe ve İnanç Kıskaçında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları". *İlahiyat Akademi Dergisi* 12 (Aralık 2020), 1-44.
- Yaşlıoğlu, M. Murat. "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46/Özel Sayı (2017), 74-85.
- Yıldırım, İ. Esen. *İstatistiksel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3.Baskı., 2017.
- "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". Erişim 15 Ağustos 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul'undan 01.02.2023 tarih ve E-61923333-050.99-217372 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Bu makaleye sorumlu yazar olarak Recep MURAT'ın %60, yazar olarak Mahmut ZENGİN'in %40 oranında katkısı olmuştur.

ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN MÜZİK VE OYUN DERSİNDE UYGULADIKLARI ETKİNLİKLERİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF ACTIVITIES IMPLEMENTED BY TEACHERS IN MUSIC AND GAME LESSONS IN SPECIAL EDUCATION SCHOOLS

 Ceren ALBAYRAK¹

 Damla BULUT²

¹ Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cerenyet@gmail.com

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, damla.bulut@omu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
05.11.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
17.03.2024

ÖZET

Bu araştırma, özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları etkinliklerin tespit edilip özel eğitimde müzik eğitimi açısından yorumlanması, sağlıklı ve nitelikli bir müzik eğitimi ortamı ile müzik eğitimi süreçlerinin oluşturulmasına yönelik öneriler sunması ve yapılacak olan benzer araştırmalara ışık tutması açısından önemlidir. Araştırma betimsel nitelikte bir durum çalışmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Özel Eğitim kurumlarında görev yapan 17 özel eğitim ve müzik öğretmeni oluşturmaktadır. Elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde "Dinleme" öğrenme alanında çoğunlukla farklı teknolojik ses kaynaklarını kullanarak müzikler dinletmeye yönelik etkinlikler yaptıkları, "Müziksel Algı ve Bilgilenme" öğrenme alanında ise çoğunlukla konuyu anlatmaya yönelik etkinlikler yaptıkları, "Oyun ve Hareket" öğrenme alanına ait etkinliklerde çoğunlukla dans etmeye yönelik etkinlikler yaptıkları, "Söyleme", "Çalma", "Müzik Kültürü" ve "Müziksel Yaratıcılık" öğrenme alanlarında ise herhangi bir etkinlik yaptıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Müzik, Oyun, Müziksel Etkinlik.

ABSTRACT

The investigation of activities implemented by teachers in music and game lessons in special education schools is crucial for understanding and interpreting these activities within the context of music education in special education. This study aims to offer recommendations for establishing a healthy and high-quality music education environment and processes, while also shedding light on similar research endeavors. It employs a descriptive qualitative case study approach. The study group comprises 17 special education and music teachers working in institutions affiliated with the Samsun Provincial Directorate of National Education during the 2022-2023 academic year. Content analysis was utilized to analyze the qualitative data collected. Findings reveal that teachers primarily engaged in activities related to listening, utilizing various technological sound sources within the "Listening" domain. Moreover, activities aimed at explaining subject matter were prominent in the "Musical Perception and Knowledge" domain, while dance-oriented activities were prevalent in the "Game and Movement" domain. Notably, no activities were observed in the domains of "Singing," "Playing," "Musical Culture," and "Musical Creativity."

Keywords: Special Education, Music, Game, Musical Activities.

1. GİRİŞ

Müzik, duygu ve düşüncelerin ritmik ve melodik her türlü seslerle ifade edilebildiği bir olgudur. Bu olgu evrensel, toplumsal, kültürel ve gelişimsel özellikleri ile öğrenme üzerinde oldukça önemli etkilere sahiptir. Söz konusu özelliklerin hayata geçirilebilmesinde ise devreye müzik eğitimi girmektedir. Müzik eğitimi, bir müziksel davranış kazandırma, bir müziksel davranış değiştirme veya bir müziksel davranış geliştirme sürecidir. Bu süreçte daha çok, eğitim gören bireyin kendi müziksel yaşantısı temel alınır ve belirli amaçlar doğrultusunda planlı, düzenli ve yöntemli bir yol izlenerek belirli hedeflere erişilir (Uçan, 2018: 11). Söz konusu hedefler müzikal davranışları kazandırma dışında bireylerin çeşitli becerilerini, güçlü olduğu yönlerini geliştirmek amacını da taşır. Dolayısıyla müzik eğitiminin sadece bir amaç değil bireylerin gelişiminde önemli bir araç olarak da kullanıldığı söylenebilir.

Müzik eğitiminin bir araç olarak bireylerin çeşitli gelişimlerinin gerçekleşmesinde kullanıldığı ve bunun sonucunda olumlu dönütler elde edildiğini gösteren birçok çalışma vardır (Şendurur ve Barış 2002, Uluğbay 2016, Sığırtmaç 2002, Ertek Babaç ve Yıldız 2018, Tunahioğlu 2004, Gürgen ve Bilen, 2005, Gün, Gün Duru ve Demirtaş 2016). Şendurur ve Barış (2002) çalışmasında müzik eğitimi alan öğrencilerin almayanlara oranla bilişsel gelişimlerinin daha yüksek olduğu, Uluğbay (2016) çalışmasında müziğin doğru ve etkin kullanımının çocuğun zekâ gelişimine ciddi katkıları olduğu, Ertek Babaç ve Yıldız (2018) çalışmasında müziğin özellikle ninni, tekerleme ve sayışmaların çocukların dil gelişimine katkı sağladığı, Gürgen ve Bilen (2005) çalışmasında müzik alan derslerinin öğrencilerin yaratıcılık düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark olduğu, Gün, Gün Duru ve Demirtaş (2016) ise çalışmasında verimli bir müzik eğitiminin bireylerde bilişsel gelişimleri ve akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği, sadece müzik dinlemenin bile bireylerin akademik başarılarını arttırdığı sonuçlarına ulaşmıştır. Dolayısıyla ilgili araştırmalar ekseninde müzik eğitiminin bireylerin bilişsel, duyuşsal ve dil gelişimleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle de müzikle erken yaşlarda tanışmak, müziksel öğrenmelerle bilişsel, duyuşsal, psikomotor, sosyal ve dil becerilerine yönelik gelişimlerinin bütüncül bir şekilde desteklenmesi açısından gereklidir (Kandır, Türkoğlu, 2015: 339). Bu gerekliliğin gerçekleşmesinde, erken yaşlardaki bireyler veya özel gereksinimli bireylere yönelik gerçekleştirilen müzik eğitiminde, müziği tamamlayıcı bir etkisi olan oyun kavramının da çok önemli bir yeri vardır.

Oyun, dünya genelinde birçok açıklama ve tanımlamalar yapılmış olmasına rağmen en genel tanım itibariyle belli bir amacı ve kuralı olan veya olmayan, her durumda çocuğun isteyerek yer aldığı, çocuğun birçok yönden gelişimini destekleyen, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme sürecidir (Dönmez, 1992: 12). Oyun kavramı incelendiğinde tarihi, teorisi ve kültür çeşitliliği olan bir olgu olduğu karşımıza çıkmaktadır. Oyun, dünya genelinde geçmişten günümüze farklı şekillerde karşımıza çıkmış, kuramsal olarak farklı araştırmacılar tarafından çeşitli teoriler ortaya atılmış ve buldukları bölgelere, yörelere, kültürlere göre çeşitlilikler göstermiştir. Bu değişkenler incelendiğinde aralarındaki en önemli ortak noktanın, oyunun çocuk/birey üzerinde gelişim sağladığı düşüncesi olduğu söylenebilir. Bilim insanları, araştırmacı ve düşünürlerin de oyun hakkındaki tanımları, açıklamaları ve farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerden de bu ortak noktanın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir (Poyraz, 2012: 3-10, Azkeskin, 2017: 22-34, Nicolopoulou, 2004).

Koçyiğit, Tuğluk ve Kök'ün (2007) çalışmasında oyunun vazgeçilmez bir öğrenme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında oyunun çocuğu tanıma ve anlama ortamı sunan bir etkinlik olduğu belirtilmiştir. Bekmezci ve Özkan'ın (2015) çalışması incelendiğinde ise oyunun,

çocukların olayları farklı bakış açılarıyla görmelerine, duygularının farkına varmalarına, toplumsallaşarak, ahlaki ve sosyal kurallara uymayı öğrenmelerine, kas ve kemik yapılarının, ifade yeteneklerinin, kelime haznelerinin ve yaratıcılıklarının gelişmesine yardımcı olduğu görülmüştür. Durualp ve Aral'ın (2018) çalışmasında da oyun etkinliklerine katılan çocukların motor becerilerinin oyun etkinliklerine katılmayanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaların dışında müzik ve oyun kavramın birbirlerini tamamlayıcı olarak kullanıldığı çalışmalar incelendiğinde Gürbüz, Çeker ve Töman'ın (2017) çalışmasında eğitsel şarkı ve oyunlarla işlenen derslerin öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı tespit edilmiştir. Keskin'in (2017) çalışmasında da müzikli oyun çalışmalarının, 18-22 yaş aralığındaki gençlerde müziksel becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine Tatar Korkmaz'ın (2023) çalışmasında ise oyun ve dans içerikli müzik eğitimi etkinliklerinin çocuklarının davranışlarında olumlu yönde etkilerinin olduğu, akademik, sosyal ve ev-aile özsaygısı düzeylerinde artış olduğu belirtilmiştir. Söz konusu araştırma sonuçları müzik ve oyunun bireyin gelişiminde kullanılmasının, doğru ve sağlıklı bir gelişim süreci için önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu kapsam, içerik ve hedefleri ile müzik ve oyunun normal gelişim gösteren bireyler dışında özel eğitimden yararlanan özel gereksinimli bireyler için de geçerli olduğu söylenebilir.

Özel eğitim, özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan eğitim ortamları, özel eğitim alanında yetişmiş nitelikli personeller ve öğretim programları ile sürdürülen öğretim hizmetlerinin tümüdür. Türkiye'de özel eğitim uygulamaları resmi olarak, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile düzenlenir ve buna bağlı olarak yürütülür. Yönetmelikte özel eğitimden faydalanan gruplar, "görme engelli, işitme engelli, bedensel engelli, özel yetenekli, hafif, orta, ağır ve çok ağır düzeyde zihinsel engelli, hafif, orta ve ağır düzeyde otizmi olan bireyler" olarak gruplara ayrılmıştır. Özel eğitim ile bu bireylerin, yeterlilikleri, ilgileri ve yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini en üst düzeyde kullanmaları, üst öğrenime ve toplumsal yaşama hazırlanmalarını amaçladığı belirtilmektedir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018: 4). Tüm bu amaçların gerçekleşebilmesinde ilgili ihtiyaçlara yönelik olarak düzenlenmiş ortamlara bakıldığında ise özel eğitim uygulama okulları (I., II., III. kademe) karşımıza çıkmıştır. Bu okullarda öğrencinin yetersizliğine bağlı olarak eğitim ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan özel eğitim programları uygulanır. Bu programları, hitap ettikleri öğrenci ve öğrenci gruplarına göre değişiklik göstermekte ve amaçları da buna göre farklılaşmaktadır.

Özel eğitim kurumlarında uygulanan müzik öğretim programları incelendiğinde günümüzde uygulanan ilgili programın "Müzik ve Oyun Dersi Öğretim Programı" olduğu görülmektedir. Bu program ekseninde yürütülen Müzik ve Oyun dersinin, Dinleme, Söyleme, Çalma; Müziksel Algı ve Bilgilenme; Oyun ve Hareket; Müziksel Yaratıcılık ve Müzik Kültürü öğrenme alanlarına yönelik bilgi ve beceriler kazanması, bu bilgi ve becerileri kullanarak kendini müzikle ifade etmesi, müzik ile sahip olduğu çeşitli duyguları (sevgi, paylaşım, sorumluluk vb.) olumlu yönde geliştirmesi, müzik ile oyunu birleştirmesi ve çocuk oyunlarını tanıması, müzik ile bilişsel, psikomotor, dil, sosyal ve duygusal becerileri geliştirmesi gibi çeşitli amaçlara sahiptir.

Müzik dinleme, bilindiği üzere her bireyin yapabileceği, müzikle ilginin en fazla kurulduğu alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, müzik dinleme etkinlikleri sadece bir şarkıyı açıp dinleme/dinletme etkinliği değildir. Bu etkinlik örgün eğitim programlarının ana boyutlarından biri olan dinleme öğrenme alanına yönelik etkinlikler olarak müzik eğitiminde karşımıza çıkar. İlgili etkinliklerde öğrencilere müzik dinlerken dikkat ve konsantrasyonunu sağlama, susma ve

saygıyla dinleme, dinletilen müziğin analizini yapma gibi davranışları öğretmek hedeflenir. Dinleme etkinliklerinde kulak, doğru ve güzel seslere alışır ve bu yönde eğitilir. Öğretilen söz konusu davranışların dışında, müzik dinleme etkinliklerinin bireyler üzerinde olumlu etkileri olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Özdemir ve Coşkuner'in (2018) çalışmasında müzik dinlemenin akademik başarıları üzerinde olumlu etkilerinin olduğu, Toptaş'ın (2021) çalışmasında neşeli ve hüzünlü müzikleri dinlemenin bireylerin bellek performansları üzerinde pozitif etkilerinin olduğu, Şenoğlu Özdemir ve Can'ın (2019) çalışmasında ise öğrencilerin dinleme becerisini geliştirmeye yönelik hazırlanan etkinliklerin öğrencilerin müzikal algı ve bilgi düzeylerinde olumlu yönde etkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Örgün eğitim programlarının ana boyutlarından bir diğeri olan söyleme ve çalma öğrenme alanları kapsamında üzerinde durulan şarkı söyleme ve çalgı çalma etkinlikleri, dinletilen müziklerin sesle ya da çalgıyla seslendirilmesi için birtakım bilgi ve becerilerin kazandırılmasına yönelik yapılan çalışmaları kapsar. Bu çalışmalarda amaç sadece çalgı çalmayı ve şarkı söylemeyi öğretmek değil, özellikle söyleme etkinliklerinde dil gelişimi, çalma etkinliklerinde ise fiziksel ve psikomotor gelişimlerin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Söz konusu amaçlar doğrultusunda yapılan etkinliklerin gerçekleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli unsur seslendirilecek eserin ve yapılacak etkinliklerin öğrencilerin seviyelerine uygun olmasıdır. Çünkü eseri seslendirirken ya da etkinlikleri gerçekleştirirken kendilerini rahat hissetmeleri, yapabileceklerine olan inançlarının yüksek olması gibi etkenler önemlidir. Bu şartlar altında çocukların özgüvenlerinin artacağı ve müzik dersine, bu derste gerçekleştirilen söyleme ve çalma etkinliklerine karşı olumlu bir tutum sergileyecekleri öngörülmektedir. Bunların dışında dinleme, söyleme ve çalma öğrenme alanına yönelik yapılan toplu etkinliklerin öğrencilerin seslerini kullanmaları dışında seslerini kontrol etmeleri, sadece kendi sesi/çalgısı dışında diğer sesleri/çalgıları dinleyerek uyumlu bir şekilde hareket etmeleri gibi beceriler kazandırdığı söylenebilir.

Müziksel algı ve bilgilenme de yine örgün eğitim programlarının ana boyutlarından biridir. Bu öğrenme alanı her türlü müzikal ve estetik seslerin beyin tarafından işlenip, analiz edilip yorumlanmasını hedefler. Bu hedefe yönelik olarak söz konusu sesin işleme, analiz ve yorumlama işlemi, ses kalıpları, ses kalıplarını seçme, ses frekanslarını gruplama ve yorumlama şeklinde dört basamaktan oluşan bir süreci içerir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018: 13). Bu süreçte ise öğrencilerin müzik yapması için gereken teorik bilgi ve becerilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. İlgili amaç kapsamında öğrencinin sesin geldiği yönü bulma, sesin hangi kaynağa ait olduğunu bulma, sesleri ayırt etme, sesleri gürlük özelliklerine göre canlandırma, müziklere uygun hız ve gürlükte eşlik etme ve müzik aletlerini tanıma gibi müzikal davranışları kazanması öngörülmektedir.

Oyun, çocuk gelişiminde önemli bir yeri olan kavramdır. Çocukluk döneminde çoğu öğrenmeler oyun ve hareket eğitimiyle gerçekleştirilmektedir. Örgün eğitim programı kapsamındaki oyun ve hareket öğrenme alanında ise çocukların her türlü bilgi ve becerileri keyifli ve eğlenceli bir şekilde öğrenebilmesi, kültürümüze özgü müziksel öğeleri tanıyabilmesi ve farklı bölgelere göre ayırt edebilmesi, müzikli oyunlar aracılığı ile özgüven ve motivasyon kazanması, grup içerisinde uyumlu hareket etmeyi öğrenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli etkinliklerle yaratıcılık becerilerinin de geliştirilmesi hedeflenmektedir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018: 14).

İnsanlığın yaşam süresince oluşturduğu, maddi manevi olgular üzerine biçimlendirdiği, geliştirdiği ve aktardığı müzikal ürünlerin tümü olarak tanımlanabilen müzik kültürü (Nacakçı, 2021: 28) kültürel özelliklerin sonraki kuşaklara aktarılması için önemlidir. Bundan dolayı öğrencinin müzik kültürünü geliştirmesi, milli ve manevi değerleri anlaması, bulunduğu bölgenin müzikal çeşitliliğini anlaması gereklidir. Bu gereklilik neticesinde müzik kültürü de örgün eğitim programının bir ana boyutu olarak karşımıza çıkar.

Müziksel yaratıcılık ise örgün eğitim programının son ana öğrenme alanını oluşturur. Bu öğrenme alanı da öğrencilerin kendi bilgi ve birikimlerini kullanarak özgün müzikal yaratılar ortaya çıkartmak amacı ile örgün müzik eğitimine katkı sağlar. Müziksel yaratıcılık öğrenme alanı kapsamında yapılacak etkinliklerde, özgün ezgi ve ritimler oluşturma, basit düzeyde müzik enstrümanları tasarlama ve her türlü doğaçlama etkinliklerine yer verilir. Bunların dışında bu öğrenme alanı kapsamında yaratıcı potansiyeli ortaya çıkaran ve keşfetmesini sağlayan etkinliklerin de uygulandığı, bu etkinliklerinde birey üzerinde olumlu gelişimsel etkilerinin bulunduğu söylenebilir. Çünkü birey yarattıkça kendisine güveni artmakta ve böylelikle dış dünya ile daha sağlıklı ve dengeli iletişim kurmaktadır (Gürgen, 2006: 83).

Bahsedilen bu bilgi, beceri, değerler ve yetkinlikleri kazandırma yolunda, özel eğitimin her kurumunda ve kademesinde okutulan müzik dersleri ve bu derslerde uygulanan etkinliklerin doğru ve etkili bir şekilde, amaca hizmet etmeye yönelik kullanılması gerekir. Bu beklentinin gerçekleşmesini sağlayacak olan öğretmenler, öğretim sürecinin en temel ögesidir. Öğretmenlerin, dersleri verimli bir şekilde işlemesi, derste kullanacağı etkinlikleri doğru bir şekilde planlaması ve uygulaması beklenmektedir. Söz konusu plan ve uygulamaların temelini ise etkinlikler oluşturur. Bu beklenti doğrultusunda derslerini işleyen gerekli etkinlikleri planlayan öğretmenlerin müzik eğitiminden alacakları verim ve öğrencilerinin edineceği kazanımların da daha kısa sürede daha kalıcı ve daha nitelikli olması beklenir. Belirtilen görüşlerden hareket ile araştırmanın problem cümlesi “Özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları etkinlikler nelerdir?” olarak seçilmiştir.

1.1. Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesinin çözümü için özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersi öğretim programında yer alan;

1. “Dinleme-Söyleme-Çalma” öğrenme alanında bulunan “Dinleme” alanına ait kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir?
2. “Dinleme-Söyleme-Çalma” öğrenme alanında bulunan “Söyleme” alanına ait kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir?
3. “Dinleme-Söyleme-Çalma” öğrenme alanında bulunan “Çalma” alanına ait kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir?
4. “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanında bulunan kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir?
5. “Oyun ve Hareket” öğrenme alanında bulunan kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir?
6. “Müzik Kültürü” öğrenme alanında bulunan kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir?

7. “Müziksel Yaratıcılık” öğrenme alanında bulunan kazanımlara ulaşmak için uyguladıkları etkinlikler nelerdir? sorularından hareket edilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmaları bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirlerine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntemlerdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019: 36). Durum çalışmasında duruma etki eden etmenler (olaylar, ortamlar, süreçler vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırıl arak ilgili durumu etkileme ile ilgili durumdan etkilenme süreçleri üzerine odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 130). Elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırmacıların iletişimlerini analiz ederek dolaylı bir şekilde insan davranışını incelemelerini sağlayan bir tekniktir. Adından da anlaşılacağı gibi: içerik analizi genellikle, ancak her zaman olmasa da iletişimin yazılı içeriklerinin analizidir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012: 478).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Özel Eğitim kurumlarında görev yapan 17 özel eğitim ve müzik öğretmeni oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma grubundaki öğretmenlere, özel eğitim kurumlarında okutulan müzik ve oyun dersine ve öğretim programına yönelik görüşme formu hazırlanmış ve uygulanmıştır. Görüşme formu yöntemi, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacıyla hazırlanır (Patton, 1987: 111). Görüşmeci önceden hazırladığı konu ve alanlara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları sorma hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir (Yıldırım, Şimşek, 2021: 130). Söz konusu görüşme formu, müzik ve oyun dersinin öğretim programından yararlanılarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Görüşme formunda 8 kişisel bilgi, 14 araştırma sorusu olmak üzere toplam 22 soru yer almıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları etkinlikler ve yöntem ve teknikleri gösteren dağılımlar (f) frekans ve (%) yüzde olarak tablolar halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Birinci alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Dinleme” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Farklı teknolojik ses kaynaklarını kullanarak müzikler dinletiyorum.	Ö (1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11,14, 15, 16, 17)	12	41,37
Şarkı dinletip söyletiyorum.	Ö (10, 12, 14)	3	10,34
Dinleme yaptırmıyorum.	Ö (5, 7, 13)	3	10,34
Şarkıları videolarıyla açıp hem izletip hem dinletiyorum.	Ö (9, 17)	2	6,89
Temel yaşam becerilerini anlatan şarkılar dinletiyorum.	Ö (9, 17)	2	6,89
Ritim etkinlikleri yaptırıyorum.	Ö (4, 6)	2	6,89
Eseri, kendim söyleyip dinlemelerini sağlıyorum.	Ö2	1	3,44
Eseri, çalgımla çalarak dinlemelerini sağlıyorum.	Ö11	1	3,44
Müziğin nasıl dinlenmesi gerektiğini anlatıyorum.	Ö15	1	3,44
Soru cevap etkinlikleri yapıyorum.	Ö9	1	3,44
Doğadaki sesleri dinletiyorum.	Ö16	1	3,44

Tablo 1’de çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Dinleme” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Farklı teknolojik ses kaynaklarını kullanarak müzikler dinletiyorum.” (%41,37) temasına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde, “Dinleme” alanına yönelik olarak farklı ses kaynaklarından müzik dinletme etkinliklerine daha fazla yer verdikleri söylenebilir.

Öğretmenlerin bu etkinliklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö2: “Sınıf ortamında etkileşimli tahta veya farklı ses araçlarından eseri dinletiyorum.”

Ö15: “Müzik dinleme etkinlikleri yaptırıyorum. Müziği herhangi bir kaynaktan açıp müziği nasıl dinlemeleri gerektiğini söylüyorum.”

İlgili bulgulardan hareket ile çalışma grubundaki öğretmenlerin “Dinleme” alanına yönelik etkinliklerde sınıflarında bulunan mevcut uygulamaları kullandıkları ve öğretmen merkezli bir yaklaşım ile öğrencilerin pasif dinleyici olarak sadece dinletilenleri duyma ve sesleri algılamaya yönlendirildikleri yorumu yapılabilir.

3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

İkinci alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Söyleme” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Söyleme etkinliği yapmıyorum.	Ö (3, 4, 5, 7, 9, 13, 15)	7	33,33
Şarkı dinletip söyletiyorum.	Ö (2, 6, 8, 10, 16, 17)	6	28,57
Şarkıyı söyletirken kelimeleri doğru söyletmeye çalışıyorum.	Ö (1, 17)	2	9,52

Şarkıyı öğretirken tekrar ettiriyorum.	Ö (8, 14)	2	9,52
Şarkıyı bölümlere ayırarak çalıştırıyorum.	Ö2	1	4,76
Karaoke eşliğinde söyletiyorum.	Ö2	1	4,76
Çalgı eşliğinde söyletiyorum.	Ö11	1	4,76
Şarkıyı kendim söyleyerek öğretiyorum	Ö12	1	4,76

Tablo 2’de çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Söyleme” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Söyleme etkinliği yapmıyorum” (%33,33) ve “Şarkı dinletip söyletiyorum” (%28,57) temalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde “Söyleme” alanına yönelik olarak herhangi bir etkinlik yapmadığı, etkinlik yapan öğretmenlerin ise şarkı dinletip söyletme etkinliklerini daha fazla kullandıkları söylenebilir.

Öğretmenlerin bu etkinliklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö2: “Dinletilen eseri bölüm bölüm çalıştırıyorum. Daha sonra bir çalgı eşliğinde ya da karaoke eşliğinde söyleme çalışmasını gerçekleştiriyoruz.”

Ö16: “Seviyelerine uygun çocuk şarkıları açıp, dil gelişimi tamamlanmış öğrencilerimle dinleyip söyleme çalışmaları yapıyoruz.”

İlgili bulgulardan hareket ile özel gereksinimli öğrencilerin, sahip oldukları engeller doğrultusunda, genellikle dil gelişimlerinin geç olması ya da olmaması nedeniyle şarkı söyleme etkinliklerinin yapılmadığı, söyleme etkinlikleri yapılsa bile sınırlı, çeşitlilikten uzak bir şekilde gerçekleştirildiği yorumu yapılabilir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Üçüncü alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Çalma” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Çalma etkinlikleri yapmıyorum.	Ö (3, 5, 9, 16, 17)	5	21,73
Ritim çalgıları kullanıyorum.	Ö (2, 6, 15)	3	13,04
Ritim çalışması yapıyorum.	Ö (2, 6, 15)	3	13,04
Çalıp söyletiyorum.	Ö (1, 8, 10)	3	13,04
Piyano/Org kullanıyorum.	Ö (7, 10, 14)	3	13,04
Piyano üzerinde renklerle nota öğretiyorum.	Ö (7, 13, 14)	3	13,04
Öğrencinin yeterlik düzeyine göre çalma etkinliği yapıyorum.	Ö (4, 12)	2	8,69
Nota ve parmak numarası gösteriyorum.	Ö11	1	4,34

Tablo 3’de çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları “Çalma” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Çalma etkinlikleri yapmıyorum” (%21,73), “Ritim çalgıları kullanıyorum” (%13,04), “Ritim çalışması yapıyorum.” (%13,04), “Çalıp söyletiyorum.” (%13,04), “Piyano/Org kullanıyorum.” (%13,04) ve “Piyano üzerinde renklerle nota öğretiyorum.” (%13,04) temalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde “Çalma” alanına yönelik olarak herhangi bir etkinlik yapmadığı, etkinlik yapan öğretmenlerin ise

etkinlik esnasında çalgı çalma eylemini kendilerinin gerçekleştirdiği ve az da olsa çalgı üzerinden nota eğitimi verdikleri gözlenmiştir.

Öğretmenlerin bu etkinliklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö7: “Piyano tuşlarına renkli kağıtlar yapıştırarak renkleri tekrar ederek tuşlara basmasını sağlıyorum.”

Ö10: “Org ve kabak kemane çalıyorum.”

İlgili bulgulardan hareket ile çalışma grubundaki öğretmenlerin “Çalma” alanına yönelik etkinliklerde okulun imkanları doğrultusunda müzikal araç gereç kullanımının sınırlı olduğu, öğrencilerin fiziksel yetersizlikleri nedeniyle herhangi bir etkinlik yapılmadığı, yapılsa bile sadece ritim uygulamalarıyla sınırlı kaldığı ya da öğretmenin çalgıları icra ederek öğrencilerin pasif durumda oldukları bir öğretim ortamı olduğu düşünülmektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Dördüncü alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 4. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Müziksel Algı ve Bilgilenme” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Konuyu anlatıyorum.	Ö (2, 5, 7, 8, 11)	5	25,00
Müziksel Algı ve Bilgilenme etkinliği yapmıyorum.	Ö (3, 4, 6, 14)	4	20,00
Sesleri taklit etme çalışması yapıyorum.	Ö (15, 16, 17)	3	15,00
Konuyu tekrar ediyorum.	Ö (8, 13)	2	10,00
Konuyu pekiştirmek için soru cevap tekniği uyguluyorum.	Ö (2, 15)	2	10,00
Şarkı söyletiyorum.	Ö1	1	5,00
Sesleri ayırt etme çalışması yapıyorum.	Ö9	1	5,00
Ritim çalışması yaptırıyorum.	Ö10	1	5,00
Konu ile ilgili videolar izletiyorum.	Ö12	1	5,00

Tablo 4’de çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları “Müziksel Algı ve Bilgilenme” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Konuyu anlatıyorum” (%25,00) ve “Müziksel algı ve bilgilenme etkinliği yapmıyorum” (%20,00) temalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Müziksel Algı ve Bilgilenme” alanında ait etkinliklerde en çok konuyu direkt olarak anlattıkları diğer çoğunluğunun ise herhangi bir etkinlik yapmadığı gözlenmiştir.

Öğretmenlerin bu etkinliklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö2: “Konu ile ilgili sözel anlatım ile bilgiler veriyorum. Öğretilecek konu hakkında öğrencilerin bilgilerinin olup olmadığını tespit etmek için sorular soruyorum.”

Ö9: “Çalgı aletleri hakkında bilgi veriyorum. Çalgı aletlerinin seslerini dinletip ayırt etme çalışması yapıyorum.”

İlgili bulgulardan hareket ile çalışma grubundaki öğretmenlerin “Müziksel Algı ve Bilgilenme” alanına yönelik etkinliklerde sözlü anlatıma ağırlık verdikleri ve öğretmen merkezli, öğrencinin pasif olduğu bir yaklaşımla dersi işledikleri fakat dersi uygulama konusunda az da olsa öğrencinin de derse dahil olduğu etkinliklere yer verdikleri yorumu yapılabilir. Ayrıca öğretmenlerin müziksel algı ve bilgilenme alanına yönelik olarak, uyguladıkları etkinliklerin dinleme ve çalma şeklinde farklı alanlara yönelik etkinlikler olmasından kaynaklı olarak bu alanla ilgili etkinlikleri seçmede eksiklikleri olduğu söylenebilir.

3.5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Beşinci alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 5. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Oyun ve Hareket” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Dans ettiriyorum.	Ö (3, 5, 9, 12, 14, 16, 17)	7	38,88
Ritim çalışması yaptırıyorum.	Ö (1, 2, 4, 10, 15)	5	27,77
Oyun ve Hareket etkinlikleri yaptırmıyorum.	Ö (6, 7)	2	11,11
Video izlettiriyorum.	Ö (8, 11)	2	11,11
Oyun oynatıyorum.	Ö (13, 17)	2	11,11

Tablo 5’de çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları “Oyun ve Hareket” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Dans ettiriyorum” (%38,88) ve “Ritim çalışması yaptırmıyorum” (%27,77) temalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Oyun ve Hareket” alanında ait etkinliklerde en çok dansı kullandıkları ve ritim çalışmalarına yer verdikleri gözlenmiştir.

Öğretmenlerin bu etkinliklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö9: “Müzik açıp dans etme şeklinde uyguluyorum.”

Ö10: “Ritim aletleri ile eşlik yaptırıyorum.”

İlgili bulgulardan hareket ile çalışma grubundaki öğretmenlerin “Oyun ve Hareket” alanına yönelik etkinliklerde müzik ile ritmin ilişkisini anlamaya yönelik etkinliklere yer verdikleri yorumu yapılabilir.

3.6. Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Altıncı alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 6. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Müzik Kültürü” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Müzik Kültürü etkinlikleri yaptırmıyorum.	Ö (3, 4, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17)	11	50,00
Farklı müzik türlerini anlatıyorum	Ö (2, 8, 11)	3	13,63
Farklı müzik türlerini dinletiyorum.	Ö (1, 5)	2	9,09
Videolar izletiyorum.	Ö (8, 11)	2	9,09

Müzik dinletiyorum.	Ö (7, 11)	2	9,09
Müzik eşliğinde oyunlar oynatıyorum	Ö5	1	4,54
Ritim çalışması yaptırıyorum	Ö5	1	4,54

Tablo 6’da çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları “Müzik Kültürü” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Müzik Kültürü etkinlikleri yaptırmıyorum” (%50,00) ve “Farklı müzik türlerini anlatıyorum” (%13,63) temalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Müzik Kültürü” alanında çoğunlukla etkinlik yapmadıkları, etkinlik yapan öğretmenlerin ise çoğunlukla farklı müzik türlerini anlatmaya yönelik çalışmalara yer verdikleri gözlenmiştir.

Öğretmenlerin bu yöntem ve tekniklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö1: “Farklı tarzdaki ve farklı enstrümanların kullanıldığı müzik türlerini dinletiyorum.”

Ö5: “Soru-cevap ile öğrencileri düşünmeye yönlendiriyorum. Kazanımla ilgili konu hakkında sözel anlatım yapıyorum. Bu şekilde konu hakkında bilgiler veriyorum.”

İlgili bulgulardan hareket ile çalışma grubundaki öğretmenlerin “Müzik Kültürü” alanına yönelik etkinliklerde çoğunlukla derse sadece dinleyici ve gözlemleyici olarak katıldığı, az bir kısmının ise derse aktif katılımını sağlayıcı etkinliklere yer verdikleri yorumu yapılabilir. Ayrıca öğretmenlerin müzik kültürü alanına yönelik olarak, uyguladıkları etkinliklerin farklı alana yönelik etkinlikler olmasından kaynaklı olarak bu alanla ilgili etkinlikleri seçmede eksiklikleri olduğu da söylenebilir.

3.7. Yedinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Yedinci alt probleme yönelik bulgular tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 7. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde Uyguladıkları “Müziksel Yaratıcılık” Alanına Ait Etkinlikler

Etkinlikler	Öğretmenler	f	%
Müziksel Yaratıcılık etkinlikleri yaptırmıyorum.	Ö (1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17)	13	65,00
Doğaçlamaya yönelik etkinlikler yaptırıyorum.	Ö (2, 8, 11, 15)	4	20,00
Dans ettiriyorum.	Ö (2, 15)	2	10,00
Müzik eşliğinde kullanılacak temel hareketleri gösteriyorum.	Ö11	1	5,00

Tablo 7’de çalışma grubundaki öğretmenlerin Müzik ve Oyun dersinde uyguladıkları “Müziksel Yaratıcılık” alanına ait etkinliklerin çoğunlukla “Müziksel Yaratıcılık etkinlikleri yaptırmıyorum” (%65,00) ve “Doğaçlamaya yönelik etkinlikler yaptırıyorum” (%20,00) temalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Müziksel Yaratıcılık” alanında çoğunlukla etkinlik yapmadıkları, etkinlik yapan öğretmenlerin ise çoğunlukla doğaçlamaya yönelik çalışmalara yer verdikleri gözlenmiştir.

Öğretmenlerin bu yöntem ve tekniklere yönelik örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö2: “Farklı tarzdaki ve farklı enstrümanların kullanıldığı müzik türlerini dinletiyorum.”

Ö5: “Soru-cevap ile öğrencileri düşünmeye yönlendiriyorum. Kazanımla ilgili konu hakkında sözel anlatım yapıyorum. Bu şekilde konu hakkında bilgiler veriyorum.”

İlgili bulgulardan hareket ile çalışma grubundaki öğretmenlerin “Müziksel Yaratıcılık” alanına yönelik, yaratıcı düşünmeyi ve bunu harekete çevirmeyi, kelimelere dökmeyi geliştirecek etkinliklerde doğaçlama ile sınırlı kaldıkları ve öğretmenlerin bu alana yönelik etkinliklerde eksikliklerinin olduğu yorumu yapılabilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma bulguları doğrultusunda çalışma grubundaki öğretmenlerin, “Söyleme, Çalma, Müzik Kültürü ve Müziksel Yaratıcılık öğrenme alanlarında çoğunlukla herhangi bir etkinlik yaptırmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. “Dinleme, Müziksel Algı ve Bilgilenme, Oyun ve Hareket” öğrenme alanlarına ait yapılan etkinliklerde ise çoğunlukla öğrencinin pasif konumda olduğu, kısıtlı ve standart uygulamalarla yapılan etkinliklere yer verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ünver’in (2021) çalışmasında da öğretmenlerin ifadeleri ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda, öğretmenlerin derslerde farklı teknolojiden faydalandığı ve en çok müzik açma ve video izletme faaliyetleri için teknolojiden faydalandığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Derste uygulanan etkinliklerde ise etkinlik türleri arasından en çok ritim çalışmaları, müzikli/eğitsel oyunlar ve şarkı söylemenin uygulandığı, öğretmenlerin bazılarının derste bir veya birkaç öğrenci ile çalgı eğitimi yaptığı; bunun yanı sıra önemli ölçüde dans, müzikli dramatizasyon, müzik dinlemeye yönelik etkinlikler yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bazı öğrencilerle özel gereksinimleri sebebi ile şarkı söyleme etkinliğinin uygulanamadığı saptanmıştır.

Araştırma sonuçları derslerde çoğunlukla dinleme etkinliklerinin yapıldığı, dinleme etkinliklerinde farklı teknolojik ses kaynaklarının kullanıldığı ve ritim çalışmaları ve müzikli oyunların uygulanması yönünden bu araştırma ile paralellik göstermektedir fakat bu araştırmada çalgı eğitiminin de yüksek oranda yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Nacakcı ve Dalkıran (2016)’ in zihin engelli özel eğitim okullarındaki müzik dersi uygulamalarına yönelik öğretmen görüşlerini inceledikleri araştırmalarında ise müzik dersinde uygulanan etkinliklerin çoğunun ritimsel öğelerle desteklenmiş şarkı çalışmaları ve bireysel enstrüman çalışmaları olduğu saptanmıştır. Söz konusu araştırmada elde edilen sonuçlar ile bu araştırma kısmen benzerlik göstermektedir.

5. ÖNERİLER

Araştırma sonuçları doğrultusunda;

1. Müzik ve Oyun Dersinde “Dinleme” öğrenme alanında uygulanan farklı teknolojik ses kaynaklarını kullanarak pasif bir şekilde dinletilen müzikleri sadece duymaya yönelik dinletme etkinliklerinin yanında müziği zihinsel süreçleri harekete geçirecek aktif olarak dinlemeye, duyulan sesleri algılamaya böylece müziği anlamaya yönelik dinleme etkinliklerini de kullanabilmelerine yönelik geliştirici çalışmalar yapılması,
2. Müzik ve Oyun Dersinde “Söyleme” öğrenme alanına ait etkinliklere yer vermelerini engelleyen nedenlerin araştırılmasını içeren çalışmalar yapılması ve söz konusu etkinliklerin sürece dahil edilebilmesini sağlayıcı hizmet içi iyileştirme çalışmalarının yapılması,
3. Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Çalma” öğrenme alanına ait etkinliklere yer vermelerini engelleyen nedenlerin araştırılmasını içeren çalışmalar yapılması ve söz konusu etkinliklerin sürece dahil edilebilmesini sağlayıcı okullara araç-gereç desteği, bu konuda

öğretmenlere mesleki seminer, özel gereksinimli öğrencilerin kullanabileceği müzik materyalleri geliştirme gibi hizmet içi iyileştirme çalışmalarının yapılması,

4. Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Müziksel Algı ve Bilgilenme” öğrenme alanına ait etkinlikler kapsamına konuyu anlatmanın yanında müzikal kavramları anlama ve uygulama becerilerini ritim, oyun ve çalgılarla destekleyecekleri, özel gereksinimli öğrencilerin aktif olarak derse katılımını sağlayan müziksel algı ve bilgilenme etkinliklerini de kullanabilmelerine yönelik geliştirici çalışmalar yapılması,

5. Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Oyun ve Hareket” öğrenme alanına ait etkinlikler kapsamına dans ettirmenin yanında farklı bedensel farkındalığı artırıcı, özellikle hiperaktivite problemi olan öğrencilerin hareket ihtiyaçlarını sağlayan oyun ve hareket etkinliklerini de kullanabilmelerine yönelik geliştirici çalışmalar yapılması,

6. Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Müzik Kültürü” öğrenme alanına ait etkinliklere yer vermelerini engelleyen nedenlerin araştırılmasını içeren çalışmalar yapılması ve söz konusu etkinliklerin sürece dahil edilebilmesini sağlayıcı hizmet içi iyileştirme çalışmalarının yapılması,

7. Müzik ve Oyun Dersinde uyguladıkları “Müziksel Yaratıcılık” öğrenme alanına ait etkinliklere yer vermelerini engelleyen nedenlerin araştırılmasını içeren çalışmalar yapılması ve söz konusu etkinliklerin sürece dahil edilebilmesini sağlayıcı hizmet içi iyileştirme çalışmalarının yapılması,

8. Öğretmenlerin, müzik eğitimi alanına ait etkinlikleri özel eğitimde etkili kullanabilmeleri için hizmet öncesi eğitim kapsamında üniversitelerin ilgili öğretmenlik programlarında ilişkilendirebilecekleri içeriklerde ve sürelerde özel eğitim ve müzik temalı derslere yer verilmesi,

9. Bu araştırma daha geniş bir çalışma ile benzer veya farklı yöntemlerle (nicel ya da karma) tekrarlanarak özel eğitimde müzik eğitimine yönelik mevcut durum betimlenmesi,

10. Özel Eğitim Uygulama Okulları I. Kademe seviyesinde okutulan Müzik ve Oyun dersine müzik öğretmenlerinin girmesi adına iyileştirici çalışmaların yapılması önerilerinde bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Azkeskin, K.E. (2017). Oyun, Tarihçesi ve Oyuna İlişkin Görüşler. A. Aydın, (Ed.), *Özel Eğitimde Oyun ve Müzik içinde* (22-33), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bekmezci, H., Özkan, H. (2015). Oyun ve oyuncağın çocuk sağlığına etkisi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 5(2), 81-87. doi: 10.5222/buchd.2015.081
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dönmez, N.B. (1992). *Oyun kitabı*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Durualp, E., Aral, N. (2018). Çocukların ince ve kaba motor gelişimlerine oyun etkinliklerinin etkisinin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 243-258. doi: 10.5578/jss.66830
- Ertek Babaç, E. ve Yıldız, G. (2018). Dil gelişiminde müziğin yeri. *Fine Arts*, 13(3), 10-22. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Fraenkel, J.R., Wallen N.E. ve Hyun, H.H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-hill.

- Gün, E., Gün Duru, E. ve Demirtaş, H.O. (2016). Müzik eğitiminin bilişsel gelişime etkisi. *International Journal of Social Science*, 50, s. 117-124. doi: dx.doi.org/10.9761/JASSS3555
- Gürbüz, F., Çeker, E. ve Töman, U. (2017). Eğitsel şarkı ve oyun tekniklerinin öğrencilerin akademik başarıları ve kalıcılığı üzerine etkileri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 593-612. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Gürgen, E.T. (2006) Müzik eğitiminde yaratıcılığı geliştiren yöntem ve yaklaşımlar. *Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(12) 81-93.
- Gürgen, E. T. ve Bilen, S. (2005). Müzik alan derslerinin müzik öğretmeni adaylarını yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (3), 325-338. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Kandır, A., Türkoğlu, D. (2015). MEB 2013 Okul öncesi eğitim programının müzikal becerilerin gelişimi yönünden değerlendirilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1, 339-350. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Keskin, H. (2017). Müzikli oyun hazırlık çalışmalarının müzik eğitimi almayan bireylerde ezgi tekrarı becerisine etkileri. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 5(1), s. 19-25. doi: 10.7816/sed-05-01-02
- Koçyiğit S., Tuğluk, M.N. ve Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 324-342. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Nacakçı, Z. (2021). İnsan-Kültür-Müzik (Varoluştan Müzik Kültürüne). A. Canbay ve Z. Nacakçı, (Ed.), *Müzik Kültürü içinde* (3-29), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Nacakçı, Z ve Dalkıran, E. (2016). Zihin engelli özel eğitim okullarındaki müzik dersi uygulamalarına yönelik öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 344-356. doi: 10.20875/sb.31102
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 137-169. doi: 10.1501/Egifak_0000000100
- Özdemir, E. ve Coşkun, S. (2018). Müzik Dinleme Etkinliklerinin İlköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarısına Etkisi. *İlköğretim Online*, 17(1), 57-69. doi: 10.17051/ilkonline.2018.413741
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018, 7 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 30471). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Poyraz, H. (2012). *Okul öncesinde oyun ve oyun örnekleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sığırtmaç, A. (2002). Okul Öncesi Dönemde Müzik Eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (9). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Şendurur, Y. ve Akgül Barış, D. (2002). Müzik eğitimi ve çocuklarda bilişsel başarı. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 165-174. Erişim adresi: <http://www.gefad.gazi.edu.tr/>
- Şenoğlu Özdemir, C. ve Can A.A. (2019). Analitik müzik dinleme etkinliklerinin müzikal bilgi, algı ve performans başarısına etkisi. *Turkish Studies*, 14(3), 1731-1754. doi: 10.29228/TurkishStudies.22628
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrenciler İçin Müzik ve Oyun Dersi Öğretim Programı*. Erişim adresi: <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-uygulama-okulu-programlari/icerik/2611>
- Tatar Korkmaz, O. (2023). Oyun ve Dans İçerikli Müzik Eğitimi Etkinliklerinin 9-10 Yaş Grubu Çocukların Özsaygı Düzeylerine Etkisi. Ankara: Iksad Yayınevi.

- Toptaş, H. (2021). *Sevilen neşeli ve hüzünlü müziklerin kısa süreli hafıza üzerine etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunalıoğlu, Ş. (2004). *İlköğretim okullarının ikinci kademe (6. 7. 8.) sınıflarında okutulan müzik derslerinde yapılan düzenli çalgı ve ses eğitimi uygulamalarının, öğrencilerin müziğe ilişkin bilişsel, duyuşsal, psikomotor davranışları, müzik yaşantısı ve benlik saygısı üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uçan, A. (2018). *Müzik eğitimi temel kavramlar – ilkeler – yaklaşımlar ve Türkiye’deki durum*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Uluğbay, S. (2016). Müzik eğitiminin çocuk zekasına olan etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (3), 1025-1034. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Ünver, R.S. (2021). *Özel eğitim uygulama okulları ikinci kademede yürütülen müzik ve oyun dersinin işlenişinin incelenmesi (Ankara İli Örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

* * * * *

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul izni, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 28.04.2023 tarih ve 2023-413 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Ceren ALBAYRAK katkı oranı %50, Prof. Dr. Damla BULUT katkı oranı %50.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİĞE HAZIR OLUŞ DÜZEYLERİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ*

INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES' READINESS LEVELS FOR TEACHING AND THEIR ATTITUDES TOWARDS THE TEACHING PROFESSION

Naciye AYNAS¹ Betül YAR SEVMİŞ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, naciyeaynas@hakkari.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., Hakkâri Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, betulyar@hakkari.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
09.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
17.03.2024

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin hazır oluş düzeyleri ve mesleğe yönelik tutumlarını çeşitli değişkenlere göre incelemek ve aralarındaki ilişkiyi tespit etmektir. Araştırma nicel araştırma yönteminin bir alt modeli olan ilişkisel tarama modeline göre gerçekleştirilmiş olup çalışma grubunu Hakkâri Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan 144 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma verileri "Öğretmenliğe Hazır Olma Ölçeği" ve "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği" ile elde edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler normal dağılım göstermedikleri için öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazır oluş düzeyleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının cinsiyet, bölümü tercih etme şekli ve sınıf düzeyi bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Mann Whitney U, bölüm değişkeni bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için ise Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluş ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemek için ise Spearman Rho korelasyon katsayısı analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazır oluş düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu, mesleğe yönelik tutumlarının ise daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluş düzeyleri ve mesleğe yönelik tutumlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve bölüm değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak bölümü tercih etme şekli bakımından anlamlı bir şekilde farklılaştığı gözlenmiştir. Öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluş düzeyleri ve mesleklerine yönelik tutumları arasında ise düşük düzeyde, anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenliğe Hazır Olma, Öğretmenlik Mesleği, Tutum, Öğretmen Adayı.

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine teacher candidates' readiness levels and attitudes towards the profession according to various variables and to determine the relationship between them. The research was carried out according to the relational survey model, which is a sub-model of the quantitative research method, and the study group consists of 144 teacher candidates studying at the faculty of education at Hakkari University. Since the data obtained within the scope of the research did not show a normal distribution, the Mann Whitney U test was used to determine whether the teacher candidates' readiness levels for the teaching profession and their attitudes towards the teaching profession differed in terms of gender, way of choosing the department and class level and Kruskal Wallis tests were used to determine whether there were differences in terms of department variable. Spearman Rho correlation analysis was used to determine the relationship between teacher candidates' readiness for teaching and their attitudes towards the teaching profession. According to the research findings, it was determined that the teacher candidates' readiness levels for the teaching profession were high and their attitudes towards the profession were quite high. It was observed that teacher candidates' levels of readiness for the profession and their attitudes towards the profession did not differ significantly in terms of gender, grade level and department variables, but they differed significantly in terms of the way they chose the department. A low-level, significant and positive relationship was detected between teacher candidates' readiness levels for teaching and their attitudes towards the teaching profession.

Keywords: Preparedness To Teach, Teaching Profession, Attitude, Pre-Service Teachers.

* Bu çalışma yazarlar tarafından 24-26 Haziran 2022 tarihinde düzenlenen TRB2 Eğitim Bilimleri Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Eğitim sisteminin en temel amacı eğitim programlarında hedeflenen çıktılara ulaşmaktır. Bu hedefler çağımız değişim ve gelişimleri doğrultusunda sürekli güncellenirken ihtiyaç duyulan insan profili de değişmektedir. Geçmişten günümüze çağa uygun birey yetiştirme görevi eğitim kurumlarındadır ve bu görevi yerine getirmekle yükümlü olan birincil paydaşlar da öğretmenlerdir. Karataş (2020) öğretmenliği, insana hayatın anlamını ve özünü keşfetmesi için bilgiyle aydınlatan, beceri ve değer kazandıran, vizyon ve misyon biçen ve her çağda önem taşıyan bir meslek olarak tanımlamaktadır. Öğretmenler eğitim-öğretim faaliyetlerini yerine getirmek, öğrencilerin yeteneklerini ve başarılarını ortaya çıkarmak, onlara olumlu tutum ve davranışlar kazandırmak gibi bir takım görev ve sorumluluklarla yükümlüdürler.

Eğitim sisteminin istediği hedeflerle donanmış bireyler yetiştirme sürecinde öğretmene büyük görevler düşmektedir. Öğrencilerin eğitimi ve akademik başarılarına katkı sağlanmanın yanı sıra kişisel, sosyal ve duygusal gelişimlerini sağlamak, yaşama ve meslek hayatına onları hazırlamak ve onların topluma faydalı olmalarına destek sağlamak açısından öğretmenler önemli bir yere sahiptir (Heinz, 2015). Eğitim-öğretim sürecinde etkili birçok değişken olmakla birlikte hiçbir unsur öğretmen etkisinin ötesine geçmemektedir. Tuncer ve arkadaşları (2019) eğitim sürecinde en işlevsel ve en kaliteli araç-gereç, ortam ve kaynak sağlansa da tüm bu donanımların ancak öğretmenin niteliği ile anlam kazanacağını ifade etmiştir. Öğretmen niteliği de hizmet öncesi alınan eğitimin niteliği ile doğrudan ilişkilidir. Nitelikli öğrenci ve okul çıktılarının sağlanması için öğretmenlik mesleğinin özellikleri ve farklı pek çok değişkenin yanı sıra öğretmen eğitimi de oldukça önemlidir (Yıldırım ve Kalman, 2017). Öğretmenlerin hizmet öncesi aldıkları eğitim ile hizmet içi uygulama sürecinde etkili oluşları arasında güçlü bir ilişkili vardır (Darling-Hammond vd, 2005). Dolayısıyla öğretmenlerin rollerini en iyi şekilde hayata geçirebilmeleri için nitelikli bir öğretmen eğitimi sürecinden geçmeleri gerekmektedir.

Öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitim sürecinde aldıkları eğitim hem teorik bilgiler hem de uygulamaya dönük tecrübeler edinilen önemli aşamalardan biri olarak nitelendirilmektedir (Özoğlu, Gür ve Altunoğlu, 2013). Bu süreçte öğretmen adaylarının mesleki bilgi, beceri ve tutumları içinde barındıran bir eğitimden geçmeleri esastır. Öğretmen eğitimi sürecinde öğretmen adaylarının çağın gerekliliklerine uygun yeterlilik ve donanım çerçevesinde mesleğe hazır olmaları gerekliliği (Güven-Yıldırım & Köklükaya, 2017), üzerinde titizlikle durulması gereken önemli bir konudur. Öğretmen eğitimi programlarında öğretmen adaylarına öğretme-öğrenme sürecine yönelik bir takım mesleki yeterlikler kazandırılması hedeflenir. Bu yeterlikler öğretmen adaylarının öğretmen yetiştirme programlarında yer alan öğretme-öğrenme süreçlerinde; içerik, öğretme-öğrenme stratejileri, yöntem, teknik ve araç-gereçler gibi öğelerle etkileşime girerek kazandırılmaya çalışılır (Yeler ve Oğuz, 2019). Bu sayede öğretmen adaylarının bir öğretmenden beklenen davranışları ortaya koymaya hazır hale gelmeleri sağlanır. Öğretmen adayları için öğretmenliğe hazır oluş, hizmet öncesinde aldıkları öğretmenlik eğitiminin onları icra edecekleri mesleğin zorluklarına karşı ne derecede hazırladığıyla ilişkilidir (Black, 2003). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluş durumları mesleklerinde yaşayacakları sorunları çözme süreçlerini kariyerlerindeki başarılarını etkilemeleri açısından önem taşımaktadır (Brown, Lee ve Collins, 2015). Öğretmenlik mesleğine hazır oluş durumu mesleki yaşamdaki başarıyı artıracığından genel düzeyin belirlenmesi ve bu doğrultuda yapılacak hizmet-öncesi çalışmalar eğitim sisteminin iyi oluşu açısından önemlidir.

Öğretmenlik mesleğinin nitelikle sürdürülmesi için bir gereklilik daha var ki o da mesleğe yönelik olumlu tutuma sahip olmaktır. Tutum, bireyin kendi ya etrafındaki herhangi bir nesne,

konu ya da olaya karşı tecrübe, bilgi, duygu ve motivasyonuna dayalı olarak oluşturduğu ve örgütlediği zihinsel, duygusal ve eylemsel bir tepki ya da bir ön eğilim olarak ifade edilmektedir (İnceoğlu, 2004). Bireylerin bir mesleğe ilişkin sahip oldukları tutum, o meslekteki başarı ve mesleki doyumunu etkilemektedir. Bu meslek öğretmenlik mesleği olduğunda daha fazla sabır ve azim gerektirmesi sebebiyle mesleğe yönelik olumlu tutuma sahip olmak daha fazla önem taşımaktadır (Çakır, Erkuş & Kılıç, 2004). Araştırmalar, mesleğine yönelik olumlu bir tutuma ve algıya sahip olmanın etkili ve nitelikli bir öğrenme-öğretme süreci için önemli bir temel olduğunu, bu inanç, algılar ve tutumların öğretmen davranışlarını, uygulamalarını ve öğrencilerin öğrenme sürecindeki performansını etkilediğini ortaya koymuştur (Turner, Christensen & Meyer, 2009; Başar, 2001; Eggen & Kauchak, 2001). Öğretmenler ve öğretmen adayları ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda, öğretmenlik mesleğini tercih edenlerle mesleğe yönelik tutumun birbiri ile yakın ilişkili olduğu ve bu mesleği kendi isteği ile tercih eden bireylerin mesleklerine ilişkin daha olumlu tutum düzeyine sahip oldukları görülmüştür (Kahramanoğlu vd., 2018; Engin & Koç, 2014; Hacıömeroğlu & Şahin Taşkın, 2010; Akıllı & Seven, 2010; Özder, Konedra ve Zeki, 2010; Pektaş & Kamer, 2011; Üstün, 2007; Üstün, Erkan & Akman, 2004). Mesleğe yönelik olumlu tutuma sahip olan öğretmenler araştıran, kendini yenileyen ve öğrencilerini motive ederek (Çeliköz & Çetin, 2004) olumlu bir sınıf atmosferinin oluşmasına ve öğrencilerinin de okul yaşamına ilişkin olumlu tutum geliştirmesine olanak sağlayacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (2017) belirlediği öğretmen yeterlilikleri incelendiğinde mesleğe dair bilgi sahibi olmak, mesleğe yönelik beceri edinmiş olmak ve mesleğe ilişkin olumlu tutum ve değerlere sahip olmak üç önemli yeterlik alanı olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumu ve mesleğe hazır oluş düzeyleri bu yeterlik alanlarında başarı sağlamaları açısından önemli görülmektedir. Alanyazında öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluş düzeylerini inceleyen çalışmalar (Yeler & Oğuz, 2019; Akhan vd., 2019; Karakaya vd., 2019; Yenen & Durmaz, 2019; Mehmetlioğlu & Haser, 2013; Karademir, 2012) olduğu gibi mesleğe yönelik tutumlarını da inceleyen bir takım çalışmalar (Akdağ & Akkuş, 2021; Engin & Koç, 2014; Demirtaş vd., 2011; Bulut, 2009; Bozdoğan, 2007) mevcuttur. Fakat öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazır oluş düzeyleri ile mesleğe yönelik tutumlarını beraber ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutum ve hazır oluşun birbiriyle yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Bu çalışma kapsamında ortaya çıkan sonuçların öğretmen yetiştirme sürecine ışık tutacağı ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının ve öğretmenliğe hazır oluş düzeylerinin incelenmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının
 - a. Mesleklerine ilişkin hazır oluşları ne düzeydedir?
 - b. Mesleklerine ilişkin hazır oluş düzeyleri cinsiyetleri, bölümü tercih etme şekilleri, sınıf düzeyleri ve bölümleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
 - c. Mesleklerine ilişkin tutumları ne düzeydedir?

d. Mesleklerine ilişkin tutumları cinsiyetleri, bölümü tercih etme şekilleri, sınıf düzeyleri ve bölümleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazır oluşları ve öğretmenliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli ve çalışma grubu ile verilerin toplanma ve analizlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırma modeli

Bu araştırma betimsel niteliktedir ve genel tarama modeli kapsamındaki ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli geçmişte ya da günümüzde mevcut olan bir durumu olduğu gibi tasvir etmeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarını ifade eder. İlişkisel tarama modeli ise, iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte bir değişimin var olup olmadığını ve/veya varsa derecesini belirlemeyi amaç edinen araştırma modellerine denir (Karasar,2015:79-81). Araştırmada öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin hazır oluş düzeyleri ve tutumları çeşitli değişkenler bakımından incelenmiş ve aralarındaki ilişkinin değeri ve yönü belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırma için ilişkisel tarama modeli uygun bulunmuştur.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmaya katılım gösteren çalışma grubu 2021-2022 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Hakkâri Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 3. ve 4. sınıf düzeylerinde öğrenim görmekte olan 144 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmanın katılımcıları olan öğretmen adayları kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ve bunun içinden de ölçüt örnekleme yoluyla belirlenmiştir. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin seçilmesinin nedeni öğretmenlik mesleğini icra etmeye en yakın sınıf grupları olmasıdır. Çalışma kapsamında eğitim fakültesinde 3. ve 4. sınıfa kayıtlı tüm öğrencilere ulaşmak amaçlanmıştır. Ancak ortalama 250 katılımcı ile yapılması planlanan bu çalışma aktif olarak devam eden 144 öğretmen adayı ile sürdürülmüştür.

Tablo 1. Çalışma Grubuna ilişkin Demografik Özellikler

Demografik özellikler	Kategoriler	N	%
Bölüm	Sınıf öğretmenliği	27	18.8
	Türkçe öğretmenliği	49	34.0
	İ. Matematik öğretmenliği	27	18.8
	Beden eğitimi öğretmenliği	22	15.3
	Resim öğretmenliği	9	6.3
	Almanca öğretmenliği	10	6.9
Sınıf	3. sınıf	93	64.6
	4. sınıf	51	35.4
Cinsiyet	Kadın	87	60.4
	Erkek	57	39.6
Tercih etme	İsteyerek	122	84.7
	İstemeyerek	22	15.3
Toplam		144	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %18.8'inin sınıf öğretmenliği, %34'ünün Türkçe öğretmenliği, %18.8'inin ilköğretim matematik öğretmenliği, %15.3'ünün beden eğitimi öğretmenliği, %6.3'ünün resim öğretmenliği, %6.9'unun Almanca öğretmenliği bölümü

öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %64,6'sı 3. Sınıf, %35,4'ü 4. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Cinsiyet dağılımında katılımcıların %60,4'ünün kadın, %39,6'ünün erkeklerden oluştuğu gözlenmiştir. Bölümü tercih etme durumu incelendiğinde %84,7'sinin isteyerek tercih ettiği, %15,3'ünün istemeyerek tercih ettiği görülmüştür.

2.3. Veri toplama araçları

Bu araştırmanın veri toplama araçları "Kişisel Bilgi Formu", "Öğretmenliğe Hazır Olma Ölçeği" ve "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği" dir. Kişisel bilgi formu araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Araştırmadan kullanılan öğretmenliğe hazır olma ölçeği Yıldırım ve Kalman (2017) tarafından geliştirilmiş olup 5'li likert tipindedir. Ölçeğin faktörleri, 1.Etkili öğrenme ortamı oluşturma, 2.Öğretim sürecini tasarlama, 3.Teknopedagojik yeterlik ve 4.Öğreneni anlama şeklinde olup 20 maddesi bulunmaktadır. Ölçeğin kullanımı ile ilgili gerekli izinler araştırmacılarından mail yoluyla alınmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .92'dir. Bu çalışmada ölçek güvenilirlik katsayısı .94 olarak belirlenmiştir.

Araştırmadan kullanılan bir diğer ölçek olan öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeği" ise Kahramanoğlu vd. (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır ve 5'li likert tipli olup tek faktörlü 12 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçeğin kullanımı için gerekli izinler alınmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .85'tir. Bu çalışmada ise .94 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler nicel veri analizi programında (SPSS) analize tabi tutulmuştur. Öncelikle verilerin normallik testi yapılarak çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin ± 1 aralığında bulunması normal dağılım için yeterli görülmektedir (George & Mallery, 2010). Bu çalışmada değerlerin ± 1 aralığının dışında kaldığı belirlenmiştir. Yani verilerin normal dağılım koşullarını sağlamadığı kabul edilmiştir. Dolayısıyla parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluşlarının ve mesleğe yönelik tutumlarının düzeylerini belirlemek için betimsel istatistikler kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluşlarının ve mesleğe yönelik tutumlarının cinsiyetlerine, bölümü tercih etme şekillerine ve sınıf düzeylerine göre değişkenlik gösterip göstermediğini ortaya koymak için Mann Witney U, bölüm değişkenine göre değişkenlik gösterip göstermediğini ortaya koymak için ise Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluş düzeyleri ile mesleğe yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi ve yönünü belirlemek için ise Spearman-rho korelasyon testi uygulanmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın ana amacı ve bu doğrultuda oluşturulmuş alt problemlere yönelik yapılan istatistiki analizler neticesinde ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın birinci alt sorusu öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazır oluşları ne düzeydedir? şeklindedir. Bu alt probleme ilişkin veriler Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ve Öğretmenliğe Hazır Oluş Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyutlar	n	\bar{x}	SS
Tutum	144	4.09	.91
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	144	3.94	.65
Öğretim Sürecini Tasarlama	144	4.08	.65
Teknopedagojik Yeterlik	144	3.99	.74
Öğreneni Anlama	144	3.93	.69
Öğretmenliğe hazır oluş	144	3.99	.60

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumlarının oldukça yüksek düzeyde olduğu ($\bar{x}=4.09$) belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin hazır oluş düzeylerine bakıldığında ise hem genel olarak hem de alt boyutlar bağlamında yüksek olduğu, alt boyutlardan da en yüksek ortalamanın öğretim sürecini tasarlama boyutunda olduğu ($\bar{x}=4.09$), en düşük ortalamanın da çok büyük fark olmamakla birlikte öğreneni anlama boyutunda olduğu ($\bar{x}=3.93$) gözlenmektedir.

Araştırmanın bir diğer alt problemi öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin hazır oluş düzeyleri cinsiyetleri, bölümü tercih etme şekilleri, sınıf düzeyleri ve bölümleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Şeklinde dir. Bu doğrultuda yapılan analizler ve ortaya çıkan bulgular Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Mesleklerine Yönelik Tutumlarının Ve Öğretmenliğe Hazır Oluşlarının Cinsiyet Değişkenine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra toplamı	U	z	p
Tutum	Kadın	87	75.38	6558.00	2229.000	-1.025	.305
	Erkek	57	68.11	3882.00			
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	Kadın	87	69.92	6074.00	2246.000	-.959	.337
	Erkek	57	76.60	4366.00			
Öğretim Sürecini Tasarlama	Kadın	87	69.48	6044.50	2216.500	-1.080	.280
	Erkek	57	77.11	4395.50			
Teknopedagojik Yeterlik	Kadın	87	71.01	6178.00	2350.000	-.535	.593
	Erkek	57	74.77	4262.00			
Öğreneni Anlama	Kadın	87	69.11	6012.50	2184.500	-1.222	.222
	Erkek	57	77.68	4427.50			
Öğretmenliğe hazır oluş	Kadın	87	70.29	6115.50	2287.500	-.785	.432
	Erkek	57	75.87	4324.50			

Tablo 3'te belirtilen veriler ele alındığında, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının kadın ve erkek öğretmen adayı arasında anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmiştir ($p>0.05$). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluş düzeylerine ilişkin veriler incelendiğinde ise hem genel olarak hem de alt boyutlar çerçevesinde kadın ve erkek öğretmen adayları hazır oluş düzeyleri anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Ve Öğretmenliğe Hazır Oluşlarının Sınıf Değişkenine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Sınıf düzeyi	n	Sıra Ortalaması	Sıra toplamı	U	z	p
Tutum	3. sınıf	93	72.27	6721.50	2350.500	-.088	.930
	4. sınıf	51	72.91	3718.50			
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	3. sınıf	93	68.42	6363.00	1992.000	-1.594	.111
	4. sınıf	51	79.94	4077.00			
Öğretim Sürecini Tasarlama	3. sınıf	93	68.83	6401.00	2030.000	-1.434	.152
	4. sınıf	51	79.20	4039.00			
Teknopedagojik Yeterlik	3. sınıf	93	71.22	6623.50	2252.500	-.502	.615
	4. sınıf	51	74.83	3816.50			
Öğreneni Anlama	3. sınıf	93	69.19	6434.50	2063.500	-1.304	.192
	4. sınıf	51	78.54	4005.50			
Öğretmenliğe hazır oluş	3. sınıf	93	68.12	6335.50	1964.500	-1.702	.089
	4. sınıf	51	80.48	4104.50			

Tablo 4'te belirtilen veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumlarının sınıf düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılaşma göstermediği gözlenmiştir ($p>0.05$). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluş düzeylerine bakıldığında hem genel hem de alt boyutlar çerçevesinde sınıf düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı gözlenmiştir ($p>0.05$).

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Ve Öğretmenliğe Hazır Oluşlarının Tercih Etme Değişkenine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Tercih etme şekli	n	Sıra Ortalaması	Sıra toplamı	U	z	p
Tutum	İsteyerek	121	77.41	9367.00	797.000	-3.247	.001
	İstemeyerek	23	46.65	1073.00			
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	İsteyerek	121	75.87	9180.00	984.000	-2.235	.025
	İstemeyerek	23	54.78	1260.00			
Öğretim Sürecini Tasarlama	İsteyerek	121	75.56	9142.50	1021.50	-2.029	.043
	İstemeyerek	23	56.41	1297.50			
Teknopedagojik Yeterlik	İsteyerek	121	74.86	9058.50	1105.50	-1.576	.115
	İstemeyerek	23	60.07	1381.50			
Öğreneni Anlama	İsteyerek	121	75.32	9114.00	050.000	-1.888	.059
	İstemeyerek	23	57.65	1326.00			
Öğretmenliğe hazır oluş	İsteyerek	121	75.86	9179.00	985.000	-2.219	.026
	İstemeyerek	23	54.83	1261.00			

Tablo 5'teki veriler, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının bölümü tercih etme şekillerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bakımından incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0.05$). Farkın kaynağına bakıldığında bölüme isteyerek gelenlerin sıra ortalamalarının (77.41) istemeyerek gelenlerin sıra ortalamasından (46.65) daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla farkın bölümü isteyerek tercih edenlerin lehine olduğu söylenebilir.

Tablo 5'teki verilerden öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluşlarının bölümü tercih etme şekillerine göre genel olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Puanlar incelendiğinde bölüme isteyerek gelenlerin sıra ortalamalarının (75.86) istemeyerek gelenlerin sıra ortalamasından (54.83) daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluşlarının alt boyutlar bağlamında incelenmesi neticesinde "Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma" ve "Öğretim Sürecini Tasarlama" boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Puanlar incelendiğinde "Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma alt boyutunda bölüme isteyerek gelenlerin sıra ortalamalarının (75.87) istemeyerek gelenlerin sıra ortalamasından (54.78) daha yüksek olduğu gözlenmektedir. "Öğretim Sürecini Tasarlama" alt boyutunda bölüme isteyerek gelenlerin sıra ortalamalarının (75.56) istemeyerek gelenlerin sıra ortalamasından (56.41) daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Ve Öğretmenliğe Hazır Oluşlarının Bölüm Değişkenine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar	Bölüm	n	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p
Tutum	Sınıf ö.	27	86.11	5	6.630	.250
	Türkçe ö.	49	71.56			
	İ.Matematik ö.	27	57.44			
	Beden eğitimi ö	22	76.39			
	Resim ö	9	71.94			
	Almanca ö	10	72.95			
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	Sınıf ö	27	70.09	5	6.208	.287
	Türkçe ö	49	67.59			
	İ.Matematik ö	27	69.04			
	Beden eğitimi ö	22	74.27			
	Resim ö	9	102.61			
	Almanca ö	10	81.40			
Öğretim Sürecini Tasarlama	Sınıf ö	27	73.00	5	5.464	.362
	Türkçe ö	49	69.17			
	İ.Matematik ö	27	71.11			
	Beden eğitimi ö	22	64.98			
	Resim ö	9	98.78			
	Almanca ö	10	84.10			
Teknopedagojik Yeterlik	Sınıf ö	27	81.13	5	10.634	.059
	Türkçe ö	49	63.59			
	İ.Matematik ö	27	71.67			
	Beden eğitimi ö	22	63.02			
	Resim ö	9	99.50			
	Almanca ö	10	91.65			
Öğreneni Anlama	Sınıf ö	27	81.93	5	6.853	.232
	Türkçe ö	49	62.85			
	İ.Matematik ö	27	77.07			
	Beden eğitimi ö	22	74.52			
	Resim ö	9	90.17			
	Almanca ö	10	61.65			

Öğretmenliğe hazır oluş	Sınıf ö	27	74.31	5	6.547	.257
	Türkçe ö	49	65.90			
	İ. Matematik ö	27	71.91			
	Beden eğitimi ö	22	68.57			
	Resim ö	9	101.11			
	Almanca ö	10	84.45			

Tablo 6’da belirtilmiş verilere bakıldığında öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluş düzeylerinin bölüm değişkeni bakımından hem genel hem de alt boyutlar çerçevesinde anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmiştir ($p>.05$). Öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik tutumları da bölümlere göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p>.05$).

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Ve Öğretmenliğe Hazır Oluşları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine İlişkin Spearman’s Rho Korelasyon Katsayısı Sonuçları

		Öğretmenliğe hazır oluş				
		Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	Öğretim Sürecini Tasarlama	Teknopedagojik Yeterlik	Öğreneni Anlama	Öğretmenliğe hazır oluş
Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum	r	.224**	.223**	.239**	.243**	.270**
	p	.007	.007	.004	.003	.001
	f	144	144	144	144	144

** $p<.01$

Tablo 7’de araştırmaya katılan öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumları ve öğretmenliğe hazır oluş düzeyleri arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu bulgulara göre öğretmenlik mesleği ile öğretmenliğe hazır oluş toplam düzeyi arasında yönü pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($p<.01$, $r=.270$). Bulgular alt boyutlar bağlamında incelendiğinde öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumları ile etkili öğrenme ortamı oluşturma düzeyleri arasında da pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı ancak düşük düzeyli bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.01$, $r=.224$). Öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumları ile öğrenme sürecini tasarlama düzeyleri arasında yönü pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.01$, $r=.223$). Öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumları ile teknopedagojik yeterlik düzeyleri arasında yönü pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.01$, $r=.239$). Öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumları ile öğreneni anlama düzeyleri arasında da yine yönü pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.01$, $r=.243$).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluş düzeyleri ve mesleğe yönelik tutumlarını tespit etmek ve bunlar arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda ulaşılan sonuçlar alanyazınla beraber değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluş düzeyleri bağlamında incelendiğinde öğretmenliğe hazır oluş ölçeğinin tamamı ve alt boyutları bakımından yeterli ya da oldukça yeterli düzeylerinde bulunmuştur. Bu sonuç Akhan, Dolmacı ve Altıntaş (2019), Göçer (2008), Güneş ve Güneş (2005) araştırma sonuçları ile tutarlıdır. Öğretmeye hazır hissetme ile ilgili ortaya çıkan bu sonuçların öğretmen adaylarının mesleğe hazır olmaya ilişkin

gerekli yeterlikler bakımından kendilerini yeterli düzeyde gördüklerini ifade ettiği söylenebilir. Yenen & Durmaz, (2019), Yıldırım ve Köklükaya, (2017) ve Mehmetlioğlu ve Haser (2013) ise çalışmalarında öğretmen adaylarının mesleklerine hazır olma düzeylerini düşük seviyede tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar araştırmanın bu bulguları ile örtüşmemektedir. Çalışmalarda ortaya çıkan bu farklı sonuçların öğretmen adaylarının buldukları üniversitenin, fakültenin, aldıkları eğitimin farklılaşmasından ya da yeterli bir uygulama alanına sahip olup olmamalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutumları ise olumlu yönde ve çok yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum; bireyin öğretmenlik mesleği hakkında taşıdığı duygular ve zihninde yer alan düşünceler olarak tanımlanabilir (Camadan ve Duysak, 2010). Alanyazında öğretmenlik mesleğine yönelik tutum üzerine yapılan birçok akademik çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında öğretmen adaylarının mesleğe dair tutumlarının olumlu yönde ve orta veya yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar (Yaylak, 2019; Dikmen ve Tuncer, 2018; Akgün ve Özgür, 2014; Kayan Fadlelmula, 2013; Terzi ve Tezci, 2007) mevcuttur. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının mesleğin gerekliliklerini yerine getirmek için kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Bu sonuç çalışmaya katılan öğretmen adaylarının mesleği sevdikleri, isteyerek tercih ettikleri ve değer verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu da mesleğin özverili bir şekilde icra edilmesi için bir ön koşul olduğuna göre ortaya çıkan sonuç ümit vericidir.

Araştırma bulgularında öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluşlarının cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Araştırmanın bulguları bazı çalışma (Aksoy, Sancaklı, Adagideli, 2022; Karakaya, Uzel, Gül ve Yılmaz, 2019; Akhan vd., 2019; Karademir, 2012) sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan Çelikler ve Aksan (2011) ve Demirtaş, Cömert ve Özer, (2011) cinsiyetin öğretmenliğe hazır oluş üzerinde anlamlı bir farka yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlara bakılarak öğretmenliğe hazır oluş düzeyi üzerinde cinsiyetin kesin bir etkisinden söz etmenin mümkün olamayacağı, araştırmaya katılan kadın ve erkek öğretmen adaylarının aldıkları eğitimi aynı şekilde algıladıkları ve bundan dolayı mesleğe benzer düzeylerde hazır oldukları söylenebilir. Öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutumları cinsiyet bakımından incelendiğinde ise genel olarak cinsiyet ile mesleğe yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>.05$). Alanyazında yer alan bazı çalışmalarda da (Çelikkaleli ve Ökmen, 2021; Tuncer ve Bahadır, 2016; Yumuşak, 2015; Engin ve Koç, 2014; Polat, 2013; Kartal ve Afacan, 2012; Özkan, 2012; Hacıömeroğlu ve Şahin Taşkın, 2010; Akıllı ve Seven, 2010) öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının cinsiyete bağlı olarak değişmediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bulgular cinsiyetin mesleğe yönelik tutum üzerinde çok da etkili olmadığını, kadın ve erkek öğretmen adaylarının genel olarak mesleğe yönelik benzer tutum düzeylerine sahip olduklarını göstermektedir.

Öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluşları sınıf düzeyleri bakımından incelendiğinde 4. sınıfların mesleğe hazır oluş ortalamalarının 3. Sınıf öğrencilere göre daha yüksek olduğu ancak öğretmenliğe hazır oluşun sınıf düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisinin bulunmadığı ($p>.05$) sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç Yenen ve Durmaz, (2019) tarafından yapılan çalışmanın sonucu ile örtüşmektedir. 4. Sınıf öğrencilerinin öğretmenlik uygulama deneyimlerinin alt sınıflara göre daha fazla tecrübe kazanmalarını sağlamış olması bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Alanyazında öğretmenliğe hazır oluşun genellikle son sınıflar lehine anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya çıkaran çalışmalara (Aksoy, Sancaklı, Adagideli, 2022; Karakaya, Uzel, Gül ve Yılmaz, 2019; Aktamış, Kiremit ve Kubilay, 2016; Mehmetlioğlu ve Haser, 2013; Karademir, 2012) rastlanmıştır. Bu çalışmada sınıf düzeyinin öğretmenliğe hazır

oluş üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucu, fark bulan araştırmaların bulguları ile örtüşmemektedir. Ancak genel olarak 3. ve 4. Sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerle yapılan hazıroluş çalışmalarında 4. Sınıf lehine sonuçlar çıkması beklenen bir sonuçtur. Nitekim mezun olmaya yakın ve belki hemen mesleğe atılma imkânı olan son sınıf adayların alt sınıflara göre mesleğe daha hazır olmaları kendilerinden beklenen bir durumdur. Araştırmada öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumları da sınıf düzeyi bakımından anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır ($p < .05$). Bu sonuç bazı çalışmaların (Altunay ve yazıcı, 2021; Akdağ ve akkuş, 2021; Yetişensoy ve şahin, 2020; Pehlivan, 2008) sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Öte taraftan öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumun öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıf düzeyine göre ve 4. Sınıf lehine anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya çıkaran çalışmalar da (Korucuk ve Havadar, 2023; Tunçeli, 2013; Gökçe & Sezer, 2012; Üstüner, Demirtaş ve Cömert 2009) alanyazında yer almaktadır. Araştırmaların farklılaşan bu sonuçlarından öğrencilerin sınıf düzeylerinin değişmesinin mesleğe yönelik tutumlarında belirgin bir değişimine neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmen adaylarının mesleğe hazır oluşları bölümlerini tercih etme şekillerine göre incelendiğinde hem öğretmenliğe hazır olma ölçeğinden aldıkları puanların hem de etkili öğrenme ortamı oluşturma ve öğretim sürecini tasarlama alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir ($p < .05$). Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun (%84,7) bölümlerini isteyerek tercih ettiği sonucundan hareketle bu farkın, bölümlerini isteyerek tercih eden öğretmenler lehine olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan sonuçlardan bölümlerini kendileri tercih eden öğretmen adaylarının öğrenme öğretme sürecini etkili bir şekilde yürütmeye daha hazır oldukları söylenebilir. Bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer sonuçlara ulaşan bir çalışma da Karakaya, vd. (2019) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar çalışmalarında her ne kadar öğretmenliğe hazır oluş ölçeğinin farklı alt boyutlarında anlamlı bir farklılık belirlemiş olsalar da sonuçların bu araştırma sonuçları ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Araştırma katılımcılarının mesleğe yönelik tutumları bölümleri tercih etme şekillerine göre incelendiğinde bölümü isteyerek tercih edenlerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Bu durum öğretmenlik mesleğinin olumlu bir tutum ve istek gerektirdiği gerçeğini destekler niteliktedir. Nitekim öğretmenlik mesleğinin temel koşullarından biri mesleği sevmek, değer vermek, içten gelen bir istekle icra etmektir. Araştırmanın bu sonucunu destekleyen sonuçlara ulaşan çalışmalara (Çakmak, Taşkıran ve Arıkan, 2021; Uyanık, 2017; Polat, 2013; Bozdoğan, Aydın & Yıldırım, 2007) alanyazında rastlamak mümkündür. Bölümün isteyerek tercih edilmesi ile mesleğe yönelik tutum birbiriyle doğrudan ilişkili durumlardır. Dolayısıyla araştırma katılımcılarının mesleğe yönelik tutumlarının yüksek çıkması ve tutumun bölüme isteyerek gelenlerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaşması bu durumu özetler niteliktedir.

Araştırmaya katılım sağlaya öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazır oluşları bölüm değişkeni bakımından incelendiğinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir ($p > .05$). alanyazında benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar olduğu gibi (Yenen ve Durmaz, 2019) bu farklılaşan sonuçlara ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Akhan vd., 2019). Bölüm değişkenine ilişkin ortaya çıkan bu farklı sonuçlar, öğretmen adayının bölümü tercih şekli ve sebebi, eğitim aldığı ortam ve öğretim elamanları etkisinden kaynaklandığı düşünülebilir. Araştırma bulgularında öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumları bölüm değişkenine göre farklılaşma göstermemiştir. Alanyazında bu sonucu destekleyen çalışmalar (Demirtaş, Cömert & Özer, 2011; Bozkırlı & Er, 2011; Tekerek & Polat, 2011; Başbay, Ünver & Bümen, 2009; Bozdoğan, Aydın & Yıldırım, 2007) olduğu gibi bu sonuçla çelişen çalışmalar da (Polat, 2013;

Bulut, 2011; Çapri ve Çelikkaleli, 2008; Terzi & Tezci, 2007) mevcuttur. Öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumlarının bölümlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermemesine yönelik farklılaşan bu sonuçların öğretmen adaylarının bölümlerine ilişkin istihdam beklentisi, aldıkları eğitim, toplumsal değişimler gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma düzeyleri ile mesleğe ilişkin tutumları arasında pozitif yönlü, düşük düzeyli ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır($r=.270$). Bu durumda öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumları yükseldikçe mesleğe hazır oluş düzeyleri de düşük düzeyde olmakla birlikte aynı yönde artmaktadır denilebilir.

Araştırma sonuçlarından özetle öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır oluş düzeyleri yüksek, mesleğe yönelik tutumları ise oldukça yüksek düzeyde bulunmuştur. Öğretmenliğe hazır oluş ve mesleğe yönelik tutum, öğretmen adaylarının bölümü tercih etme şekline göre anlamlı bir farklılık göstermiş, ancak cinsiyet, sınıf düzeyi ve bölüm değişkenleri bakımından bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Alanyazında böyle bir çalışmaya ilk defa yer verildiği için ortaya çıkan sonuçlar anlamlıdır. Çalışma Hakkâri Üniversitesi'nin eğitim fakültesi 3. ve 4. Sınıf öğrencileri ile sınırlı kalmıştır. Daha geniş örneklem grubuyla farklı değişkenler ele alınarak yeni çalışmalar yapılabilir. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırmalar doğası gereği derinlik bakımından sınırlı kalmaktadırlar. Bu nedenle hazır oluş gibi durumlar için karma ya da nitel çalışmalar yapılarak daha kapsamlı veriler elde edilecek çalışmalar önerilebilir. Tercih etme şeklinin meslek üzerinde hem hazır oluş hem de tutum bakımından etkileri dikkat çekicidir. Araştırmacılar öğretmenlik mesleğini isteyerek gelme durumlarının altında yatan değişkenleri ortaya çıkaracak türden çalışmalar yapabilir. Ayrıca eğitim politikalarının düzenlenmesinde tercih sürecinde özellikle öğretmenlik mesleğini seçecek adaylar için farklı stratejilerin devreye sokulması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, S., & Akkuş, Z. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Social Sciences (IJOESS)*, 12(45), 660-676. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.2861>
- Akgün, F., & Özgür, H. (2014). Examination of the anxiety levels and attitudes of the information technology pre-service teachers towards the teaching profession. *Journal of Theory and Practice in Education*, 10(5), 1206-1223.
- Akhan, O., Dolmacı, A., & Altıntaş, S. (2019). Son sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin belirlenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 55-64.
- Akıllı, M., & Seven, S. (2010). İlköğretim fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 61-73.
- Aksoy, D., Sancaklı, S., & Adagideli, F. H. (2022). Okul öncesi öğretmen adaylarının öz yeterlik düzeyleri ve öğretmenlik mesleğine hazır bulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 167-185. <https://doi.org/10.52826/mcbuefd.1104463>
- Aktamış, H., Özenoğlu-Kiremit, H., & Kubilay, M. (2016). Öğrencilerin öz-yeterlik inançlarının fen başarılarına ve demografik özelliklerine göre incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1-10.

- Altunay, F., & Yazıcı, K. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve mesleki benlik saygıları. *Journal of World of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 13(1).
- Başar, H. (2001). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Başbay, M., Ünver, G., & Bümen, N. T. (2009). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları: Boylamsal bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 59(59), 345-366.
- Black, M. W. (2003). *A study of first-year teachers and their principals: Perceptions of readiness among participants from traditional and non-traditional teacher preparation programs*. (Unpublished doctoral dissertation). Fayetteville State University.
- Bozdoğan, A. E., Aydın, D., & Yıldırım, K. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 83-97.
- Brown, A. L., Lee, J., & Collins, D. (2015). Does student teaching matter? Investigating pre-service teachers' sense of efficacy and preparedness. *Teaching Education*, 26(1), 77-93.
- Bulut, D. (2011). Müzik öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 651-674.
- Bulut, İ. (2009). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi (Dicle ve Fırat Üniversitesi Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 13-24.
- Camadan, F., & Duysak, A. (2010). Farklı programlardaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması: Rize Üniversitesi Örneği. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11-13 November, 2010, Antalya-Turkey.
- Çakır, Ö., Erkuş, A., & Kılıç, F. (2004). Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1999-2000 yılı öğretmenlik meslek bilgisi programının (ÖMBP) çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Çakmak, Z., Taşkıran, C., & Arıkan, İ. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile sınıf yönetimi öz yeterlilik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(1), 207-224. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.707548>
- Çapri, B., & Çelikkaleli, Ö. (2008). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum ve mesleki yeterlik inançlarının cinsiyet program ve fakültelerine göre incelenmesi. *İnönü üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 9(15), 33-53.
- Çelikler, D., & Aksan, Z. (2011). Genel kimya I ve genel kimya II derslerini almış fen bilgisi öğretmen adaylarının organik kimya konularındaki hazırbulunuşluk düzeyleri. *III. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Girne, KKTC Proceedings Book (ss. 280-289).
- Çeliköz, N., & Çetin, F. (2004). Factors affecting the attitudes of Anatolian teacher high school students towards teaching profession. *Journal of National Education*, 162, 160-167.
- Darling-Hammond, L., Holtzman, D. J., Gatlin, S. J., & Heilig, J. V. (2005). Does teacher preparation matter? Evidence about teacher certification, Teach for America, and teacher effectiveness. *Education Policy Analysis Archives*, 13(42). Retrieved [10 March 2016] from <http://epaa.asu.edu/epaa/v13n42/>
- Demirtaş, H., Cömert, M., & Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının özyeterlilik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36(159).

- Dikmen, M., & Tuncer, M. (2018). Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumların Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *Harran Maarif Dergisi*, 3(1), 24-38. <https://doi.org/10.22596/2018.0301.24.38>
- Eggen, P., & Kauchak, D. (2002). *Strategies for teachers: Teaching content and thinking skills* (4th ed.). Needham Heights: M.A. Allyn and Bacon.
- Engin, G., & Koç, G. Ç. (2014). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları (Ege Üniversitesi eğitim fakültesi örneği). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182(182), 153-168.
- Fadlelmula, F. K. (2013). Attitudes of pre-service teachers towards teaching profession. *Turkish Journal of Education*, 2(4), 55-63.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.
- Göçer, A. (2008). Eğitim fakültesi öğrencilerinin Türkçe öğretimi bakımından öğretmenlik mesleğine hazırbulunuşluk düzeyleri (Niğde üniversitesi örneği). *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 33(358), 5-13.
- Gökçe, F., & Sezer, G. (2012). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları (Uludağ Üniversitesi Örneği). *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 1-23.
- Güneş, M. H., & Güneş, T. (2005). Fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin biyoloji konusunda hazırbulunuşlukları ve öğrenimleri süresince kazanımları. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 163-167.
- Güven-Yıldırım, E., & Köklükaya, A. N. (2017). Development of readiness scale for teaching profession and determination of science teacher candidates' readiness levels. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 67-82.
- Hacıömeroğlu, G., & Şahin-Taşkın, Ç. (2010). Fen bilgisi öğretmenliği ve ortaöğretim fen ve matematik alanları (OFMA) eğitimi bölümü öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 77-90.
- Heinz, M. (2015). Why choose teaching? An international review of empirical studies exploring student teachers' career motivations and levels of commitment to teaching. *Educational Research*. <https://doi.org/10.1080/13803611.2015.1018278>
- İnceoğlu, M. (2004). *Tutum, algı, iletişim*. Ankara: Elips Kitap.
- Kahramanoğlu, R., Yokuş, E., Cücük, E., Vural, S., & Şiraz, F. (2018). Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeği (ÖMYTÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 13(11), 1669-1686. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13561>.
- Karademir, N. (2012). *Coğrafya öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerine yönelik hazırbulunuşluk düzeyleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karakaya, F., Uzel, N., Gül, A., & Yılmaz, M. (2019). Pre-service teachers' levels of preparedness to teach. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 39(1), 373-396.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karataş, K. (2020). Öğretmenlik Mesleğine Kuramsal Bir Bakış. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(17), 39-56.
- Kartal, T., & Afacan, Ö. (2012). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 76-96.
- Korucuk, M., & Havadar, T. (2023). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları: Karma Yöntem Araştırması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 123-138. <https://doi.org/10.33206/mjss.1094125>

- Millî Eğitim Bakanlığı, (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Mehmetlioğlu, D., & Haser, Ç. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının mesleğe hazırbulunuşlukları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 91-102. <https://doi.org/10.9779/PUJE531>
- Özder, H., Konedralı, G., & Zeki, P. C. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(2), 253-275.
- Özkan, H. H. (2012). Öğretmenlik formasyon programındaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi SDÜ örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 29-48.
- Özoğlu, M., Gür, B. S., & Altunoğlu, A. (2013). Türkiye ve dünyada öğretmenlik: Retorik ve pratik. Ankara: *Eğitimciler Birliği Sendikası*.
- Pehlivan, K. B. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının sosyo-kültürel özellikleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2).
- Pektaş, M., & Kamer, S. T. (2011). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 829-850.
- Polat, S. (2013). Pedagojik formasyon sertifika programı ve eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi. *E-uluslararası eğitim araştırmaları dergisi*, 4(2), 48-60.
- Taşkın, Ç. Ş., & Hacıömeroğlu, G. (2010). İlköğretim bölümü öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumları: Nicel ve nitel verilere dayalı bir inceleme. *İlköğretim Online*, 9(3), 922-933.
- Tekerek M., & Polat S. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin Tutumları. *5th International Computer&Instructional Technologies Symposium*, 22-24 September 2011, Fırat University, Elazığ/ Turkey
- Terzi, A. R., & Tezci E. (2007). Necatibey Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 52, 593-614.
- Tuncer, M., & Bahadır, F. (2016). Öğretmen adaylarının teknopedagojik alan bilgisi yeterlikleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları açısından değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(9). <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9635>
- Tuncer, M., Dikmen, M., Şimşek, M., Bahadır, F., & Akmençe, A. E. (2019). Öğretmenlik mesleği yeterlikleri açısından aday öğretmenlerin kendilerine ve uygulama öğretmenlerine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(6), 3453-3469.
- Tunçeli, H. İ. (2013). Öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Sakarya Üniversitesi örneği). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 51-58.
- Turner, J. C., Christensen, A., & Meyer, K.D. (2009). *Teacher-Student Interaction*. Saha, L.J., & Dworkin, A.G. (Eds.). *International Handbook of Research on Teachers and Teaching*, (s.711-722). New York: Springer.
- Uyanık, G. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Boylamsal bir araştırma. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 196-206.
- Üstün, A. (2007). Farklı branşlardaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 339(32), 20.

- Üstün, E., Erkan, S., & Akman, B. (2004). Türkiye’de okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 129-136.
- Üstüner, M., Demirtaş, H., & Cömert, M. (2009). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları (İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği). *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 140.
- Yaylak, E. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 25-40.
- Yeler, M., & Oğuz, A. (2019). Öğretmen Adaylarının Öğretme-Öğrenme Ortamı Algıları ile Öğretmenliğe Hazır olma Düzeylerinin İncelenmesi. *The 7th International Congress on Curriculum and Instruction* tam metin kitabı.
- Yenen, E. T., & Durmaz, A. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 922-940. <http://dx.doi.org/10.26466/opus.594671>
- Yetişensoy, O., & Şahin, İ. F. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının işsizlik kaygısı düzeyleri ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 627-643. <http://dx.doi.org/10.16986/HUJE.2019053983>
- Yıldırım, E. G., & Köklükaya, N. (2017). Öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk ölçeğinin geliştirilmesi ve fen bilgisi öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeylerinin belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 67-82. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6927>
- Yıldırım, İ., & Kalman, M. (2017). Öğretmenliğe hazır olma ölçeği’nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2311-2326.
- Yumuşak, G. K. (2015). Öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri ve mesleğe yönelik tutumları. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4(2), 466-481. <https://doi.org/10.14686/buefad.v4i2.1082000206>

* * * * *

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma Hakkâri Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu 13.05.2022 tarihli 2022/46-01 sayılı kararı doğrultusunda alınan izin ile gerçekleştirilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

ALDATILMA ALGISI ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ

DEVELOPMENT OF THE INFIDELITY PERCEPTION SCALE

Çağla ÇELİMLİ¹ Seval ERDEN ÇINAR²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, caglacelimli@maltepe.edu.tr

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, erdenseval@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
24.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
25.03.2024

ÖZET

Bu çalışmada, romantik ilişkilerde aldatılma algısı ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya İstanbul'da bulunan üniversitelerin farklı bölümlerinde okuyan 571 üniversite öğrencisi katılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle ilgili alan yazına dayanarak oluşturulan ve kapsam geçerliliği bağlamında uzmanların görüşüne göre şekillenen 46 maddeden oluşan ölçek ile pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Ardından geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, ölçeğin 2 faktörlü yapıda toplam 28 maddeden oluştuğu; ve doğrulayıcı faktör analizi ile de ölçeğin model veri uyumunun kabul edilebilir olduğu anlaşılmaktadır. Güvenirlik analizlerinde ise Cronbach Alfa değerleri Belirgin Aldatılma Algısı alt boyutu için .96, Belirsiz Aldatılma Algısı alt boyutu için .97 ve Aldatılma Algısı toplam puanı için .95 olarak hesaplanmıştır. Tüm bu verilere dayanarak, Aldatılma Algısı Ölçeği'nin romantik ilişki yaşayan kişilerin aldatılmaya ilişkin algılarını belirlemede kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmektedir. Açıklanan varyans %76 bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aldatılma Algısı, Romantik İlişki, Ölçek Geliştirme.

ABSTRACT

This study aimed to develop a scale for assessing perceived infidelity in romantic relationships. A total of 571 university students from various departments in Istanbul participated. Initially, a 46-item scale was created based on relevant literature and expert opinions, followed by pilot testing. Validity and reliability analyses were then conducted. Results showed that the scale comprised 28 items in a two-factor structure, with confirmatory factor analysis confirming its acceptable model fit. Reliability analyses indicated high Cronbach's Alpha values: .96 for Explicit Infidelity Perception, .97 for Implicit Infidelity Perception, and .95 for total Infidelity Perception score. These findings suggest that the Infidelity Perception Scale is a valid and reliable tool for assessing individuals' perceptions of infidelity in romantic relationships. The explained variance was 76%.

Keywords: Infidelity Perception, Romantic Relationship, Scale Development.

1. GİRİŞ

Kadın ve erkekler arasındaki romantik ilişki sürecinde “aldatılma” olarak algılanabilecek kültüre bağlı olarak değişen pek çok davranış bulunmaktadır (Morales, 2018). Aldatma/aldatılma algısını tanımlamak çok karmaşık olmakla birlikte, aldatma/aldatılma algısının tam olarak ne anlama geldiğine ilişkin genel bir ölçüt de bulunmamaktadır (Blow ve Hartnett, 2005).

Aldatma/aldatılma algısı romantik ilişkilerde yaygındır ve genellikle ilişkinin sonlanması ve boşanmanın ana kaynağı olarak gösterilmektedir (Berzig 1989). Romantik ilişkilerde cinsel aldatma/aldatılma algısının (örn. kişinin partneri dışında biriyle cinsel aktivitede bulunması, duygusal kaynaklarını partneri dışında birine adanması) öncüllerini ve sonuçlarını inceleyen önemli bir literatür bulunmaktadır (Shackelford, Buss ve Bennett 2002).

Geleneksel olarak bakıldığında aldatma/aldatılma algısı romantik partnerin dışında farklı biriyle olan cinsel münasebet şeklinde tanımlanmaktadır (Thompson, 1984; Weis ve Feldon, 1987; Wilson, Mattingly, Clark, Weider, Bequette, 2011). Başka bir tanımda, aldatma/aldatılma algısı romantik ilişki yaşayan, evli ya da aralarında bağlılık bulunan partnerlerin aralarındaki cinsel münhasırlık sözleşmesinin bozulması anlamına gelmektedir (Brown, 1991). Görüldüğü gibi literatür incelendiğinde aldatma/aldatılma algısı cinsel ya da fiziksel bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda duygusal aldatma/aldatılma algısının da aldatma ile ilgili bir gösterge olduğu belirtilmektedir (Buunk ve Dijkstra, 2004).

Birçok yazar alan yazında aldatma/aldatılma algısının iki çeşidi olduğunu belirtmiştir. Buna göre aldatma/aldatılma algısı genel olarak duygusal ve cinsel aldatma/aldatılma algısı olarak ikiye ayrılmaktadır (Buss, Larsen, Westen ve Semmelroth, 1992; Berman ve Frazier, 2005). Cinsel aldatma/aldatılma algısı, birincil partnerden farklı biriyle cinsel davranışlarda (cinsel ilişki) bulunmak şeklinde ifade edilirken; duygusal aldatma/aldatılma algısı, birincil partnerin dışında başka bir kişi ile duygusal ve yakın bir bağ kurmayı ifade etmektedir. Ancak bu ayrıma rağmen, hangi davranışların cinsel ya da duygusal olarak sınıflandırılacağına dair bir fikir birliği bulunmamaktadır (Sakman, Urgancı ve Sevi, 2021).

Aldatma/aldatılma algısı yalnızca evlilik ilişkilerinde karşımıza çıkmamakta, aynı zamanda romantik ilişkilerde de problem yaratmaktadır (Drigotas, Safstrom ve Gentilia, 1999). Romantik ilişki yaşayan kişiler arasında da sıkça yaşanan aldatma/aldatılma algısı, iki kişi açısından da yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Aldatılan kişiler öfke, depresyon, kıskançlık, kınama gibi duygulara kapılabilmekte ve ilerleyen süreçlerde de bu kişiler psikolojik destek almak için terapiye başvurabilmektedir (Buss, 2000).

Bu çalışmada, sıkça bahsedilen “aldatılma algısı” kavramı bir kişinin romantik partnerinin davranışlarına ilişkin karşılaştığı bazı göstergelerden hareketle, romantik partnerinin onu aldattığına yönelik geliştirdiği düşünceler ve algılardır. Bu düşünceler tamamen kişiye özgüdür ve başka bir kişi tarafından aldatılma olarak algılanmayabilir (Çelimli, 2022). Bazı araştırma bulgularına göre, aldatılma algısı bazı davranışlar ile tanımlanabilmektedir (Feldman ve Cauffman, 1999). Mesela, günlük etkileşimler aldatılma algısına neden olmazken, cinsel davranışların aldatılma algısına neden olma ihtimali daha yüksektir (Feldman ve Cauffman, 1999). Aynı davranış bir kişi tarafından aldatılma olarak tanımlanırken başka bir kişi tarafından aldatılma şeklinde tanımlanmayabilir (Urgancı ve Sakman, 2019). Bu durum kişinin aldatma/aldatılma algısı ile ilgili oluşturduğu düşünceler ile ilgilidir. Dolayısıyla bir kişi için tanımlanan “Aldatılma algısı nedir?” in cevabı, diğer bir kişinin bu kavramlara ilişkin cevabından

çok farklı olabilir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel değişkenlere yönelik, partnerler tarafından aldatma/aldatılma algısı olarak belirtilen farklı davranışlar bulunmaktadır.

Söylendiği gibi aldatma/aldatılma algısı ile ilgili belirli bir tanıma rastlanmazken (Blow ve Harnett, 2005), romantik partnerler tarafından hangi davranışların aldatılma olarak algılandığına dair araştırmalar mevcuttur (Mattingly, Wilson, Clark, Bequette ve Weidler, 2010; Wilson vd., 2011). Buna göre, romantik ilişki yaşanan kişi dışında başkasıyla sana seks yapmak, porno izlemek, fiziksel yakınlıkta bulunmak (ör: öpüşmek el ele tutuşmak), duygusal yakınlıkta bulunmak (Hertlein, Wetchler ve Piercy, 2005), evlilik dışı ilişki yaşamak, kaçamak yapmak, oral seks yapmak, cinsel ilişki yaşamak, arkadaşlık etmek, hoşlanmak aldatma/aldatılma algısı olarak kabul edilmektedir (Chuick, 2009).

Henline, Lamke ve Howard'a (2007) göre, romantik ilişki yaşanan kişi dışındaki kişiyle alkol almak için görüşmek ve o kişiye asıl partneri şikayet etmek aldatma/aldatılma algısı olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda romantik ilişki yaşanan kişi dışındaki kişiyle olan fiziksel beraberliği gizlemek, o kişinin dudağından öpmek, ona yönelik duygusal bir bağ hissetmek, asıl partnere yalan söylemek, diğer kişi ile flörtleşmek, oral seks yapmak, cep telefonu ile cinsel içerikli mesajlaşmak aldatılma algısı yaratmaktadır (Thornton ve Nagurney, 2011).

Wilson vd., (2011) çalışmasında, romantik ilişki yaşanan kişi dışında diğer kişiden hediye alıp, ona hediye vermek, o kişiyle dans etmek, kucaklaşmak, sosyal medyada konuşmak, randevulaşmak, birlikte bir şeyler yiyip, içmek, birlikte uzanmak, cinsel ilişkide bulunmak, sevişmek/hošlanmak, oral seks yapmak gibi davranışları aldatma/aldatılma algısı olarak açıklamıştır.

Yarab, Sensibaugh ve Allgeie (1998), romantik ilişki yaşayan kişiler arasında cinsel olan ve olmayan fantezilerin, hem erkek hem kadınlar için aldatma/aldatılma algısı yarattığını belirtmiştir. Bir diğer araştırmada, tüm cinsel davranışların aldatma/aldatılma algısı olarak kabul edilme derecelerinde farklılık olduğu bildirilmiştir. Bazı davranışlar herkes tarafından aldatılma olarak algılanmaktadır. Örneğin, romantik ilişki yaşanan kişi dışındaki kişiyle oral seks yapmak, duş almak, cinsel ilişkiye girmek herkes tarafından aldatılma olarak algılanan davranışlardır (Feldman ve Cauffman, 1999).

Lisans öğrencileriyle yapılan bir araştırmada cinsel birleşme olmaksızın romantik ilişki yaşanan kişi dışındaki kişiyle flörtleşmek, öpüşmek, sevişmek (Roscoe, Cavanaugh ve Kennedy, 1988); samimi olmak, asıl romantik partnerle ilgili olumsuzlukları paylaşmak, alkol almak için görüşmek (Henline, vd. 2007) aldatma/aldatılma algısı yaratmaktadır. Başka bir çalışmada, insanların aldatılma algısı kavramına ilişkin düşüncelerinin cinsiyet ve bağlanma stillerine (kaçıngan ve kaygılı) göre değiştiği belirtilmektedir (Kruger vd., 2013).

Çalışmalar, aldatılma algısının, cinsiyetin önemli bir değişkeni olduğunu göstermektedir (Buss vd., 1992); Özellikle, erkek ve kadın katılımcıların hangi tür aldatılma algısından daha fazla endişe duyacaklarını seçmeleri istendiğinde; erkekler cinsel aldatılma algısını, kadınlar ise duygusal aldatılma algısını ifade etmiştir. Kadınlar aldatılma algısı ile ilgili derecelendirmelere erkeklerden daha yüksek puan vermiştir. Bunun yanında kaygılı bağlanmaya sahip kişiler, diğer bağlanma türlerine (kaçıngan bağlanma) sahip kişilere göre birçok davranış karşısında aldatıldığını düşündüğünü bildirmiştir. Genel olarak cinsel eylemlerin en fazla aldatılma algısı yarattığı ortaya çıkmıştır.

Anlaşıldığı gibi günümüzde aldatma/aldatılma algısının nasıl tanımlandığı belirsiz olmasına karşılık, araştırmalar aldatma/aldatılma algısının yaygınlığının %1.2 ile %85.5 arasında

olduğunu göstermektedir. Bu belirtilen sıklık insanların bu davranışı nasıl tanımladığına ve örnekleme yöntemlerini nasıl kullanıldığına bağlı olmaktadır (Moller ve Vossler, 2015). Dolayısıyla bu araştırmada aldatılma algısının herkes tarafından farklı tanımlanabileceğinden hareketle, kişilerin algılarında yer alan tanımlamaların neler olduğu, Aldatılma Algısı Ölçeği'nin geliştirilmesini gerektirmiştir.

Algı, gördüğümüzü nasıl yorumladığımızı, neye nasıl inandığımızı ve davrandığımızı ortaya koymaktadır (Bakan ve Kefe, 2012). Benzer tutum ve algıları ölçme, davranışlar aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu şekilde ölçme, yöneltile soruları cevaplama, davranışı gözlemleme ve fikir söyleme şeklinde olmaktadır. Tutumları ölçmek, insanların nesneyle ilgili görüşlerini ifade etmesi ve nesneyle ilgili sorulan sorulara verdikleri cevaplarla gerçekleşmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Bu araştırmanın amacı da, romantik ilişki yaşayan kişilerin hangi davranışları gerçekleştirmesi veya hangi tutumlara sahip olması partnerleri tarafından aldatıldıklarına ilişkin algı yarattığını ortaya çıkartmaktır. Bu süreçte bu çalışmada aldatılma algısı ile ilgili geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Aynı zamanda aldatma/aldatılma algısı kavramları romantik ilişkilerde anlaşılması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar yetersiz kalmaktadır (Blow ve Hartnett, 2005). Türkiye'de yer alan aldatma/aldatılma algısına ilişkin literatür araştırıldığında, belli başlı konularla ilgili daha fazla araştırma yapıldığı ve belirli ölçme araçlarının (aldatma eğilimi ölçeği, aldatmaya yönelik niyet ölçeği, aldatmaya yönelik tutum ölçeği) daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Yurtiçinde yer alan literatüre bakıldığında da aldatılma algısı ile ilgili geliştirilen bir ölçeğe rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada geliştirilen Aldatılma Algısı Ölçeği'nin (AAÖ) literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda geliştirilen ölçeğin, psikoterapist ya da çift/aile psikoterapistlerinin ilgilendiği aldatma/aldatılma algısı problemlerine ışık tutması da beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, kişilerin romantik ilişki yaşadıkları partnerlerinin hangi davranışlarının "aldatılma algısı" olarak yorumladıklarını ortaya çıkartmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, sosyal bilimlerde büyük gruplar ile çalışılan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, evrenden seçilen örneklem yardımı ile evrenin nicel olarak betimlenmesini sağlamaktadır (Cresswell, 2002).

2.2. Çalışma Grubu

AAÖ'nün geliştirilme sürecinde 2 farklı grup ile çalışılmıştır. İlk gruba Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. AFA analizleri İstanbul'da farklı üniversitelerde öğrenime devam eden 241 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Anket soruları o dönemde Covid-19 salgını olması ve üniversitelerin eğitime çevrimiçi devam etmesi sebebi ile google formlar aracılığı ile toplanmıştır. İkinci grup ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Bu analiz 334 öğrenciyle yapılmıştır. Çalışma grubunun sayısı belirlenirken, her maddeye karşılık en az beş kişi kuralı uygulanmıştır (DeVellis, 2014).

2.3. Veri Toplama Aracını Geliştirme Süreci

2.3.1. Madde Havuzunun Oluşturulması

1. Aşama: Literatürün Kavramsal Bağlamda İncelenmesi

Madde havuzunun oluşturulması için birkaç farklı yöntem kullanılmıştır. Öncelikle aldatma/aldatılma algısı ile ilgili İngilizce ve Türkçe literatür kavramsal bağlamda araştırılmıştır. Çıkan frekanslar sonucunda toplam 76 ifade elde edilmiştir. Buna göre, literatürde en fazla aldatılma algısını oluşturan davranışın *cinsel ilişki* olduğu ortaya çıkmıştır.

2. Aşama: Yurtiçi ve yurtdışında geliştirilen ölçeklerdeki ifadeler

Aldatma/aldatılma algısının ne olduğuna ilişkin ölçeklerden elde edilen ifadelerin frekansları ele alındığında toplam 71 ifade olduğu ve en fazla belirtilen ifadenin yine *cinsel ilişki* olduğu görülmüştür.

3. Aşama: Aldatılma algısına yönelik yazılı görüş formu

Bu süreçte, farklı üniversitelerde okuyan üniversite öğrencilerinin aldatılmanın hangi davranışlar ile tanımlanabileceğine ilişkin yazılı görüşleri alınmıştır. Toplam 72 öğrenciden yazılı görüş alınmıştır. Bunun sonucunda toplam 144 ifade ortaya çıkmıştır. En fazla bildirilen ifadenin *cinsel ilişki ve yalan söylemek* olduğu görülmüştür.

4. Aşama: Yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler

Yaşamları boyunca herhangi bir romantik partneri tarafından en az bir kere aldatılmış yedi kişi ile çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu kişilere aldatılmanın onlar için davranışsal bir tutum olarak ne ifade ettiği sorulmuştur. Görüşmelerin analizi MAXQDA'dan yararlanılarak yapılmıştır. Literatürden elde edilen veriler, yüz yüze görüşmeler ve yazılı görüşlerin alınmasından sonra toplam 126 farklı kod elde edilmiştir. Sonrasında bu kodlarla 126 ifadeli madde havuzu oluşturulmuştur.

3. VERİ ANALİZİ

AAÖ yapı geçerliği analizleri kapsamında AFA ve DFA'ya iki farklı çalışma grubu üzerinden bakılmıştır. AFA sürecinde, aralarında bağlantı olan değişkenlerin bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır (Pallant, 2016). DFA sürecinde ise değişkenler arasındaki ilişkiden yola çıkılarak, oluşturulan yapıya ilişkin hipotezin sınanması amaçlanmaktadır (Büyüköztürk, 2011). AFA'dan önce, verilerin faktör analizi için geçerli olup olmadığını belirlemek için Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değeri ve Bartlett küresellik testleri yapılmıştır. Öz değerlerinin 1'den büyük olması ve yamaç birikinti grafiği göz önünde alınarak faktör yapısı belirlenmiştir. AFA sürecinden sonra iki faktörden oluşan yapının doğruluğunu test etmek için 1. ve 2. düzey DFA uygulanmıştır.

3.1. Veri Analizine İlişkin Bulgular

3.1.1. AAÖ Geçerlik Analizleri

1- AAÖ Kapsam Geçerliği

Kapsam geçerliği, ölçek maddeleri ile ilgili olan yapının gerçekten ölçülüp ölçülmediği ile ilgilidir (Anastasi, 1988). Bu çalışmanın kapsam geçerliği uzman değerlendirmesi ile ölçülmüştür. 126 ifadeli madde havuzu araştırmacı tarafından tekrarlanan ifadelerin de azaltılmasıyla 79 ifadeye düşürülmüştür. Sonrasında ifadeler farklı alanlarda alanında uzman 12 kişiye gönderilmiştir ve "Madde ölçekte kalmamalı mı?" "Madde nasıl revize edilmeli?" "Madde ölçekte kalmalı mı?"

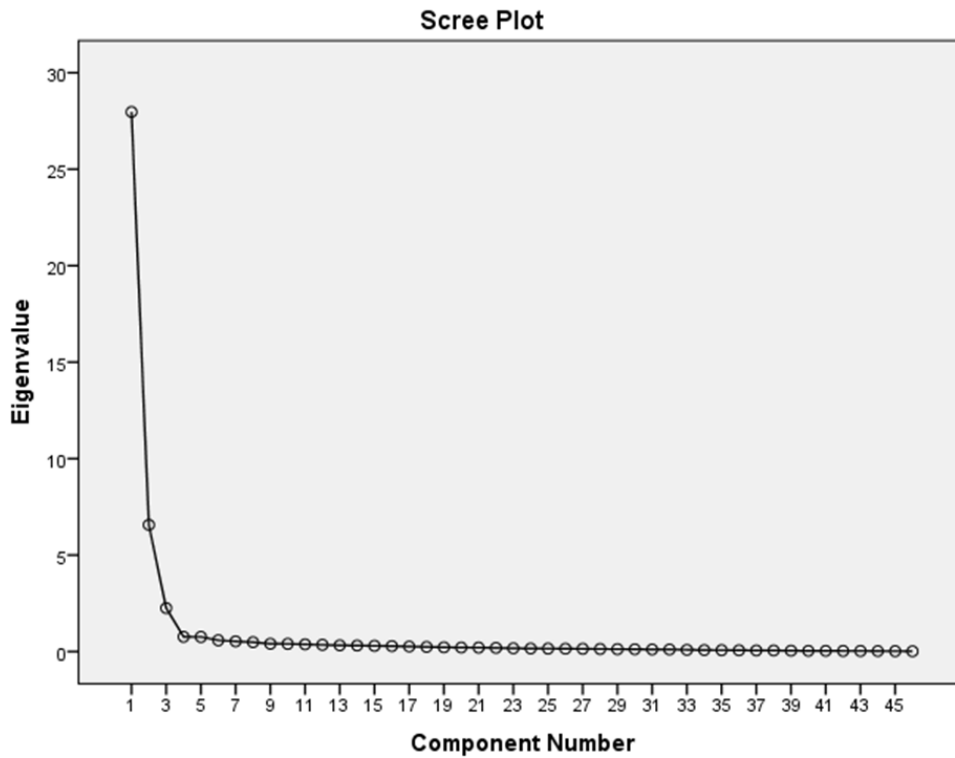
"Madde revize edilmeli mi?" sorularını cevaplandırmaları istenmiştir. Gelen geri bildirimlerden sonra bazı maddelerin çıkartılması ile madde havuzunda toplam 46 ifade kalmıştır.

2- AAÖ Yapı Geçerliliği

- Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA):

46 maddelik taslak ölçek, 241 öğrenciden oluşan çalışma grubuna uygulanmıştır. Bu süreçte öncelikle Bartlett ve Kaiser Meyer-Olkin (KMO) değerleri incelenmiştir. KMO değeri .97 bulunmuştur. Bartlett küresellik testi sonuçlarına göre ki-kare değerinin de analize uygun olduğu görülmektedir ($\chi^2_{(1035)} = 17599.802; p < .01$). Bu değer, verilerin normal dağıldığını ve çok değişkenli olduğunu ifade etmektedir (Kalaycı, 2010).

Şekil 1. Aldatılma Algısı Ölçeği Yamaç Birikintisi Grafiği

Yukarıdaki grafikte dikey eksen öz değer miktarını, yatay eksen ise faktörleri göstermektedir. Grafikte yer alan yüksek ivmeli ve hızlı düşüşlerin yaşandığı nokta, faktör sayısını belirtmektedir. Yatay çizgiler ise, faktör varyanslarının birbirine yakın değerde olduğunu açıklamaktadır (Büyüköztürk, 2003).

Tablo 1. AAÖ Açıklanan Toplam Varyans Miktarları *

Bileşen	Başlangıç Özdeğerler			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı			Dönüştürülmüş Matris		Bileşen
	Toplam	Varyans %'si	Birikimli %	Toplam	Varyans %'si	Birikimli %	Toplam	Varyans %'si	Birikimli %
1	27.969	60.802	60.802	27.969	60.802	60.802	23.279	50.606	50.606
2	6.566	14.273	75.074	6.566	14.273	75.074	11.255	24.468	75.074
3	2.253	4.897	79.971						

Sadece Öz-değeri 1'den büyük olan faktörler verilmiştir.

AAÖ faktör desenini ortaya koymak için temel bileşenler analizi (Principal Component Analysis); dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) yöntemi uygun görülmüştür. Sonrasında, yüksek ilişkili maddeleri aynı faktörde toplayabilmek için Varimax 90 derece döndürme analizi yapılmıştır (Doğan, 2010). Tablo 3'ten ve yamaç birikintisi grafiğinden de anlaşıldığı gibi, öz değer 1 olduğunda ölçeğin 3 faktör olduğu görülmektedir. Toplam varyansa yapılan katkı %79,97 olarak ulunmuştur. Sosyal bilimler alanında geliştirilen ölçeklerin toplam varyansları %40'tan fazla ise, bu kabul edilebilir bir değer olarak belirtilmektedir (Tavşancıl, 2010).

Yukarıdaki grafik yine incelendiğinde, üçüncü bileşenin toplam varyansa yaptığı katkı %5 olduğu görülmektedir. Bu yüzden 2 faktörlü yapının daha uygun olacağına karar verilmiştir. İlk analizde düşük yük değerine sahip olan maddeler, maddelerin yeterli yük değerine sahip olana kadar analizden çıkartılmıştır. Maddelerin hangi faktöre ait olduklarını belirlemek için varimax yani dik döndürme analizi uygulanmıştır. Bu araştırmada maddelerin yük değerlerinin 0.40'tan büyük olmasına önem verilmiştir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). 0.10'dan daha az yük değerine sahip maddeler binişik maddeler olduğu için analizden çıkartılmıştır (Büyüköztürk, 2007). Yapılan bu analizler sonrasında ölçeğin 2 boyutlu toplam 41 maddeden oluştuğu aşağıdaki tabloda da (Tablo:2) görülmektedir.

Tablo 2. Faktör Analizi Neticesinde Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Madde No	Faktör 1	Faktör 2
s12	0.965	
s38	0.963	
s7	0.960	
s20	0.954	
s23	0.953	
s79	0.946	
s5	0.942	
s54	0.936	
s4	0.929	
s15	0.926	
s45	0.919	
s81	0.903	
s78	0.903	
s2	0.897	
s18	0.874	
s41	0.873	
s14	0.855	
s19	0.848	
s6	0.842	
s62	0.832	
s11	0.818	
s32	0.760	
s74	0.739	
s51	0.723	
s26	0.696	
s37	0.682	
s82		0.814
s69		0.802
s83		0.801
s56		0.787
s55		0.746
s64		0.736
s52		0.732
s33		0.699

s70	0.699
s34	0.694
s65	0.692
s17	0.680
s36	0.675
s42	0.647
s80	0.635

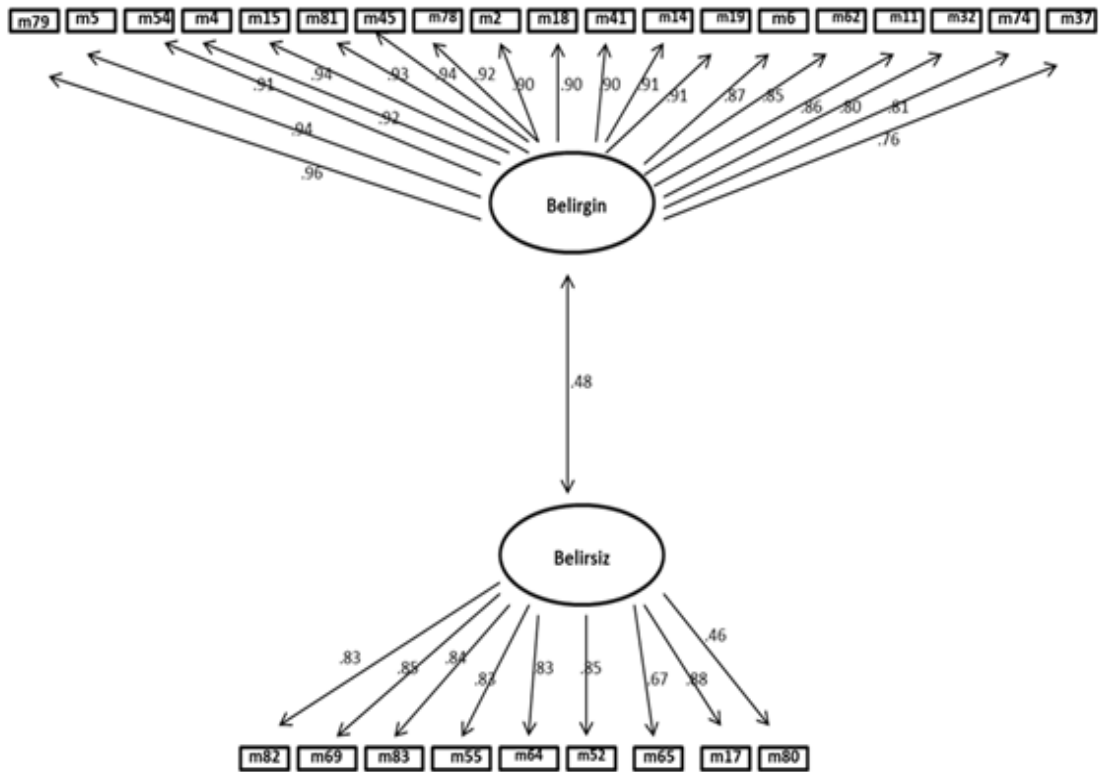
Şencan'a (2005) göre, bir ölçekteki maddelerin birbiriyle olan korelasyon katsayılarının yüksek olması ölçeğin güvenilirliğine zarar vermektedir. Ölçekte yer alan birbiriyle yüksek korelasyonlu (Büyüköztürk vd., 2016) olan toplam 13 madde ölçekten çıkartılmıştır.

Mevcut ölçeğin boyutları isimlendirilirken aldatma/aldatılma algısı ile ilgili alan yazından faydalanılmıştır. Buna göre birinci boyuttaki ifadeler açık, somut ve belirgin olduğu için *Belirgin Aldatılma Algısı*; 2. boyuttaki ifadeler daha gizli, belirsiz düşünce ve davranışları ifade ettiği için *Belirsiz Aldatılma Algısı* olarak isimlendirilmiştir (Wilson vd., 2011). Çıkan maddelerden sonra 28 maddelik 2 boyutlu AAÖ elde edilmiş, sonrasında ölçeğin DFA analizine geçilmiştir.

**Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA):*

Bu çalışmada DFA, ölçeğin toplam puan ve alt puan üzerinden işlem yapılmasını sağlamak için (Meydan ve Şeşen, 2015) iki düzeyli gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin 1. düzey yol akış şeması ve uyum indekslerini gösteren değerler aşağıdaki Şekil 2 ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Şekil 2. AAÖ 1. Düzey DFA Path Diagramı ve Faktör Yükler

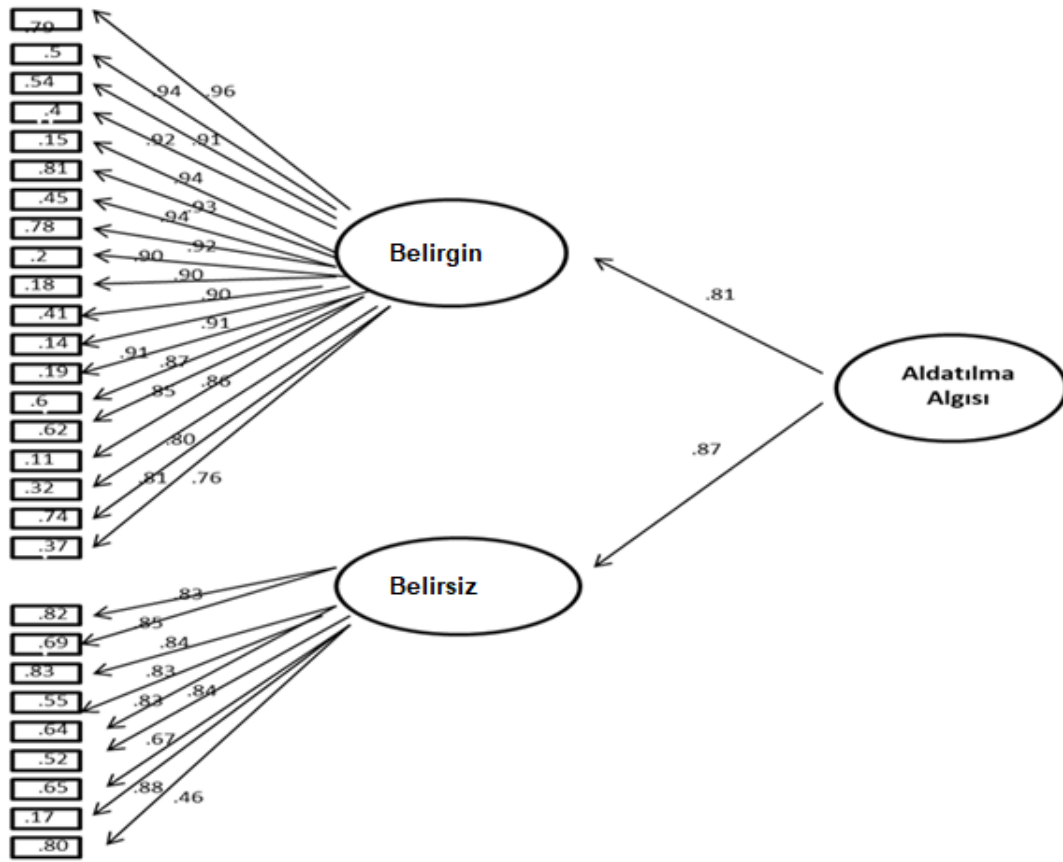
Tablo 3. AAÖ İncelenen Uyum İndekslerine İlişkin Değerler

Model Uyum Kriteri	Mükemmel Uyum*	Kabul Edilebilir Uyum	Sonuç
χ^2/sd	$\chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 5$	4.21
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$0.05 < RMSEA \leq 0.08$	0.09
CFI	$CFI \geq 0.95$	$CFI \geq 0.90$	0.91
TLI	$TLI \geq 0.95$	$TLI \geq 0.90$	0.90
SRMR	$SRMR \leq 0.05$	$0.05 < SRMR \leq 0.10$	0.07

* Uyum İndeksi Parametreleri Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller'den (2003) alıntılanmıştır.

Yukarıda yer alan tablo 3'ten ölçeğin uyum indekslerinin, 2 boyutlu yapıyı doğruladığı görülmektedir. Ölçeğin 2. Düzey yol akış şeması ve uyum indeksleri aşağıda Şekil 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Şekil 3. AAÖ 2. Düzey DFA Path Diagramı ve Faktör Yükleri

Tablo 4. AAÖ İncelenen Uyum İndekslerine İlişkin Değerler

Model Uyum Kriteri	Mükemmel Uyum*	Kabul Edilebilir Uyum	Sonuç
χ^2/sd	$\chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 5$	3.36
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$0.05 < RMSEA \leq 0.08$.08
CFI	$CFI \geq 0.95$	$CFI \geq 0.90$.90
TLI	$TLI \geq 0.95$	$TLI \geq 0.90$.90
SRMR	$SRMR \leq 0.05$	$0.05 < SRMR \leq 0.10$.08

* Uyum İndeksi Parametreleri Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller'den (2003) alıntılanmıştır.

Tablo 4'teki uyum indeksleri ve Şekil 3'teki değerlere bakıldığında ortaya çıkan değerlerin yine iki boyutlu ölçek yapısını doğruladığı görülmektedir.

AAÖ Ölçüt Geçerliği

Ölçüt geçerliği analizi için Romantik Kıskançlık Ölçeği (RKÖ) ile korelasyona bakılmıştır. Tablo 5'ten de anlaşıldığı üzere AAÖ ile RKÖ, Kıskançlık Tetikleyicileri boyutu arasında pozitif bir korelasyon vardır ($r_{AAÖ-RKÖkt}=.34$, $p<.01$). Bu durum AAÖ'nün ölçüt geçerliği olduğunu göstermektedir (Ercan ve Kan, 2004).

Tablo 5. AAÖ Ölçüt Geçerliğine İlişkin Karşılaştırmalı Bulgular

Ölçekler ve Boyutları	Belirgin/Açık Boyut (r)	Belirsiz Boyut (r)	Aldatılma Algısı Toplam Puan (r)
RKÖ Kıskançlık Tetikleyicileri	.36	.24	.34

3.1.2. AAÖ Güvenirlik Analizleri

1- AAÖ ve Alt Boyutlarına Ait Croanbach Alpha Değerleri

AAÖ'nün güvenirlik analizleri kapsamında Cronbach Alfa katsayısına bakılmıştır. Tablo 6'da da görülebileceği gibi Cronbach Alfa değeri Belirgin Aldatılma Algısı alt boyutu için .96, Belirsiz Aldatılma Algısı alt boyutu için .97 ve Aldatılma Algısı toplam puanı için .95 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayısının 0.90'ın üzerine olması ölçme aracının çok yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Creswell, 2002).

Tablo 6. AAÖ ve Alt Boyutlarına Ait Güvenirlik Katsayıları

AAÖ Faktörler	Croanbach Alpha
Belirgin Aldatılma Algısı	.96
Belirsiz Aldatılma Algısı	.97
Aldatılma Algısı (Toplam)	.95

2-AAÖ Test Tekrar Test Çalışması

AAÖ, test tekrar test uygulaması 82 kişiden oluşan aynı örneklem grubuyla iki hafta ara ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7. Test Tekrar Test Güvenirliğine İlişkin Bağımlı Örneklem t-Testi Sonuçları

	Ölçüm	N	x	ss	sd	t	p*
Belirgin Aldatılma Algısı	1.uygulama	82	2.30	1.27	81	18.85	.06
	2.uygulama	82	2.28	1.21			
Belirsiz Aldatılma Algısı	1.uygulama	82	2.36	1.33	81	19.75	.09
	2.uygulama	82	2.34	1.47			
Aldatılma Algısı	1.uygulama	82	2.37	.32	81	22.40	.08

Toplam Puan

2.uygulama 82 2.32 1.23

Sonuçlara göre, iki uygulama arasında da AAÖ'nün iki alt boyutu ve toplan puanı için anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur. Bunun yanında iki uygulama arasında korelasyon kat sayısına bakınca Belirgin Aldatılma Algısında $r=.88$, $p<.01$, Belirsiz Aldatılma Algısında $r=.85$, $p<.01$ ve toplam Aldatılma Algısında $r=.86$, $p<.01$ olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, AAÖ'nün test tekrar test güvenilirliğini sağladığını söylemek mümkündür.

3-AAÖ Madde Ayırt Ediciliğine İlişkin Bulgular

AAÖ'nün maddelerinin toplam puanı yordama gücünü ve madde ayırt edicilik düzeylerini hesaplamak için madde analizi gerçekleştirilmiştir. Bunun için madde toplam korelasyonlarına bakılmış ve %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. AAÖ Madde-Toplam Korelasyonu Alt Üst %27 Gruplar Arası Farkın T testi Sonuçları

Madde No	Madde-Toplam Korelasyon Katsayısı	Alt- Üst %27 Gruplararası Fark	p**
M79	.51	3.95	.00
M5	.46	3.67	.00
M54	.54	4.24	.00
M4	.49	4.14	.00
M15	.48	4.11	.00
M45	.51	4.09	.00
M81	.56	5.04	.00
M78	.52	3.75	.00
M2	.46	4.14	.00
M18	.53	4.62	.00
M41	.54	4.59	.00
M14	.55	4.86	.00
M19	.52	3.96	.00
M6	.46	3.38	.00
M62	.55	4.48	.00
M11	.54	4.95	.00
M32	.55	4.50	.00
M74	.65	6.14	.00
M37	.62	6.23	.00
M82	.84	8.68	.00
M69	.70	7.57	.00
M83	.64	8.58	.00
M56	.72	8.44	.00
M64	.71	9.18	.00
M52	.38	8.75	.00
M65	.56	10.89	.00
M17	.81	2.43	.00
M80	.73	7.35	.00

** p<.01

Madde toplam korelasyon değerlerine bakıldığında ölçekte yer alan 28 maddenin madde toplam korelasyon değerlerinin .46 ile .84 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Büyüköztürk'e (2011) göre, madde toplam korelasyon katsayılarının .30'un üzerinde olması ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olmasını ve maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiğini açıklamaktadır. Dolayısıyla

geliştirilen ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanında, madde puanlarına bakıldığında maddelerin arasında tutarlılığın olduğu anlaşılmaktadır. 28 maddeye alt üst grup ortalamalarına dayalı madde analizi tekniği gerçekleştirilmiştir. Maddelerin ayırt ediciliğini belirlemek için kullanılan %27 alt ve üst değerlerinin bütün maddeler için anlamlı olduğu bulunmuştur ($p < 0.01$).

4. SONUÇ

Bu çalışma ile romantik ilişkilerde AAÖ'nün geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu ölçek, romantik ilişki yaşayan kişilerin partnerlerinin hangi davranışlarını aldatılma olarak algıladıklarını değerlendirmelerini sağlayacak bir ölçme aracı niteliğindedir. Ölçek geliştirme aşamasında farklı birçok yöntem kullanılmış ve bunun sonucunda madde havuzu elde edilmiştir. Bu maddeler farklı alanlardan uzmanların görüşlerine sunulmuş, onların değerlendirmeleri doğrultusunda bazı maddeler çıkartılmış ve kalan maddelere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Sonrasında, ölçeğin faktör yapısını belirlemek için AFA, ölçeğin yapı geçerliğini sınamak için DFA yapılmıştır. Bu aşamadan önce Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett değerleri kontrol edilmiştir. KMO sonucunun 0.97 olması ölçeğin faktör analizi yapmak için yeterli bir değer olduğu kabul edilebilmektedir. Uygulanan AFA sonrasında ölçeğin iki faktörlü bir yapısı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu faktörler literatüre bağlı kalınarak "Belirgin Aldatılma Algısı" ve "Belirsiz Aldatılma Algısı" olarak isimlendirilmiştir. İki faktörlü yapıda maddelerin faktör yük değerlerinin en düşük değer .635; en yüksek değer de .965 olarak bulunmuştur.

Bir faktör yükünün kabul edilebilir olması için en az 0.30 olması gerekmektedir (Stevens, 2002). Buna göre, çıkan faktör yüklerinin mükemmel ve çok iyi değerlerde olduğu söylenebilmektedir (Comrey ve Lee, 2002). Ölçeğin temel bileşenlerin varyansa yaptıkları katkı %79.97 olarak bulunmuştur. Sosyal bilimlerde %40 ve üzerindeki değerler kabul edilebilir ve daha da üstü iyi olarak değerlendirilmektedir. Bu analizden elde edilen %79.97 sonucu da iyi kabul edilebilmektedir. Sonrasında 41 maddelik AAÖ'ye DFA yapılmıştır. 1. Düzey DFA sonucu, χ^2/sd : 4.21; 2. Düzey DFA sonucu ise χ^2/sd : 3.36 olarak bulunmuştur. İki düzeyde de uyum indeksleri incelendiğinde iki boyutlu ölçek yapısının kabul edilir değerlerde olduğu görülmüştür.

Tüm bu değerler dikkate alındığında AAÖ'nün belirgin boyut 19 madde ve belirsiz boyut 9 madde olmak üzere toplam 28 maddelik iki faktörlü yapısının geçerli olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu ölçek kişilerin romantik partnerlerinin hangi davranışlarını aldatılma olarak algılayabileceklerine ilişkin hazırlanmış uygun bir ölçek olduğu söylenebilmektedir. Ölçek, kişinin hali hazırda var olan ya da bir partnerinin olması gerekmeksizin, romantik partnere yönelik algıyı ön plana çıkardığı için tüm bireylere uygulanabilmektedir. Ölçekte alınan puanın yüksek olması, kişinin partnerinin onu aldattığına ilişkin algısının o derece yüksek olduğunu göstermektedir.

Geliştirilen AAÖ, romantik ilişkilerde aldatılma ile ilgili çalışmaların olduğu alan yazına ilişkideki diğer tarafın (aldatılanın) algıları ile ilgili bilgiler sunması açısından özgün değer taşımaktadır. Ancak ölçeğin daha sonraki çalışmalarda farklı ve daha büyük çalışma grupları ile kullanılması, verilerin kıyaslanması yanı sıra ölçeğin işlevselliğini sınamak açısından da anlamlı olacaktır. Aynı zamanda benzer bir çalışmanın da farklı kültür ve ülkelere mensup kişilerle yapılması ve sonuçlarının Türkiye'de yapılan benzer araştırmalar ile karşılaştırılması önerilebilir. Bu tarz araştırmalar aldatılma algısının kültürel süreçler çerçevesinde değişebileceğini ortaya çıkarmak açısından yararlı olabilir.

Söz konusu geliştirilen ölçek, kişilerin “algısına” odaklandığı için romantik ilişki yaşayabilecek olgunluğa ulaşmış tüm kadın ve erkeklerle uygulanabilir. Bu çalışma daha da spesifikleştirilerek yalnızca evli çiftler, yalnızca romantik ilişki yaşayan çiftler, yalnızca bekarlar ve yalnızca LGBT’ler ile çalışılarak geçerli ve güvenilir bir ölçeme aracı geliştirilebilir. Ayrıca araştırmacılar, aldatılma algısının her iki kişi ve bir bütün olarak ilişki için olası zararlarını da inceleyebilir.

KAYNAKÇA

- Anastasi, A. (1988). *Psychological testing* (5th edition). New York: MacMillan Pub. Co. Inc. <https://doi.org/10.1177/053331647600900215>
- Bakan, İ. ve Kefe, İ. (2012), Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34.
- Berman, M. I. ve Frazier, P. A. (2005). Relationship power and betrayal experience as predictors of reactions to infidelity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(12), 1617–1627. doi: 10.1177/0146167205277209
- Betzig, L. (1989). Causes of conjugal dissolution: A cross-cultural study. *Current Anthropology*, 30, 654-676. <https://doi.org/10.1086/203798>
- Blow, A. J. ve Hartnett, K. (2005b). Infidelity in committed relationships II: A substantive Review. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31(2), 217-233. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2005.tb01556.x>
- Brown, E. M. (1991). *Patterns of infidelity and their treatment*. New York: Brunner-Mazel. <https://doi.org/10.4324/9780203782743>
- Buss, D.M. (2000). *The dangerous passion*. New York: The Free Press.
- Buss, D.M., Larsen, R., Westen, D. ve Semmelroth, J. (1992). Sex differences in jealousy: Evolution, physiology, and psychology. *Psychological Science*, 3, 251-255. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1992.tb00038.x>
- Buunk, B. P. ve Dijkstra, P. (2004). *Men, women and infidelity: Sex differences in extradyadic sex and jealousy*. J. Duncombe, K. Harrison, G. Allan ve D. Marsden (Ed.), *The state of affairs: Explorations in infidelity and commitment* (s. 103-120). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Büyüköztürk, Ş. (2003), *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, 3.bs., Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (19. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Chuick C. (2009). *Gender and infidelity: A study of the relationship between conformity to masculine norms and extrarelatonal involvement* [dissertation]. Iowa City, IA: University of Iowa. doi: 10.2147/PRBM.S16876
- Comrey, A. L., ve Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Creswell, J.W. (2002). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. NJ: Prentice Hall.
- Çelimli, Ç. (2022). *Üniversite öğrencilerinde bağlanma stilleri ve kendine saygı ile ilişki doyumu arasındaki ilişkide aldatılma algısının aracı rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DeVellis, R. F. (2014). *Scale development theory and applications*. T. Totan (Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeği'nin (SGKÖ) Türkçe'ye uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151-159.

- Drigotas, S. M., Safstrom, C. A. ve Gentilia, T. (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(3), 509-524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.3.509>
- Ercan İ. ve Kan İ. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-16.
- Feldman, S. ve Cauffman, E. (1999). Your cheatin' heart: Attitudes, behaviors, and correlates of sexual betrayal in late adolescents. *Journal of Research on Adolescents*, 9, 227-252. DOI:10.1207/S15327795JRA0903_1
- Henline, B.H., Lamke, L.K. ve Howard, M.D. (2007). Exploring perceptions of online infidelity. *Personal Relationships*, 14, 113-128. <https://doi.org/10.1111/j.1475>
- Hertlein, K.M., Wetchler, J.L. ve Piercy, F.P. (2005). Infidelity: An overview. *Journal of Couple and Relationship Therapy*, 4(2-3), 5-16. https://doi.org/10.1300/J398v04n02_02
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *İnsan ve insanlar, dünden bugüne* (16th Edition).
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kruger, D. J., Fisher, M. L., Edelstein, R. S., Chopik, W. J., Fitzgerald, C. J. ve Strout, S. L. (2013). Was that cheating? Perceptions vary by sex, attachment anxiety, and behavior. *Evolutionary Psychology*, 11(1), 159-171. doi: 10.1177/147470491301100115
- Mattingly, B. A., Wilson, K., Clark, E. M., Bequette, A. W. ve Weidler, D. J. (2010). Foggy faithfulness: Relationship quality, religiosity, and the Perceptions of Dating Infidelity Scale in an adult sample. *Journal of Family Issues*, 31(11), 1465-1480. <https://doi.org/10.1177/0192513X10362348>
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Moller, N. ve Vossler, A. (2015). Defining infidelity in research and couple counseling: A qualitative study. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 41(5), 487-497. doi: 10.1080/0092623X.2014.931314. Epub 2014 Aug 25.
- Morales, C. M. (2018). *Was it really cheating? how can we fix this?: Perceptions of infidelity and the impact on commitment to couple's therapy* (Order No. 10928581).
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual: A step by step guide to data analysis using SPSS program*. London: McGraw-Hill Education.
- Roscoe, B., Cavanaugh, L. E. ve Kennedy, D. R. (1988). Dating Infidelity: Behaviors, reasons and consequences. *Adolescence*, 23, 35-43.
- Sakman, E., Urgancı, B. ve Sevi, B. (2021). Your cheating heart is just afraid of ending up alone: Fear of being single mediates the relationship between attachment anxiety and infidelity. *Personality and Individual Differences*, 168, doi: 10.1016/j.paid.2020.110366
- Shackelford, T. K., Buss, D. M., ve Bennett, K. (2002). Forgiveness or breakup: Sex differences in responses to a partner's infidelity. *Cognition & Emotion*, 16(2), 299-307. <https://doi.org/10.1080/02699930143000202>
- Stewens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social science* (Third Edition). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenirlik ve geçerlilik* (1. Baskı) içinde (s.499-559). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analiz* (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tezbaşaran, A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Psikoloji Derneği Yayınları.
- Thompson, A. (1984). Emotional and sexual components of extramarital relations. *Journal of Marriage and Family*, 46, 35-42. <https://doi.org/10.2307/351861>

- Thornton, V. L. ve Nagurney, A. J. (2011). What is infidelity? Perceptions based on biological sex and personality. *Psychology Research and Behavior Management*, 4, 51-58. doi:10.2147/PRBM.S16876
- Weis, D. ve Slosnerick, M. (1981). Attitudes toward sexual and nonsexual extramarital involvement among a sample of college students. *Journal of Marriage and the Family*, 43, 349-358. <https://doi.org/10.2307/351386>
- Weiss, D. L. ve Felton, J. R. (1987). Marital exclusivity and the potential for future marital conflict. *Social Work*, 45-49. <https://doi.org/10.25904/1912/3187>
- Wilson, K., Mattingly, B. A., Clark, E. M., Weidler, D. J., Bequette, A. W. (2011). The Gray Area: Exploring Attitudes Toward Infidelity and the Development of the Perceptions of Dating Infidelity Scale. *The Journal of Social Psychology*, 151(1), 63-86. doi:10.1080/00224540903366750
- Yarab, P. E., Sensibaugh, C. C. ve Allgeier, E. R. (1998). More than just sex. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 10(2), 45-57. doi: 10.1300/j056v10n02_03

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Maltepe Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul'undan 08.01.2021 tarih ve 2021/01-10 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Dr. Öğr. Üyesi Çağla ÇELİMLİ %50, Prof. Dr. Seval ERDEN ÇINAR %50.

ENHANCING JOB PERFORMANCE: EXPLORING THE IMPACT OF EMPLOYEE LOYALTY AND TRAINING ON QUALITY HUMAN RESOURCES PRACTICES

İŞ PERFORMANSINI ARTIRMA: ÇALIŞAN BAĞLILIĞI VE EĞİTİMİN KALİTELİ İNSAN KAYNAKLARI UYGULAMALARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Hayford ASARE OBENG¹

Tarik ATAN²

Dagnu Haile TESSEMA³

Japheth Ahmed NUHU⁴

Jeneba Joy TUCKER⁵

¹ PhD Candidate, Cyprus International Univ., Faculty of Economics and Administrative Sciences, hayfordasareobeng1@gmail.com

² Professor (Dr.), Cyprus International Univ., Faculty of Economics and Administrative Sciences, tatan@ciu.edu.tr

³ PhD Candidate, Cyprus International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, dagnu.2017@gmail

⁴ PhD Candidate, Cyprus International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, japhethnuhu71@gmail.com

⁵ PhD Candidate, Cyprus International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, jenebatucker2009@yahoo.com

Geliş Tarihi / Date Applied
07.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
28.03.2024

ABSTRACT

The current phase of globalization brings significant challenges to both private and public sectors globally, driven by rapid technological advancements and intense competition. In this context, the effectiveness of organizations depends crucially on the quality of their workforce and workplace practices. However, existing studies on job performance often overlook the pivotal roles of employee loyalty and training programs in fostering quality human resources. This study addresses this gap by examining how quality human resources practices influence job performance, with a focus on the mediating role of employee loyalty and the contribution of training and development programs. Using Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) and survey data from 175 individuals in Ghanaian public hospitals, our findings underscore the significant positive impact of both employee loyalty and training and development opportunities on job performance. Moreover, we reveal that employee loyalty fully mediates the relationship between quality human resources and job performance. Furthermore, our results indicate that the association between employee loyalty and job performance is moderated by the availability of training and development opportunities. These findings emphasize the importance of prioritizing training and development programs to enhance employee loyalty, thereby improving job performance.

Keywords: Quality Human Resource, Employee Loyalty, Training And Development, Job Performance, Ghana.

ÖZET

Küreselleşmenin gelinen aşaması dünya çapında hem özel sektörde hem de kamu sektöründe önemli değişikliklere ve zorluklara neden olmaktadır. Bu, teknolojideki hızlı gelişmelerin yerel ve dünya çapındaki rekabetle birleştiğinde iş ortamını nasıl yeniden şekillendirdiğini ve performansı, bağlılığı, eğitim ve gelişim yatırımlarını nasıl hayati hale getirdiğini vurguluyor. Bir kuruluşun uzun vadeli başarısını belirleyen en önemli faktörlerden ikisi, işgücü ve iş performansına ilişkin önceki çalışmalar, İK yetkinliğinin kurumsal hedeflere ulaşmak için gerekli olmasına rağmen, çalışan sadakati ve eğitim programlarının, iş performansının iyileştirilmesi için kaliteli insan kaynaklarının artırılmasında oynadığı kritik rolleri vurgulamak için yeterince yapmamıştır. Bu çalışma, kaliteli insan kaynağının iş performansı üzerindeki etkisini araştırarak, çalışan bağlılığının aracılık rolünü ve eğitim ve gelişim programlarının bu dinamiğe katkı sağlama rolünü dikkate alarak yeni veriler ortaya koymuştur. PLS-SEM 4'ü kullanarak ve Ganalı kamu hastanelerinden 175 kişiyle anket yapılarak elde edilen bulgularımız, iş performansının çalışan bağlılığının yanı sıra eğitim ve gelişim fırsatlarından da önemli ölçüde ve olumlu şekilde etkilendiğini göstermiştir. Bulgular aynı zamanda kaliteli insan kaynakları ile iş performansı arasındaki ilişkiye çalışan bağlılığının aracılık ettiğini göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, çalışan bağlılığı ile iş performansı arasındaki pozitif bağlantının eğitim ve gelişim olanakları tarafından yönetildiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaliteli İnsan Kaynağı, Çalışan Bağlılığı, Eğitim Ve Gelişim, İş Performansı, Gana.

Atf Citation

Asare Obeng, H., Atan, T., Tessema, D. H., Nuhu, J. A., & Tucker, J. J. (2024). Enhancing job performance: Exploring the impact of employee loyalty and training on quality human resources practices. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 244-266. DOI: <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1401710>

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

1. GİRİŞ

The current phase of globalisation is causing significant changes and difficulties in both the private and public sectors worldwide (Toan, 2023). This emphasises the impact of competition and advanced technology progress on the corporate landscape, emphasising the increased importance of elements such as performance, loyalty, and training and development (Annamalah, 2023). Because job requirements are constantly shifting, it is essential for the organisation to have the correct strategy by being creative and able to innovate. The company's response to this situation requires quick action. In order to develop novel concepts, strategies, techniques, and products, workers need to be resourceful, self-reliant, optimistic, and proactive (Htet et al., 2023). That is to say, everyone agrees that HR plays a crucial role in a company's overall performance. In the bid to underwrite to the significance of HR processes at the workplace, this study explores how job performance can be boosted.

Employees, are one of the most important factors in determining the long-term viability of an organisation. The calibre of HR plays a role in efforts to achieve the goals and objectives of the organisation (Susano et al., 2023). As a result, businesses need to oversee and nurture their human resources in a competent and organised way. Businesses must also consider the manner in which employees feel about their jobs, how they are physically and emotionally involved in their workplaces, along with the way they behave with regard to their loyalty to their employers (Susano et al., 2023; Mohsin et al., 2022; Hartika et al., 2023).

Employee loyalty is a psychological disposition characterised by a strong sense of identification and a deep commitment to their employer (Meschke & Meschke, 2021). Employee loyalty (EL) improves corporate performance, which in turn enhances individual job performance (JP). Qualified individuals unquestionably display exceptional work proficiency, attitude, and behaviour that is an integral component of the quality of human resources (Helmi et al., 2022; Jaiswal & Sharma, 2023). JP is significantly impacted by the opportunities for training and development (T&D) (Niati et al., 2021; Sugiarti, 2022).

In the field of human resource management (HRM), training and development (T&D) refers to a range of resources, procedures, and activities aimed at enhancing employee performance. This framework provides employees with the opportunity to broaden their knowledge-base and increase their skill sets (Armstrong & Taylor, 2023; Muchtar et al., 2022; Kalangit et al., 2022). Through work training and human resource development programmes, employers may inspire and shape employee behaviours and attitudes (Shamim, et al., 2016). This assertion demonstrates how training and development, as a person's process, can alter people's expertise, attitudes, behaviours, and abilities in ways that help people grow as people rather than merely focus on skills (Aktar & Pangil, 2018).

According to Al Hakim et al. (2019) and Rowden and Conine (2005), training and development that can benefit employees can affect their satisfaction and loyalty (Vuong et al., 2021). Unfortunately, present studies on JP have not established how EL and T&D are captious to improving the quality of human resources to magnify job performance. Although studies have demonstrated that the interaction between quality human resources and employee loyalty enhances performance (Cachón-Rodríguez et al., 2022; Chen et al., 2022), it is uncertain how these central elements interrelate to form an environment favorable to enhance job performance, to obtain competitive advantage.

Extant literature on quality human resource, job performance, employee loyalty, and training and development have been heralded in silos (Guillon & Cezanne, 2014; Darmawan et al., 2020; Santos et al., 2022). A conceptual model interconnecting all these constructs is lacking, and furthermore, none of the existing related investigations have been conducted in sub-Saharan Africa. This study seeks to elucidate the complex mechanisms by which quality human resources influence job performance and the involvement of employee loyalty, training and development in this process. Recognising these patterns in the setting of sub-Saharan Africa may also help design personalised tactics and initiatives and add to the larger literature on performance, offering an increasingly comprehensive and diversified stance that goes outside Western-centric ideas.

The study offers a comprehensive framework that demonstrates how job performance is impacted by their interaction, in contrast to earlier research (Darmawan et al., 2020; Santos et al., 2022) that have examined quality human resource, job performance, and employee loyalty in isolation. For managers, policymakers, and other stakeholders, this framework offers a more widespread knowledge of the elements increasing job performance as well as relevant practical recommendations. The mitigating impact of T&D opportunities in work performance studies has not been examined in any previous research. We conclude by adding to research on factors influencing job performance in emerging nations.

This study is based on the Social Exchange Theory, which serves as a theoretical framework for examining how the quality of human resource management practices, employee loyalty, and training and development programs jointly influence job performance in an organisational context.

2. REVIEW OF THE LITERATURE AND ESTABLISHMENT OF A HYPOTHESIS

This study is grounded on the social exchange theory associated with Homman (1958). The Social Exchange Theory suggests that individuals participate in relationships or interactions by evaluating the costs and benefits involved. Within an organisational framework, this theory posits that employees maintain a feeling of allegiance and dedication to the organisation when they perceive that the organisation invests in them through diverse methods, such as quality human resource management practices, training, and opportunities for growth (Bonnet et al., 2013). By encouraging a reciprocal relationship, this investment motivates staff members to make positive contributions to the company, which improves work performance (Halbesleben & Wheeler, 2015).

March and Simon's (1958) inducement-contribution framework is applicable and offers further understanding when social exchange occurs in an employer-employee relationship. March and Simon (1958) argue that for an organisation to survive and keep functioning, employer must make substantial contributions to provide incentives that are then seen as satisfactory by employees, thus motivating them to make the contributions that are required. Employers who can effectively manage these incentives and contributions are more likely to establish stronger social exchange ties with their employees, which in turn leads to increased performance (Gould-Williams & Davies, 2005).

When employees understand HR practices as demonstrating appreciation, involvement, and acknowledgment, they start to view themselves as engaged in a social exchange rather than a strictly transactional connection (Strom et al., 2014). For instance, the implementation of thorough and meticulous recruitment and selection processes can effectively convey to employees that the organisation holds them in high esteem. The performance review of high-performance work systems (HPWS) is expected to involve commendation and potentially prospects for advancement. Employees may perceive empowerment in making decisions, generous compensation, and comprehensive benefits as a kind of acknowledgement of their worth to the organisation. Intensive training also serves as a demonstration of the organisation's interest in and dedication to the employee, indicating how they are valued for their contribution to the company's continued existence and prosperity (Sisodia et al., 2003). These factors serve as motivation for top-tier individuals to stay with the organisation and excel in their performance (Way, 2002).

2.1 Relationship Between Quality Human Resource And Job Performance

The effective implementation of plans and policies aimed at captivating, fostering, and retaining talented individuals is referred to as quality human resource management (QHRM) practices (Darmawan et al., 2020; Santos et al., 2022). Processes for hiring and selecting employees, developing their skills, managing performance, and creating pay and rewards schemes are a few examples of these practices. According to Santos et al. (2022), the idea of the quality of human resources is no longer limited to those who can see with their eyes and capitalise on gross energy like raw materials, land, water, muscle energy, and so on. Instead, it includes those who are capable of developing fiercely competitive, and revolutionary value through the utilisation of the most advanced energies like cognitive ability, inventiveness, and thoughts. The dedication of every staff member to complete their work, improve themselves, and encourage their coworkers to do the same is a quality of human resources (Kundu & Vora, 2004). On the basis of the foregoing understanding, it can be said that the quality of human resources refers to people, also known as labour, employees, or human potential, who work for organisations and contribute significantly to the accomplishment of organisational goals. These people's skill levels are influenced by their level of training, integrity, and expertise.

The main goal of human resource development is to raise employee standards to the point that individuals can successfully carry out their duties in the future (Sims, 2006). Lu et al. (2023) and Karman (2019) contends that the fundamental ideas for enhancing human resources consist of boosting employee motivation and facilitating faster and more committed acquisition of information, skills, abilities, and adaptability. Recognising that employees' cognitive levels and capabilities vary, the best strategy for human resource development is to tailor interventions to specific client requirements (Albrecht et al., 2015). The organisation can benefit from knowing how development programmes affect personnel both before and after they are put into place. Human resources are regarded as the company's most significant asset because they are in charge of executing business operations and policies (Tien et al., 2021). The productivity of a company's human resources is critical, and there are many things to take into account that may affect this effectiveness. The quality of human resources can be impacted by a variety of elements, including education and training, lifestyle decisions, health and wellness, environmental factors, and cultural settings, consistent with Stone et al. (2020).

Organisational behaviour and human resource management (HRM) areas have both conducted substantial research into job performance (Singh & Ramdeo, 2023). According to Taouab and Issor (2019), activities instead of results alone deserve to be given more weight in definitions of performance. Employees may disregard other crucial behaviours in favour of seeking the shortest way to attain those outcomes if you only concentrate on their results. According to Bakker and Wang (2020), performance is defined as the visible behaviours that employees engage in. According to Bakker et al. (2022) job performance (JP), includes a broad variety of behaviours connected to work that employers want employees to exhibit. JP is defined by Motowidlo, Borman, and Schmit (1997) as activities or behaviours that promote organisational aims and objectives, as advanced by Nguyen et al. (2020). Murphy (2020) emphasises that evaluating performance often includes taking measures that are especially pertinent to the goals of the organisation.

After examining a number of studies, researchers found contradictory results about the connection between the quality human resources and job effectiveness. For instance, a multiple-regression analysis conducted by Saharuddin Ukkas et al. (2019) found no substantial proof in relationship between the quality human resources and work performance. On the other hand, Andreas Santoso et al. (2022) and Didit Darmawan et al. (2020) discovered a significant and positive link between the QHRM and JP. These observations led us to develop the following hypothesis.

H₁: Quality human resource influence employees' job performance.

2.2 Employees' Loyalty, Quality Human Resource And Job Performance

A psychological propensity, such as a sense of identity with affinity to or devotion to the organisation, is employee loyalty (Meschke & Meschke, 2021). EL is the unrelenting commitment and enthusiasm shown by staff members to their employer (Kumari & Ubnare, 2023). Employees that are loyal to the company have greater propensity to express higher levels of job satisfaction and show a strong dedication to the company (Dhir et al., 2020). Thus, it is clear that in order to protect the reputation of the organisation they work for, employees must put up their very best effort when doing their duties. Beyond completing one's job obligations and responsibilities, loyalty entails performing tasks competently and with great enthusiasm while striving to produce the best results for the business (Sinambela et al., 2022).

One of the advantages of having loyal employees is that they have a genuine care for the corporation, an impression of possession, ongoing dedication, and enhanced efficiency to guarantee the company's long-term viability, greater drive, and improved competence and effectiveness (Hsu & Yang, 2022). Studies on how quality human resources affect EL have reported favourable results. For example, According to Khuonga et al. (2020), teamwork, pay, career advancement, relationship with manager, working environment, working conditions, and fringe benefits all had a positive impact on employee motivation. However, those elements had an indirect impact on employee loyalty through the mediation of employee motivation in addition to employee motivation. They went on to say that workplace motivation, career advancement, and atmosphere all had a direct impact on EL. Once more, a strong and favourable connection between QHR and EL was found by Santoso et al. (2022) and Darmawan et al. (2020).

In order to nurture maximum productivity for the benefit of the business, it is the company's job to ensure that it encourages each person in meeting their responsibilities successfully (Phuong & Le Ha, 2022). In order to improve employees' performance, corporate rules act as guides to encourage job-related directions and discipline (Muchiri, 2022). Participation from employees is crucial for developing a sense of commitment to their jobs. EL comprises a variety of factors that have an impact on both specific employees and teams. These components include following rules, exhibiting a sense of duty towards the firm, being open to collaboration, feeling like you belong, and showing a sincere interest in the task (Basheer et al., 2019).

According to various studies, EL has a favourable association with a distinctive contribution to determining job performance (JP) (Abdullah et al., 2021; Blanco-Gonzalez et al., 2020; Huynh & Hua, 2020). Raaper and Brown (2020) looked at the relationship between EL and JP. Their study looked at workplace data from the UK in 2004 to determine the positive effects of EL on JP. The obtained data demonstrated that EL affected JP. Similar to this, Ateeq et al. (2023) used SmartPLS 4 in their study on EL and JP in Bahrain to examine potential connections between EL and JP as well as the indirect effects that job satisfaction has on both. According to research, EL has a significant impact on both JP and satisfaction at work. In addition, Phuong and Tran (2020) looked at the relationships between satisfaction with work, EL, and JP in the Vietnamese hotel sector. In this study, data from 315 hotel employees in Danang, Vietnam, were analysed across multiple groups using structural equation modelling (SEM). According to empirical findings, JP is positively impacted by EL.

The motivation and involvement of employees in what they do can be increased by using QHR practices. If workers feel that their employer is concerned about their professional development, they are significantly more inclined to feel loyal to the organisation, offers a positive work environment, and stands by their efforts (Gupta et al., 2022). Employee motivation and engagement might increase as a result of this loyalty, resulting in better work output. Effective HR procedures can help with employee preservation. If workers feel appreciated and supported, they are going to stay with a company longer (Bharadwaj & Yameen, 2021). Due to their improved organizational citizenship, these committed employees may willingly go beyond what is necessary in the duties of their jobs to assist coworkers and advance the organisation's goals. The performance at work may benefit from these additional efforts. EL and confidence can be increased through QHRM practices (Fahim, 2018). Workers have the tendency to create a sagacity of trust as well as dedication for the company when they believe it cares about their well-being, progress, and career development. Improved JP might emerge from increased discretionary effort and a willingness to support the organization's objectives brought on by this loyalty.

Employee loyalty can serve as a mediator between the relationship between QHR and JP by influencing employees' motivation, engagement, retention, organisational citizenship conduct, trust, and commitment. For example, Darmawan et al. (2020) found that EL mediated the relationship between QHR and JP. Employers who make strong human resources investments are more likely to develop devoted staff members, which in turn may improve work performance. We therefore anticipate that EL will have intervening impact on the link between the exogenous and endogenous constructs (QHR and JP) in this investigation. Thus, the following hypotheses were developed:

H_{2a}: Quality human resource directly and significantly influence Employee loyalty

H_{2b}: Employee loyalty directly and significantly influence Job performance

H_{2c}: Employee loyalty functions as a mediator between the Quality human resource and Job performance relationship

2.3 Moderating Role Of Training And Development Opportunities In The Relationship Between Employees' Loyalty And Job Performance

One of the most popular mechanisms for enhancing human capital is training (Ngoc & Tien, 2023). Training is frequently referred to as an actionable measure with the goal of enhancing the elements that affect how well each employee performs at their work (Rousseau & ten Have, 2022). Organisations are also thought to use training as a strategy to enhance their essential resources for the purpose to accomplish their goals and get an edge over their competitors (Malik, 2020). The massive, billion-dollar investments made by organisations in training are indicative of its importance (Zaman et al., 2021). These expenditures are motivated by the belief that training is likely to enhance worker productivity, raise profitability, lower staff turnover, raise customer satisfaction, and optimise motivation among workers (Nguyen, 2020).

Getting a grasp of knowledge, skills, procedures, and practices is the primary goal of T&D (Hussain et al., 2023). In fact, one of the pillars of HRM is T&D due to how it can improve performance at personal, team, and corporate levels (Lu et al., 2023). Mohammed et al. (2022) underline that training focuses on present jobs while development equips workers for prospective positions in the future. The primary goal of T & D is to assist the company in achieving its overarching goal. Through a variety of instructional tactics and activities, firms make formal, ongoing efforts known as T & D to increase the productivity and sense of fulfillment of their staff.

Studies on the connection between performance and training have produced encouraging findings. For instance, a positive association was found between training effectiveness, JP, workplace environment, and work performance by Chapagain et al. (2022) in their investigation of the intermediary role of workplace environment in the relationship between training effectiveness and work performance. Training effectiveness was found to have the greatest impact on work performance. In a similar study, Sandamali et al. (2018) looked at the connection between executive level employees' performance and training and development. The results showed an encouraging correlation between T&D and employee performance for executives.

Providing T&D initiatives reflects a company's dedication to the long-term success of its personnel (Stofkova & Sukalova, 2020). EL is increased and turnover rates are decreased when employees have opportunities for growth and continual learning (Sibonde & Dassah, 2021). Organizations ensure an elevated standard of job performance throughout their workforce by keeping competent and experienced personnel. When employees are able to keep up with shifting market conditions and technology advancements, they are far more probable to perform effectively at work and show loyalty. The results for performance and loyalty can be improved by organisations through enhancing skills, increasing fulfilment with work, fostering engagement, reducing turnover, and fostering adaptability (Riyanto et al., 2021).

Initiatives in T&D equip employees with the skills, knowledge, and resources they need to accomplish their jobs well. Organisations can establish individualized development plans by recognizing the requirements and goals of each individual employee. With this strategy, it is ensured that employees get training and development opportunities that match their interests and professional objectives. Employee loyalty and motivation to deliver their best work are more likely when they believe that their development is tailored to meet their needs. By improving job-related skills, boosting motivation and engagement, developing a positive organisational culture, and resolving skill gaps and job fit, in the relationship between EL and JP, T&D can serve as a moderator. Organisations can have a good impact on both performance and loyalty by investing in staff development, resulting in a win-win situation for both factors. For instance, Akpoviroro (2022) studied the impact of e-learning on employee growth and training, and they found that it is a helpful step for accelerating learning and decreasing employee downtime, which enables employees to manage more responsibility. We therefore anticipate T&D to strengthen the positive relationship between EL and JP and so outlined the following hypothesis:

H_{3a}: Training and development directly and significantly influence Job performance

H_{3b}: Training and development moderates the positive link between EL and JP

3. MATHERIAL AND METHODS

Study design

The study utilised a descriptive research design to systematically examine the influence of effective human resource management practices on employee job performance. The study specifically investigated the mediating effect of employee loyalty and the moderating effect of training and development in this relationship. This methodology was used because it can thoroughly characterise and analyse the variables being studied, offering insights into their relationships in actual organisational situations (Al-Ababneh, 2020; Obeng, 2023). The utilisation of a descriptive research design allowed for the thorough investigation of intricate phenomena, resulting in the acquisition of valuable insights that can be applied to both theoretical development and practical implementation within organisational contexts.

Study population and sampling technique

The study specifically targeted staff from some selected public hospitals in Ghana with a total population of 327, recognising their crucial importance in the country's health sector. The research focused on these hospitals to obtain useful insights into QHRM practices and JP. This study aims to provide a thorough understanding of EL, as well as T&D opportunities, within the health sector. The method employed in this study facilitated the use of a manageable sample size, which in turn allowed for a thorough analysis and interpretation of the data. This technique also contributed to the enhancement of internal validity. Furthermore, the study participants were chosen from public hospital personnel because of their significance and presence in the healthcare industry, which offers a great framework for investigating the impact of human resource management techniques. In addition, the various roles and experiences of employees in the essential public service environment provide valuable perspectives on the wider implications of the study's results for organisational management, staff wellness, and industry stakeholders.

Sample size

The formulas developed by Yamane in 1967 were used to calculate the sample size for the research study. The selection of this formula was based on the study's constraint of a small sample size. Presented here are the mathematical equations.

$$n = N / (1 + N (e)^2)$$

Where "n" is the sample size

Where "N" is the population under study

Where "e" is the confident interval or margin of error. The margin of error is estimated to be 5% at 95 confident intervals.

$$\begin{aligned} N &= 327 / (1 + 347(0.05)^2) \\ &= 327 / 1.8675 \\ &= 175 \end{aligned}$$

In all a simple size of 175 was used for the study.

The study employed convenience sampling to select 175 employees from the selected public hospitals in Ghana. This approach enabled effective data gathering by providing convenient access to participants within the desired population. The option of convenience sampling was made possible by the desire to ensure that there were no major time or resource constraints in organisational research (Mweshi et al., 2020). Moreover, it facilitated the incorporation of a varied sample of hotel personnel, thus augmenting the study's generalisability. Through the use of convenience sampling, this study provides significant insights into the organisational behaviour and innovation literature of the health sector.

3.1 Measures And Scales

We utilised an electronic survey administered using Google Forms to get data from participants. In the current study, the latent variables were assessed using established scales from the literature. The construct of Quality Human Resource (QHR) was and evaluated using a set of 9 items that were adopted from Darmawan et al. (2020). The Job performance (JP) construct was measured using 6 items that were adopted from Darmawan et al. (2020). The Employee Loyalty (EL) construct was measured using 8 items that were adopted from Darmawan et al. (2020). Finally, employees' turnover intentions were assessed using 5 items that were adopted from Newman et al. (2011). Likert scales with a five-point range from strongly disagree (1) to strongly agree (5) were used for all of the measurement items.

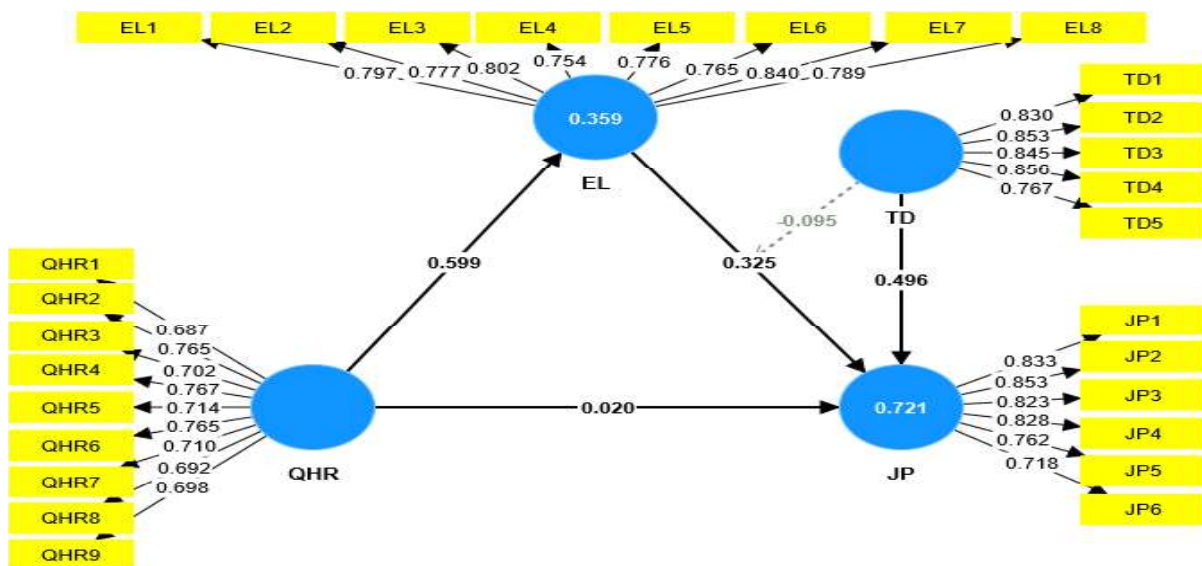
3.2 Data Analysis And Method

Both a measuring model and a structural model were used to assess the construct validity and research hypotheses. SmartPLS 4 statistical software for measurement and structural models was used to analyse the acquired data. Factor loading, AVE, CR, and Cronbach's alpha were used to assess the indicators' validity, convergence, and reliability. In order to evaluate sample estimates' accuracy, including bias, variance, confidence intervals, and prediction errors, the study employed the bootstrapping approach. To assess the hypotheses, the study used structural equation modelling (SEM). While convergent validity assessed the degree to which a trait was accurately measured by its indicators, discriminant validity assessed the degree to which the measures of other qualities were disconnected in the model.

3.3 Measurement Model

The complete sample was examined, and any items with factor loadings less than 0.60 were removed before assessing the constructs' reliability and validity. The measurement model's results are shown in Figure 1 below. An assessment of the measurement model allows us to determine the extent to which the predictor variable influenced the result variables in the study.

Fig. 1: Measurement Model

Output of measurement model, QHR- Quality Human Resource, JP- Job Performance Innovation, EL- Employee Loyalty, TD- Training and Development

Table 1 demonstrates the findings from the direct model evaluation for the study's constructs, including factor loadings, VIF, Cronbach's alpha, CR, and AVE. According to Afthanorhan et al. (2020), factor loadings for the constructs' components should be higher than 0.60 in order to fulfil the specified standard. All factor loadings met this condition, as shown in the table. The VIF indicator was also used to evaluate collinearity, with Hair and Alamer (2022) recommending that ideal VIF values should be lesser than 3. All VIF values came within the range of 1.054 and 2.851, so we can say that the suggested model did not contain collinearity. Through the computation of Cronbach's alpha, CR, and AVE, the study additionally evaluated the construct reliabilities and validities. According to Nazari et al. (2020), a Cronbach's alpha value of 0.70 or higher is often considered as ideal. In this study, the EL, JP, QHR and TD constructs had alpha values of 0.913, 0.890, 0.886 and 0.888, respectively, indicating high levels of internal consistency and reliability.

Table 1: Model Assessment (Direct Model)

Construct reliability and validity						
Construct	Factor	Loading	VIF	α	CR	AVE
	EL1	0.797	2.426	0.913	0.929	0.621
	EL2	0.777	2.067			
Employee Loyalty	EL3	0.802	2.465			
	EL4	0.754	1.970			
	EL5	0.776	2.204			
	EL6	0.765	2.476			
	EL7	0.840	2.621			
	EL8	0.789	2.511			
Job Performance	JP1	0.833	2.371	0.890	0.916	0.647
	JP2	0.853	2.785			
	JP3	0.823	2.244			
	JP4	0.828	2.477			
	JP5	0.762	1.954			
	JP6	0.718	1.711			
Quality Human Resource	QHR1	0.687	1.674	0.886	0.908	0.523
	QHR2	0.765	2.112			
	QHR3	0.702	1.742			
	QHR4	0.767	2.013			
	QHR5	0.714	1.753			
	QHR6	0.765	1.959			
	QHR7	0.710	1.590			
	QHR8	0.692	1.680			
	QHR9	0.698	1.611			
Training and Development	TD1	0.830	2.145	0.888	0.918	0.691
	TD2	0.853	2.454			
	TD3	0.845	2.304			
	TD4	0.856	2.409			
	TD5	0.767	1.799			

VIF-Variance Inflation Factor, α -Cronbach's Alpha, CR-Composite Reliability, AVE-Average Variance Extracted

According to Hair Jr et al. (2021), levels of composite dependability more than 0.70 are regarded as satisfactory. The data were reliable, as seen in Table 1 above, where all CR values were greater than 0.80. Additionally, the AVE values confirmed the existence of convergent validity. Desirable AVE values should surpass 0.50, according to Tian et al. (2023). All of the AVE values in the table were higher than 0.50, proving that convergent validity had been established successfully.

Table 2 displays the findings of the HTMT ratio and the Fornell and Larcker criterion intended to evaluate discriminant validity, indicating the degree to which a variable is different from others. A desired HTMT value, according to Khan et al. (2022), is less than 0.90, and all of the study's HTMT values, which varied from 0.448 to 0.897, satisfied this requirement. According to the Fornell and Larcker criterion, each column's top value should be higher than its bottom value (Waqar et al., 2023). We can draw the conclusion that the suggested model has discriminant validity on the basis of the findings.

Table 2: Discriminant validity

Fornell-Lacker Criterion				Heterotrait-Monotrait (HTMT) Ratio						
Construct	EL	JP	QHR	TD	Construct	EL	JP	QHR	TD	TD x EL
EL	0.788				EL					
JP	0.718	0.804			JP	0.794				
QHR	0.599	0.647	0.723		QHR	0.649	0.721			
TD	0.651	0.801	0.714	0.831	TD	0.718	0.897	0.800		
					TD x EL	0.448	0.614	0.620	0.621	

N=175, EL- Employee Loyalty, JP- Job Performance, QHR- Quality Human Resource, TD- Training and Development

According to Table 2, the collinearity statistics were examined by assessing the inner VIF values. To determine collinearity, the inner VIF values were compared to the recommended threshold of 3, as suggested by Hair and Alamer (2022).

Table 3: Collinearity statistics (inner-VIF values)

	VIF
EL -> JP	1.853
QHR -> EL	1.000
QHR -> JP	2.358
TD -> JP	2.622
TD x EL -> JP	1.663

N=175, EL- Employee Loyalty, JP- Job Performance, QHR- Quality Human Resource, TD- Training and Development

Based on the table, inner VIF values ranged between 1.000 and 2.622, indicating that there is no collinearity present in the model.

4. RESULTS AND DISCUSSIONS OF HYPOTHESES TESTING

The evaluation of structural path is the process that comes after assessing the measurement model in order to determine the statistical significance of the path coefficients.

H₁: Quality human resource influence employees' job performance.

H_{2a}: Quality human resource directly and significantly influence Employee loyalty

H_{2b}: Employee loyalty directly and significantly influence Job performance

H_{3a}: Training and development directly and significantly influence Job performance

H₁ evaluates whether quality human resource directly and significantly influence job performance. The findings showed that the association between quality human resources and work performance was insignificant (B=0.017, t=0.283, P=0.389). Hence, H₁ was not accepted. Our results support the work of Saharuddin Ukkas et al. (2019), who found no conclusive relationship between the QHRM and work performance, and they are in direct opposition to those of Andreas Santoso et al. (2022) and Didit Darmawan et al. (2020), who found a strong and positive relationship between the calibre of human resources and work performance.

H_{2a} evaluates whether quality human resource management directly and significantly influence Employee loyalty. According to the results, human resource quality is positively correlated with employee loyalty. (B=0.599, t=10.623, P<0.01). Thus, H_{2a} was accepted. The findings of the study support existing study such as Khuonga et al. (2020), who reported a direct positive relationship of team spirit, compensation, career development, relationship with manager, working environment, working condition, and fringe benefit on employee motivation. And also, Santoso et al. (2022) and Darmawan et al. (2020), who identified a significant and positive relationship between QHR and EL.

H_{2b} examines whether employee loyalty directly and significantly influence Job performance (B=0.326, t=5.204, P<0.01). The results depicted a significant and positive influence of employee loyalty on job performance. Hence, H_{2b} was accepted. The results of the study corroborate those of previous research, including that of Santoso et al. (2022) and Darmawan et al. (2020), who found a positive and statistically significant correlation between QHR and EL.

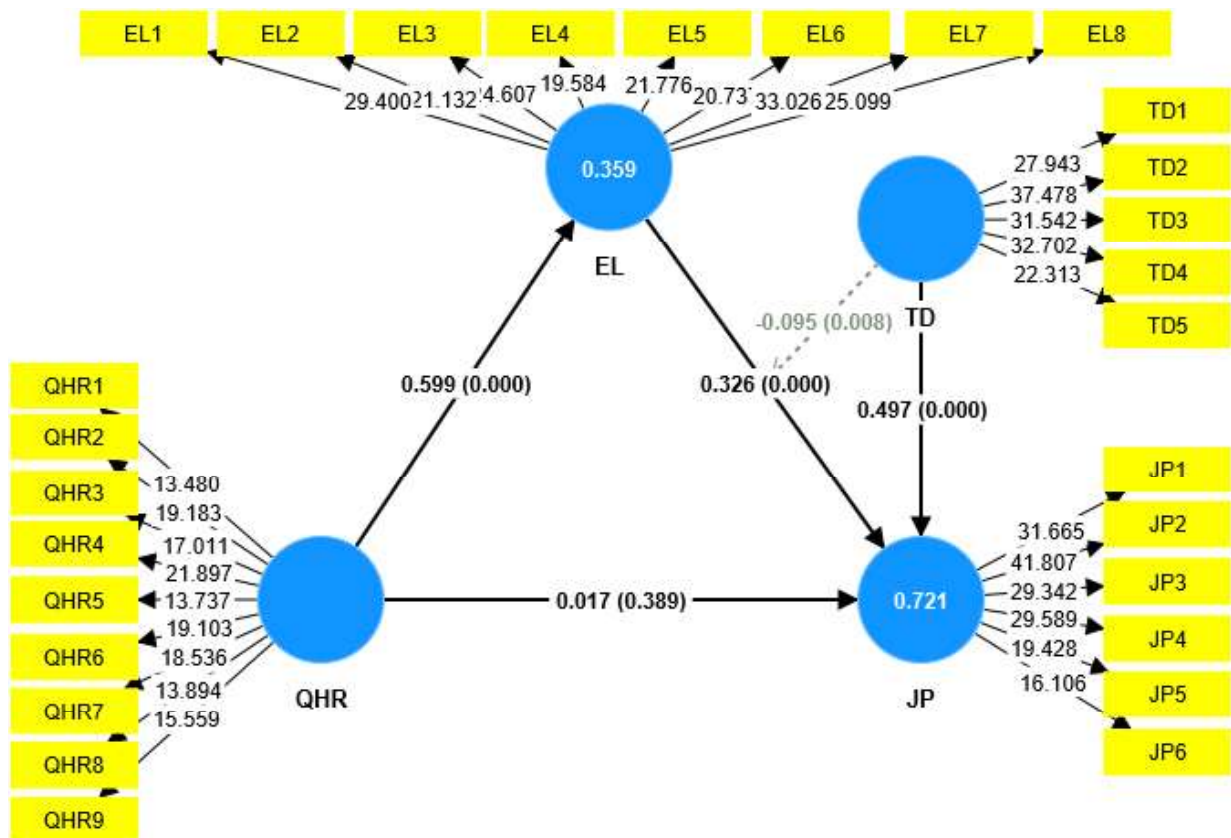
H_{3a} examined whether Training and development directly and significantly influence job performance. The structural model is shown in Figure 2, and the direct effect results are shown in Table 4. Training and development had a significant and direct impact on job performance, as shown by the results (B=0.497, t=7.889, P<0.01). In light of this, we accepted H_{3a}. These results are consistent with those found by Chapagain et al. (2022) and Sandamali et al. (2018), who found that training efficiency, job satisfaction, and productivity all improve together in a healthy work environment. Oductivity all improve together in a healthy work environment.

Table 4: Direct Effect

Path	H	β	M	SE	T statistics	P values	Decision
QHR -> JP	H ₁	0.017	0.027	0.062	0.283	0.389	Rejected
QHR -> EL	H _{2a}	0.599	0.602	0.056	10.623	0.000	Accepted
EL -> JP	H _{2b}	0.326	0.321	0.063	5.204	0.000	Accepted
TD -> JP	H _{3a}	0.497	0.494	0.063	7.889	0.000	Accepted

N=175, EL- Employee Loyalty, JP- Job Performance, QHR- Quality Human Resource, TD- Training and Development, SRMR = 0.075, H- Hypothesis, B- Beta Coefficients, M- Sample Mean, SE- Standard Error

Fig. 2 Structural Model

4.1 Mediation Analysis

H_{2c}: Employee loyalty mediates the positive relationship between Quality human resource and Job performance

In order to determine how much of an impact employee loyalty has on the correlation between quality human resources and job performance, a mediation analysis was conducted. Table 5 shows that there was no statistically significant relationship between QHR and JP. The total effect of QHR on JP was significant (B=0.213, t=3.050, P<0.01). The impact of QHR on JP was significant after the mediator was taken into account (B=0.195, t=4.398, P<0.05). This shows that TD fully mediates the relationship between QHR on JP. Hence, H_{2c} was accepted. This confirms extant literature such as Darmawan et al. (2020).

Table 5: Indirect Effect Results

Total Effects (QHR -> JP)			Indirect Effect of QHR on JP									
			Direct Effects (QHR -> JP)						Percentile bootstrap 95% confidence interval			
β	T-value	P-value	B	T-value	P-value	Hypothesis	B	SE	T-value	P-value	Lower	Upper
QHR -> EL												
0.213	3.050	0.000	0.017	0.283	0.389	-> JP	0.195	0.044	4.398		0.132	0.279

N=175, EL- Employee Loyalty, JP- Job Performance, QHR- Quality Human Resource, TD- Training and Development, SRMR = 0.076, H- Hypothesis, B- Beta Coefficients, M- Sample Mean, SE- Standard Error

4.2 Moderation Analysis

H_{3b}: Training and development moderates the positive relationship between employee loyalty and job performance

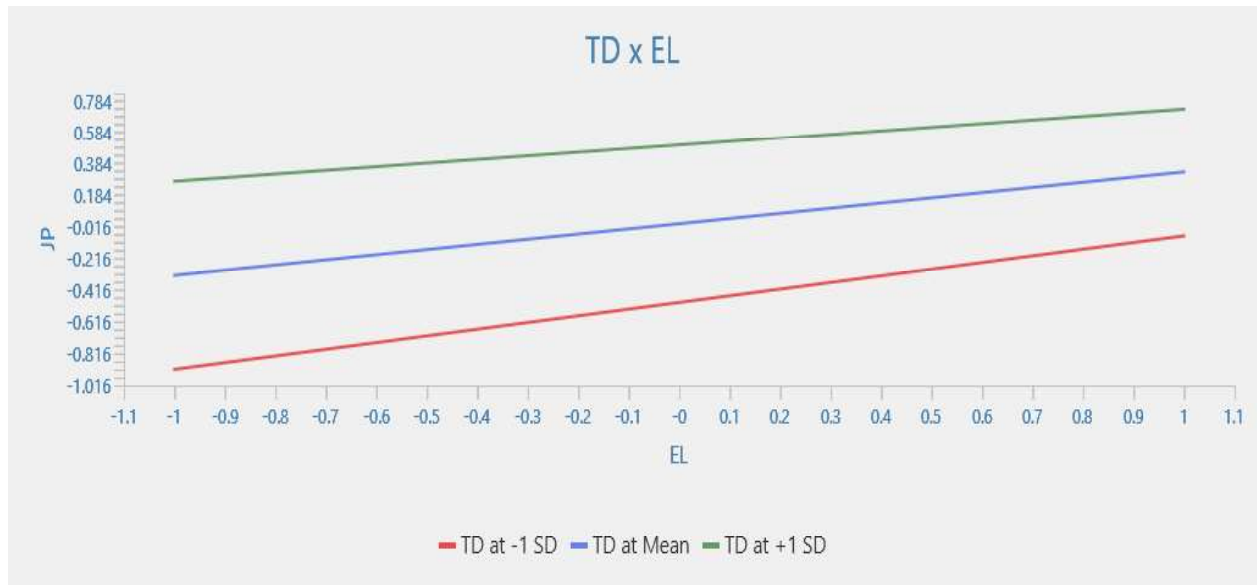
Training and development were examined as a potential moderator of the connection between employee loyalty and productivity in the workplace. The JP R square value was 0.589 when the moderating impact (TD x EL) was excluded. This suggests that 58.9% of the variation in JP may be attributed to EL and TD. The moderator was able to boost the R squared to 0.721. The R-squared value rose by 13.2 percentage points. In other words, EL and TD account for 72.1% of the variation in JP. It was also determined that there was a negative but statistically significant moderating effect of TD on the connection between EL and JP (B= -0.095, t=2.438, P<0.05). The results show that TD moderates the positive relationship between EL and JP. Thus, H_{3b} was accepted. Further, slope analysis is presented to better understand the nature of the moderating effects as shown by Fig 3. The findings indicate that the favourable association between EL and JP moderated by TD. Therefore, we must accept H3b. To further clarify the nature of the moderating effects depicted in Fig. 3, slope analysis is provided. According to the findings, TD helps to partially mitigate the favourable association between EL and JP. H_{3b} was so approved. In addition, slope analysis is provided to clarify the nature of the moderating effects as depicted in Fig 3. The findings imply that low training and development reduces the impact of EL on JP. The relationship's pattern is depicted in Fig. 3. The moderating results of a straightforward slope test in Table 6 show how EL affects JP. Between low and high levels of training and development possibilities, there are considerable differences.

Table 6: Moderation Analysis Results

Path	Hypothesis	β	M	SE	T statistics	P values	Decision
TD x EL -> JP	H _{3b}	-0.095	-0.094	0.039	2.438	0.008	Accepted

N=175, EL- Employee Loyalty, JP- Job Performance, QHR- Quality Human Resource, TD- Training and Development, SRMR = 0.076, H- Hypothesis, B- Beta Coefficients, M- Sample Mean, SE- Standard Error.

Fig.3: Slope Analysis

5. CONCLUSION

This study's objective was to investigate the link between QHRM practices and JP while simultaneously considering the mediating effects of EL and moderating role of T&D. Our findings add to the ongoing discussion by revealing the factors that influence JP in the public hospitals in Ghana. Our analysis of key factors of job performance complements and challenges previous research in this area. To the best of our knowledge, this research is the first attempt to investigate the connection between the QHRM practices and JP in the Ghanaian public hospitals. This study is significant since there has been little research done on the implications of QHRM on JP in the Sub-Saharan area, although the effects of human resource practices on individuals and organisations have been thoroughly examined (Brefo-Manuh & Anlesinya, 2023; Salas-Vallina et al., 2021; Adula et al., 2022). This is especially true in the developed world compared to developing nations.

Contrary to earlier studies (such as Darmawan et al., 2020; Santoso et al., 2022), which examined the direct relationship between QHR and JP and EL and T&D, the current research presents implications by illuminating the critical role that training and development plays in boosting employee loyalty to maximise performance at both the individual and organizational levels. The results indicate that T&D is a way to enhance their essential resources in order to achieve their goals as an individual and an organization and get a competitive advantage.

5.1. Theoretical Implications

The study's findings strongly correspond to the core principles of social exchange theory (SET). The correlation between EL and JP, which is influenced by QHRM practices and comprehensive T&D initiatives, reflects the principles of reciprocity and mutual benefit inherent in social exchange relationships. The study highlights the significant influence of organisational practices on determining employee behaviour and performance outcomes. The study also offers subtle insights into the diverse role that HRM plays in promoting JP. EL plays a crucial role in connecting QHRM practices and work performance. This emphasis highlights the strategic need for fostering and preserving EL as a cornerstone of company success. Moreover, the study underlines the critical significance of training and development interventions in increasing work

performance. These efforts not only help employees acquire new skills and improve their competencies, but they also play a significant role in the connection between EL and JP. This ultimately leads to better performance outcomes in organisational settings. The study's significance is underscored by placing these findings within the context of Ghanaian public hospitals, highlighting their broader relevance and applicability. This statement emphasises the importance of the relationship between QHRM practices, EL, and JP in public healthcare organisations. These insights provide extremely helpful direction for creating strategic HR initiatives that are specifically designed for similar organisational circumstances. This research essentially highlights the significant implications for organisational management strategies targeted at optimising employee performance and organisational effectiveness within the context of Ghanaian public hospitals by clarifying the complex interactions between social exchange theory and the study's empirical findings.

5.2. Practical Implications

Organisations, particularly in the healthcare industry, should give priority to implementing strategies that focus on nurturing and maintaining EL. Allocating resources to activities that foster employee engagement and dedication has the potential to greatly boost JP. Although there may not be an immediate connection between HRM practices and JP, recognising the intermediary influence of EL highlights the need for strong HR practices. This implies that the effects of HR practices may not be immediately apparent but might be observed through increased loyalty, ultimately influencing job performance indirectly. Organisations, especially public hospitals, might enhance and tailor training and development programmes to maximise their impact on work performance. Customised training programmes that target specific areas of skill deficiency and are in line with employees' career growth ambitions have the potential to provide substantial enhancements in performance. By recognising the impact of SET, organisations can adjust their HR strategy to cultivate mutually beneficial connections. Promoting a culture that fosters mutual support, recognition, and commitment can strengthen positive employee perceptions and enhance JP. To acknowledge the connection between EL and the QHRM, organisations should find a middle ground between investing in HR practices that improve loyalty and those that directly affect JP. Implementing this well-balanced strategy has the potential to optimise the overall efficiency of the organisation. Periodic evaluations of the efficacy of HR initiatives, combined with a readiness to modify methods based on empirical evidence, are essential. The study underscores the ever-changing nature of HR connections, emphasising the necessity for continuous assessment and modifications in HR practices. By implementing these practical implications, public hospitals and other organisations in Ghana, and possibly even beyond, can optimise their HR strategies to strengthen employee loyalty, improve job performance, and assure long-term organisational success in the healthcare sector.

5.3. Limitations and Recommendation For Future Research

It is important to note that there are certain limitations to this research. To begin, the study was limited to public hospitals in Ghana and was done there alone. Therefore, it is essential to acknowledge that the key factors addressed in this study may display varying degrees of consistency depending on the specific geographical location and the kind of company. Future research should test the model in a variety of contexts to further bolster the reliability of these results. Also this study represents a single moment in time since it used cross-sectional data. This means that the potential for data to alter over time and its inherent dynamic character are

not being adequately recorded. Future study should use longitudinal data to assess changes over time to solve this problem and reduce endogeneity issues. The current sample size limits the validity of a study's results by reducing its generalisability, reliability, and statistical power. Furthermore, the study's results could not fully reflect the larger population from which the sample was taken. To put it another way, the findings might not apply or be generalisable to a larger group. To get around these restrictions and improve the reliability of their research, future researchers may use larger sample sizes. To better understanding of the QHRM and JP relationship, future researchers can introduce other mediating and moderating variable for the current framework. Suggested few variables such as leadership and management style, team dynamics and social support, job autonomy, and organizational culture and climate.

KAYNAKÇA

- Adula, M., Kant, S., & Birbirsa, Z. A. (2022). Systematic Literature Review on Human Resource Management Effect on Organization Performance. *Annals of Human Resource Management Research*, 2(2), 131-146.
- Afthanorhan, A., Awang, Z., & Aimran, N. (2020). An extensive comparison of CB-SEM and PLS-SEM for reliability and validity. *International Journal of Data and Network Science*, 4(4), 357-364.
- Akpoviroro, K. S. (2022). Moderating Influence of E-Learning On Employee Training And Development (A Study Of Kwara State University Nigeria).
- Aktar, A., & Pangil, F. (2018). Mediating role of organizational commitment in the relationship between human resource management practices and employee engagement: does black box stage exist?. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 38(7-8), 606-636.
- Al-Ababneh, M. (2020). Linking ontology, epistemology and research methodology. *Science & Philosophy*, 8(1), 75-91.
- Albrecht, S. L., Bakker, A. B., Gruman, J. A., Macey, W. H., & Saks, A. M. (2015). Employee engagement, human resource management practices and competitive advantage: An integrated approach. *Journal of organizational effectiveness: People and performance*, 2(1), 7-35.
- Annamalah, S. (2023). The role of open innovation and a normalizing mechanism of social capital in the tourism industry. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 100056.
- Armstrong, M., & Taylor, S. (2023). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice: A Guide to the Theory and Practice of People Management*. Kogan Page Publishers.
- Bakker, A. B., & Wang, Y. (2020). Self-undermining behavior at work: Evidence of construct and predictive validity. *International Journal of Stress Management*, 27(3), 241.
- Basheer, M. F., Hameed, W. U., Rashid, A., & Nadim, M. (2019). Factors effecting employee loyalty through mediating role of employee engagement: Evidence from PROTON automotive industry, Malaysia. *Journal of Managerial Sciences*, 13(2).
- Bharadwaj, S., & Yameen, M. (2021). Analyzing the mediating effect of organizational identification on the relationship between CSR employer branding and employee retention. *Management Research Review*, 44(5), 718-737.
- Bonet, R., Cappelli, P., & Hamori, M. (2013). Labor market intermediaries and the new paradigm for human resources. *Academy of Management Annals*, 7(1), 341-392.

- Brefo-Manuh, A. B., & Anlesinya, A. (2023). Performance appraisal justice and work attitudes of health-care workers in Ghana. *European Journal of Training and Development*, 47(1/2), 24-42.
- Cachón-Rodríguez, G., Blanco-González, A., Prado-Román, C., & Del-Castillo-Feito, C. (2022). How sustainable human resources management helps in the evaluation and planning of employee loyalty and retention: Can social capital make a difference?. *Evaluation and program planning*, 95, 102171.
- Chapagain, R. K., Gurung, S. K., Ranabhat, D., Adhikari, S., & Gurung, P. (2022). Relationship Between Training Effectiveness and Work Performance: Mediation of Workplace Environment. *Quest Journal of Management and Social Sciences*, 4(1), 58-70.
- Chen, S., Xu, K., & Yao, X. (2022). Empirical study of employee loyalty and satisfaction in the mining industry using structural equation modeling. *Scientific Reports*, 12(1), 1158.
- Darmawan, D., Mardikaningsih, R., Sinambela, E. A., Arifin, S., Putra, A. R., Hariani, M., ... & Issalillah, F. (2020). The quality of human resources, job performance and employee loyalty. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(3), 2580-2592.
- Dhir, S., Dutta, T., & Ghosh, P. (2020). Linking employee loyalty with job satisfaction using PLS-SEM modelling. *Personnel Review*, 49(8), 1695-1711.
- Fahim, M. G. A. (2018). Strategic human resource management and public employee retention. *Review of Economics and Political Science*, 3(2), 20-39.
- Gile, P. P., Buljac-Samardzic, M., & Klundert, J. V. D. (2018). The effect of human resource management on performance in hospitals in Sub-Saharan Africa: a systematic literature review. *Human resources for health*, 16(1), 1-21.
- Glaser, J., & Shaw, S. (2022). Digital transformation success: what can health care providers learn from other industries?. *NEJM Catalyst Innovations in Care Delivery*, 3(2).
- Gould-Williams, J., & Davies, F. (2005). Using social exchange theory to predict the effects of HRM practice on employee outcomes: An analysis of public sector workers. *Public management review*, 7(1), 1-24.
- Gupta, M. J., Chaturvedi, S., Prasad, R., & Ananthi, N. (2022). *Principles and practice of management*. AG PUBLISHING HOUSE (AGPH Books).
- Hair Jr, J. F., Howard, M. C., & Nitzl, C. (2020). Assessing measurement model quality in PLS-SEM using confirmatory composite analysis. *Journal of Business Research*, 109, 101-110.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., Ray, S., ... & Ray, S. (2021). Evaluation of reflective measurement models. *Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Using R: A Workbook*, 75-90.
- Hair, J., & Alamer, A. (2022). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) in second language and education research: Guidelines using an applied example. *Research Methods in Applied Linguistics*, 1(3), 100027.
- Haji, R. A., Yussuf, S., & Hamad, A. U. (2021). Effects of Training Materials and Methods on the Performance of Employee of the Commission for Land in Zanzibar. *Journal of Human Resource Management*, 9(2), 43-49.
- Halbesleben, J. R., & Wheeler, A. R. (2015). To invest or not? The role of coworker support and trust in daily reciprocal gain spirals of helping behavior. *Journal of Management*, 41(6), 1628-1650.
- Hartika, A., Fitridiani, M., & Asbari, M. (2023). The Effect of Job Satisfaction and Job Loyalty on Employee Performance: A Narrative Literature Review. *Journal of Information Systems and Management (JISMA)*, 2(3), 9-15.

- Helmi, S., Suyanto, M., Efendi, I., Hidayat, A., Mustafa, Z., Istanto, Y., & Susanto, S. (2022). The Influence of Internal Marketing on Internal Service Quality Mediated by Job Satisfaction and Employee Loyalty. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(6), 63-69.
- Hsu, W., & Yang, F. C. (2022). Factors associated with home health aides' turnover intention and organizational citizenship behavior in long-term care services. In *Healthcare* (Vol. 10, No. 9, p. 1743). MDPI.
- Htet, H. Y., Abhicharttiburtra, K., & Wichaikum, O. A. (2023). Factors predicting proactive work behaviors among nurses: A descriptive predictive study. *International Nursing Review*.
- Hussain, A., Khan, M., Rakhmonov, D. A., Mamadiyarov, Z. T., Kurbonbekova, M. T., & Mahmudova, M. Q. K. (2023). Nexus of Training and Development, Organizational Learning Capability, and Organizational Performance in the Service Sector. *Sustainability*, 15(4), 3246.
- Jaiswal, K., & Sharma, N. (2023). The Measurement and Effect of Human Resource Management in High-Technology Firms. *Management Journal for Advanced Research*, 3(2), 30-34.
- Kalangit, W., Masengi, E. E., Pangkey, I., & Mandagi, M. (2022). Human Resources Development in Bitung City Library Service. *Technium Soc. Sci. J.*, 28, 17.
- Karman, A. (2019). The role of human resource flexibility and agility in achieving sustainable competitiveness. *International Journal of Sustainable Economy*, 11(4), 324-346.
- Khan, F., Siddiqui, M. A., & Imtiaz, S. (2022). Role of financial literacy in achieving financial inclusion: A review, synthesis and research agenda. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2034236.
- Khan, S. A. R., Yu, Z., & Farooq, K. (2022). Green capabilities, green purchasing, and triple bottom line performance: Leading toward environmental sustainability. *Business Strategy and the Environment*.
- Khuong, M., Mai, T., & Phuong, N. (2020). The impacts of human resource management practices on employees' motivation and loyalty. *Management Science Letters*, 10(11), 2673-2682.
- Kumari, A., & Ubhare, U. (2023). Workplace Spirituality, Employee Engagement and Employee Loyalty: A Conceptual Study on their Interconnection.
- Kundu, S. C., & Vora, J. A. (2004). Creating a talented workforce for delivering service quality. *Human Resource Planning*, 27(2), 40-51.
- Lu, Y., Zhang, M. M., Yang, M. M., & Wang, Y. (2023). Sustainable human resource management practices, employee resilience, and employee outcomes: Toward common good values. *Human Resource Management*, 62(3), 331-353.
- Madhavan, V., Venugopalan, M., Gupta, B., & Sisodia, G. S. (2023). Addressing agency problem in employee training: the role of goal congruence. *Sustainability*, 15(4), 3745.
- Malik, S. Y., Cao, Y., Mughal, Y. H., Kundi, G. M., Mughal, M. H., & Ramayah, T. (2020). Pathways towards sustainability in organizations: Empirical evidence on the role of green human resource management practices and green intellectual capital. *Sustainability*, 12(8), 3228.
- March, J. G. (1991). Simon. HA (1958). Organizations. *New York*.
- Meschke, S., & Meschke, S. (2021). The Concept of Employee Loyalty. *Employee Loyalty: Intercultural Comparison of European and East Asian Approaches*, 27-72.
- Mohammed, N. A., Mohammed, D., & Gana, J. (2022). The impact of training and development on employee productivity in the 21st century. *African Journal of Management and Business Research*, 3(1), 41-58.

- Mohsin, M., Jamil, K., Naseem, S., Sarfraz, M., & Ivascu, L. (2022). Elongating nexus between workplace factors and knowledge hiding behavior: mediating role of job anxiety. *Psychology Research and Behavior Management*, 441-457.
- Muchiri, C. T. (2022). Impact of work-related stress on employee's performance in the Kenya Disciplined Services. *Reviewed Journal International of Business Management*, 3(1), 22-37.
- Muchtar, A. H., Maulidizen, A., & Winanto, S. (2022). Human Resources Management in Improving Company Performance. *International Journal of Education, Information Technology, and Others*, 5(2), 317-329.
- Murphy, K. R. (2020). Performance evaluation will not die, but it should. *Human Resource Management Journal*, 30(1), 13-31.
- Mweshi, G. K., & Sakyi, K. (2020). Application of sampling methods for the research design. *Archives of Business Review-Vol*, 8(11).
- Nazari, S., Afshar, P. F., Sadeghmoghadam, L., Shabestari, A. N., & Farhadi, A. (2020). Developing the perceived social support scale for older adults: A mixed-method study. *AIMS Public Health*, 7(1), 66.
- Newman, A., Thanacoody, R., & Hui, W. (2011). The impact of employee perceptions of training on organizational commitment and turnover intentions: a study of multinationals in the Chinese service sector. *The international journal of human resource management*, 22(8), 1765-1787.
- Ngoc, N. M., & Tien, N. H. (2023). Solutions for Development of High-Quality Human Resource in Binh Duong Industrial Province of Vietnam. *International journal of business and globalisation*.
- Nguyen, C. (2020). The impact of training and development, job satisfaction and job performance on young employee retention. *Job Satisfaction and Job Performance on Young Employee Retention*
- Nguyen, P. T., Yandi, A., & Mahaputra, M. R. (2020). Factors that influence employee performance: motivation, leadership, environment, culture organization, work achievement, competence and compensation (A study of human resource management literature studies). *Dinasti International Journal of Digital Business Management*, 1(4), 645-662.
- Niati, D. R., Siregar, Z. M. E., & Prayoga, Y. (2021). The effect of training on work performance and career development: the role of motivation as intervening variable. *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences*, 4(2), 2385-2393.
- Obeng, H. A. (2023). Exploring the Correlation between Philosophy of Science and Business Administration, with a Focus on Organisational Behaviour and Human Resource Management.
- Phuong, T. T. K., & Tran, T. V. (2020). Job satisfaction, employee loyalty and job performance in the hospitality industry: A moderated model. *Asian Economic and Financial Review*, 10(6), 698.
- Phuong, T. T., & Le Ha, N. T. (2022). Knowledge management, employee satisfaction, Employees loyalty and job performance: A proposed study. *International Journal of Information, Business and Management*, 14(1), 1-16.
- Riyanto, S., Endri, E., & Herlisha, N. (2021). Effect of work motivation and job satisfaction on employee performance: Mediating role of employee engagement. *Problems and Perspectives in Management*, 19(3), 162.

- Rousseau, D. M., & ten Have, S. (2022). Evidence-based change management. *Organizational Dynamics*, 51(3), 100899.
- Salas-Vallina, A., Alegre, J., & López-Cabrales, Á. (2021). The challenge of increasing employees' well-being and performance: How human resource management practices and engaging leadership work together toward reaching this goal. *Human Resource Management*, 60(3), 333-347.
- Sandamali, J. G. P., Padmasiri, M. D., Mahalekamge, W. G. S., & Mendis, M. V. S. (2018). The relationship between training and development and employee performance of executive level employees in apparel organizations. *International Invention of Scientific Journal*, 2(1), 12-17.
- Santoso, A. K., Tarumingkeng, R. C., & Purnama, E. D. (2022). THE EFFECT OF DISCIPLINE AND QUALITY OF HUMAN RESOURCES ON PERFORMANCE MEDIATED BY LOYALTY VARIABLES. *Journal of Humanities, Social Science, Public Administration and Management (HUSOCPUMENT)*, 2(3), 155-169.
- Shamim, S., Cang, S., Yu, H., & Li, Y. (2016). Management approaches for Industry 4.0: A human resource management perspective. In *2016 IEEE congress on evolutionary computation (CEC)* (pp. 5309-5316). IEEE.
- Sibonde, A. H., & Dassah, M. O. (2021). The relationship between employee motivation and service quality: Case study of a selected municipality in the Western Cape province, South Africa. *Africa's Public Service Delivery & Performance Review*, 9(1), 12.
- Sims, R. R. (2006). *Human Resource Development Today and Tomorrow*. IAP.
- Sinambela, E. A., Darmawan, D., & Mendrika, V. (2022). Effectiveness of Efforts to Establish Quality Human Resources in the Organization. *Journal of Marketing and Business Research (MARK)*, 2(1), 47-58.
- Singh, R., & Ramdeo, S. (2023). Innovative Human Resource Management and Organizational Behavior Responses in Crises. In *Contemporary Perspectives in Human Resource Management and Organizational Behavior: Research Overviews and Gaps to Advance Interrelated Fields* (pp. 15-36). Cham: Springer International Publishing.
- Sisodia, R., Wolfe, D., & Sheth, J. N. (2003). *Firms of endearment: How world-class companies profit from passion and purpose*. Pearson Prentice Hall.
- Stofkova, Z., & Sukalova, V. (2020). Sustainable development of human resources in globalization period. *Sustainability*, 12(18), 7681.
- Stone, R. J., Cox, A., & Gavin, M. (2020). *Human resource management*. John Wiley & Sons.
- Strom, D. L., Sears, K. L., & Kelly, K. M. (2014). Work engagement: The roles of organizational justice and leadership style in predicting engagement among employees. *Journal of leadership & organizational studies*, 21(1), 71-82.
- Sugiarti, E. (2022). The Influence of Training, Work Environment and Career Development on Work Motivation That Has an Impact on Employee Performance at PT. Suryamas Elsindo Primatama In West Jakarta. *International Journal of Artificial Intelligence Research*, 6(1).
- Susano, A., Subiantoro, H., & Rinaldi, M. (2023). HR Development Through Capacity Building To Increase Company Productivity. *Jurnal Indonesia Sosial Sains*, 4(06), 499-508.
- Taouab, O., & Issor, Z. (2019). Firm performance: Definition and measurement models. *European Scientific Journal*, 15(1), 93-106.
- Tian, Y., Chan, T. J., Suki, N. M., & Kasim, M. A. (2023). Moderating role of perceived trust and perceived service quality on consumers' use behavior of Alipay e-wallet system: the perspectives of technology acceptance model and theory of planned behavior. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2023.

- Tien, N. H., Jose, R. J. S., Ullah, S. E., & Sadiq, M. (2021). Development of human resource management activities in Vietnamese private companies. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(14), 4391-4401.
- Toan, T. T. (2023). Opportunities and challenges for quality of human resource in public sector of Vietnam's logistics industry. *International journal of public sector performance management*.
- Ukkas, I., Bachri, S., Alputila, M. J., & Zamhuri, M. Y. (2019). The analysis of human resource quality in improving employees performance: An analysis of external and internal environment. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 343, No. 1, p. 012158). IOP Publishing.
- Vuong, B., Tung, D., Tushar, H., Quan, T., & Giao, H. (2021). Determinates of factors influencing job satisfaction and organizational loyalty. *Management Science Letters*, 11(1), 203-212.
- Waqar, A., Othman, I., Skrzypkowski, K., & Ghumman, A. S. M. (2023). Evaluation of success of superhydrophobic coatings in the oil and gas construction industry using structural equation modeling. *Coatings*, 13(3), 526.
- Way, S. A. (2002). High performance work systems and intermediate indicators of firm performance within the US small business sector. *Journal of management*, 28(6), 765-785.
- Zaman, U., Nawaz, S., Anjam, M., Anwar, R. S., & Siddique, M. S. (2021). Human resource diversity management (HRDM) practices as a coping mechanism for xenophobia at transnational workplace: A case of a multi-billion-dollar economic corridor. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1883828.
- Zohora, F. (2023). Human Resource Planning and Recruitment Process of Skylark Soft

Conflict of Interest: The authors have no financial relationships with any person, institution or organization that may be a party to this study and there is no conflict of interest.

Support and Thanks: The study received no support from any institution or organization.

Ethics Committee Permission: Ethical permission was taken from Ethics Committee of Cyprus International University

Contribution Declaration: Hayford Asare Obeng's contribution rate is 50%, Professor (Dr.) Tarik ATAN's contribution rate is 20%, Dagnu Haile Tessem's contribution rate is 15%, Japheth Ahmed Nuhu's contribution rate is 10%, and Jeneba Joy Tucker's contribution rate is 5%.

SAĞLIK ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN AKADEMİSYENLERİN BEDEN BAĞIŞI KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE APPROACHES OF ACADEMICIANS WORKING IN THE HEALTH FIELD ON BODY DONATION

Betül KUNDAKTEPE¹

Mustafa CANBOLAT²

¹ Yüksek Lisans Öğr., İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, atmaca.betul1@gmail.com

² Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, mustafa.canbolat@inonu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
30.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
29.03.2024

ÖZET

Organ nakillerinde vericiler ya canlı kişilerdir ya da kadavradır. Nakli yapılacak organlar için kaynak, gelişmiş ülkelerde çoğunlukla kadavradır. Kadavra tıp eğitiminde de kullanılmaktadır. Kadavra bulmakta yaşanan sıkıntılar organ nakli bekleyen hastaları olduğu gibi tıp eğitimini de olumsuz olarak etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, sağlıkla ilgili fakültelerde görev yapan akademisyenlerin beden bağışı konusundaki tutum ve görüşlerini tespit etmektir. Çalışma, İnönü Üniversitesi'ne bağlı Tıp, Diş Hekimliği, Hemşirelik, Eczacılık ve Sağlık Bilimleri fakültelerinde görev yapan 214 akademisyenle gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar katılımcıların %58,9'unun tıp eğitimi için bedenini bağışlamayı düşünmediğini, %84,7'sinin şu ana kadar organ bağışı için girişimde bulunmadığını, %64,5'inin ailelerinin beden bağışını kabul etmeyeceğini, %21,4'ü dinen uygun olmadığını, %54,7'si beden bağışı prosedürlerini bilmediğini ifade etmiştir. Yetkili bakanlık ve kurumların daha fazla bilinç yükseltme faaliyeti yapmasının beden bağışına karşı var olan düşük ilgiyi arttırabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademisyen, Kadavra, Beden Bağışı, Organ Bağışı, Tıp Eğitimi.

ABSTRACT

In the context of organ transplantation, donors can be either living individuals or cadavers. The source for organs to be transplanted is mostly cadavers in developed countries. Moreover, cadavers serve an essential role in medical education. This study seeks to explore the attitudes and viewpoints of academics within health-related faculties regarding body donation. The study was carried out with 214 academicians working in the faculties of Medicine, Dentistry, Nursing, Pharmacy, and Health Sciences at İnönü University. The results revealed that 58.9% of the participants were disinclined to donate their bodies considered for medical education, while 84.7% had not engaged in organ donation efforts. Additionally, 64.5% believed their families would reject body donation, 21.4% considered religious reasons against it and 54.7% lacked awareness of body donation procedures. It is believed that more awareness-raising activities by authorized ministries and institutions could increase the low interest in body donation.

Keywords: Academician, Cadaver, Body Donation, Organ Donation, Medical Education.

1. GİRİŞ

Fonksiyonunu yitiren bir organın sağlam olan bir başka organla değiştirilebilmesi sağlık alanında atılan en önemli adımlardan biridir. Bu yeni organın halihazırda iki kaynağı bulunmaktadır; canlı kişiler ve kadavra. Canlıdan organ nakli, kişinin yaşamını tehlikeye sokmayacak şekilde çift organlarından birinin ya da bazı organlarının bir bölümünün alınması şeklinde gerçekleştirilir (Kavurmacı, Karabulut ve Koç 2014). Beyin ölümü gerçekleşen bir kişi hayatta iken hür iradesi ile vefatı sonrasında organ ve dokularının nakil için kullanılmasına onay vermişse kadavra donör (verici) olarak adlandırılır ve kullanılabilir durumdaki organları ihtiyacı olan hastalara nakledilir (Akış vd., 2008). Gelişmiş ülkelerde organ ihtiyacı çoğunlukla kadavra donörlerden karşılanırken, Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan toplumlarda kadavradan organ nakil oranları düşüktür, organ kaynağı büyük oranda hasta yakınlarıdır. Gelişmiş batı toplumlarında donörlerin büyük bölümü kadavra iken Türkiye'de %76,4'ü canlı, %23,6'sı kadavradır (Çam, ve diğerleri 2022). Tüm dünyada organ bağışı talebi hızlı bir şekilde yükselirken, bu talebe cevap verecek donör varlığı aynı hızla artmamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de donör bulma güçlükleri daha fazladır.

Kadavranın sağlık alanında bir diğer kullanım alanı da sağlık eğitimidir. Her sağlık çalışanının alması gereken anatomi eğitiminde, kadavra diseksiyonu oldukça önemlidir (Arráez-Aybar, Bueno-López ve Moxham 2014). Kadavra üzerinde eğitim, insan bedenine karşı saygının oluşmasına katkı sağlar. Kadavra sağlık çalışanlarını mesleğe hazırlayan önemli bir aşamadır. Kadavra üzerinde gerçekleştirilen eğitim, hastaya dokunma algısına yönelik ilk eğitimidir, ölümle ilk karşılaşmadır ve ölümün duygusal yönüne hazırlık için gereklidir. Kadavra eğitimi, sağlık çalışanlarının üç boyutu kavrayabileceği ve hastayı zihinlerinde bir bütün olarak canlandırabileceği bir imkân sağlar ve cerrahiye seçecek olanlar için emsalsiz bir bilgi kaynağıdır (Herrmann 2011, Quiroga-Garza, ve diğerleri 2017, Agnihotri ve Sagoo 2010). Bu gerekçelerle, öğrenci başına düşen kadavra miktarı, verilen anatomi eğitiminin kalitesinin önemli bir göstergesidir (Hořda, ve diğerleri 2019). Yüzyıllar boyunca anatomik çalışmalar için sahipsiz cenazeler, infaz edilen mahkumların bedenleri kullanılmıştır. Ancak günümüzde anatomi eğitimi için kadavra temin etmenin yegâne yöntemi kişinin kendi hür iradesi ile bedenini bağışlamasıdır. Tıp fakültelerinin sayısındaki artış da kadavraya olan ihtiyacı artırmaktadır. Ancak tıpkı organ naklinde olduğu gibi kadavra bağışları da talebi karşılamaktan uzaktır. Toplumumuzda sosyal-kültürel aidiyetler, korkular, batıl inançlar, dini inanışlar, bilinçsizlik-umursamazlık gibi pek çok faktör organ ve beden bağışı önünde engeller oluşturmaktadır (Tekizoğlu 2018, Contiero, ve Wilson 2019, Poreddi, ve diğerleri 2016, Marc, ve diğerleri 2018).

Ülkemizde beden bağışı konusunda sağlık alanında faaliyet gösteren akademisyenlerin yaklaşımlarını belirlemeye yönelik bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Oysa sağlık alanında çalışan akademisyenlerin beden bağışına yaklaşımlarının ve çözüm önerilerinin bilinmesi önemlidir. Ülkemizde kadavra bağışının gelişmiş ülkelerdeki seviyelere gelebilmesi için halkın bilinçlendirilmesi ve yanlış bilgilerin düzeltilmesi büyük önem taşımaktadır. Toplum bu konuda yönlendirecek olan eğitimcilere büyük görev düşmektedir. Yüksek eğitimi ve aynı zamanda eğitici rolleri de olan sağlık alanında faaliyet gösteren akademisyenlerin konu ile ilgili mevcut durum ve düşüncelerinin ne olduğunun bilinmesi gerekir.

Bu çalışmanın amacı, organ-beden bağışı konusunda sağlıkla ilgili fakültelerde görev yapan akademisyenlerin görüşlerini tespit etmektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, kesitsel bir çalışmadır.

2.2. Evreni ve Örneklemi

Araştırma verileri İnönü Üniversitesi'ne bağlı Tıp, Diş Hekimliği, Hemşirelik, Eczacılık ve Sağlık Bilimleri fakültelerinde görev yapan akademisyenlerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada hedef kitle olarak bu fakültelerde görev yapan 629 akademisyene ulaşılarak tamsayım örnekleme yapılması hedeflenmiştir. Ancak söz konusu akademisyenlerden 214'ü (%34) araştırmaya katılmıştır. Çalışmaya katılan 214 katılımcının tamamı görev yaptıkları fakültelerden mezun olan, eğitim müfredatları gereği anatomi dersi almış, kadavraya aşına olan sağlık alanından akademisyenlerdir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Uygulanması

Veriler, akademisyenlere dağıtılan 30 sorudan oluşan "Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Akademisyenlerin Organ ve Beden Bağışı Konusundaki Yaklaşımlarının İncelenmesi" başlıklı soru formuyla elde edilmiştir. Söz konusu anket çalışmasında, herhangi bir tutumu ölçme amaçlanmadığından dolayı kantitatif geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmamıştır. Ancak, anket soruları kapsamlı literatür taraması yapılarak belirlenmiştir ve ayrıca oluşturulan anket soruları 3 uzman tarafından değerlendirilmiş olup bu kapsamda anketin geçerliği sağlanmıştır.

Anket sorularından 8'i demografik bilgilerle (cinsiyet, yaş, medeni durum, akademik unvan, görev yapılan fakülte, anne ve babanın eğitim durumu, aylık gelir) ilgiliyken, 22'si ise katılımcıların konu ile ilgili tutum ve görüşlerini almaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

2.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin analizinde SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Kategorik veriler sayı (yüzde) ile verilmiştir. İstatistik analizlerde Pearson ki-kare testi, Yatesin düzeltilmeli ki-kare testi ve Fisher kesin ki-kare testi kullanılmıştır. Ki-kare testlerin kullanılmasında şu yol izlenmiştir: 2x2 düzenindeki çapraz tablolarda gözlenen frekans sayısı tüm tablo gözelerinde ≥ 25 ise Pearson ki-kare testi, en az bir tablo gözesinde < 25 ise Yates düzeltilmesi ki-kare testi, gözelerdeki beklenen frekans değerlerinde < 5 olması durumunda ise Fisher'in kesin testi, 2x2'den daha büyük boyutlu nxm düzenindeki çapraz tablolar için Pearson ki-kare testi kullanılmıştır. $p < 0.05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Katılımcıların %57'si kadın, %43'ü erkek olup, %7'si 18-24, %32'si 25-29, %15'i 30-34, %16'sı 35-39, %13'ü 40-44, %8'i 45-49, %9'u 50 ve üst yaş aralığındadır.

%40'ı bekâr, %60'ı evli olan katılımcıların %40'ı araştırma görevlisi, %14'ü uzman, %19'u Dr. Öğr. Üyesi, %14'ü Doçent, %13'ü profesör kadrosundadır. Katılımcıların %53'ü tıp, %29'u sağlık bilimleri, %6'sı hemşirelik, %9'u eczacılık, %3'ü diş hekimliği fakültelerinde görev yapmaktadır.

Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla katılımcıların %5'i 3000-4999 TL, %21'i 5000-9999 TL, %34'ü 10000-14999 TL, %40'ı 15000 TL ve üstü aylık gelire sahiplerdir.

3.2. Diğer Bulgular

Katılımcıların %56,1'i şu ana kadar hiç kan bağışında bulunmamışken, %84,2'si ileride kan bağışında bulunmayı düşündüklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların %84,7'si şu ana kadar organ bağışı için girişimde bulunmamışken, %65,7'si ileride organ bağışında bulunmayı düşündüklerini belirtmişlerdir.

Bu zamana kadar organ bağışlamak için girişimde bulunmuş olan katılımcıların %84,3'ü "bir başkasının hayatını kurtaracak olmayı", %12,6'sı "gelecekte kendisinin veya bir yakınının organ nakline ihtiyaç duyma ihtimalini", % 3,1'i "öldükten sonra bir parçasının yaşamaya devam edecek olması düşüncesini" kendilerini motive eden sebepler olarak ortaya koymuşlardır.

Katılımcıların %77,7'sinin aile ve yakın çevresinde organlarını bağışlayan kimse bulunmazken, %93,5'inin aile ve yakın çevresinde organ bağışı için sıra bekleyen kimse bulunmamaktadır.

Katılımcıların %46,3'ü hayattayken bedenini bağışlamış bir yakını için ölümü sonrasında onay vereceğini belirtirken, %22,9'u onay vermeyeceğini, %30,8'i ise kararsız olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların %64,5'i beden bağışında bulunmaları durumunda ailelerinin bunu kabul etmeyeceğini, %34,1'i ailelerinin kabul edeceğini, %1,4'ü ise ailelerinin kendileri ile gurur duyacaklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların %53,3'ü herhangi bir nedenle beyin/beden ölümlerinin gerçekleşmesi durumunda ailelerinin organlarını bağışlamasını istediğini belirtirken, %13,1'i istemediğini, %33,6'sı ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların %93,5'i hayatta kalabilmek için başkasının organını kabul edeceğini belirtirken, %6,5'i kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Hayatta kalabilmek için başkasının organını kabul etmem diyen katılımcıların %21,4'ü dinen uygun olmadığını, %7,1'i hukuki ve tıbbi standartları yeterli bulmadığını, %7,1'i organların ölüm gerçekleşmeden alınacağı korkusunun gerekçe olarak öne sürerken %64,3'ü herhangi bir gerekçe ortaya koymamıştır.

Katılımcıların %54,7'si beden bağışında bulunmak için prosedürleri bilmediğini belirtirken, bilgi sahibi olanların oranı %18,7, kısmen bilgi sahibiyim diyenlerin oranı %26,6 bulunmuştur.

Katılımcıların %12,1'i tıp eğitimi için bedenlerini bağışlamayı düşünürken, %58,9'u düşünmediğini, %29'u ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Bedenini tıp eğitimi için bağışlayacağını söyleyen katılımcıların %84'ünün motivasyonu "öldükten sonra insanlığa katkıda bulunmak" iken %16'sının motivasyonu "tıp eğitimine katkıda bulunmaktır". Beden bağışında bulunmak istemeyenlerin %57,3'ü beden bütünlüklerinin bozulmasını istemediklerini belirtirken, %15,3'ü dini olarak uygun olmadığını, %9,7'si kadavralara karşı saygısız davranılacağı korkusunu, %6,5'i ailesinin hoş karşılamayacağı düşüncesini, %1'i batıl inançlarını gerekçe olarak ortaya koymuş, %10,5'i ise herhangi bir gerekçe ortaya koymamıştır.

3.3. Karşılaştırmalı Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Organ Bağışı Konusunda Alıcı Pozisyonda Olma Durumuna Göre Yaklaşımlarının Yaşları İle Karşılaştırılması

		Yaş							p
		18-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50 üstü	
		n / %	n / %	n / %	n / %	n / %	n / %	n / %	
Hayatta kalabilmek için bir başkasının organını kabul eder misiniz?	Evett	14 %100.0	67 %98.5	32 %97.1	29 %85.3	27 %96.4	14 %82.4	17 %85.0	
	Hayır	0 %0.0	1 %1.5	1 %3.0	5 %14.7	1 %3.6	3 %17.6	3 %15.0	

(*: Pearson ki-kare testi)

Katılımcıların gereklilik durumunda başka birisinin organını kabul etme yaklaşımları ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yaş arttıkça başkasının organını kabul etme oranı azalmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Organ Bağışındaki Durumları İle Bedenlerini Tıp Eğitimi İçin Bağışlama Ve Hayatta Kalabilmek İçin Başkasının Organını Kabul Etme Konusundaki Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

		Organlarınızı bağışlamak için girişimde buldunuz mu?				p
		Evett	Hayır	n	%	
Bedeninizi tıp eğitimi için bağışlamayı düşünür müsünüz?	Evett	14	%43.8	12	%6.6	0,000*
	Hayır	10	%31.3	116	%63.7	
	Kararsızım	8	%25.0	54	%29.7	
Hayatta kalabilmek için bir başkasının organını kabul eder misiniz?	Evett	32	%100.0	168	%92.3	0.136**
	Hayır	0	%0.0	14	%7.7	

(*: Pearson ki-kare testi , **: Fisher kesin ki-kare testi)

Organ bağışlamak için herhangi bir girişimde bulunmuş olan katılımcılar beden bağışına da olumlu yaklaşmakta ve hepsi hayatta kalabilmek için başkasının organını kabul edeceğini belirtmiştir. Aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Bedenlerini Bağışlamaları Durumunda Ailelerinin Olası Tepkileri İle İlgili Düşünceleri İle Bedenini Bağışlama Konusundaki Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

		Bedeninizi bağışlarsanız ailenizin ve yakın çevrenizin tepkisi nasıl olur?						
		Kabul ederler		Kabul etmezler		Benimle gurur duyarlar		
		n	%	n	%	n	%	p
Bedeninizi tıp eğitimi için bağışlamayı düşünür müsünüz?	Evet	11	%15.1	13	%9.4	2	%66.7	0.001*
	Hayır	33	%45.2	92	%66.7	1	%33.3	
	Kararsızım	29	%39.7	33	%23.9	0	%0.0	

(*: Pearson ki-kare testi)

Katılımcıların bedenlerini bağışlama düşünceleri ile aile ve yakın çevrelerinin olası tepkileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Bedenlerini Tıp Eğitimi İçin Bağışlama Düşünceleri İle Adli Olay Neticesinde Vefat Etmeleri Halinde Yapılacak Olan Otopsi İşlemi İle İlgili Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

		Bedeninizi tıp eğitimi için bağışlamayı düşünür müsünüz?						
		Evet		Hayır		Kararsızım		
		n	%	n	%	n	%	p
Adli bir olay neticesinde vefat edersem otopsi yapılmasını isterim	Evet	24	%96.0	87	%71.3	53	%88.3	0.003*
	Hayır	1	%4.0	35	%28.7	7	%11.7	

(*: Pearson ki-kare testi)

Beden bağışı yapmayı düşünen, düşünmeyen ve beden bağışı konusunda kararsız olan katılımcıların büyük çoğunluğu adli bir olay neticesinde vefat etmeleri durumunda kendilerine otopsi işlemi yapılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların Ölümleri Sonrası Vücut Bütünlükleri İle İlgili Tutumları İle Adli Olay Neticesinde Vefat Etmeleri Halinde Yapılacak Olan Otopsi İşlemi İle İlgili Tutumlarının Karşılaştırılması

			Öldükten sonra vücudumun kesilmesini, parçalanmasını istemem				p
			Evet		Hayır		
			n	%	n	%	
Adli bir olay neticesinde vefat edersem otopsi yapılmasını isterim	Evet	18	%56.3	68	%77.3	0.042*	
	Hayır	14	%43.8	20	%22.7		
			Öldükten sonra vücut bütünlüğüm korunmuş şekilde hemen defnedilmek isterim				p
			Evet		Hayır		
			n	%	n	%	
Adli bir olay neticesinde vefat edersem otopsi yapılmasını isterim	Evet	26	%70.3	60	%72.3	0.042***	
	Hayır	11	%29.7	23	%27.7		

(*: Yatesin düzeltmeli ki-kare testi)

Katılımcıların vücut bütünlükleri bozulmadan hemen defnedilme tutumları ile otopsi işlemine karşı tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada beden bağışi konusunda cinsiyet, yaş, medeni durum, akademik unvan, görev yapılan fakülte, anne ve babanın eğitim durumu ve aylık gelir arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ülkemizde mevcut beden bağışçılar ile yapılan çalışmalarda erkek olmak, evli olmak, yaşlı olmak, 190-380 dolar aylık kazancın olması ve en az bir üniversite mezunu olmak öne çıkan özellikler olarak belirlenmiştir (Oktem, ve diğerleri 2020). Yine yurtdışı kaynaklı bazı çalışmalarda (Rokade ve Gaikawad 2012, Arráez-Aybar, Bueno-López ve Moxham 2014) erkeklerin beden bağışına daha istekli oldukları tespit edilmiştir. Beden bağışlama isteği, yapılan çalışmalarda (Cornwall, Perry, ve diğerleri 2012, Gürses, ve diğerleri 2019, Bolt, Eisinga, ve diğerleri 2011) yaşlı insanlarda daha yüksek oranda tespit edilmiştir. Ancak Naidoo ve arkadaşları da (2021) bu çalışmada olduğu gibi yaş ile beden bağışi arasında bir ilişki tespit edememişlerdir.

Anatomistlerle yapılan bir çalışmada (Ikemefuna, ve diğerleri 2020) akademik unvan yükseldikçe beden bağışında bulunma isteğinin arttığı belirtilirken, bu çalışmada böyle bir ilişki tespit edilmemiştir. Yapılan çalışmalarda beden bağışi ile ekonomik durumu iyi olanların beden bağışına daha istekli oldukları, gelir seviyesi yüksek ülkelerde beden bağışi oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Habicht, Kiessling ve Winkelmann 2018). Bu çalışmada gelir seviyesi yüksek bir kesimle çalışıldığı için aylık kazanç ile beden bağışi düşüncesi arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Çalışmada ilk olarak katılımcılara kan ve organ bağışi ile ilgili sorular sorularak beden bağışi ile bir uyum olup olmadığı değerlendirilmiştir. Katılımcıların kan bağışında bulunmuş olmalarıyla organ bağışi için girişimde bulunmuş olmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

bulunmamıştır. Kan bağışında bulunmak ile tıp eğitimi için beden bağışında bulunmak arasında ilişki bulan çalışmaların (Kostorizos, ve diğerleri 2019) aksine bu çalışmada böyle bir ilişki tespit edilmemiştir. Yeni Zellanda'da yapılan bir çalışmada organ ve kan bağışında bulunan ya da bulunmak için girişimde bulunan kişilerin aynı zamanda yüksek oranda beden bağışçısı olarak kayıtları bildirilmektedir (Cornwall, Perry, ve diğerleri 2012).

Bu çalışmada organ bağışı için girişimde bulunmakla tıp eğitimi için beden bağışında bulunmayı düşünmek arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Organ ve beden bağışının vücuttan bir şeyler kopması olarak algılanması böyle bir motivasyona yol açmaktadır.

Bu çalışmada, diğer çalışmalarla (Oktem, ve diğerleri 2020, Rokade ve Gaikawad 2012) uyumlu olarak organ bağışında bulunma isteği beden bağışlama isteğinden fazla çıkmıştır. Yapılan bir çalışmada organ bağışında bulunmak ile artan eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Gürler ve Hançer 2020). Anatomistlerle gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların %20,5'i organ bağışında bulunduğunu, %49,4'ü ise ileride organlarını bağışlamayı düşündüklerini belirtmişlerdir (Şehirli, Saka ve Sarıkaya 2004). Öktem ve ark. (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise katılımcıların %66'sı öldükten sonra organlarını bağışlamayı istediklerini bildirmişlerdir.

Çalışmada organ bağışı konusunda bilgi sahibi olmak ile organ bağışçısı olmak arasında doğrudan bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişki, konu hakkında insanların bilgi sahibi olmalarının çekincelerini azaltacağını ortaya koymaktadır (Üçgün ve diğerleri 2017). Bu çalışma eğitim düzeyi yüksek bir grupta gerçekleştirildiği için akademik unvan ile organ ve beden bağışına yaklaşım konusunda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bu çalışmada kendilerine organ nakli yapılmasını dini gerekçelerle istemeyenlerin oranı %21,4 çıkmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının organ nakli ile ilgili herhangi bir sakınca olmadığına dair açıklamalarına (Karaman 2009) rağmen ülkemizde organ bağışının önündeki en büyük engellerden biri dini çekincelerdir. Konu ile ilgili olarak Erdoğan ve arkadaşlarının (2020) yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %39'unun Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu açıklamasından haberdar olmadıkları bildirilmiştir.

Bu çalışmada beden bağışında bulunmayı düşünmeyenlerin oranı yüksek bulunmuştur. Ülkemizde konunun en baştaki muhataplarından anatomistlerle gerçekleştirilen bir çalışmada (Şehirli, Saka ve Sarıkaya 2004) katılımcıların %15,7'si bedenlerini bağışlamayı düşünürken, %63,9'u düşünmediğini belirtmişlerdir. Ülkemizde akademisyenlerle gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise (Oktem, ve diğerleri 2020) beden bağışı yapmayı düşünenlerin oranı %25,5 çıkmıştır.

Bu çalışmada katılımcıların aile, dini inanç, kadavranın uğrayacağı muamele vb. gerekçelerin beden bağışında çekincelere yol açtığı tespit edilmiştir. Şehirli ve arkadaşlarının (2004) anatomistler ile yapmış oldukları çalışmada beden bağışında bulunmayı düşünmeyenlerin %26'sı ailelerinin duygularını öne sürmüş, %26,5'i kadavralara saygısız davranılacağı ile ilgili kaygılarını öne sürmüş, %3,6'sı ise dini çekincelerini öne sürmüştür. Anatomistlerle Nijerya'da yapılan bir çalışmada da aile (%27) ve dini konular (%37) beden bağışının önündeki engeller olarak ortaya konulmuştur (Ikemefuna, ve diğerleri 2020). Hollanda'da anatomistlerle gerçekleştirilen başka bir çalışmada (Bolt, Venbrux, ve diğerleri, 2012) ise beden bağışını düşünmeme nedeni olarak diseksiyonu bilmeleri ve bunların kendi bedenlerine uygulanacak olması düşüncesinin vermiş olduğu rahatsızlık olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu çalışmada

diğerlerinden farklı olarak “öldükten sonra hemen defnedilme isteğinin” beden bağışında bulunmama isteğinde bir motivasyon olduğu saptanmıştır.

“Öldükten sonra insanlığa katkı sağlama düşüncesi” diğer çalışmalarla uyumlu olarak (Gürses, ve diğerleri 2019, Tarhan, ve diğerleri 2013, Greene 2003, Bolt, Venbrux, ve diğerleri 2010) bu çalışmada da beden bağışına katılımcıları yönlendiren en önemli motivasyon olmuştur.

Bu çalışmada aile ve yakın çevrenin tepkileri beden bağış konusunda katılımcıları sınırlandıran önemli bir parametre olarak tespit edilmiştir. Saha ve arkadaşlarının (2015) yapmış oldukları çalışmada benzer bulgular tespit edilmiştir. İnsanların ailelerine ve yakınlarına karşı sorumluluk duyuyor olmaları böyle bir netice doğuruyor olabilir. Öldükten sonra hemen defnedilme isteği ile paralel olarak ailesinin ziyaret edebileceği bir mezara sahip olma isteği de bu sonucu doğuran bir faktör olabilir (Cornwall, Poppelwell ve McManus 2018).

Bu çalışmada katılımcıların %53.1’inin vefat etmiş yakınlarının beden bağışına onay vereceklerini ifade etmişlerdir. Erdoğan ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında da benzer bir sonuç saptanmıştır.

Bu çalışmada tıp fakültesinde görev yapan akademisyenler diğer fakültelerdeki akademisyenlere göre en az oranda kadavranın gerekliliğine inanan grubu oluşturmuştur. Kerby ve arkadaşları tıp öğrencileri ve anatomistlerle gerçekleştirdikleri çalışmada (Kerby, Shukur ve Shalhoub 2011) anatomistlerin kadavra diseksiyonunu cerrahi yetkinlik için öğrencilerden daha çok tercih ettiklerini tespit etmişlerdir. Bunun sebebi, tıp fakültesindeki akademisyenlerin kadavraya alternatif yöntemlere daha fazla aşına olmalarıdır. Zhang ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada (Zhang, ve diğerleri 2008) kadavra yerine alternatif kaynaklara daha fazla bir yönelim olduğu ortaya çıkmıştır. Şehirli ve arkadaşlarının çalışmasında (Şehirli, Saka ve Sarıkaya 2004) anatomistlerin %55.4’ü kadavra yetersizliği karşısında başka anatomik modellerin daha verimli kullanılmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Bu çalışmada katılımcıların büyük oranda beden bağış ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmadıkları ortaya çıkmıştır. Sağlık ile ilgili fakültelerdeki akademisyenlerde kadavra bağış ve izlenecek yol ile ilgili bilgi seviyesinin düşük olması toplumun geneli için bir öngörü oluşturmaktadır. Yapılan bir çalışma (Greene 2003) ortaya koymuştur ki diseksiyon süreci ile ilgili ayrıntılı bilgilendirilen bağışçılar bağış kararlarından vazgeçmemişlerdir. Amerika’da kadvraların büyük kısmı bağış programları ile temin edilmektedir (Garment, ve diğerleri 2007). Brezilya ve İtalya’da düzenlenen bağış kampanyaları ile beden bağışlarında ciddi oranlarda artışlar sağlanmaktadır (Rocha, ve diğerleri 2013, Orsini, ve diğerleri 2021).

Bu çalışmada beden bağışına karşı ortaya sürülen “öldükten sonra bedenimin parçalanmasını istemiyorum” argümanının ne kadar sağlam bir temele oturduğunu görmek için otopsi işlemi ile karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre beden bağış yapmayı düşünen katılımcılar, beden bağış yapmayı düşünmeyen katılımcılar ve beden bağış konusunda kararsız olan katılımcılar yüksek oranda kendilerine otopsi yapılmasına onay vermiştir. Katılımcılardan beden bağışlamayı düşünmeme nedeni olarak “öldükten sonra vücudumun parçalanmasını istemiyorum” argümanını ortaya koyanların ve beden bağışlamayı düşünmeme nedeni olarak “öldükten sonra vücut bütünlüğüm korunmuş şekilde hemen defnedilmek isterim” argümanını öne sürenlerin büyük çoğunluğunun adli bir olay neticesinde vefat etmeleri durumunda kendilerine otopsi yapılması konusunda bir sakınca görmedikleri ortaya çıkmıştır. Otopsi işleminde de vücut bütünlüğünde bozulma meydana gelmekte ve vücudun üç boşluğu açılarak ayrıntılı incelenme sağlanmaktadır. Beden bağışında ortaya sürülen çekincelerin otopsi işleminde gündeme

gelmemesi bu çekincelerin gerçekliğini sorgulamamıza yol açmaktadır. Bu tutarsızlık aslında beden bağışı ile ilgili önyargılar ve inanışların ön planda olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, organ nakli bekleyen hastaların organlara ihtiyacı vardır. Onların yaşamını değiştirecek tek şey nakillerdir. Maddi olarak görevini tamamlamış bedenlerin ya da organların geride kalan insanların sağlık ve geleceklerine yapacakları katkı benzersizdir. Bu konuda bakanlık ve ilgili kurumların toplumda daha fazla bilinç yükseltme faaliyeti yapması gerekmektedir. Ancak bu şekilde insanların organ ve beden bağışı konusundaki önyargı ve çekinceleri azaltılabilir.

KAYNAKÇA

- Agnihotri, Gaurav, ve Mandeep Gill Sagoo. (2010). Reactions of first year Indian medical students to the dissection hall experience. *NJIRM*, 1(4), 4-9.
- Akış, Mehtap, ve diğerleri. (2008). Süleyman Demirel Üniversitesi personelinin organ-doku bağışı ve nakli hakkındaki bilgi ve tutumları. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 15(4), 28-33.
- Arráez-Aybar, Luis-Alfonso, José Luis Bueno-López, ve Bernard John Moxham. (2014). Anatomists views on human body dissection and donation. *Ann Anat*, 196(6), 376-386.
- Bolt, Sophie, Eric Venbrux, Rob Eisinga, Jan Kuks, Jan Veening, ve Peter Gerrits. (2010). Motivation for body donation to science: more than an altruistic act. *Ann Anat*, 192(2),70-74.
- Bolt, Sophie, Eric Venbrux, Rob Eisinga, ve Peter Gerrits. (2012). Anatomist on the dissecting table? Dutch anatomical professionals' views on body donation. *Clin Anat*, 25(2), 168-175.
- Bolt, Sophie, Rob Eisinga, Eric Venbrux, Jan Kuks, ve Peter Gerrits. (2011). Personality and motivation for body donation. *Ann Anat*, 193(2), 112-117.
- Contiero, P.P. ve Wilson D.M. (2019). Understanding ambivalence toward organ donation and transplantation: An exploratory study of nursing students. *Nurse Education Today*, 76, 191-95.
- Cornwall, Jon, Gary Perry, Graham Louw, ve Mark Stringer. (2012). Who donates their body to science? An international, multicenter, prospective study. *Anat Sci Educ*, 5, 208-216.
- Cornwall, Jon, Zoe Poppelwell, ve Ruth McManus. (2018). "Why did you really do it?" A mixed-method analysis of the factors underpinning motivations to register as a body donor. *Anat Sci Educ*, 11(6), 623-631.
- Çam, Hasan Hüseyin, Güleç Hacı Yusuf, Çopur Ebru Öztürk ve Karasu, Fatma. (2022). Sağlık bilimleri lisans öğrencilerinin organ bağışına yönelik tutumlarını etkileyen faktörler. *Mersin Univ Sağlık Bilim Derg*, 15(2), 156-165.
- Erdoğan, Kübra, Kemal Emre Özen, Hayrullah Yildiz, ve Mehmet Ali Malas. (2020). Assessment of awareness, knowledge and attitudes about the importance of cadaver and cadaver donation: report of İzmir, Turkey. *Int J Morphol*, 38(4), 831-837.
- Garment, Ann, Susan Lederer, Naomi Rogers, ve Lisa Boulton. (2007). Let the dead teach the living: the rise of body bequeathal in 20th century America. *Acad Med*, 82(10), 1000-1005.
- Greene, Richard. (2003). Effects of detailed information about dissection on intentions to bequeath bodies for use in teaching and research. *J Anat*, 202(5), 475-477.
- Gürler, H, ve Hançer A.T. (2020). Bir Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Bireylerin Organ Bağışı Konusundaki Tutumları. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 28(1), 90-8.

- Gürses, İlke Ali, ve diğerleri. (2019). Profile and motivations of registered whole-body donors in Turkey: Istanbul University Experience. *Anat Sci Educ*, 12(4), 370-385.
- Habicht, Juri, Claudia Kiessling, ve Andreas Winkelmann. (2018). Bodies for anatomy education in medical schools: an overview of the sources of cadavers worldwide. *Acad Med*, 93(9), 1293-1300.
- Herrmann, Janne Rothmar. (2011). Use of the dead body in health care and medical training: mapping and balancing the legal rights and values. *Eur J Health Law*, 18(3), 277-291.
- Hołda, M.K., Stefura T, Koziej M, Skomarowska O, ve diğerleri. (2019). Alarming decline in recognition of anatomical structures amongst medical student and physicians. *Ann Anat*, 221, 48-56.
- Ikemefuna, O., Anibeze C., Ozioko O., Ozioko U., ve Chikezie O. (2020). Disposition of Nigerian Anatomists towards donating their bodies for medical education and research. *Journal of Medical Science And clinical Research*, 8(6), 259-66.
- Karaman, Fikret. (2009). Organ nakli üzerine bir değerlendirme. *Mesned Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 9-33.
- Kavurmacı, Mehtap, Nezih Karabulut, ve Ayşegül Koç. (2014). Üniversite öğrencilerinin organ bağışısı hakkındaki bilgi ve görüşleri. *Journal of Education and Research in Nursing*, 11(2), 15-21.
- Kerby, Jane, Zena Shukur, ve Joseph Shalhoub. (2011). The relationships between learning outcomes and methods of teaching anatomy as perceived by medical students. *Clinical Anatomy*, 24(4), 489-497.
- Kostorrizos, Aristidis, ve diğerleri. (2019). Body donation for research and teaching purposes: the contribution of blood donation units in the progress of anatomical science. *Folia Morphol*, 78(3), 575-581.
- Marc, M, Fudali K, Gajdek M, Rekas M ve Fafara A. (2018). Knowledge and attitudes of students of the Rzeszow University about the transplantation of organs. *Transplant Proc*, 50(7),1933-38.
- Naidoo, Nerissa, Ghadah Al-Sharif, Raeesa Khan, Aida Azar, ve Amar Omer. (2021). In death there is life: perceptions of the university community regarding body donation for educational purposes in the United Arab Emirates. *Heliyon*, 7(7), 07650.
- Oktem, Hale, Can Pelin, Ayla Kurkcuoglu, Rifat Vedat Yildirim, ve Ayşe Canan Yazici Guvercin. (2020). Attitudes of Turkish university employees and their relatives towards whole body and organ donation. *Ann Anat*, 229, 151426.
- Orsini, Ester, ve diğerleri. (2021). The whole body donation program at the university of Bologna: A report based on the experience of one of the oldest university in Western world. *Ann Anat*, 234, 151660.
- Poreddi, V, Katyayani B.V., Gandhi S, Thimmaiah R, Badamath S. (2016). Attitudes, knowledge, and willingness to donate organs among Indian nursing students, *Saudi Journal of Kidney Diseases and Transplantation*, 27(6), 1129-38.
- Quiroga-Garza, Alejandro, ve diğerleri. (2017). Willingness toward organ and body donation among anatomy professors and students in Mexico. *Anat Sci Educ*, 10(6), 589-597.
- Rocha, Andrea Oxley da, Diane Alcía Tormes, Natassia Lehmann, Rafael Santos Schwab, ve Raphael Teixeira Canto. (2013). The body donation program at the Federal University of health sciences of Porto Alegre: a successful experience in Brazil. *Anat Sci Educ*, 6(3), 199-204.
- Rokade, Shrikant, ve Anjana Gaikawad. (2012). Body donation in India: Social awareness, willingness and associated factors. *Anat Sci Educ*, 5(2), 83-89.

- Saha, Anubha, Aniruddha Sarkar, ve Shyamash Mandal. (2015). Body donation after death: The mental setup of educated people. J Clin Diagn Res, 9(6), AC05-AC09.
- Sehirli, Umit, Erdinç Saka, ve Ozlem Sarikaya. (2004). Attitudes of Turkish anatomist toward cadaver donation. Clin Anat, 17, 677-681.
- Tarhan, M.D., Yıldırımoğlu L., Sayar H. A. ve Altın S. (2013). The relationship between the attitudes of patients' relatives towards organ donation and transplantation and their social profiles. Bakırköy Tıp Dergisi, 9(4), 152-158.
- Tekizoğlu, F.Y. (2018). Organ bağışı: bireylerin kararlarını etkileyen psikolojik faktörler. Muhakeme Dergisi, 1(1), 21-35.
- Üçgün, Beyazıt, Başaran Ö, ve Uskun E. (2017). Organ donation attitudes and affecting factors of adult individuals living in Isparta city center. Smyrna Medical Journal, 3, 32-43.
- Zhang, Luqing, Yunfeng Wang, Ming Xiao, Qunying Han, ve Jiong Ding. (2008). An ethical solution to the challenges in teaching anatomy with dissection in the Chinese culture. Anat Sci Educ, 1(2), 56-59.

* * * * *

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 10.08.2021 tarihli oturumunda alınan 2021/2152 karar sayılı izni ile gerçekleştirilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Betül Kundaktepe katkı oranı %50, Mustafa Canbolat katkı oranı %50.